

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska
Akademia Zamojska, Zamość, Polska
Київський університет імені Бориса Грінченка
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів
VII Міжнародної науково-практичної конференції

25 травня 2023 року

Ніжин – 2023

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska
Akademia Zamojska, Zamość, Polska
Київський університет імені Бориса Грінченка
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів
VII Міжнародної науково-практичної конференції
25 травня 2023 року

Ніжин – 2023

УДК 378.016: 37.013.42:364] (063)

НЗ4

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 14 від 31 травня 2023 року).

Схвалено до друку Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 11 від 01 червня 2023 року).

Рецензенти:

Скшидлевський П., доктор габілітований, професор, ректор Замойської Академії, м. Замостя (Польща);

Оліяр М. П., доктор педагогічних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ (Україна)

НЗ4

Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2023 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 321 с.

До збірника увійшли статті й тези VII Міжнародної науково-практичної конференції для молодих науковців «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення», яка відбулася 25 травня 2023 р. в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя і зібрала сто сімдесят молодих науковців із п'ятнадцяти закладів освіти України і Польщі.

Для студентів, магістрантів, аспірантів, викладачів, науковців, фахівців соціальної сфери.

УДК 378.016: 37.013.42:364] (063)

© НДУ ім. М. Гоголя, 2023

© О. В. Лісовець, С. О. Борисюк, укладання, 2023

ЗМІСТ

Розділ I

Теоретичні засади вирішення соціальних та соціально-педагогічних проблем сьогодення

Бережняк Т. О. Сутнісна характеристика поняття «соціально-педагогічна підтримка» як наукової категорії та виду діяльності	11
Войтко К. М. Соціально-педагогічний супровід прийомної сім'ї як умова забезпечення стабільності влаштування дітей	13
Гаврись М. Д. Особливості розвитку мовленнєвої компетентності дітей з особливими освітніми потребами	15
Ганжа С. О. Досвід роботи волонтерської організації з дітьми в умовах війни у Ніжинській територіальній громаді	17
Гасанова І. В. Спілкування в соціальних мережах: негативні та позитивні аспекти	18
Гугешашвілі М. Н. Деякі особливості гендерних стереотипів в освіті	21
Дресвяннікова Н. А. Моральна уява в контексті вирішення соціальних проблем	23
Єгоров Є. О. Залежність від психоактивних речовин серед учнівської молоді	26
Загорулько Т. В. До питання соціальної підтримки жінок з новонародженими дітьми.....	28
Зеленько Т. А. Соціальний захист осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану.....	30
Іванюк В. С., Локоть С. Д., Ступак С. М. Вивчення особливостей індивідуальної мотивації до волонтерської діяльності сучасної молоді	34
Калініченко О. П. Соціальна реклама як засіб патріотичного виховання молоді в умовах сучасного суспільства.....	36
Карелін С. І. Оцінювання проєктів із розвитку територіальної громади	39
Клименко Л. В. Дослідження впливу війни в Україні на родинні цінності сучасного студентства.....	41
Коленченко Н. В. Булінг як прояв нелюдяності.....	43
Кольяк Д. О. Профілактична робота соціального педагога з дітьми підліткового віку із наркотичною залежністю	45
Комлик О. Ю., Дорош Л. С. Профілактика домашнього насилля у роботі соціального працівника.....	47
Константиненко Н. С. Профілактики професійного вигорання соціальних працівників: фактори, методи і форми запобігання	49

Кубрак С. М.	
Принципи організації соціально-педагогічної профілактики кібербулінгу.....	52
Кузьменко І. М.	
Фактори, що впливають на розвиток побутової компетентності у мешканців соціального гуртожитку	54
Кулик Н. Г.	
Дослідження ставлення студентської молоді до вживання наркотичних речовин.....	57
Куц Л. О.	
Домашнє насильство як соціально-педагогічна проблема.....	59
Лаврінець М. О.	
Соціальна допомога молоді з інвалідністю як напрям роботи Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради	61
Ланько Я. В.	
Особливості соціальної реабілітації наркозалежних осіб в умовах громадських організацій	63
Лахно П. С.	
Особливості соціалізації молоді в період воєнного стану	66
Левандовський М. Ю., Бі Є.	
Формування і розвиток soft-skills: сутність, типологія.....	69
Леус Н. П.	
Взаємодія школи та сім'ї у профілактиці шкідливих звичок серед школярів..	71
Липка Н. Ю.	
Соціально-педагогічна програма розвитку громадянськості старшокласників в ЗЗСО.....	74
Лікаренко А. А.	
До проблеми організації тьюторського супроводу студентів з особливими освітніми потребами	75
Лі Яньтун	
Особливості формування художньо-естетичних смаків у людей похилого віку	77
Логвиненко М. О.	
Концептуальні підходи до визначення соціального підприємництва в контексті вирішення соціальних проблем	79
Лук'яненко А. В.	
Соціально-педагогічні підходи до формування життєвих цінностей отримувачів послуг соціального гуртожитку	82
Мідько Т. С.	
Соціально-педагогічна робота з обдарованими дітьми	84
Мірошніченко А. А.	
Теоретичні основи соціальної профілактики молодіжного безробіття.....	87
Ніколаєнко О. І.	
Програма вдосконалення соціального захисту людей похилого віку відповідно до Стратегії здорового та активного довголіття.....	88
Онищик О. І.	
Суїцидальна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема	91
Пархоменко Є. Г.	
Соціально-педагогічні наслідки комп'ютерної залежності підлітків.....	93
Пільчевська Л. М.	
Профілактика інституалізації дітей раннього віку в соціальній роботі з жінками групи ризику відмови від новонароджених дітей	96

Політунова О. Р. Аналіз чинників девіантної поведінки в підлітковому віці	98
Полуйко Н. О. Роль міжнародних благодійних організацій у наданні допомоги під час війни в Україні.....	101
Приходько Ю. Підтримка ментального здоров'я під час воєнного вторгнення країни агресора.....	103
Савенко Ю. А. Деструктивний і конструктивний вплив соціальних мереж на процес соціалізації дітей в умовах війни	105
Сарана Д. Ю. Усвідомлене батьківство: сутність поняття та технологічні аспекти його формування.....	108
Сацюк Л. Б. Основи соціальної роботи з дітьми-сиротами в умовах військового стану	110
Сорокина В. М. Наркоманія дітей та підлітків як суспільна проблема	112
Стрельченко В. О. Гендерна складова професійної компетентності фахівців соціальної сфери як предмет наукового дослідження	114
Стукан Д. Р. Освіта в умовах онлайн: особистості та перспективи.....	117
Таран Д. О. Вплив on-line навчання на соціально-психологічну адаптацію студентів першокурсників в умовах зовнішніх загроз.....	119
Ткаченко Д. Ю. Позитивні та негативні наслідки використання соціальних мереж підлітками	121
Ткаченко М. І. Фактори, що впливають на процес соціальної адаптації учасників бойових дій	124
Шевченко Д. В. Явище насильства щодо дітей як соціальна проблема	126
Шевченко Р. Є. Особливості соціально-психологічної адаптації студентів закладів вищої освіти України до навчання в умовах війни	129
Шелест Н. О. Кейс-менеджмент як метод соціальної роботи з соціально вразливими категоріями населення.....	131
Ярошенко К. В. Методи арт-терапії у роботі з дітьми, які постраждали від домашнього насильства	133

Розділ II

Зарубіжний і вітчизняний досвід надання соціальних послуг: правові, управлінські, організаційні, технологічні аспекти

Безбабна О. М. Використання інноваційних технологій у роботі з сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах	136
Бей І. С. Соціальна підтримка в країнах ЄС переміщених осіб з України внаслідок воєнних дій.....	138

Бережняк Т. М.	
Надання соціальної послуги допомоги вдома у роботі Ніжинського територіального центру соціального обслуговування	141
Бєлов О. С.	
Формування готовності персоналу територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) до інноваційної діяльності	144
Бойко Л. В.	
Соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах	146
Бондар О. В.	
Паліативна допомога як окремий вид соціальної послуги	148
Вакулик О. А.	
Соціальні практики територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) щодо активізації людей похилого віку у територіальній громаді	151
Волинка А. М.	
Нормативно-методичні засади надання соціальної послуги натуральної допомоги	153
Гонтар В. В.	
Зарубіжний і вітчизняний досвід діяльності «університетів третього віку» як надання соціально-педагогічної послуги громадянам похилого віку	156
Жукова Н. М.	
Проблеми розвитку реабілітаційних послуг у соціальній роботі в сучасних умовах	158
Зражевська Н. П.	
Соціальний супровід як форма соціальної роботи із сім'ями, які взяли на виховання дитину-сироту	160
Інджарабян С. А.	
Досвід роботи у воєнних умовах в Україні міжнародної організації «Save the Children» щодо забезпечення прав дітей.....	163
Kalisz-Kořtun D.	
Teatrzyk Kamishibai - mała sztuka, duże możliwości.....	165
Кириленко А. В.	
Особливості роботи мобільних бригад соціально-психологічної допомоги з протидії домашньому насильству	169
Кобзар Т. В.	
Зарубіжний досвід соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні	171
Коваленко А. Р.	
Соціальна адвокація як інструмент соціальної роботи	174
Лобановська О. А.	
Специфіка організації допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні в умовах воєнного стану	176
Малишко О. Є.	
Вивчення досвіду організації дозвілля мешканців Будинку для літніх людей в м. Зойрре, Франція.....	178
Мартиненко А. Д.	
Особливості професійної діяльності соціального працівника у процесі усиновлення.....	179

Нейман Н. В. Особливості надання соціальних послуг людям похилого віку в діяльності Територіального центру соціального обслуговування	182
Примаченко А. А. Право на освіту – духовний орієнтир українського феміністського руху в другій половині XIX – на початку XX ст.	184
Серебреннікова Т. І. Соціальна робота і соціокультурна адаптація до сучасних умов дружин військовослужбовців ЗСУ в рамках проєктів «Сорочка для захисника» та «Льолямарафон»	186
Тавалук Р. Б. Окремі аспекти формування здорового способу життя підлітків в закладах позашкільної освіти	188
Таран М. В. Досвід англомовних країн у сфері соціального захисту людей з інвалідністю	190
Ханейчук В. М. Соціально-педагогічна робота з дітьми із розладом дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ) у закладах освіти	193
Chaciewicz E., Józwiak P. Indywidualizacja procesu opiekuńczo-wychowawczego w świetlicy na podstawie Planu Daltońskiego	195
Чумак М. А. Роль громади у наданні соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам.....	198
Шаповалова І. М. Партнерство в проєктній діяльності територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області	200
Ясінська А. О. Становлення соціальної роботи як професійної діяльності в Німеччині	202

Розділ III **Інклюзія в сучасному соціумі**

Білобрицька Д. М. Захист людей з інвалідністю та їхні права у сучасній Україні.....	205
Білогур К. С. Використання методів арт-терапії у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної середньої освіти	208
Бобрик А. В. Інклюзія як формат життєдіяльності суспільства	210
Бринявська Н. М., Прищеп І. В., Прищеп В. М. Використання вальдорфської методики у роботі з особами з особливими потребами	212
Віляєва В. В. Соціально-педагогічний супровід учнів з особливими освітніми потребами	215
Dobrzyńska K., Roman J. Indywidualizacja procesu opiekuńczo-wychowawczego w świetlicy w myśl założeń pedagogiki Marii Montessori.....	217

Думинська К. О., Сиплива В. І. Ігрова анімалотерапія в реабілітації дітей з особливими освітніми потребами.....	220
Дяков О. О. Інклюзивна освіта як модель сучасного соціального устрою в Україні.....	222
Загутіна-Візер Я. Ю. Готовність фахівців до міждисциплінарної взаємодії у соціально-педагогічній роботі з молодшими школярами з особливими освітніми потребами.....	223
Замєсова А. Д. Сутність ігрових технологій в системі корекційно-розвиткової роботи.....	225
Карнаух С. Ф. Особливості взаємодії асистента вчителя з дітьми з особливими освітніми потребами.....	227
Качмар І. М. До проблеми прийняття дітей з особливими освітніми потребами в родині..	230
Кужельна Н. М. Фахові вимоги до асистента вчителя для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.....	232
Кулеба О. С. Соціальна адаптація дітей з синдромом дауна в умовах інклюзивного класу.....	235
Кутеньова Н. Б. Розвиток соціальних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру.....	237
Лопуга Л. С. Інтеграція людей з інвалідністю в сучасному соціумі як соціальна проблема.....	239
Лук'яненко В. В., Іванюк В. С., Білик М. М. До проблеми розбудови інклюзивності міської соціальної інфраструктури в умовах територіальної громади.....	242
Максименко В. І., Кортєва Д. В. Дослідження української народної традиції ініціації жінки в період ХІХ-ХХ ст.	244
Могилевець Н. Л. Нормативно-правова база організації інклюзивного навчання в Україні.....	246
Ожема А. О. Особливості використання альтернативної та додаткової комунікації в закладах освіти.....	248
Опанасюк К. Р., Мельник С. В. Особливості комунікації дітей з розладами аутистичного спектру.....	251
Опришко С. В. Особливості залучення дітей з особливими освітніми потребами до позашкільної освіти мистецького спрямування.....	253
Сипливець Є. О. Роль кінезіотерапії у підтримці фізичного та психічного розвитку дітей з особливими потребами.....	255
Соколенко О. П. Особливості роботи соціального педагога щодо адаптації дітей з особливими освітніми потребами до закладу загальної середньої освіти ..	258
Степаненко Н. М. Танцювально-рухова терапія як ефективний метод реабілітації дітей з особливими потребами в навчально-реабілітаційних центрах.....	260

Терещенко І. В. Організація інклюзивної освіти дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в закладі загальної середньої освіти	263
Уварова В. О. Досвід Ізраїлю в організації інклюзивної освіти під час війни	265
Хоменко Б. Ю. Соціальна реабілітація дітей з особливими потребами засобами ігрової терапії	267
Cieślak A. Wolność dziecka w ujęciu Marii Montessori	270
Швидун О. О. Формування навчально-пізнавальної активності молодших школярів з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти	272

Розділ IV
Соціальні аспекти розвитку і виховання дітей дошкільного та шкільного віку

Бойко А. Ю. Розвиток соціально-комунікативних навичок у дітей з ООП засобами казкотерапії	275
Болотова А. С. Особливості переживання почуття самотності у підлітковому віці	277
Вєрємєєв Д. О. Соціально-педагогічні особливості молодших школярів	279
Golczewska J. Niedostosowanie społeczne a profilaktyka zachowań ryzykownych wśród	281
Гуменюк О. Л. Екологічне волонтерство в закладах загальної середньої освіти	284
Данилов В.В. Мистецька освіта Харківщини: становлення та розвиток	287
Дорош І. В. Роль безпечного освітнього середовища у формуванні культури здоров'я учнів початкової школи	289
Івашко С. С. Особливості використання арт-терапії в закладах дошкільної освіти	291
Калинчук Б. В. Напрями профорієнтаційної роботи соціального педагога з учнями закладу загальної середньої освіти.....	293
Катруха К. В. Етичне виховання дітей молодшого шкільного віку в позашкільній діяльності	295
Коломійченко В. Л. Соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки у підлітків.....	298
Краліч К. С. Соціальна активність підлітків в союзі польських харцерів	300
Ошкодерова Д. Д. Вплив соціального середовища на всебічний розвиток особистості дитини	303
Риженко Н. М. Волонтерство дітей у період воєнного стану в Україні як прояв патріотизму	304

Суліма А. О.	
Причини та прояви девіантної поведінки підлітків з неблагополучних сімей.....	306
Тимків Д. І.	
Форми національно-патріотичного виховання старшокласників в умовах закладу загальної середньої освіти.....	308
Чорноморець С. С.	
Теоретичні аспекти соціальної роботи з неблагополучною сім'єю	311
Щербакова М. В.	
Соціалізація дитини молодшого шкільного віку.....	313
Юзькова Т. С.	
Організація дозвілля дітей з внутрішньо переміщених сімей.....	315
Юрченко М. М.	
Театралізовані ігри як засіб соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями	319

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

***

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА» ЯК НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ

Бережняк Тетяна Олександрівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Хлебик С. Р.

Українська держава в умовах сьогодення переживає значні та важливі зміни, які стосуються всіх сфер життєдіяльності громадян та суспільства в цілому. І умовах військової агресії РФ вимагають посиленої уваги науковців діти підліткового віку із сімей військових, які знаходяться в зоні бойових дій.

Діти із таких сімей значно глибше і важче відчувають переживання дорослих членів родини переживають негативні почуття, стають жертвою психосоматичних розладів, різних фобій, що сприяє розвитку тривожності та агресивності. Вони визначаються особливими умовами життя, наявністю проблем морально-психологічного складу і вимагають пошуку ефективних форм і методів соціально-педагогічної підтримки.

Гуманістична парадигма наукового знання, значний внесок у розвиток якої зробили такі відомі педагоги, як Я.-А. Коменський, Й.-Г. Песталоцці, Д. Дьюї, Ж.-Ж. Руссо, Р. Штайнер, М. Монтессорі, А. Макаренко, С. Шацький та ін., орієнтована не тільки на розкриття унікальності та здібностей особистості, збагачення її позитивного досвіду, сприяння і допомогу у духовному розвитку, самопізнанні та самореалізації, а й в підтримку адаптації дитини до умов і вимог середовища та її здатності перетворювати це середовище на краще.

Розглядаючи поняття «соціально-педагогічна підтримка», бачимо, що воно об'єднує соціальну підтримку та педагогічну підтримку, а, отже, охоплює два аспекти: соціальний (надання соціального захисту особистості, що потрапила у складні життєві обставини) та педагогічний (надання допомоги індивіду у розвитку його особистості та індивідуальності).

Специфіка соціально-педагогічної підтримки окреслюється її означенням як соціальної, тобто тісно пов'язаної з життям, його соціокультурними умовами, зі стосунками з іншими людьми, особливостями перебування у певному середовищі та має на меті зміну на краще соціального статусу або оптимізацію умов перебування особистості, стосовно якої така соціально-педагогічна підтримка здійснюється. Це фактично-надання соціального захисту особистості, що потрапила у складні життєві обставини.

Соціальну підтримку більшість учених (О. Безпалько, О. Дронова, О. Палій, Т. Семигіна, В. Скуратівський та ін.) трактують як створення відповідних умов або надання допомоги особистості, що перебуває у складних життєвих обставинах або переживає певні труднощі.

Загалом, соціальна підтримка охоплює матеріальну допомогу, допомогу в організації харчування, лікування, забезпечення потрібного особистості рівня освіти, культури, умов організації дозвілля та відпочинку, забезпечення працевлаштування тощо. Тобто, цей вид підтримки пов'язаний переважно із задоволенням потреб у соціальній сфері, не передбачає врахування психолого-педагогічних особливостей індивіда і, зазвичай, має характер оперативної допомоги у складних життєвих обставинах. Тому надзвичайно важливим у соціально-педагогічній підтримці є саме педагогічний аспект.

Провідним компонентом соціально-педагогічної підтримки дітей є її педагогічна складова, пов'язана з їх вихованням та освітою, створенням сприятливих умов у процесі соціалізації [1, с. 7]. Педагогічний компонент передбачає надання допомоги індивіду у розвитку його особистості та індивідуальності, взаємодію педагога і вихованця, пов'язану із наданням превентивної та оперативної допомоги, зорієнтованої на вирішення проблем у навчанні, вихованні, самореалізації, самовизначенні.

Підкреслюючи психологічне забарвлення соціальної підтримки, М. Філоненко зазначає: «соціальна підтримка – це почуття, що тебе підтримують інші. Соціальна підтримка включає чотири компоненти: по-перше, це емоційна підтримка (впевненість у тому, що про тебе хтось турбується, любить і піклується); по-друге, це оціночна підтримка (соціальне порівняння і відповідь на запитання, чи правильно я ставлюсь до того чи іншого явища); по-третє, це інформаційна підтримка (інформація про те, як сприймати явища); по-четверте, це інструментальна підтримка (отримання конкретної дієвої допомоги)» [1, с. 18-19].

За вихідну точку дисциплінарної матриці, в межах якої і має здійснюватися дослідження соціально-педагогічної підтримки, виступає розуміння сутності поняття, окреслене О. Безпалько. Зокрема, дослідниця визначає її як - “надання допомоги особистості у процесі соціалізації з метою розкриття та розвитку її можливостей. Соціально-педагогічна підтримка орієнтована на створення умов для подолання індивідом труднощів у інтелектуальному, моральному, емоційно-вольовому, психологічному розвитку, визначення інтересів і потреб, шляхів подолання проблеми, що допомагає досягти бажаних результатів у різних сферах життєдіяльності” [2, с. 132].

Другим опорним поняттям виступає розуміння поняття “соціально-педагогічна підтримка” окреслене Н. Чернухою. Згідно з ним, сутність “соціально-педагогічної підтримки полягає в об'єднанні зусиль і ресурсів суспільства, соціальних і соціально-педагогічних інститутів і особистості, що володіють потенціалом соціально-педагогічного впливу, з метою створення сприятливих умов розвитку і соціалізації особистості, у допомозі їй в життєвому і професійному самовизначенні і реалізації, захисті від несприятливих чинників зовнішнього середовища і вирішенні соціально-педагогічних проблем у різних життєвих ситуаціях” [4, с. 181-182].

У науковій літературі поняття «соціально-педагогічна підтримка» почасти ототожнюється з поняттями «соціальна підтримка» (О. Безпалько, Л. Оліференко), «педагогічна підтримка» (Н. Крилова), психолого-педагогічна підтримка (М. Битянова, І. Дубровіна), а також з такими поняттями, як допомога та захист, які змістовно все ж трактуються як вид соціально-педагогічної діяльності щодо різних цільових груп осіб, котрі потребують комплексного підходу у вирішенні проблем їхнього життя.

Така понятійно-категоріальна розбіжність є свідченням того, що поняття «соціально-педагогічна підтримка» ще не набуло свого остаточного оформлення, проте перебуває у процесі інтенсивного емпіричного обґрунтування. Підтвердження цьому знаходимо і у визначенні соціально-педагогічної підтримки в Енциклопедії для фахівців соціальної сфери - вона трактується як надання допомоги особистості у процесі соціалізації з метою розкриття та розвитку її можливостей у процесі освітньо-виховної, а також соціально-педагогічної діяльності як різнобічного впливу на особистість та у різних підходах до тлумачення її змісту [5, с. 39].

Отже, у сучасній науковій літературі поняття «соціально-педагогічна підтримка» набуває все більшого визнання та поширення при визначенні цілеспрямованої професійної діяльності соціального педагога / соціального працівника зі створення сприятливих умов для особистості у її життєвому самовизначенні та кращих потенціалів.

Література

1. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді: монографія / Алексєєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Куниця Т. Ю., Малиношевський Р. В., Сергєєва Н. В.; за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Київ: ТОВ «Задруга». 2017. 168 с.
2. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19 (1). С. 204–213.
3. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічні проблеми дітей вимушених переселенців та напрями їх соціально-педагогічної підтримки. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: збірник матер. міжн. наук.-практ. конф. За заг. ред. О. В. Лісовця*. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 42–45.
4. Чернуха Н. М. Категорія соціально-педагогічної підтримки: теорія і практика. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2012. № 6. С. 181–182.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.

***

СОЦІАЛЬНО–ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ

Войтко Катерина Михайлівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Останіна Н.С.

Соціальна підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні юридично закріплена державою на законодавчому рівні, забезпечується відповідними органами виконавчої влади та реалізується у формі соціального супроводження. Даний термін затверджений Наказом Міністерства у справах сім'ї «Про порядок здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» (від 23 вересня 2009 р. №3357) [2]. Соціальне супроводження є формою державної підтримки сім'ї в інтересах дитини. Така робота з прийомними сім'ями спрямована на вирішення проблемних питань, які можуть виникнути в процесі виховання прийомних дітей.

У зв'язку із загострення проблеми соціального сирітства ще у 1997 р. було видано Указ Президента України № 1153 «Про затвердження заходів щодо поліпшення становища дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування». Заходи, окреслені Указом реалізуються за такими напрямками: запобігання соціальному сирітству; поліпшення умов розвитку, виховання та освіти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; створення умов для соціальної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; нормативно-правове та науково-методичне забезпечення охорони прав цієї категорії дітей.

Соціальний супровід є однією з технологій соціальної роботи, тривалим процесом, спрямованим на здійснення системи комплексних заходів різними спеціалістами щодо соціальної реабілітації соціально незахищених верств населення. Соціальний супровід – це обстеження, оцінка потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем, сприяння у подоланні складних життєвих обставин. У Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» подається визначення соціального супроводу, у якому основними формами визначаються соціальні опіка, допомога та патронаж. У зв'язку з цим можна виділити три форми соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах: соціальна опіка, соціальна допомога та соціальний патронаж (соціальне інспектування).

Так, на прикладі Носівської громади, соціальний супровід є формою державної підтримки сім'ї в інтересах дитини. Його здійснює центр соціальних служб (далі – Центр) – спеціальний заклад, що проводить соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Також, спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Носівської громади, які здійснюють соціальне супроводження прийомних сімей, користуючись Положенням про прийомну сім'ю, проходять навчання за державною програмою (Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту від 03.01.2006 року №2670).

Навчальна програма містить теоретичні положення причин та наслідків поширення в Україні соціального сирітства, форм сімейного влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, передбачає оволодіння теоретичними знаннями про етапи роботи з прийомними сім'ями; технології соціального супроводження сімей, які виховують дитину-сироту; принципів та механізмів оцінювання ефективності функціонування. Спеціалісти оволодівають вміннями реалізації державної програми розвитку сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; налагодження співпраці спеціалістів, які здійснюють захист прав дітей; здійснення попередньої роботи з кандидатами на створення прийомної сім'ї; юридичного оформлення та соціального супроводження прийомних сімей.

Організація соціального супроводу є особливістю функціонування прийомної сім'ї як форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціально-педагогічна робота з прийомними сім'ями, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, перш за все, спрямована на вирішення проблемних питань життя та розвитку саме вихованців. Однак, враховуючи те, що забезпечити сприятливі умови розвитку та функціонування дитини можливо лише за умови нормального сімейного оточення, робота проводиться й з батьками, та з біологічними дітьми [1].

Комплексність у соціально-педагогічній роботі з такими сім'ями і визначається терміном “соціальний супровід прийомних сімей”. Соціальний супровід прийомних сімей здійснюється протягом всього терміну перебування вихованця у сім'ї.

Основними завданнями соціального супроводу є:

- ефективне використання наявних ресурсів для оптимальної та швидкої адаптації сім'ї і дитини-вихованця з метою вирішення проблем;
- надання допомоги батькам для того, щоб у подальшому вони могли вирішувати проблеми шляхом мобілізації власних ресурсів;
- забезпечення партнерських стосунків між сім'єю, соціальною службою, іншими державними і громадськими установами для комплексного забезпечення прав прийомної дитини [4].

Соціальний супровід, що забезпечується соціальними працівниками центрів соціальних служб для молоді надає практичну соціальну допомогу, здійснює соціальну опіку, виступає посередником між батьками та державними структурами, покликаними вирішувати питання життєзабезпечення дітей. Одним із напрямів роботи соціального працівника є налагодження співпраці усіх служб, які захищають права дітей, з метою забезпечення як найкращих умов виховання та розвитку дитини у сім'ї [3].

Справа соціального супроводу сім'ї чи особи є конфіденційним документом. Спеціалісти, залучені до здійснення соціального супроводу, повинні мати відповідну фахову підготовку/спеціалізацію, знання та навички, необхідні для роботи з сім'ями чи особами, які опинилися у складних життєвих обставинах, регулярно вдосконалювати свою компетенцію шляхом підвищення кваліфікації, навчання на курсах, семінарах, тренінгах, тощо. В умовах сьогодення соціальний супровід, що забезпечується спеціалістами центрів соціальних служб з одного боку, виступає як контроль за

умовами виховання та утримання прийомної дитини в сім'ї, з другого – як система дієвої допомоги у вирішенні життєвих проблем, пов'язаних із влаштуванням у сім'ї дітей, позбавлених батьківського піклування. Такий супровід може також забезпечити здоровий розвиток дитини у прийомній сім'ї.

Отже, тільки справжня, спроможна громада має повною мірою забезпечити сприятливі умови для утвердження сімейних цінностей, розвитку потенціалу сімей, задоволення потреб дітей.

Література

1. Алексеєнко Т. Ф. Умови позитивної соціалізації дитини у сім'ї. *Діти–Батьки–Сім'я. Додаток до журналу Практична психологія та соціальна робота*. Вип. 3 К. 2005

2. Про порядок здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту від 23 вересня 2009 року №3357.

3. Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми: посіб. У 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

4. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика): навч. посіб. Київ: ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.

***

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Гаврись Марина Дмитрівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Борисюк С. О.

Розвиток мовленнєвої комунікації дітей визначається певними закономірностями. Умови життя і виховання можуть сприяти цьому розвитку і, навпаки, гальмувати його. Закономірністю засвоєння мови називають залежність результату засвоєння від ступеня розвитку мовотворчої системи людини: її мовно-моторної мускулатури, інтелекту, пам'яті, психоемоційної сфери.

Мовленнєва компетентність дітей, як невід'ємна частина мовленнєвої діяльності, забезпечує здатність дітей підтримувати мовленнєву взаємодію з оточуючими, будує логіку висловлювань, забезпечує взаєморозуміння з дорослими та однолітками, формує комунікативну компетентність, мовленнєве самовираження, розвиває соціальне мовлення (представляти себе оточуючим, висловлювати особисту позицію по відношенню до них) [1, с. 27].

Низький рівень мовно-мисленнєвої діяльності дітей із особливими освітніми потребами серйозно заважає повноцінному оволодінню ними основними засобами мови та операціями словесного мислення в процесі здійснення мовленнєвої діяльності. Показовими в даному випадку є приблизно еквівалентні прояви мовних і семантичних труднощів, які виявляються при формуванні висловлювань молодших школярів з порушеннями навчання [3, с. 19].

Знання дітей молодшого та середнього шкільного віку із особливими освітніми потребами роз'єднані та здебільшого пов'язані з конкретними ситуаціями. Крім того, поняття, якими користуються такі діти, обмежені за змістом, часто невірно тлумачаться чи не розуміються дорослими.

Основними завданнями, що формують мовленнєву компетентність дітей, дослідники виділяють такі:

- розвивати здатність до прямих і опосередкованих комунікативних дій;

- вправляти розуміння ситуацій соціального спілкування шляхом розпізнавання та рефлексії поведінки інших у причинно-наслідкових та прогностичних моделях;
- формувати ціннісні орієнтації у спілкуванні (цінність знань, самоцінність, цінність відповідальності тощо) [4, с. 48].

Такі діти можуть вимовляти прості тексти, і навпаки, монологи їм даються важко. Тому дітям з розумовими порушеннями дають завдання переказати текст, відтворити його з якомога більшою кількістю деталей.

Дослідниця А. Колупаєва, яка вивчала внутрішнє програмування зв'язних текстів, показала, що у дітей з інтелектуальною недостатністю семантичний компонент структури тексту знаходиться на більш низькому рівні, відмінному від норми [2, с. 84].

Пам'ять дітей із особливими освітніми потребами розвивається через короточасне запам'ятовування слів і фраз у тексті, тому слова, які швидко «зникають», не потрапляючи в активний словник. Слід зазначити, що несформована ігрова діяльність таких дітей також негативно впливає на розвиток нових мовних форм.

На думку Т. Сак, предметом теоретичної перевірки та практичної реалізації в навчальній діяльності школярів із особливими освітніми потребами мають бути способи діяльності та комунікативні методи [6, с. 11].

Діти із особливими освітніми потребами часто відчують труднощі з концентрацією уваги, швидко втомлюються, не пам'ятають завдань і часто не можуть завершити розпочату роботу. Такі особливості психічних процесів дітей не можуть не впливати на розвиток у них зв'язного мовлення. Тому в корекційно-розвивальній роботі основна увага приділяється: формуванню монологічного мовлення, навчання дітей складати речення та навчання різних видів розповідей [5, с. 20].

Основним завданням корекційно-розвивального навчання в галузі спеціальної освіти є забезпечення зв'язного мовного навчання дітей 5–6-річного віку дошкільного віку з мовними порушеннями. Основні комунікативні функції мови і мовлення розвиваються безпосередньо у практиці навчання дітей зв'язному мовленню.

Дослідниця Г. Соколова виокремила систему навчальних умов для всебічного розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку для забезпечення його ефективності, зокрема:

- а) створення позитивного розвивального освітнього середовища;
- б) поєднання методів, форм і засобів, за допомогою яких діти набувають практичного мовленнєвого досвіду;
- в) організація виховної взаємодії з батьками [7, с. 37].

Оскільки незв'язність мовлення дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами пов'язана з когнітивною недостатністю, активністю та психофізіологічними особливостями розвитку, тому такі діти в першу чергу потребують розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності.

Література

1. Богуш А. М., Трифонова О. С. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія. Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
2. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Київ: АТОПОЛ, 2011. 273 с.
3. Омельченко І. М. Принципи реалізації програми «Розвиток мовлення» з молодшими школярами із особливими освітніми потребами. *Інклюзивна освіта: досвід, ресурси, проблеми*. Вип. № 1 (17). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2017. С. 18–23.
4. Омельченко І. М. Розвиток комунікативно-мовленнєвої компетентності підлітків із особливими освітніми потребами. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Суми, 2019. С. 47–50.

5. Сак Т. В. Концепція науково-методичного забезпечення формування навчальної діяльності учнів із особливими освітніми потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 3. С. 7–17.

***

ДОСВІД РОБОТИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ (З ДОСВІДУ НІЖИНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

Ганжа Софія Олександрівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – викл. Клименко Л. В.

У контексті війни діти стають однією з найбільш вразливих соціальних груп, які потребують допомоги та підтримки у різних аспектах їхнього життя, а соціальна робота з дітьми виступає однією з найважливіших сфер діяльності в соціальній сфері [1].

Роль соціальної роботи в період війни важко переоцінити, адже основними її аспектами є:

- забезпечення соціальної допомоги та підтримки;
- захист прав та інтересів дітей (зокрема, права на освіту, медичну допомогу, належні умови проживання тощо);
- взаємодія з іншими організаціями та інституціями;
- створення безпечного середовища для дітей.

Важливим методом соціальної роботи під час війни є робота в громаді, коли відбувається розвиток соціальних зв'язків, організація системи взаємодопомоги та кооперації певної групи людей, розробка, впровадження та оцінка ефективності різних соціальних програм, що пов'язані з потребами чи інтересами [3].

Українською дослідницею Т. Семігіною визначено рівні сучасної соціальної роботи: макросистема (економічний, культурний, політичний, соціальний контекст, екологія, суспільна дискримінація тощо); мезосистема (взаємодії між елементами); соціальні мікросистеми (сім'я, близькі люди, робота, школа, структури в громаді); індивід (вік, стать, сексуальна орієнтація, темперамент, стан здоров'я, переживання травми, негативний досвід, специфічні потреби). На основі визначених складових можемо віднести соціальну роботу в громаді в умовах війни до соціальної роботи на макрорівні, що здійснюється найближчим оточенням людини та самоорганізацією громади у вирішенні складних життєвих обставин [2].

В Україні в умовах війни соціально-психологічна допомога дітям різних категорій є особливо важливою. Недержавний сектор, включаючи громадські організації та благодійні фонди, грає важливу роль у наданні підтримки дітям, які постраждали внаслідок війни.

Команда громадської організації «Час для нас» активно працює з 3 червня 2022 року, надає освітню, просвітницьку, гуманітарну, правову, благодійну допомогу цим вразливим групам. З метою включеності у громадське життя, активного способу життя в громаді, використання усіх прав та свобод в Україні, згідно Конституції, було створено три проєкти для психосоціальної підтримки вразливих категорій населення: «Простір, дружній до дитини», «Ми разом», «Ніжин-дружній до дітей та молоді».

Дані проєкти об'єднали дітей та молодь з інвалідністю, внутрішньо-переміщених осіб, дітей-сиріт, дітей з багатодітних родин на зустрічах в неформальній обстановці, було створено дружнє середовище, яке позитивно вплинуло на психоемоційний стан дітей, надало ресурс та підтримку, посприяло кращій адаптації та пошуку нових знайомств, показало приклад турботи один про одного. І таким чином забезпечуються рівні умови для надання соціальних послуг для всіх категорій дітей та молоді, особливо під час воєнного стану.

Описані вище проєкти надали можливість активній молоді міста волонтерити, згуртували Ніжинську громаду, допомогли дітям включитись в суспільне життя міста.

Також вони сприяли безперервному, інклюзивному та сталому економічному розвитку громади. Проєкти включали такі активності, як творчі майстер-класи, походи на екскурсії, відвідування театру, кінотеатру, психосоціальну підтримку шляхом групових занять з психологом, проведення часу за настільними іграми, чаюванням, відвідування будинку-інтернату та центру соціально-психологічної реабілітації, спільного проведення часу з дітьми з інвалідністю. Завдяки заходам, які були передбачені в межах реалізації соціальних проєктів, ініціативною групою їх менеджерів докладено максимальних зусиль, щоб цілісно підійти для досягнення цілей Сталого розвитку в Ніжинській територіальній громаді для вразливих груп населення.

Отже, можна зазначити, що соціальна робота з дітьми в період військового конфлікту має важливе значення для забезпечення захисту та підтримки дітей, які зазнали травматичних подій. Оскільки війна є складною соціально-економічною та політичною кризою, вона призводить до серйозних наслідків і для дітей, включаючи травми, стрес та травматичні події, що можуть мати довготривалі наслідки.

У Ніжинській територіальній громаді велику роль у наданні підтримки дітям, що постраждали від війни, відіграє недержавний сектор. Зокрема, благодійними фондами, волонтерськими та громадськими організаціями в період з 2022 року і дотепер реалізовано низку соціальних ініціатив, спрямованих на надання освітньої, просвітницької, гуманітарної, правової, благодійної допомоги мешканцям територіальної громади.

Література

1. Вплив війни на дітей [Електронний ресурс]. URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-children/>
2. Кравченко О. О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. № 42 (1), 2022, С. 63–70.
3. Кравченко Т. А. Територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування: аналіз сучасних наукових досліджень в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2015. №1 (49). С. 68–75.

***

СПІЛКУВАННЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: НЕГАТИВНІ ТА ПОЗИТИВНІ АСПЕКТИ

Гасанова Інна Володимирівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – ст. викл.
Зінченко Т. В.

На сьогодні, в умовах стрімкого розвитку комп'ютерних та інформаційних технологій, безмежні можливості Інтернету дозволяють сучасній людині навчатися, розважатися, спілкуватися з друзями й знайомитися з новими друзями, не виходячи з дому. Оскільки основними користувачами Інтернету є молоді люди, вони мають великий вибір і постійний потік інформації. Хоча це може мати як позитивний, так і негативний ефект.

Термін «соціальна мережа» виник у 1954 р. і був запропонований британським соціологом, представником Манчестерської школи Д. Барнсом. Термін передбачав визначення соціальних зв'язків між двома і більше людьми. Але на теперішній час соціальна мережа – це вже структура, що базується на людських зв'язках або взаємних інтересах. За допомогою соціальної мережі можна отримати значну інформацію про велику кількість індивідів і соціальних груп, а також їх взаємостосунки.

Перші соціальні мережі з'явилися в середині дев'яностих років ХХ століття. Вони ще не були такими, як ми їх бачимо сьогодні, але вже формували зв'язки між користувачами і застосовувалися, як правило, тільки діловими партнерами.

За даними історії, у 2004 р., 4 лютого був запущений «Thefacebook» М. Цукербергом. Сайт виявився досить потрібним і швидко став популярним як у

Сполучених Штатах Америки, так і за її межами. На теперішній час соціальні мережі є дуже важливим елементом спілкування різних вікових груп у суспільстві. Вони виступають і засобом спілкування, і сервісом листування, і майданчиком для обговорення питань. Як результат, - маємо безліч різних соціальних мереж.

Соціалізація молоді через соціальні мережі має свої особливості. Дослідниця С. Івашнюва визначає соціальні мережі як віртуальний майданчик для спілкування, встановлення та підтримки контактів з однодумцями, які попередньо зареєструвалися [2]. Подібної думки дотримуються також Д. Бойдта, Н. Елісон, які розуміють соціальні мережі як інтерактивний веб-сайт, який складається з низки структурних елементів. Тому соціальні мережі доцільно визначати як особливу, специфічну, конкретну форму соціально орієнтованих Інтернет-технологій.

Важливим фактором соціалізації молоді на сучасному етапі розвитку суспільства є медіапростір, уся сукупність медіа-засобів інформаційного суспільства. Сьогодні існує нагальна потреба в аналізі взаємодії різних соціальних інститутів і медіапростору в усьому його суперечливому розмаїтті позитивних та негативних аспектів.

Сучасний науковий дискурс представлений численними розвідками, присвяченими вивченню проблем взаємозалежності соціалізації, соціального виховання молоді та різноманітних медіа, медіапростору загалом та Інтернет-середовища зокрема. Так, потенційна об'єктивна заданість труднощів підліткового самовизначення впливає, насамперед, з самого факту дестабілізації соціального життя, що виражається, можливо, не тільки й не стільки у відсутності інваріантних норм соціальної поведінки, скільки в тому, що сьогодні вони не утворюють чітко структурованих нормативних моделей.

Таким чином, сучасний підліток виявляється не тільки на традиційному віковому «перехресті» вибору, але й у ситуації зіткнення із суперечливою інформацією, яку подає йому суспільство. Однак, динаміка соціальної реальності дана підлітку не безпосередньо, а через ті чи інші зміни у провідних інститутах соціалізації – у родині та школі, у медіапросторі в цілому та засобах масової комунікації зокрема. І дослідження проблем ролі медіа-простору в процесі соціалізації підлітків має здійснюватися з урахуванням основних положень сучасних теорій соціалізації (Г. Андреева, С. Савченко), культурно-діяльнісної концепції соціалізації (В. Москаленко), теоретико-методичних засад розвитку соціальної педагогіки в соціокультурному контексті (А. Рижанова), основних положень культурологічного, соціокультурного, середовищного підходів до аналізу теорії та практики соціального виховання, соціалізації учнівської молоді.

Зазначимо, що необхідність організації життєдіяльності людини в інтернет-просторі щодня стає реальнішою й актуальнішою. Хоча будь-яка комунікаційна стратегія неможлива без використання соціальної сторінки в Інтернеті, соціальні мережі дозволяють перейти від одностороннього (надання інформації аудиторії) на двостороннє спілкування, що дає наявність зворотного зв'язку, участь підписників і спільноти та можливість їх реагування. З часом молодь стала використовувати Інтернет для продажу товарів, необмежений доступ громадян до публічної інформації, поширення максимально корисної інформації для громадян, можливість людей брати участь в опитуваннях, політичних та соціальних питаннях, можливість виконувати спільну роботу в будь-якому форматі між різними організаціями та людьми з будь-яких міст для досягнення спільної мети використання статистичних даних з соціальних мереж для актуалізації та моніторингу соціальних та суспільно важливих тем, наявність відкритості та публічності органів управління та бізнесу інформацією, а також наявність сервісів онлайн навчання.

Якщо раніше соціальні мережі розглядали лише як розважальні, то з 2017 року ситуація змінилася: почали реалізовуватися такі їх функції, як комунікація та інтеграція за рахунок активних обговорень під постами в коментарях, можливості «поділитися»

постами в особистих повідомленнях тощо. Цей вид спілкування сьогодні зустрічається у все більшій кількості соціальних мереж. Загалом, за три роки останніх подій соціальні мережі також адаптувалися й до освітніх функцій. З одного боку, соціальні мережі – дуже цінний винахід. Але є і негативна сторона впливу: з дедалі більшою кількістю нових способів спілкування в Інтернеті люди поступово втрачають навички живого спілкування та практичної взаємодії.

Аналізуючи вплив соціальних мереж на людину, зазвичай, зазначають позитивні й негативні наслідки, які впливають на соціалізацію людини в реальному світі. Віртуальний світ, у який потрапляють молоді люди, надає їм додаткову свободу для вираження своїх емоцій, почуттів, життєвих позицій, настроїв, поглядів, подолання різноманітних внутрішніх і зовнішніх конфліктів, що виникають у реальному житті в родинних стосунках, відносинах з однолітками. Соціальні мережі, відсуваючи на другий план класичні інститути соціалізації - родину, школу, друзів, - все частіше займають провідну позицію в процесі соціалізації молоді й мають безпосередній вплив на її ціннісні орієнтації.

Таким чином, роль соціальних мереж у процесі соціалізації сучасної молоді дедалі зростає і потребує глибокого вивчення та аналізу. Уміле використання інтернет-ресурсів, зокрема соціальних мереж, може сприяти підсиленню позитивного та планомірного впливу на особистість сучасної молоді людини.

Негативними проявами у тривалому перебуванні в соціальних мережах є наступні: отримуючи все нові й нові методи онлайн спілкування, люди поступово втрачають навички живого спілкування та активної взаємодії. Оскільки молодь багато часу проводить за комп'ютером, то більшість з них втрачає міжособистісні навички, вони стають неспроможними адекватно спілкуватися з іншими людьми поза ним. «Любителі соціальних мереж» схильні навіть до відхилень і у психічному стані.

Вплив соціальних мереж на психічне здоров'я молоді також має різні прояви. Серед позитивних аспектів соціальних мереж можна виокремити швидку та дешеву комунікацію, оперативний обмін інформацією, можливість бути у центрі подій, нові знайомства. Психологи вважають, що у соціальних мережах люди вчаться жити в соціумі, де є однакові для всіх правила. У соціальних мережах люди навчаються законам, і це допомагає їм жити у реальному світі. З одного боку, соціальні мережі є безцінним винаходом. Але ставши прогресом для людства, вони стають регресом для окремої людини. Проживаючи в одному місті, люди місяцями можуть не бачити близьких.

Таким чином, на сьогодні соціальні мережі настільки популярні, що немає людини, яка б ними не користувалася або хоча б не чула про них. Проте, основними користувачами соціальних мереж все ж переважно є підростаюче покоління, - студенти та школярі. Соціальні мережі відіграють чи не головну роль у їхньому соціальному житті, відсуваючи сім'ю та школу на другий план. За допомогою соціальних мереж вони знаходять нових знайомих за інтересами, об'єднуються в невеликі клуби і спілкуються будь-коли і будь-де, головне - мати доступ до Інтернету.

Соціальна мережа вважається засобом соціальних зв'язків, специфічних відносин між індивідами та групами. Щоб добре інтегруватися в суспільство і самореалізуватися, підростаюче покоління набуває соціального досвіду, вибирає культурні цінності, суспільно прийнятні моделі поведінки, тим самим усвідомлюючи і реалізуючи себе. Молоді люди у 95% випадків постійно знаходяться на онлайн-зв'язку: «відразу відповідаю на повідомлення», «постійно у курсі всіх новин своїх друзів» [2, с. 48-52]. Для молодих людей соціальні інтернет-мережі перетворилися на зручний засіб задоволення будь-яких потреб. Вони переважно відзначають, що вони є позитивним явищем сучасного життя.

Література

1. Буковська О., Мазур Т., Онищенко Л. Вплив соціальних Інтернет-мереж на соціалізацію молоді. *Габітус. Психологія особистості*. № 29. С. 48–52.
2. Турчин А. Класифікація соціальних мереж. Актуальні задачі та досягнення в галузі кібербезпеки : підручник. Кропивницький, 2016. 206 с.

***

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В ОСВІТІ

Гугешашвілі Майя Ніколасівна

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

Науковий керівник – д-р соціол. наук, проф. Шуст Н. Б.

Освіта як галузь суспільного життя та найважливіша передумова вирішення основних завдань суспільства, держави є необхідною умовою суспільного відтворення і успішної трудової діяльності, формування кадрів працівників для економіки, державного і політичного устрою, для всіх сфер розвитку суспільства. На основі освіти формується і всебічно розвивається особа, її основні якості, здійснюється її входження в життя [1; 2; 3]. Імплементация ґендерної складової до сучасної системи освіти як важливого інституту ґендерної соціалізації особистості стає помітнішим.

ґендерні стереотипи — це узагальнені уявлення, що сформовані культурою та розповсюджені в ній переконання про те, якими є і як поведуться люди різних статей(чоловіка та жінки). Основний зміст і міра вираженості ґендерних стереотипів відрізняються в культурах та історичних епохах, які наповнюють своїм звучанням в залежності від рівня розвиненості соціальної реальності, формуючись віками та закріплюючись на підсвідомому рівні. У свою чергу наповненість та стійкість ґендерних стереотипів забезпечується, зокрема, когнітивними упередженнями, які дозволяють людям вибірково сприймати та інтерпретувати інформацію з зовнішнього світу.

Особливого значення набуває питання формування ґендерної культури як учнівської, так і студентської молоді – головного людського ресурсу країни [4; 5]. Україна отримала офіційний статус учасниці «Партнерства Біарріц» 11 вересня 2020 року. Це міжнародна ініціатива рівних прав і можливостей для всіх. Кабмін видав розпорядження, де Україна взяла на себе зобов'язання в п'яти сферах. План заходів передбачає:

- розвиток безбар'єрного публічного простору, дружнього до сімей з дітьми та маломобільних груп населення;
- навчання дітей принципів рівності жінок і чоловіків;
- запобігання насильству;
- зменшення розриву в оплаті праці жінок і чоловіків;
- створення більших можливостей для чоловіків піклуватися про дітей.
- розроблення та затвердження Стратегії впровадження ґендерної рівності у сфері освіти до 2030 року;
- затвердження плану заходів з реалізації Стратегії впровадження ґендерної рівності у сфері освіти до 2030 року;
- запровадження антидискримінаційної експертизи освітнього контенту[6].

ґендерні стереотипи тісно пов'язані з ґендерними ролями, які виконує людина в суспільстві, і лише певною мірою ґрунтовані на біологічних відмінностях статей. Одночасно ґендерні стереотипи як один із видів соціальних стереотипів базуються на прийнятих у суспільстві уявленнях про маскулінне («питомо чоловіче») та фемінне («питомо жіноче»). У свою чергу ґендерні стереотипи в освіті є серйозною проблемою, яка впливає на стереотипи, які формуються відносно ролей статей у суспільстві. Освіта є однією з найважливіших галузей, де можуть бути змінені ґендерні стереотипи. Проте, на жаль, у багатьох країнах існують стереотипи, які відображають ґендерну

нерівність. Це може мати наслідком низький рівень навчальних досягнень учнів, обмеження професійних можливостей для жінок, а також негативні наслідки для міжособистісних стосунків та загального добробуту суспільства. Один з основних способів боротьби з гендерними стереотипами в освіті – це забезпечення рівної участі хлопців і дівчат у навчальному процесі. Для цього потрібно забезпечити доступ до якісної освіти, незалежно від статі. Також необхідно включати в навчальні програми матеріали, які допоможуть учням усвідомити, що гендерні стереотипи є лише уявленнями і не повинні впливати на їхні можливості.

До інших способів боротьби з гендерними стереотипами в освіті входять:

- формування позитивного ставлення до різних ролей статей в суспільстві;
- підвищення гендерної чутливості серед вчителів і навчального персоналу;
- залучення різноманітних ресурсів та матеріалів, які розширюють уявлення про різні ролі статей у суспільстві, включаючи історії успіху жінок та чоловіків у різних сферах діяльності;
- створення можливостей для учнів відповідати на питання, порушені гендерними стереотипами, а також надання можливості поділитися своїми власними переживаннями та думками щодо цього питання;
- організація тренінгів та семінарів для вчителів та навчального персоналу, щоб підвищити їхню свідомість та розуміння гендерних стереотипів та їх впливу на учнів;
- забезпечення рівних можливостей для хлопців та дівчат на різних етапах навчання та в усіх сферах діяльності школи, включаючи спортивні змагання та художні конкурси.

Загальним метою боротьби з гендерними стереотипами в освіті є забезпечення рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від статі. Це може забезпечити розвиток вільних та незалежних особистостей, які зможуть зробити свій внесок у суспільство та розвиток країни.

Гендерні стереотипи в освіті є серйозною проблемою, яка може призводити до нерівності між хлопцями та дівчатами у навчанні та обмежувати їхні можливості в майбутньому. Важливо підкреслити необхідність забезпечення рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від статі, а також визнати важливість розширення уявлень про різні ролі статей у суспільстві. Для боротьби з гендерними стереотипами в освіті необхідна підтримка педагогічного персоналу, розширення ресурсів та матеріалів, а також створення можливостей для учнів висловити свої думки та переживання щодо цього питання.

Таким чином, упровадження ґендерного підходу в освітню ланку є важливим елементом реалізації державної політики ґендерної рівності і недискримінації, забезпечення рівного правового статусу та рівних можливостей його досягнення жінками і чоловіками, рівноправної їх участі в усіх сферах життєдіяльності суспільства і держави. Тому подолання традиційних ґендерних стереотипів, звільнення від ґендерних упереджень, творення нових форм і загальнолюдських стандартів для жінок і чоловіків, ґендерної культури нового взірця – потреба перебудови України у контексті цінностей світового співтовариства.

Література

1. Шуст Н. Освіта у стратегії випередження гібридних загроз українській суб'єктності у глобалізованому світі. *Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатополярного світу [Електронний ресурс]: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.)* / відп. ред. А. Кравченко. Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 357–360.

2. Шуст Н. Б. Інновації в освіті як необхідність. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2019. № 4 (49). С. 211–214.

3. Shust, N., Tymchuk, L., Maidaniuk, I., Sydorenko, I., Puzyrenko, Y., & Nevmerzhytska, O. (2022). Education as an Effective Component of Political Development and Socio-Economic Prosperity in Society. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(4), 463–476.

4. Шуст Н. Б. Проблема впливу геополітичного концепту на імплементацію демократії. *Наукові перспективи: журнал*. 2022. № 5 (23) 2022. С. 159–167.

5. Шуст Н. Б. Демократичні концепції та їх зв'язок з брендом країни на міжнародній арені через індекси демократії. DEMOCRATIC CONCEPTS AND THEIR RELATIONSHIP WITH THE COUNTRY BRAND IN THE INTERNATIONAL AREA THROUGH DEMOCRACY INDICES «Наукові інновації та передові технології» (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): *журнал*. 2022. № 6 (8) 2022. С. 544–551.

6. Гендерні відмінності vs. гендерні стереотипи: де межа у школі. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/1320-endern-vdmnnost-vs-endern-stereotipi-de-meja-u-shkol>

***

МОРАЛЬНА УЯВА В КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Дресвяннікова Наталія Анатоліївна

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ
Науковий керівник – член-кор. НАН
України, д-р філос. наук, проф.
Хамітов Н. В.

Чи здатна уява не лише відокремлювати людей, а й об'єднувати їх? Якщо так, яким чином це можливо? Чи здатна уява сприяти осягненню світогляду й життєвого світу Іншого, а відтак бути каталізатором забезпечення прав людини – не формального, а справжнього, яке засноване на співчутті й розумінні?

Природа уяви в сучасній філософії є ключовим предметом філософії уяви. Автори праці з філософії уяви «The Routledge Handbook of Philosophy of Imagination» [7] Д. Модрак, Д. Сеппер, Ф. Дорц, С. Матерне, Д. Янсен, Р. Хопкінс, Д. Грегорі, Н. Сінхабабу, Б. Нанай, Д. Дебус та ін. під керівництвом відомої дослідниці Е. Кінд аналізують феномен уяви в працях видатних філософів, а також досліджують зв'язки уяви з ментальністю, мораллю, віруваннями, припущеннями, пам'яттю, мріями, прагненнями тощо. Всі ці феномени складають основу соціальної взаємодії та соціальних послуг у суспільстві.

У Стенфордській філософській енциклопедії [5] в статті «Уява» аналізується Аристотель, Т. Гоббс, Д. Г'юм. Особливо розглядається позиція І. Канта, який вважав творчу уяву ключовим поняттям своєї філософії та підхід Г. Райла, який зосередився на дослідженні вигадок і удавання для опису уяви, яку вважав способом тренувань розуму. Більшість людських комунікацій використовує уяву як соціальний інструмент.

Важливими є дослідження уяви таких сучасних авторів, як М. Арканджелі (філософ мистецтва та експерт з питань уяви) та Е. Кінд (дослідниця філософії розуму і уяви, феноменології свідомості), які актуалізують осягнення уяви в розумінні інших людей, у мистецтві, у творчому мисленні загалом, у знаннях про можливості, а також в інтерпретації образної мови.

Як можна використовувати уяву у сфері надання соціальних послуг? Для відповіді на це питання хотілося б використати такий концепт як «моральна уява», яку можна визначити як різновид уяви, що зосереджений на комунікації з Іншим з позицій співчуття й доброзичливості. Концепт моральної уяви цікаво актуалізований у текстах

М. Джонсона, де моральна уява визначається на основі відмови від ілюзій про абсолютні моральні цінності. Це надає суб'єкту моральної уяви здатність розрізняти ті чи інші можливості дій і давати їм оцінку. М. Джонсон робить акцент на тому, що ми можемо змінювати в розумінні Іншого та як це впливає на нас: «Первинною формою моральної уяви є концепти зі структурою прототипу, семантичними рамками, концептуальними метафорами та наративами. Таким чином, щоб бути морально проникливими і чутливими, ми повинні знати дві речі: 1) ми повинні мати знання про образну природу людських концептуальних систем і міркувань. Це означає, що ми повинні знати, що таке ці уявні структури, як вони працюють і що вони тягнуть за собою щодо природи нашого морального розуміння. 2) ми повинні розвивати моральну уяву, загострюючи нашу здатність розрізняти, використовуючи нашу здатність передбачати нові можливості та уявити підтекст наших метафор, прототипів і наративів» [4, с. 198]. Уява відкриває альтернативу іншого світосприйняття, адже ми можемо уявити, яким може бути світ особистості, крім того, який ми знаємо з власного досвіду, що особливо цінно для працівників соціальної сфери, які працюють з людьми, самі не переживаючи подібного досвіду. Дія моральної уяви здатна допомогти людям зрозуміти взаємозв'язок між культурою, владою та правами людини.

Моральна уява може бути використана для створення смислових стратегій, які захищають гідність і права людини [6]. Наприклад, мистецтво, особливо філософське [2, с. 382–385], що включає в себе вербальні, невербальні й синтетичні образно-смислові стратегії, можна задіяти для підвищення обізнаності про проблеми прав людини і надихати людей на дії. Зокрема, візуальні медіа, наповнені філософським смислом, такі як фільми, картини, фотографії, можуть викликати емоції і, головне, екзистенціальні переживання у глядачів і допомогти їм краще зрозуміти долю тих, хто постраждав від порушень прав людини, що веде до зміни світогляду, зокрема до перегляду цінностей. Для осмислення історій боротьби за права людини й посилення уваги до такої боротьби велику силу має філософський живопис, наприклад, роботи відомої польської художниці Т. Лемпіцької. Її картини «Емігранти» (1931) і «Десь у Європі» (1937) у сучасних українських реаліях знову постають актуальними на тлі російсько-української війни. Ці картини з красномовною універсальністю передають становище людей, що шукають прихистку від війни в інших країнах, де їхні права часто-густо теж можуть бути порушені. Досвід таких людей буває важко передати через мову (тим більше, через іноземну мову), а візуальне вираження дає і уявлення, і розуміння, а тому вмикає емпатію. Тому для людей, що виконують соціальну роботу щодо українських шукачів притулку важливо саме через уяву, як інструмент розуміння чужого досвіду, конструювати алгоритм комунікації, поважаючи почуття гідності Іншого.

Завдяки мистецтву людина без досвіду порушень прав людини може уявити, що переживає Інший, який має такий досвід, а отже подумки зіставити себе з цим досвідом. Людина виходить на такий рівень морального розвитку, що бажає Іншому того, чого бажає собі. Тобто моральна уява, підсилена й спрямована філософським мистецтвом, формує спільні цінності різних людей з різним досвідом. Така моральна уява, наповнена художніми образами, може принципово змінювати ставлення до реальності і окремих особистостей, і цілих груп людей.

На основі методології метаантропології відомого в Україні та за її межами філософа Н. Хамітова, яку ми можемо визначати як теорію духовно-душевного й морального розвитку людини [1; 2], зокрема використовуючи принцип метаантропологічної тріади даного автора [2, с. 57], уява взагалі і моральна уява зокрема може бути осмислена важливою частиною дискурсу про права людини і стати каталізатором позитивних змін у бутті людини, соціальній сфері і в різних екзистенціальних вимірах. Мова йде про буденний, граничний і метаграничний виміри буття людини [2, с. 32–40].

Наразі, ми зацентруємося на третьому, метаграничному вимірі для осмислення справжнього, а не формального зв'язку моральної уяви і прав людини. Характеризуючи цей вимір, Н. Хамітов зазначає його гармонійний характер, що долає спрощену гармонію буденності й кризовість граничності: «Людське буття стає не просто трансцендуванням і не просто само-трансцендуванням; воно стає антропо-трансцендуванням – особистісним трансцендуванням, що не лише входить у потаємні глибини особистості, а й відкриває її іншій особистості; в результаті людське буття набуває статусу антропо-трансценденції – стану, а надалі й буттєвого виміру, в якому відбувається поєднання свободи та любові, що трансформує творчість у співтворчість та буттє-творення. Саме тому людина в метаграничному бутті долає межі і буденного, і граничного буттєвих вимірів, набуваючи при цьому гармонію, на яку у буденності є лише натяк, і передчуття якої дано у дисгармонії граничних станів людини» [1, с. 27–41].

Уява дозволяє нам мислити нестандартно і знаходити нові рішення задач, генерувати нові ідеї та сприяти створенню кращого світу. Приклади використання уяви для захисту прав людини включають візуальну протидію насильству, особливо масовому та створення справді глобального правозахисного руху, орієнтованого на людину. Права людини не є незмінними і широкі кола акторів можуть не лише заявляти свої вимоги, а і створювати власні структури і процедури задля реалізації цих вимог, можуть впливати на державний устрій, розширюючи межі уяви через візіонерів [3]. Тобто, спочатку уява візіонера створює окрему картину реальності у конкретної, однієї особи, ця особа передає ідеї, створені уявою, групі однодумці, людей, пов'язаних спільними цінностями, що породжують активну меншість. Яка, в свою чергу, є рушієм нових рухів і залучає в боротьбу за свої ідеї пасивну більшість. Ця гіпотеза підтверджується подіями в Україні 2004, 2014 року, де ми були свідками, як окремі люди, маючи в уяві іншу реальність, змінювали реальність всіх людей.

Отже, моральна уява є важливим інструментом для просування ідей прав людини, оскільки вона дозволяє людям критично й гуманістично мислити і знаходити інноваційні рішення. У підсумку можемо говорити про необхідність міждисциплінарного дослідження феномену уяви, дослідження уяви в контексті соціального захисту, розвитку соціальних послуг як можливостей, тісно пов'язаних зі свободою, справедливістю і творчістю.

Література

1. Хамітов Н. В. Філософська антропологія як метаантропологія: метатеорія соціогуманітарного знання і філософія буденного, граничного та метаграничного буття людини. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2015. № 2. С. 27-41.
2. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. Вид. 5-е, випр. і доп.. Київ: КНТ, 2023. 405 с.
3. Abdullahi A. An-Na'im. *Expanding the Limits of Imagination: Human Rights from a Participatory Approach to New/ Innovation in Multilateralism*. edited by Schechter, Michael G. - London, 2016.
4. *Moral Imagination: Implications of Cognitive Science for Ethics*. by Johnson M., Chicago, University of Chicago press, 1993, p. 287.
5. Liao, Shen-yi and Tamar Gendler, "Imagination", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL: <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/imagination/>>.
6. Ristovska S. (2018). *Imaginative Thinking and Human Rights*. In Ristovska, & Price, M. Eds. "Visual Imagery and Human Rights Practice (pp 311-320). Palgrave. 2018.
7. *The Routledge handbook of philosophy of imagination / edited by Amy Kind*. - 1 [edition]. 2016. 481 p.

ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Сгоров Єгор Олегович

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Останіна Н. С.

Вживання психоактивних речовин відоме людству, адже з давніх давен знеболюючі, снодійні та психотропні властивості більшості психоактивних речовин, здебільшого рослинного походження, використовувались нашими попередниками в медичних цілях. Проте у кінці ХХ ст., після молодіжної культурної революції у 60-х роках, вживання психоактивних речовин набуло характеру епідемії та стало позначати соціально-біологічну загрозу, що має глобальний масштаб і характер.

Психоактивні речовини (ПАР) — речовини, що спричиняють звикання та/або залежність за умов систематичного вживання. До психоактивних речовин належать алкоголь, тютюн, наркотичні речовини, окремі лікарські та інші засоби.

Психоактивні речовини можна поділити на опіоїди, стимулятори, галюциногени, канабіноїди, снодійно-седативні речовини, інгалянти. ПАР можна вживати у різний спосіб, зокрема через куріння, ковтання, нюхання, внутрішньовенне та внутрішньом'язове введення [1, с. 328].

Характерні ознаки синдрому залежності від ПАР:

- Сильне бажання чи почуття непереборної тяги до прийому ПАР;
- Порушена здатність контролювати поведінку, пов'язану з прийомом ПАР;
- Поява абстинентного стану, що виникає, коли прийом психоактивної речовини зменшити або припинити;
- Ознаки толерантності до дії психоактивної речовини, що проявляються в необхідності значного збільшення кількості речовини для досягнення бажаного ефекту;
- Поглиненість уживанням ПАР, котра проявляється в тому, що заради прийому речовини людина повністю або частково відмовляється від важливих альтернативних задоволень і зацікавлень чи витрачає багато часу на діяльність, необхідну для придбання і прийому речовини, та на відновлення після її ефектів;
- Вживання психоактивних речовин всупереч явним ознаками шкідливих наслідків для здоров'я, роботи/навчання, стосунків з друзями, членами родини тощо.

Фактори ризику, що впливають на формування залежності, можна розділити на кілька груп, а саме:

1. *Біологічні.* Гени, з якими народжується людина, відіграють значну роль у формуванні залежності. Окрім того, мають значення стать, етнічна приналежність і наявність супутніх психічних захворювань (депресія, тривожні розлади тощо).

2. *Соціальні.* Оточення людини, особливості сімейних стосунків (передусім дітей з батьками), друзі, економічне положення і загальний рівень добробуту впливають на ризики початку вживання наркотиків та формування залежності. Такі фактори, як фізичне, сексуальне і психологічне насильство, життя в умовах постійного стресу, утиски з боку сім'ї, можуть значно збільшити ймовірність початку вживання наркотиків і подальшої залежності від них.

3. *Еволюційні.* Генетичні чинники і фактори навколишнього середовища взаємодіють з критичними етапами розвитку в житті людини та впливають на ризик появи наркозалежності. Вживання наркотиків у будь-якому віці може призвести до залежності, але що раніше воно починається, то більша ймовірність переростання його у залежність.

Розрізняють кілька етапів розвитку наркозалежності. Спочатку з'являється імпульсивний потяг до прийому ПАР, який більшою мірою асоціюється з позитивними переживаннями (ейфорія, відчуття психічного та фізичного комфорту, почуття задоволення), проте згодом починає переважати компульсивний потяг, пов'язаний, головню, з потребою усунути негативні переживання (дисфорія, почуття дискомфорту, різноманітна психо-вегетативна симптоматика), які асоціюються із синдромом відміни — гострим абстинентним синдромом.

В Україні проблема залежності від наркотиків набуває епідемічних розмірів, що свідчить про необхідність системних заходів для боротьби з цим явищем. Поряд з цим, сьогодні ми спостерігаємо той факт, що заняття фізичною культурою не стає регулярною звичною нормою для молодих людей; стрімко поширюється серед молоді тенденція вживання алкогольних напоїв; відзначається щорічне погіршення психічного здоров'я підлітків (як наслідок вживання алкогольних напоїв, наркотичних та психотропних речовин). З цього робимо висновок, що у переважної частини молоді не сформовано свідоме та відповідальне ставлення до свого життя і здоров'я.

Залежність від наркотиків, алкоголю та інших психоактивних речовин призводить до негативних наслідків для майбутнього та загрожує здоров'ю та життю учнів сьогодення, суспільству майбутнього. Зважаючи на це, з'являється потреба досліджувати причини та наслідки залежності учнівської молоді від психоактивних речовин, щоб надалі вирішити цю проблему [2, с. 303–324].

Наявність у сучасній Україні тенденції до збільшення кількості різновидів адиктивної поведінки та осіб із різними формами залежностей є безсумнівною. Для багатьох громадян характерна орієнтація на життя за принципом «як хочеться», на самоствердження будь-якою ціною і будь-якими засобами. В даних випадках ними керує не лише користь та прагнення задовольнити свої потреби, а приваблює й сам процес, участь у ньому задля компанії, розваги, щоб не бути боягузом і «білою вороною» [3, с. 62].

Адиктивна поведінка – найпоширеніший тип девіантної поведінки в сучасному світі. Вона включена в поняття девіантної поведінки. [7, с. 30].

Проте девіантна поведінка не завжди буде адиктивною, а от адиктивна – це завжди девіантна поведінка, тобто така, що має відхилення від норми. Адиктивна (залежна) поведінка – один з різновидів девіантної поведінки з формуванням прагнення до відходу від реальності шляхом приймання певних речовин або постійною фіксацією уваги на певних видах діяльності з метою розвитку інтенсивних емоцій. Характер адикції полягає в тому, що в зазначеному процесі встановлено емоційні відносини, відсутній зв'язок з іншими людьми, з неживими предметами чи явищами. Емоційні відносини з людьми втрачають свою значущість, стають поверхневими. Спосіб адиктивної реалізації із засобу поступово перетворюється на ціль. Психічний потяг проявляється в постійних думках про адиктивного агента, підйомі настрою в передчутті контакту з ним, пригніченості, незадоволеності без об'єкта адикції. Часто потяг супроводжується боротьбою мотивів. Якщо компульсивне залучення диктує поведінку хворого, то психічне, obsesivne визначає настрій, емоційний фон.

Отже, загальною ознакою адиктивної поведінки є прагнення уникнути реальності, штучно змінюючи свій психічний стан, обмежуючи його якимось одним видом діяльності.

Особливості технології соціально-педагогічної профілактики проявляються в тому, що вона спрямована на випереджальне формування позитивних життєвих установок, цінностей та досвіду учнівської молоді.

Соціально-педагогічним пріоритетом у роботі з учнівською молоддю має бути індивідуальний підхід, адресна спрямованість дозвіллевих заходів, орієнтація на акцентуацію внутрішнього світу особистості.

Вважаємо, що в роботі з профілактики залежності від психоактивних речовин серед учнівської молоді зобов'язані брати участь усі, хто безпосередньо відповідає за виховання і моральний розвиток дитини: батьки, вчителі, лікарі, психологи, співробітники органів внутрішніх справ та багато інших спеціалістів.

Література

1. Максимова Н. Безпека життєдіяльності: соціально-психологічні аспекти алкоголізму та наркоманії. Київ: Либідь, 2006. 328 с.
2. Сердюк О. Соціальна робота з особами з наркотичною та алкогольною залежністю. Соціальна робота в органах внутрішніх справ України: навч. посіб. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2006. С. 303–324.
3. Сердюк О. Молодь та наркотики 2017: Науковий звіт за результатами соціологічного моніторингу розповсюдження наркотиків та інших форм залежності серед молоді м. Харкова: МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 62 с.
4. Максименко С. Психологія особистості. Київ: Видавництво ТОВ. КММ, 2007. 296 с.
5. Основи практичної психології Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. та ін. Київ: Либідь, 1999. 536 с.
6. Скрипченко О., Бушай І., Скрипченко Л. Основи психології і педагогіки. Київ, 2003. 145с.
7. Савчин М. Психологія відповідальної поведінки. Київ, 1996. 30 с.

***

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЖІНОК З НОВОНАРОДЖЕНИМИ ДІТЬМИ

Загорулько Тетяна Вікторівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Конончук А. І.

Теоретичні дослідження учених обґрунтували необхідність підвищення суспільної уваги до питань соціально-педагогічної підтримки материнства та дитинства в умовах загострення кризових явищ соціально-економічного та демографічного характеру, які ми наразі маємо у нашому суспільстві. Проте, досі замало системних досліджень, що розглядають соціальну підтримку жінок з новонародженими дітьми, які потрапили у складні життєві обставини, як комплексний і соціально необхідний процес [4].

Соціальна підтримка це сприйняття та актуальність того, про кого піклуються чи отримують допомогу від інших людей, і найважливішим є те, що вона є частиною підтримки суспільством особи загалом. Допоміжними ресурсами для підтримки особи можуть бути різні емоційні (наприклад, виховання), інформаційні (наприклад, поради) або товариські стосунки (наприклад, почуття приналежності); матеріальні (наприклад, фінансова допомога) або нематеріальні (наприклад, особисті поради). Соціальна підтримка також може розумітися як уявлення про те, що людина має доступну допомогу, фактично отриману допомогу або ступінь інтеграції людини в соціальне середовище [6].

В українському суспільстві соціальна підтримка є частиною соціальної політики та надається у вигляді матеріальної допомоги, соціального обслуговування та різноманітних пільг найменш захищеним категоріям населення в індивідуальному порядку згідно законодавства. Серед таких категорій особливої уваги потребують жінки з новонародженими дітьми. Разом з тим, соціальна підтримка передбачає активну участь самого клієнта у вирішенні власних проблем, використання засобів самопомоги [5].

Статистичні дані зарубіжних дослідників і результати діяльності вітчизняних соціальних служб свідчать, що серед їх клієнтів жінки становлять приблизно 2/3 від загальної кількості тих, хто звернувся за допомогою. Саме жінки з дітьми становлять абсолютну більшість серед тих, хто страждає від наслідків воєнних конфліктів, хто потерпає від різних видів насильства, включаючи його прояви в приватному житті, сім'ї тощо [3].

Серед причин, які обумовлюють жінку звертатися за підтримкою, визначають наступні: порушення соціальних зв'язків та власні ґендерні стереотипи і цінності батьків, їхні життєві сценарії, характер стосунків у подружжі та між батьками й дітьми, психологічна готовність жінки до материнства. Загострення проблеми неусвідомленого материнства пов'язане з особливістю новітніх соціокультурних умов, які мають яскраво виражений кризовий характер. Серед головних детермінант «підтримуючого» материнства у сучасному соціокультурному просторі експерти називають декілька груп взаємопов'язаних між собою чинників: культурні традиції; низький рівень освіти; психологію підліткового віку, недостатня соціалізація в ранньому віці, рівень статевого виховання, проблеми і наслідки, що пов'язані з вагітністю, пологами і материнством у підлітковому віці, формування у молоді навичок усвідомленого батьківства.

Народження дітей вимагає від батьків прийняття батьківської ролі – прийняття на себе відповідальності за долю дитини перед своєю совістю та суспільством. У контексті нашого дослідження відповідальність стає ще складнішим випробуванням, бо йдеться мова про народження дитини і покладання виховання на жінку, яка залишається з дитиною і проблемами віч-на-віч. Внаслідок особливої вразливості в умовах нестабільного стану сучасного суспільства, вона виявляється найменш соціально і емоційно захищеною і опиняється у кризовому стані. Доказом того є невтішні дані офіційної та неофіційної статистики, реальні факти порушення прав цієї категорії населення і сучасні соціально-педагогічні проблеми, в яких відображаються умови, якість життя, а також численні ризики і загрози.

З даних літератури відомо, що більшість матерів, які потребують соціальної підтримки, виховувалися в нестабільних сім'ях і з раннього дитинства мали негативний досвід міжособистісних взаємин. Особистість багатьох жінок, не готових до материнства, формувалася в своєрідній субкультурі агресії, частина з них в дитинстві страждали від принижуючого гідність гноблення і холодного ставлення з боку своїх батьків. Майбутні мами, яким потрібна соціальна підтримка найчастіше виховувалися в неповній сім'ї. Вони часто перебували в неблагополучному, психотравмуючому середовищі, мали низьку загальну і професійну освіту, мали низький соціальний статус. Більшість не мали ніякої певної професії або спеціальності. Близько половини їх перебували на утриманні батьків, родичів і друзів [2].

Соціальної підтримки потребують і юні матері. Аналіз досліджень серед чинників ризику раннього соціального сирітства визначає: порушення здоров'я матері чи дитини, психологічні проблеми породіллі, складний комплекс проблем, до якого застосовують поняття «сімейне неблагополуччя». При цьому не тільки бідність є незалежною причиною неусвідомленого неблагополуччя матерів, яка приховує за собою цілий комплекс соціально-педагогічних проблем, які, на думку більшості жінок, можливо вирішити при наданні ним матеріальної, психологічної допомоги, зміни житлових умов, соціального стану, а також зміни ставлення до життя, способу життя самою жінкою. Це свідчить про необхідність розробки заходів щодо профілактики соціального сирітства, спрямованих на оптимізацію соціально-економічного стану сімей та розвитку усвідомленого батьківства [1].

Соціальна підтримка вагітних жінок та жінок з новонародженими дітьми, профілактика девіантного материнства, здійснюється через мережу консультаційних пунктів центру у пологовому будинку та жіночій консультації. Там проводять роботу по формуванню у молоді навичок усвідомленого батьківства, надання допомоги батькам

у вихованні дитини раннього віку, запобігання відмова батьків від новонародженої дитини та надання соціальної підтримки сім'ям, де існує загроза вилучення дитини, виявляють вагітних жінок у складних життєвих обставинах, які потребують сторонньої допомоги для вирішення проблем, на тому етапі, коли вони ще не перебувають на обліку у жіночій консультації. Фахівець з соціальної роботи або мультидисциплінарна команда фахівців, яка опікується породіллем, вивчаючи напрямки профілактики, маючи багатий досвід і дієві інструменти соціально-педагогічної діяльності, має можливість позитивно вплинути на формування готовності жінки до прийняття та адекватного виконання нею нової соціальної ролі через засвоєння ціннісних орієнтацій та установок, які допоможуть виховати у неї нові соціальні цінності, зокрема, батьківську відповідальність, материнське ставлення до майбутньої дитини. При цьому необхідно враховувати особливості сучасного життя та той факт, що для повноцінного функціонування жінки як особистості необхідним є: одночасне виконання нею багатьох соціальних ролей; свідомий та виважений підхід до питання планування вагітності, народження та виховання дитини. А це дає змогу вчасно прогнозувати можливі труднощі та знаходити шляхи їх попередження або подолання, ефективно реалізувати репродуктивну функцію та особистісний потенціал, можливість і уміння жінки після народження дитини утримувати і виховувати її, а коли виникнуть складні життєві обставини, адекватно на них реагувати та знати й прийняти необхідний комплекс соціальної підтримки.

Таким чином, соціальна підтримка вагітних жінок, жінок з новонародженими дітьми та профілактика девіантного материнства є невід'ємною складовою процесу становлення особистості жінки як матері, залежить від сімейного виховання і освіти, що потребує формування широкого спектру соціально-виховної та соціально-педагогічної роботи, спрямованої на виробленні в суспільній свідомості відповідального ставлення до батьківства на різних рівнях, зокрема загальнодержавному, окремого регіону, населеного пункту, громади, колективу, родини, сім'ї, окремої особистості.

Література

1. Арчакова Т. О. Раннє материнство: психологічна проблема чи соціальний конструкт? *Психолого-педагогічні дослідження*. Т. 4. 2012. № 1. С.4–8.
2. Брутман В. І. Панкратова М. Г., Єніколопов С. М. Деякі результати дослідження жінок, які відмовляються від своїх новонароджених дітей. *Психологія і практика*. 1994. № 5. С.31–37.
3. Войтовська А. І., Кравченко О. О. Актуальні проблеми соціальної роботи з жінками. Умань: Візаві, 2018. 229 с.
4. Мальцева О. В. Основні напрями соціальної роботи з вирішення проблеми раннього материнства. *Габітус. Спеціальні та галузеві соціології*. 2020. Вип. 11. С. 56–60.
5. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / за заг. ред С. М. Прилипка, О. М. Ярошенка. Чернівці: ФІНН, 2009. 300 с.
6. Uchino, B. N. (2004). *Social support and physical health: Understanding the health consequences of relationships*. Yale University Press

***

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зеленько Тетяна Анатоліївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Криловець М. Г.

В останні роки через воєнну агресію з боку росії в Україні прослідковується тенденція щодо значного збільшення кількості осіб з інвалідністю, яких нараховується

більше 2,7 млн осіб [3]. Це зумовлює загострення уваги до соціального захисту цих осіб, адже запровадження воєнного стану в Україні стало величезним викликом для системи соціального захисту, яка опинилась перед фактом відчутного збільшення кількості населення, яке потребує допомоги держави.

Дослідженню окремих аспектів захисту прав осіб з інвалідністю присвячені наукові праці Н. Болотіної, В. Венедіктова, В. Жернакова, С. Богданова, О. Балдинюк, П. Пилипенко, О. Процевського, Н. Стаховської, В. Тарасенко, О. Ярошенко та ін. Але на сьогодні з'являються нові проблемні питання у цій сфері, які вимагають подальшого наукового дослідження. Мета публікації – проаналізувати особливості організації системи соціального захисту осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану.

Наголосимо, що навіть в умовах надзвичайних ситуацій держава повинна дотримуватися зобов'язань щодо людей з інвалідністю, а саме: міжнародного права, зокрема Конвенції про права осіб з інвалідністю; вітчизняного законодавства, яке містить норми щодо забезпечення користування правами для людей з інвалідністю (напр., Законів України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю» та ін.); державних будівельних норм (ДБН) тощо [1, с. 10].

Базовими принципами гуманітарного реагування на кризові ситуації з урахуванням контексту інвалідності є: першочерговість людини з інвалідністю, її потреб та можливостей (люди, які потребують допомоги найбільше, мають отримувати її першими); доступність, що досягається шляхом: 1) унеможливлення виникнення нових та усунення наявних бар'єрів і формування сприятливих факторів, щоб забезпечити людям з інвалідністю доступ до допомоги; 2) безпосереднього забезпечення основних життєвих потреб людей з інвалідністю в умовах кризових ситуацій [1, с. 22].

Саме кризові ситуації посилюють наявні бар'єри і можуть породжувати нові, ще більше обмежуючи доступ людей з інвалідністю до допомоги та захисту. Загалом, соціальний захист осіб з інвалідністю полягає у пенсійному забезпеченні, нарахуванні компенсаційних та державних допомог, отриманні пільг та відповідних соціальних послуг, санаторно-курортному лікуванні, у тому числі встановлення опіки (піклування) або стороннього догляду, наданні реабілітаційних заходів, забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації, автотранспортом. В умовах запровадження воєнного стану з боку держави було зроблено кілька важливих нормативних нововведень: спрощено процедуру проведення медико-соціальної експертизи дорослим і дітям, забезпечено можливість отримати необхідні соціальні послуги екстрено (кризово), освітні послуги – дистанційно та ін.

В межах нашого дослідження ми вивчали, яким чином в умовах воєнного стану організовується соціальний захист осіб з інвалідністю на рівні Ніжинської міської об'єднаної територіальної громади. Оскільки основна робота з організації соціального захисту громадян здійснюється місцевим структурним підрозділом з питань соціального захисту населення, то в об'єктиві нашого дослідження опинилось Управління соціального захисту населення Ніжинської міської ради Чернігівської області (УСЗН Ніжинської МР). Проаналізувавши завдання та функції цієї установи, можемо констатувати, що відносно осіб з інвалідністю в УСЗН Ніжинської МР реалізується комплекс заходів щодо призначення соціальних виплат, організації надання соціальних послуг, забезпечення соціальної інтеграції, оздоровлення та ін. Розглянемо їх детальніше.

1. Призначення та виплата соціальної допомоги, адресної грошової допомоги, компенсацій та інших соціальних виплат, установлених законодавством України. УСЗН Ніжинської МР проводить призначення та виплату: державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю; щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи

внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним; щомісячної адресної допомоги на оплату житлово-комунальних послуг; щомісячної компенсаційної виплати непрацюючій працездатній особі, яка доглядає за особою з інвалідністю I групи [2]. Як свідчать статистичні дані, кількість осіб, яким призначаються ці соціальні виплати, з початку воєнного стану невпинно зростає (табл.1):

Таблиця 1

Кількість отримувачів соціальних виплат УСЗН Ніжинської МР

Період	Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю	Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю	Компенсація фізичним особам, які надають соціальні послуги особам з інвалідністю I групи
01.01.2021 - 31.12.2021	1056	363	26
01.01.2022 - 31.12.2022	1071	375	41
01.01.2023 - 31.03.2023	1084	380	41

Характерною тенденцією стало і зростання кількості внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю: якщо до 2022 р. лише 5 таким особам призначались виплати, то у 2022 р. їх кількість зросла майже в три рази (13 осіб). Щоправда, незначне зменшення кількості спостерігається серед отримувачів допомоги на догляд – якщо у 2021 р. їх було 217, то у 2022 р. – 199, а в першому кварталі 2023 р. – 193. Це пояснюється тим фактом, що розмір допомоги залежить від середньомісячного сукупного доходу сім'ї, а деякі отримувачі не зверталися за її переоформленням.

2. *Організація надання соціальних послуг.* У цьому напрямі УСЗН Ніжинської МР інформує населення про надавачів соціальних послуг і послуги, що ними надаються; розглядає заяви осіб щодо отримання соціальних послуг, приймає рішення щодо їх надання і забезпечує облік; проводить моніторинг надання соціальних послуг, оцінку їх якості; сприяє в оформленні документів, у влаштуванні за потреби до будинків-інтернатів осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю; у межах компетенції організовує роботу, пов'язану з наданням благодійної (гуманітарної) допомоги та ін. [2]. У активній співпраці з Ніжинським міським Центром соціальних служб та Територіальним центром надання соціальних послуг протягом 2022 р. кількість призначених соціальних послуг зросла майже вдвічі (табл.2):

Таблиця 2

Кількість призначених соціальних послуг УСЗН Ніжинської МР

Вид соціальної послуги	Період	
	2021	2022
Догляд вдома	236	465
Соціальна адаптація	191	179
Натуральна допомога	112	211
Соціальний супровід	51	53
Денний догляд	0	13
Всього	590	921

3. *Забезпечення соціальної інтеграції осіб з інвалідністю, сприяння створенню умов для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю до об'єктів соціальної інфраструктури.* У цьому напрямі УСЗН Ніжинської МР веде облік осіб з

інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших осіб, які мають право на безоплатне забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації; проводить роботу з оформлення документів на безоплатне та пільгове забезпечення автомобілями; координує роботу реабілітаційних установ та приймає рішення про направлення до них осіб з інвалідністю, у тому числі дітей з інвалідністю, а також дітей віком до трьох років, які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності; інформує щодо можливостей проходження професійної реабілітації, професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації; бере участь у створенні безперешкодного середовища для маломобільних категорій населення [2].

За статистичними даними (табл.3) в умовах воєнного стану кількість отримувачів послуг значно зменшилася, оскільки не бажають залишати власні домівки у зв'язку з веденням бойових дій на території України, а для проходження реабілітації необхідно виїжджати до іншого міста.

Таблиця 3

**Забезпечення соціальної інтеграції осіб з інвалідністю
УСЗН Ніжинської МР**

Період	Безоплатне забезпечення осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації	Оформлення документів на безоплатне та пільгове забезпечення автомобілями	Направлення до реабілітаційних установ
01.01.2021 - 31.12.2021	299	1	138
01.01.2022 - 31.12.2022	242	2	37

Також відповідно до постанови КМУ від 27.03.2019 року № 309 УСЗН Ніжинської МР у 2021 році було укладено 19 двосторонніх договорів з реабілітаційними установами про забезпечення дитини реабілітаційними послугами, а у 2022 році – 12.

4. *Реалізація державної політики у сфері оздоровлення осіб з інвалідністю.* УСЗН Ніжинської МР організовує санаторно-курортне лікування осіб з інвалідністю, організовує в межах компетенції роботу з надання пільг особам з інвалідністю. Зокрема, послугу санаторно-курортного лікування у 2021 році було надано 27 особам, тоді як у в 2022 році – 39 особам.

Таким чином, ефективне реагування на сучасні виклики та загрози потребують відповідної трансформації державної соціальної політики в Україні, яка забезпечить скоординовану, законодавчо регламентовану діяльність її суб'єктів, спрямовану на соціальний захист населення в умовах воєнного стану в країні.

Література

1. Інклюзія осіб з інвалідністю при гуманітарному реагуванні: посібник для органів і закладів, залучених до організації та надання допомоги й послуг населенню при гуманітарному реагуванні. Упор. І. Виртосу, під ред. О. Іванова. ПРООН. 2022, 48 с.

2. Положення про управління соціального захисту населення Ніжинської міської ради Чернігівської області. Затв. Рішенням Ніжинської міської ради Чернігівської області від 27 листопада 2019 р. № 28-63/2019

3. Як забезпечити права людей з інвалідністю в умовах війни. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/yak-zabezpechyty-prava-lyudey-z-invalidnistyu-v-umovakh-viyny>

***

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

**Іванюк Вікторія Сергіївна,
Локоть Сергій Миколайович,
Ступак Сергій Михайлович**

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Борисюк. С. О.

Волонтерський рух притаманний кожній державі в світі, а створення та розвиток волонтерської діяльності – це показник свободи, прагнення до миру, безпеки та свідомості суспільства. Благодійні організації та волонтери допомагають державним інститутам боротися з проблемами безробіття, сирітства, фінансовою скрутою, а також існують задля допомоги людям які мають обмежені соціальні можливості. Волонтерська діяльність базується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності та неприбутковості. Закон України «Про волонтерський рух» зазначає, що волонтерська діяльність – це добровільна, соціальна, суспільно корисна, неприбуткова та вмотивована діяльність, що проводиться шляхом надання послуг тим, хто потребує волонтерської допомоги [1].

Нині Україна щодня потребує все більше волонтерів та недержавних волонтерських організацій, які будуть покладати всі свої ресурси, сили та можливості для вирішення локальних або глобальних соціальних проблем. Щоденно українське суспільство зобов'язане показувати свою готовність до добровільної роботи на користь країни, активізуватися та створювати нові ідеї для вирішення викликів які створює життя.

Волонтерство набуває неабиякого значення для людей в Україні, оскільки через російсько-українську війну, економічну нестабільність, соціальну незахищеність зростає потреба населення у допомозі та підтримці з боку інших людей. За умови такого запиту, збільшується кількість соціально активної молоді, які усвідомлено починають займатися волонтерською діяльністю. У сучасних умовах волонтерський рух серед старшокласників щорічно набуває все більших обертів серйозності, відповідальності та активізації всієї громади та суспільства України загалом, адже підлітки стають справжніми лідерами, наставниками та мотиваторами до здійснення благодійної діяльності на користь країни. Волонтерство саме в їхній віковій категорії стає мейнстрімом сьогодення, тому важливо прослідковувати саме динаміку розвитку та поширення волонтерської діяльності серед старшокласників.

Зважаючи на актуальність волонтерства, його поширеність у теперішніх умовах воєнного стану в Україні, важливими є дослідження методів залучення старшокласників до волонтерської діяльності у громадських організаціях та специфіки їх мотивації.

Мотивація до волонтерської діяльності сучасної молоді досить тривалий час є у полі зору безлічі науковців, які досліджують чим насправді керується людина в процесі надання безкорисливої волонтерської допомоги. Під мотивацією розуміють: по-перше, сукупність спонукальних факторів, які визначають активність особистості; по-друге, усі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини; по-третє, процес формування мотиву [3, с. 140].

На думку І. В. Юрченко, нині відбувається відчутне зміщення акцентів у мотивації волонтерів від суто альтруїстичних до суб'єктивно «вигідних». Серед розмаїття причин залучення до волонтерства основними мотивами виступають особисті причини і власні потреби, які, передусім, пов'язані з можливістю набуття нових знань, навичок і

досвіду роботи. Досить часто волонтерська діяльність розглядається як шлях до постійної активності, підвищення шансів на працевлаштування [4, с. 367].

У свою чергу, Н. А. Вайнілович стверджує, що до волонтерської діяльності особистість однаковою мірою спонукають альтруїстичні та прагматичні мотиви. Прагматичні мотиви – це професійний досвід, самовизначення, кар'єрне зростання, отримання нових знань, навичок, можливість вирішити особисті проблеми, спокута провини, знайомство з новими людьми, заради активного проведення часу тощо. Серед альтруїстичних мотивів волонтерів вчений згадує прагнення надавати безкорисливу допомогу, спроможність приносити користь людям, почуття повинності та морального обов'язку, служіння Богу, соціальний внесок в розвиток свого району (регіону, країни), переживання суспільного сенсу волонтерської роботи, бажання відчувати себе потрібним, прояв солідарності з іншими, відчуття не даремності докладених зусиль і морального задоволення від власної здатності змінити світ на краще [2, с. 54].

Після проведеного теоретичного аналізу означеної проблеми, логічний ланцюг спонукав провести емпіричне дослідження по вивченню особливостей індивідуальної мотивації, яка змушує молодь займатися волонтерською діяльністю і результати представлені у діаграмі (див. рис. 1).

Рис. 1. Яка Ваша індивідуальна мотивація змушує вас займатися волонтерською діяльністю

Вибірку дослідження склали 27 осіб – це студенти-волонтери, які навчаються у ніжинських закладах вищої освіти. За результатами дослідження, можна виділити найбільш часто згадувані ними мотиви, які спонукають до участі у волонтерських програмах. Так майже 77% респондентів відповіли, що індивідуальною мотивацією, яка змушує їх займатися волонтерською діяльністю є знайомство з новими людьми, а також відчуття потрібності суспільству. Ці мотиви які змушують до діяльності набрали найбільшу кількість виборів серед респондентів. Наступним по рейтингу вибору серед старшокласників є мотивацією набуття знань і практичних навичок, складає 64,7 %. Однаковий відсоток отримали можливість до особистісного зростання та вираження співчуття та солідарності з людьми, які потребують допомоги – 47,1 %. Індивідуальна мотивація така, як розширення власного світогляду має відсоток вибору 41,2.

Найбільша кількість опитуваних респондентів (35,3 %) визначають для себе такі види особистісної мотивації, як причетність до вирішення важливих соціальних

проблем, встановлення нових зв'язків та поява нових контактів, які в подальшому допоможуть у працевлаштуванні, можливість кар'єрного зростання. 29,4 % опитуваних старшокласників-волонтерів обрали для себе такі дієві види мотивації, як боротьба із самотністю, вираження творчої натури, організація змістовного дозвілля. 17,6 % опитуваних зазначали, що мотивацією для них слугує отримання рекомендацій для кар'єрного зростання чи навчання та розвиток умінь і навичок, які не використовуються на оплачуваній роботі. Дуже рідко старшокласники (майже 6 %) обирають два види мотивації – це схвалення оточуючих людей та волонтерство заради розваги. І у жодного респондента не присутня мотивація до волонтерської діяльності, заради вираження своїх релігійних переконань та прихильностей (0 %).

Отже, за результатами дослідження, можна спостерігати, що волонтери хочуть постійно бути в контакті з іншими людьми, у них виникає постійна потреба у самовдосконаленні, наданні своїх ресурсів допомоги іншим особам, хто цього найбільше потребує, а також молодь мотивує можливість у межах волонтерської діяльності постійно навчатися чогось нового, розвиватися та використовувати на практиці набуті уміння і навички.

Наразі, в українському суспільстві волонтери та волонтерський рух набув важливого та цінного значення. Російсько-українська війна, політичні зрушення, занепад економіки країни, зміна державної політики в сфері волонтерської діяльності – всі ці чинники накладають відбиток та проявляються у трансформації мотиваційної сфери волонтерів.

Література

1. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 42. Ст. 435. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 18.05.2023).

2. Вайнілович Н. А. Чинники формування мотивації людини до здійснення волонтерської діяльності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 2. С. 53–59.

3. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен. *Проблеми педагогічних технологій*. 2004. №3. С. 139-144.

4. Юрченко І. В. Мотиваційні аспекти волонтерської діяльності. *Соціальні виміри суспільства*. 2009. №1. С. 361–368.

***

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Калініченко Олександр Петрович

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Сватенков О. В.

Нині через повномасштабну російсько-українську війну, активна фаза якої почалася 24 лютого 2022 року, в Україні все більше набирає актуальності питання виховання в дітей та молоді почуття патріотизму. Патріотизм на даний час є нагальною потребою і для людей, і для держави, оскільки високий рівень патріотизму громадян забезпечить повноцінний гармонійний розвиток як особистості в державі, так і суспільства в цілому. Патріотичне та духовне виховання підростаючого покоління забезпечить цілісність народу України, його національне відродження, об'єднання різних етносів і регіонів країни, соціально-економічний і демократичний розвиток

України, розбудову та вдосконалення суверенної правової держави, соціально-політичну стабільність у державі та гідне представлення нашої країни у світі.

Саме поняття патріотизм можна визначити як любові до Вітчизни, відданість їй, прагнення своїми діями служити її інтересам [5]. Серед характерних ознак патріотизму визначаються розуміння і сприйняття української ідеї; сприяння розбудові державної незалежності; засвоєння національних цінностей: української культури, мови, прищеплення шанобливого ставлення до історичної пам'яті; військово-патріотичне виховання тощо. І щоб ці ознаки патріотизму були привиті людям, важливо здійснювати виховну патріотичну діяльність. Тут можна виділити таке поняття як: «патріотичне виховання» що означає планомірну виховну діяльність, спрямовану на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго відношення до Батьківщини та до представників спільних культури або країни. Таке виховання включатиме розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнародного спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу [5].

Оскільки сьогодні наше суспільство постійно розвиває інформаційні технології, то їх потрібно також залучати як засіб патріотичного виховання. Важливою рисою інформаційного суспільства є виробництво, збір та розповсюдження інформації. Такі інструменти, як комп'ютер, інтернет, смартфон, інші інтелектуальні технології, стають важливими аспектами сучасного суспільства. Знання виступають фактором виробництва, найціннішим і бажаним товаром. Тому надзвичайно важливим є використання інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють розширити обсяг знань, отримуваних молоддю, та спрощують/покращують процес їх передачі. Важливо зазначити що інформаційно-комунікаційні технології є одним із ефективних способів подачі патріотичного контенту [4]. Не можна заперечувати існування значного впливу на освіту дітей і молоді медіа, що стають джерелом неформальної освіти та чинником соціалізації у суспільстві.

Через те що, соціальна реклама є окремим видом рекламної комунікації, який забезпечує інформацією велику кількість людей, то в час війни її пріоритетним завданням стає патріотичне виховання молоді. Важливість соціальної реклами завжди збільшується в часи міжнародних конфліктів, воєн та кардинальних змін у житті окремих країн. Соціальну рекламу патріотичного характеру можна окреслити як специфічну форму соціальної комунікації органів влади та громадських організацій, яка не має комерційного характеру, привертає увагу до соціально значущих проблем, спрямована на формування патріотичних почуттів і зміну поведінкової моделі суспільства, а саме готовності до активної діяльності на користь держави з метою сприяння бажаному розвитку соціальної системи [2].

Соціальна реклама має стати для кожної особи осередком становлення громадянина патріота України, готового самовіддано розбудувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати їй національну безпеку, сприяння єднанню українського народу та встановлення громадського миру й злагоди в суспільстві. Саме використання соціальної реклами в Україні з метою вирішення широкого кола соціальних проблем у незаполітизованому вигляді розпочалося порівняно нещодавно, але сама значимість соціальної реклами не викликає сумнівів, через те що збільшується популяризація реклами і необхідність налагоджувати ефективну взаємодію з громадськістю з її допомогою тільки збільшується. Загальною метою створення й упровадження соціальної реклами є зміна ставлення громадськості до існуючих суспільних проблем, а в довгостроковій перспективі – формування позитивно спрямованої поведінки особистості, що ґрунтується на системі суспільно значущих цінностей, що є притаманним і до патріотичної реклами. Патріотична реклама спонукає замислитися над національною

приналежністю; створює атмосферу, моду, наприклад, на все українське; популяризує та розповсюджує суспільні ідеї вирішення загальнонаціональних проблем; готує готовність до активної діяльності на користь держави [1].

Важливо зазначити що, значна частина патріотичної соціальної реклами спрямована на таку вікову групу як молодь, через свої вікові особливості, молодь є однією з найбільш соціально вразливих верств населення. Дослідження механізмів її впливу на молодь на сьогоднішній день є актуальним та необхідним. Соціальна реклама молоддю сприймається як нормативний елемент культури в контексті масової культури, що набуває значення звичного елемента культури, відносин у суспільстві, відношення до конкретних проблем, та до держави. Для сучасної молоді соціальна реклама стає демонстраційним матеріалом в питаннях ідей та цінностей, оскільки дає зразки типових ситуацій соціальної взаємодії. Така реклама формує у особистості ціннісне ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної, за змістом, життєвої позиції, адаптує молодь до нових соціальних ролей, проблем і цінностей способами регуляції поведінки в різних ситуаційних моментах [3].

Отже, підкреслюючи важливість і необхідність патріотичного виховання громадян, яке забезпечить цілісність народу України, його національне відродження, об'єднання різних етносів і регіонів країни, соціально-політичну стабільність у державі, гідне представлення нашої країни у світі, слід сказати, що соціальна реклама є одним із чинників, що впливають на формування ціннісних орієнтацій, норм та зразків поведінки, у першу чергу молоді. Застосування соціальної реклами як технологічного інструментарію багато в чому пояснюється превентивним потенціалом, що є у першій, здатністю впливати на думки, відносини, настановлення і поведінку населення, запобігати соціальним деструкціям. Визначальною рисою українського патріотизму має бути його дієвість, спроможна перетворювати почуття в конкретні справи та вчинки на користь держави. Справжній патріот повинен мати активну життєву позицію, своїми справами та способом життя сприяти якісним змінам ситуації в країні на краще. Для формування такої свідомості особистості має бути успішно реалізована цілісна система патріотичного виховання. Проте питання про результативність патріотичної соціальної реклами і можливості вимірювання її впливу є дискусійним. На сьогодні оцінка ефективності реклами розглядається як вирішення проблеми відповідно до певних параметрів в конкретних і обмежених умовах, тобто системно-комплексний підхід тут відсутній.

Література

1. Осаула В. О. Соціальна реклама як засіб формування патріотизму молоді України: емпіричне дослідження. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 1. С. 72–79.
2. Ревенко Т. В. Роль соціальної реклами в системі національно-патріотичного виховання молоді в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2 (57). 2017. С. 1–6.
3. Согорін А. А. Реклама як засіб патріотичного виховання (за результатами масового та експертного опитувань). *Український соціум*. 2016. № 4. С. 134–139.
4. Череповська Н. І. Медіаосвітні ресурси розвитку патріотизму і критичного мислення у молоді : навч.-метод. посіб. Київ : Імекс-ЛТД, 2016. 156 с.
5. Яцій О. М. Національно-патріотичне виховання учнів: методичні рекомендації. – Одеса: Букаєв, 2019. 32 с.

ПРОБЛЕМИ «ГРОМАДСЬКОГО БЮДЖЕТУ» ЯК ІНСТРУМЕНТУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Карелін Сергій Ігорович

Київський Університет ім. Бориса
Грінченка, м. Київ

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Лях Т. Л.

«Громадський бюджет» або «Бюджет участі» в Україні існує з 2015 року і на даний момент за даними платформи електронної демократії «Е-дем», яка була розроблена в рамках швейцарсько-української програми EGAP Фондом Східна Європа, даним інструментом користуються 232 територіальні громади з 1749 існуючих в Україні [1]. Інструмент «Бюджет участі» був створений в місті Порту-Алегрі (Бразилія) у 1989 році, як відповідь на виклики щодо недовіри до влади від місцевого населення. Через те що у громаді накопичилося велика кількість соціальних проблем, а місцева влада не вирішувала їх роками. Одна з політичних партій, яка виграла місцеві вибори запропонувала механізм вирішення даних проблем та збільшити прозорість місцевих бюджетів і залучити громадян до прийняття управлінських рішень, шляхом запровадження механізму обговорення соціальних проблем на рівні районів міста. А потім делегувати представників громади до комісії «Бюджету участі» задля відстоювання пріоритетності фінансування того чи іншого проєкту від районів задля консенсусного рішення із представниками влади.

Наприклад, впровадження практики «Бюджету участі» в Порту-Алегрі, окрім вдосконалення інфраструктури, спричинило наступні зміни:

- Зменшило політичне напруження в громаді.
- Покращило культуру сплати податків мешканцями міста.
- Підвищило обізнаність громадян з питань використання бюджетних коштів.
- Призвело до появи практики добровільної участі громадян у реалізації проєктів шляхом власних внесків.

- Зменшило адміністративні витрати.
- Зменшило корупцію завдяки більшій активності громади.
- Створило нову громадянську культуру.
- Забезпечило участь у нарадах жінок (51% від кількості учасників), тоді як раніше жінки були практично виключені зі світу політики [2].

За майже 34 роки «Бюджет участі» еволюціонував до інструменту, який використовується в різних країнах по-різному і з різними результатами. В «Атласі Бюджету Участі» зібрано інформацію про наявність від 11690 до 11825 випадків використання даного інструменту у 71 країнах Світу. [3]

В Україні схема запровадження «Громадського бюджету» виглядає таким чином:

- Орган місцевого самоврядування приймає рішення щодо запровадження інструменту «Бюджет участі» на території громади.

- Приймається положення про запровадження інструменту і створюється комісія з представників місцевої адміністрації, представників депутатського корпусу та активної громадськості.

- Визначаються «правила гри», в яких описується хто може подавати проєкти, які теми або напрями пріоритетні в цьому році, обсяг фінансування та типи проєктів (великі, маленькі, спеціальні), графік проведення конкурсу та обсяги фінансування.

- Після прийняття положення проводиться інформаційна кампанія в якій роз'яснюються «правила гри» та оголошується прийом заявок.

- Заявки проходять експертизу від спеціалістів по напрямам і після цього допускаються до голосування. В період голосування автори та команди проєктів агітують місцеве населення голосувати за свої проєкти і за рейтингом визначаються

переможці. Після чого, настає етап реалізації проєктів і автори проєктів можуть приймати участь у громадському контролі щодо реалізації даного проєкту.

В науковій літературі останніх років можна зустріти ідеї щодо розгляду бюджету участі як інструменту сприяння розвитку громади, але це переважно статті в економічних та фінансових виданнях [4].

Круглякова В., Жовтяк Є., Колисник М. в своїй статті зазначають, що бюджет участі є найбільш дієвим інструментом взаємодії місцевої влади та громадськості, який об'єднує в собі принципи демократії та прозорості і є корисним для територіальних громад, оскільки сприяє реалізації реальних потреб громадян, підвищує громадську свідомість та довіру до місцевих органів самоврядування і допомагає забезпечити сталий розвиток територіальної громади. Однак, для підвищення ефективності бюджету участі необхідно удосконалити механізми планування та реалізації процесу. Наприклад, на прикладі бюджету участі міста Львова можна зазначити, що існують певні проблеми, такі як необхідність врегулювання кількості громадських проєктів-переможців між різними категоріями, заохочення активності та ініціативності мешканців, ефективність інформаційної кампанії, підвищення обізнаності громадян стосовно практики розробки та подання громадських проєктів, а також удосконалення системи дистанційного голосування [6].

На сьогодні, у громадах України вирішуються багато соціальних проблем, які клієнти соціальних служб піднімають на рівні громад і отримують підтримку на реалізацію своїх ідей. Клієнти із пасивних отримувачів послуг трансформуються в їх авторів на рівні громад і займають проактивну позицію, що якісно змінює ставлення до певних соціальних груп в громаді. Люди з інвалідністю пропонують ідеї створення інклюзивних майданчиків для відпочинку та рекреації у міському середовищі, як приклад – це проєкт «Рух-це життя!»; створення інклюзивного та безбар'єрного простору для маломобільних громадян у басейні» [7]; облаштування дитячих майданчиків, створення вказівників зі шрифтом Брайля тощо. Хоча кількість подібних проєктів в Україні зростає, але є низка проблем, які не вирішуються на даний момент. Наприклад:

- не оцінюється ефективність реалізації проєктів-переможців;
- відсутній моніторинг процесів впровадження інструменту бюджету участі;
- не виявляються проблеми та недоліки у реалізації в цілому «Громадського бюджету»;
- не виявляються потреби у зміні стратегій або підходів до реалізації «Громадського бюджету»;
- у деяких громадах у громадськості є питання до органів влади щодо транспарентності та обліку використання бюджетних ресурсів.

В контексті описаного вище, виникає потреба у розробці методики моніторингу та оцінки інструменту «Бюджет участі» як проєкту із розвитку територіальної громади в таких аспектах, як: оцінка етапу навчання; оцінка етапу подання проєктів; оцінка етапу експертизи проєктів; оцінка етапу презентації проєктів; моніторинг етапу голосування проєктів; оцінка етапу визначення переможців; оцінка етапу реалізації проєктів; моніторинг інформаційної та медіакампаній; моніторинг і оцінка роботи координаційної ради громадського бюджету.

Отже, дана методика дозволяє вирішити проблему безсистемності впровадження громадського бюджету в різних громадах та дозволяє виявити недоліки громадського бюджету і підвищує ефективність як на етапі підготовки так і на етапі реалізації бюджетного проєкту.

Література

1. Функціонування бюджетів участі: сучасний стан, тенденції модернізації та моделювання в умовах реформування публічних фінансів. URL: <https://stat.e-dem.ua/budget/authors/>.

2. Два іноземних приклади ефективного самоврядування та українські реалії [Електронний ресурс]. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/06/9/7034633/>.

3. «The World Atlas of Participatory Budgeting» (Світовий атлас партиципаторного бюджетування). URL: <https://www.pbatlas.net/index.html>.

4. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної науки та освіти», с.45-47. Львів, 2022. URL: https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35174/_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%20%284%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y

5. «Рух-це життя!» URL: <https://budget.e-dem.ua/4412900000/project/17599?compid=-1>.

***

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА РОДИННІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА

Клименко Леся Валентинівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О. В.

Стан інституту сім'ї в Україні, як і всього суспільства в країні, можна описати як кризовий, що пояснюється зростанням психологічної напруги, збільшенням кількості стресових ситуацій, спровокованих війною, відмовою від усталених цінностей і появою нових, часом необґрунтованих і швидкоплинних. Утвердженою тенденцією сьогодення є поширення стилю життя як жінок, так і чоловіків, не пов'язаного із продовженням роду [1]. Дана тенденція пояснюється впливом військових дій, які щодня провокують зростання масштабів втрат і через які сучасна молодь з обережністю та страхом ставиться до питань планування власної родини з дітьми.

Війна в Україні виступила глобальним чинником, який вплинув на всі сфери життя, в тому числі і на питання продовження роду молоддю, створення сім'ї. На жаль, точні втрати для демографії України на сьогодні підрахувати не можна, проте результати досліджень дають можливість виокремити певні тенденції. Так, наприклад, сервісом моніторингу реєстраційних даних Opendatabot було підраховано, що лише за перше півріччя 2022 року було укладено на 21 % більше шлюбів (понад 100 тис.), ніж за цей самий період попереднього року. Цей показник є найвищим за останні сім років. Порівнюючи кількісні показники розлучень можна сказати, що їх кількість зменшилася на 42 %: 7 тисяч розлучень за шість місяців проти 13 тисяч у 2021-му. Зі слів провідної наукової співробітниці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України Л. Слюсар можна відзначити, що в Україні схожі тенденції прослідковуються і у 2014-2015 рр., коли почалася війна на Донбасі, що пов'язано, насамперед, з тим, що у кризових ситуаціях люди відкладають свої проблеми на потім (це стосується розлучень). Збільшення кількості укладених шлюбів можна пояснити змінами у законодавстві, яке дозволяє брати шлюб за особливим порядком. Зокрема, зважаючи на обставини воєнного стану, серед категорій громадян, які можуть скористатися особливим порядком, можна виокремити військовослужбовців. За даними Мін'юсту цим порядком з березня по вересень 2022 року в Україні скористалося понад 2 тис. пар [2].

Одночасно з цим рівень толерантності у суспільстві під час війни підвищився: до ЛГБТ спільноти зросло позитивно-нейтральне ставлення з 53 до 64 %, а до людей, які не хочуть мати дітей (чайлдфрі), воно зросло з 57 до 67 % [3].

Початок повномасштабного вторгнення для багатьох молодих людей став поштовхом для прийняття важливих рішень. Зростання кількості шлюбів виглядає як одна зі спроб доробити відкладені справи в умовах невизначеності. Можливо,

філософія «живи одним днем» і не для всіх, утім, для українців вона спрацьовує за умов щотижневих обстрілів.

У Чернігівській області демографічна ситуація, яка стрімко погіршувалася останніми десятиліттями, нині набуває катастрофічного характеру через постійні масові обстріли росіян. З огляду на це, у березні 2023 року робочою групою кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи було ініційовано проведення опитування «Родина в уявленнях сучасного студентства» серед здобувачів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Метою анкетування було визначення уявлень студентів про родину, її роль та важливість у житті молодих людей, а також – з'ясування впливу російсько-української війни на ціннісні орієнтації сучасних студентів. Всього у опитуванні взяло участь 150 студентів університету, проте результати є проміжними і можуть змінитися, адже анкетування триває і дотепер.

Гендерний склад опитаних: 81,7 % – жінки, 18,3 % – чоловіки. Вік респондентів охопив діапазон від 18 до 45 років. 95,5 % учасників анкетування є здобувачами ОС «Бакалавр», лише 4,5% – студенти другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Анкета складалася з трьох взаємопов'язаних блоків питань, які стосувалися визначення загальної інформації про респондентів (вік, стать, курс, напрям підготовки), з'ясування ролі сім'ї, поширених та бажаних форм спілкування здобувачів із сім'єю, прихильності молодих людей до руху чайлдфрі, впливу війни в Україні на планування створення власної родини та ін.

Зокрема, відсотковий розподіл відповідей респондентів на питання «Як змінилося ваше життя за останній рік?» показують, що у 29 % студентів життя скоріше погіршилося, у 8% значно погіршилося, 30 % опитаних стверджують, що їх життя залишилося без змін. Натомість 15,5 % студентів змогли покращити якість свого життя.

Питання 3 було спрямоване на визначення пріоритетів сучасної молоді, серед яких можна відзначити найпоширеніші відповіді: 1) турбота про себе (здоров'я, освіта, кар'єра, житло); 2) підтримка та турбота про своїх батьків, рідних; 3) створення власної сім'ї; 4) потреба у підтримці від рідних та близьких людей.

Відповіді на питання «Як змінилося під час війни в Україні ваше ставлення до планування майбутньої сім'ї?» демонструють, що у 19 % опитаних з'явилося бажання створити сім'ю з дітьми; у 7 % респондентів це бажання зникло, а 74 % студентів не змінили своїх поглядів. Серед причин, якими пояснюється небажання створювати сім'ю з дітьми, найпоширенішими є: страх наразити на небезпеку дитину та обережність при виборі партнера.

Питання «Наскільки вас в теперішній час турбує...?» дає змогу зрозуміти, що найактуальнішими для здобувачів вищої освіти Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя є проблеми зі здоров'ям (власні та членів родини), які загострилися у зв'язку з постійними стресами, спровокованими війною та невпевненість у власному майбутньому.

Таким чином, можемо сказати, що російсько-українська війна посилила критичність демографічної ситуації як у країні загалом, так і в Чернігівській області безпосередньо, значною мірою вплинула на погляди молодих людей щодо подальшого планування та створення власної родини. Серед пріоритетів сучасної студентської молоді, за даними дослідження, слід виокремити найголовніші:

- 1) турбота про себе (здоров'я, освіта, кар'єра, житло);
- 2) підтримка та турбота про своїх батьків, рідних;
- 3) створення власної сім'ї;
- 4) потреба у підтримці від рідних та близьких людей.

Моніторинг кількості укладених шлюбів за рік повномасштабного вторгнення характеризується позитивними зрушеннями. Це пояснюється змінами у законодавстві, які, зокрема, спростили процедуру укладання шлюбу для військовослужбовців. Проте, незважаючи на ці обставини, високою залишається кількість молодих людей, які не

бажають створювати сім'ю з дітьми. Серед причин, якими пояснюється небажання створювати сім'ю з дітьми, найпоширенішими є: страх наразити на небезпеку дитину, обережність при виборі партнера, а також погіршення матеріального забезпечення та обмеженість у доступності якісних медичних послуг та інших послуг соціальної сфери.

Література

1. Гончар Л. В., Кравченко Т. В., Мачуська І. М., Павицька К. М., Хижняк А. В. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах: монографія/ за заг. ред. Гончар Л. В. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с.
2. Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С., Реут А. Г., Крикун О. І., Когатько Ю.Л., Заяць В. С., Клименко Ю. А. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр.та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2023.
3. Комплексне дослідження: як війна змінила мене та країну. Підсумки року. URL: <http://surl.li/henes>

***

БУЛІНГ ЯК ПРОЯВ НЕЛЮДЯНОСТІ

Коленченко Наталія Вікторівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м.Чернігів

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф. Зайченко Н. І.

У науковій літературі термін «булінг» («bullying», від англ.«bully» – хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник) використовується переважно для означення тривалого процесу свідомого жорстокого ставлення (фізичного, психологічного) з боку дитини або групи по відношенню до іншої дитини або інших дітей. У Законі України «Про освіту» (2017) вказано, що булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Типовими ознаками булінгу (цькування) є: систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності); дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого [1].

На превеликий жаль, це негативне та жорстоке явище поширене в Україні. У проведеному протягом 2022–2023 н. р. емпіричному соціологічному дослідженні (опитування, анкетування в соціальних мережах) серед студентської молоді було виявлено, що з-поміж 200 респондентів – понад 110 осіб стикалися з булінгом, а поінколи, як зазначалося у відповідях, – тиск чинився з боку шкільних учителів.

Відповідно до дослідження ЮНІСЕФ – 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу; 24% дітей стали жертвами булінгу; 48 % дітей нікому не розповідали про випадки булінгу; 44% школярів були спостерігачами булінгу, але ігнорували його, бо їм було страшно за себе; більшість дітей булять за те, що вони виглядають, говорять, думають не так, як інші діти [2].

Тож, картина булінгу очевидна, він присутній в українських закладах освіти та потребує викорінення. Питання, пов'язані з явищем булінгу в шкільному середовищі, висвітлюються в численних наукових публікаціях українських дослідників І. Лубенець, Н. Коляди, К. Плутицької, Н. Лалак, Г. Корчової, О. Белкіної-Ковальчук, Ю. Градової, О. Фомічової, Т. Годецької та ін.

У сучасних дослідженнях з'ясовано, що у цькуванні в школі завжди беруть участь три групи дітей: жертва, агресор і спостерігачі. Цькування починається однією людиною, зазвичай, вона є лідером у класі, може бути як успішною у навчанні, так і неуспішною. Поведінка кривдника може бути зумовлена такими психологічними причинами:

- негативний досвід – доводилося бути жертвою цькування, тому пережитий страх, відчуття беззахисності не дозволяє особистості бути собою, а вимагає наслідування певного обраного «безпечного» образу;
- непорозуміння з іншими – з певних причин не вдається знайти спільну мову з оточуючими, а демонстративна поведінка – це виклик або спосіб привернути до себе додаткову увагу всіма можливими способами;
- власні комплекси – низька самооцінка через неправильне сприйняття власної зовнішності чи заздрощі до інших через недооцінку своїх умінь тощо.

Спостерігачі, як правило, не відчувають задоволення від булінгу, але змушені або включатися, або мовчати від страху, щоби самим не опинитися в ролі жертви. Більш сміливі з них встають на захист жертви, але пасивна й мовчазна підтримка булінгу з боку дорослих змушує їх відступити.

Жертвою булінгу може стати будь-яка дитина, а його мотивами можуть виступати як певні порушення розвитку особистості (сенсорні, інтелектуальні, мовленнєві, рухові і т. д.) або виражені риси зовнішності (руде волосся, веснянки, надмірна худорлявість, повнота і т. п.), так і особливості поведінки (замкненість, імпульсивність, невпевненість, тривожність), соціальні навички (часто не мають жодного близького друга, краще спілкуються з дорослими ніж з однолітками, страх перед школою тощо).

Як пояснює науковець К. Плутицька: «Мотиви булінгу можуть бути різними. Але беручи до уваги те, що характерною ознакою булінгу є дисбаланс сил між жертвою і кривдником, можна стверджувати, що провідним мотивом є прагнення до самоствердження і підвищення власної самооцінки коштом уразливої особи, дискредитації жертви в очах однолітків. Що стосується спостерігачів булінгу, то ними може керувати прагнення убезпечити себе від ізоляції, зайняти бажану соціальну позицію, «бути як всі», інтерес до питання «співвідношення сил» тощо» [3, с. 79].

Наслідки булінгу, окрім короткострокового впливу, мають також серйозну довгострокову дію, що може проявлятися як у жертв, так і у кривдників протягом подальшого життя. Невід'ємним наслідком поширення булінгу серед дітей є перехід до агресивних і навіть злочинних дій.

Наслідки булінгу можуть виходити далеко за межі закладу освіти та впливати на найближче оточення дитини, на її майбутнє життя. Ці наслідки можуть виявлятися як одразу (так звані «прямі»), так і через довготривалий час («віддалені»). Найважче наслідки булінгу позначаються на потерпілому. До прямих наслідків для потерпілого булінгу належать: фізичні травми та ушкодження; гострі психічні порушення (страх, тривога, гнів), які можуть проявлятися у прагненні кудись тікати, сховатися, у зовнішній байдужості тощо. Віддаленими наслідками булінгу є серйозні порушення фізичного, психічного та соціального стану дитини, які неминуче позначаються на її подальшому житті. Жертви булінгу переживають важкі емоції – почуття приниження і сором, страх, розпач і злість. Булінг вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви, спричиняючи: неадекватне сприйняття себе – занижена самооцінка, комплекс неповноцінності, беззахисність; негативне сприйняття однолітків – відсторонення від спілкування, самотність, пропуски уроків у школі; неадекватне сприймання реальності – підвищена тривожність, різноманітні фобії, неврози; девіантну поведінку – схильність до правопорушень, суїцидальні наміри, формування алкогольної, тютюнової чи наркотичної залежності [4, с. 59].

Організація сприятливого для особистісного розвитку середовища – провідне завдання школи. Найважливіше значення задля упередження проявів булінгу в

шкільному середовищі має системна профілактична педагогічна робота. Вона передбачає діагностику (прямий або опосередкований збір відповідної інформації щодо проявів булінгу у шкільному колективі), цілеспрямовані заходи (налагодження системи виховної роботи зі школярами з використанням інтерактивних форм роботи та застосування методів арт-терапії для зняття агресії та реабілітації жертв булінгу; обговорення проблеми булінгу у класах, на загальношкільних і батьківських зборах; запровадження медіації; навчання шкільного персоналу стратегіям профілактики цькування і втручання у разі виникнення насильства серед дітей); моніторинг ситуації [5, с. 125].

Підсумовуючи, хочу наголосити на тому, що реагувати на цькування в шкільному середовищі потрібно миттєво, щоб це явище не поширювалося, не набувало незворотних наслідків як для особистості, так і для соціуму. Дієвими стануть системні профілактичні заходи щодо протидії булінгу, але головним чином – важливо, щоби соціальне виховання здійснювалося на цінностях людиноцентризму і гуманізму, щоби воно за характером було особистісно-орієнтованим. Організація і забезпечення сприятливого для усебічного розвитку особистості дитини середовища – обов'язок дорослих – усіх разом: і батьків вихованців, і педагогів, і спільнот. Не можливо досягти цілей цивілізованого поступу, якщо в сучасних умовах не спиратися на соціально-гуманістичні імперативи співжиття людей.

Література

1. Закон України «Про освіту» 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

2. Протидія булінгу. Ситуація в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu>.

3. Плутицька К. М. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 29. Т. 2. С. 78–80.

4. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навч.-метод. посіб. / Андреевкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В. та ін. Київ: ФОРМ Нічога С. О., 2020. 196 с.

5. Корчова Г. Л. Профілактика булінгу в закладах освіти України на сучасному етапі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип.12. Т. 1. С. 123–126.

***

ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ІЗ НАРКОТИЧНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

Кольяк Дарина Олександрівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Платонова О. Г.

Наркоманія та залежність від неї перетворилися на велику проблему в усьому світі, враховуючи її руйнівний вплив на розвиток і процвітання громад. Ця проблема поширена на всіх соціально-економічних рівнях без будь-яких обмежень для певного соціального класу. Але надзвичайну тривогу викликає поширення наркозалежності в підлітковому середовищі, зниження віку, з якого починають вживати наркотичні речовини, легкість потрапляння їх у шкільне середовище. Про що свідчать непоодинокі випадки незаконного обігу наркотиків на території навчальних закладах, затримання неповнолітніх у стані наркотичного сп'яніння у школах.

Вживання неповнолітніми різних груп хімічних препаратів викликає у них адиктивну поведінку та безліч пов'язаних з цим проблем. За допомогою наркотиків молоді люди намагаються піти від реальності, згладити дію на них травмуючих

ситуацій і т. п. Особливе значення в даному контексті набуває популяризація серед підлітків здорового способу життя, як головного способу профілактики наркоманії в середовищі неповнолітніх. Саме на це, перш за все, варто спрямовувати зусилля соціальних педагогів, які займаються питаннями профілактики наркоманії в підлітковому середовищі [2, с. 222].

В організації і проведенні профілактичної роботи в Україні існує ряд суперечностей: 1) поряд із поширенням явищ наркоманії серед неповнолітніх спостерігається відсутність швидкого реагування суспільства на проблему, низьку ефективність профілактичної роботи школи; орієнтованість зусиль соціальних інституцій на боротьбу із наслідками, ніж на превентивні заходи щодо формування у дітей „соціального імунітету” до впливу наркотичної субкультури; 2) з одного боку, існує нагальна потреба у посиленні уваги держави до заходів щодо популяризації та утвердження здорового способу життя, відсутність спеціального державного органу, що відповідає за розробку державної політики у сфері контролю за обігом наркотичних засобів, і дієвого механізму реалізації цієї політики, а також належного фінансування профілактичної роботи у загальноосвітніх закладах; 3) створюється чимало неурядових організацій, які працюють із проблемою наркоманії/ВІЛ, але між ними відсутній злагоджений механізм функціонування, єдина стратегія діяльності, розподіл функцій і сфер впливу; 4) виникла нагальна необхідність у посиленні профілактичної роботи з підлітками та юнацтвом і потреба у досвідчених фахівцях, які реалізують цю діяльність; 5) сучасна ситуація вимагає зміни пріоритетів у напрямках підготовки соціальних педагогів у вищих закладах освіти до профілактичної діяльності [5, с. 7].

На думку О. М. Приданнікової «профілактика» (з грец. – «попередження») – це комплекс науково-обґрунтованих та своєчасно застосованих дій, спрямованих на попередження вживання наркотичних засобів підлітками, виникнення пов’язаних з цим психологічних, соціокультурних відхилень [2, с. 223]. О.В. Тютюнник визначає профілактику наркотичної залежності як збалансовану діяльність суб’єктів профілактики, що має на меті зниження ризику наркотизації серед старшокласників, створення умов для реалізації особистісного потенціалу учня; досягнення соціального паритету між професійною діяльністю спеціалістів-превентологів і рівнем соціальної активності учнів, між змістом превентивної освіти та вимогами соціуму до характеру цієї діяльності, між потребою учня в отриманні інформаційно-просвітницьких, консультативних послуг, медико-соціальної, корекційно-реабілітаційної допомоги і кваліфікацією фахівців, які надають ці послуги [4, с. 9].

Отже, на сьогодні найбільш ефективним засобом боротьби з наркотичною залежністю є їх соціально-профілактична робота, оскільки заходи профілактичного характеру повинні вберегти молодь від спроби вживання наркотичних речовин та дозволять запобігти поширенню цього негативного явища в країні.

Література

1. Подолян В. М. *Підліткова наркоманія в сім’ї: причини виникнення та профілактика. Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2021. Вип. 7. С. 98–105.
2. Приданнікова О.М. Актуальність соціально-педагогічної профілактики хімічної залежності серед підлітків. *Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна. 2012. № 18. С. 222–229.
3. Рудкевич Н. І. *Методика соціально-педагогічної роботи: навчально-методичний посібник*. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.
4. Тютюнник О. В. *Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05*. Київ, 2010. 22 с.

5. Тютюнник О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників: монографія. Черкаси: ФОП Гордієнко Є.І., 2014. 350 с.

6. Schools. School-based education for drug abuse prevention. New York : United Nations, 2004. 84 p. URL : https://www.unodc.org/pdf/youthnet/handbook_school_english.pdf

***

ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЛЯ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

**Комлик Ольга Юріївна,
Дорош Людмила Сергіївна**

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Борисюк С. О.

Насильство у сім'ї – одна з найбільш поширених і загальновідомих соціальних проблем, з якою прямо чи опосередковано стикається більшість населення. Майнове розшарування суспільства, зниження рівня життя значної частини населення, соціально-побутова невлаштованість, безробіття, юридична безправність, загальна психологічна напруженість, яка часто призводить до алкоголізації і наркотизації, втрата морально-психологічних орієнтирів, негативно відбивається на мікрокліматі в родині, сприяє різкому зниженню культури міжсімейного спілкування, призводить до загострення сімейних конфліктів і провокує виникнення сімейного неблагополуччя. Феноменом сімейного неблагополуччя є насильство в родині, що сьогодні набирає загрозливих розмірів.

Проявам насилля у сім'ях сприяють певні соціальні і культурні умови: відсутність у соціальній свідомості чіткої оцінки фізичних покарань; демонстрація насильства у засобах масової інформації; недостатнє розуміння суспільством насильства як соціальної проблеми; низька правова грамотність населення; недостатня обізнаність громадян щодо своїх прав; недосконалість законодавства, а особливо у сучасних умовах діє фактор російсько-української війни.

Для запобігання випадків насильства в сім'ї, доцільно проводити з населенням первинну профілактику, спрямовану на завчасне відвернення виникнення криміногенно-небезпечних явищ. Особливо плідною може виявитися профілактична робота з молодими сім'ями, адже є висока ймовірність того, що вони перенесуть у свою сім'ю стереотипи поведінки, засвоєні у батьківських сім'ях або під час спілкування з іншими людьми. Така профілактика має бути спрямована на формування у молодих людей доброзичливого та відповідального ставлення один до одного, коректної поведінки у сім'ї, культивування здорового способу життя та розповсюдження такої моделі поведінки серед свого оточення.

Жертви сімейного насилля потребують допомоги і зараз в нашій країні проводиться робота щодо підтримки та реабілітації таких осіб. А найважливішою роботою у цій сфері практики та науковці вважають саме профілактику.

Виходячи з потреб суспільства, в Україні існує система профілактики насильства щодо дітей і жінок. У загальному, діяльність як окремого спеціаліста, так і відомств полягає у захисті прав людини, створенні умов для виявлення та усунення причин і наслідків насильства.

Необхідним є комплекс відповідних заходів – програми екстреної та довготривалої допомоги жертвам насильства та їх сім'ям, спеціальні програми просвіти, зокрема тренінги з попередження насильства в молодіжному середовищі, консультування та психологічної корекції для кривдника, жертви, інших членів сім'ї. У кожного з цих органів різні обов'язки, тому вони повинні співпрацювати разом, адже

тоді складатиметься майже повна картина окремих випадків, відповідно, стане простіше й ефективніше допомагати постраждалим від насильства в родині.

Особливо актуальною для вирішення соціально-педагогічних проблем, попередження яких є простішим, ніж подолання їх негативних наслідків, є соціальна та соціально-педагогічна профілактика. За О. Безпалько соціальна профілактика – це напрям соціально- педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [6].

Мета соціальної профілактики не тільки попередження проблем і негативних явищ, а й створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб.

Основні напрями профілактики: виявлення, усунення чи нейтралізація чинників, що породжують негативні соціальні явища та соціальні проблеми, сприяють їх загостренню та заважають розвитку людини, а також формування в людей якостей, необхідних для подолання проблем і задоволення потреб нешкідливим чином.

Цільовими групами соціальної профілактики є окремі особи, соціальні групи, верстви населення, які страждають або можуть постраждати від проблем чи негативних явищ, ті, що своїми діями, поведінкою, способом життя спричиняють проблеми, а також особи, соціальні групи й організації, від дій яких залежить подолання причин негативних явищ та їх наслідків. Загальна профілактика охоплює широкі верстви суспільства загалом. Її мета подолання загальних, універсальних причин негативних явищ. Спеціальна профілактика спрямована на ті групи, які перебувають в особливих умовах, що збільшують ризик виникнення та загострення проблеми і формування в них небезпечної поведінки (групи ризику).

Технології соціальної профілактики забезпечують своєчасне виявлення й виправлення негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних, факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку підлітків та молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля. Нами визначений перелік найпоширеніших організаційних форм соціально-педагогічної роботи за напрямком соціальної профілактики: анімаційні (фестивалі, концерти, марафони, форуми, змагання, конкурси плакатів, листівок); інформаційні (зібрання, прес-конференції, презентації, виставки); навчальні (бесіди, лекції, практикуми, заняття, тренінги, консультації); методичні (семінари, круглі столи); дослідницькі (опитування, анкетування, тестування) [4]. Найбільш ефективними профілактичними засобами є: забезпечення можливостями консультування; забезпечення доступу до спеціалізованих служб допомоги, організація соціально-педагогічних тренінгів щодо профілактики насилля.

Робота соціального працівника із сім'єю щодо профілактики домашнього насилля базується на таких основних принципах: довготривалість та непереривність; послідовність та систематичність; адресність; своєчасність; доступність; комплексність.

Підставами для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї є: заява про допомогу жертві насильства; отримання повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї; отримання інформації про реальну загрозу вчинення насильства в сім'ї за інших обставин (публікації в засобах масової інформації, колективні звернення громадян, керівників організацій, підприємств, судів, навчальних закладів, органів громадського самоврядування та інші) [2].

Хоча в Україні діє національне законодавство, що регулює певні питання протидії насильству в сім'ї [3], законодавче поле соціальної роботи у нашій країні не можна вважати остаточно сформованим. В Україні тривають пошуки власної моделі

соціального захисту населення, відбувається формування мережі соціальних служб, які б відповідали сучасним уявленням про соціальні послуги, і відповідного нормативно-правового регулювання діяльності таких служб, розвивається законодавство з питань фахового регулювання діяльності практичних соціальних працівників, визначаються правові можливості для партнерства держави й недержавних організацій у соціальній сфері [1].

Законодавство з питань попередження сімейного насильства стане ефективним інструментом захисту від насильства в родині лише за умови широкого доступу до інформації із проблеми профілактики насильства в сім'ї, плідного співробітництва громадських організацій та органів влади й місцевого самоврядування, а також активної протидії кожного з мешканців громади цьому принизливому для людської гідності явищу [4].

Таким чином, соціальна профілактика має за мету зусилля, спрямовані на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп, або попередження ускладнення вже наявних проблем. Це комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Тому є необхідність досліджувати шляхи попередження такого ганебного явища як домашнє насилля.

Література

1. Глуценко О. М. Домашнє насильство як соціальна проблема України *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Соціологія*. 2019. Вип. 28. С. 94–99.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017. No 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

3. Іванченко О. В. Домашнє насильство: проблема сучасної України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. Вип. 5. С. 100–104.

4. Кузьменко О. І. Домашнє насильство як соціально-правова проблема: досвід зарубіжних країн та перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія "Право"*. 2019. Вип. 3 (97). С. 87–94.

5. Осадчий А. О. Домашнє насильство в Україні: соціальний контекст інституційної реакції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2019. Вип. 87. С. 58–63.

6. Спілкуємося й діємо: навч.-метод. посіб. / Ж. В. Савич, О. В. Безпалько. Київ: Наш час, 2006. 120 с. URL: <http://romny-mcss.edukit.sumy.ua/Files/downloads/Talk-and-act.pdf>

***

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ФАКТОРИ, МЕТОДИ І ФОРМИ ЗАПОБІГАННЯ

Константиненко Назар Сергійович

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Конончук А. І.

У процесі складної взаємодії з клієнтами, яка є необхідною складовою професії, соціальні працівники постійно стикаються зі стресовими ситуаціями. Оскільки вони повинні глибоко розуміти соціальні проблеми клієнтів, особиста незахищеність та інші фактори морального та психологічного характеру негативно впливають на їхнє фізичне та психічне здоров'я. Це може призвести до зниження якості надання послуг, емоційного виснаження, неприязні до клієнтів, агресивності, почуття провини, психологічних проблем та інших негативних наслідків. З часом це може спричинити

професійне вигорання та втрату бажання продовжувати працювати у сфері соціальної роботи.

Синдром професійного вигорання, зокрема його емоційна форма, є основним та найпоширенішим професійним ризиком для соціальних працівників. Дослідження з даної області проводили такі вчені, як Е. Махер, Л. Карамушка та Т. Турова. Вплив професійного вигорання на працівників соціальних закладів досліджували Г. Каплан, І. Куц, Г. Робертс, Дж. Седок, В. Семеніхіна, К. Черніс, А. Юр'єв. Щодо соціальних працівників, вивчення проводили О. Романовська, Т. Ронгінська, О. Фурсенко, Т. Марек, Я.Юрків, Т. Скорик, Т. Форманюк та інші. Методи діагностики синдрому професійного вигорання були розроблені В. Бойко, Н. Водоп'яною, С. Джексоном, К. Маслач, О. Старченковою та іншими дослідниками [1, с. 104].

Термін «професійне вигорання» з'явився в психологічній літературі відносно недавно. Він був введений американським психіатром Х. Дж. Фреденбергом для характеристики психічного стану здорових людей, що перебувають в інтенсивному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами, в емоційно навантаженій атмосфері при наданні професійної допомоги. Опираючись на власний досвід Фреденберг визначив «вигорання» як синдром, який включає симптоми виснаження, при нехтуванні власними потребами, за умов довготривалої і важкої роботи, до цього додавалося відчуття тиску ззовні та всередині себе, а також занадто велика віддача нужденним клієнтам. Вчений дійшов висновку, що фахівці соціальної сфери сплачують «зависоку ціну» за «високі досягнення» і в особистому, і в професійному житті [3].

К. Маслач і С. Джексон, американські дослідники, розглядали синдром професійного вигорання як систему з трьох компонентів, що складається з емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції особистісних прагнень. Під терміном "емоційне виснаження" розуміється відчуття втоми і порожнечі, яке виникає в результаті власної роботи. Деперсоналізація проявляється у цинічному ставленні до роботи та її об'єктів. У соціальній сфері, зокрема, деперсоналізацію характеризує байдуже, негуманне та цинічне ставлення до людей, з якими працюють. Редукція професійних досягнень проявляється у відчутті некомпетентності у своїй професійній сфері та усвідомленні невдач у ній [4, с. 103].

Потрібно вказати, що до основних груп факторів, що сприяють формуванню синдрому професійного вигорання соціальних працівників відносяться: індивідуальні особливості (характерологічні, самооцінка, освіта тощо); організаційні (зміст праці, робочі перевантаження, умови праці); особливості професійної діяльності [5].

Науковці є одностайними у тому, що зменшення проявів цього синдрому можливе за умови вчасного впровадження заходів щодо його запобігання. К. Маслач і М. Лайтер виділяють п'ять факторів, які впливають на запобігання та подолання професійного вигорання: справедлива компенсація, управління робочим навантаженням, почуття спільноти, оптимальний контроль та спільні цінності. При дотриманні цих умов, ймовірність розвитку професійного вигорання знижується. Вчені також пропонують цікавий процесуальний підхід до проблеми запобігання та подолання професійного вигорання, який базується на розгляданні цього синдрому як динамічного явища. Згідно з цією концепцією, управління процесами вигорання персоналу в організації повинно ґрунтуватися на: моніторингу корпоративного потенціалу вигорання у вищезгаданих факторах, регулярних діях, спрямованих на організаційне оздоровлення – розвиток корпоративної культури, організаційні інновації та інші підходи [4, с. 104].

Науковці визначають дві форми спеціальних програм для профілактики та подолання синдрому професійного вигорання: індивідуальні, які реалізуються на рівні окремої особистості, включаючи психологічні методики, і групові, що використовуються на рівні колективу. Щодо індивідуальних методів, які сприяють запобіганню стресу та подоланню синдрому професійного вигорання у соціальних

працівників, вони включають: планування часу поза роботою, яке включає заняття спортом, дотримання дієти, відпочинок та розваги, некеровані перерви у робочому графіку, захоплення хобі, взаємини з родиною та друзями. До числа популярних психологічних підходів, рекомендованих дослідниками синдрому професійного вигорання, відносяться такі: система принципів "вісім сходинок", аутотренінг, техніки боротьби з негативними думками, вправи для регулювання емоційного стану, методи релаксації та інші [2, с. 29].

Дослідження цієї тематики на рівні групи показало зменшення впливу стресу, що досягається шляхом розвитку соціальної підтримки і створення сприятливої атмосфери взаєморозуміння в колективі. Групові втручання демонструють кращі результати в таких аспектах, як: методи формування взаємин у групі (навчання комунікативних навичок, тренінги), обговорення емоційно складних ситуацій з колегами, індивідуальні консультації з постійним супервізором, партнерська робота з психологічно сумісним колегою, підтримка та спільна участь у вирішенні спільних завдань [1, с. 44].

Зарубіжні вчені у своїх дослідженнях встановлюють чотири ключові фактори, оптимальне збалансування яких має велике значення для загального благополуччя співробітників і знижує ймовірність виникнення тривалого та надзвичайного стресу: задоволення від роботи, повага співробітників, піклування з боку керівництва та поєднання роботи і особистого життя [7]. Вони досліджують здатність впливу групової підтримки та допомоги на фахівців соціальної роботи задля пом'якшення робочого стресу. Одним з видів такої діяльності є групи Балінта - це метод тренінгово-дослідницької роботи. У процесі роботи в балінтовській групі виникає почуття безпеки, розуміння власних проблем та проблем інших учасників, а також довіра [6, с. 29].

Отже, у контексті профілактики професійного вигорання у соціальних працівників існує широкий спектр факторів, методів і форм. Ці підходи спрямовані на підтримку та збереження психічного стану соціальних працівників, а також на запобігання розвитку негативних наслідків емоційного навантаження.

Література

1. Главацька О. Л. Попередження та подолання професійного вигорання соціальних працівників. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород: Говерла, 2019. Вип. 2 (45). С. 41–45.

2. Дударьов, В. В. Форми попередження професійного вигорання соціальних працівників. Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів: *Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції 27.09.2019 р.:* за ред. І. В. Козубовської, Ф. Ф. Шандора. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2019. С. 29–31.

3. Карамушка, Л. М., Зайчикова, Т. В. Проблема синдрому «професійного вигорання» в педагогічній діяльності в зарубіжній та вітчизняній психології. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України.* Т. 1., 2006. С. 210–217.

4. Романовська О. В. Причини та особливості прояву синдрому «професійного вигорання» в соціальних працівників. *Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право.* Київ, 2011. Вип. 3 (11). С. 103–107.

5. Юрків Я. І. Профілактика синдрому "професійного вигорання" у соціальних працівників. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2017. № 1(1). С. 283-289.

6. Himle, D., Jayaratne, S. & Thyness, P. (1989). The effects of emotional support on burnout, work stress and mental health among Norwegian and American social workers. *Journal of Social Service Research*, 13, 27–45.

7. Hyett, M. P., & Parker, G. B. (2015). Further examination of the properties of the Workplace Well-Being Questionnaire (WWQ). *Social Indicators Research*, 124 (2), 683–692.

***

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КІБЕРБУЛІНГУ

Кубрак Світлана Миколаївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Новгородський Р. Г.

Увага сучасних дослідників спрямовується на дослідження поведінки підлітків в Інтернеті. Це пояснюється тим, що саме підлітки є найактивнішими користувачами Інтернету. Підлітковий вік характеризується швидкими змінами в психофізичному стані, які можуть призводити до проявів агресивної поведінки як у реальному, так і у віртуальному просторі.

Кібербулінг – це сучасна форма агресії, яка включає жорстокі дії з метою заподіяти шкоду, нанести ушкодження та знизити гідність особи, використовуючи засоби інформаційно-комунікаційних технологій, такі як мобільні телефони, електронна пошта, соціальні мережі та інші (згідно з Л. Найдьоновою) [3, с. 4].

Так, Л. Найдьонова та О. Баришполець досліджували прояви та профілактику кібербулінгу у своїх наукових працях, зосереджуючись на питаннях медіа-компетентності [3]. Міхеєва О. Ю., Корнієнко М. М. [2] також розглядали теоретичні аспекти виявлення та профілактики кібербулінгу у своїх дослідженнях. Крім того, американські вчені Р. Ковальські, С. Лімбер і П. Агатстон розробили типологію поведінки, яка є характерною для кібербулінгу.

Соціально-педагогічна профілактика кібербулінгу – це комплекс дій та заходів, спрямованих на запобігання та протидію кібербулінгу серед підлітків. Принципи організації соціально-педагогічної профілактики кібербулінгу передбачають систематичні та цілеспрямовані заходи для запобігання та протидії цьому негативному явищу. На думку дослідників проблем соціально-педагогічної профілактики кібербулінгу, основні принципи повинні включати наступні аспекти:

1. Свідомість та освіченість: профілактика кібербулінгу починається з підвищення свідомості усіх учасників навчального процесу про проблему кіберагресії, її наслідки та шляхи запобігання. Для цього необхідно проводити інформаційно-освітню роботу серед учнів, вчителів, батьків та інших зацікавлених осіб.

2. Партнерство та співпраця: ефективна профілактика кібербулінгу передбачає активну співпрацю всіх зацікавлених сторін, зокрема школи, батьків, вчителів, психологів, соціальних педагогів, соціальних працівників, органів місцевої влади та громадських організацій. Це дозволяє об'єднати зусилля для розробки та реалізації програм та заходів з профілактики кібербулінгу.

3. Індивідуалізація підходу: Кожен випадок кібербулінгу є унікальним, тому важливо враховувати особливості кожного учня та розробляти індивідуальні стратегії профілактики та підтримки. Педагоги та спеціалісти повинні знати своїх учнів, виявляти підозрілі сигнали та надавати необхідну допомогу.

4. Рання діагностика та інтервенція: важливо вчасно виявляти ознаки кібербулінгу та реагувати на них негайно. Заклади освіти повинні мати механізми для збору інформації про випадки кібербулінгу, включаючи анонімні форми звітності. Після виявлення таких випадків необхідно провести відповідну діагностику та надати підтримку жертві, а також застосувати відповідні санкції проти винних осіб.

5. Розвиток соціальних навичок: соціально-педагогічна профілактика кібербулінгу передбачає роботу з учнями щодо розвитку емоційної і соціальної компетентності,

навичок комунікації та взаємодії. Учні повинні навчитися ефективно спілкуватися, виявляти емпатію, розуміти наслідки своїх дій та поважати інших.

6. Безпека в Інтернеті: важливо навчити учнів безпечно використовувати Інтернет та соціальні мережі. Це включає освіту щодо конфіденційності, особистих налаштувань приватності, засобів захисту від кіберагресії та звертання за допомогою до відповідних служб інтернет-провайдерів або адміністраторів соціальних мереж у разі необхідності.

7. Підтримка батьків: заклади освіти повинні сприяти активній взаємодії з батьками, надавати їм інформацію та ресурси для розуміння проблеми, організувати зустрічі, тренінги та семінари, щоб підвищити їхню освіченість та компетентність щодо кібербулінгу. Батьки повинні бути в курсі основних ознак кібербулінгу, знати, як захистити своїх дітей від цього явища та як реагувати у разі виявлення.

8. Залучення учнів до процесу: ефективна профілактика кібербулінгу передбачає активне залучення учнів до розробки та реалізації програм і заходів. Учні повинні мати можливість висловити свої думки, ідеї та пропозиції щодо проблеми кіберагресії та способів її запобігання. Це сприяє створенню позитивного клімату в закладах освіти та підвищує відповідальність учнів за свої дії та поведінку.

9. Мультимедійний підхід: сучасна соціально-педагогічна профілактика кібербулінгу використовує різноманітні мультимедійні засоби та технології для навчання та інформування. Це можуть бути відеоролики, презентації, інтерактивні тренажери, вебінари тощо. Використання таких засобів сприяє залученню учнів та створенню ефективної комунікації.

10. Постійне вдосконалення: соціально-педагогічна профілактика кібербулінгу має бути постійним і динамічним процесом, який вимагає постійного вдосконалення та адаптації до нових технологій, трендів і викликів. Педагоги та спеціалісти повинні бути в курсі останніх наукових досліджень, методик та інструментів профілактики кібербулінгу. Необхідно регулярно оновлювати програми, матеріали та навчальні ресурси з метою підвищення їхньої ефективності.

11. Моніторинг та оцінка результатів: заклади освіти повинні здійснювати систематичний моніторинг та оцінку ефективності профілактичних заходів щодо кібербулінгу. Це включає збір та аналіз статистичних даних, оцінку впливу заходів на клімат в школі, рівень обізнаності та уміння учнів у сфері кібербезпеки. Результати моніторингу слід використовувати для корекції та вдосконалення стратегій профілактики.

12. Інтеграція в навчальну програму: профілактика кібербулінгу повинна бути інтегрована в загальну навчальну програму школи. Це означає, що питання кібербезпеки та профілактики кібербулінгу мають бути включені до різних предметів і уроків, а також до позаурочних заходів і діяльності закладів освіти. Інтеграція допомагає забезпечити систематичний підхід до профілактики та посилює її ефективність.

13. Дотримання принципів прав людини: усі заходи, спрямовані на профілактику кібербулінгу, повинні повністю дотримуватися принципів прав людини. Це означає, що будь-які втручання та санкції повинні бути пропорційними та сприяти захисту прав жертв кібербулінгу, а також поважати права осіб, які здійснюють кіберагресію. Заходи повинні ґрунтуватися на принципах справедливості, недискримінації та взаємовиручки.

14. Інформаційна безпека та конфіденційність: при проведенні профілактичних заходів слід забезпечувати високий рівень інформаційної безпеки та конфіденційності. Збір та обробка інформації про випадки кібербулінгу повинні відбуватися з дотриманням принципів захисту особистих даних. Необхідно забезпечити безпечне

зберігання та передачу інформації, а також інформувати учасників процесу про їхні права та обов'язки.

15. Системний підхід: ефективна соціально-педагогічна профілактика кібербулінгу базується на системному підході, який передбачає взаємозв'язок між різними компонентами профілактики (навчальні програми, співпраця з батьками, психолого-педагогічна підтримка тощо). Це дозволяє створити цілісну систему, яка максимально ефективно запобігатиме кібербулінгу та сприятиме безпеці та благополуччю учнів.

Реалізація цих принципів вимагає постійного вдосконалення і адаптації до змінних потреб та викликів сучасного цифрового світу. Забезпечення безпеки та благополуччя дітей у кіберпросторі є важливим завданням, і лише шляхом систематичної та цілеспрямованої роботи можна досягти позитивних результатів у профілактиці кібербулінгу.

Таким чином, соціально-педагогічна профілактика кібербулінгу повинна бути системною та ґрунтуватися на різноманітні принципи, що спрямовані на підвищення безпеки та компетентності дітей, залучення батьків та інших фахівців.

Література

1. Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів (дата звернення 11.05.2023 р.). URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/3/38.pdf>

2. Міхеєва О. Ю., Корнієнко М. М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2018. № 11(63). С. 247–251.

3. Найдьонова Л.А. Кібербулінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: метод. рекомендації. Вип. 4. Київ, 2011. 34 с.

***

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК ПОБУТОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВИХОВАНЦІВ СОЦІАЛЬНОГО ГУРТОЖИТКУ

Кузьменко Інна Михайлівна

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Сватенков О. В.

Постійне збільшення кількості сиріт, які опиняються в складних життєвих обставинах є основною причиною створення соціальних гуртожитків, де вони знаходяться протягом певного проміжку часу. Основною метою соціальних гуртожитків є забезпечення тимчасового проживання для випускників шкіл-інтернатів, а також підтримка їх успішної соціалізації шляхом розвитку активної життєвої позиції та навичок самостійного життя, які є необхідними для успішної соціалізації у сучасному суспільстві поза межами установи.

Створивши соціальні гуртожитки, влада вирішила проблему майбутнього для випускників інтернатних закладів та встановила новий етап у системі спеціалізованих установ. Такі соціальні гуртожитки призначені для забезпечення тимчасового проживання вихованцям шкіл-інтернатів, допомоги їм у подоланні наслідків сімейних проблем та надання соціально-психологічної підтримки молоді. Вплив середовища соціальних гуртожитків на їх вихованців досліджували Л. Буєва, Л. Карнаух, Т. Кравченко, Л. Коган, А. Капська, С. Шашенко, В. Шинкарук та ін.

Побутова компетентність вихованців соціального гуртожитку можна визначити як набір знань, навичок і умінь, необхідних для ефективного функціонування та самостійного управління побутовими справами і повсякденними життєвими потребами. Це охоплює широкий спектр навичок, таких як приготування їжі,

прибирання, прання, керування бюджетом, управління часом, вміння вирішувати побутові проблеми, організація особистого простору та інші повсякденні навички, необхідні для забезпечення комфортного та самодостатнього життя.

Побутова компетентність вихованців соціального гуртожитку також включає у себе розуміння та дотримання елементарних норм гігієни, здатність до організації простору та ефективного використання ресурсів. Це також може охоплювати уміння взаємодіяти з іншими вихованцями гуртожитку, розвивати навички спільного проживання та вирішувати конфліктні ситуації.

Також можемо зазначити, що побутова компетентність вихованців соціального гуртожитку важлива для їхнього самостійного функціонування та успішної інтеграції в суспільство. Розвиток цієї компетентності може допомогти їм зміцнити свою самооцінку, здатність до самовизначення та забезпечити стабільну основу для подальшого успіху в особистому та професійному житті.

Фактори, що впливають на розвиток їх побутової компетентності у вихованців соціального гуртожитку, можуть бути різноманітними. Так, серед основних факторів, які можуть впливати на цей розвиток можемо назвати:

1. Соціальне середовище. Соціальне гуртожиток може створювати сприятливе середовище для розвитку побутової компетентності. Якщо середовище сприяє взаємодії, спільним зусиллям та спілкуванню вихованцям, то це може підвищити їхні навички і знання у побутових справах.

2. Освіта і навчання. Наявність програм навчання та практичних занять, спрямованих на навчання побутовим навичкам, може значно впливати на розвиток побутової компетентності. Це може включати навчання кулінарії, прибирання, прання та інших навичок, необхідних для побуту.

3. Підтримка та наставництво. Наявність наставників або соціальних працівників, які допомагають вихованцям розвивати побутову компетентність. Вони можуть надавати поради, вказівки та підтримку у вирішенні побутових питань.

4. Ресурси та доступ до інформації. Доступ до необхідних ресурсів та інформації є ключовим фактором у розвитку побутової компетентності. Наявність достатніх кулінарних інгредієнтів, пральних машинок, приладдя для прибирання та доступ до інформаційних джерел може сприяти навчанню та вдосконаленню побутових навичок.

5. Мотивація та самооцінка. Мотивація та самооцінка вихованців також можуть впливати на розвиток побутової компетентності. Якщо люди мають внутрішню мотивацію та бачать цінність у володінні побутовими навичками, вони більш ймовірно будуть ставити цілі для розвитку та практикування цих навичок. Крім того, позитивна самооцінка може допомогти вихованцям вірити в свої здібності та почувати себе впевнено в процесі набуття та використання побутової компетентності [1; 3].

6. Культурні та соціальні фактори. Культурні та соціальні впливи також можуть відігравати роль у розвитку побутової компетентності. Наприклад, побутові навички можуть варіюватися залежно від культурних звичаїв та традицій. Отже, розуміння та повага до культурної різноманітності можуть сприяти ефективному навчанню та розвитку побутової компетентності у вихованців соціального гуртожитку.

7. Економічні обставини. Економічний стан вихованців соціального гуртожитку може мати вплив на їхню можливість навчитися та використовувати побутові навички. Наприклад, обмежені ресурси можуть ускладнювати доступ до необхідних матеріалів та засобів, які необхідні для навчання та практики побутових навичок.

Загалом, розвиток побутової компетентності у вихованців соціального гуртожитку залежить від багатьох факторів, включаючи соціальне середовище, освіту, підтримку, доступ до ресурсів та інформації, мотивацію, самооцінку тощо.

Також можемо додати ще фактори, які впливають на розвиток побутової компетентності у вихованців соціального гуртожитку, наприклад:

– Соціальні нерівності. Нерівності у суспільстві можуть мати вплив на можливості вихованців соціального гуртожитку розвивати побутову компетентність. Наприклад, особи з низьким рівнем доходів або з особи з інвалідністю можуть стикатися зі складнощами у доступі до ресурсів та можливостей для навчання побутовим навичкам.

– Сприйняття соціального гуртожитку. Якщо вихованці не сприймають соціальний гуртожиток як свій дім або не відчують себе в ньому комфортно, це може впливати на їхню мотивацію розвивати побутову компетентність. Створення позитивної атмосфери та почуття приналежності може сприяти активному навчанню та залученню вихованців до розвитку побутових навичок.

– Психологічний стан та самопочуття. Психологічний стан та самопочуття вихованців можуть впливати на їхню здатність та бажання зосередитися на розвитку побутової компетентності. Наприклад, стрес, тривога або низька самооцінка можуть заважати відкритому сприйняттю нової інформації та навчанню нових навичок.

– Підтримка соціальних служб та організацій. Роль соціальних служб та організацій, які працюють з вихованцями соціальних гуртожитків, також важлива. Надання необхідної підтримки, консультування та ресурсів для навчання та розвитку побутової компетентності може сприяти цьому процесу.

– Сімейний контекст. Сімейний контекст може мати значний вплив на розвиток побутової компетентності. Наявність стійкої родинної підтримки, яка сприяє навчанню та практиці побутових навичок, може бути важливим фактором. Сімейні цінності, звичаї та рольові моделі також можуть впливати на формування побутової компетентності у вихованців соціального гуртожитку.

– Доступ до послуг. Доступ до послуг, які спрямовані на розвиток побутової компетентності, таких як курси, тренінги або консультації, може мати значний вплив на навчання та вдосконалення побутових навичок. Наявність таких послуг і можливість їх безкоштовного або доступного отримання можуть сприяти розвитку компетентностей вихованців.

– Фізичний простір. Умови фізичного простору у соціальному гуртожитку також можуть впливати на розвиток побутової компетентності. Зручний та безпечний простір для приготування їжі, прання, прибирання та інших побутових завдань може стимулювати вихованців до активного навчання та застосування практичних навичок.

– Індивідуальні особливості. Кожна людина має свої індивідуальні особливості та шляхи сприйняття інформації. Врахування цих різних особливостей, таких як стиль навчання, візуальне або аудіальне сприйняття, може підвищити ефективність навчання та розвитку побутової компетенції.

Отже, розвиток побутової компетентності допомагає вихованцям соціального гуртожитку стати більш незалежними, впевненими в собі та успішно інтегруватися в суспільство і на це впливають різноманітні фактори.

Література

1. Доннік М. С. Соціальний гуртожиток як провідний інститут соціалізації молоді, позбавленої батьківського піклування. *Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка. Проблеми загальної та педагогічної психології*, т. XII, ч. 1, 2009. С. 197–208.

2. Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток для осіб, які потребують соціального захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2007 р. N 783 (дата звернення 13.05.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2007-%D0%BF#Text>

3. Соляник М. Г. Особливості роботи соціального педагога в соціальному гуртожитку. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 11 Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: Зб. наук. пр.* Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Вип. 5. (Ч. II). С. 223–226.

***

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН

Кулик Наталія Григорівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О.В.

У житті сучасного суспільства особливо гостро постають проблеми пов'язані з явищем наркоманії. Наркоманія негативно впливає не лише на життя суспільства в цілому, а також на життя та діяльність окремої людини. Адже наркоманія (грец. *narke* – заціпеніння, *mania* – безумство, пристрасть) – це захворювання, що стосується фізичної або психічної залежності людини від наркотиків та поступово спричинює руйнування організму. Але в першу чергу наркоманія є соціальною проблемою, яку, як і інші соціальні хвороби, можна вилікувати тільки в умовах політичного і економічного благополуччя, здорової духовної та моральної атмосфери суспільства. Оскільки серед причин її появи та розповсюдження на першому плані стоять соціальні: війни, національні та соціальні потрясіння людей, які в наркотиках шукають спосіб полегшення свого внутрішнього стану та стимулюючий засіб в екстремальних умовах; нестабільність економічних та політичних умов (зріст рівня безробіття та бідності, невлаштованість життя, тощо); недостатнє фінансування програм медичної, психологічної та соціальної допомоги наркозалежним; недосконалість системи боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин й протидії поширення явища; несистематичне проведення заходів щодо запобігання цього явища серед певної категорії населення.

Незважаючи на антинаркотичну пропаганду й агітацію, яка практикується в нашій країні і державними, і громадськими структурами, кількість осіб, особливо підлітків та молоді, які зловживають різного роду стимуляторами, вживають алкоголь та наркотичні речовини залишається достатньо високою [1, с. 28]. А в умовах війни ця проблема може ще більше загостритися. В межах її наукового дослідження ми поставили за мету з'ясувати ставлення сучасної студентської молоді м. Ніжин Чернігівської області до вживання наркотичних речовин. Відповідно, нами за допомогою спеціально розробленої анкети було опитано 189 студентів від 16 до 23 років (117 жінок та 72 чоловіків). Були задіяні такі заклади освіти як Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжинський агротехнічний інститут НУБіП України, Ніжинський фаховий медичний коледж Чернігівської обласної ради, Ніжинський фаховий коледж культури і мистецтв імені Марії Заньковецької. Респонденти анонімно відповідали на різні питання, які були представлені в анкеті, щодо їх ставлення до наркотиків, обізнаності щодо шкідливості вживання наркотичних препаратів тощо. Серед найбільш важливих результатів опитування виділимо вкрай негативне ставлення абсолютної більшості респондентів (89 %) до явища наркоманії як загрози для майбутніх поколінь, ще 11 % не знали, що відповісти на питання щодо впливу наркоманії на підростаюче покоління. 10 % респондентів зізнались, що мали досвід нерегулярного вживання наркотичних речовин, ще 17 % мають друзів чи знайомих однолітків, які вживають наркотичні речовини. Лише 5 % студентів зазначили, що ніколи б не спілкувалися з друзями, які почали вживати наркотики, тоді як 76% виявили готовність допомагати своїм друзям позбутися залежності. До речі, саме категорію друзів найчастіше називали (51 %) серед тих, хто призводить до початку вживання наркотичних речовин. Іншою поширеною відповіддю на це питання було – особи, які поширюють наркотичні речовини (48 %). Третина респондентів акцентують увагу на особистісних мотивах, які можуть призводити до цієї пагубної звички – слабка воля, безділля і невміння організувати свій вільний час, цікавість та ін.

Водночас, середовище закладу освіти, жоден з респондентів не відмітив серед факторів, які сприяють поширенню наркоманії, так як і батьків, і засоби масової інформації. Останнє виглядає дещо дивним, хоча може і свідчити про успішну державну політику у цьому плані – з контролю за рекламуванням та пропагандою наркотиків.

Але, на нашу думку, можливо ватро було б уточнити питання саме відносно впливу інтернет-ресурсів, адже на сьогодні в мережі Інтернет можна знайти багато інформації та пропозицій щодо вживання наркотиків, способи приготування і очікувані ефекти від вживання наркотиків або психотропів тощо. Крім того, пропаганда наркотиків здійснюється і шляхом розповсюдження відповідної літератури, листівок тощо, а продаж наркотиків здійснюється через мережу Інтернет [2, с. 395].

Окремі питання дозволили з'ясувати бачення студентами шляхів вирішення проблеми наркоманії. Так, більше половини респондентів виявилися прихильниками радикальних методів боротьби – застосування жорстких заходів і посилення кримінальної відповідальності; 23 % бачать вихід у системній державній політиці і активній громадській протидії; 10 % - наголошують на необхідності наповнення дозвілля молоді цікавими заходами і пропозиціями; 5 % вбачають вихід у взаємодопомозі і підтримці. Позитивну реакцію серед студентства викликали і питання щодо важливості формування в умовах закладу освіти навичок здорового способу життя. Серед найбільш цікавих і корисних для себе вони відмітили тренінгові та просвітницькі заняття (47 %); тематичні зустрічі, семінари з лікарями-наркологами, з правоохоронними органами (38 %), перегляд відеороликів (32 %), гуртки, ігри, турніри спрямовані на формування позитивної мотивації до здорового способу життя (27 %) та ін.

Це свідчить про важливість організації на рівні закладу освіти системи профілактичної роботи, яка б передбачала проведення різноманітних заходів з питань підвищення рівня поінформованості, розширення знань про негативні наслідки вживання психоактивних речовин серед студентської молоді. Також не менш важливою є і робота з педагогічним колективом з цих питань: проведення засідань, семінарів-практикумів, навчання за тренінговими курсами; організація конференцій; впровадження тематичних занять чи спецкурсів у навчальний процес тощо.

Таким чином, проведене опитування студентської молоді щодо ставлення до вживання наркотичних речовин показало загальну поінформованість про цю проблему, розуміння її причин і бачення шляхів подолання більшою частиною студентів. Проте, результати показують і необхідність посилення уваги у студентському середовищі до питань попередження наркотичної залежності, формування навичок здорового способу життя.

Література

1. Герасим Г., Герус О., Климанська Л., Савка В. Вживання алкоголю та інших психоактивних речовин у молодіжному середовищі в сучасній Україні. *Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies*. 2017. № 2 (8). С. 27-43.
2. Давидова М. М. Реклама та пропаганда наркотиків як схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Закарпатські правові читання*. Т.1. Ужгород, 2017. С. 393-397.
3. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2021 року). Київ, 2022.

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Куц Людмила Олександрівна

Ніжинський державний університет імені

Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.

Новгородський Р. Г.

Сьогоднішній світ можна вважати світом, де насильство широко поширене в різних його формах і проявах, включаючи військове та політичне насильство, культурне та інформаційне, релігійне та ментальне, а також насильство в побуті та родинях.

Домашнє насильство як соціально-педагогічна проблема стала об'єктом уваги українських дослідників, зокрема Т. Журавель, І. Зверевої, Н. Заверико, А. Капської, Н. Краснової, О. Мельниченко, Ю. Онішко, Н. Прокопенко, О. Цимбал, Н. Щербак, М. Туленков, С. Харченко та ін.

Домашнє насильство як соціально-педагогічна проблема охоплює широкий спектр негативних дій, які спрямовані на фізичне, психологічне та емоційне травмування особи у родинному оточенні. Це серйозне порушення прав людини, яке має серйозний вплив на фізичне і психічне здоров'я жертв насильства.

На сьогодні більшість дослідників у своїх роботах використовують термін «насильство», який у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» характеризується як фізичне, сексуальне, психологічне або економічне насильство, яке має місце в сім'ї, місці проживання, між родичами, колишнім або теперішнім подружжям, або між іншими особами, які проживають однією сім'єю, але не мають родинних зв'язків чи шлюбних відносин, незалежно від того, чи проживає особа, що вчиняє насильство, у тому самому місці, що й потерпіла особа. Термін також включає загрози здійснення таких дій [1].

Однією з основних причин домашнього насильства є нерівність в сімейних відносинах, владні стосунки та культурні стереотипи, які сприяють прийняттю насильницьких поведінок. Це може бути пов'язано з гендерною дискримінацією, непродуктивними стратегіями вирішення конфліктів, насильством, що закріплене в культурі, та недостатніми навичками виявлення емоцій та конструктивного вирішення проблем.

Домашнє насильство має серйозні соціальні та педагогічні наслідки. Соціально, це може призводити до соціальної ізоляції жертви, погіршення психологічного стану, зниження самооцінки та самоповаги, втрати довіри до інших людей, а також збільшення ризику розвитку психічних та поведінкових проблем у дітей, які стали свідками насильства. Педагогічно, домашнє насильство створює небезпечне навчальне середовище для дітей і негативно впливає на їх навчання, розвиток та поведінку.

Соціальна робота спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству. Вона включає в себе такі заходи, як попередження та просвіта відносно домашнього насильства, підтримка жертв і їх реабілітація, а також просвіта і навчання з метою формування здорових стосунків і навичок вирішення конфліктів без насильства.

Соціальна робота спрямована на попередження домашнього насильства шляхом створення безпечних середовищ, де норма є взаємоповага, співробітництво та взаємодопомога. Для цього важливо проводити різні заходи щодо профілактики насильства в закладах освіти, організувати тренінги та семінари для батьків, пропагувати вміння ефективно спілкуватися та вирішувати конфлікти без використання насильства.

Також важливо створити доступні та ефективні механізми підтримки жертв домашнього насильства, включаючи кризові центри, лінії підтримки, психолого-педагогічну консультацію та правову допомогу. Це допоможе жертвам знайти захист, відновити свою самооцінку та отримати необхідну допомогу для подолання наслідків насильства.

Запобігання домашньому насильству вимагає також широкої громадської мобілізації, включаючи партнерство з правоохоронними органами, громадськими організаціями та медичними установами. Важливо сприяти усвідомленню проблеми та активізувати суспільство для вирішення цієї проблеми шляхом підтримки законодавчих ініціатив, проведення просвітницьких кампаній та забезпечення доступу до необхідних ресурсів.

Домашнє насильство як соціально-педагогічна проблема потребує системного підходу до її вирішення. Це означає, що необхідно спільно працювати на рівні сім'ї, освітніх установ, соціальних служб, громадських організацій та інших суб'єктів, щоб запобігти та протидіяти домашньому насильству. На рівні сім'ї важливо розвивати здорові стосунки, взаємоповагу, спілкування та вміння вирішувати конфлікти без насильства. Батьки повинні бути освічені щодо наслідків домашнього насильства, а також навчитися розпізнавати його ознаки та шукати допомогу в разі потреби. Важливо створити відкриту атмосферу спілкування, де діти будуть вільно висловлювати свої емоції та думки.

У навчальних закладах соціально-педагогічна робота має спрямовуватися на формування толерантного середовища, де насильство буде недопустиме. Соціальні працівники повинні бути навчені розпізнавати ознаки домашнього насильства, реагувати на них та надавати підтримку дітям, які потерпіли від насильства. Доцільно проводити різні заходи профілактики щодо домашнього насильства, наприклад тренінги з вироблення навичок мирного вирішення конфліктів, просвітницькі лекції та презентації.

Крім того, соціальні служби повинні мати відповідні ресурси та програми для допомоги жертвам домашнього насильства, включаючи кризове житло, консультативну підтримку та правову допомогу. Важливо забезпечити доступність цих послуг та сприяти їх координації з іншими структурами громадськими організаціями, медичними установами та правоохоронними органами. Співпраця і взаємодія між цими суб'єктами є необхідною для ефективного реагування на випадки домашнього насильства, забезпечення захисту жертв і накладання відповідних санкцій на насильницькі дії.

Превентивна робота також має важливе значення у боротьбі з домашнім насильством. Це включає просвітницькі кампанії, тренінги щодо розвитку навичок соціальної адаптації та ненасильницького спілкування, створення в закладах освіти служб порозумінні тощо. Просвіта населення про шкідливі наслідки насильства, рівність гендерних прав, конструктивне вирішення конфліктів та будівництво здорових сімейних відносин є важливими компонентами соціально-педагогічної роботи.

В цілому, домашнє насильство як соціально-педагогічна проблема потребує комплексного підходу, включаючи превентивні заходи, підтримку жертв та вжиття заходів щодо покарання насильницьких дій. Спільна робота сім'ї, закладів освіти, соціальних служб, громадських організацій та державних структур є необхідною для забезпечення безпеки та захисту всіх членів суспільства від домашнього насильства.

Враховуючи погляди дослідників проблеми насильства, можна виділити наступні варіанти насильства, що спостерігаються в сім'ї:

1. Насильство між дітьми та їх батьками: воно може проявлятися як з боку батька, так і з боку матері.

2. Насильство між дружиною та чоловіком: це може бути насильство спрямоване на жінку, або ж насильство, вчинене дружиною щодо чоловіка.

3. Також можна виявити прояви насильства щодо батьків з боку їх дорослих дітей. У сім'ях, де панує безкарність та асоціальна поведінка батьків, діти можуть перейняти цю модель поведінки та використовувати її у подальших взаєминах з дорослими.

4. Насильство може спостерігатися між іншими членами сім'ї [2, с. 235].

Отже, згідно з думкою дослідників, в сім'ї можуть мати місце різні форми насильства, які можна класифікувати за типами стосунків між членами сім'ї: між дітьми та батьками, між дружиною та чоловіком, насильство стосовно батьків з боку дорослих дітей та насильство між іншими членами сім'ї. Відповідно до конкретних форм домашнього насильства дослідники розрізняють певні їхні ознаки, наприклад фізичне насильство – наявність синців, забиття чи будь які інші травми, розлади харчування, агресивність тощо; психологічне насильство – прояви страху, неконтрольована поведінка, різке зниження самооцінки, бажання усамітнення та інші, сексуальне насильство – уникнення контакту з близькими, виявлення захворювань, безладні сексуальні стосунки та інші; економічне насильство – неохайний зовнішній вигляд, хворобливий стан, залучення до незаконних видів діяльності (дітей, жінок), відсутність власних матеріальних цінностей тощо.

Література

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

2. Юрків Я. І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї». *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 27. С. 234–237.

***

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК НАПРЯМ РОБОТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ) НІЖИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

Лаврінець Марина Олександрівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Конончук А. І.

Сучасне українське суспільство характеризується посиленням уваги до проблем людей з функціональними обмеженнями. Відповідно до цього в Україні прийняті нормативно-правові документи та функціонує система закладів і установ (центри соціально-психологічної реабілітації, центри надання соціальних послуг, територіальні центри соціального обслуговування та ін.), які допомагають інтегрувати дану категорію населення, зокрема дітей та молодь з функціональними обмеженнями, в сучасне соціальне і освітнє середовище, створюють умови для успішного пристосування їх до повноцінного життя в сьогоднішньому суспільстві.

Згідно Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», молоддю з інвалідністю є особи зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження їх життєдіяльності, внаслідок чого держава створює умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист [1].

3 січня 2022 р. на базі Ніжинського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) розпочало свою роботу відділення денного догляду для дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю для надання соціальної послуги денного догляду для осіб з інвалідністю, віком від 18 до 35 років. Дана послуга є апробацією проекту Державного стандарту соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю Міністерства соціальної політики від 29 червня 2021 р. № 361 в 13 областях України, одна з яких – Чернігівська область, а саме Ніжинський

територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Проект має на меті покращити та розширити надання соціальних послуг денного догляду, проводити заходи протягом робочого дня для отримувачів соціальної послуги без надання місця постійного проживання та безкоштовно.

Для роботи відділення було розроблено Положення про відділення денного догляду для дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю, в якому зазначаються зміст, основні заходи та форми роботи, а саме:

1) реалізація завдань, визначених Законом України «Про соціальні послуги», Державним стандартом денного догляду, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України від 30 липня 2013 року № 452;

2) визначення індивідуальних потреб дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю на отримання соціальних послуг;

3) безпечні та належні умови для денного перебування дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю та надання їм соціальної послуги денного догляду;

4) спостереження за станом здоров'я;

5) здійснення заходів щодо профілактики захворювань, збереження здоров'я;

6) харчування дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю;

7) здійснення допомоги у самообслуговуванні дітям з інвалідністю та особам з інвалідністю (дотримання особистої гігієни, рухового режиму, приймання ліків, годування тощо);

8) формування та підтримку навичок самообслуговування;

9) проведення культурно-масових заходів - забезпечення умов для денного перебування [3].

Організація денного догляду у відділенні денного догляду полягає у наступному:

- забезпечення надання соціальної послуги денного догляду у відділенні здійснюється з 8.00 до 17.00 за винятком вихідних і святкових днів;

- відділення денного догляду здійснює свою діяльність згідно з правилами внутрішнього трудового розпорядку, що затверджені керівником установи;

- забезпечення заходів з надання соціальної послуги денного догляду здійснюється згідно з індивідуальним планом надання соціальної послуги;

- групи у відділенні денного догляду комплектуються по 8-10 дітей з інвалідністю та 10-15 осіб з інвалідністю за віковими ознаками та з урахуванням стану здоров'я;

- діти з інвалідністю та особи з інвалідністю перебувають у відділенні денного догляду протягом року (крім вихідних та святкових днів);

- за бажанням батьків або законних представників можливе перебування у відділенні денного догляду повний або неповний день.

Також відділення денного догляду забезпечує збалансоване харчування та медичне обслуговування дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю. До медичного обслуговування відносяться:

- організація і проведення медичних оглядів при прийнятті дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю до відділення денного догляду та вибутті з нього;

- надання невідкладної медичної допомоги на до госпітального етапі, організацію заходів для госпіталізації (у разі показань) та інформування про це батьків або законних представників підопічних;

- проведення профілактичних та лікувально-оздоровчих заходів, оцінка їх ефективності;

- здійснення контролю за організацією та якістю харчування;

- медичний контроль за дотриманням санітарно-гігієнічного та протиепідемічного режиму.

У відділенні денного догляду для дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю діє такий розклад занять:

8.00-9.00 Ранкова зустріч підопічних.

9.00-9.30	Ранкова гімнастика.
9.30-10.00	Художня діяльність.
10.00-10.30	Дозвілля, перегляд фільмів, читання книжок.
10.30-11.00	Арт-терапія.
11.00-11.45	Рекреаційна діяльність.
11.45-12.00	Самообслуговування.
12.00-13.00	Обід.
13.00-14.00	Денний відпочинок.
14.00-15.00	Культурно-дозвіллева діяльність.
15.00-15.30	Дозвілля, перегляд фільмів.
15.30-16.00	Трудова адаптація.
16.00-16.30	Навчання соціально-побутовим навичкам.
16.30-17.00	Повернення підопічних додому.

Під час організації денної зайнятості та дозвілля у відділенні денного догляду враховуються спроможність отримувачів послуги до пересування в будівлі та поза її межами. У роботі відділенні денного догляду використовуються різні ефективні форми та методи: екскурсії, виїзди на природу; рекреаційна діяльність; організація рухового режиму; формування базових трудових навичок; залучення до ігрової діяльності, діяльності мистецького напрямку; організація заходів, пов'язаних із важливими подіями (дні народження, свята); участь у загально-міських заходах територіальної громади (державні, національні та релігійні свята, фестивалі, конкурси, благодійні акції тощо).

Таким чином, діяльність відділення денного догляду для дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю шляхом надання соціальної послуги денного догляду відповідній категорії отримувачів даної послуги дозволяє констатувати своєчасність та ефективність роботи фахівців у цьому напрямі.

Література

1. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03. 1991 р. № 2682-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01. 2019 р. № 2671-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19.#Text>
3. Про затвердження Державного стандарту денного догляду. Наказ Міністерства соціальної політики України. 30.07.2013 р. № 452. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1363-13.#Text>
4. Про затвердження Типового положення про відділення денного догляду для дітей-інвалідів. Наказ Міністерства соціальної політики України 09.10.2013 р. № 653. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2057-13.#Text>
5. Про затвердження Типового положення про відділення денного догляду для осіб похилого віку та інвалідів. Наказ Міністерства соціальної політики України 18.08.2015 р. № 852. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1057-15.#Text>

***

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАРКОЗАЛЕЖНИХ ОСІБ В УМОВАХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Ланько Яна Володимирівна

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Михайленко О. В.

Актуальність дослідження. Нестабільна соціально-економічна ситуація в країні, посилення стресогенності суспільства на тлі докорінних соціокультурних перетворень, девальвації загальнолюдських цінностей, послаблення виховних функцій соціальних

інститутів, сім'ї, суспільства загалом негативно позначено на соціалізації молодого покоління, що породжує негативні наслідки, одним із яких є поширення наркоманії

Пріоритетними напрямками державної політики у сфері подолання цієї проблеми проголошено формування здорового способу життя серед дітей та молоді. Посилення сучасних тенденцій гуманізації суспільства, зростання значущості феномену соціальної реабілітації осіб, залежних від психоактивних речовин з метою розкриття для них нових можливостей входження до соціального середовища зумовили загострення інтересу до зазначеної проблеми

Соціальна реабілітація – це діяльність фахівців, спрямована на відновлення стану повноцінної життєдіяльності й соціального функціонування індивіду або соціальної групи, що постраждали від певної проблеми [2].

Соціальна реабілітація спрямовується на відновлення соціального досвіду і встановлення соціальних зв'язків, норм поведінки, спілкування, емоційної стабільності, активного соціального життя, поновлення соціального статусу, інтеграцію у відкритий соціум, розширення і поглиблення соціальних контактів, відновлення професійних якостей і навичок, соціального досвіду і соціальних функцій, психічного, фізичного і духовного (морального) здоров'я дезадаптованих осіб [2].

Об'єктом соціальної реабілітації виступають люди, соціальні групи, що опинилися в стані соціальної дезадаптації, а саме: жертви стихійних лих, аварій; біженці з місць військових дій; особи з інвалідністю, особи з фізичними, психічними та розумовими обмеженнями; жертви злочинних та насильницьких дій інших осіб, жертви власної саморуйнівної поведінки (спроби самогубства, наркозалежні), злочинці, правопорушники, засуджені, звільнені з місць позбавлення волі, а також особи, що знаходяться у кризовому стані внаслідок складних життєвих ситуацій.

Наслідками соціальної дезадаптації є втрата навичок подолання проблем життєдіяльності; загострення негативних психологічних рис особистості; посилення квазіадаптації: людина пристосовується до «ненормальних» умов життєдіяльності, у неї формується викривлена самооцінка, стереотипи девіантної поведінки, неадекватні реакції на складні життєві ситуації; втрачаються позитивні соціальні зв'язки [4].

Мета соціальної реабілітації – досягнення дезадаптованою людиною такого стану, при якому вона може виконувати соціальні ролі та повноцінно задовольняти свої потреби соціально прийнятним способом. У результаті соціальної реабілітації відбувається повернення особистості до соціально корисної діяльності, формування позитивного ставлення до життя, праці, навчання.

Соціальна реабілітація наркозалежних це комплексне поняття, яке позначає низку процесів медичного та психотерапевтичного лікування залежності від психоактивних речовин, таких як алкоголь та наркотики. Загальною метою є допомога клієнту припинити вживання речовин з метою запобігти психологічним, правовим, фінансовим, соціальним та фізичним наслідкам, які спричиняє зловживання психоактивними речовинами. Реабілітація осіб з залежністю є довготривалим процесом, результат якого можливо досягнути за допомогою зусиль фахівців різного профілю (мультидисциплінарної команди). В Україні соціальну реабілітацію наркозалежних осіб здійснюють переважно недержавні організації – «центри соціально-психологічної реабілітації» [1].

Центр соціально-психологічної реабілітації є спеціалізованим закладом соціального захисту, в якому на добровільних засадах тимчасово перебувають особи, які пройшли курс лікування залежності від наркотичних засобів чи психотропних речовин у закладах охорони здоров'я та потребують отримання соціальних послуг з урахуванням їхніх потреб і принципу забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок [2].

Змістом соціальної реабілітації наркозалежних є ліквідація патологічних змін, що порушували нормальну життєдіяльність особи, забезпечення умов для максимальної

компенсації деформацій; які виникли внаслідок психологічної кризи наркозалежної особи, що дасть змогу отримати гармонічний фізичний і соціальний розвиток особистості; поновлення функціонування наркозалежного у фізіологічному, психологічному, соціальному, педагогічному, юридичному аспектах. Зауважимо, що допомогу з реабілітації надають у центрах соціальної реабілітації, спеціалізованих соціальних осередках, вона може містити різноманітні методи, спрямовані на зміну способу життя.

Виділяють основні складники соціальної реабілітації наркозалежних осіб:

- лікувально-діагностична та відновлювальна терапія спрямована на зняття абстинентного синдрому, виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму з метою забезпечення умов для повернення наркозалежної особи до нормальної життєдіяльності; профілактика ускладнень та рецидивів залежної поведінки, що, по суті належить до фізичної або медичної реабілітації;

- відновлення та корекція психологічних якостей, властивостей наркозалежної особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження наркозалежної особистості, які припускають відновлення втрачених здібностей особистості як вияв її пластичності; допомога у відновленні психічних станів, які було порушено внаслідок травмувальної дії різних факторів і які становлять психологічну реабілітацію;

- відновлення соціального досвіду та встановлення соціальних зв'язків норм поведінки, спілкування, емоційної стабільності, активного соціального життя; поновлення соціального статусу; інтеграція до відкритого соціуму; розширення та поглиблення соціальних контактів із агентами позитивної соціалізації; входження до культурного середовища, відновлення професійних якостей і навичок, соціальних функцій, що за своїми сутнісними характеристиками становлять зміст соціальної реабілітації;

- відновлення (компенсація) порушених функцій організму наркозалежної особи; відновлення навичок навчання, самообслуговування, які тривалий час не навчались, до різних видів діяльності, що мають характер педагогічної реабілітації;

- запобігання повторній наркотизації; формування моральних цінностей і принципів, позитивного досвіду соціально схвалюваної поведінки, навичок конструктивного спілкування та взаємодії з іншими людьми, навичок асертивної поведінки; соціально-педагогічна допомога, підтримка наркозалежних у реабілітаційному центрі; соціально-педагогічний супровід після реабілітаційного періоду; соціально-педагогічна робота з сім'єю; сприяння поверненню наркозалежного в родину, що є змістом соціально-педагогічної реабілітації;

- відновлення юридичних прав особистості через скасування раніше визнаної провини; консультативна юридична допомога; підтримка наркозалежного під час перебування в суді (за потребою), що становлять юридичну реабілітацію [4].

Отже, дієвість та результативність соціальної реабілітації осіб, залежних від психоактивних речовин визначається поєднанням всіх вищезазначених складників цього процесу.

Література

1. Галич Я. В. Особливості реабілітації осіб із залежністю від психоактивних речовин. *Прикладні проблеми юридичної психології*. 2022. Т. 30. № 1. С.64–73. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/1505/1499>.

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Симферопіль: Універсум, 2012. 536 с.

3. Методичні рекомендації з питань організації та функціонування центрів ресоціалізації наркозалежних. Київ: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. 200 с.

4. Романовська Л. І. Напрями соціально-педагогічної роботи з наркозалежними в реабілітаційних центрах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 47. С. 152-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_47_22.

***

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Лахно Поліна Сергіївна

Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ

Науковий керівник – д-р соціол. наук,
проф. Шуст Н. Б.

У період воєнного стану молодь знаходиться під впливом різних соціальних, економічних та політичних факторів, що може вплинути на її соціалізацію. воєнний стан є складною соціальною ситуацією, яка впливає на життя кожного громадянина країни. Молодь – це найбільш вразлива група населення, і вона може постраждати від наслідків воєнного конфлікту найбільше.

Соціалізація – це процес навчання та усвідомлення соціальних норм, цінностей, поведінки та культури, що допомагає людині інтегруватися в суспільство [3]. У період воєнного стану молодь може бути залучена до військових дій, що може вплинути на її соціалізацію [5; 6; 7]. Військовий досвід може сформувати в молоді високий рівень дисципліни та відданості, але також може призвести до посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем.

Крім того, період воєнного стану може призвести до змін у соціальному середовищі молоді. Наприклад, зміни у міжособистісних відносинах, зміна ролей та функцій, які виконує молодь у суспільстві, зміна економічних та політичних умов. У результаті цих змін молодь може сформувати нові цінності та переконання, що може вплинути на її майбутнє. У період воєнного стану молодь також може бути залучена до соціальних рухів та акцій протесту. Це може бути сприйнято як форма соціальної дії та протесту проти війни або проти соціальних проблем, що виникають під час війни. Проте, такі дії можуть також призвести до конфліктів з владою та іншими суспільними групами [2].

Необхідно пам'ятати, що вплив цих факторів може бути різним для різних індивідів, залежно від їхнього статусу, соціального середовища, культурних традицій та інших факторів. Тому, для ефективної соціалізації молоді в період воєнного стану необхідно враховувати різні аспекти їхнього життя та забезпечувати належні умови для їхнього розвитку.

Одним з важливих аспектів соціалізації молоді в період воєнного стану є забезпечення їхньої безпеки та захисту від наслідків війни. Необхідно надавати молоді належну психологічну підтримку та допомогу у вирішенні проблем, пов'язаних зі змінами в їхньому соціальному середовищі [1]. Також важливим аспектом є забезпечення навчання та розвитку молоді [7; 8]. Війна може призвести до зупинки освіти та розвитку, тому необхідно забезпечувати доступ молоді до навчання та інших форм розвитку, навіть у складних умовах воєнного стану.

Воєнний стан може мати серйозний вплив на соціальну ідентичність молоді, їхні соціальні зв'язки, свободу вибору та розвиток особистості. У таких умовах молодь стикається зі значною кількістю стресових ситуацій, які можуть викликати психологічні травми та проблеми з ментальним здоров'ям. Крім того, воєнний стан може мати вплив на освіту молоді, так як школи та університети можуть бути закриті, або навчальний процес може бути суттєво обмеженим. Це може призвести до погіршення рівня освіти молоді та обмеження їхніх можливостей для подальшого розвитку [2]. Також, воєнний стан може впливати на можливості молоді займатися спортом, культурою та іншими соціальними заходами. Це може призвести до ізоляції молоді від суспільства та обмеження їхнього доступу до різноманітних джерел розвитку та розваг.

Соціалізація молоді в період воєнного стану має свої особливості порівняно зі звичайними умовами мирного життя. Основні особливості соціалізації молоді в період воєнного стану можуть включати наступне:

1. Зміна ролі молоді: Молодь може відчувати зміну своєї ролі в суспільстві, якщо вона знаходиться в зоні конфлікту. Зазвичай в таких умовах молодь стає важливим джерелом підтримки та захисту своєї країни.

2. Розвиток патріотизму: Період воєнного стану може сприяти зміцненню почуття патріотизму серед молоді. Зазвичай, під час війни молодь починає відчувати більшу приналежність до своєї країни та нації.

3. Стрес та травми: Воєнний стан може бути дуже стресовим для молоді. Вони можуть стати свідками жорстокості та насильства, втратити рідних та близьких людей. Це може призвести до появи травматичного стресу та інших психологічних проблем.

4. Пошук спільноти: Молодь може почати активно шукати спільноти зі своїми однолітками в такі часи, щоб знайти підтримку та взаємодопомогу.

5. Навчання новим навичкам: Період воєнного стану може стати періодом, коли молодь може навчитися новим навичкам та вмінням. Наприклад, вони можуть навчитися виживати у важких умовах або навчитися новим професіям [3].

Для того, щоб допомогти молоді пройти через період воєнного стану, необхідно вжити ряд заходів, серед яких можуть бути:

1. Забезпечення підтримки та соціальної захищеності молоді, яка потерпає від наслідків війни.

2. Надання можливостей для отримання нових знань та навичок, які можуть допомогти їм у подальшому житті.

3. Розробка спеціальних програм та заходів, які спрямовані на зменшення стресу та травм, пов'язаних з воєнним станом.

4. Забезпечення можливості для молоді знайти спільноту та підтримку серед однолітків, які переживають подібні ситуації.

5. Розвиток патріотичної свідомості, яка допоможе молоді зрозуміти важливість їхнього внеску в розвиток своєї країни [1].

Соціалізація молоді під час війни є важливою та складною темою. Вона може впливати на різні аспекти життя молодих людей, включаючи їхній емоційний стан, цінності, соціальний статус, здоров'я та безпеку. Для досягнення ефективної соціалізації молоді під час війни, необхідно розглядати всі ці аспекти та забезпечувати достатню підтримку молодих людей від суспільства та держави. Також важливо забезпечити молодим людям можливість доступу до освіти та інших ресурсів, що можуть допомогти їм розвивати соціальні навички та вміння. Держава може надавати додаткову підтримку, таку як фінансову допомогу, програми підтримки молодих після війни, курси професійної підготовки та інші.

При соціалізації молоді під час війни важливо також враховувати особливості різних соціальних груп. Наприклад, жінки можуть стикатися з додатковими викликами та обмеженнями під час війни, такими як стереотипні ролі гендерів та обмежені можливості для вступу до військових шкіл. Також важливо враховувати національні та етнічні особливості молодих людей, оскільки вони можуть впливати на їхні цінності та сприйняття війни [4]. Загалом, соціалізація молоді в період воєнного стану є складним процесом, який потребує уваги та підтримки з боку суспільства. Необхідно вжити заходів для забезпечення підтримки та захисту молоді в такі складні часи, щоб вони могли розвиватися та стати цілком функціонуючими членами суспільства у майбутньому.

Отже, воєнний стан може суттєво вплинути на процес соціалізації молоді, який в цей період може бути більш складним та заплутаним. Однак, не дивлячись на ці труднощі, важливо забезпечувати підтримку та піклування про молодь, щоб допомогти

їм впоратися з викликами, що виникають у час воєнного стану, та забезпечити їм можливість розвиватися як особистості в мирний час.

Соціалізація молоді є процесом формування особистості та її інтеграції у суспільство. У часи воєнного стану цей процес може бути суттєво ускладненим. Воєнний стан супроводжується обмеженнями на свободу особистості та змінами у звичайних умовах життя, що може призвести до руйнування соціальних зв'язків та зміни ставлення молоді до суспільства.

З одного боку, воєнний стан може сприяти формуванню патріотичних почуттів та зміцненню національної єдності. З іншого боку, це може призвести до посилення етнічних та релігійних конфліктів, зростання насильства та кримінальності. Також може виникнути проблема індивідуальної ізоляції та відчуження, особливо у випадку, коли молоді люди мають відчуття відсутності підтримки та піклування з боку суспільства. Окрім того, необхідно враховувати психологічний аспект соціалізації молоді під час воєнного стану. Важливо забезпечити доступ до психологічної підтримки та консультування, щоб допомогти молодим людям подолати труднощі, пов'язані з воєнним станом.

У цілому, важливо забезпечувати підтримку та допомогу молоді під час воєнного стану, щоб забезпечити їхню соціальну адаптацію та інтеграцію в суспільство після закінчення конфлікту. Запобігання відчуження та ізоляції молоді є важливим завданням, яке можна досягти за допомогою підтримки, освіти та психологічної підтримки.

Література

1. Історії успіхів та ключові досягнення організацій громадянського суспільства в Україні, 2017-2022. URL:

https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_CSstories_08_02_22.pdf

2. Тренди розвитку громадянського суспільства. URL: <https://www.prostir.ua/?news=trendy-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-2022>

3. Абалмасова В. В. Екологічні наслідки воєнного конфлікту для громад в Україні. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/20-2.pdf>

4. Соціалізація молоді в українському суспільстві: стан, особливості становлення. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/658>

5. Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 24 листоп. 2022 р. С. 357–360. URL: <https://knute.edu.ua/blog/read/?pid=43843&uk>

6. Шуст Н. Б. Інновації в освіті як необхідність. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник "Повітряне і космічне право"*. Київ: НАУ, 2019. № 4(49). С. 211–214.

7. Шуст Н. Б. Проблема впливу геополітичного концепту на імплементацію демократії. *Наукові перспективи*. № 5(23), 2022. С. 159–167.

8. Шуст Н. Б. Демократичні концепції та їх зв'язок з брендом країни на міжнародній арені через індекси демократії. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*. 2022. № 6(8). С. 544–551.

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК SOFT-SKILLS: СУТНІСТЬ, ТИПОЛОГІЯ**Левандовський Михайло Юрійович**

Ніжинський державний університет імені

Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.

Качалова Т. В.

Сучасна соціально-економічна ситуація у світі зумовлюють зміни в усіх сферах життєдіяльності людини. Сьогодення вимагає від особистості сьогодні не лише високого рівня професійних знань, умінь і навичок, а й здатності ефективно взаємодіяти в професійному та соціальному середовищі, спрямованості на досягнення високих професійних стандартів, на постійний розвиток. Тому важливим завданням, яке стоїть перед освітою, є підготовка конкурентоспроможних фахівців. Складником такої успішності є наявність у спеціаліста соціальних навичок «soft-skills» – навичок групової взаємодії, критичного мислення, креативності, прийняття рішень.

Серед учених, які суттєво вплинули на вирішення соціалізаційної проблематики, варто назвати Г. Тарда, Г. Гітінса, Г. Лебона, Е. Дюргейма. Хоча на сучасному етапі у вітчизняній науковій сфері особливості соціалізації та формування, розвитку соціальних навичок фахівців ще не є у повній мірі предметом спеціальних досліджень, але у різних аспектах такі питання вивчають Ю. Богінська, О. Глузман, М. Євтух, А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, Г. Овчаренко, П. Плотніков, С. Савченко, С. Харченко, С. Шашенко та ін.

Важливо зазначити, що формування і розвиток соціальних навичок особистості, реалізація таких підходів відбувається з великими труднощами і на даний момент знаходиться на етапі дискусій.

Серед сучасних науковців немає єдиної думки щодо однозначного та уніфікованого визначення поняття «соціальні навички». Однак, якщо врахувати як його характеристики, так і функції, ми можемо визначити соціальні навички як набір тактик або поведінкових маневрів, які люди природно засвоюють і використовують у ситуаціях взаємодії з іншими людьми для успішного вирішення соціальної ситуації [2]. Той факт, що ці навички не є вродженими, а набуваються спонтанно протягом нашого життя, робить їх сприйнятливими до розвитку та вдосконалення шляхом використання методів навчання соціальних навичок.

Вчені довели, що хороший розвиток соціальних навичок дозволяє нам адекватно та задовільно виражати свої емоції та почуття. Так само це дає нам можливість висловлювати свої думки та почуття у спосіб, який відповідає ситуації, в якій ми перебуваємо [1, с. 13]. Завдяки їм ми отримуємо сприятливі та позитивні міжособистісні стосунки; ми відчуваємося комфортно та сприяємо досягненню наших цілей у нашому соціальному житті. Соціальні навички мають специфічні ознаки, які відрізняють їх від інших типів власних здібностей людини, а саме: їх можна формувати (навчати) та вдосконалювати; вони необхідні для того, щоб відчувати себе психологічно комфортно в будь-якій соціальній ситуації; вони не є жорсткими зразками поведінки, а є нормами, які використовуються в різних ситуаціях.

Існують різні способи класифікації типів соціальних навичок. У цьому випадку ми будемо дотримуватися класичної класифікації соціальних навичок, в рамках якої виділяють 6 різних типів. Варто додати, що такі категорії модулюються двома основними параметрами встановлення міжособистісних стосунків. Ці навички – наполегливість і емпатія, які мають здатність бути основою інших соціальних навичок.

На підставі теоретичного аналізу можна визначити шість типів соціальних навичок. В першу чергу формуються базові соціальні навички, метою яких є створення та підтримка успішного спілкування, які включають:

- знання та вміння починати діалог;

- вміння говорити;
- навички активного слухання;
- вміння формулювати питання;
- уява;
- вміння дякувати і робити компліменти;
- навички емпатії [2].

Як тільки людина набуває базових соціальних навичок, вона має необхідну базу для роботи над покращенням (удосконаленням, розвитком) соціальних навичок, які дають нам стратегії для легкого вирішення соціальних відносин:

- можливість і вміння висловлювати свою думку;
- вміння просити допомоги;
- вміння вибачатися;
- здатність виявляти співучасть;
- вміння пропонувати та давати вказівки;
- вміння виконувати інструкції;
- здатність засуджувати [2].

Наступним видом можна назвати афективні соціальні навички, які пов'язані зі здатністю ідентифікувати та ефективно керувати як своїми почуттями, так і почуттями інших:

- визначення та знання емоцій та почуттів;
- розуміння почуттів інших;
- вміння висловлювати емоції;
- повага до почуттів інших;
- здатність протистояти гніву оточуючих;
- самоокупність;
- управління страхом розмови з людьми;
- здатність заохочувати інших [2].

Важливим типом є навички ведення переговорів або альтернативи агресії, які дозволяють нам уникати конфліктів або правильно ним управляти:

- можливість запитувати дозволу;
- вміння ділитися;
- здатність допомагати іншим;
- вміння любити себе;
- вміння адекватно реагувати на жарти;
- навички ведення переговорів;
- здатність до самоконтролю;
- здатність захищати свої права;
- здатність уникати проблем для інших людей [2].

Навички, які пов'язані зі здатністю справлятися зі стресом, включають:

- здатність керувати почуттям сорому;
- здатність захищати іншого;
- толерантність до відмови;
- здатність реагувати на переконання;
- здатність адекватно реагувати на звинувачення;
- здатність адекватно реагувати на скарги;
- здатність протистояти тиску групи [2].

Навички планування проявляються в успішних таких діях:

- визнання своїх здібностей;
- здатність приймати рішення;
- визначення цілей;
- визначити причину проблем та шляхи їх вирішення;
- здатність зосередитися на завданнях [2].

Отже, визначення типів соціальних навичок дає змогу стверджувати, що їх можна навчити майбутніх фахівців та розвивати в процесі їх професійного становлення. Деякі люди здаються соціально адаптованими від народження, а інші страждають від різних випробувань у суспільстві; одні дуже товариські і легко заводять друзів, інші сором'язливі від природи; одні вміють контролювати свої емоції, інші – швидко виходять з рівноваги; одні є вродженими лідерами, а інші завжди намагаються пристосуватися.

Література

1. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посіб. / За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова та ін. Київ: Богдана, 2003. 520 с.
2. Лавриш Ю. Навички соціальної взаємодії як необхідна складова підготовки інженерів у сучасному університеті. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"*. Психологія. 2015. Вип. 37. С. 104–111.

***

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї У ПРОФІЛАКТИЦІ ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК СЕРЕД ШКОЛЯРІВ

Леус Наталія Петрівна

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Платонова О. Г.

Формування ставлення дитини до свого здоров'я залежить від багатьох чинників: виховання в родині, стосунки в дитячому колективі, адекватного інформаційного впливу засобів масової інформації тощо. Найважливішим у цьому процесі є взаємодія педагогічного та батьківського колективу у вихованні ціннісного ставлення до власного здоров'я. Надання батькам спеціальних знань, формування у них навичок спілкування з цих питань, залучення їх до проведення профілактичної роботи важливе завдання педагогічного колективу закладу загальної середньої освіти [5, с. 4–5].

Сім'я виступає в якості середовища, яке володіє як руйнівним, так і захисним потенціалом. Педагогічний колектив повинен проводити профілактичну роботу з батьками, щодо подолання шкідливих звичок у дітей, про те при організації будь-яких занять з батьками існують труднощі мотивації і збереження контакту з ними. Вивчення закордонного досвіду програм допомоги сім'ям з питань профілактики шкідливих звичок у дітей, що орієнтовані на різні групи населення і розрізняються за ступенем втручання в сімейне виховання, допоможуть соціальному педагогу встановити зв'язок з батьками. Розрізняють універсальні програми для всього населення, вибіркові (селективні) програми для групи ризику по об'єктивованим показникам «цілком можливого залучення» до вживання шкідливих речовин і направлені (адресні) програми для дисфункціональних сімей. Сімейні програми передбачають втручання спеціалістів в сімейну соціалізацію з метою антинаркотичної профілактики на трьох рівнях:

- 1) розширення знань: надання батькам необхідної інформації з питань пов'язаних з шкідливими речовинами, з функціонуванням сім'ї, з підлітковим розвитком дитини;
- 2) підтримка бажань і готовності членів сім'ї взаємодіяти один з одним за новими правилами;
- 3) розширення поведінкового репертуару, формування більш продуктивних навичок і звичок в сім'ї [4].

Ефективність профілактики шкідливих звичок багато в чому залежить від спільної діяльності школи і сім'ї, як середовища в якому формуються установки і мотиви поведінки дитини. Взаємодія у профілактичній роботі і має ґрунтуватися на таких принципах:

- пріоритетності сімейного виховання, яке підкреслює важливе значення сім'ї у профілактичній роботі та фізичному й духовному становленні особистості. Сімейне виховання є природною і постійно діючою ланкою виховання;

- громадськості, який ґрунтується на усвідомленні педагогами й батьками місця кожного у профілактичній роботі;

- демократизму, який полягає у встановленні партнерських взаємин між школою і сім'єю. Батьки можуть пропонувати розроблені заходи профілактичного характеру. Основну профілактичну роботу з батьками школа проводить через батьківські об'єднання. Кожне з таких об'єднань має свій статут, яким визначаються головні напрямки діяльності, права та обов'язки учасників профілактичної роботи. Складається єдиний план спільної діяльності сім'ї і школи.

- гуманізації взаємин педагогів і батьків. Він спрямовує класного керівника, соціального педагога на:

- а) дії і заходи, які зміцнюють і підвищують авторитет батьків. Єдиновірною нормою взаємин педагогів і батьків є взаємна повага. Обмін досвідом, поради та спільне обговорення, єдине рішення задовольняють обидві сторони, розвивають у них почуття власної відповідальності, громадянського обов'язку;

- б) прояв довіри до виховних і профілактичних можливостей родини, підвищення рівня її педагогічної культури і активності у профілактичній роботі;

- в) життєстверджуючий, оптимістичний настрій у вирішенні проблем шкідливих звичок [1, с. 43],

Дбаючи про ефективну взаємодію у профілактичній роботі соціальний педагог повинен:

1. Запрошувати батьків до співробітництва. Часто вчителі вважають, що батьки перебувають в опозиції до школи. Доброзичливість, відкритість у спілкуванні з батьками перший крок до співпраці з ними.

2. Дотримуватись позиції рівноправності. Об'єднання зусиль школи і родини можливе за взаємного визначення ними завдань, які вони виконуватимуть у профілактичній роботі. Перший крок має зробити соціальний педагог, оскільки до цього його зобов'язує професійний обов'язок.

3. Визнавати важливість батьків у співпраці. Шкільний соціальний педагог повинен наголошувати на важливій ролі батьків у профілактичній роботі.

4. Пошук нових форм співпраці. Можна запропонувати одному з батьків організувати батьківські збори або профілактичний захід [3]. Налагодити взаємодію з батьками соціальний педагог зможе дотримуючись певних правил та вимог. До них належать:

- проведення заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків. У спілкуванні з батьками слід уникати категоричного тону, який може спровокувати образи, роздратування. Нормою мають стати стосунки, засновані на взаємоповазі. Цінність їх полягає у розвитку почуття власної відповідальності, вимогливості, громадянського обов'язку як школи так і батьків;

- підвищення рівня педагогічної культури батьків й активності у вихованні їхньої дитини. Психологічно батьки готові підтримувати потреби школи. Навіть ті батьки, які не мають педагогічної підготовки з розумінням і відповідальністю ставляться до виховання дітей;

- педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї. Шкільний педагог є представником школи, але за специфікою своєї роботи може стати свідком стосунків у родині, які приховуються від сторонніх. Якою б не здавалася йому

сім'я, педагог повинен бути тактовним, ввічливим, інформацію про сім'ю використовувати лише для допомоги батькам у вихованні дітей [5, с. 125].

У загальноосвітньому навчальному закладі створена система роботи, яка передусім спрямована на профілактику поведінки учнів. Вона передбачає цілеспрямовану, планову, управлінську взаємодію її складових частин від директора школи до бібліотекара та медперсоналу.

Шкільний соціальний педагог у профілактиці шкідливих звичок серед дітей встановлює зв'язок з батьками, проводить для батьків консультаційні заняття, педагогічну освіту та просвіту батьків. Соціальний педагог відвідуючи батьків вдома може виявити проблеми сім'ї, які сприятимуть ранньому залученню дітей до паління, вживання алкоголю чи наркотиків.

Усю виховну роботу учнями та сім'ями планує та координує заступник директора з виховної роботи. Він складає картотеку учнів із негативними відхиленнями в поведінці, яка містить дані про дитину, причини такої поведінки, рекомендації психолога щодо корекції відхилень та здійснення заходів для їх усунення. При цьому враховуються індивідуальні особливості кожної дитини, а також успішність і відвідування нею школи. Така індивідуальна карта ведеться на учнів, які мають шкідливі звички складається з розділів:

- загальні відомості про учня та його сім'ю;
- розвиток особистості та стан здоров'я;
- проблеми у навчанні та вихованні;
- індивідуально-психологічні особливості (риса характеру, тип темпераменту, виявлені здібності тощо);
- ознаки вживання шкідливих звичок;
- проблеми у стосунках з колективом однолітків та вчителями.

На педагога-організатора покладено функцію залучення школярів до роботи в гуртках, клубах, секціях школи, а також у позашкільних закладах. Таким чином в учнів залишається не багато вільного часу, для того, щоб потрапити в погану компанію. Педагог-організатор організовує профілактичні заходи із залученням батьків.

Діяльність органів учнівського самоврядування передбачає також проведення роботи з учнями, які мають шкідливі звички. Вони залучають дітей до різноманітних видів суспільно-корисної праці, а також до виконання доручень. Радяться з батьками, який вид праці буде цікавим для учня.

Отже, шкільна профілактична робота буде ефективною, якщо вона проводитиметься у взаємодії з сім'єю. Для того, щоб попередити виникнення в дітей шкідливих звичок у загальноосвітньому навчальному закладі створена система профілактичної роботи, яка передусім спрямована на профілактику поведінки учнів, що проводиться у співпраці з батьками. взаємодіючою ланкою з сім'єю є класні керівники, проте інші учасники педагогічного процесу відіграють не менш важливу роль.

Література

1. Беспалько В. В. Шляхи вдосконалення антинаркотичної діяльності в навчальному закладі. *Проблеми освіти*. Київ, 2002. Вип. 28.

2. Кобута І. Спільна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, медичних установ, спрямована на профілактику та подолання шкідливих звичок та захворювання на СНІД. *Позакласний час*. 2000. № 1.

3. Лесик В. В. Формування здорового способу життя в загальноосвітньому навчальному закладі засобами освіти і виховання. *Проблеми освіти*. Київ, 2006. Вип. 49.

4. М'яктінова Я. Що потрібно знати про куріння. *Шкільний світ*. 2010. № 29-30 (серпень).

5. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навч.-метод. посіб. Київ, 1996. 352 с.

***

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗЗСО

Липка Наталія Юріївна

Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка, м. Суми
Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Рижанова А. О.

Розбудова України як незалежної демократичної держави, процеси децентралізації в суспільстві вимагають виховання свідомого громадянина, патріота, професіонала. Особливо актуалізується ця проблема за часів воєнного стану в країні, коли кожна людина та все суспільство потребують на практичну реалізацію цієї громадянськості населення, виявлену в захисті рідної країни від країни-агресора, яка значно переважає нас чисельністю та зброєю, але не може переважити рівнем громадянськості. Провідним соціальним інститутом будь-якої країни, що здійснює громадянське виховання є освіта та її основний заклад – заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО). Ціннісні основи такого виховання закладені в Конституції України, знайшли відображення в галузевих законах «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», концентровано сформульовані у Концепції виховання дітей та молоді у національній системі виховання; Концепції громадянського виховання; Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (в редакції 2022 р.), організовується громадянське виховання в ЗЗСО відповідно до Програми «Про основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України». Особливо потребують розвитку зазначеної якості саме учні старшої школи, оскільки вони вже сьогодні мають виявляти громадянську активність, реалізовувати громадянську відповідальність, але школа може стати їх останнім закладом освіти, тому держава мусить максимально використати шанс вдосконалення їх громадянськості, тим більш, що саме в ЗЗСО є фахівець з соціального, зокрема громадянського виховання. Перед соціальним педагогом школи постає проблема осучаснення цього напрямку виховання, зважаючи на військовий стан в країні, на перехід освіти в кіберпростір, на глобалізацію культури людства.

Про значимість громадянського виховання говорить те, що воно досліджується в Україні на рівні захисту докторських дисертацій – Н. Чернуха (Інтеграція виховних соціальних впливів суспільства у формуванні громадянськості учнівської молоді), кандидатських дисертацій – А. Аніщенко (Педагогічні умови соціалізації старшокласників у територіальній громаді та громадянськість як її результат), Л. Корінна (Формування громадянських цінностей старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах), Т. Швець (Громадянська соціалізація старшокласників у позакласній діяльності загальноосвітнього навчального закладу). Громадянське виховання в своїх працях також розглядали такі сучасні науковці як О. Безпалько, Н. Деревянко, П. Ігнатенко, О. Лукашевич, Л. Омельченко, М. Серік, О. Сухомлинська, Н. Нікітіна, К. Чорна та багато інших. Проте розвиток громадянськості старшокласників у ЗЗСО засобами соціально-педагогічної діяльності (СПД) в сучасних умовах досліджено недостатньо.

Громадянське виховання було, є і буде актуальним завжди, оскільки без громадянськості більшості населення не може існувати країна, це ті цінності, що зміцнюють доцентрові сили в суспільстві, сприяючи інтегрованості та консолідації громадян, розквіту суспільства за мирної доби, а також, уможливають захист, виживання людей та збереження країни за воєнних часів.

Соціально-педагогічна програма розвитку громадянськості старшокласників у ЗЗСО має три етапи:

1) підготовчий (де створюються сприятливі соціальні умови розвитку громадянськості на внутрішньошкільному рівні та сприятливі педагогічно-виховні на зовнішньому рівні, а саме в територіальній громаді. Здійснюється опосередкована соціально-педагогічна діяльність на спрямування соціального середовища на розвиток громадянськості старшокласників);

2) реалізаційний (безпосередня соціально-педагогічна діяльність з старшокласниками зі стимулювання набуття ними громадянських знань, цінностей, громадянських якостей та реалізація їх в школі та в територіальній громаді (відповідно до обґрунтованих показників), сприяння виникненню та підтримка громадянських ініціатив старшокласників як в ЗЗСО, так і в територіальній громаді);

3) результативний (підведення підсумків ефективності та вдосконалення програми на наступний навчальний рік).

Реалізація соціально-педагогічної програми розрахована на навчальний рік і здійснюється на принципах: демократизації та гуманізації; співпраці; суб'єкт-суб'єктного підходу; самоактивності і саморегуляції; зорієнтованості на позитивні соціальні дії; зв'язку з практичною діяльністю; толерантності; інтенсивності.

З метою розвитку громадянських цінностей слід проводити ситуативні бесіди з учнями за темами: «Страх за життя та захист країни», «Людина – найвища цінність за часів війни?», «Моя роль у перемозі України», стимулювати на створення учнями віртуальних екскурсій Сумщиною, Україною до і під час війни та ін. Задля розвитку громадянських якостей: тренінг «Вчимося спілкуванню з ветеранами війни», долучаємо старшокласників до шефства над пораненими учасниками військових дій, дітьми-сиротами, самотніми людьми похилого віку; стимулюємо старшокласників до започаткування інноваційних традицій у школі внаслідок війни з РФ та ін.; соціальної відповідальності – онлайн-диспут «Дія – наслідок - відповідальність», рольова гра «Твоє право не повинне порушувати права іншої людини», форум-театр «Країна в полум'ї», рольова гра «Громада – це Я» та ін.; набуття громадянської гідності у міжнародному спілкуванні: відеозустрічі з однолітками в Польщі, Німеччині, Латвії (стимулює вивчення англійської), онлайн-диспут з польськими однолітками «Україна в ЄС: переваги та недоліки», віртуальна екскурсія «Пізнаємо Європу разом», імітаційні ігри (за Т.Швець) «Модель Комісії Україна – НАТО», «Європейський суд з прав людини».

***

ДО ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЬЮТОРСЬКОГО СУПРОВОДУ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Лікаренко Анна Анатоліївна

Ніжинський державний університет імені

Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.

Качалова Т. В.

Тьюторство як оригінальна філософія освіти і провідний спосіб організації освітньої системи бере початок у середньовічних європейських університетах XII - XIV століть. Як особлива педагогічна позиція, а потім і посада, воно почало формуватись у найвідоміших найдавніших університетах-містах Великобританії: спочатку в Оксфорді, трохи пізніше в Кембриджі. Поняття «тьюторинг», «тьюторство», «тьюторський супровід» не нові і для сучасної освіти.

У процесі аналізу наукових досліджень ми з'ясували, що проблематика тьюторингу недостатньо висвітлюється з позицій соціальної роботи в умовах закладу вищої освіти. Тому дефініцію визначеного поняття будемо розглядати, спираючись на педагогічні аспекти тьюторства як способу організації освітнього процесу закладу вищої освіти.

З позиційної точки зору, тьютор – це той, хто організовує умови для конструювання і реалізації індивідуальної освітньої траєкторії особи, яка навчається. Сьогодні слово «тьютор» є трендовим, але мало хто знає, хто це такий. Відповідь досить проста і сформульована, як в сучасних навчальних програмах більшості європейських країн, так і в освітніх концепціях України. Якщо коротко, то можна сказати, що кожна людина – це унікальна особистість, цінність сама по собі, яка має право на розкриття свого потенціалу і індивідуальну підтримку на цьому шляху. І тьютор саме та особа, яка допомагає в цьому. Тьютор не передає інформацію, не переказує або пояснює навчальний матеріал, а мотивує, надихає на отримання знань, досвіду і розвитку, заохочує до досягнення певних цілей ставить виклики.

Невідповідність форм і методів педагогічного впливу на студентів з особливими освітніми потребами може створювати передумови для формування в них негативного ставлення до навчання та девіантної поведінки. Інтеграція студентів з інвалідністю в навчальне середовище передбачає взаємну адаптацію, з одного боку, студентів, які приходять до закладу вищої освіти зі спеціалізованих навчальних закладів чи сімейного кола, до нових умов навчання в інтегрованому освітньому середовищі, а також – закладу вищої освіти до потреб студентів з інвалідністю.

Все це актуалізує необхідність розгляду упровадження в систему інклюзивної освіти у ЗВО тьюторського супроводу студентів з особливими освітніми потребами. На сьогодні тьюторський супровід освітнього процесу стає органічною частиною системи професійної підготовки майбутнього фахівця. Через різноманітні освітні потреб студентів в одних освітніх закладах активно розвивається напрям тьюторського супроводу дистанційного навчання, в інших - супровід студентів з обмеженими можливостями здоров'я, в інших - супровід позанавчальної діяльності студентів і створення майданчиків для задоволення освітніх потреб студентів тощо. Кожен з напрямів має свої особливості, але їх об'єднує загальне розуміння ідеї та цілей тьюторства, позиції тьютора, що забезпечує супровід індивідуальних освітніх траєкторій студентів.

За результатами аналізу наукових джерел з проблем організації тьюторингу у закладах вищої освіти ми визначили види тьюторства, які класифікуємо за спрямованістю супроводу, способу взаємодії учасників освітнього процесу та специфіки діяльності залучених, а саме:

- онлайн-тьюторство,
- стратегічне тьюторство,
- тактичне тьюторство,
- студентське тьюторство,
- тьюторство групи,
- індивідуальне тьюторство,
- тьюторинг проблемних ситуацій.

Варто відзначити, що у системі вищої освіти особлива увага фокусується на створенні умов інклюзивного навчання студентів з особливими освітніми потребами. І основне завдання тьютора зводиться до навчання студента розуміти себе і самостійно вирішувати проблемні ситуації. Тому тьюторський супровід – це діяльність, яка спрямована на створення і забезпечення умов ініціативного освітнього руху і / або професійного розвитку, згідно з індивідуальним запитом тьюторанта (супроводжуваного).

Тьюторство, як елемент соціального супроводу в закладі вищої освіти, спрямоване на допомогу, підтримку, наставництво в подоланні труднощів адаптації до системи вищої освіти, в побудові індивідуального навчального плану, на розвиток самостійності, сприяння щодо усунення бар'єрів та стереотипів стосовно студентів з інвалідністю.

Тьюторський супровід є актуальним завдяки поєднанню в собі елементів соціального супроводу, психолого-педагогічного, що дає змогу тьюторанту отримати різнобічну допомогу та підтримку.

У процесі професійної підготовки студентів з особливими освітніми потребами необхідно враховувати такі характеристики їх особистості, як: труднощі у встановленні контакту міжособистісного спілкування з однокурсниками, викладачами, ознаки пасивної і нерідко езопової позиції; низький рівень самостійності; незрілість сенс-мотиваційної сфери; залежність від близьких; завищене значення зовнішніх показників загальної успішності на шкоду якості орієнтування в майбутній професійній сфері.

Отже, зважаючи на описані вище аспекти, ми вважаємо, що тьюторство – як особливий вид соціальної освітньої діяльності, полягає в підтримці і супроводі освітньої траєкторії студента; одна з форм посередницької дії, і є необхідною умовою соціального супроводу студентів з особливими освітніми потребами в період їх навчання у ЗВО.

Література

1. Бернадзіковська Л.О. Тьюторинг як метод індивідуалізації в освіті. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/5.2/21.pdf>

2. Будяк Л. В. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти: аналіз міжнародних документів і законодавства України: *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2010. №7. с. 202–206.

3. Вічалковська Н. К. Тьюторінг: психологічний супровід в соціальних інституціях: *програма вибіркової навчальної дисципліни підготовки освітнього ступеня бакалавра спеціальності 053 Психологія освітньо-професійної програми Психологія*. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, кафедра педагогічної та вікової психології. Луцьк, 2019. 11 с.

***

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ У ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Лі Яньтун

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Новгородський Р. Г.

Формування художньо-естетичного смаку у людини має ключове значення для розвитку духовної культури суспільства. Це завдання важливе й складне, оскільки успіх його виконання визначає художньо-естетичне виховання особистості. Паралельно, саме це виховання є необхідною умовою та засобом формування та розширення вишуканого смаку. Питання художньо-естетичного формування охоплює всі можливості зовнішнього та внутрішнього впливу на особистість.

Серед відомих педагогів та філософів значне дослідження було приділено проблемі формування і розвитку естетичних смаків. Цим питанням займалися такі вчені, як Є. Квятковський, Л. Коган, Н. Волошина, А. Буров, Н. Кіященко, Н. Лейзеров, В. Скатерщиков, А. Молчанова, Л. Левчук, О. Рудницька, Г. Падалка, Т. Танько та інші.

Згідно з дослідженнями сучасних науковців, естетичний та художній смак можуть розглядатися як різні аспекти одного психічного процесу. Смак, разом з іншими психічно-структурними формаціями, такими як емоції, почуття, фізіологічні та духовні потреби, інтереси і ідеали, вважаються важливими складовими емоційно-почуттєвої та свідомої сфери особистості.

Деякі дослідники на сьогодні не погоджуються з тим, щоб ототожнювати поняття «естетичний смак» і «художній смак». Р.Шульга, наприклад, вважає, що естетичний смак не обмежується художнім смаком, оскільки його сфера застосування охоплює естетичні цінності реальності та їхні вияви. Сфера ж художнього смаку обмежується мистецтвом та художніми цінностями.

О.Шаповалова аналізує погляди дослідників означеної проблеми, наголошує, що деякі з них не враховували розрізнення між естетичним та художнім смаком, що начебто давало їм можливість використовувати його як систему оцінок естетичної важливості явищ відповідно до певних естетичних поглядів, почуттів та ідеалів людини, що є стійкими. Інші наголошують, що художній смак носить інтегруючий характер, який розглядається з двох аспектів – як духовно-ціннісний та соціокультурний [3, с. 120-127].

Художньо-естетичний смак можна розглядати як індивідуальні вподобання та суб'єктивні судження людини щодо мистецтва, краси і естетичних цінностей. Це сукупність особистих уподобань, які впливають на сприйняття та оцінку художніх творів, стилів, жанрів, виконавців або будь-яких інших аспектів мистецтва. Художньо-естетичний смак включає емоційну та інтелектуальну реакцію на мистецтво, вподобання щодо кольорів, форм, звуків, текстур, ритму і композиції. Він також може враховувати індивідуальні стилістичні переваги, культурний контекст, особистісні знання і досвід. Потрібно сказати, що він є суб'єктивним, оскільки різні люди можуть мати різні смакові уподобання і реагувати по-різному на одні й ті ж художні твори. Він формується під впливом особистих досвідів, культурного середовища, виховання, соціального контексту та інших факторів.

Художньо-естетичний смак може змінюватися протягом життя людини і розвиватися під впливом нових вражень, знань та зростання естетичної чутливості.

Ми поділяємо думки сучасних дослідників проблеми художньо-естетичного смаку і розглядаємо художньо-естетичний смак як новоутворення, що виникає в структурі особистості фахівця і включає такі структурні компоненти: розвинутість органів почуттів, емоційна чутливість та унікальні реакції, які є психофізіологічними особливостями особистості; розвиток образного та абстрактно-логічного мислення, схильність до асоціативного мислення, які є аналітичними та синтетичними особливостями когнітивної сфери; знання в галузі мистецтва, естетичних норм суспільства, історії культури, законів існування та створення краси та інше, що є особливостями естетичного досвіду і освіти [3, с. 125–127]. Тому, художньо-естетичний смак є комплексною властивістю особистості, яка формується зазначеними компонентами.

Особливості формування художньо-естетичних смаків у людей похилого віку можуть бути пов'язані з рядом факторів, що впливають на їх сприйняття та оцінку мистецтва. Деякі з цих особливостей включають:

1. Культурний контекст: смаки людей похилого віку можуть бути сформовані впродовж їхнього життя, і вони можуть мати певний культурний контекст, що впливає на їхні вподобання в мистецтві. Наприклад, люди, які виростили у певній епосі або в конкретному культурному середовищі, можуть мати певні уподобання до певних стилів, жанрів або художників.

2. Життєвий досвід: люди похилого віку мають значний життєвий досвід, який може впливати на їхнє сприйняття мистецтва. Вони можуть мати особистісні пристрасті, інтереси або знання, які формують їхні вподобання в мистецтві. Наприклад, люди з професійним досвідом у музиці можуть мати вищі вимоги до якості виконання або композицій, а люди зі спеціалізацією в живопису можуть бути більш критичними до мистецьких технік і стилів.

3. Емоційний стан: з огляду на можливі зміни в фізичному і психологічному стані людей похилого віку, їхня емоційна реакція на мистецтво також може бути

індивідуальною. Естетичні смаки можуть бути нав'язані настроєм, емоційною відкритістю, можливими психологічними або фізіологічними порушеннями. Це може впливати на їхні вподобання.

4. Зміни в сприйнятті сенсорної інформації: з віком можуть відбуватися зміни в здатності сприймати сенсорну інформацію, таку як зорове чи слухове сприйняття. Це може вплинути на сприйняття та оцінку художніх творів. Наприклад, погіршення зору може змінити сприйняття кольорів або деталей в картині, а проблеми зі слухом можуть впливати на сприйняття музики або звукового мистецтва.

5. Потреба у спілкуванні та соціальному зв'язку: люди похилого віку можуть шукати мистецтво як спосіб спілкування та соціального зв'язку. Відвідування виставок, концертів або групових занять з мистецтва може стати способом підтримувати соціальні контакти та відчувати себе частиною спільноти.

6. Розширення світогляду та пошук нових вражень: деякі люди похилого віку можуть відчувати бажання розширити свій світогляд і відкрити для себе нові форми мистецтва або художній напрям. Вони можуть бути відкриті до експериментування та виявляти цікавість до сучасних творів мистецтва або альтернативних стилів.

Варто зазначити, що особливості формування художньо-естетичних смаків у людей похилого віку можуть бути дуже індивідуальними, оскільки кожна особа має свої унікальні життєвий досвід, погляди та інтереси.

Естетичні та художні смаки відображають важливу характеристику особистого ставлення до реальності, вказують на рівень самовизначення кожної людини та її здатність до індивідуального відбору естетичних цінностей, сприяючи тим самим самовихованню та саморозвитку.

Таким чином, можемо сказати, що процес формування художньо-естетичних смаків у людей похилого віку зумовлений культурним контекстом, життєвим досвідом людей похилого віку; емоційним станом, змінами у сприйнятті сенсорної інформації, потребою у спілкуванні та соціальному зв'язку, розширенням власного світогляду та пошуком нових вражень.

Література

1. Румянцева С. Художній смак як наукова дефініція: філософсько-історичний аспект. *Освітологічний дискурс*. 2018, № 1-2 (20-21). С. 255–266.

2. Лі Жуйцін. Компонентна структура формування музично-естетичного смаку підлітків. *Science and Education: A New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 2018. VI (68), Issue 164. S. 51–55

3. Шаповалова О. В. Художньо-естетичний смак як складова особистості вчителя. *SCIENTIFIC COLLECTION «INTERCONF»*. № 93 (грудень). 2021. С. 120–127.

***

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Логвиненко Максим Олександрович

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, м. Суми
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Пономаренко Л. І.

Соціальні проблеми є складним і багатомірним явищем, які з'являються в умовах розвитку будь-якого суспільства в різних його сферах: економіці, освіті, медицині, охороні довкілля тощо. Традиційно соціальні проблеми вирішуються шляхом реалізації державних програм, завдяки діяльності благодійників чи приватного меценатства. Утім, недоліком зазначених підходів є доволі тривалий процес (затвердження програми, голосування, закладання коштів на її реалізацію у бюджет на наступний рік, збір благодійних внесків), що впливає на затягування очікуваних

результатів. Крім того, як актуалізують експерти, отримані кошти працюють тільки один раз (їх витрачають, вони вже не повертаються, тому доводиться знову шукати грошові ресурси), дозволяючи лише зменшити наслідки соціальних проблем, а не боротися з їх причинами.

Як демонструє зарубіжний досвід, соціальні проблеми можна і необхідно вирішувати, використовуючи у соціальній сфері економічні підходи, де підприємство самостійно генерує прибутки, витрачає їх на розв'язання проблеми й реінвестує в розвиток власної справи. Мова йде про соціальне підприємництво як якісно новий вид активної підприємницької діяльності, повноцінний бізнес, який вирішує соціальну проблему і створює стабільну соціальну цінність [6].

З'явившись у зарубіжних країнах в середині 1970-х рр., соціальне підприємництво стало інноваційним суспільним явищем як для економічної, так і для соціальної сфер. Утім, як демонструє вивчення наукової літератури з цього питання, єдиного загальноприйнятого визначення досліджуваного явища й досі не сформувалося. Так, у США соціальним підприємництвом називають «підприємницьку діяльність неприбуткових організацій, спрямовану на вирішення соціальних проблем визначеної цільової групи». В європейських країнах соціальне підприємництво визначається як «бізнес із соціальною місією», оскільки (порівняно зі звичайним підприємництвом) соціальний аспект діяльності переважає над економічною ефективністю. За визначенням міжнародних громадських фондів, зокрема Skoll Foundation (США), Ashoka Foundation (Індія), Schwab Foundation for Social Entrepreneurship (Швейцарія) та ін., соціальне підприємництво розглядається як «інноваційна підприємницька діяльність, яка відбувається з метою соціальних змін у суспільстві» [4].

У вітчизняному соціально-економічному і науковому просторі соціальне підприємництво є порівняно новим явищем, для якого також характерна термінологічна невизначеність. За визначенням О. Кацьори, соціальне підприємництво є «інноваційною господарською діяльністю, метою якої є отримання прибутку задля спрямування його на вирішення чи пом'якшення соціальних проблем, а також досягнення позитивних змін у суспільстві» [3, с. 7].

Л. Шаульська і Г. Кобаченко визначають соціальне підприємництво як «якісно новий вид діяльності, що поєднує підприємницьке новаторство та соціальну спрямованість і має на меті вирішення певної соціальної проблеми». Автори зауважують, що соціальне підприємництво не варто ототожнювати з благодійними організаціями чи підприємствами у класичному їх розумінні. Соціальне підприємництво являє собою діяльність, пов'язану з виробництвом соціальної послуги або суспільно значущого продукту [5, с. 302].

Н. Горішна стверджує, що соціальне підприємництво варто розглядати як «інноваційну діяльність, спрямовану на вирішення соціальних проблем, здійснення соціальних перетворень та отримання фінансового прибутку». При цьому, зауважує дослідниця, питання пріоритетності цілей діяльності соціального підприємництва залишаються відкритими і дещо дискусійними. Зокрема, більшість авторів вважають, що пріоритетними є соціальні мотиви діяльності (вирішення чи пом'якшення соціальних проблем, досягнення соціальної справедливості, загального добробуту та ін.); інші автори наполягають на рівнозначній цінності економічного і соціального аспектів діяльності соціальних підприємств (виконуючи соціальну місію, вони є фінансово прибутковими) [1, с. 59].

Н. Добрава підсумовує, що численні визначення акцентують на різних аспектах діяльності соціального підприємництва: на способі соціальної підтримки певних груп населення; на сприянні і підтримці підприємництва; на альтернативному механізмові (на противагу державному) у сфері вирішення соціальних проблем; на соціально орієнтованому бізнесі, метою якого є вирішення соціальних проблем; на системі господарювання, складовими якої є соціальні підприємства та ін. [2].

Науковці пов'язують появу соціального підприємництва з об'єктивними чинниками, які полягали у необхідності зміни ролі держави, бізнесу і громадськості у сфері соціального забезпечення та вирішення соціальних проблем. Серед таких чинників автори виділяють наступні:

- зниження ефективності традиційних підходів держави та громадськості до вирішення соціальних проблем;
- поглиблення нерівності між країнами і соціальними групами всередині окремих держав, що несло загрози щодо виникнення політичних і соціально-економічних криз;
- розширення переліку соціальних потреб населення, яке викликало необхідність в трансформації (індивідуалізації і диверсифікації) соціальних послуг;
- зростання кількості неприбуткових організацій, що викликало появу конкуренції між ними за ресурси держави та благодійних фондів;
- удосконалення процесом управління благодійними фондами (за аналогією управління бізнес-структурами), що підвищило вимоги донорських організацій до фінансової відповідальності отримувачів грантів.

Отже, соціальне підприємництво виступає одним з перспективних напрямків розвитку для соціальної політики будь-якої держави. Враховуючи зазначене, перелічимо функції, які притаманні соціальному підприємництву:

- соціальна функція (полягає у вирішенні соціальних проблем);
- економічна функція (полягає у розвитку економіки, створенні нових робочих місць та підвищенні фінансової спроможності неприбуткових організацій);
- новаторська функція (полягає у впровадженні інноваційних форм підприємницької діяльності, генеруванні і реалізації нових комерційних ідей, знаходженні нових шляхів вирішення соціальних проблем);
- мобілізуюча функція (полягає залучення громадян до участі у соціальних ініціативах, підвищення активності громадян з метою вирішення власних соціальних проблем);
- мотиваційна функція (полягає у формуванні стимулюючого механізму для неприбуткових організацій з метою підвищення фінансової незалежності їх діяльності) [3, с. 8].

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, можемо стверджувати, що поява соціального підприємництва ознаменувала трансформацію класичного бізнесу, яка змінила його пріоритети з отримання прибутків на вирішення соціальних проблем або допомогу суспільству. Соціальне підприємництво стало мультидисциплінарним вченням, адже до його аналізу долучаються представники різних наук: економіки, соціології, психології, теорії соціальної роботи та ін. Цим можна пояснити розбіжності у тлумаченнях соціального підприємства. Проте, єдине, що об'єднує більшість існуючих визначень, розуміння діяльності соціального підприємництва, яка спрямована на користь суспільства та його сталий розвиток.

Література

1. Горішна Н. М. Феномен соціального підприємництва: сутність і критерії. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип. 2 (39). С. 58–61.
2. Добрава Н. В. Соціальне підприємництво. *Економічні інновації*. 2015. Вип. 59. С. 112–117.
3. Кацьора О. В. Формування соціального підприємництва в контексті соціальних проблем (на прикладі Закарпатської області): автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04. Київ, 2021. 22 с.
4. Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення суспільних проблем: передумови становлення та активізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6, Ч. 2. С. 129–132.

5. Шаульська Л. В., Кабаченко Г. С. Розвиток соціального підприємництва як напрям державного регулювання ринку праці. *Економіка і організація управління*. 2016. № 2 (22). С. 300–309.

6. Створення успішного соціального підприємства: навч. посіб. / Українська соціальна академія. 2021. URL: https://siplatform-live.s3.eu-central-1.amazonaws.com/files/posibnyk_usa.pdf

***

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ОТРИМУВАЧІВ ПОСЛУГ СОЦІАЛЬНОГО ГУРТОЖИТКУ

Лук'яненко Аліна Володимирівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Хлеб'як С. Р.

Цінності особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій, тобто сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими. Крім того, ціннісні орієнтації утворюють певну вісь свідомості і поведінки особистості та безпосередньо впливають на її розвиток. Система ціннісних орієнтацій виступає регулятором особистісного становлення, слугує критерієм норм і правил поведінки особистості.

Різноманіття підходів до проблеми ціннісних орієнтацій обумовлюється велика кількість визначень цього поняття в науковій літературі, а також напрямів дослідження цього феномена у соціально-філософських дослідженнях. Крім того, ціннісні орієнтації аналізуються у зв'язку з життєдіяльністю особистості, її статусом в соціальній структурі суспільства, у зв'язку з формуванням ціннісного ставлення і професійної спрямованості, духовних цінностей, сімейно-шлюбних відносин тощо.

Педагогічні дослідження присвячуються формуванню у неповнолітніх орієнтації на ті чи інші цінності, зокрема, на працю, навчання, інші соціально значимі цінності, на формування почуття колективізму, ідейно-моральної позиції. Зміст ціннісних орієнтацій аналізується у різних сферах діяльності (мистецтво, дозвілля, сім'я, спілкування тощо).

Розглянемо поняття «ціннісні орієнтації» у зв'язку з терміном «орієнтація». Найчастіше поняття «орієнтація» вживається в соціальній психології, означаючи взаємовідносини індивіда й середовища. Каналами, за допомогою яких здійснюється цей зв'язок, визначають пізнання та орієнтації. Завдяки першому відбувається суб'єктивне відображення предметів і явищ навколишнього світу, завдяки другому – ставлення до них. Таким чином, за допомогою орієнтацій людина здійснює вибір значимих для неї об'єктів.

Розглядаючи поняття «орієнтація» і «цінність», необхідно виокремити в якості складової оцінку. Без цього «мільярди разів повторюваного факту життя кожного з нас» (В. Тугаринов) неможливі ні орієнтація, ні віднесення тих чи інших об'єктів до цінностей. Особливо великою є увага до проблеми оцінки у філософських дослідженнях.

Українські філософи (І. Бичко, В. Табачковський, Г. Горак та ін.), відзначаючи значущість загальнолюдських цінностей у суспільному житті, стверджують, що найглибшою їх основою є такі спільні для всього людського роду біологічні фактори, як наявність двох статей, потреба в їжі, теплі, віковій відмінності, потреба в тривалій соціалізації дітей. На їх думку, до базових, загальнолюдських цінностей належать цінності добра (блага), свободи, користі, істини, правди, творчості, краси і віри. Таким

поняттям вважається «підсумкова цінність», яким вони називають загальнолюдську цінність, тобто «благо як єдність істини, добра і міри».

Для дослідження структури ціннісних орієнтацій важливим є розгляд співвідношення цінностей і цілей. У самому визначенні категорії «ціль», «мета» міститься діалектика взаємозв'язку суб'єкта і об'єкта, відбивається активна роль свідомості. З одного боку, як форма відображення дійсності «мета є відображенням бажаного майбутнього, тобто усвідомленого предмета потреби» [2]. З іншого боку, мета – це усвідомлення об'єктивної можливості діяльності та її передбачуваних результатів. Вдалим, на нашу думку, є визначення поняття „мета”, запропоноване А. Яценко: «Мета... є ідеальний образ (наочно-почуттєвий або абстрактивований) об'єктивної дійсності відповідно до усвідомлених потреб» [2].

Ціннісні орієнтації складають основу свідомості і поведінки особистості та безпосередньо впливають на її розвиток. Система ціннісних орієнтацій виступає регулятором розвитку особистості. Крім того, ціннісні орієнтації служать критерієм норм і правил її поведінки. Ціннісні орієнтації – це складна інтегративна система, у якій подана вся багатоплановість і багатоаспектність цінності як такої. Цим обумовлюється множинність визначень ціннісних орієнтацій.

Вітчизняні та зарубіжні науковці визначають ціннісні орієнтації як систему ціннісних смислів, розуміють під ціннісними орієнтаціями внутрішню позицію і спрямованість особистості. Ці підходи відображають зміст ціннісних орієнтацій, наголошуючи на тому, що, по-перше, вони мають особистісний характер формування, по-друге – переводять їх за допомогою смислу у внутрішню структуру особистості, по-третє, вказують на ціннісні орієнтації як на основний елемент «Я-концепції».

Зустрічаються й інші визначення. «Ціннісні орієнтації – складне структурне утворення, що включає загальну спрямованість інтересів на певні сфери життєдіяльності; система установок на цілі та засоби життєдіяльності, об'єднані життєвими принципами, ідеалами, життєвою концепцією». „Ціннісні орієнтації – вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, націлена на певний аспект соціальних цінностей» [1].

Їх індивідуальне поєднання обумовлює особистісний характер цінностей людини, який, проте, «вибудовується» на загальнолюдських цінностях. Загальнолюдські цінності – це, в той же час, й індивідуальні, особистісні цінності, якщо вони стали частиною внутрішнього світу особистості, набули особистісного смислу.

Ознаками сформованості життєвих цінностей у вихованців соціального гуртожитку є особистісні ціннісні переваги щодо створення майбутньої сім'ї, що задають спрямованість та мотивованість їхнього життя, а також потреби, інтереси, за допомогою яких отримувачі послуг оцінюють значущість сім'ї для окремої особистості та для суспільства загалом. Сформованість життєвих цінностей є основою формування готовності вихованців гуртожитку до сімейного життя та усвідомленого батьківства, їх інтеграції у сучасне суспільство.

Діяльнісний підхід до формування цінностей життєвих цінностей вихованців соціального гуртожитку передбачає вирішення ряду взаємопов'язаних завдань.

По-перше, сукупне формування основних особистісних потенціалів: гносеологічного (що вихованець знає), аксіологічного (що вихованець цінує) та праксеологічного (що вихованець уміє).

По-друге, активне залучення до соціально-педагогічно організованої діяльності впливає на розвиток функціональних механізмів психіки (сприйняття, увага, мислення, пам'ять), сприяє вдосконаленню узагальнених типологічних властивостей людини (здібностей, характеру, темпераменту) та послідовно поповнює особистісний досвід (знання, вміння, навички, звички). І, нарешті, залучення вихованців гуртожитку до соціально-культурної діяльності сприятливо впливає на інтелектуальну, емоційну та вольову сфери особистості.

У контексті узагальнення результатів наукових досліджень соціально-педагогічні умови формування життєвих цінностей отримувачів послуг соціального гуртожитку ми визначаємо суттєвим компонентом педагогічного процесу. Він який охоплює зміст, методи, організаційні форми виховання, тобто, є орієнтованим на внутрішній світ вихованця. Цей підхід не суперечить іншим інтерпретаціям цієї дефініції, які розроблені в соціально-педагогічній літературі, оскільки ми розглядаємо педагогічні підходи, як аспекти соціально-педагогічної системи, що діють і забезпечують досягнення поставленої мети.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2-х кн. Кн 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Українська філософія в іменах. Київ: Либідь, 1997. 327 с.
3. Кавалеров А.А. Цінність у соціокультурній трансформації: монографія. Одеса: Астропринт, 2001. 224 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: посібник. Київ: Академвидав, 2003. 448 с.
5. Петінова О. Б. Соціально-побутове в ціннісних орієнтаціях особистості: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Одеса, 2004. 165 с.
6. Психологічний словник Київ: Вища школа, 1982 С. 209.

***

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Мідько Тетяна Сергіївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Останіна Н. С.

Український педагогічний словник пропонує визначати обдарованість як «індивідуальну потенційну своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягнути значних успіхів у певній галузі діяльності» [5]. Видатні філософи давнини і сучасники добре розуміли, що існує різниця між генієм і просто людиною, а різниці ці часто виявляються вже в дитинстві. О.І. Кульчицька у своїх дослідженнях розкривала проблеми обдарованості в сучасній психології, методикі діагностики інтелектуальної обдарованості, особливості обдарованих дітей. На думку О.І. Кульчицької, структура розвинутої обдарованості охоплює три основні підструктури:

1) високу пізнавальну активність, яка спирається на високий рівень сенсорних і інтелектуальних процесів;

2) творчу інтерпретацію пізнавального досвіду;

3) емоційну захопленість діяльністю (схильність до конкретної діяльності) [3, с. 4].

Дитячий вік – період становлення здібностей і особистості загалом. Це час глибоких інтегративних процесів в психіці дитини на фоні її диференціації. Рівень і широта інтеграції визначають особливості формування і зрілості самого явища – обдарованості. Поступовість цього процесу, його затримка або регрес визначають динаміку розвитку обдарованості. Існує певна залежність між віком, в якому виявляється обдарованість, і сферою діяльності. Найбільш рано дарування виявляється у сфері мистецтва, особливо, в музиці. Трохи пізніше обдарованість виявляється у сфері образотворчого мистецтва. У науці досягнення значущих результатів у вигляді видатних відкриттів, створенні нових галузей і методів дослідження відбувається зазвичай пізніше, ніж у мистецтві.

Одним з проблем обдарованості дитини, що постійно дискутуються, є питання про частоту виявлення дитячої обдарованості. Існують дві крайні точки зору: 1) «усі діти є обдарованими»; 2) «обдаровані діти зустрічаються надто рідко».

Прихильники першої вважають, що до рівня обдарованого можна розвинути практично будь-яку здорову дитину шляхом створення сприятливих умов. Для інших, обдарованість - унікальне явище і в цьому випадку основна увага приділяється пошуку обдарованих дітей, відкриттю їхньої унікальності. Проявлені здібності дитини не є прямим і достатнім показником досягнень нею успіху у майбутньому. Не можна закривати очі на те, що ознаки обдарованості, які виявляються в дитячі роки (навіть при найсприятливіших, здавалося б, умовах) можуть зникнути. Блискуча пам'ять, феноменальна спостережливість, здібність до миттєвих обчислень тощо, не завжди свідчать про наявність обдарованості. Тому вказані особливості можуть слугувати лише основою для припущення про обдарованість, а не для висновку про її безумовну наявність.

Діти з ознаками обдарованості частіше за інших мають серйозні проблеми, які вимагають особливої уваги і відповідної допомоги з боку вчителів та психологів. Саме тому, потрібно враховувати тип обдарованості дитини, який може бути гармонійним і дизгармонійним. Особливість таких дітей полягає в тому, що у своїй поведінці, навчанні, внутрішньому стані обдарована дитина наближається до дитини дезадаптованої, набуває рис неуспішності, соціальної занедбаності, девіантності. На сучасному етапі розвитку освітньої системи робота з обдарованими дітьми в школі ґрунтується на застосуванні різних форм організації навчального процесу з метою диференціації їх навчання, заснованих на ідеї групування обдарованих дітей в певних навчальних ситуаціях, і це може бути ефективно тільки за умови індивідуально підібраних методів навчання. Однією з головних вимог ефективної роботи з обдарованими дітьми є наявність у педагогів навичок розпізнавання обдарованості своїх учнів, створення для них оптимальних умов розвитку здібностей і встановлення відносин з однолітками. У зв'язку з цим, робота з обдарованими дітьми вимагає спеціально підготовлених фахівців: вчителів, соціальних педагогів і соціальних педагогів, що володіють необхідним набором як загальних, так і професійних компетентностей.

Проблема роботи з обдарованими дітьми стає актуальною і перспективною, безперечно, для системи позашкільної освіти. Одним із провідних напрямків цієї роботи є створення умов для оптимального розвитку обдарованих дітей, включаючи дітей, чия обдарованість на даний момент ще не проявлена. Крім розвитку спеціальних здібностей, система позашкільної освіти може стати тією сферою, де обдарована дитина самореалізується, може повністю розкрити свої особистісні якості. Слід зауважити, що підтримка творчої особистості дитини є важливою у закладах позашкільної освіти, серед основних завдань яких є: задоволення потреб учнів у творчій самореалізації; створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку; пошук, розвиток та підтримка здібних, обдарованих і талановитих вихованців [2]. До того ж, діти з ознаками обдарованості найбільш чутливі до оцінки їхньої діяльності, поведінки і мислення, вони більш сприйнятливі до сенсорних стимулів. Обдарована дитина схильна до критичного ставлення не тільки до себе, але і до оточуючих. Тому педагоги, які працюють з такими дітьми, мають бути досить терпеливими та толерантними, адже для такої категорії вихованців характерні проблеми у спілкуванні з однокласниками; порушення взаємодії з учителями; непорозуміння з батьками; прояви девіантної поведінки (прогулювання уроків також); відсутність навичок просоціальної поведінки на різних рівнях.

Досвід соціально-педагогічної роботи з обдарованими дітьми, вказує на важливість факту співпраці з їх батьками. Фахівці відмічають, що обдаровані діти часто виростають в інтелектуальних сім'ях, і справа тут зовсім не в особливих генах геніальності, а вплив на дитину здійснюють сімейна атмосфера та система сімейних цінностей [1]. Батьки повинні добре знати, що обдаровані діти прагнуть до самостійності, до розв'язання завдань проблемного характеру, або таких, які

вимагають кмітливості, різних креативних способів їх розв'язання; до творчої діяльності.

Отже, психолого-педагогічний супровід та підтримка юних талантів повинні сприяти їх перетворенню в талановитих дорослих, які, розкриваючись і реалізуючись у своїй професійній діяльності, стають рушійною силою розвитку держави і суспільства, і соціальна підтримка має допомогти дитині відкрити її життєве покликання, реалізувати себе як особистість.

Література

1. Волощук І. С. Обдарованість: сутність і типологія. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. Збірник наукових праць*. Київ : Інститут обдарованої дитини АПН України. 2009. Вип. 2. С. 9–25.

2. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua

3. Кульчицька О. І. Проблеми обдарованості в сучасній психології. *Обдарована дитина*. 2008. №1. С. 2–7.

4. Кульчицька О. І. Біографічні і соціально-психологічні фактори розвитку творчої обдарованості. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень*. [за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики]. Житомир: Рута, 2006. 320 с.

5. Український педагогічний словник. С. Гончаренко; [гол. ред. С. Головка]. Київ: Либідь, 1997. 373 с.

***

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ МОЛОДІЖНОГО БЕЗРОБІТТЯ

Мірошніченко Анастасія Андріївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Хлебик С. Р.

В умовах жорсткої конкуренції, яка панує на сучасному ринку праці, пріоритетним завданням української соціально-орієнтованої економіки є забезпечення соціальної захищеності населення, особливо тих її верств, які не можуть конкурувати на рівних. До цієї вразливої категорії, насамперед, належить молодь [6, с. 145].

Необхідно звернути увагу на те, що молодий вік є найактивнішим періодом працездатності та готовності до людини до новаторських ідей. Саме при отриманні освіти відбувається самоствердження та соціалізація індивідуума у суспільно-ринкових відносинах. Адже в цей період найгостріше постає питання про працевлаштування.

Безробіття – це соціально-економічна ситуація, коли частина економічно активного населення неспроможна працевлаштуватися. Відповідно до визначення Міжнародної організації праці, безробітною вважається людина, яка хоче працювати, може працювати, але не має робочого місця [2, с. 25].

Безробіття молоді – соціально економічне явище, в якому працездатна молодь перебуває у пошуку роботи і готова приступити до неї, але не може реалізувати своє право на працю і тим самим втрачає основні засоби для існування [4, с. 46]. З іншого боку - молоді люди нерідко розчаровуються у своєму виборі, якщо робота не виправдовує покладені на неї надії і змушені звільнитися, поповнюючи армію безробітних [5, с. 37].

Здобувши певну спеціальність, молода людина часто залишається не затребуваною через різні причини, серед яких невисокий рівень професійної підготовки, невідповідність профілю підготовки та структури робочих місць, відсутність

робочих місць та ін. Молодий фахівець, як правило, підготовлений теоретично, але не має досвіду практичної роботи.

Молодий вік є причиною нестачі практичного досвіду, навичок, а нерідко й знань, щоби правильно зробити вибір. І в цьому молоді потрібно всіляко допомагати, щоб, з одного боку, отримана молоддю людиною освіта не залишилася не затребуваною, а з іншого – робочі місця, що вимагають високого рівня кваліфікації, не займалися людьми, які не мають такої підготовки і досвіду.

Найважливішими заходами в цьому напрямку є:

- цілеспрямована робота у сфері професійної орієнтації молоді;
- встановлення тісного взаємозв'язку між університетами та ринком праці; інформування молоді про становище на ринку праці, перелік вакантних посад;
- перегляд навчальних програм, щоб цілеспрямовано готувати спеціалістів, які після закінчення навчального закладу зможуть знайти застосування своїм знанням; забезпечення студентів стажуванням з боку потенційних роботодавців;
- гарантування розвитку молодіжного бізнесу, шляхом формування підприємницьких навичок молоді, удосконалення чинної нормативно-правової бази, створення програм, що допомагали б відкрити власну справу;
- прийняття антикризових законопроектів, спрямованих на мінімізацію впливу світової фінансової кризи на зайнятість і введення у дію обов'язкового державного соціального страхування;
- залучення безробітної молоді до виконання суспільно важливих робіт для територіальних громад [1, с. 72].

Соціальна профілактика молодіжного безробіття та його зведення до природного (об'єктивного) рівня можуть бути забезпечені, якщо на чільне місце політики зайнятості держави поставити завдання досягнення певної структури розподілу всього працездатного населення за видами діяльності (зайнятість на виробництві, навчання, військова служба, домашня робота і т.п.), яка влаштовувала б і окремих громадян (за рівнем доходу та соціальної ролі), і все суспільство [7, с. 64].

Політика зайнятості повинна включати два основні напрямки: підвищення ефективності зайнятості; розвиток соціально обґрунтованих видів «незайнятості» (навчання, виховання дітей, пільгова та дострокова пенсія тощо).

Серед заходів першого блоку можна запропонувати такі.

1. Створення додаткових робочих місць.
2. Забезпечення тимчасової зайнятості.

До заходів другого блоку можна віднести такі.

1. Формування загальнодержавної розгалуженої системи підготовки, перекваліфікації та працевлаштування кадрів, тому одним із основних напрямів активної політики зайнятості сьогодні має стати професійне навчання безробітних, спрямоване на підвищення конкурентоспроможності кадрів.

2. Пріоритет у політиці зайнятості, що проводиться сьогодні, слід віддавати активним методам регулювання, оскільки перевага пасивних заходів веде до зростання безробіття і вимагає значних коштів на виплату допомоги, розширення пільг і т. д. [3, с. 55].

Таким чином, сучасні умови соціально-економічного, соціокультурного і технологічного розвитку країни вимагають нового підходу до встановлення взаємодії сфер освіти, організацій-роботодавців та органів виконавчої влади. Головний зміст такої взаємодії – підготовка фахівців, здатних на високому професійному рівні вирішувати складні сучасні завдання за умов науково-технічного прогресу, диференціації та інтеграції виробництва. Для підвищення ефективності молодіжної зайнятості необхідне використання також і економічних стимулів, у тому числі податкових пільг, які збільшують зацікавленість підприємств у наданні послуг з

працевлаштування та прийому на роботу молоді, її професійному навчанні, підвищенні кваліфікації та перепідготовці.

Література

1. Бойко А. Поняття та правова природа молодіжного безробіття. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 69–73.
2. Гбур З.В. Соціальне страхування як базовий елемент державної політики щодо працездатного населення. *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín "Věda a perspektivy" je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142*. 2021. № 3 (3). Р.19–31.
3. Збрицька, Т. П., Мінін, В. С. Проблеми молоді на ринку праці в сучасних умовах. *Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць*. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2021. № 2 (77). С. 55–65.
4. Костюк В. О. Особливості безробіття серед молоді. *Тенденції та перспективи розвитку економіки XXI століття очима молоді : матеріали V Міжвуз. студ. наук. конф.*, Харків, 20 трав. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2021. С. 45–47.
5. Мельник Л. Молодіжне безробіття : дослідження проблем та потреб. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2021. Вип. 1 (24). С. 35–44.
6. Мозоль О. О. Організація профорієнтаційної роботи з безробітною молоддю в центрах зайнятості. *Юність науки – 2016: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених* (м. Чернігів, 18-19 травня 2016 р.) : у 7 ч. 2016. С. 145–148.
7. Тютюнникова С. В., Романіка Т. К. Безробіття в умовах глобалізації. *Соціальна економіка*. 2016. №2. С. 61–68.

***

ПРОГРАМА ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ВІДПОВІДНО ДО СТРАТЕГІЇ ЗДОРОВОГО ТА АКТИВНОГО ДОВГОЛІТТЯ

Ніколаєнко Олександра Ігорівна

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, м. Суми
Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Рижанова А. О.

Наша країна є однією з 30 країн світу з найстаршим населенням. В Україні прогнозується збільшення до 25 % від загальної кількості населення людей віком понад 60 років до 2025 року, а у 2030 році до 26 % [8]. Прийняття Стратегії сталого розвитку ООН (2015) зумовило прийняття нашою країною «Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року»(2018) [32]. Подання заяви України на вступ в ЄС (2022) лише зміцнило необхідність вдосконалення соціального захисту людей похилого віку в нашій країні до 2030 р. Крім того, інформаційна доба є новим етапом у розвитку людства, де «корисність» людей похилого віку, як хранителів суспільного досвіду, втрачає сенс, і складається враження (особливо у молоді), що вони не мають ніякого значення для суспільства. Підсилюють такі враження психовікові особливості похилих, оскільки їм дуже складно адаптуватися до сучасних інформаційно-комунікативних технологій, самореалізуватися у кіберпросторі, пристосуватися до необхідності навчатися протягом життя і зокрема у дітей та молоді. Проте тривалість життя людини стрімко збільшується, населення планети старіє, тому розвинуті країни не лише створюють університети для людей третього віку, щоб підвищити ефективність адаптації літніх до сучасності, але й розробляють інноваційні програми зміни ставлення суспільства до них та їх самих до себе, програми корекції ставлення людства до старості, запобігання

ейджизму. Це провокує зміну підходів до соціального захисту людей похилого віку лише як до їх матеріально-фінансового, медичного та побутового забезпечення.

Представників геронтологічної групи в нашій країні можуть розраховувати на соціальний захист у різних соціальних закладах: територіальні центри, стаціонарні заклади соціального обслуговування, геріатричні пансіонати та інші, але в багатьох з них сутність обслуговування залишається незмінним ще ХХ століття. Заради наших бабусь та дідусів та через вступ у Європейський Союз Україна має докорінно оновити практику соціального захисту людей похилого віку, ґрунтуючись на досвіді розвинутих країн, кращому вітчизняному та зважаючи на перспективи розвитку людства.

Науковим підґрунтям (крім Стратегії) для розробки програми соціального захисту людей похилого віку (ЛПВ) є дослідження: Т.Коленіченко (проаналізувала та узагальнила особливості адаптації ЛПВ до умов нового соціального середовища), О.Новікова (соціально-педагогічну адаптацію ЛПВ до умов інформаційного суспільства), А.Мокряк (соціально-педагогічний аспект посттрудоваї соціалізації ЛПВ), Ю.Лисенко актуалізує соціально-педагогічну підтримку ЛПВ засобами мистецтва), О.Тополь (вивчає старість у контексті соціальної роботи), Н.Басов, Ю.Мацкевич, С.Пальчевський та Є.Холостова (акцентують увагу на методиці соціальної роботи з ЛПВ), А.Рижанова (аналізує недоліки та переваги соціального розвитку літніх людей в соціокультурних умовах інформаційного суспільства та перспективи вдосконалення їх соціальної самореалізації в ньому). Проте соціальний захист людей похилого віку відповідно до прийнятої в нашій країні Стратегії здорового та активного довголіття населення все ще залишається недостатньо вивченим, що підтверджує актуальність обґрунтування відповідної програми.

Практичними підставами для її розробки стало вивчення наявного стану захисту ЛПВ в умовах інформаційного суспільства в «Сумський міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «Берегиня». Робота з ЛПВ в ньому проводиться на базі відділень денного перебування «Калина», «Злагода» та «Спільнота», а Університет третього віку функціонує з 2011 року. Всього на сьогодні він обслуговує понад 320 літніх людей, хоча і деяка частина виїхала з м.Суми. Діють різноманітні факультети: «Правовий», «Основи медицини та здорового способу життя», «Сучасні технології», «Мистецький», «Геронтопсихології», «Кулінарний», «Група здоров'я», «Креативне рукоділля», «Садівництва та городництва», «Народознавства та фольклору», «Іноземна мова», «Історія України». Крім того у Сумському територіальному центрі для людей похилого віку проводяться різноманітні форми та методи соціальної адаптації ЛПВ, серед яких є: «лікувальна фізкультура, культтерапія, ароматерапія, трудова терапія і спілкування. Трудове виховання та навчання здійснюється на базі навчальних майстерень за напрямками: столярний, керамічний, текстильно-ткацький, побутово-господарчий» [40]. Війна відбилася на діяльності Центру, сумчани поважного віку відповідно до воєнного стану роблять все, щоб допомогти нашій перемозі: вони вже понад рік плетуть сітки, в'яжуть носки, балаклави, записують відеопривітання до свят та подяки військовослужбовцям, печуть пірижки, готують домашня страви для наших захисників тощо. На превеликий жаль, війна їх ще більше зістарила, оскільки вони весь час живуть в страху, психічному напруженні від військових негараздів, від переживань за дітей та онуків. Очевидно, що урізноманітненню соціального захисту людей поважного віку в Сумському територіальному центрі заважає війна. В цілому їх соціальне обслуговування проводиться у багатьох напрямках, проте відсутні програми соціального туризму ЛПВ, програми залучення останніх до розробки соціальної реклами, до волонтерства (зміцнення їх активності в територіальній громаді), до стимулювання взаємокорисної комунікації з молоддю тощо. Переважно ЛПВ в Сумському територіальному центрі «розважаються» самі з собою, не дуже активізується їхня соціальна суб'єктність та

соціальна активність, на які спрямована Стратегія здорового та активного довголіття нашої країни.

Програми вдосконалення соціального захисту ЛПВ має *метою* підвищення рівня соціального саморозвитку людей похилого віку в умовах територіального центру за інформаційної доби (далі Програма). Об'єкт програми: люди похилого віку, які відвідують територіальний центр, зокрема денне відділення «Калина». Завданнями Програми визначено:

1. Активізувати соціальну суб'єктність людей похилого віку через їх адаптацію до культурних новоутворень інформаційного суспільства (захист соціальної гідності);

2. Гармонізувати внутрішнє соціальне відчуття цінності життя і в похилому віці та стосунки з соціальним оточенням, зокрема з молоддю (захист від ейджизму);

3. Стимулювати соціальну активність та відповідальності через реалізацію волонтерської діяльності в територіальній громаді (захист соціальної суб'єктності ЛПВ в територіальній громаді));

4. Створення умов для розширення міжнародних соціальних контактів людей похилого віку через залучення їх до соціального туризму (не лише віртуального) – захист соціальної суб'єктності в європейській громаді.

Принципи реалізації програми: гуманізм, демократичність, конфіденційність, комплексність, системність, толерантність, повага до вибору людини поважного віку. Умовою ефективності програми є зміцнення зв'язків між різними соціальними інститутами, закладами, організаціями, приватними особами-спонсорами, тобто зі всіма, зацікавленими в реалізації Програми та Стратегії на Сумщині. Тривалість: Програма розрахована терміном на 6 місяців, припускає доопрацювання діяльності залежно від обставин, які можуть виникнути під час роботи.

Перше і друге завдання реалізовуватимуться через проєкт «Клуб самодопомоги», а третя та четверте завдання через проєкт «Бабуся та дідусь класу», результатом діяльності яких стане перетворення людей похилого віку із об'єктів соціальної взаємодії в активних її суб'єктів. «Клуб самодопомоги» направлений на активізацію соціального саморозвитку ЛПВ, а також соціальної суб'єктності через надання допомоги немобільним самими відвідувачами Клубу. Проєкт «Бабуся та дідусь класу» має реалізуватися в тому, що за кожним класом (молодші класи) будуть закріплені бабуся та дідусь, які матимуть можливість на волонтерських засадах приходити в школу 1-2 рази на тиждень та спілкуватися з початківцями, виконуючи роль бабусі та дідуся, які з радістю діляться досвідом, знаннями та уміннями зі школярами. Результатом цієї роботи має стати виставка-ярмарок виробів власними руками. Серед змісту діяльності цього проєкту є соціально-туристична подорож людей похилого віку разом з дітьми та їх батьками до Польщі за кошт спонсорів для ознайомлення з закордонним досвідом такого спілкування.

Таким чином, соціальний захист ЛПВ в умовах інформаційного суспільства в територіальному центрі має бути спрямований на розширення їх соціального середовища як реального, так і формування віртуального соціального середовища для підвищення соціального розвитку похилих та оптимізації міжпоколінних зв'язків. Це усвідомлення і школярами, і людьми похилого віку цінностей «Іншого» сприятиме визнанню, прийняттю та поважному ставленню до цінностей різних поколінь, сподіваємося, поступово стверджуватиме позитивний імідж похилих в суспільстві, змінить їх ставлення до власної старості.

Підвищений рівень соціального розвитку літніх: підвищена самооцінка, впевненість в собі, почуття власної гідності, розвинена соціальна суб'єктність, соціальна творчість, зміцнення соціальних зв'язків – це очікувані результати Програми соціального захисту представників похилого віку в умовах територіального центру, зокрема за інформаційної доби.

Отже, об'єднавши зусилля різних соціальних інституцій, закладів, організацій, небайдужих людей, які спрямовуватимуться на захист просоціального розвитку ЛПВ в умовах інформаційного суспільства, залучивши до цього безпосередньо самих людей похилого віку, соціальні працівники зможуть реалізувати Стратегію здорового та активного довголіття в нашій країні.

Література

1. Демографічні тенденції в Україні потребують комплексного підходу на державному рівні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/demografichni-tendenciyi-v-ukrayini-potrebuyut-kompleksnogo-pidhodu-na-derzhavnomu-rivni>
2. Мокряк А. Г. Людина похилого віку як потенційна жертва несприятливих умов соціалізації в інформаційному суспільстві. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття*. У 2 ч. Ч.1. Харків: ХДАК, 2010. С. 126.
3. Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року: розпорядж. Кабінету Міністрів України від 11 січ. 2018 р. № 10-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80>
4. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року: розпорядж. Кабінету Міністрів України від 26 верес. 2018 р. № 688-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2018-%D1%80>
5. Рижанова А. Соціально-педагогічний супровід соціалізації людей похилого віку в інформаційному суспільстві засобами соціокультурної діяльності. *Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín "Věda a perspektivy"* je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142. № 9(16) 2022. str. 158–171. URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-9\(16\)-158-171](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-9(16)-158-171)
6. Сумський міський територіальний центр соціального обслуговування «Берегиня». URL: <https://smr.gov.ua/uk/miska-vlada/vikonavchi-organi/zaklady-ta-ustanovy/sumskiy-miskyi-terytorialnyi-tsentr-sotsialnoho-obsluhovuvannia-nadannia-sotsialnykh-posluh-berehynia.html>
7. Тополь О. Старість у контексті соціальної роботи: монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 308 с.

***

СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Онищик Ольга Іванівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Новгородський Р. Г.

Актуальність обговорення проблеми суїцидальної поведінки підлітків обумовлена тим, що суїцид залишається однією з провідних причин смерті людей в молодому віці. Статистичні дані свідчать, що найбільша кількість самогубств припадає на вік від 15 до 21 року. За останні роки різко збільшилась кількість самогубств серед дітей 5-14 років (2% самовбивств серед усіх вікових груп). У наукових працях педагогів та психологів звертається значна увага на проблеми особистісної тривожності (Спілберг-Ханін та ін.), суїциду як психосоціального явищу (В. Пігіда, Н. Сабат, Л. Сафонова та ін.), суїциду як наслідку невирішеної кризи підліткового віку (О. Александрова, О. Боголюбова, М. Гуліна та ін.), а також особливостям психосоціальної допомоги для підлітку-самогубця (Є. Змановська, Л. Шнейдер та ін.). Проте, соціально-педагогічний аспект проблеми суїцидальної поведінки підлітків є недостатньо дослідженим.

Більша частина випадків самогубств припадає на групу підлітків чи молоді в перехідному віці, тобто пубертатні суїциди. До того ж, у молодшому пубертатному віці

(12-13 років) суїциди частіше скоюють хлопці, а в середньому (14-16 років) та старшому пубертатному – дівчата.

Зазвичай, самогубство розглядається як феномен соціально-психологічної дезадаптації особистості в умовах мікросоціальних конфліктів. Е. Дюркгейм називав самогубством «...кожен смертельний випадок, який безпосередньо чи опосередковано є результатом позитивного або негативного вчинку, який здійснив сам потерпілий, якщо останній знав про результати» [1].

Суїцидальна поведінка – це різні форми активності людей, зумовлені прагненням позбавити себе життя при зіткненні особистості з перешкодою на шляху задоволення її найважливіших потреб. На тлі гострого емоційного стану криза досягає такої інтенсивності, що людина не може знайти правильного виходу зі сформованої ситуації. Вона втрачає сенс життя.

Так, В. Рибалка виділяє такі ознаки самогубства:

- мета – позбавити себе життя;
- потерпілий і суб'єкт суїциду є одна і та ж особа;
- об'єктом замаху є життя самої людини;
- смерть спричиняється особистими діями самої людини [7].

Ото ж, суїцид – це навмисне самопошкодження зі смертельним фіналом, це є виключно людський акт, який зустрічається в усіх культурах. Не вважається самогубством смерть особи, яка не розуміє наслідків своїх дій (наприклад, діти до п'яти років) або яка померла внаслідок нещасного випадку.

У зв'язку з цим Е. Шнейдман розрізняє дві характеристики феномену: суїцидальність і летальність. Суїцидальність означає індивідуальний ризик самогубства. Летальність пов'язана зі ступенем небезпеки людини для себе взагалі, здебільшого підлітковий суїцид зумовлений віковими психолого-педагогічними особливостями, серед яких домінують егоцентризм, негативізм, емоційна нестійкість, інфантилізм, конфлікти з батьками, друзями.

Дослідники проблем суїцидальної поведінки підлітків виокремлюють наступні теорії причин суїциду: біологічна теорія (розглядає генетичний вплив на суїцидальну поведінку); психологічна (розглядає зв'язок самогубства та аутоагресії, негнучкого мислення, зміни системи цінностей тощо); соціальна (звертає увагу на чинник самотності та соціальну інтеграцію, нестачу соціальних відносин, конфлікт людини й суспільства при дослідженні такого явища, як самогубство).

Відповідно, чинники суїцидальної поведінки підлітків мають різноманітний характер, зокрема: нерозуміння, неприйняття неповнолітнього «значущими іншими», що викликає переживання образи, самотності, відчуження; втрата батьківської любові, нерозділене кохання; смерть, розлучення батьків; приклад суїцидальної поведінки батьків, родичів тощо.

Суїцидальна поведінка включає всі прояви суїцидальної активності – думки, наміри, висловлювання, загрози, спроби самогубства, – і являє собою ланцюг аутоагресивних дій людини, свідомо чи навмисно спрямованих на позбавлення себе життя через зіткнення з нестерпними життєвими обставинами. Така поведінка є динамічним процесом і складається з наступних етапів:

1) етап суїцидальних тенденцій – вони є прямими чи непрямими ознаками, що свідчать про зниження цінності власного життя, про втрату сенсу життя, про небажання жити; суїцидальні тенденції виявляються в думках, намірах, почуттях або загрозах;

2) етап суїцидальних дій починається, коли відповідні тенденції приходять у дію; під суїцидальною спробою розуміється суїцид, який з незалежних від людини обставин був відвернутий і не призвів до летального наслідку; суїцидальні тенденції можуть трансформуватися в завершений суїцид, результатом якого є смерть людини;

3) етап постсуїцидальної кризи продовжується з моменту здійснення суїцидальної спроби до повного зникнення суїцидальних тенденцій [8].

Таким чином, можемо сказати, що конфлікти, які провокують формування суїцидальності у підлітків, виникають найчастіше в дезінтегрованих (у родині відсутня любов; поширена ворожість), дисгармонійних (позбавлені взаєморозуміння, взаємної толерантності) і корпоративних (утворені за егоїстичними розрахунками і зобов'язаннями) сім'ях. У таких родинах підлітки переживають дефіцит теплоти, доброзичливого спілкування, розуміння, підтримки, турботи; жорстокість, неприязнь, холодність, нехтування, відчуження; інколи – сексуальне насильство; свою непотрібність, обтяжливість для батьків, що зумовлює висновок, ніби батьки мріють їх позбутись, чекають їх смерті; перестановку ролей, коли не батьки емоційно, морально підтримують дітей, а діти змушені підтримувати батьків; авторитарний тиск, спричинений нереально завищеними очікуваннями, вимогами до освіти, поведінки в побуті, досягнень дітей у спорті тощо.

Література

1. Дюркгейм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження / Пер. з фр. Л. Кононович. Київ: Основа, 1998. 519 с.
2. Долгорукова Г. В. Суїцид як соціально-педагогічна проблема. *Науковий пошук молодих дослідників*. 2007. № 4. С. 78 –82.
3. Масагутов Р.М. Гендерні відмінності у прояві аутоагресії у підлітків. *Питання психології*. 2003. № 3. С. 35–42.
4. Попередження суїцидальної поведінки дітей та підлітків: методичні рекомендації. *Все для вчителя*. 2004. № 10–11. С. 53–64.
5. Психологія суїциду: навч. посіб. / За ред. В. П. Москальця. Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002. 249 с.
6. Психологія суїциду: посібник / За ред. В. П. Москальця. Київ: Академвидав, 2004. 288 с.
7. Рибалка В. В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівській молоді: метод. рекоменд. Київ: ІПППО АПН України, КФВМУРоЛ «Україна», ПП Щербатих О.В., 2007. 68 с.
8. Солошенко Д. В. Екстренна психологічна допомога. Консультування. *Практична психологія і соціальна робота*. 2003. № 9–10. С. 10–28.

***

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ НАСЛІДКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Пархоменко Євгеній Григорович

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Новгородський Р. Г.

Основу дослідження попередження та подолання комп'ютерної залежності у підлітковому віці складають концепції соціально-педагогічної роботи з підлітками таких авторів, як Т. Алексєнко, О. Безпалько, Т. Веретенко, І. Зверєва, А. Капська, Г. Лактіонова; технології соціально-педагогічної діяльності, які розробляли Р. Вайнола, Н. Заверико, І. Зайнишев, С. Коношенко, Є. Холостова, Н. Чернуха; результати дослідження участі підлітків у житті суспільства, які проводили Ж. Петрочко, А. Річардсон, Р. Харт; питання профілактики Інтернет-залежності та її психологічної корекції, на основі праць А. Войськунського, М. Дрепи, Ф. Саглама, І. Розіної, А. Аветісової, О. Арестової, Л. Бабаніної, Г. Солдатової, Е. Белінської, А. Жичкіної, Н. Коритникової тощо. Безпосередньо, дослідженням «комп'ютерної залежності» займалися такі вітчизняні педагоги: О. Клеткіна, Л. Кулікова, А. Лаврович, Т. Шишковець, Н. Сергєєва та ін.

За означенням А. Голдберга, «комп'ютерну залежність» можна визначити як ненормальне пристрастя особи до перебування в Інтернеті, яке має шкідливий вплив, в основному, на всі аспекти життєдіяльності людини [1].

Щодо визначення поняття «комп'ютерна залежність підлітка» ми розуміємо її як патологічну, надмірну пристрасть дитини та непереборне її прагнення до використання комп'ютера та Інтернету, що призводить до втрати контролю над часом і здатністю функціонувати в повсякденному житті.

На сьогоднішній день, разом з терміном «Інтернет-залежність», широко використовуються інші поняття, які є еквівалентними, такі як «Інтернет-адикція», «комп'ютерна адикція», «проблематичне Інтернет-користування» та інші. Ці терміни використовуються для опису одного й того ж явища, яке пов'язане з непереборним прагненням та надмірним використанням Інтернету або комп'ютера, що має негативний вплив на життя та функціонування особистості.

На сьогодні К. Янг запропонувала систему класифікації основних типів Інтернет-залежності, яка включає наступні категорії [2]:

1. Комп'ютерна залежність (computer addiction): хронічне перенесення часу на роботу за комп'ютером, включаючи програмування, комп'ютерні ігри або інші види діяльності.

2. Компульсивна навігація в мережі (net compulsions): непереборне бажання шукати інформацію в дистанційних базах даних та безкінечний перегляд веб-сторінок.

3. Перевантаженість інформацією (information overload): нездорова пристрасть до онлайн-азартних ігор, електронних аукціонів, онлайн-покупок та інших форм електронного споживання.

4. Кіберсексуальна залежність (cybersexual addiction): залежність від відвідування порнографічних веб-сайтів, участі в сексуальних розмовах у чатах або закритих групах для дорослих.

5. Кіберкомунікативна залежність (cyber-relational addiction): залежність від віртуального спілкування в соціальних мережах, форумах, чатах, групових іграх та телеконференціях, що може призвести до заміщення реальних зв'язків з членами сім'ї та друзями віртуальними зв'язками.

Соціально-педагогічні наслідки комп'ютерної залежності підлітків включають широкий спектр проблем, які виникають в їхньому житті та розвитку внаслідок надмірного використання комп'ютерів та Інтернету. Ось деякі аспекти цього питання [2; 3]:

– Соціальна ізоляція. Підлітки, які страждають від комп'ютерної залежності, можуть проводити значну частину часу перед екраном, ізолюючись від сім'ї, друзів та соціальних взаємодій. Вони можуть втрачати інтерес до реальних зустрічей та соціальних активностей, що може призвести до погіршення їхніх стосунків зі своїм оточенням.

– Навчальні проблеми. Занадто велике використання комп'ютера може спричинити зниження навчальної продуктивності підлітків. Вони можуть знедолені керувати своїм часом, що впливає на їхню здатність до концентрації, навчання та виконання домашніх завдань. Крім того, велика кількість часу, проведеного в Інтернеті, може спричинити відволікання, яке заважає ефективному навчанню.

– Фізичні проблеми. Довготривале сидіння перед комп'ютером може призвести до різних фізичних проблем, таких як проблеми зі зором, надмірна вага, неправильна осанка, м'язові напруження та інші проблеми здоров'я. Це може мати вплив на фізичний розвиток підлітків та їх загальний стан здоров'я.

– Психологічні проблеми. Комп'ютерна залежність може спричинити психологічні проблеми, такі як депресія, тривога, соціальна нездатність, низька самооцінка та відчуття самотності. Підлітки, які витрачають багато часу в Інтернеті, можуть стати більш вразливими до цих проблем через відсутність особистого контакту та підтримки з боку реальних людей.

– Втрата соціальних навичок. Підлітки, які переважно спілкуються в онлайн-середовищі, можуть втратити навички ефективної комунікації та взаємодії в

реальному світі. Вони можуть мати проблеми зі спілкуванням обличчями, виявляти незручність або нездатність до встановлення і підтримки особистих стосунків, що може впливати на їхню соціальну адаптацію.

– Вплив на розвиток в цілому. Надмірне використання комп'ютерів і Інтернету може вплинути на розвиток підлітків у різних аспектах. Вони можуть втратити інтерес до фізичної активності, творчості, соціальної взаємодії та інших ключових елементів розвитку. Це може призвести до затримки в їхньому психофізичному розвитку та загальному недосягненню свого потенціалу.

– Проблеми зі сімейними стосунками. Комп'ютерна залежність може створювати напруження в сімейному оточенні. Батьки можуть відчувати нездатність контролювати використання комп'ютера своїм підлітком, що може призводити до конфліктів і непорозумінь.

– Вплив на навчання та академічні досягнення. Комп'ютерна залежність може впливати на навчальні досягнення підлітків. Вони можуть витратити значний час на комп'ютерні ігри або безперервний перегляд веб-сторінок, що призводить до зниження їхньої уваги, концентрації та здатності до вивчення матеріалу. Це може мати негативний вплив на їхні академічні результати та майбутні можливості.

– Ризик зловживання технологіями та віртуальною реальністю. Комп'ютерна залежність може збільшити ризик зловживання технологіями та віртуальною реальністю. Підлітки, які проводять багато часу в ігровому середовищі або в інтернеті, можуть бути більш схильними до використання насильницьких або шкідливих вмісту, а також до залучення в онлайн-булінг, шахрайство або інші небезпечні діяльності.

– Негативний вплив на ментальне здоров'я. Комп'ютерна залежність може погіршити стан ментального здоров'я підлітків. Вони можуть страждати від стресу, тривоги, депресії або інших психічних проблем внаслідок нездорового використання комп'ютера та залежності від нього. Недостатня фізична активність та соціальна ізоляція також можуть погіршити їхній стан ментального благополуччя.

Усі ці соціально-педагогічні наслідки комп'ютерної залежності підлітків підкреслюють важливість розумного та відповідального використання технологій та необхідність розвитку.

Таким чином, можемо констатувати, що основними наслідками комп'ютерної залежності у підлітків можна виділити: погіршення фізичного і психологічного здоров'я, нездатність контролювати час, збільшення рівня тривожності, поява дратівливості при обмеженому доступі до Інтернету, відчуття нестерпного бажання використовувати комп'ютер та Інтернет, відчуття втрати інтересу до інших видів діяльності, погіршення соціальних взаємин, академічна неуспішність, негативно впливає на соціальну адаптацію та загальний розвиток особистості підлітка в цілому. Варто зазначити, що ці наслідки подібні до тих, що спостерігаються в інших формах адикцій.

Тому необхідно контролювати комп'ютерну залежність, щоб запобігти негативним її наслідкам для підлітків, коли особистість дитини відмежовується від реального життя шляхом штучного зміщення свідомості, і це впливає на процеси моделювання підлітком своєї життєдіяльності у майбутньому.

Література

1. Вакуліч Т. М. Психологічні чинники запобігання інтернет-залежності підлітків: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07; Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2006. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1134/1/T_Vakulich_IPSP.pdf

2. Снітко М. Соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Київ, 2014. 22 с.

3. Шугайло Я. В. Інтернет-залежність та проблема її профілактики серед дітей та підлітків. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. Запоріжжя, 2015. №2 (25). С.17–24.

***

ПРОФІЛАКТИКА ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ЖІНКАМИ ГРУПИ РИЗИКУ ВІДМОВИ ВІД НОВОНАРОДЖЕНИХ ДІТЕЙ

Пільчевська Леся Миколаївна

Ніжинський державний Університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Хлебик С. Р.

Материнство і дитинство належать до тих соціальних феноменів, які найбільш чутливі до соціально-економічних трансформацій у суспільстві. Відмова матері від дитини – це форма девіантної поведінки, в основі якої комплекс соціальних, психологічних, економічних, педагогічних причин, які спричиняють порушення механізмів формування материнства. Така різноманітність причин вказує на необхідність індивідуального підходу в кожному окремому випадку з урахуванням, як соціокультурних та економічних факторів, так і віку, психологічного.

Висновки науковців доводять, що діти раннього віку, які перебувають в інституціях, зокрема в інтернатах, зазнають особливого ризику для свого здоров'я і розвитку, акцентуючи увагу на відставанні у психічному, когнітивному і поведінковому аспектах. Важливий, проте менш помітний, зв'язок виявлено між інституалізацією та соціально-емоційним розвитком дітей, їх психічним здоров'ям. Чим довший термін перебування дітей в закладах інституційного догляду - тим більший ризик виникнення несприятливих для них наслідків в плані психологічного розвитку і тим менше у них шансів на нормальну соціалізацію в майбутньому.

Сім'я завжди була і буде визначальним інститутом у вихованні і розвитку дітей. За умов воєнного стану і пов'язаних з ним викликів інститут сім'ї переживає чи не найбільше потрясіння. Такий стан вимагає швидкого реагування на зміни, які відбуваються, пристосування до нових обставин життя, формування і перегляду цінностей та ідеалів.

Проблематика відмов від немовлят є міждисциплінарною і привертає увагу спеціалістів різних галузей, однак в соціологічній літературі недостатньо розроблені питання, що потребують більш докладного з'ясування соціально-психологічних причин відмовної материнської поведінки, наслідків формування девіантного батьківства, зв'язку материнської депривації зі здоров'ям відмовних дітей; відмова від новонародженого позиціонується, як життєва обставина, що виникла під впливом комплексу соціально-психологічних і економічних чинників.

У становленні материнства період вагітності є особливим періодом. У цей період спостерігають актуалізацію невирішених у дитинстві психологічних проблем, загострюються внутрішні конфлікти та протиріччя. Прийняття рішення про відмову від дитини переважно виникає у жінок до її народження. В ряді випадків у жінок із психопатичною схильністю, особливо при небажаній вагітності, може виникати патологічна ворожість до майбутньої дитини (мізопедія) [2].

Останнім часом, як причину відмови широко обговорюють психотичні розлади вагітної, в тому числі післяродова депресія. В основі відмови лежить складний психологічний конфлікт, який у кожному конкретному випадку має свій зміст, але у результаті призводить до «придушення» інстинкту материнства [1]

Однак, причини і наслідки відмов від новонароджених не вичерпуються прямою залежністю від проблем економічного характеру, більш тісно вони пов'язані з суспільним життям і моральними цінностями..

Складовими соціального портрету жінок, які виявляють намір відмовитися від дитини є: вік (переважно від 14 до 37 років); рівень освіти (у більшості випадків – неповна середня освіта); досвід виховання в сім'ї (переважно, це вихідці із неповних сімей, де, зазвичай, вихованням займалася лише мати; відчувається відсутність

сформованої позитивної моделі побудови стосунків у сім'ї); стан здоров'я (не дбайливо ставляться до власного здоров'я; не мають знань щодо основ здорового способу життя, репродуктивного здоров'я, захворювань, що передаються статевим шляхом, попередження небажаної вагітності); матеріальний стан (не мають постійної роботи, і як наслідок – низький матеріальний рівень, відсутність можливості найму житла, якісного рівня проживання та харчування сім'ї) [3].

Інституалізація дітей раннього віку, засвідчує факт порушення права дитини на виховання у сім'ї. Відмова від дитини породжує деприваційні процеси у психоемоційному розвитку дитини. (психологічні стани). Учені дійшли до висновку про міцний негативний зв'язок між способами догляду за новонародженою дитиною і її майбутнім психосоціальним розвитком, акцентуючи увагу на відставанні дітей, що перебувають у державних установах у психічному, когнітивному і поведінковому аспектах.

Особливо небезпечним воно є для дітей віком від 0 до 3 років, на який припадає найважливіша фаза розвитку в житті. Перебування в інтернаті (Будинку дитини) наносить не виправдану шкоду мозку дитини; часто стає причиною розвитку розумової відсталості та соціально-педагогічної занедбаності. Зокрема, перебування дітей в інтернаті з раннього віку спричиняє затримку у 55 % загальних моторних навичок, у 40 % - розвитку дрібної моторики, у 32 % - розумового і 43 % - мовного, 28 % - емоційного розвитку, 44 % дітей мають затримку одразу за трьома і більше показниками. Одним із важливих методів подолання даної проблеми є профілактика. Безперечно важливе значення у профілактиці інституалізації дітей має розробка та запровадження якісних соціальних послуг на рівні Територіальних громад; запровадження належного альтернативного догляду за дитиною на рівні громади; вдосконалення на рівні громади послуг для дітей та сімей з дітьми, які потребують державного догляду.

Відтак у профілактиці інституалізації дітей необхідно враховувати ознаки можливого ризику відмов від дитини, щоб цілеспрямовано організовувати виховну роботу.

Профілактика відмов від новонароджених дітей – це, перш за все, напрям соціальної діяльності, що спрямований не тільки на запобігання відмові від дитини вагітними жінками та породіллями, а й також на психологічну та соціально підтримку цих категорій жінок з метою формування у них почуттів та навичок усвідомленого батьківства [4].

Основне завдання фахівця соціальної сфери – допомогти молодій мамі усвідомити сутність проблем, які, на її думку, спонукають її відмовитись від майбутньої дитини, допомогти знайти самостійне рішення щодо можливого шляху їх подолання, спільно визначити, що вона може зробити самостійно і яка саме за таких умов їй необхідна допомога від спеціалістів. У практиці соціальної роботи з жінками, що мають намір відмовитися від новонародженої дитини, особливу роль відіграє самопосилення людини, якій надається допомога. Найбільш повно може бути здійснена в практичній діяльності на індивідуально-особистісному рівні.

Ряд дослідження даної проблеми в науковій літературі свідчить про необхідність подальшої розробки і впровадження в практику сучасних форм і методів соціальної роботи щодо профілактики відмов від новонароджених дітей та попередження їх ранньої інституалізації.

Профілактика відмов від новонароджених дітей є складовою реформування опіки над дітьми взагалі і запобігання розміщення їх в інтернатних закладах зокрема. Мотивація для змін, щодо надання послуг для дітей повинні максимально ґрунтуватися на знаннях, дослідженнях та практичному досвіді у сфері соціальної роботи.

Для подолання негативних тенденцій відмови від дітей раннього віку, мають працювати системи захисту дітей і забезпечено впровадження стратегії з

деінституціалізації, що передбачає мораторій на влаштування в інтернати дітей до 3 років, підготовку спеціалістів, поетапне закриття закладів та розвиток у громадах послуг, спрямованих на запобігання вилученню дітей із сім'ї, влаштуванню їх в інтернати, створення механізму перерозподілу коштів від фінансування інтернатів на функціонування соціальних послуг для мотивування усиновленню дітей.

Література

1. Бурлака О. С. Проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні. Київ, 2017. 36 с.
2. Вовченко І. В. Профілактика відмови матерів від немовлят. *Медсестринство*, 2020, № 2.
3. Інноваційні технології соціальної роботи з профілактики відмов від новонароджених дітей: метод. посіб. / за заг. ред. І. Д. Зверевої, Ж. В. Петрочко. Київ: Століття, 2008. 228 с.
4. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 336 с.
5. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.

***

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Політунова Олена Русланівна

Київський університет імені Бориса
Грінченка, м Київ

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Лютій В. П.

На сьогоднішній час девіантна поведінка в підлітковому віці є однією зі складних соціальних проблем, яка може мати значені негативні наслідки, як для самого підлітка, так і для його оточення та суспільства загалом. Підлітковий вік – це період життя, коли молоді люди зазнають багато фізіологічних, психологічних та соціальних змін, що, в свою чергу, може вплинути на їх поведінку. Цей період може бути складним і викликати у підлітків різні форми девіацій. Девіантна поведінка в підлітковому віці може проявлятися у кожного по-різному, це наприклад, вживання наркотиків, агресивна поведінка, раннє сексуальне життя, шкільні прогули, крадіжки, булінг, втечі з дому, самогубства та багато іншого.

Аналіз чинників, які впливають на виникнення девіантної поведінки в неповнолітніх, важливий для розуміння цього явища та розробки ефективних стратегій втручання. Це може допомогти визначити основні причини відхилень у поведінці, розібратися в її складності, знайти необхідні шляхи профілактики та втручання.

Природа девіантності та закономірності девіантної поведінки висвітлювали у своїх працях Х. Айзенка, А. Бандури, Г. Беккера, У. Гоува, Е. Еріксона, А. Маслоу, Р. Мертоан, Г. Саллівана, Е. Саттерленда та інші. Також питання профілактики девіантної поведінки піддавали аналізу такі вітчизняні дослідники як: Л. Вольнова, І. Єрмаков, В. Крижко, Н. Максимова, В. Оржеховська, Т. Титаренко та ін.

Н. Зимівець тлумачить поняття «девіантна поведінка» як: поведінка, що супроводжується відхиленням від загальноприйнятих, соціально схвалюваних, найпоширеніших і усталених норм у певних спільнотах у певний період їх розвитку. Науковиця вважає, що відповідно до соціальних наслідків, девіантна поведінка підлітків може проявлятися в різних формах. Перша форма - це поведінка, яка набуває суспільно неприйнятних або навіть небезпечних форм, і в такому випадку оточення змушене застосувати санкції. Носії цієї форми поведінки можуть підривати громадський порядок, здійснюється десоціалізація особистості та її руйнування. У таких підлітків домінують деформовані потреби та цінності, які підштовхують їх діяти

відповідно до власних вимог, незважаючи на соціальні норми. Друга форма - це поведінка, яка зумовлена процесами розвитку суспільства, його відставанням та зневагою до соціальних норм і стандартів, які необхідно змінити. Форми такої поведінки можуть бути різноманітними, вони можуть посилюватися, коли відбувається ломка стереотипів та несучасних установ. У даному разі не кожен прояв соціального відхилення потрібно беззаперечно розцінювати як негативний. Якщо особистість проявляє протест та вимоги щодо змін застарілих стандартів, то така поведінка може бути усвідомлена як прогресивна [6, с. 62].

З метою визначення природи девіантної поведінки неповнолітніх, використовуючи теоретичні підходи, науковці виділяють та характеризують наступні види чинників:

1. Соціальні чинники девіантної поведінки підлітків, зосереджені на зовнішніх соціальних умовах – економічних, політичних, соціальних проблемах, які мають негативний вплив на спільноту у кризові проміжки часу і посередньо позначаються на формуванні особистісних рис неповнолітніх. До них можна віднести соціальні процеси (державну політику, соціально-економічне становище, традиції, засоби масової інформації, моду) і особливості соціальних груп, до складу яких входить підліток (субкультура, етнічна приналежність, расові погляди, референтні групи тощо). На думку Л. М. Вольнової, зовнішні фізичні умови девіантної поведінки включають геофізичні, екологічні, кліматичні та інші фактори, які можуть викликати агресивну або іншу негативну поведінку [1].

2. Біологічні чинники виявляються в наявності несприятливих анатомічних або фізіологічних особливостей організму дитини, які ускладнюють її соціальне пристосування. О. Зраєнко та Л. Деркач вважають, що до даного виду чинників відносять як спадково-генетичні особливості (статеві розбіжності, особливості віку, стійкість до фізичного навантаження, стан типологічних характеристик нервової системи та розвиток під час внутрішньоутробного періоду), а також психічні порушення (нервово-психічне здоров'я, порушення щодо психіки, різноманітні аномалії, психопатія, акцентуаційний характер) [2, с. 17].

3. Педагогічні фактори розкриваються в недоліках сімейного та шкільного виховання, що загострюються статево-віковими та індивідуальними особливостями розвитку дитини і призводять до проблем з соціалізацією у дитини (недбале відношення педагога до дитини, методи навчання в школі та сім'ї тощо). Здебільшого такі діти розвивають навички, які свідчать про соціальну дезадаптацію (лінь, бездіяльність, булінг, небажання навчатись, бродяжництво, втечі з дому та інше) [5, с. 45].

4. Розглядаючи соціально-психологічні фактори девіацій неповнолітніх, на думку Н. Максимової, перш за все треба вказати на небажані аспекти взаємодії людини з її найближчим оточенням (спосіб і рівень життя у сім'ї, емоційну атмосферу в родині, характеристики батьків, динаміку їхніх взаємин між собою, методи виховання в родині, близьких друзів, інших важливих осіб із безпосереднього оточення дитини), це все може сприяти втраті психосоціальної ідентичності [4].

Сучасні дослідники у своїх наукових працях відзначають психологічний клімат у сім'ї є ключовим фактором в девіантній поведінці неповнолітніх, тому найважливішим чинником можна вважати сім'ю. Життєвий шлях дитини в багатьох аспектах залежить від умов у сім'ї, таких як соціальний статус, заняття родичів та матеріальний рівень. Уже з раннього віку особистість дитини починає відчувати зміни, що відбуваються під впливом сімейного середовища. Тому атмосфера в сім'ї має велике значення для сприйняття дитиною себе як особистості і формування моделі поведінки, яку вона прийме у майбутньому дорослому житті. Діти сприймають як позитивні, так і негативні приклади батьків, іноді навіть доходять до екстремальних ситуацій.

5. Індивідуально-психологічні чинники є зазвичай внутрішньоособистісними механізмами, які обтяжують шлях адаптації у соціумі. Вони включають, насамперед, деформацію ціннісно-мотиваційної сфери, таку як несформованість або ослабленість моральних якостей (добродішність, справедливість, толерантність, відповідальність, чуйність, повага до інших, твердість духу, скромність, вірність, милосердя, відвага, терпимість, сумлінність) та переважання девіантних цінностей. Когнітивні порушення можуть спричинити стереотипне та обмежене мислення, яке не відповідає реальності, зниження інтелектуальних здібностей та нездатність до виконання інструкцій. У підлітків, які проявляють девіантну поведінку, часто спостерігаються проблеми емоційного та духовного характеру. Вони можуть відчувати тривогу, депресію, негативні емоції, внутрішню порожнечу та перешкоди у самореалізації свого духовного потенціалу та інше. Незадовільна самооцінка та самоконтроль, залежність від зовнішнього контролю та обмежень адаптаційних можливостей можуть призводити до проблем саморегуляції [5, с. 46]. Вказані індивідуально-психологічні особливості сприяють низькому рівню самооцінки у дітей. Отже, девіантна поведінка може бути розглянута як один зі способів негативного впливу на самооцінку та формування хибного уявлення про себе. На думку А. В. Кіясь, низька оцінка себе усвідомлюється як стан, що завдає психологічної травми, і особа прагне подолати це відчуття. Тому, зокрема, підлітки здійснюють помилкові дії з метою підвищення самооцінки шляхом прояву поведінки, що суперечить недосяжним соціально прийнятним нормам [3].

З огляду на значну кількість сучасних досліджень, присвячених виявленню факторів девіантної поведінки, найбільш детально досліджені соціально-психологічні та індивідуально-психологічні чинники ризику девіантної поведінки підлітків [2, с. 17].

Таким чином можна підсумувати, що аналіз чинників девіантної поведінки в підлітковому віці полягає в тому, що це складне явище, яке залежить від різноманітних факторів. Серед них важливе значення мають соціальні, біологічні, педагогічні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні чинники. Аналіз цих чинників дозволяє зрозуміти, що девіантна поведінка підлітків є результатом взаємодії різних факторів, які можуть посилювати один одного.

Література

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. для спецкурсу соц.-пед. циклу «Профілактика девіантної поведінки підлітків» для студ. спец. «Соціальна педагогіка». Київ : Вид-во НПУім. М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.
2. Зраєнко О., Деркач Л. Психологічні чинники девіантної поведінки підлітків та їх корекція за умови соціокультурної середовища. «Актуальні проблеми психологічної науки у XXI столітті: погляд у майбутнє». Вип. I. 15–19 с.
3. Кіясь А. В. Психологічний аналіз причин формування девіантної поведінки підлітків. Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ. 2009. Т. 11, ч. 6. С. 198–205.
4. Максимова Н. Ю. Основи психології девіантної поведінки. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 439 с.
5. Самсін І. Л., Гачак-Величко Л. А. (2021). Основні чинники формування девіантної поведінки неповнолітніх. Scientific notes of Lviv University of Business and Law, 28. 2021. 43–47 с.
6. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / [О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веетенко] ; за ред. О. В. Безпалько. К. : Академвидав, 2014. 312 с.

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НАДАННІ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Полуйко Наталія Олександрівна

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ

Науковий керівник – канд. юрид. наук,
доц. Сухицька Н. В.

Соціальна допомога є необхідним інструментом для забезпечення підтримки та добробуту населення в усьому світі. У деяких випадках держава та вітчизняні благодійні, громадські організації самостійно не можуть впоратися зі складними викликами, наприклад, такими як природні, техногенні катастрофи, економічна криза або воєнні дії, тому виникає потреба у наданні допомоги міжнародними як урядовими так і не урядовими організаціями.

Наша держава перебуває в стані війни і діяльність міжнародних благодійних організацій в наданні воєнної, фізичної, матеріальної, фінансової, побутової допомоги є дієвою і конче необхідною на теренах бойових дій, деокупованих територіях, в питаннях підтримки біженцям та внутрішньо переміщеним особам.

Насамперед, окреслимо визначення дефініції «благодійність». Великий тлумачний словник сучасної української мови констатує, що «благодійність — це добровільна безкорислива жертва фізичних або юридичних осіб у вигляді матеріальної, фінансової, організаційної та іншої допомоги»[1].

Щодо розуміння сутності поняття благодійної організації, законодавець відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» зазначає, що благодійні організація – це здійснення юридичною особою благодійної діяльності в одній чи кількох сферах, як основна мета її діяльності [2].

До війни незначна кількість міжнародних організацій допомагала Україні, зокрема, це була технічна допомога та міжнародне кредитування. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, діяльність міжнародних благодійних організацій характеризується надзвичайно високою активністю, широким охопленням більшості категорій населення, найрізноманітнішими напрямками допомоги українським військовим та цивільному населенню.

Насамперед, вони допомагають у забезпеченні матеріальної та моральної підтримки військовим. Багато активістів, волонтерів об'єднують зусилля, щоб зібрати необхідні речі для військових, такі як спеціальний одяг, їжу, медикаменти тощо. Крім того, вони організують благодійні акції по збору коштів на придбання необхідного обладнання для військових. Це значно полегшує життя військовим на війні та допомагає їм зберігати бойовий дух.

Діяльність організацій у сфері соціальної допомоги населенню, яке постраждало через воєнні дії, і територіальним громадам, що або постраждали від бойових дій, або приймають внутрішньо переміщених осіб, можна систематизувати за такими напрямками:

- надання соціальних послуг з евакуації, тимчасового розміщення громадян зі східних, південних та північних областей України переважно у західних регіонах, а також надання послуг з правового захисту та юридичного представництва громадян, які опинилися в кризових ситуаціях;

- громадські ініціативи зі стимулювання економічної активності в регіонах; працевлаштування громадян, які втратили роботу через війну, передусім у тих сферах, де бракує робочої сили;

- упровадження різних форм позашкільних заходів для дітей ВПО – організація дитячих таборів і центрів [3].

Від початку повномасштабної російсько-української війни Україна отримала міжнародну фінансову, технічну та гуманітарну допомогу на загальну суму 15 млрд. дол. [4].

Взірцем допомоги в Україні під час війни є такі міжнародні благодійні організації:

1. Міжнародна організація UNICEF Ukraine. Основне завдання організації – це захист та надання допомоги дітям. Діяльність ЮНІСЕФ фінансується за рахунок благодійних внесків фізичних осіб, підприємств, фондів та урядів. Організація співпрацює з Міністерством соціальної політики України. Завдяки їхньої співпраці є можливість отримати грошову допомогу сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах через війну. Крім того, організація надавала різну допомогу для українських лікарень, наприклад, дитяча лікарня у Львові отримала 62 тонни медикаментів. Було створено для дітей із України дистанційний садок та спеціальний бот для допомоги дітям – «Дитина не сама».

2. «Карітас» - міжнародний благодійний фонд Іспанії, який надає підтримку переселенцям та біженцям, забезпечуючи їх безкоштовними обідами, допомагаючи їм знайти притулок і постачаючи необхідні матеріальні ресурси. В цілому, за час повномасштабних воєнних дій «Карітас» передав Україні 350 тонн гуманітарної допомоги.

3. Польська благодійна організація «Fundacja Folkowisko» - організація, яка збирає допомогу для українців з усієї Європи. Передусім для людей, що залишились в зруйнованих війною містах, та для людей, які приймають, надають притулок своїм співвітчизникам, внутрішньо переміщеним особам.

4. ADRA International – міжнародна християнська благодійна організація, яка забезпечує допомогу людям в Україні та в 118 інших країнах. Організація надає підтримку тим, хто постраждав внаслідок війни, переселенцям і їхнім родинам, людям похилого віку, дітям-сиротам, дітям, які проживають у дитячих будинках, хворим, людям, що перебувають у гарячих точках країни.

5. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ в складі ООН) постачає для українських лікарень генератори та життєво необхідні ліки для осіб, які постраждали від рук ворога [5].

6. Міжнародний Комітет Червоного Хреста – гуманітарна організація, діяльність якої спрямована на забезпечення захисту осіб, які постраждали від війни, насильства, надає допомогу у вигляді продуктів харчування, одягу, взуття, гігієнічних засобів, грошових виплат. Крім того, Міжнародний Комітет Червоного Хреста допомагає відбудувати будинки сімей, які буди пошкоджені російськими ракетами [6].

7. «Лікарі без кордонів» – це міжнародна неприбуткова організація, яка надає допомогу особам, що постраждали внаслідок збройних конфліктів, природних та техногенних катастроф. Волонтери організації здійснюють евакуацію тяжко хворих осіб із небезпечних для життя зон до найближчих лікарень від лінії фронту. Медичні евакуації можливі завдяки спільній роботі «Лікарів без кордонів» та Укрзалізниці [7].

Для отримання допомоги від міжнародних організацій в умовах війни Міністерство соціальної політики України створило онлайн-платформу «Допомога». Перелік міжнародних організацій, які допомагають Україні є невичерпним. Досить велика кількість організацій не є байдужою до проблем, потреб та інтересів українського населення у такі складні часи для нашої країни.

Не менш важливу роль організації виконують у забезпеченні моніторингу та документуванні засвідчених порушень прав людини під час війни. Вони допомагають збирати докази про воєнні злочини та злочини проти людяності, що сприяє здійсненню справедливості та притягненню винних до відповідальності.

Отже, наближення перемоги та відбудови країни після війни неможливо уявити без участі громадських, благодійних організацій. Загалом, роль міжнародних організацій у наданні допомоги Україні під час війни полягає у забезпеченні

гуманітарної допомоги, медичного обслуговування, захисту прав людини, відновленні інфраструктури, житлових комплексів, засобів виробництва у зруйнованих регіонах України.

Література

1. Великий тлумачний словник української мови. 8-ме вид. Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI: станом на 11 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
3. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року / В. Потапенко та ін. Київ : НІСД, 2022. 56 с. URL: <https://doi.org/10.53679/niss-analytrep.2022.15>
4. Вдячні міжнародним партнерам за надану Україні фінансову допомогу. *Голос України - газета Верховної Ради України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/358514>
5. Міжнародні організації в Україні. *InfoHelp Ukraine*. URL: <https://infohelpukraine.uapp.org/ukr/how-to-help/international-organizations-in-ukraine/>
6. Корисна інформація для людей, які постраждали від конфлікту в Україні | МКЧХ в Україні. *Blogs | International Committee of the Red Cross*. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2022/03/04/5416/>
7. Сьогодні до Львова прибув 100-ий поїзд «Лікарі без кордонів». *Львівська ОВА*. URL: <https://loda.gov.ua/news/60325>

***

ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС ВОЄННОГО ВТОРГНЕННЯ КРАЇНИ АГРЕСОРА

Приходько Юлія

КЗ СОР «Путивльський педагогічний коледж ім. С.В. Руднева», м. Путивль
Науковий керівник – викл.
Жаровська О. О.

Актуальність даної теми обґрунтовується необхідністю у сучасних українських реаліях пошуку способів підтримки ментального здоров'я населення під час воєнного стану та способів уникнення його хворобливості, впливу на життєдіяльність особистості загалом.

Через активну фазу російсько-української війни перманентний стрес українців триває вже 1 рік 3 місяців і ім'я йому – повномасштабне вторгнення. Війна добряче похитнула наш емоційний стан, психіку, але подекуди ми відкидаємо якомога далі, в уявний сейф, наші переживання та душевні рани, бо видається, що зараз не час. Ми надто концентровані, надто мобілізовані на інших питаннях. Проте питання нашого ментального здоров'я є важливим у контексті майбутнього нашої нації та суспільства.

Сучасні умови життєдіяльності людини пов'язані з особливостями, які ставлять високі вимоги сьогодення до індивідуально-психологічних властивостей і психічних функцій організму. Результати досліджень останніх років свідчать про зростання навантаження на нервову систему, психіку людини. Інформаційний бум, прискорення ритму життя, негативна динаміка міжособистісних взаємозв'язків, сучасний стан в Україні та інші патогенні особливості сучасного життя призводять до формування емоційної напруги, яка виступає одним з основних факторів розвитку різноманітних хвороб. Ситуація, пов'язана з воєнного вторгнення і ніколи, не актуалізує проблеми психологічного здоров'я як найважливішого фактору розвитку та реалізації потенціалу особистості. Очевидно, така постановка питання перспективна, оскільки пов'язана з розвитком соціальної роботи, яка в пошуках більш адекватних вимог до сучасного життя і форм організації виховання та з урахуванням міжнародного досвіду у вирішенні

проблем формування духовно, психічно, фізично і соціально здорових особистостей використовує новітні психолого-педагогічні технології.

Традиційно, дослідники ментального здоров'я визначають його як психічне здоров'я. Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, це стан благополуччя, при якому людина може реалізувати свій власний потенціал, справлятися зі звичайними життєвими стресами, продуктивно і плідно працювати, а також вносити вклад в життя своєї спільноти. У вітчизняній та зарубіжній психології використовуються поняття, які близькі за своїм змістовим наповненням: «здорова особистість», «зріла особистість», «гармонійна особистість». Для позначення визначальної характеристики особистості пишуть про «психологічне», «особистісне», «душевне», «духовне», «позитивне ментальне» і інше здоров'я. Ото ж, подальше дослідження даного психологічного феномену, який ховається за наведеними термінами, вимагає розширення понятійного апарату. Зокрема, ми вважаємо, що особливу цінність тут набуває поняття індивідуальності, розроблене у вітчизняній психології, і перш за все в школі Б. Р. Ананьєва, яке дозволяє враховувати ширше коло факторів, що впливають на внутрішній світ і поведінку людини, ніж поняття особистості.

Щоб краще усвідомити значення ментального здоров'я для українського народу, розглянемо ментальність як окремий аспект мислення людини. Ментальність – це спосіб мислення, загальна духовна налаштованість, установка індивіда або соціальної групи (наприклад етнії, професійного або соціального прошарку) до навколишнього світу [5]. Ментальність – це призма, через яку людина дивиться на світ і себе в ньому. Тож можемо відзначити, що дана характеристика притаманна кожній людині, незалежно від етнічної належності, соціального стану, статі, мови тощо. Звичайно ж, ментальність залежить від національності та зумовлених нею мови та культури, проте вони не заперечують її існування, а навпаки – формують ментальність.

Визначають ознаки психічного (ментального) здоров'я, а саме:

1. Здатність любити. Здатність залучатися до відносини, відкриватися Іншій людині.

2. Здатність працювати. Це стосується не тільки професії. Це в першу чергу про здатність створювати і творити.

3. Здатність грати. Йдеться як про дитячі ігри у прямому сенсі, так і про здатність дорослих людей «грати» словами, символами. Це можливість використовувати метафори, гумор, символізувати свій досвід і отримувати від цього задоволення.

4. Безпечні відносини. На жаль, почасти люди перебувають в насильницьких, загрозливих, залежних – нездорових відносинах.

5. Автономія. Люди часто роблять не те, чого насправді хочуть. Вони навіть не встигають «вибрати» (прислухатися до себе), чого ж їм хотіти.

6. Сталість себе і об'єкта або концепція інтегрованості. Це здатність залишатися в контакті з усіма сторонами власного Я: як хорошими, так і поганими, як приємними, так і з тими, що не викликають бурхливої радості. Психологічно здорова людина – це перш за все людина спонтанна і творча, життєрадісна і весела, відкрита і така, що пізнає себе і навколишній світ не лише розумом, але і відчуттями, інтуїцією. Вона повністю приймає саму себе і при цьому визнає цінність і унікальність людей, що оточують її [6; 7].

Така людина покладає відповідальність за своє життя, перш за все, на саму себе і отримує уроки з несприятливих ситуацій. Її життя наповнене сенсом, хоча вона не завжди формулює його для себе. Вона знаходиться в постійному розвитку і, звичайно, сприяє розвитку інших людей. Її життєва дорога може бути не зовсім легкою, а інколи досить важкою, але вона адаптується до умов життя, що швидко змінюються. І що важливо – вміє знаходитися в ситуації невизначеності, довіряючи тому, що буде з нею завтра. Таким чином, можна сказати, що «ключовим» словом для опису психологічного

здоров'я є слово «гармонія», або «баланс». І перш за все це гармонія між різними складовими самої людини: емоційними і інтелектуальними, тілесними і психічними тощо. Позитивно налаштовані люди, які мають чіткі цілі в житті і не схильні навантажувати постійно себе сумнівами, невпевненістю, поганими передчуттями та песимізмом, мають хороші перспективи для збереження власного як фізичного, так і психічного здоров'я.

Отже, можна зробити висновок, що такі складові психічного здоров'я як здатність справлятися з повсякденними стресами життя, налагоджувати стосунки з людьми, ефективно працювати на допомогу своїй організації, громаді та суспільству в умовах війни та реалізувати свої здібності – мають суттєве значення в умовах війни та потребують спеціальних підходів до їх збереження й підтримання.

Література

1. Тимофієва М. П. Духовність як чинник формування психічного здоров'я особистості / М. П. Тимофієва. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр.* Вип. 414–415. Філософія. Чернівці : Рута, 2008. С. 23–27.

2. Оржеховська В. Педагогіка здорового способу життя. *Шлях освіти.* 2006. № 4. С. 29–32.

3. Гончаренко Л. О. Здоров'я сучасної людини: цінності та суперечності / Л.О. Гончаренко. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2014. № 4 (23). С. 76–81.

4. Крутій К. Л., Зданевич Л. В. Дезадаптаційні феномени як причина та наслідок порушення психічного і психологічного здоров'я дитини. *Педагогічний дискурс.* 2012. Вип. 12. С. 189–193.

5. Охорона психічного здоров'я в умовах війни Т. 1, Т.2. Наш Формат, Американсько-українська медична фундація (АУМФ) 2022; Серія: Книжки для українського війська. URL: <https://nashformat.ua/products/ohorona-psyhichnogo-zdorov-ya-v-umovah-vijny-t.1-t.2-709607>.

6. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: Метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. 52 с.

7. Арефнія С. Підтримка психологічного здоров'я під час війни в психологічних групах. Серія вебінарів «Психологічна підтримка особистості в умовах війни» (Україна-Польща). Вебінар № 2. «Як зберегти й підтримати психічне здоров'я в умовах війни?». 13 квітня 2022 р. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cTeahzn1J04>.

***

ДЕСТРУКТИВНИЙ І КОНСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Савенко Юлія Анатоліївна

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, м. Суми
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Кирилюк А. В.

Сьогодні широкої популярності набуває мережеве спілкування, зокрема, соціальні мережі. В умовах повномасштабного військового вторгнення росії в Україну відбувається геноцид українського народу, знищення культури, насильницьке нав'язування культури «терориста», яке, в першу чергу, породжує небезпеку маніпулювання свідомістю й поведінкою людини, загрожує масштабною дегуманізацією через соціальні мережі. Головними жертвами такого впливу держави-агресора на Україну стають люди малоосвічені й недосвідчені, насамперед, діти.

Соціалізація – процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості. Це є процес розвитку людини від індивідуального до соціального під безпосереднім чи опосередкованим впливом таких факторів соціального середовища, як сукупність ролей і соціальних статусів, соціальні спільноти, в межах яких індивід може реалізувати певні соціальні ролі й набутти конкретного статусу; система соціальних цінностей і норм, які домінують у суспільстві й унаслідуються молодшими поколіннями від старших; соціальні інститути, що забезпечують виробництво й відтворення культурних зразків, норм і цінностей та сприяють їх передачі й засвоєнню тощо [2].

Соціальна мережа – сервіс для підтримки соціальних зв'язків в Інтернеті; мережа людей, які зустрічаються в Інтернеті для спілкування, публікуючи інформацію та зображення, залишаючи коментарі або надсилаючи повідомлення [4].

Учасники можуть розширювати свої особисті та ділові контакти, комунікуючи один з одним на веб-сайтах і в додатках соціальних мереж [1, с. 64]. У світі налічується понад 206 соціальних мереж, і їх кількість постійно зростає. Більше половини користувачів Інтернету мають зареєстровані аккаунти не лише в одній із соціальних мереж, що свідчить про їх популярність. Facebook, Instagram, Twitter і TikTok – найпопулярніші сайти в Україні [1, с. 64].

Вони відрізняються структурою та віковою статистикою учасників. Наприклад, у «ТікТок» більшість зареєстрованих українців молодше 20 років, тоді як аудиторія інших мереж відноситься до старшої вікової категорії [1, с. 64].

Особливу увагу привертає підвищений рівень маніпуляційних властивостей соціальних мереж, які мають як деструктивний, так і конструктивний характер. Так, одним з нових видів впливу на громадськість, на думку Г. Почепцова, є мікротаргетинг. Він полягає у персоналізованих повідомленнях, що публікуються на рівні окремої людини для привернення її уваги. Загалом, виділяють такі основні моделі ведення інформаційних війн за допомогою соціальних мереж, які можна розглядати як деструктивні:

- модель мережевих атак передбачає створення певної «завіси» у вигляді оманливих повідомлень чи повідомлень, які провокуватимуть конфліктні ситуації між користувачами соціальних мереж. Прикладами використання такої моделі можуть бути маніпуляції за допомогою хештегу, або поширення оманливих повідомлень через Telegram із закликком підписатись на канал або поширити серед своїх друзів. Вміст цих повідомлень має на меті вплинути на незадіяних громадян, сформувати хибну думку та сприйняття ситуації. Ще одним яскравим прикладом такого впливу є поширення у Telegram повідомлень із закликком брати участь у «сходках» ПВК «Редан» по всій Україні. В основному цільова група подібних угруповань це діти та підлітки, які через вікові кризи є найбільш сприйнятливими до такого впливу. Поліція підозрює, що повідомлення могли розсилатися з території росії, де, власне, і зародився цей рух, щоб дестабілізувати ситуацію в Україні;

- модель із використанням користувачів-волонтерів полягає у веденні дискусій та обговорень, створенні прихильних коментарів, публікації заміток, критиці та підтримці певних дій, висвітлюючи їх лише під певним кутом зору. В умовах війни траплялися непоодинокі випадки вербування дітей псевдо-волонтерами для збору інформації про переміщення військової техніки та особового складу збройних сил по території України;

- модель тотального блокування передбачає механізми блокування користувачів, дії яких заважають іншим користувачам, принижують чи ображають їх погляди. Коли користувач публікує інформацію, яка є неприйнятною для іншого користувача, останній може вирішити неприємну ситуацію за допомогою блокування автора

повідомлення (поста). Варто також зазначити, що пости із наявністю в них фото та медіа матеріалів підвищують зацікавленість, привертають більше уваги та довіри з боку користувачів. Наявний інструментарій соціальних мереж дає можливість швидкого поширення інформації щодо певної події без очікувань її висвітлення у традиційних засобах масової інформації. На сьогодні така швидкість передачі інформації має досить часто вирішальне значення у розвитку подій та процесів. Так, наприклад, найбільшого поширення набуває той пост, який було викладено першим, незалежно від джерела інформації [5].

Слід наголосити на тому, що соціальні мережі можуть виконувати роль не лише знаряддя впливу, але й майданчика для збору інформації, бути своєрідним джерелом інформації [6]. Користувач не підозрюючи нічого сам надає певні дані та стає незахищеним перед вторгненням у своє приватне життя. Особливого поширення під час війни набули випадки зламів акаунтів, як дорослого населення, так і дітей та використання їх з метою поширення неправдивої інформації громадянами держави-агресорки.

Варто зазначити що конструктивний вплив соціальних мереж на процес соціалізації дітей в умовах війни можна узагальнити у наступних функціях:

- функція зв'язку та соціалізації, яка полягає у тому, щоб залишатися на зв'язку з рідними та друзями, знаходити нових друзів, обмінюватися фотографіями та ідеями;
- функція психологічної підтримки. Користування соціальними мережами також може надати дітям значні переваги, які впливають на їхню самооцінку, формування думки про себе, суспільство й світ загалом;
- освітня функція полягає у розширенні освітніх можливостей, зокрема використання соціальних мереж як інструменту навчання та комунікації як вчителями/викладачами, так і зі здобувачами освіти між собою. Соціальні мережі допомагають зменшувати як просторові, так і соціальні дистанції між всіма учасниками освітнього процесу особливо під час дистанційного навчання.
- функція виховання національної та соціальної ідентичності полягає у поширенні через соціальні мережі патріотичного контенту, який культивує та утверджує національні цінності, які споконвіку притаманні українському народу.

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене можна зробити висновок, що соціальні мережі сьогодні є потужним агентом впливу на підростаюче покоління. Саме через цей канал інформації відбувається процес становлення та популяризації цінностей та моделей поведінки, що домінують на певному етапі розвитку суспільства. Проте, враховуючи те, що сьогодні українське суспільство живе в умовах війни і діти у цій ситуації є жертвами несприятливих умов соціалізації, то доцільним є детальний аналіз особливостей впливу соціальних мереж на процес соціального становлення підростаючого покоління та здійснення систематичного контролю за ним з боку як держави, так і фахівців з соціальної роботи та соціальних педагогів.

Література

1. Бойко Ю. В., Ковальська Л. А. Соціальні мережі як зброя та інструмент впливу в умовах інформаційної війни. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2021 Т. 1. № 13. С. 63–65.
2. Городяненко, В. Г. Соціологія: навч. посіб. Київ: Академія, 2003. 559 с.
3. Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд. Київ: АУП, ЦВП, 2011. 58 с.
4. Павловський В. В. Основи ювенології: наукова монографія. Київ: Дакор, КНТ, 2007. 238 с.
5. Почепцов Г. Інформаційна війна як інтелектуальна війна. *Освіта*: веб-сайт. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/13303>

6. Проблеми впливу засобів масової інформації на дітей і підлітків. *Американська академія педіатрії*. 2011. С. 96–101. URL: <http://d-l.com.ua/articles/129.html>

***

УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ

Сарана Дарина Юріївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Качалова Т. В.

Як засвідчує аналіз наукової літератури, проблема усвідомленого батьківства є актуальною, хоча його визначення однозначне серед дослідників. За висновками В. Фадєєва й О. Лемещенко, усвідомлене батьківство є інтегрованим явищем, що виявляється в:

- усвідомленні батьками гуманістичних сімейних цінностей, очікувань, настанов, почуттів, позицій, ставлень і відповідальності;
- розумінні батьком і матір'ю своїх реакцій, мотивів поведінки, батьківських мотивів, цінностей, учинків;
- доброму розумінні інших членів родини, їхніх реакцій і мотивів сімейної поведінки;
- усвідомленні дорослими членами сім'ї батьківської єдності відповідно до суспільних вимог, потреб, уявлень про зазначений феномен [7, с. 167].

Важливо зазначити, що Н. Вахняк наголошує на тому, що поняття «відповідальне» й «усвідомлене батьківство» не є тотожними поняттями. Включаючи в себе відповідальне, усвідомлене батьківство є більше широким і багатограним [1, с. 300–301]. І. Трубавіна теж підкреслює, що усвідомлене батьківство при цьому є обов'язково відповідальним, тобто усвідомлене батьківство є ширшим поняттям, ніж відповідальне [4, с. 100].

Підтримуючи саме цю точку зору, у нашому дослідженні зроблено висновок про те, що усвідомлене батьківство дійсно включає в себе відповідальне батьківство та є наступним рівнем його розвитку. Різниця між відповідальним та усвідомленим батьківством визначається рівнем усвідомленості батьками своєї батьківської ролі.

У процесі дослідження ми підтверджуємо наукові позиції О. Безпалько, Г. Лактіонової, Т. Лях, В. Молочного, Т. Цюман стосовно сутності означеного феномену, і погоджуємося, що усвідомлене батьківство – це взаємодія батьків один із одним і дітьми, у результаті якої створено сприятливі умови для розвитку дитини на всіх етапах її життя. В основу цього батьківства покладено відповідальне ставлення батьків, створення ними умов для повноцінного розвитку дитини, урахування ними індивідуальних особливостей дитини [6, с. 51].

Дослідники наголошують на тому, що необхідною запорукою ефективного батьківства є його усвідомленість батьками, тобто батьківство повинно мати усвідомлений характер. Зокрема, С. Красін робить висновок, що це передбачає усвідомлення дорослими членами сім'ї таких важливих аспектів батьківства конкретних очікувань і установок батька й матері стосовно майбутнього життя дитини, сімейних цінностей, своєї батьківської позиції та створених сімейних взаємин, стилю виховання; своїх реакцій і реакції іншого члена подружжя на поведінку дитини, мотивів його власної батьківської поведінки, складової своєї особистості, пов'язаної з батьківською діяльністю; стану розвиненості, стійкості, компліментарності, інтегрованості всіх компонентів власного батьківства [3, с. 70-71].

Згідно з поглядами В. Думанської, базовими складниками відповідального батьківства є:

– відповідальна репродуктивна й вітальна поведінка дорослих людей, які планують чи вже стали батьками, відповідальність за появу на світ здорових дітей, збереження та зміцнення здоров'я дитини;

– сумлінне (відповідальне) виховання й навчання батьками своїх дітей, у тому числі створення належних матеріальних передумов для їхнього повноцінного розвитку, залучення до занять спортом, участі в різних формах позашкільного виховання, забезпечення виховного впливу на особистість власним прикладом у процесі сімейної взаємодії тощо;

– здійснення регулярних соціально значущих комунікацій між членами родини [2, с. 78–80].

У процесі дослідження ми виділяємо напрямки формування усвідомленого батьківства (О. Тюття та Н. Лук'яненко) в межах родинної системи, а саме:

1. Формування батьківства як засобу виховання дитини з опорою на психолого-педагогічний потенціал сім'ї.

2. Формування батьківства в аспекті соціалізації дитини: передача родинного досвіду, уявлення про родинні ролі, подружні та батьківські функції [5, с. 108].

У сучасній сім'ї батьківство зумовлено цілями її членів, їхнім світоглядом, цінностями та іншими факторами. Звідси можна зробити висновок, що при створенні корекційно-розвивальних програм і технологій соціально-психологічної роботи з сім'єю необхідно спиратися саме на фактори мікросистеми (педагогічний потенціал сім'ї) та внутрішні фактори (індивідуальні особливості особистості).

У процесі дослідження ми упевнилися в тому, що соціально-педагогічна робота з батьками - складний напрямок. Нерідко батьки не мають сумнівів у своїй компетентності, звинувачуючи у проблемах дитячо-батьківських стосунків дитячий садок, школу, суспільство.

У зв'язку з вище зазначеним, можна стверджувати, що технологія формування усвідомленого батьківства повинна враховувати такі аспекти, як:

- інтеграція і посилення дорослого «Я»;
- відділення від внутрішнього образу своїх батьків і свого дитячого «Я» (дозволити собі стати дорослою і незалежною людиною);
- почуття довіри до власних емоційно-поведінкових проявів і можливість керувати ними;
- усвідомлення життєвих сценаріїв і особистісних смислів, цінностей [5, с. 109].

На підставі аналізу результатів наукових досліджень, можна стверджувати, що оптимізація змісту і динаміки розвитку батьківської сфери повинна включати такі моменти:

- усвідомлення себе як батька;
- побудову власної батьківської позиції;
- зміну ставлення до дитини — від усвідомлення себе і дитини як єдиної системи, до визнання дитини як окремої особистості, яка наділена власною суб'єктивністю;
- побудову системи спілкування з нею [5, с. 111].

Таким чином, у період планування, очікування дитини та на стадії її раннього дитинства, сім'я потребує професійної соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на створення сприятливого психологічного клімату для розкриття емоційного, інтелектуального і соціального потенціалу родини.

Література

1. Вахняк Н. В. Соціально-педагогічний аналіз проблеми усвідомленого батьківства. *Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Педагогічні науки. Луганськ: Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. № 20 (231). Ч. II. С. 297–303.*

2. Думанська В. П. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект. *Демографія та соціальна економіка. 2015. № 3 (25). С. 75–86.*

3. Красін С.А. Формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти: дис. ... канд. пед. наук, Харків, 2020. 254 с.

4. Трубавіна І. М. Усвідомлене і відповідальне батьківство: спільне і відмінне. *Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Педагогічні науки.* 2013. № 13 (4). С. 96–101.

5. Тюття О. В., Лук'яненко Н. М. Технологія формування усвідомленого батьківства в груповій взаємодії. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Сер.: Психологічні науки.* 2015. Вип. 6. С. 107–111.

6. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: метод. матеріали для тренера. [Під заг. ред. Г. М. Лактіонової]. Київ: Наук. світ, 2004. 107 с.

7. Фадєєв В. І., Лемещенко О. Р. Усвідомлене батьківство: сучасна модель сім'ї. Проблеми сучасної педагогічної освіти. *Педагогіка і психологія* : зб. наук. пр. Крим. гуманітар. ун-ту. Ялта, 2013. Вип. 38 (1). С. 165–170.

***

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Сацюк Леся Борисівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – викл. Б'янка Г. Г.

У період воєнного стану найбільше потребують соціальної підтримки та допомоги діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, а також діти, які перебувають цілодобово у закладах інтернатного типу. Зростає необхідність соціально-правового захисту таких категорій дітей та надання безпечного середовища перебування.

З 24 лютого 2022 року 14218 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, були переміщені або евакуйовані на більш безпечні території України і за кордон. Проте, більшість статусних дітей продовжують перебувати у зареєстрованому місці проживання, в основному в безпечних чи умовно безпечних територіях, проте 5495 дітей станом на 01.07.2022 р. перебувають на окупованій чи непідконтрольній Уряду України території. Внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації станом на 20 листопада 2022 р. загинули 437 дітей, 838 — дістали поранення. 3182 дитини залишилися без батьківського піклування, у 541 дитини загинули батьки або з ними немає зв'язку.

Військова агресія росії принесла в життя дітей втрати, каліцтва, невизначеність, страх та тривогу. Наші діти втратили звичну повсякденність та впорядкованість життя. І що найстрашніше — кожного з 7,5 млн українських дітей торкнулася війна. Від лютого всі вони назавжди — діти війни [1, с. 12].

Особливості соціальної роботи щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування розглядалися: Карпенко О.І. - сімейні форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: проблеми правового реформування, економічних; Волинець Л.С. - соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування; в соціальній педагогіці описувала Красножон Т.В. - соціальне сирітство в Україні як соціально-педагогічне явище; в соціальній роботі: Кияниця З.П., Петрочко Ж.В. описується соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми.

Важливо у соціальній роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування знаходити індивідуальний підхід до кожної дитини, дотримуватися конфіденційності, ставитися до дитини як до особистості, уникати "ярликування", демонструвати позитивні моделі поведінки, не підтримувати виявів небажаних якостей (ревностів, споживацького ставлення, агресивності), демонструвати позитивне ставлення до всіх дітей, поважати думку, почуття та

добровільний вибір дитини, акцентувати увагу дитини на власних позитивних характеристиках і здобутках, не знецінювати роботу працівників школи-інтернату в очах дітей та інших працівників школи, враховувати їхній досвід та побажання щодо роботи з дітьми цієї категорії.

Організуючи соціальну роботу з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, котрі перебувають в установах інтернатного типу, соціальні працівники мають взяти до уваги існування явища "госпіталізму", пов'язаного з довготривалим перебуванням особи у специфічних умовах. Таким дітям властиві залежність від цього закладу, споживацьке ставлення до опіки та уваги, почуття ворожості, заздрощів щодо домашніх дітей, підвищена чутливість до образ, брак образу матері, ідеалізація батьків, низька здатність розуміти чиїсь почуття та співчувати, недостатня інформованість щодо своїх прав, невміння самостійно приймати рішення, труднощі у створенні сім'ї і вихованні власних дітей. Також негативними наслідками соціалізації дітей в закладах інтернатного типу є відсутність спілкування з біологічними батьками; дефіцит любові, ласки, уваги; ранні сексуальні зв'язки; випадки сексуального насилля і тощо.

Сімейне виховання, безперечно, виступає пріоритетною формою опіки в Україні. У той же час збільшується кількість дітей, над якими немає можливості встановити опису або направити їх на усиновлення. Такі діти потрапляють до державних закладів: будинків дитини, дитячих будинків, шкіл-інтернатів.

У соціальній роботі відбувся перехід від ідей колективного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до впровадження індивідуальних підходів і сімейних форм виховання. Поява нових моделей соціальної роботи з дітьми цієї категорії викликана необхідністю викорінення системи державної опіки і піклування [3].

З 24 лютого життя українських дітей змінилося назавжди. Сьогодні кожна українська дитина потребує більше підтримки, ніж раніше. Частину сходу та півдня України окуповано російськими загарбниками. Там діти потерпають від нестачі питної води, їжі, ліків; не мають змоги нормально навчатися, отримувати повноцінне лікування, мерзнуть у напівзруйнованих та відключених від опалення будинках. Понад 11 тисяч маленьких українців незаконно депортовано — їх вивезли до росії або на тимчасово окуповані території України. У прифронтових районах продовжуються обстріли житлових будинків, лікарень і закладів освіти. Десятки тисяч родин вимушених переселенців з дітьми мають будувати звичне життя «з нуля». В умовах обмежених ресурсів вони намагаються забезпечувати дітям базові потреби, освіту та дозвілля, відновлювати зруйновану війною психіку дітей.

Сьогодні на допомогу українцям приходять благодійні фонди та громадські організації. Наприклад, «Щаслива дитина», «СОС «Дитячі містечка України» та багато інших організацій, які реалізують різноманітні проєкти.

Всі державні соціальні інституції ми маємо врятувати й захистити найменших українців, тих, хто стане майбутнім нашої країни. Війна не має вихідних і свят, діти потребують допомоги щодня. Один із таких Благодійних фондів є «Щаслива дитина». Він виник у 2007 році як об'єднання однодумців, які вирішили разом допомагати найбільш нужденним дітям Запорізької області. Його творцями стали молоді запоріжці, волонтери. Сьогодні фонд активно надає допомогу українським родинам з дітьми, які до 24 лютого або й зараз проживали чи проживають у Донецькій, Херсонській та Запорізькій областях.

Особливу увагу фонд приділяє евакуації родин з дітьми у безпечніші регіони України та за кордон. Фонд допомагає оплатити проїзд поїздом, автобусом та іншими видами транспорту територією України та Європи. Крім того, у фонді поділяється наявною інформацією про притулки, шелтери, житло, транспорт та умови проживання

в різних країнах. А також є змога направити до місцевих організацій, які допомагають біженцям з України.

Наступним прикладом є Благодійний фонд «СОС Дитячі містечка України». працює на території України вже 18 років. Саме ця організація до повномасштабної війни займалася комплексним підходом до проблеми сирітства. Основною сферою діяльності організації було запобігання потраплянню дітей в інтернати, натомість — підтримка прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. Також є дуже багато благодійних фондів та різних проєктів, які допомагають дітям. [2].

У Ніжинській територіальній громаді є дитячий будинок-інтернат, у якому перебувають діти від 4 до 18 років та молодь від 18 до 35 років, з порушеннями фізичного або розумового розвитку, психічними розладами, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування, освітніх та реабілітаційних послуг.

Внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації станом на 20 листопада 2022 р. загинули 437 дітей, 838 — дістали поранення. 3182 дитини залишилися без батьківського піклування, у 541 дитини загинули батьки або з ними немає зв'язку. Військова агресія росії принесла в життя дітей втрати, каліцтва, невизначеність, страх та тривогу. Наші діти втратили звичну повсякденність та впорядкованість життя. І що найстрашніше — кожного з 7,5 млн українських дітей так чи інакше торкнулася війна. Від лютого всі вони назавжди — діти війни.

Отже, соціальна робота з дітьми-сиротами та позбавленими батьківського піклування має важливе значення та є одним з головних завдань, які має ставити перед собою держава, як гарант Конституції, та надати можливість отримувати в повному обсязі освітні, соціальні послуги та бути гідними громадянами нашої держави.

Література

1. Дибайло В. Д., Кияниця З. П. Діти війни в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів. Київ, 2022. 60 с.

2. Допомога дітям під час війни: як отримати і як це працює. [Електронне видання]. URL: <https://rubryka.com/article/help-children-during-war/>

3. Технології соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. [Електронне видання]. URL: https://pidru4niki.com/73065/sotsiologiya/tehnologiyi_sotsialnoyi_roboti_ditmi-sirotami_ditmi_pozbavlenimi_batkivskogo_pikluvannya (дата зверення 26.05.2023).

***

НАРКОМАНІЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ЯК СУСПІЛЬНА ПРОБЛЕМА

Сорокіна Вікторія Миколаївна

Ніжинський державний університет імені

Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – ст. викл.

Зінченко Т. В.

Явище наркоманії було і залишається серйозною проблемою сучасного суспільства, яка поширюється серед різних верств населення, включаючи дітей та підлітків. Особливо в умовах сьогодення, коли воєнний конфлікт може створювати складні умови для життя дітей та підлітків, зокрема, може призводити до травматичних переживань, стресів, недостатньої доступності до освіти та інших соціальних послуг, збільшувати ризик втягнення дітей у небезпечні звички, зокрема, у наркотичну залежність.

Серед педагогів та соціальних педагогів, які найбільш широко досліджували проблему наркотизації, можна відзначити П. Каптерева, Я. Коменського, А. Макаренка, К. Ушинського О. Безпалько, І. Звереву, А. Капську, С. Пальчевського, С. Харченка та інші. Із психологічної точки зору проблеми наркоманії та її профілактики висвітлювали Л. Божович, Л. Виготський, Л. Леонтьєв, З. Фрейд та ін. Проблем технології соціальної

роботи з особами з наркотичною залежністю торкалися у своїх працях А. Бойко, П. Дупленко, К. Мілютіна, О. Савчук, С. Філь та багато інших. Учені А. Личко, А. Габіані, А. Вілкса, С. Березина, І. Рущенко та інші розглядали наркоманію як адиктивну поведінку.

Наркоманія – суспільна проблема, яка привертає велику увагу фахівців різного профілю та рівня. З медичної точки зору це хронічне захворювання, запобігання якому можуть бути використані кілька стратегій – профілактика та лікування. На жаль, лікування наркоманії є малоефективним. Більшість фахівців вважають, що можлива лише ремісія, зазвичай, на кілька місяців. Ремісії до року вдається досягти у 10–20 % хворих, кількість людей, які повернулися до нормального життя, нараховує одиниці. Профілактика більш ефективна, оскільки дозволяє запобігти хворобі, запобігти залученню людей до наркотизації.

Комітет Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) визначає наркоманію як стан, що характеризується невідворотною потребою в наркотику, добуванням його всілякими засобами, прагненням до постійного підвищення доз, що призводить до фізичної та моральної деградації особистості та шкідливим для суспільства соціальним наслідком.

Наркотичні засоби визнаються тільки в тих випадках, якщо відповідають трьом критеріям, а саме [1, с. 56]:

- медичному, якщо специфічна дія даного засобу є причиною його немедичного споживання;
- соціальному, якщо це немедичне споживання приймає такі масштаби, що набуває соціальної значущості;
- юридичному, якщо, з цих двох передумов, відповідна інстанція, на те уповноважена, офіційно визнала цей засіб наркотичним та включила його в особливий список.

У людей, що вживають наркотики в короткий термін розвиваються тяжкі медичні наслідки хронічного отруєння організму: ураження внутрішніх органів, нервової системи, головного мозку. Звідси – різноманітні психічні розлади та наростаюча деградація особистості, поступова повна інвалідизація, висока смертність. Наркомани руйнують себе не лише фізично, а й духовно. Для них характерні такі зміни психіки, як душевна спустошеність, черствість, холодність, втрата здатність до співпереживання, до емоційного контакту, глибокий егоїзм. Згасають усі потяги та потреби, у підлітків зникає інтерес до навчання, нові знання ними засвоюються важко, а отримані – втрачаються. Розвивається байдужість до близьких, нездатність критично оцінювати свою поведінку [1, с. 59].

Наркоманія – причина високої інвалідизації населення. Перебуваючи в наркотичному сп'янінні, хворі не можуть контролювати свої дії, що нерідко призводить до суїцидів чи скоєння серйозних злочинів. А використання загальних шприців, голок при введенні наркотиків веде до поширенню гепатиту та ВІЛ-інфекції. Але самі наркомани рідко звертаються за медичною допомогою, тому різні патології у цих людей виявляються не часто, і, відповідно, також рідко лікуються. Зanedбаність захворювань та травм створює труднощі в ефективному лікуванні [3, с. 1].

Вживання наркотичних речовин стало серйозною молодіжною. Проблемою, а протягом останнього десятиліття її вже відносять до дитячих і підліткових проблем, що характеризується [3, с. 3]:

- масовим збільшенням зловживання наркотичними препаратами серед дітей та підлітків, причому у підлітків потяг до наркотику дуже довго залишається психічним;
- поширенням більш небезпечних форм вживання наркотичних речовин (наприклад, внутрішньовенні ін'єкції) у групі;
- симптомом наркотичної залежності підлітка стає прийом наркотичної речовини поодиночі;

- задоволенням цікавості підлітка щодо дії наркотичної речовини;
- пізнанням задоволення, нового, хвилюючого та такого, що приховує небезпеку досвіду, досягненням повного почуття розслаблення, а іноді «ясності мислення» та «творчого натхнення»;
- зміною соціального статусу підлітків, які починають вживати наркотичні препарати [2, с. 333].

Таким чином, наркоманія серед дітей та підлітків є серйозною суспільною проблемою, яка вимагає негайного уваги та дієвих заходів з боку уряду, освітніх і медичних установ, а також суспільства загалом. Залучення молоді до наркотичних речовин має деструктивні наслідки для їх фізичного, психологічного та соціального розвитку. Це не просто особиста проблема окремих осіб, але й показник дисфункціональності суспільства та недоліків у соціальній політиці. Для боротьби з наркоманією серед дітей та підлітків необхідно прийняти комплексний підхід. Перш за все, потрібно забезпечити доступну та якісну освіту, яка має включати належну інформацію про наркотики та їх шкідливість. Важливо також створити підтримуюче середовище в сім'ї та школі, де діти та підлітки почуваються захищеними, де їхні потреби задовольняються, і де вони мають можливість знайти альтернативні шляхи вираження себе та розвитку. Поступово необхідно змінювати ставлення суспільства до проблеми наркоманії серед дітей та підлітків. Важливо розробити програми профілактики, які були б спрямовані на попередження вживання наркотиків, підтримку здорового способу життя та виховання розуміння про шкідливість наркотиків. Залучення громадських організацій, медичних фахівців, психологів та правоохоронних органів також важливо для успішної боротьби з цією проблемою. Високий рівень наркоманії серед дітей та підлітків є загрозою для майбутнього суспільства. Щоб впоратися з цією проблемою, необхідно активно працювати на різних рівнях – у сім'ї, у школі, уряді та суспільстві загалом. Тільки через спільні зусилля можна досягти успіху в попередженні та зменшенні наркоманії серед дітей та підлітків, та створити здорове та безпечне майбутнє для нашої молоді.

Література

1. Болтівець С. І. Психологічне обґрунтування заходів профілактичної роботи в навчальних закладах з метою профілактики наркоманії, токсикоманії, алкоголізму. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 12. С. 56–59.
2. Власова О. І., Марушкевич А. А. Основи психології та педагогіки: підручник. [2-ге вид., переробл.]. Київ: Знання, 2011. 333 с.
3. Максименко С. Д. Актуальні питання профілактики наркоманії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 10. С.1–3.

***

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стрельченко Вірсавія Олександрівна
Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка, м. Суми
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Гончаренко О. В.

Професійна соціальна робота є одним з основних способів реагування суспільства на нову соціальну ситуацію, її проблеми, можливості. На сьогодні висококваліфікованих фахівців, які могли б професійно здійснювати соціальну роботу в Україні не вистачає. Соціальний працівник має бути фахівцем високої професійної компетентності, що можливо лише за умови наявності розвинених професійних здібностей. Саме тому, формування професійно компетентного фахівця соціальної сфери, здатного діяти на рівні вимог міжнародних професійних стандартів у сфері

соціальної роботи з урахуванням потреб українського суспільства, є потребою сьогодення.

Важливим напрямком підвищення якості професійної діяльності є на сьогоднішній день компетентнісний підхід, що означає переорієнтацію з процесу на результат роботи в діяльнісному вимірі. Результатом формування компетентності фахівця є його спроможність відповідати новим професійним вимогам, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого місця в професії та соціальній структурі.

Наукове трактування ключових понять (компетенція, компетентність, професійна компетентність, гендерна компетентність) зумовлює теоретичне розкриття саме в дискурсі підготовки фахівців соціальної сфери. Передовсім варто зауважити, що термін «компетенція» був запозичений з французької мови і з'явився у вітчизняних наукових джерелах ще у ХІХ ст. Поняття «компетенція» (від. лат. *competencia* – коло питань, з якими людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом) означає еталон досвіду дій, знань, умінь, навичок, творчості, емоційно-ціннісної діяльності, який встановлює суспільство. Компетентність визначають як складну інтегровану характеристику особистості, під якою розуміють набір знань, вмінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно провадити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності. Компетентність ставить високі вимоги до самостійності особистості, її вміння брати на себе відповідальність, здатності діяти конструктивно, раціонально, гнучко, активно, творчо; до оптимістичної самовіддачі життю, здатності поєднувати свою індивідуальність з умовами життя. Отже, поняття «компетентність» означає рівень досягнення компетенцій [3, с. 224].

Поняття «компетентність» на сьогодні знаходиться в епіцентрі сучасної теорії і практики соціальної роботи. Оскільки в основі цієї концепції лежить ідея підготовки фахівця, який має не лише необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за певну діяльність. Відповідно до зазначеного, під професійною компетентністю варто розуміти це інтегративну характеристику ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця [1, с. 9].

Робота фахівців соціальної сфери є особливим видом професійної діяльності, адже вона полягає у створенні сприятливих соціальних умов для підвищення добробуту населення загалом і покращення життя окремої особистості зокрема. Будучи унікальною сферою для професійної діяльності, соціальна робота базується на обміні соціокультурним досвідом між фахівцем (соціальним працівником) і клієнтами [2, с. 31]. У роботі з клієнтами фахівець має опиратися на гуманістичні принципи соціальної справедливості і відкритості, дотримуватися прав людини і долати будь-яку дискримінацію, в тому числі і гендерну. Відповідно, кваліфіковані фахівці соціальної сфери мають бути агентами гендерної інтеграції в професійній діяльності. Вони повинні розуміти неефективність традиційних патріархальних стосунків між статями та створювати новий простір, який базується на ідеї гендерної рівності.

Отже, йдеться про гендерну складову професійної компетентності фахівців соціальної сфери, які мають бути готовими до розв'язання гендерних проблем клієнтів. Під гендерною компетентністю розуміється здатність фахівців помічати ситуації гендерної нерівності, протистояти сексистським, дискримінаційним діям і впливам; не створювати самим ситуації гендерної нерівності. Формування гендерної складової професійної компетентності представляє собою цілеспрямовану діяльність, в результаті якої фахівець демонструє компетентність у ситуаціях з помітно вираженою

гендерною складовою. Гендерна компетентність фахівця соціальної сфери включає: знання про існуючі в конкретному суспільстві ситуації гендерної нерівності, фактори та умови, що їх викликають; вміння помічати та адекватно оцінювати ситуацію гендерного нерівності в різних сферах життєдіяльності людей; здатність не проявляти в своїй поведінці і професійній діяльності гендерно дискримінаційних практик; здатність розв'язувати власні гендерні проблеми і конфлікти, якщо вони виникають в ході професійної взаємодії з клієнтом соціальної служби [4, с. 151].

І навпаки, свідченням гендерної некомпетентності фахівця соціальної сфери є наявність у нього гендерних упереджень, які слід розуміти як соціальну установку з негативним і спотвореним змістом; як упереджену думку індивіда про представників протилежної статі. В гендерних упередженнях а відображені поширені норми статево специфічної поведінки. Тому упередження виникають відносно тих соціальних суб'єктів, які, на думку їх носія, порушують норми традиційної для даного суспільства рольової поведінки чоловіків і жінок. Формами прояву гендерних упереджень є: невербальне вираження антипатії в ситуаціях, коли поведінка чоловіків або жінок не відповідає традиційним для даного суспільства нормам статево специфічної поведінки; вербальне вираження антипатії до представників іншої статі (сексистські анекдоти, що висміюють чоловічі і жіночі якості особистості та особливості поведінки; висловлювання, що принижують гідність жінок / чоловіків); уникнення групи, по відношенню до якої є упередження (категоричне неприйняття жінок у чоловічих спільнотах, спотворене сприйняття і навмисне уникнення жінок-феміністок); поведінка з вираженою деструктивністю (конкретні дії, що призводять до дискримінації; акти насильства); вертикальна і горизонтальна гендерна сегрегація (зокрема, явище «скляної стелі», що розуміється як певний рівень в кар'єрній ієрархії, вище якого жінки практично не мають можливості піднятися) [5, с. 36].

Отже, гендерну компетентність соціального працівника можна визначити як професійну соціально-психологічну характеристику фахівця, що дозволяє йому бути ефективним і продуктивним в системі гендерної взаємодії. Гендерна компетентність фахівця соціальної сфери включає: знання про існуючі в конкретному суспільстві ситуації гендерної нерівності, фактори та умови, що їх викликають; вміння помічати та адекватно оцінювати ситуацію гендерного нерівності в різних сферах життєдіяльності людей; здатність не проявляти в своїй поведінці і професійній діяльності гендерно дискримінаційних практик; здатність розв'язувати власні гендерні проблеми і конфлікти, якщо вони виникають в ході професійної взаємодії з клієнтом соціальної служби.

Таким чином, вміння комбінувати в своїй професійній діяльності наукові знання, навички та здібності, що характеризують гендерну компетентність, робить фахівця соціальної сфери професійно незамінним у спілкуванні як з окремим клієнтом, так і з групою клієнтів, а також у спільній діяльності з різними профільними службами та організаціями з надання соціально-гендерної допомоги клієнту у важкій життєвій ситуації. Наскільки чітко фахівці будуть розуміти чоловічу і жіночу ідентичність, культурні, класові, статусні складові, владні взаємини, настільки ефективніше буде проходити подолання життєвих труднощів і розв'язання проблем гендерного порядку, який склався в українському суспільстві і який не просто може, але й повинен змінюватися.

Література

1. Архипова С. П. Формування ключових компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки. *Вісник Черкаського університету*. 2018. № 1. С. 7–17.

2. Бодрова І. О. Сутність та особливості професійного самовизначення майбутніх соціальних працівників у сучасних українських умовах. *Науковий часопис НПУ імені*

М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. Вип. 78. С. 30–34.

3. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 8 (18). С. 224–234.

4. Гончаренко О. В. Гендерна компетентність соціального працівника як складова його професійної компетентності. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. Вип. 22. Т. 2. ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2020. С. 149–152.

5. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. О. Полянничко, А. В. Кирилюк. Суми: ФОП Цьома, 2020. С. 32–43.

***

ОСВІТА В УМОВАХ ОНЛАЙН: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стукан Дар'я Русланівна,

Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ

Науковий керівник – д-р соціол. наук,
проф. Шуст Н. Б.

Починаючи з 2020 року, три роки — роки викликів та загроз для освіти в Україні [1; 2]. Спочатку пандемія коронавірусу, а сьогодні повномасштабна війна, суттєво обмежили можливість фізично відвідувати заклади освіти і тим самим підштовхнули освітян до пошуку нових форм процесу навчання. Під час пандемії COVID-19 основним завданням було обмежити фізичні комунікації з метою мінімізації розповсюдження вірусу [3; 4], натомість в умовах війни - зробити освітній процес безпечним, не втративши якості. І як результат частина освітнього процесу переноситься до онлайн-формату [5]. Це стало дуже важливим кроком у забезпеченні безпеки для студентів, викладачів та інших працівників навчальних закладів. Однією з головних переваг онлайн-освіти є те, що вона дає можливість студентам навчатися з будь-якого місця з доступом до Інтернету. Це особливо важливо для тих, хто мешкає віддалено від університетів або не може дозволити собі витрати на пересування і проживання в іншому місті [4]. Крім того, онлайн-освіта може бути більш гнучкою, оскільки студенти можуть виконувати завдання та домашні роботи у відповідності зі своїм розкладом.

З іншого боку, онлайн-освіта також має свої недоліки. Наприклад, вона може бути менш ефективною для студентів, які мають проблеми зі зосередженням або потребують більш інтерактивного підходу до навчання. Крім того, відсутність фізичного контакту може знизити мотивацію студентів і погіршити співпрацю між ними [6]. Оскільки онлайн-освіта стає все більш популярною, в Україні вже існує кілька ініціатив, спрямованих на покращення якості цього типу навчання. Університети активно впроваджують електронні платформи, щоб забезпечити студентам доступ до лекцій, матеріалів та завдань. Також відбувається зростання популярності онлайн-курсів, які можуть бути доступними для всіх бажаючих незалежно від їх місця проживання або освітнього рівня [5].

Незважаючи на позитивні переваги онлайн-освіти, необхідно також враховувати можливі негативні наслідки. Наприклад, незабезпеченість доступу до Інтернету та відповідних пристроїв може стати перешкодою для деяких студентів [9]. Крім того, відсутність можливості для спілкування та взаємодії з викладачами та студентами може призвести до відчуття соціальної ізоляції та погіршити емоційний стан студентів. Зважаючи на ці особливості, уряд та навчальні заклади повинні приділяти увагу забезпеченню доступу до Інтернету та відповідних пристроїв, а також створенню можливості для спілкування та взаємодії з викладачами та іншими студентами. У цілому, онлайн-освіта має значний потенціал у полегшенні доступу до навчання та покращенні якості освіти в Україні [6]. Однак, важливо забезпечувати баланс між

гнучкістю та ефективністю навчання, а також забезпечувати доступ до необхідних ресурсів та можливостей для соціальної взаємодії та співпраці між студентами та викладачами.

Проте, за останні кілька років українські виші та школи активно переходять на онлайн-формат навчання, який став особливо актуальним у зв'язку з пандемією COVID-19. Наприклад, у 2020 році понад 80 % українських вишів перейшли на дистанційну форму навчання. Деякі українські виші також активно розвивають онлайн-освіту та інтегрують її з традиційною формою навчання. Наприклад, Київський політехнічний інститут запустив онлайн-курси з програмування та інформаційних технологій, які доступні для всіх бажаючих [5]. Також проводяться дослідження, які досліджують ефективність онлайн-освіти та розвивають методики та підходи до організації дистанційного навчання. Наприклад, Український центр оцінювання якості освіти здійснює моніторинг якості дистанційного навчання та вивчає ефективність онлайн-курсів [7].

З теми дослідження нами було проведено власне експрес опитування серед студентів Державного торговельно-економічного університету у формі анкетування. У ньому брало участь 60 студентів (30 з них – чоловіки, інші 30 – жінки). Результати свідчать про те, що онлайн-освіта дала респондентам такі переваги :

- 50 % студентів покращили якість засвоєння інформації отриманою під час навчання онлайн;
- 70 % вважає, що це надає можливість поєднувати навчання та роботу;
- 60 % вважає, що онлайн-освіта знизила ризик стресу;
- 45 % студентів збільшили рівень мотивування для проходження додаткових онлайн-курсів та пошуку матеріалу самостійно.

Тим не менш, 90 % вважає, що онлайн-освіта знижує рівень соціалізації та робить людей закутими та 20 % не має гаджети для застосування на заняттях. Отже, загальною тенденцією було те, що більшість опитаних вважали, що онлайн-навчання має свої переваги та недоліки. Деякі з переваг включають більш гнучкий графік навчання, можливість доступу до курсів з будь-якої точки світу, можливість повторного перегляду матеріалів. Однак, деякі з недоліків включають недостатність міжособистісного спілкування та можливість технічних проблем.

Таким чином, можна зробити висновок, що онлайн-освіта має свої переваги та недоліки. Її перспективи в Україні залежать від багатьох факторів, таких як доступність інтернету, технічне забезпечення, якість контенту та педагогічних методів, а також відношення студентів та викладачів до онлайн-навчання [10; 11; 12]. Незважаючи на недоліки, онлайн-освіта може стати доповненням до традиційного навчання, або навіть замінити його у деяких випадках, що дозволить забезпечити доступність та якість освіти для більш широкого кола людей в Україні.

Література

1. Шуст Н. Б., Дубовик С. М. Освіта online: проблеми vs перспективи. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: Всеукраїнська науково-практична конференція, 2021 р.* С. 126–130. URL: <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/78ca9317b98b9fdb8dfc82fdb8a9e6f00.pdf>

2. Шуст Н. Б., Дубовик С. М. Вища освіта в сучасних умовах: криза або оновлення. *Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 берез. 2021 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана».* С. 255–257. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/36049?show=full&locale-attribute=en>

3. Шуст Н. Б., Морозов А. Ю. Соціально-економічний вимір post-COVID- 19 реальності: філософський аналіз (частина 2). *Гілея: науковий вісник. Київ: «Видавництво «Гілея», 2022. Вип. 169–170 (No 2–3). С. 92–97. URL:*

<http://old.knuba.edu.ua/ukr/wpcontent/uploads/2022/03/%D0%93%D0%86%D0%9B%D0%95%D0%AF-169-170.pdf>

4. Morozov, A., Shust, N., Rohozha, M., & Kulagin, Y. Socio-Economic Dimensions of the Pandemic: a Philosophical Analysis. *Postmodern Openings*. 2022, Vol. 13, Issue 1, P. 450–467. URL: <file:///C:/Users/Viktor/Downloads/4567-Article%20Text-16227-1-10-20220131-4.pdf>

5. Онлайн-освіта: перспективи та ризики. URL: https://education.24tv.ua/online-osvita-perspektivi-ta-riziki_n1308488

6. Освіта в умовах онлайн: виклики та перспективи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/osvita-v-umovah-onlajn-vikliki-ta-perspektivi>

7. Якість онлайн-освіти в Україні: проблеми та перспективи. URL: <https://www.education.ua/ua/articles/yakist-onlajn-osviti-v-ukrajini-problemi-ta-perspektivi/>

8. Освіта в умовах онлайн: переваги та недоліки. URL: https://www.euroosvita.net/index.php?option=com_content&view=article&id=3043:osvita-v-umovah-onlajn-perevagi-ta-nedoliki&catid=1:latest-news&Itemid=50

9. Морозова Л., Шуст Н. Особливості соціального конфлікту ціннісного виміру в умовах зовнішньої агресії. *Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу [Електронний ресурс]: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.)* / відп. ред. А. Кравченко. Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 240–243.

10. Шуст Н. Освіта у стратегії випередження гібридних загроз українській суб'єктності у глобалізованому світі. *Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу [Електронний ресурс]: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.)* / відп. ред. А. Кравченко. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 357–360.

11. Shust, N., Tymchuk, L., Maidaniuk, I., Sydorenko, I., Puzyrenko, Y., & Nevmerzhytska, O. (2022). Education as an Effective Component of Political Development and Socio-Economic Prosperity in Society. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(4), 463–476.

***

ВПЛИВ ON-LINE НАВЧАННЯ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНУ АДАПТАЦІЮ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ

Таран Дар'я Олегівна

Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ

Науковий керівник – д-р соціол. наук,
проф. Шуст Н. Б.

Зовнішні загрози, зумовлені пандемією та російською агресією змінили плани та сталий перебіг життєдіяльності українці. Перехід на on-line навчання став неочікуваним та дуже серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу [1]. Не стало виключенням і організація навчального процесу вищих навчальних закладів, що ще більше ускладнила процес адаптації до нових умов першокурсників. Тому студенти, вчилися жити та здобувати освіту в нових реаліях [2; 3]. І як результат, питання соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників стають ще більш актуальними та до традиційних труднощів адаптації здобувачів вищої освіти додалися проблеми, пов'язані зі впровадженням нової форми навчання. Безперечно, кожен з нас за своє життя переживає декілька періодів адаптації, тобто пристосування до умов зовнішнього середовища, але вступ та процес навчання на першому курсі вузу – це період соціально-педагогічної адаптації до системи вищої освіти через пристосування до нової організації навчання, до зміни режиму праці та

відпочинку, до входження в новий колектив, нові форми комунікації. Викладачі та куратор повинні допомагати та допомагають першокурсникові пристосуватися до умов студентського життя як психологічно, так і соціально.

З іншого боку, в умовах російської агресії на перший план виходить безпека та допомога армії та студентська молодь ставить під сумнів сенс в навчанні, а тим більше, в пристосуванні до нього під час війни. Однак студенти не до кінця усвідомлюють, що рано чи пізно війна закінчиться. Одразу після завершення воєнних дій потрібно буде спрямовувати зусилля на відновлення економіки в цілому і її стабільне зростання, відбудовувати критичну інфраструктуру, школи і лікарні [4,5], а для цього буде потрібно чимало фахівців.

Адаптація студента-першокурсника полягає в тому, щоб сформувати здатність відповідати сучасним вимогам і нормам навчального закладу, а також в умінні розвиватися в новому для себе середовищі, реалізуючи свої таланти, здібності та потреби, не вступаючи із цим соціальним середовищем у протиріччя. Будь-який процес навчання від суб'єктів вимагає постійної праці, наполегливості та самовдосконалення. Але однією з найважливіших передумов успішної навчальної діяльності студента є їхня своєчасна адаптація до умов навчання у вузі як навчального етапу включення їх до студентсько-професійної спільноти.

Саме на першому курсі формуються ставлення студента до навчання, до майбутньої професійної діяльності, продовжується активний пошук себе. Перший курс може стати початком опори для студента, а може призвести до різних деградацій у поведінці, навчанні та спілкуванні. Навіть перша невдача може призвести до розчарування, втрати перспективи, відчуження, пасивності. Причиною труднощів для студента можуть бути й нові умови життя, первинна соціалізація у вузі. Головною складністю для студентів-першокурсників під час on-line навчання є те, що вони повинні змушувати самі себе вчитися та відсутність особистого спілкування із викладачем та групою, що є одним із головних завдань процесу адаптації.

Разом з присвоєнням статусу студента молоді люди стикаються з такими проблемами, як нова система навчання, взаємостосунки з одногрупниками та викладачами, соціально-побутові умови, самотійне життя в міських умовах, недостатні знання структур і принципів роботи університету та можливість для самореалізації у творчості, науці, громадському житті, спорті. Крім цього, виникають протиріччя та труднощі в становленні самооцінки, самосвідомості та формування образу «Я».

Online навчання – це часто вимушена форма, яка значною мірою наслідує прийоми очного навчання. Переваги онлайн навчання – легкість демонстрації презентацій та відео, проведення онлайн-тестування тощо, але має і вади. Як суто технічні – проблеми зі зв'язком, так і принципові – брак контакту вчителя з учнями – і візуального, і емоційного [3].

Серед основних принципів online навчання виділяють гнучкість, модульність, динамічність, адаптивність, неперервність, креативність і відкритість і базується воно переважно на самотійному отриманні необхідного обсягу і якості знань та передбачає поєднання широкого спектру традиційних і новітніх інформаційних технологій.

Використання цих технологій дозволяє студентам поповнити перелік вмінь і навичок, які в подальшому визначать успішність людини в будь-якій сфері діяльності. До них відносяться вміння самотійно планувати свою діяльність; вміння приймати рішення, робити вибір і нести за нього відповідальність; вміння працювати в інформаційному просторі (відбирати необхідну інформацію, структурувати і використовувати для прийняття рішення по певній задачі); вміння подавати результати діяльності з використанням інформаційних технологій; навички самоосвіти. Одночасно студенти-першокурсники самі відчувають необхідність подальшого навчання, а не піддаються тиску з боку, вони мають можливість роботи з навчальними

матеріалами в такому режимі й обсязі, який підходить безпосередньо їм самим і послідовне виконання контрольних-діагностичних завдань і випускної роботи, а також підтримка у всіх питаннях з боку викладача забезпечує планомірне засвоєння знань.

Щодо основних компонентів адаптації (власне психологічна адаптація—формування психологічно комфортного стану індивіда в процесі навчання; соціально-психологічна адаптація (адаптація до одногрупників, інших студентів ЗВО, викладачів, представникам адміністрації); власне соціальна (нормативна) адаптація як прийняття норм і цінностей соціальної організації ЗВО та інститута студентства) [6], то в умовах дистанційного навчання вони розкриваються не повною мірою і час, відведений на адаптацію студентів-першокурсників до нових реалій за звичайних умов, істотно збільшується, а тому сам процес розтягується.

Таким чином, виникнення підвищеного інтересу до проблем соціально-психологічної адаптації зумовлене інтенсивністю та постійністю змін соціального середовища. Нестійкість і нетривалість, а часто непередбачуваність соціальних процесів висувають підвищені вимоги до особистості, а саме до студента-першокурсника, якому необхідно, з одного боку, відповідати соціальним вимогам, з іншого – зберігати внутрішню стабільність і рівновагу та оновлювати своє бачення світу, погляди, уявлення про дійсність через щораз коротші інтервали часу.

Література

1. Шуст Н. Освіта у стратегії випередження гібридних загроз українській суб'єктності у глобалізованому світі. Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу [Електронний ресурс]: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. С. 357–360.

2. Шуст Н. Б. Інновації в освіті як необхідність// *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник "Повітряне і космічне право"*. Київ: НАУ, 2019. № 4 (49). С. 211–214.

3. Shust, N., Tymchuk, L., Maidaniuk, I., Sydorenko, I., Puzyrenko, Y., & Nevmerzhytska, O. (2022). Education as an Effective Component of Political Development and Socio-Economic Prosperity in Society. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14 (4), 463–476.

4. Шуст Н. Б. Проблема впливу геополітичного концепту на імплементацію демократії. *Наукові перспективи: журнал*. 2022. № 5 (23). С. 159–167.

5. Шуст Н. Б. Демократичні концепції та їх зв'язок з брендом країни на міжнародній арені через індекси демократії. *«Наукові інновації та передові технології» (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал*. 2022. № 6 (8). С. 544–551.

6. Дистанційне навчання потребує перебудови освітніх підходів: замість начитки – дослідження, замість контролю – челенджі. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/majbutnje-shkoly/2020/11/10/242946/>

***

ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ПІДЛІТКАМИ

Ткаченко Дар'я Юріївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Новгородський Р. Г.

У цілому вплив Інтернету на особистість, особливо в підлітковому віці, має свої специфічні наслідки. Надмірне поглинання кіберсередовищем може призвести до розвитку інтернет-залежності, що впливає на спотворення сприйняття реальності, зміну цінностей, мрій та прагнень, і це, в свою чергу, впливає на життєве планування.

Особливу увагу потребують ті підлітки, які ще не знайшли яскравого вираження своєму віддаленню від реальності, хто тільки починає засвоювати шаблони адиктивної поведінки, стикаючись з вимогами оточуючого середовища, і хто потенційно може стати жертвою різних форм адиктивного способу життя.

Підлітки, які страждають від Інтернет-залежності, не активно займаються соціальним, творчим або спортивним життям. У той же час, підлітки, які мають захоплення і хобі, не мають проблем з Інтернет-залежністю, незважаючи на використання Інтернету для своїх потреб. Одним з особливих розрізнявальних ознак підлітків, що страждають від Інтернет-залежності в порівнянні з тими, хто не має цієї залежності, є менший рівень культурно-психологічного потенціалу. Спілкування Інтернет-залежних респондентів також має свої особливості: вони проявляють високий рівень залежності від своїх Інтернет-партнерів, виявляють значну нетовариськість у стосунках з ними та уникають конфліктів у спілкуванні [2; 3].

О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, Л. Нікітіна, І. Іванюк, С. Литвинова, І. Малицька, Т. Басюка, Р. Голощук, Д. Губанова, Р. Гуревич – це науковці, які досліджували феномен соціальної залежності та вплив соціальних мереж на життя людини у своїх дослідженнях.

Використання соціальних мереж підлітками має як позитивні, так і негативні наслідки. Розглянемо обидві сторони цього питання [3; 4].

Так, серед позитивних наслідків використання соціальних мереж підлітками можемо виділити:

1. Спілкування та соціальна взаємодія. Соціальні мережі дозволяють підліткам легко спілкуватися з друзями, родиною та спільнотою, особливо на відстані географічно. Вони можуть підтримувати зв'язки, обмінюватися інформацією, думками та допомагати один одному в складних ситуаціях, що допомагає розширити їх соціальні кола в почуватися частиною спільноти.

2. Засіб самовираження. Соціальні мережі надають підліткам можливість виразити свою особистість, інтереси, творчість через публікацію фотографій, відео, музики та інших матеріалів. Вони можуть знайти спільноти людей з подібними інтересами і відчувати себе частиною чогось більшого. Соціальні мережі надають платформу для вираження творчих здібностей підлітків.

3. Доступ до інформації та навчання. Соціальні мережі можуть бути корисним джерелом інформації для підлітків. Вони надають доступ до освітнього контенту, навчальних матеріалів, онлайн-курсів та вебінарів, що допомагає підліткам розширити свої знання та вміння у різних галузях.

4. Пізнавальні можливості. Соціальні мережі дозволяють підліткам здобувати нові знання, ділитися цікавими матеріалами та отримувати інформацію про світові події. Вони можуть вступати до груп, спільнот та сторінок, які присвячені їхнім інтересам, що сприяє розвитку їхнього інтелектуального потенціалу.

5. Соціальна свідомість та активність. Соціальні мережі можуть стимулювати підлітків до участі у громадських обговореннях, вираження своїх думок та долучення до різних активістських рухів. Вони можуть впливати на соціальні питання, ширити свідомість про проблеми суспільства та сприяти змінам на краще.

6. Можливість навчатися новим навичкам. Використання соціальних мереж може сприяти розвитку цифрової грамотності та навичок інформаційного пошуку. Підлітки можуть вчитися створювати вміст, критично мислити, розрізняти достовірну інформацію від маніпулятивної та вивчати основи цифрової безпеки.

7. Збереження зв'язку з родиною та друзями. Соціальні мережі дозволяють підліткам підтримувати зв'язок з родиною та друзями, особливо тоді, коли вони знаходяться на відстані або в іншому місті. Вони можуть обмінюватися повідомленнями, фотографіями та відеозв'язком, що допомагає зберегти близькі стосунки.

8. Можливість розвинути комунікативні навички. Взаємодія в соціальних мережах сприяє розвитку комунікативних навичок у підлітків. Вони вчать виражати свої думки, слухати та розуміти інших, спілкуватися з різними людьми та адаптуватися до різних стилів комунікації.

Важливо зазначити, що позитивні наслідки використання соціальних мереж підлітками можуть бути досягнуті при належному контролі та розумному використанні часу перебування в мережі Інтернет.

На основі аналізу соціально-педагогічної літератури можна виокремити такі негативні наслідки використання соціальних мереж підлітками [3; 4]:

1. Загроза приватності: Підлітки можуть стати жертвами порушення приватності, коли їх особисті дані потрапляють у недобропорядні руки. Несвідоме розголошення особистої інформації може мати серйозні наслідки для безпеки та добробуту підлітка.

2. Кібербулінг. Соціальні мережі створюють умови для кібербулінгу, який може призвести до психологічної травми та емоційного стресу у підлітків. Вони можуть бути об'єктом образ, погроз, посягань на їхню репутацію та інші форми цифрового насильства.

3. Залежність та втрата продуктивного часу. Багато підлітків проводять велику кількість часу в соціальних мережах, що може вести до залежності та відволікати від навчання, негативно впливати в цілому на їх академічну успішність та інших важливих справ.

4. Вплив негативного контенту. На соціальних мережах підлітки можуть зіштовхнутися зі шкідливим та непристойним контентом, який може вплинути на їхнє світосприйняття, самооцінку та поведінку. Вони можуть бути під впливом негативних стереотипів, небезпечних трендів або неприйнятних цінностей. Підлітки можуть потрапити під вплив дезінформації та недостовірної інформації, Інтернет насичений псевдонауками та маніпулятивними заявами.

5. Відсутність фізичної активності та соціальної інтеракції: Занадто багате використання соціальних мереж може призвести до зменшення фізичної активності та віддалення від реальних соціальних взаємодій. Підлітки можуть проводити більше часу перед екраном, замість того, щоб займатися спортом, виходити на прогулянки або брати участь у зовнішніх активностях. Велика кількість часу, витраченого на соціальні мережі, може також спричинити проблеми зі сном та психічним здоров'ям підлітка, спричинити зниження концентрації, тривожність та нездатність до регулювання емоцій. Ідеалізація життя інших людей у соціальних мережах може призводити до низької самооцінки, почуття невдачі та депресії

6. Соціальна ізоляція. Хоча соціальні мережі забезпечують зв'язок з іншими людьми, вони також можуть призводити до соціальної ізоляції. Підлітки можуть витрачати більше часу на віртуальне спілкування, замість того, щоб взаємодіяти з людьми особисто. Зайва залежність від віртуального спілкування може призвести до зниження якості особистих зустрічей, спілкування та взаємодії в реальному світі.

7. Вплив на самоідентифікацію та самоусвідомлення. Використання соціальних мереж може впливати на формування самоідентифікації та самоусвідомлення підлітків. Штучні стандарти краси, життєвого успіху та соціальної прийнятності, які представлені в соціальних мережах, можуть створювати неправдиві очікування та впливати на самооцінку та задоволеність своїм життям.

Отже, можемо зазначити, що використання соціальних мереж підлітками має свої позитивні та негативні наслідки, які необхідно враховувати при реалізації профілактичної та корекційної роботи з підлітками, що мають Інтернет залежність.

Література

1. Белоліпцева О.В. Соціально-педагогічна робота з підлітками, залежними від соціальних мереж, засобами трудотерапії. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2014/36/17.pdf>

2. Веретенко Т. Г. Детермінанти формування безпечної діяльності молоді в Інтернет-мережі (дата звернення 19.05.2023 р.). URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1310>

3. Гнатюк Р. Соціальні мережі: співвідношення позитиву і негативу. *Дзеркало тижня. Україна*. 2013. URL: <https://zn.ua/ukr/family/socialni-merezhi-spivvidnoshennya-pozitivu-i-negativu.html>

4. Данько Ю. А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2012. С. 179–184.

***

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Ткаченко Марина Іванівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Новгородський Р. Г.

Серед українських дослідників переважає розуміння процесу соціальної адаптації як, в першу чергу, пристосування до умов оточуючої соціальної дійсності. Цьому присвячені дослідження вітчизняних науковців М. Барія, О. Дзьобаня, І. Зверевої, А. Капської, С. Корольова, Г. Лактіонової, Я. Подоляка, О. Тарської, В. Тюріної та ін.

Аналіз соціально-педагогічних досліджень показав, що проблему адаптації особистості у військовому середовищі досліджують у своїх наукових працях сучасні військові вчені – В. Ягупов, М. Варій, М. Горліченко.

Соціальна адаптація, згідно М.І. Гіневського, означає активний процес пристосування офіцера та його сім'ї до нових умов проживання в громадянському суспільстві з ринковою системою взаємодій [1, с. 160–166]. Сам процес соціальної адаптації розглядається дослідниками вже як комплекс соціально-педагогічних, психологічних та правових заходів.

Також існує розбіжність в уявленнях про те, яким чином повинен відбуватися процес адаптації. Традиційно прийнято вважати, що соціальні інститути повинні забезпечити ветеранам все необхідне для адаптації та реалізувати його. Проте останнім часом все більше з'являється думка про посилення ролі самого ветерана. Значення суспільства полягає у створенні сприятливих умов, а від ветеранів очікується активна діяльність, спрямована на успішну адаптацію до цивільного життя.

Згідно чинного законодавства [2] процес адаптації військовослужбовців та членів їх сімей включає такі основні складові:

психологічну – активне освоєння цінностей, норм, установок та культури, що присутні в цивільному середовищі, з метою відповідного пристосування особистості та її сім'ї до вимог, що існують в цьому середовищі;

правову – оволодіння правовими нормами, які регулюють соціальний та правовий статус особи, що покинула військову службу, та членів її сім'ї, визначають їх права, обов'язки та можливості, а також отримання інформації про державні органи, установи та організації, які надають допомогу у засвоєнні цих норм та реалізації їх прав та можливостей;

професійну – спеціалізоване покращення наявних професійних знань, вмінь та навичок, залежно від обраної професії, або набуття нових та успішна трудова адаптація.

Таким чином, незважаючи на визнання важливості інших аспектів соціальної адаптації військовослужбовців, наукова спільнота дослідників сконцентрувала свою увагу переважно на викликах, пов'язаних з професійною підготовкою та успішним

працевлаштуванням колишніх військових та їх адаптацією до умов ринку праці. Подібні підходи до цього процесу чітко відображаються також у національному законодавстві [3].

Концепція цивільної адаптації акцентує свою увагу на процесі переходу особи до різноманітних цивільних установ, включаючи рух всередині соціальних інститутів, які надають послуги, пов'язані зі статусом ветерана. Термін "перехід" набув більшої популярності серед наукової спільноти після 2004 року і зараз широко використовується.

Розглянемо фактори, що впливають на процес соціальної адаптації учасників бойових дій. Більшість дослідників підтримують думку, що вони є досить різноманітні і залежать від багатьох чинників. Ось деякі з них:

1. Тривалість бойових дій. Чим тривалішими є бойові дії, тим складніше може бути соціальна адаптація учасників. Довготривалі війни можуть призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних проблем, які ускладнюють процес адаптації після повернення в цивільне життя.

2. Характер бойових дій. Тип і інтенсивність бойових дій також впливають на процес соціальної адаптації. Ветерани, які брали участь у жорстоких бойових діях або були свідками насильства, можуть відчувати великий стрес і травми, які потребують додаткової підтримки та реабілітації.

3. Підтримка та реабілітаційні програми. Якість та доступність програм підтримки та реабілітації для ветеранів війни має велике значення для їхньої соціальної адаптації. Наявність психолого-педагогічної та соціальної підтримки, консультування, медичної допомоги, навчання новим навичкам та професіям, можливість інтеграції в трудове середовище і відновлення зв'язків з родиною та спільнотою – все це може позитивно впливати на процес соціальної адаптації.

4. Підтримка родини та спільноти. Сімейна підтримка та підтримка спільноти ветеранів також грають важливу роль у процесі їх адаптації до умов життєдіяльності. Така підтримка може виявлятися в емоційній підтримці (подолання стресу, тривоги або депресії). Сім'я може допомогти у пошуку альтернативної роботи, отриманні освіти, оволодінню новими навичками та розвитку соціальним контактам. Члени родини та спільнота ветеранів можуть забезпечити доступ до різних ресурсів та послуг, які сприяють соціальній адаптації. Це можуть бути медичні послуги, консультування, правова допомога, житлова підтримка або фінансова допомога.

5. Економічні фактори. Фінансова стабільність та можливості зайнятості впливають на соціальну адаптацію учасників бойових дій. Багато ветеранів можуть зіткнутися з труднощами при знаходженні роботи або перекваліфікації після повернення з війни. Недостатня економічна підтримка може вплинути на їхню здатність забезпечувати себе та свої родини, що може створювати додатковий стрес та перешкоди в соціальній адаптації.

6. Соціальне ставлення та стигма. Деякі ветерани можуть зіткнутися зі стигматизацією або негативними ставленнями з боку суспільства, що може ускладнити їхню соціальну адаптацію. Недостатня розуміння або недооцінка ветеранів може призвести до відчуття відчуженості та відмежування від навколишнього середовища.

7. Психологічні фактори. Психологічний стан ветеранів, такий як відчуття тривоги, депресія, ПТСР, може значно впливати на їхню соціальну адаптацію. Нездатність ефективно впоратися з емоційними труднощами може обмежувати їхню здатність до встановлення та підтримки соціальних зв'язків.

Ці фактори не є вичерпним списком, але вони вказують на деякі з основних аспектів, які можуть впливати на процес соціальної адаптації учасників бойових дій. Врахування цих факторів і надання відповідної підтримки та ресурсів можуть допомогти полегшити процес соціальної адаптації учасників бойових дій.

Важливим в рамках нашого дослідження є ідей про те, що значна частина наукових досліджень, присвячених адаптації військовослужбовців до цивільного життя, фокусується на психологічних та медичних аспектах. Це призводить до того, що дослідження присвячені адаптації військовослужбовців до мирного життя не розглядають процес з соціальної перспективи, залишаючи цей аспект дещо на задньому плані. Вчені виділяють три основні культурні фактори, які, на їх думку, мають значний вплив на перехід військовослужбовця з армії до цивільних соціальних інститутів, а саме: соціалізація, гендер і ідентичність. Дане питання потребує окремого наукового дослідження.

Отже, можна зазначити, що наукові концепції щодо процесу соціальної адаптації військовослужбовців до цивільного життя не є статичними, а постійно змінюються під впливом різних факторів, соціальних умов, еволюції уявлень про його сутність та цілі.

Література

1. Буряк О. О., Гіневський М. І. Соціальна адаптація армії України до нових умов існування. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2014. № 4 (41). С. 160–166.

2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

3. Про схвалення Концепції Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2017 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 1068-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2013-%D1%80#Text>

***

ЯВИЩЕ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Шевченко Дарина Вікторівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Хлєбїк С. Р.

Явище насильства щодо дітей є правовою проблемою. В контексті правозастосування, явище насильства над дітьми слід розглядати як проблему порушення основних прав людини та дитини. Першим міжнародним документом, в якому розглядалась проблема прав дитини, була Женевська декларація 1924 року. Спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання, захист. Важливим документом стала прийнята 10.12.1948 р. Генеральною асамблеєю ООН Загальна декларація прав людини (введена в дію з 1976 р.) [3]. У ній вперше зафіксовані основи захисту прав дітей. Декларація характеризує пакети прав людини, що гарантують рівні права дітям та забезпечення вирішення їх основних проблем. Генеральна асамблея ООН 20.11.1959 р. прийняла Декларацію прав дитини – документ, який регулює становище дитини в сучасному суспільстві [2]. Документом, де проголошується, що людство зобов'язане дати дітям усе найкраще. Надійно забезпечити дитинство, яке гарантує в майбутньому розвиток повнолітніх громадян, стала Конвенція про права дитини, схвалена ООН 20.11.1989 р. [4]. Україна ратифікувала Конвенцію в 1991 році та внесла відповідні зміни до національного законодавства.

Проблема насильства над дітьми має соціальний характер. Її механізми є об'єктом дослідження психології, яка досить глибоко вивчає природу агресивної поведінки людини, а превентивна діяльність щодо попередження насильства та подолання його наслідків для особистості лежить в площині технологій соціальної роботи [1, с. 89].

Насильство над дітьми передбачає будь-які умисні, повторювані дії або бездіяльність по відношенню до дитини з боку батьків, осіб, які їх замінюють, однолітків, педагогів, оточуючих. Результатом їх дій є нанесення шкоди здоров'ю і благополуччю дитини або створення умов, що заважають оптимальному фізичному або психічному розвитку дитини, порушуються її права та свобода [7, с. 179]. Коли мають на увазі насильство по відношенню до дітей, часто вживають термін «жорстоке поводження з дітьми». Поняття жорстокого поводження з дітьми включає в себе фізичне і психічне насильство обов'язково з елементами жорстокості, зокрема, і щодо потреб дитини. В результаті чого виникає загроза її життю, здоров'ю.

Жорстокість з боку близької людини, якій дитина довіряє і завжди намагається знайти опору і підтримку, завдає більшого психологічного й фізичної шкоди, ніж насильство з боку людини сторонньої. В такому випадку порушується основний принцип сім'ї – безпечне існування будь-якого її члена. У цій ситуації дитина не може задовольнити свою базову потребу в безумовному прийнятті та любові.

У науковій літературі також висловлена думка, що жорстокість може втілюватися в ненаданні неповнолітньому харчування, залишення в приміщенні одного на довгий час, в систематичному приниженні його гідності, знущаннях, нанесенні побоїв тощо [6, с. 229].

Таким чином, жорстоке поводження – це, перш за все, фізичне або психічне насильство, що застосовується по відношенню до неповнолітнього (нанесення побоїв, умисне заподіяння легкої шкоди здоров'ю, вчинене без хуліганських спонукань, зв'язування, систематичні погрози заподіяння шкоди здоров'ю, сексуальні домагання тощо), знущання над його особистістю (позбавлення їжі, тепла, води) [7, с. 178].

Важливо виокремити низку факторів ризику насильства по відношенню до дитини:

По-перше – це фактори ризику, пов'язані з особливостями сім'ї в цілому:

-сім'ї з низьким матеріальним рівнем життя, для яких характерними ознаками є систематична нездатність або небажання батьків забезпечити основні потреби дитини в їжі, одязі, медичному догляді тощо.

- багатодітні сім'ї, які, зазвичай, перебувають у складних матеріальних умовах, що створює проблеми у забезпеченні дітей харчуванням, одягом, лікуванням і в той же час, стимулює батьківську втому і невдоволеність життям, які можуть позначатися на виявах агресивності щодо дітей ;

-неповні і конфліктні сім'ї, які характеризуються важкою, напруженою обстановкою в сім'ї, нереалізованість очікувань жінки або чоловіка від шлюбу, постійної втоми, психологічного виснаження. та ін.;

-прийомні сім'ї, де вже є свої діти, визначаються тим, що прийомні діти є джерелом отримання матеріальної допомоги, а не щирого бажання допомогти їй вирости гідною людиною.

По-друге, це фактори ризику, пов'язані зі здоров'ям батьків: інвалідність одного або обох батьків; розумова відсталість батьків; психічні захворювання (шизофренія, депресивні захворювання та ін.).

По-третє, виокремлюються чинники ризику, пов'язані з особистісними і характерологічними особливостями батьків, також батьківськими установками та поглядами на процес виховання дитини в сім'ї:

- агресивність та знижений рівень самоконтролю; нереалістично високий рівень очікувань по відношенню до дитини; неготовність батьків прийняти новонароджену дитину, з відхиленнями у фізичному та психічному розвитку тощо;

-викривлене сприйняття дитини, страх того, що дитина «зіпсується»; перебільшення цінності фізичних покарань; власний дитячий досвід, пов'язаний з насильством.

По-четверте, це фактори ризику, пов'язані з особливостями дитини: гіперактивний синдром, надмірна рухливість, знижена здатність до концентрації уваги дитини; фізичні і психічні відхилення дитини.

Як свідчать результати досліджень, переважна кількість дітей, які пережили насильство в таких сім'ях, гинуть 10%, у решти розвиваються фізичні і психічні відхилення. Кінцевою стадією сімейного неблагополуччя, яка перекреслює можливість нормального морального формування особистості дитини в сімейному середовищі, є пряма агресивність батьків по відношенню до дитини [5, с. 42].

Спотворення сімейних відносин породили таке поширене явище, як соціальне сирітство – втрата дітьми батьківської допомоги і турботи при живих батьках. Для багатьох сучасних дітей рідна домівка ніколи і не була надійним захистом, тому що жорстоке поводження з дітьми часто служить причиною, яка змушує дітей тікати з дому і шукати порятунку на вулиці.

Таким чином, слід зазначити, що явище насильства щодо дітей є соціальною проблемою, яка потребує проведення організаційно-соціальної роботи з надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і фінансової допомоги, соціальної адаптації та реабілітації та здійснюється з дітьми, їх батьками та соціальними педагогами закладу освіти, іншими фахівцями дотичними до вирішення проблеми.

Література

1. Гривцова В. І., Сухарева А. О. Важливість здійснення профілактичної роботи щодо дітей задля запобіганню домашнього насильства. *Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*; (08 липня 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 89–92.

2. Декларація прав дитини, Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 17.05.2023).

3. Загальна декларація прав людини (10.12.1948). URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015#Text (дата звернення: 17.05.2023).

4. Конвенція про права дитини (20.11.1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 17.05.2023).

5. Петрочко Ж. В., Ничипорчук І. С. Особливості соціально-педагогічної профілактики жорстокого поводження щодо дітей в сім'ї. *Magyar Tudományos Journal*. 2020. № 45. С. 40–43.

6. Семікоп Н. В. Особливості виявлення та реагування на випадки домашнього насильства щодо дітей в умовах воєнного стану. *Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 08 липня 2022 р.* С. 228–232.

7. Устінова-Бойченко Г. М., Близнюк Є. О. Проблематика домашнього насильства над дітьми. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжн. наук.-практ. конф. м. Одеса, 25 лютого 2022 р.* / редкол. В.П. Маковій та ін. Одеса, ОДУВС, 2022. С. 178–180.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Шевченко Руслана Євгенівна

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ

Науковий керівник – д-р соціол. наук, проф. Шуст Н. Б.

Україна переживає складний період, пов'язаний з військовою російською агресією на своїй території. Це має вплив на всі сфери життя людей, в тому числі й на освіту [1; 2; 3]. Студенти закладів вищої освіти також відчувають наслідки війни, що може стати перешкодою для їх соціально-психологічної адаптації до навчання.

Соціально-психологічна адаптація студентів є місцем процесу, який відбувається на ранніх стадіях навчання і досягнення подальших успіхів у навчанні та розвитку. Умови війни можуть суттєво вплинути на процес адаптації студентів, після чого вони можуть стикнутися зі стресом, тривогою та нестабільністю в соціальному середовищі [5].

Одна з особливостей соціально-психологічної адаптації студентів до навчання в умовах війни – це зміна їх сприйняття навчального процесу. Студенти можуть відчувати віддаленість від навчальних програм та бути менш зацікавленими у навчанні через нестабільність у соціальному середовищі. Вони також можуть відчувати втому та стрес, що може призвести до зниження успішності та здоров'я. За даними опитування, проведеного Українським центром соціальних реформ, понад 60% студентів повідомили, що відчувають стрес, пов'язаний зі складною соціально-політичною ситуацією в Україні [6].

Іншою особливістю адаптації студентів до навчання в умовах війни змінюється їх поведінка та соціальні зв'язки. Студенти можуть стати менш активними в соціальному житті, відчувати незручності у спілкуванні з іншими людьми, а також втратити зв'язок з друзями та рідними [7].

Однак, необхідно зазначити, що соціально-психологічна адаптація студентів до навчання в умовах війни може бути позитивною, якщо студенти отримують підтримку з боку співробітників навчального закладу та соціальних служб. Це може включати психологічну підтримку, організацію курсів професійного розвитку, підвищення рівня безпеки та стабільності на території навчального закладу. Згідно з опитуваннями, проведеними Українським центром соціальних реформ, понад 45 % студентів повідомили, що відчувають нестачу соціальної підтримки в умовах війни [4].

Також важливо забезпечити індивідуальні особливості студентів та їх потреби при забезпеченні соціально-психологічної підтримки. Наприклад, студенти з психологічними проблемами можуть потребувати більш інтенсивної психологічної підтримки, ніж інші студенти. За даними Міністерства освіти і науки України, кількість студентів, які отримують соціальні стипендії, збільшилася на 10 % порівняно з 2020-2021 роками, що збільшується про зростання потреби у фінансовій підтримці студентів в умовах війни [8].

Загалом, соціально-психологічна адаптація студентів до навчання в умовах війни є промисловим процесом, який може вплинути на їхні подальші успіхи в навчанні та розвитку. Забезпечення соціально-психологічної підтримки студентів може допомогти зменшити вплив негативних наслідків війни на їхню адаптацію та сприяти їхньому успіху в навчанні.

Основні практичні рекомендації для полегшення соціально-психологічної адаптації студентів до навчання в умовах війни в Україні [6]:

1. Надання підтримки студентам. Надання може підтримувати психологічну підтримку, консультації та доступ до соціальних послуг. Університети можуть

забезпечити доступ до психологічної підтримки та консультацій з приводу соціальних проблем, що сприяють зв'язку зі складною соціально-політичною ситуацією.

2. Розвиток культури безпеки. Навчальні заклади можуть проводити навчання та тренінги з безпеки культури, щоб підготувати студентів до можливих загроз. Це може включати навчання з питань пожежної безпеки, першої медичної допомоги та інших навичок, які можуть допомогти в екстрених ситуаціях.

3. Розробка програми підтримки студентських груп. Студенти можуть бути об'єднані в групу зі спільними інтересами або згуртовані навколо інших факторів. такі групи можуть надати можливість студентам підтримувати один і обговорювати спільні проблеми. Навчальні заклади можуть підтримувати розробку такої групи та забезпечити їм необхідну інфраструктуру.

5. Розробка курсів із соціальної адаптації. Навчальні заклади можуть проводити спеціальні курси із соціальної адаптації, щоб підготувати студентів до різних аспектів навчання в умовах війни. Такі курси можуть включати питання, пов'язані з психологічними аспектами адаптації до нових умов, організацією навчального процесу в умовах конфлікту, безпекою на кампусі та в місцях проживання.

6. Забезпечення доступу до інформації. Університети можуть забезпечити студентам доступ до інформації щодо можливих загроз та рекомендації щодо їх уникнення. Це може включати створення електронних баз даних про безпеку, інструкції з евакуації, контакти з екстреними службами та іншу корисну інформацію.

7. Підтримка створення мережі. Університети можуть сприяти створеній мережі підтримки, яка буде допомагати студентам та їхнім родинам у різних питаннях, пов'язаних зі становищем у країні. Це може включати створення інструментів гарячих ліній, форумів, груп у соціальних мережах та інших комунікаціях.

Також можна надати студентам можливість взяти участь у різних програмах обміну, щоб вони могли відвідати інші країни, познайомитися зі студентами з іншою культурою та знайти нові рішення для своїх проблем.

Крім того, необхідно забезпечити студентів якісним медичним обслуговуванням, включаючи психологічну підтримку, яка може бути надана через консультації, психотерапію, групові терапії, тренінги та інші методи.

Висновок. Соціально-психологічна адаптація студентів до навчання в умовах війни є складним завданням для навчальних закладів вищої освіти України. Це вимагає зусиль від університетів, студентів, їхньої родини та громадських організацій. Рекомендації, можуть допомогти зменшити вплив війни на соціально-психологічну адаптацію студентів та забезпечити їх успішне навчання.

Література

1. Шуст Н. Освіта у стратегії випередження гібридних загроз українській суб'єктності у глобалізованому світі. *Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу [Електронний ресурс]: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.)* / відп. ред. А. Кравченко. Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. С. 357–360.

2. Shust, N., Tymchuk, L., Maidaniuk, I., Sydorenko, I., Puzyrenko, Y., & Nevmerzhytska, O. (2022). Education as an Effective Component of Political Development and Socio-Economic Prosperity in Society. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14 (4), 463–476.

4. Шуст Н. Б., Дубовик С. М. Вища освіта в сучасних умовах: криза або оновлення. *Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 берез. 2021 р.)* / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». С. 255–257.

5. Бондаренко Н. О., Лазуркевич Л. В. Особливості соціально-психологічної адаптації студентів до навчання в умовах конфліктної ситуації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 3 (97). С. 91–104.

6. Лозінська І. В., Козловський Є. П. Соціально-психологічна адаптація студентів до умов війни: досвід українських ВНЗ. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 170. С. 57–63.

7. Сідак М. Адаптація в умовах війни: як студенти виживають на сході України. *Радіо Свобода*, 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31070336.html>

8. Шабанова І. М., Шеремет І. А. Стан соціально-психологічної адаптації студентів українських вишів до умов війни. *Вісник Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського. Серія: Психологія*. 2019. Вип. 1 (17). С. 79–85.

9. Шевченко Л. М., Дмитрієва В. О. Психологічна адаптація студентів до навчання в умовах війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2018. Вип. 1 (65). С. 64–69.

***

КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

Шелест Наталія Олександрівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Хлебик С. Р.

Станом на сьогодні соціальна робота набуває все більш важливого та суттєвого значення як інструмент надання соціальних послуг різним вразливим категоріям населення.

Інноваційний метод роботи кейс-менеджмент або ж як зазначено державними нормами «ведення випадку» є однією із ключових технологій соціальної роботи, яка спрямована на вирішення соціальних, психологічних, міжособистісних проблем через встановлення безпосередньої взаємодії між соціальним працівником і отримувачем соціальних послуг.

Надання послуг методом кейс-менеджмент полегшує отримання соціальних послуг сім'ям та особам, які перебувають в складних життєвих обставинах або в яких існує ризик потрапляння в складні життєві умови, а також створює довірливі відносини до установи і до держави в цілому [1].

Принципами кейс-менеджменту є:

- Індивідуальний підхід
- Орієнтація послуг на клієнта
- Орієнтація на сильні сторони клієнта
- Партнерські відносини між клієнтом та кейс-менеджером
- Підхід «Людина в оточенні»
- Командна робота
- Компетентність кейс-менеджера [2].

Кейс-менеджер – фахівець, який надає дану послугу є координатором, що перенаправляє отримувача соціальних послуг, у разі необхідності до відповідного спеціаліста, завдяки чому можна зекономити багато часу у вирішенні певних проблемних питань. А також дотримується етичних аспектів кейс-менеджменту, таких як: соціальна справедливість, людська гідність, важливість людських стосунків, конфіденційність та відповідальність.

Основні завдання кейс-менеджера:

- Оцінка потреб і мотивації отримувача соціальних послуг, визначення сильних сторін;
- Аналіз наявних ресурсів і послуг;
- Планування допомоги, яку може надати кейс-менеджер;
- Координація соціальних послуг, представлення інтересів клієнта в різних установах;

- Моніторинг виконання;
- Оцінка виконання та завершення супроводу.

Законом України «Про соціальні послуги» визначено, що вразливі групи населення – особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників [3]. Тому саме цій категорії населення приділяється найбільше уваги та часу в соціальній роботі.

Оскільки метод кейс-менеджменту застосовується з різною вразливою категорією населення, то відповідно до проблематики обирається певна модель кейс-менеджменту.

Існує чотири моделі кейс-менеджменту:

- Модель інтенсивного втручання;
- Клінічна модель;
- Зосереджена на сильних сторонах;
- Універсальна брокерська модель.

Модель інтенсивного втручання зосереджена на комплексному підході та застосовується в роботі з особами, які мають проблему психічного здоров'я та активними споживачами наркотиків. В більшості випадків це є підлітки, які через певні проблеми в сім'ях досить рано починають вживати наркотичні речовини, які є в легкому доступі. Тому саме тут актуально використовувати дану модель кейс-менеджменту, так як вкрай необхідно інтенсивне та швидке втручання.

Клінічна модель кейс-менеджменту акцентується на взаємовідносинах «клієнт-кейс-менеджер», тому що саме в цій моделі фахівець виступає терапевтом. Дана модель ефективна в роботі з людьми похилого віку, з бездомними, які мають проблеми з психічним здоров'ям, з особами, які були засуджені, відбували покарання та повернулися з місць позбавлення волі, а також з людьми, що мають проблеми з опорно-руховою системою.

В клінічній моделі, кейс-менеджери працюють над тим, щоб навчити отримувачів соціальних послуг самостійно вирішувати проблеми. Сприяють в забезпеченні доступу до ресурсів, які допоможуть їм розвиватися та створюють систему підтримки клієнтів.

Зважаючи на важливість саме терапевтичних стосунків між кейс-менеджером та отримувачем послуг, фахівець може одночасно вести не більше десяти випадків.

Модель кейс-менеджменту, яка зосереджена на сильних сторонах фокусується саме на сильних сторонах отримувача послуг та їх подальшого розвитку. Основа моделі ґрунтується на тому, що кожна людина має певний внутрішній ресурс для подолання складних життєвих обставин.

Фахівець допомагає отримувачеві соціальних послуг визначити власні пріоритети та очікування щодо змін у своєму житті. Застосовується модель з особами, які мають ВІЛ-позитивний статус та досить поширена в роботі з сім'ями, що опинились в складних життєвих обставинах, що мають проблеми з вихованням дітей, та сім'ї, діти яких перебувають під патронатом, з метою підвищення батьківського потенціалу та повернення дітей в біологічну родину. Саме ця модель може успішно практикуватись в центрах соціальних служб в роботі з сім'ями з дітьми, що потребують уваги та підтримки з боку фахівців. В цій моделі кейс-менеджер може працювати з 15 випадками.

І ще одна важлива модель кейс-менеджменту це *універсальна брокерська модель*, передбачає координацію послуг та сервісів для отримувачів послуг. Модель зосереджена на задоволенні потреб отримувача послуг і пошуку додаткових ресурсів для повноцінної життєдіяльності та функціонування сім'ї в цілому. Не передбачає щільної та інтенсивної співпраці між отримувачем послуг і фахівцем, тому при роботі за такою моделлю, кейс-менеджер може вести до 35 випадків одночасно, так як в ній не передбачено надання послуг отримувачу. Універсальна брокерська модель є одна з актуальних в роботі з внутрішньо переміщеними особами, так як саме ця категорія

отримувачів соціальних послуг має множинні проблеми та потреби, такі як: матеріальні, медичні, соціальні, освітні, психологічні, юридичні та інші [4].

Варто зазначити, що етапи роботи в чотирьох моделях кейс-менеджменту є однаковими, це: встановлення контакту з особою/сім'єю, оцінка ситуації з якою звернулася сім'я чи особа; планування роботи на вирішення проблемних питань; реалізація плану, та обов'язковий моніторинг і оцінювання результатів даної роботи.

Отже, цінність даного методу в тому, що потреби вразливих категорій задовольняються через індивідуальну підтримку, використання різних стратегій соціальної роботи, забезпечення актуальною інформацією, гуманітарною допомогою а також координування отримання всіх соціальних послуг на вирішення тих питань, які підвищують якість життєдіяльності отримувача соціальних послуг. Тому при виборі моделі кейс-менеджменту, потрібно обов'язково враховувати потреби та індивідуальні особливості цільової аудиторії, їх вікові та психологічні потреби.

Література

1. Тодорцева Ю. В. Кейс-менеджмент як метод соціальної роботи в процесі підготовки професійно мобільних майбутніх фахівців соціальної сфери. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. С. 133–136).

2. Гусак Н. Є. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб: метод. реком. Київ, 2015. 62 с.

3. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII: станом на 27.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 16.05.2023).

4. Савчук О. М., Галай А. О. Кейс-менеджмент у роботі з внутрішньо переміщеними особами. 2016. Т. 188. С. 71–72.

***

МЕТОДИ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Ярошенко Каріна Віталіївна

КЗ СОР «Лебединський педагогічний фаховий коледж імені А. С. Макаренка», м. Лебедин

Науковий керівник – викл. вищої категорії, ст. викл. Коваленко С. Л.

Проблема насильства в сім'ї по відношенню до дітей – це соціальне явище, яке відноситься до однієї з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Через домашнє насильство чимало дітей самі залишають сім'ї, удаються до самогубства. Шкідливість фізичного покарання полягає передусім у тому, що воно збуджує нервову систему дитини. Її психіка грубішає, дитина втрачає чутливість до інших засобів виховання. Натомість ці «педагогічні методи» закріплюються у свідомості, згодом їх використовують для виховання власних дітей як найбільш впливові й ефективні. Наслідки жорстокого поводження з дітьми є руйнівними. У них виникають почуття меншовартості, власної неповноцінності, бажання накласти на себе руки, а на цьому тлі – стійкі особистісні й поведінкові особливості, унаслідок загострення яких вони стають небезпечними для суспільства [1, с. 3]. Події останніх років примушують соціальних педагогів звернути увагу на проблему впливу на психіку дітей, що пережили домашнє насильство.

Психологічна допомога є найбільш важливою складовою при наданні допомоги дітям, які постраждали від насильства. Вона повинна полягати у зменшенні негативного впливу пережитої травми на подальший розвиток, запобіганні відхилень у поведінці, полегшенні реадaptaції в суспільстві, а також у вживанні заходів з припинення насильницьких дій над дитиною. Психологічна допомога дітям повинна

здійснюватися з урахування вікового, фізичного і психічного розвитку дитини, стану фізичного і психічного здоров'я, виду перенесеного насилля, тяжкості психотравми і сили переживання травматичного досвіду. А також стратегії допомоги обов'язково повинні співвідноситися з уміннями і здібностями, пов'язаними з розвитком дитини [3, с. 128].

Особливу увагу варто звернути на такий метод психологічної допомоги, як арт-терапія. Арт-терапія – це вид психотерапії та психологічної корекції, заснований на мистецтві та творчості.

Арт-терапія стала невід'ємною частиною соціальних заходів профілактичного й реабілітаційного характеру, медичної, психотерапевтичної та педагогічної практики.

Розглянемо більш докладно можливості використання методів арт-терапії в роботі соціальних педагогів з дітьми, що зазнали домашнього насильства.

Висока ефективність, простота використання, цікаві вправи, позитивні емоції від терапії у клієнтів – все це зробило методи арт-терапії дуже популярними у фахівців. Використання різних типів фарб, кольорових олівців, крейди, альтернативних матеріалів, тіста, пластиліну, піску, кінетичного піску, кварцового кольорового піску, інших природних матеріалів дають широкі можливості для терапевтичного процесу [3, с. 76].

Дітям важко говорити про те, що з ними сталося, тому саме арт-терапія допоможе подолати страх, відразу, ненависть, почуття власної неповноцінності, провини, а також на сформувані адекватну самооцінку.

У роботі з дітьми, що зазнали домашнього насильства, дуже важливо дотримуватись важливих принципів, які забезпечують створення атмосфери психологічного захисту та комфорту, формують почуття довіри, допомагають налагодженню терапевтичного альянсу. Це постійна підтримка дитини, схвалення її досягнень, позитивний ресурс для її образу «Я». Не допускається застосування оціночних суджень та через примус нав'язування дитині виконання терапевтичних завдань. Формувати позитивне прийняття всього, що виникає в результаті роботи, незалежно від його змісту чи естетичного вигляду, схвалюючи саму дитину, відмічаючи зміни, які відбуваються у ній, зазначати її особистісне зростання, при цьому не ставити у порівняння з іншими дітьми [2, с. 199].

Значне місце в арт-терапії, що використовується з дітьми, які зазнали домашнього насильства, відіграють образотворчі техніки:

1. Марання (у буквальному розумінні це означає «бруднити»). Найбільш насиченими по втіленню і емоційно яскравими є гуашеві або акварельні зображення. Фарби ініціюють спонтанність, допомагають більш відкрито виявляти різноманітні емоції, досліджувати власні переживання.

2. Штрихування, каракулі. Зображення створюється без фарб, за допомогою олівців та крейди. Діти хаотично або ритмічно наносять тонкі лінії на поверхню паперу, підлоги, стіни, мольберта і пр. Лінії можуть виглядати нерозбірливими, недбалими, невмілими, або, навпаки, вивіреними і точними. З окремих каракулів може скластися образ.

3. Монотипія. На гладкій поверхні робиться малюнок гуашевою фарбою. Матеріал, на який наноситься фарба, не повинен пропускати воду. Зверху накладається аркуш паперу і притискають до поверхні. Виходить відбиток у дзеркальному відображенні.

4. Малюнок на склі. На відміну від малювання на папері, скло дарує нові візуальні враження і тактильні відчуття. Прямо в процесі малювання скло можна промити мокрою губкою, нанести новий малюнок, знову змити. За рахунок того, що фарба не вбирається, скільки б різнокольорових шарів ні наносилося, під ними завжди буде просвічувати прозора основа. Завдяки цим властивостям зображення на склі сприймається як тимчасове, позбавлене монументальності і сталості.

5. Малювання пальцями. У ході такої роботи виникають особливі тактильні відчуття, які випробовуєш, коли опускаєш палець в гуаш – щільну, але м'яку, розмішуєш фарбу в баночці, береш невелику кількість рідини на палець, переносиш на папір і залишаєш перший мазок. Це цілий ритуал, який приносить задоволення та допомагає забути пережите.

6. Малювання сухими листям (сипучими матеріалами і продуктами). На аркуш паперу клеєм, який видавлюється з тюбика, наноситься малюнок. Потім сухе листя розтираються між долонями на дрібні частинки і розсипаються над клейовим малюнком. Зайві частинки струшуються.

7. Малювання предметами навколишнього простору. Діти можуть малювати пластиліном, м'яким папером, гумовим іграшками, кубиками, губками, зубними щітками, паличками, нитками, соломинками тощо.

8. Малювання на мокрому папері. Незвичайна робота може вийти, якщо її виконати на заздалегідь змоченому пульверизатором папері. Цікаво спостерігати, як розтікаються і змішуються на мокрому папері фарби, це доставить дитині особливу насолоду подарує багато позитивних емоцій.

Основна мета таких занять з дітьми, що зазнали насильства: не навчити дитину малювати чи ліпити, а допомогти за допомогою засобів мистецтва впоратися з проблемами, що викликають у неї негативні емоції, переживання, страхи, показати, що всі проблеми можна вирішити, що навколо існує не тільки світ зла та насильства, а й добро, краса.

Отже, щоб уникнути негативних наслідків дітям і підліткам необхідно надавати своєчасну кваліфіковану психологічну допомогу – арт-терапію. Вибір її виду залежить від: віку, рівня когнітивного розвитку дитини, виду перенесеного насильства, від стану психічного і фізичного здоров'я. Але який би її різновид не застосовувався, потрібно знати, що головною метою при наданні допомоги дітям, які пережили жорстоке ставлення в сім'ї, є розпізнавання і адаптивне вираження почуттів, що пов'язані з пережитим зловживанням і зневагою, забезпечувати психологічний комфорт та сприяти гармонійному розвитку особистості.

Література

1. Виявлення, попередження і розгляд насильства та жорстокого поведіння з дітьми : метод. мат. для прац. освіти / Буров С.О., Дубініна І.М., Онишко Ю.В. та ін. Київ: КАЛИТА, 2007. 36 с.

2. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей / Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько. Київ: Академвидав, 2013. С. 197–209.

3. Овсяннікова Я. О. Форми і методи роботи з дітьми, які пережили насильство. *Вісник Національного університету оборони України: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 4 (29). 312 с.

РОЗДІЛ 2

ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: ПРАВОВІ, УПРАВЛІНСЬКІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

***

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Безбабна Ольга Михайлівна

КЗ СОР «Лебединський педагогічний фаховий коледж імені А. С. Макаренка»
м. Лебедин

Науковий керівник – викл. вищої категорії, ст. викл. Коваленко С. Л.

Технологізація соціальної діяльності, як і будь-якої іншої в соціальній сфері, є відображенням об'єктивних вимог, що висуває науково-технічний і соціальний прогрес. Вона завжди має інноваційний, творчий характер, тому що пов'язана з постійним пошуком більш досконалих і, як наслідок, більш ефективних способів використання ресурсів людини, її фізичного й інтелектуального потенціалу. Становлення соціальної педагогіки та соціальної діяльності, як практичної, сприяло розвитку соціально-педагогічних технологій у професійній діяльності з різними категоріями населення. Інтенсивний розвиток соціального захисту та підтримки сімей, що опинились у складних життєвих обставинах вимагає розширення сфери надання допомоги та соціальних послуг, використання професійного технологічного підходу в цій сфері. Це збільшує потребу в розвитку різних технологій соціально-педагогічної діяльності, збагаченні методів і форм соціальної допомоги сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах.

Терапія засобами мистецтва – це синтез декількох галузей наукового знання (мистецтва, медицини і психології). У лікувальній і психокорекційній практиці вона є сукупністю методик, видів мистецтва у своєрідній символічній формі, що дають змогу за допомогою стимулювання художньо-творчих (креативних) проявів людини здійснити корекцію порушень психосоматичних, психоемоційних процесів [3, с. 176].

Подолання соціальних проблем завжди пов'язано з впливом на людину, її поведінку, діяльність і психіку, тому соціально-педагогічна терапія тісно пов'язана з психотерапією, в якій використовуються методи впливу на психіку. Ці впливи засновані на психологічних теоріях та методах і передбачають систематичні, цілеспрямовані заходи для надання допомоги особі або групі осіб у питаннях врегулювання почуттів, імпульсів, думок, відношень і зняття психологічних симптомів, що викликають занепокоєння, дискомфорт у людини [2].

Спеціаліст у галузі соціальної роботи, опанувавши сучасну технологію терапевтичного впливу, здатний перебороти вузьке трактування причин соматичних і психічних недуг. Сприймаючи людину цілісно, тобто як індивідуальну самоцінність, з її переживаннями, проблемами і труднощами, він має можливість творчо використовувати кращі, апробовані методи на практиці, зробити терапевтичну допомогу більш дієвою та гуманною [2].

У наш час існує багато технологій терапії. Особливе місце в соціально-педагогічній терапії посідає технологія терапії мистецтвом, що є одним із методів соціально-педагогічної діяльності, який використовує можливості мистецтва для досягнення позитивних зрушень в емоційному, інтелектуальному й особистісному зростанні людини. Соціальні працівники у практичній діяльності використовують ігрову терапію, арт-терапію, бібліотерапію, казкотерапію, логотерапію, лялькотерапію, музичну і танцювальну терапію, психогімнастику, епістолярну терапію тощо.

Ізотерапія – терапія образотворчим мистецтвом, насамперед малюванням, що має на меті: дозволити дати вихід негативним почуттям; опрацювання почуттів і думок, які клієнт звик придушувати; розвиток внутрішнього контролю; концентрацію уваги на почуттях і відчуттях; підвищення самооцінки [3].

Епістолярна терапія – написання листа. Мета: досягнення реставрації міжособистісних взаємин у випадку, коли мовний контакт порушено або його взагалі не існує. Те, що написано, переконає сильніше, ніж сказане. Терапія листами дає ресурс, ясність і розуміння власних потреб. Окрім того, лист до дитини (до батьків) можна використати як допоміжний засіб корекції взаємин у родині. Епістолярну терапію можливо використовувати у формі «Пошти довіри» [5].

Ігрова терапія – використання гри з метою звільнення від напруги, психологічних «затисків», стереотипів, стимулювання розвитку енергійності, життєвого оптимізму [2]. Мета: навчання тому, як правильно грати власні соціальні ролі. Саме в грі дитина може продемонструвати з допомогою конкретних предметів, що виступають як символи, те, що вона коли-небудь прямо чи опосередковано пережила. Маніпулюючи ігровими предметами, дитина може краще показати (ніж виразити словами), як вона ставиться до: себе; близьких дорослих; різних подій власного життя. Діти повніше і безпосередніше виражають себе в спонтанній, самостійно ініційованій грі, ніж у словах. Суто вербальні методи менш ефективні в роботі з дитиною, тому що рівень її абстрактного мислення не завжди дає змогу виразити словами власні почуття і переживання.

Казкотерапія – спільне з клієнтом відкриття тих знань, що є в душі та є психотерапевтичними в певний момент. За допомогою казки розкривається внутрішній та зовнішній світ, відбувається осмислення пережитого, моделювання майбутнього [2]. Мета: підведення людини до усвідомлення внутрішньої сутності, власної єдності та неповторності, до відчуття гармонії з собою та світом. У процесі казкотерапії людина навчається сприймати себе такою, якою є, усвідомлювати себе й інших людей як неповторну індивідуальність.

Бібліотерапія – зняття душевного стресу та лікування людей, основою якого є читання ними книжок певного змісту і тематики [2]. Мета: досягнути потрібного профілактичного впливу, стимулювати в людини позитивні й погасити негативні настрої. У процесі читання книги клієнт веде записи, аналіз яких допомагає об'єктивно оцінити його стан. Список книг соціальний працівник підбирає відповідно до проблеми клієнта. Теорія та практика бібліотерапії досі недостатньо розроблена. Проте цілющу дію книги на людину широко використовують лікарі та вчителі. Читання книг – це заповнення недоліків власних досвіду та переживань. З одного боку, людина ніби проживає десятки інших життів, радіє чужим радощам, здійснює вчинки та помиляється, виходить переможцем зі складних ситуацій. Це не може не впливати на емоції та почуття людини, принципи підходів до життя та власних переживань, а з іншого – література, що проповідує насильство, жорстокість, може формувати такі ж якості в житті.

Таким чином, соціально-педагогічна терапія є однією з соціально-педагогічних послуг, що пов'язана з психотерапією, де використовуються методи впливу на психіку. Це систематичні, цілеспрямовані заходи з надання допомоги особі або групі осіб у питанні врегулювання почуттів, імпульсів, думок, ставлень і зняття психологічних симптомів, що викликають тривожність, дискомфорт у клієнтів. Основою терапевтичного впливу є процедура соціальної допомоги, надання клієнту підтримки з боку оточення, ліквідація негативних наслідків взаємин засобами мистецтва.

Сьогодні систему спеціальної підготовки кадрів у галузі соціально-педагогічної терапії ще не сформовано, хоча потреба у фахівцях цього профілю постійно зростає. Тому кожному соціальному працівнику необхідно опанувати знання і технологічні навички терапевтичної діяльності з клієнтами. Разом з тим, потрібно наголосити, що

гарним соціальним працівником є не той, хто просто вивчає різні терапевтичні методи і методики, а той, хто через глибокі контакти з кожним клієнтом буде намагатися якнайкраще зрозуміти іншу людину і буде збагачувати власний світ переживань, адже розуміння іншої людини залежить не стільки від методу, скільки від людських якостей соціального працівника.

Література

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
2. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. для ВНЗ. Київ: Слово, 2008. 240 с.
3. Зверєва І.Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 316 с.
4. Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах: метод. посіб. / І. Д. Зверєва та ін. Київ: Держсоцслужба, 2006. 104 с.
5. Лікування мистецтвом [Електронний ресурс]. URL: vokrugsveta.ru.

***

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА В КРАЇНАХ ЄС ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ

Бей Ірина Сергіївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О. В.

Одна з найбільших гуманітарних криз в Європі виникла через військові дії в Україні, що призвело до значної кількості внутрішньо переміщених осіб і біженців. Багато з цих людей шукають притулку та соціальну підтримку в країнах ЄС, які фактично виявилися їх основною пільгою.

Країни ЄС, які приймають переміщених осіб з України, стикаються з викликами, пов'язаними зі значним приростом населення та потребами у соціальній підтримці та ресурсах для забезпечення додаткових потреб.

Соціальна підтримка – система заходів по наданню допомоги деяким категоріям громадян, що тимчасово опинилися в тяжкому економічному становищі (частково або повністю безробітні, молодь, що вчиться і ін.), шляхом надання їм необхідної інформації, фінансових коштів, кредитів, навчання, правозахисту і введення інших пільг [1].

Соціальна підтримка може бути надана більшими людьми або групами, такими як родина, друзі, колеги, релігійні організації, соціальні служби та інші. Вона може бути як формальною, організованою за допомогою програми та служби, так і неформальною, надаватися у вигляді підтримки від родини, друзів або інших близьких людей.

Дослідження з даної області проводили експерти громадської організації «Український центр соціально-правових досліджень»: М. Бук, В. Бурак, М. Ващишин, О. Гірник-Іваночко, І. Ласько, Т. Парпан, О. Рим, С. Синчук, О. Стасів. А також Міністерство соціальної політики України, Рада Європи та інші офіційні міжнародні організації спрямовані на захист прав людей [4].

Міжнародне законодавство, що вимагає захисту переміщених осіб, включає ряд документів та конвенцій, які стосуються прав людини, захисту цивільних осіб в умовах конфлікту та захисту біженців. Ось деякі з деяких документів, які забезпечують захист переміщених осіб:

- Конвенція ООН про статус біженців 1951 р. та її Протокол 1967 р. Ці документи визнають право людей на притулок в іншій країні, якщо їх дискримінують або переслідують в їхній рідній країні;

- Конвенція ООН про захист прав дитини 1989 р. Цей документ визнає право дітей на захист в умовах конфлікту, а також встановлює права дитини на освіту, здоров'я та соціальний захист;

- Конвенція ООН про захист прав людини та основоположних свобод 1966 р. Ця конвенція визнає право людей на захист від дискримінації та на повагу до їхнього права на життя, свободу та безпеку;

- Конвенція ООН про захист цивільних осіб у час війни 1949 р. Ця конвенція встановлює правила поведінки військових дій та захисту цивільних осіб, які перебувають під впливом конфлікту;

- Декларація ООН про переміщення внутрішньої особи 1998 р. Цей документ визнає права переміщених осіб внутрішньо в межах своєї країни та закликає державу забезпечити їм захист від насильства та інших форм дискримінації;

- Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 р. Цей документ визнає право людей з інвалідністю на повну інтеграцію в суспільство та на захист від будь-якої форми дискримінації;

- Загальна декларація прав людини 1948 р. Ця декларація визнає, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах, і закликає державу забезпечити захист цих прав для всіх людей, включаючи переміщені особи;

- Директива Ради 2001/55/ЄС «Директива про тимчасовий захист у разі масового прибуття переселенців». Метою директиви встановлені мінімальні стандарти для тимчасового захисту та правового статусу переселенців, які прибули у значних масштабах. Вона надає рамки для організації прийому, розміщення, харчування, медичної допомоги та освіти цим переселенцям. Вона також містить положення про співробітництво між країнами-членами для управління ситуаціями масового прибуття переселенців та розподілу відповідальності.

Ці документи та конвенції є найбільшими для захисту прав переміщених осіб та їх інтеграції в суспільство. Однак варто зазначити, що не всі країни ратифікують ці документи та не завжди підтримуються їх положення.

Значна чисельність осіб, які шукали прихисток у державах Європейського Союзу підтвердила необхідність і актуальність координування діяльності цих країн щодо єдиних стандартів та заходів соціального захисту. Запроваджені механізми колективного захисту вимушено переміщених осіб отримали назву «заходи тимчасового захисту» [2].

Розглянуті в дослідженні соціальні права та приклади їх реалізації:

- *Право на проживання.* У Бельгії в реєстраційному центрі в Брюсселі інші особи та громадяни України можуть подати документи на термінове проживання в бельгійському муніципалітеті чи місті. Якщо переміщені особи залишаються в приймаючій країні більше 1 місяця, муніципалітети рекомендують компенсацію, яку повинен сплатити гість приймаючій країні: 150 євро для дорослого та 50 євро для неповнолітнього.

- *Право на працевлаштування.* Після реєстрації в Болгарії та отримання реєстраційної картки іноземця з тимчасовим захистом внутрішньо переміщених осіб з України, внутрішньо переміщена особа має право негайно працювати, без необхідності отримання іншої реєстрації чи дозволу. Це право діє протягом наданого їм тимчасового захисту. Особи, які іммігрують з України, набувають статусу резидента після реєстрації. Ставка податку на доходи фізичних осіб у Болгарії становить 10%. Статус тимчасового захисту у Франції вимагає мінімальної зарплати 10,57 євро/год.

- *Право на соціальне забезпечення.* У Великобританії кожен член сім'ї, який прибув і отримав тимчасовий притулок, отримує одноразову виплату в розмірі 200 фунтів стерлінгів для покриття негайних виплат, поки особа поселяється. Ця допомога надається через місцеву раду. Розмір щомісячної матеріальної допомоги визначається для кожної особи окремо з урахуванням її матеріальних можливостей.

Подача заяви на отримання дозволу на проживання в Італії з метою тимчасового захисту надає громадянам Італії однакові медичні послуги в країні. У Румунії Асоціація Daruieste Aripі та Румунське товариство дитячої онкології та гематології створили платформу – Code4Romania – для допомоги всім українським онкохворим дітям. Це сприяє легкому, швидкому та адресному доступу до спеціалізованих медичних послуг.

- *Право на освіту.* Школу Свободи в Естонії відкрили в Таллінні 1 вересня 2022 року. У школі створено місця для учнів 7-12 класів 13-19 років. Навчання в школі ведеться естонською мовою, але до 40% викладання ведеться рідною мовою учнів згідно з державною програмою навчання Естонії. У Швеції відвідування школи є обов'язковим з року, коли дитині виповнюється 6 років, і до кінця останнього року початкової школи або до досягнення дитиною 18 років.

- *Права дитини.* В Ірландії дітьми без супроводу (до 18 років), які можуть потребувати міжнародного захисту та розлучаються зі своїми батьками чи опікунами, займається Tusla, Агентство у справах дітей та сімей. Всі діти розлучених дітей віком до 12 років негайно передаються на виховання. Дітей старше 12 років розміщуватимуть у школах-інтернатах коротко- та середнього перебування.

- *Право на власність.* Будь-яка людина, яка легально перебуває в ЄС, незалежно від місця реєстрації, може відкрити базовий банківський рахунок. Відсутність реєстрації не може бути підставою для відмови у відкритті основного банківського рахунку і буде вважатися дискримінацією. Банки та поштові відділення повинні пропонувати принаймні один тип банківського рахунку в євро. Основний банківський рахунок дозволяє вам користуватися основними фінансовими послугами, такими як грошові перекази, платежі, зняття кредитних карток, зняття готівки в банкоматах.

- *Право на возз'єднання членів сім'ї.* У Словаччині, якщо людина втратила зв'язок із сім'єю, близькими чи родичами, вона може скористатися послугою Словацького Червоного Хреста – возз'єднання сім'ї.

- *Право на участь у культурному житті.* Для українських іммігрантів вхід до всіх державних музеїв Німеччини безкоштовний.

Загалом автори дослідження дійшли висновку, що запровадження в Україні режиму тимчасового колективного захисту людей, які масово тікають від війни, є демонстрацією європейської солідарності на підтримку України та підтверджує бажання європейців розділити досвід українців, які були змушені покинути свої домівки та шукати притулку через військові дії. Незважаючи на певні недоліки цього механізму, які, безумовно, будуть вивчатися, обговорюватися та усуватися, його впровадження підтверджує відданість європейських інституцій та їх держав-членів принципам свободи, демократія, верховенство права, повага до прав людини та основних свобод. Розроблені ними необхідні процедури координації дій забезпечують необхідний баланс між задекларованими політичними напрямками та їх практичною реалізацією на національному та місцевому рівнях. Адже включення питань соціального захисту переселенців з України до національних заходів держав-членів ЄС та Ради Європи дозволяє досягти ефективної реалізації їхніх соціальних прав.

Література

1. Клименко Л. Д., Бєдна Л. М. Словник-довідник соціального працівника. URL: <http://ipp.lp.edu.ua/Library/004/004.html>
2. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи - Міністерство соціальної політики України. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
3. Синчук С. Соціальні права українців за кордоном: про тимчасовий захист в країнах ЄС. Укрінформ – актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3588346-socialni-prava-ukrainciv-za-kordonom-pro-timcasovij-zahist-v-krainah-es.html>

4. Як забезпечуються соціальні права українців, які знайшли прихисток в країнах ЄС – дослідження Ради Європи | Громадський Простір. *Громадський Простір. Усе для третього сектору в одному порталі*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=yak-zabezpechuyutsya-sotsialni-prava-ukrajintsiv-yaki-znajshly-pryhystok-v-krajinah-es-doslidzhennya-rady-evropy>

5. EUR-Lex - 32001L0055 - EN - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:32001L0055>

6. Over 70,000 Ukrainians supported through UNICEF hotline. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/70-thousand-spilno-help>

7. Social protection – united nations in ukraine. United Nations in Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/en/download/65935/124888>

***

НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ДОПОМОГИ ВДОМА У РОБОТІ НІЖИНЬСЬКОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Бережняк Тамара Миколаївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О. В.

Забезпечення найсприятливіших умов для реалізації прав громадян на отримання підтримки та допомоги в старості або при настанні випадку непрацездатності є важливим завданням держави. Тому розвитку соціального обслуговування літніх та непрацездатних громадян з кожним роком приділяється все більше уваги. Воно розглядається як украй необхідне доповнення до грошових виплат, що значно підвищують ефективність всієї державної системи соціального захисту. Адже непрацездатні громадяни потребують не лише матеріальної підтримки, а важливу роль відіграє надання їм дієвої фізичної, психологічної, організаційної та іншої допомоги. Однією з поширених форм такої допомоги є соціально-побутова допомога за місцем проживання непрацездатних громадян (в основному, мова йде про людей похилого віку та тих, які мають інвалідність). Власне і державний стандарт такої соціальної послуги [2] було прийнято одним із перших в нашій державі.

Проблематиці догляду вдома та догляду у інституційних закладах присвячені роботи О. Безпалько, Р. Вайноли, М. Васильєвої, Т. Веретенко, Р. Горчинського, К. Дубич, Н. Заверико, Н. Зимівець, Н. Клішевич, Т. Лях, Л. Моргай, Л. Остролуцької, Н. Павлишиної, Ж. Петрочко, О. Пожидаєвої, В. Поліщук, Н. Романової, В. Петровича, І. Підгірної, А. Попович, Т. Семигіної, Т. Спіріної, Н. Тимошенко, С. Харченка та ін. У межах цієї публікації звернено увагу на досвід надання соціальної послуги допомоги вдома у роботі Ніжинського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

Послуга догляду вдома є базовою соціальною послугою, мета якої полягає у наданні допомоги у самообслуговуванні особам, які частково або повністю втратили здатність до самообслуговування або ж не набули такої здатності саме за місцем проживання отримувача послуги. Науковці наголошують на унікальності цієї послуги, яка полягає у тому, що, згідно із Законом України «Про соціальні послуги» (2019 р.) [3] надавачем послуги з догляду вдома, окрім надавачів державного, комунального і недержавного сектору, можуть бути і фізичні особи, які надають послуги без ведення підприємницької діяльності. При цьому діючим законодавством передбачені два типи діяльності фізичних осіб – на непрофесійній та професійній основі [1, с. 14–15].

Відповідно до Державного стандарту основні заходи цієї послуги передбачають для різних категорій отримувачів такі дії: допомогу у самообслуговуванні; допомогу при пересуванні по помешканню; психологічну допомогу; допомогу у отриманні технічних

засобів реабілітації та навчання користування ними; допомогу у веденні домашнього господарства; надання інформації з питань соціального захисту населення; допомогу у отриманні безоплатної правової допомоги; допомогу у оформленні документів, внесення платежів; допомогу у організації взаємодії із іншими фахівцями і службами тощо. У Державному стандарті типовий перелік заходів послуги проранжований відповідно до стану здоров'я отримувача і визначається згідно із групою рухової активності. Отже чим більше отримувач послуги може зробити самостійно, тим менше заходів у послугі догляду і годин для їх надання для нього передбачено. І навпаки – у випадку тяжкого стану здоров'я отримувач має право на весь комплекс заходів, передбачених послугою догляду.

Тому суть послуги догляду вдома – це турбота та піклування, забезпечення нормального процесу життєдіяльності людини за місцем її фактичного проживання [1, с. 14–15]. У свою чергу це створює умови для недопущення інституалізації конкретного отримувача і сприяє забезпеченню його основоположних прав, у тому числі прав людини з інвалідністю, а також виявленню турботи та піклування та мінімізації наслідків складних життєвих обставин.

Розглянемо особливості надання цієї послуги, проаналізувавши досвід роботи Ніжинського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг), в якому з 2021 року діє окреме відділення соціальної допомоги вдома. Про важливість функціонування цього відділення свідчать статистичні дані: протягом лише 2022 р. було надано 267 тис. 264 послуг 696 особам, з них:

- мешкають в сільській місцевості (Кунашівсько-Переяслівській старостинський округ) – 29 осіб;
- одинокі – 381;
- особи з інвалідністю – 465;
- ветерани війни- 363(у т. ч. інваліди ВВв – 10);
- ветерани праці – 272.

Також за звітний період до відділення соціальної допомоги вдома звернулася 161 особа, з них взято на обслуговування – 151 особу.

Відповідно до вимог Державного стандарту догляду вдома Терцентром здійснюється оцінка потреб кожної особи, що потребує послуги догляд вдома, проводиться визначення індивідуальних потреб з урахуванням ступеня індивідуальних потреб на основі шкали оцінки можливості виконання елементарних та складних дій на кожну особу, яка отримує соціальну послугу догляду вдома, складається індивідуальний план догляду на кожного отримувача соціальної послуги, укладаються/продовжуються договори. Також постійно оновлюється електронна та паперова база даних отримувачів соціальної послуги догляд вдома, визначаються (оцінюються) їх індивідуальні потреби у соціальному обслуговуванні (наданні соціальних послуг).

Станом на 2023 р. у відділенні обслуговуються 160 осіб зі значно зниженою руховою активністю (IV група рухової активності) та 30 осіб з повністю втраченою руховою активністю (V група рухової активності). Саме така категорія отримувачів послуг потребує більшої уваги та особливого догляду з боку працівників центру. Це і впливає на рівень навантаження соціальних робітників. Навантаження на одного соціального робітника в міській місцевості складає 13,4 осіб, в сільській місцевості - 9,6 осіб.

Соціальні робітники Терцентру відповідно до державного стандарту соціальної послуги догляд вдома надають близько 45 видів робіт :

- підготовка напівфабрикатів, приготування (допомога в приготуванні) їжі вдома, годування, миття посуду;
- придбання та доставка продуктів харчування, промислових та господарчих товарів, медикаментів, газет, журналів за кошти громадян, які обслуговуються;

- виклик лікаря, надання допомоги в проведенні періодичних медичних оглядів та госпіталізації, відвідування хворих у лікарні, вимірювання тиску;
- допомога у прибиранні приміщення, миття та утеплення вікон, прибирання під'їздів та подвір'я, виніс сміття;
- прання та прасування білизни;
- надання послуг особистої гігієни;
- дрібний ремонт одягу;
- забезпечення паливом;
- оформлення документів на отримання субсидій на оплату житлово-комунальних послуг та інших видів соціальної допомоги, оплата платежів;
- допомога в обробітку присадибної ділянки до 0,02га (на безоплатній основі - громадяни з IV та V групою рухової активності, на платній основі - з III групою рухової активності);
- оформлення документів на санаторно-курортне лікування, влаштування до геріатричних інтернатів; сприяння у забезпеченні необхідними технічними та іншими засобами реабілітації;
- вирішення за дорученням громадян, які обслуговуються, питань у державних органах, на підприємствах, в установах і організаціях;
- спілкування;
- інші соціальні послуги.

Для якісного надання послуг (генеральне прибирання, побілка осель та допомога в обробітку присадибної ділянки) запроваджено бригадний метод роботи. Також для соціальних робітників відділення соціальної допомоги вдома постійно проводяться навчання, на яких вони ознайомлюються з новими нормативно-правовими документами, що регламентують діяльність у сфері надання соціальних послуг, методичними та інструктивними матеріалами професійної діяльності. Напр., тренінг в м. Полтава «Особливості організації та функціонування Мобільної служби догляду вдома, паліативної та натуральної допомоги в громаді» (в рамках проекту «Відновлення та розбудови миру» RPP, що реалізується ПРООН в Україні) спонукав до розробки проекту зі створення мобільної соціальної служби з обслуговування на дому, паліативного догляду та натуральної допомоги. Тобто, Ніжинський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) не лише забезпечує реалізацію стандарту соціальної послуги догляду вдома, а й впроваджує інноваційні підходи в цьому напрямі. Що свідчить про інноваційність самого закладу, досвід роботи якого вартий для наукового аналізу та поширення у сфері соціальної роботи.

Отже, соціальна послуга догляду вдома є комплексом заходів зі створення сприятливих умов для життєдіяльності людини, яка через стан здоров'я не має можливості до самообслуговування, є важливим елементом формування суспільства рівних прав та можливостей.

Література

1. Горчинський Р., Лях Т., Петрович В. Соціальна послуга догляду вдома як інструмент деінституалізації соціального обслуговування. *Вісник Humanitas*. 2022. № 5. С. 13–19.
2. Державний стандарт соціальної послуги догляду вдома. Затв. Наказом Міністерства соціальної політики України 13.11.2013 р. № 760. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13#Text>
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

***

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ) ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бєлов Олег Сергійович

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Хлебїк С. Р.

Інновація – це процес повних (часткових) змін чи модифікацій складових систем довільної природи: частин, структури, цілей, засобів, форм, алгоритмів, технологій, прийомів, методик тощо, спрямований на досягнення кінцевого результату прикладного характеру з обов'язковим науковим, економічним, технічним чи соціальним ефектом.

Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [1].

Ключові показники ефективності інноваційної діяльності на особистісному рівні: гносеологічному (когнітивному) аспекті – якість відповідних знань (глибина, системність, міцність, самостійність, усвідомленість, дієвість тощо), розвиток мислення (діалектичність, проблемність, аналітичність, здатність до рефлексії тощо); праксеологічному аспекті – рівень професійних вмінь та навичок, майстерність використання інноваційних технологій персоналу; аксіологічному аспекті – розвиток ціннісних систем, самореалізація персоналу центрів надання соціальних послуг тощо; афективному аспекті – підвищення рівня задоволеності професійною діяльністю персоналу центрів надання соціальних послуг, покращання відношень та взаємодії на рівнях «управлінський персонал – персонал центрів надання соціальних послуг», «персонал центрів надання соціальних послуг – отримувачі соціальних послуг».

Ключові зовнішні умови інноваційної діяльності містять: чинники загальної культури в організації, рівні розвитку колективу та соціально-психологічні характеристики, організаційну етику та домінуючу систему цінностей, організаційно-управлінські умови, участь організації в інноваційних проектах.

Ключові внутрішні умови інноваційної діяльності – це система рис особистостей в колективі, рівень їх психологічної культури, характер особистої мотивації до інноваційної діяльності, спрямованість на саморозвиток, самореалізацію, самоактуалізацію і творчість, готовність та спрямованість на зміни змісту, алгоритмів та прийомів власної діяльності [5].

Головні управлінські проблеми здійснення інноваційної діяльності в центрах надання соціальних послуг мають психологічну природу як на рівні управління організацією з надання соціальних послуг (ініціювання нововведень, мотивація, відносини, психологічний супровід тощо.), так і на рівні особистості (базових рис, професійно-значущих якостей, цінностей, здатності до змін, закономірностей функціонування особистості тощо), що вказує на необхідність розробки засобів експертизи і корекції стану «внутрішніх» та «зовнішніх» умов інноваційної діяльності, методів формування психологічної готовності персоналу центрів надання соціальних послуг до інноваційної діяльності та психологічної підготовки керівників до управління інноваційними процесами.

Структура готовності персоналу центрів надання соціальних послуг до інноваційної діяльності на рівні теоретичного аналізу та узагальнення експертних суджень містить наступні ключові системні компоненти:

- Фактори особистості: самоменеджменту процесів особистої діяльності; рішення проблем інноваційної діяльності; функціонального стану та працездатності;

особистісних рис, їх структур та закономірностей змін; креативності особистості; самоактуалізації та саморозвитку; особистісних цінностей; психологічних технологій (знань та вмінь); психологічної готовності до інноваційної діяльності.

- Фактори організації: психологічної атмосфери нововведень; менеджменту та підтримки нововведень; стратегій інноваційної діяльності; ефективною взаємодії; використання технічних засобів; ситуаційно-динамічні та специфічні фактори; експертизи інноваційної діяльності; корекції інноваційної діяльності.

- Фактори навчання: теоретичної підготовки до інноваційної діяльності; соціально-психологічного навчання; самостійної підготовки до інноваційної діяльності; психологічного консультування; психотерапевтичної допомоги [4].

Формування готовності персоналу до інноваційної діяльності – процес поступового розвитку особистості з метою підвищення імовірності високої ефективності використання інноваційних засобів та інноваційних технологій, зокрема: цілеспрямованого формування спеціальних вмінь, надання знань про сутність, форми, алгоритми нових інноваційних методів; використання психологічних закономірностей, що внутрішньо детермінують перебіг інноваційної діяльності на рівні рис особистості, структури латентних факторів; динамічно-ситуативного аналізу та коригування значущих складових процесу впровадження інновацій і здійснення ефективною інноваційної діяльності персоналом центрів надання соціальних послуг. Формування готовності персоналу центрів надання соціальних послуг до інноваційної діяльності – це складна системна проблема цілісного розвитку структури та якостей особистості в професійному та психологічному аспектах. Вирішення проблеми формування готовності персоналу центрів надання соціальних послуг до інноваційної діяльності полягає у впровадженні спеціальної психологічної підготовки, яка складається з таких етапів: інформаційно-смысловий; діагностично-інтерпретаційний і прогностичний; корекційно-розвивальний.

Ключовою методичною проблемою формування готовності персоналу центрів надання соціальних послуг до інноваційної діяльності є визначення змісту, розробка та впровадження технологій і методів експертизи, корекції та розвитку спеціальних вмінь особистості, потрібних для впровадження інновацій.

Ключовою психологічною проблемою є виявлення та застосування внутрішніх закономірностей функціонування колективу центру надання соціальних послуг, особистісних та професійних рис співробітників, особливостей, що сприяють або створюють опір засвоєнню нових форм діяльності серед персоналу центру з надання соціальних послуг.

Ключовими організаційними проблемами інноваційної діяльності є психологічні складності узгодження дій та взаємодій управлінців, персоналу центрів надання соціальних послуг за новими інноваційними технологіями, попередження та усунення конфліктів за трансформації змісту діяльності, систем відношень на всіх рівнях колективу.

Для вивчення проблем формування готовності персоналу центрів надання соціальних послуг до інноваційної діяльності більш перспективним вважається системний підхід, за якого сукупність зовнішніх та внутрішніх умов інноваційної діяльності розглядається як цілісна система, багатомірний вектор, інтегруючий гносеологічні (когнітивні), праксеологічні, аксіологічні, афективні компоненти окремої особистості з персоналу центрів надання соціальних послуг та системи організаційних умов і чинників.

Такий підхід забезпечує коректну можливість емпіричного вивчення проблеми, визначення конфігурації властивостей, умов, чинників та факторів, що забезпечують якість інноваційної діяльності.

Перехід України на інноваційний шлях розвитку в галузі надання соціальних послуг об'єктивно зумовлює необхідність дослідження різних сторін інноваційної

діяльності та підготовки до неї конкурентоздатних професіоналів. З-поміж інших, пріоритетною для дослідження є проблема формування готовності персоналу територіальних центрів надання соціальних послуг, інших установ соціальної сфери до інноваційної діяльності, як однієї з головних ресурсних можливостей організаційного розвитку. На державному рівні створено відповідну законодавчу та нормативно-правову базу, прийняті постанови й закони про стимулювання інноваційної діяльності в соціальній, політичній та економічній сферах [1; 2; 3].

Література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність». 4 липня 2002. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
2. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». – 8.09.2011. № 3715-VI. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
4. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент. Київ: КНЕУ, 2003. 502 с.
5. Максименко С. Д. Економічна психологія: навчальна програма та комплекс діагностичних методик для підготовки економістів, менеджерів та психологів / С. Д. Максименко, Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер. Київ: Міленіум, 2004. 36 с.

***

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Бойко Любов Володимирівна

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ
Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Протас О. Л.

В умовах сучасних викликів воєнного стану в країні, значна кількість сімей перебувають у складних життєвих обставинах, що потребує їх соціального захисту і підтримки. Через це зростає значення професійної діяльності фахівців соціальної сфери, допомога членам сім'ям у переживаннях травмуючих обставин, виявлення потреб та знаходження ресурсів для їх задоволення, захисту їх основних прав та свобод, відновлення родинних зв'язків. Актуалізується необхідність здійснення соціального супроводу сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах регламентується нормативно-правовими документами, серед яких: Закони України: «Про соціальні послуги» (2019 р.), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001 р.), «Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» (2017 р.)», «Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорсткого поводження» та ін.

Соціальний захист та підтримка сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах розглядається у працях таких вчених: Н. Бабій, К. Віцукаєва, І. Зверєва, А. Капська, Л. Мельник, Ж. Петрочко, В. Рудяк, М. Соляник, С. Толстоухова, І. Трубавіна та ін.

Мета статті – розкрити особливості соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» під *складними життєвими обставинами (СЖО)* визначаються такі, що негативно позначаються на житті, стані здоров'я, розвитку особи, які вона не може подолати самотійно [2; 6].

Складні життєві обставини виявляються за результатами оцінювання потреб, умов проживання, через які сім'ї (особи) не можуть самостійно турбуватися про власне життя й брати активну участь у суспільстві [2; 3].

Чинниками, які викликають *складні життєві обставини* можуть бути: похилий вік; втрата рухової активності (повна чи часткова), пам'яті; інвалідність; невиліковні хвороби; психічні та поведінкові розлади; бездомність; безробіття; малозабезпеченість; ухилення батьків від виконання обов'язків виховання дитини; втрата соціальних зв'язків; насильство; жертви торгівлі людьми; шкоди, завдані пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терором, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [6; 7].

До числа осіб / сімей, які перебувають у СЖО належать: особи з числа дітей-сиріт; сім'ї, у яких дітей відібрано без позбавлення батьків батьківських прав; багатодітні сім'ї; неповні сім'ї; сім'ї трудових мігрантів; біженці або вимушено переміщені особи; сім'ї з неповнолітніми батьками; сім'ї/особи, які постраждали від природних, техногенних катастроф; сім'ї, в яких є особи з інвалідністю чи недієздатні; з психічними розладами; самотні, особи похилого віку та ін. [3;4]. Таким сім'ям чи особам надаються соціальні послуги.

Соціальний супровід полягає у створенні оптимальних соціально-психологічних та соціально-педагогічних умов життєдіяльності сім'ї через надання необхідних соціальних послуг, допомоги та підтримки [1; 4].

Метою соціального супроводу є подолання життєвих труднощів, розв'язання проблем особи чи сім'ї. Реалізація завдань соціального супроводу вимагає визначення його функцій, засобів здійснення, визначення прав членів сім'ї у родині, сім'ї в суспільстві, життєвих умінь і навичок [1; 4].

У процесі соціального супроводу надають послуги: інформаційні; психологічні; соціальні (заходи для усунення причин СЖО; просвітницька робота; розв'язання проблем сім'ї та її членів, моніторинг та ін.); соціально-медичні; юридичні; соціально-економічні [3; 4].

Відповідно Закону України «Про соціальні послуги» соціальні послуги надаються через ведення випадку, що включає етапи: 1) заява про надання соціальних послуг, повідомлення про осіб/сім'ї, які перебувають у СЖО; 2) оцінювання потреб у соціальних послугах; 3) рішення про надання соціальних послуг з урахуванням потреб; 4) розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг; 5) укладення договору; 6) реалізація плану надання соціальних послуг; 7) моніторинг [6]. Ведення випадку не застосовується у разі надання соціальних послуг одноразово, екстрено.

Соціальний супровід сімей, які перебувають у СЖО включає систему заходів для оцінки потреб, знаходження шляхів вирішення проблем, моніторинг виконання завдань, сприяння в отриманні інших послуг, знаходження ресурсів сім'ї для подолання СЖО.

На початковому етапі соціального супроводу сім'ї, яка перебуває у СЖО фахівцями із соціальної роботи потрібно виявити необхідну інформацію через відвідування сім'ї. Оцінюються потреби сім'ї у наданні соціальних послуг, обстежуються матеріально-побутові умови, чинники появи СЖО, можливості їх подолання; аналіз потреб, надаються рекомендації. Визначення потреб потрібно здійснювати через: їх вивчення, з'ясування причин появи СЖО, їх впливу на стан функціонування сім'ї, виявлення ресурсів сім'ї, оточення та участі громади в реалізації соціального супроводу [2; 4].

За результатами першого візиту у сім'ю складається Акт оцінки потреб сім'ї, що може бути причиною прийняття рішення, що сім'я потребує певних соціальних послуг.

Фахівцем соціальної роботи спільно із членами сім'ї через обговорення шляхів вирішення СЖО, визначаються завдання, складається індивідуальний план соціального супроводу, прогнозуються результати щодо подолання або ж мінімізації

СЖО, визначаються заходи для досягнення результату, виконавці, терміни виконання [2].

Плануються напрями діяльності: взяття під соціальний супровід; надання послуг без оформлення соціального супроводу за карткою обліку роботи; здійснення обстеження матеріально-побутових умов; направлення до іншого фахівця [5].

Соціальний супровід сім'ї, яка перебуває у СЖО має включати: надання соціальної допомоги, враховуючи потреби та проблеми сім'ї; психологічну, соціальну й юридичну підтримку; створення умов для соціального виховання (заходи для оволодіння інформацією, соціальним досвідом); збереження і захист здоров'я членів сім'ї, віднаходження ресурсів для задоволення потреб та подолання проблем сім'ї, при потребі - представництво інтересів в органах виконавчої влади, місцевого самоврядування, установах та організаціях різних форм власності для сприяння у подоланні складних життєвих обставин.

Висновки. Отож ефективне здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах сприятиме успішній адаптації їх в змінених складних умовах життєдіяльності, формуватиме їх здатність вирішувати життєві труднощі і проблеми, віднаходити ресурси для їх подолання.

Література

1. Віцукаєва К. Соціальний супровід клієнта: навч. посіб. Одеса: вид-во Букаєв В. В., 2017. 322 с.
2. Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Наказ Мінсоцполітики України від 11.08.2017 № 1307. Ред. від 01.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>
3. Зберегти сім'ю. Соціальна робота із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах / Авт.-упор.: Мороз О., Постолюк Г., Семигіна Т., Шипіленко О. Київ: ЕКМО, 2008. 160 с.
4. Капська А. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
5. Порядок організації надання соціальних послуг: Постанова КМУ від 1.06.2020. №587 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>
6. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
7. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 р. № 2558-III. Ред. від 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>

***

ПАЛІАТИВНА ДОПОМОГА ЯК ОКРЕМИЙ ВИД СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ

Бондар Ольга Володимирівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Конончук А.І.

Для сучасного суспільства задоволення потреб людей похилого віку є своєрідним викликом, оскільки ставлення до проблем цієї категорії населення показує рівень суспільного розвитку країни як матеріального, так і духовного. Із кожним роком в Україні, в зв'язку з глибокими демографічними та соціальними змінами, все більшої актуальності та соціального значення набуває проблема розвитку паліативної допомоги, особливо, якщо це стосується самотніх літніх хворих, або тих, близькі яких не можуть забезпечити необхідного догляду. Саме тому паліативна допомога є важливою складовою системи охорони здоров'я та соціального захисту осіб України.

Паліативна допомога – це спеціалізована медична допомога для людей із серйозними хворобами. Завданням цього типу допомоги є полегшити симптоми і зменшити страждання від невиліковної хвороби. Мета – покращити якість життя як пацієнта, так і сім'ї, рідних та близьких.

Паліативна допомога ґрунтується на принципах доступності, планування, безперервності та наступності. Останні принципи здійснюються відповідно до побажань пацієнта, з урахуванням етичного та гуманного ставлення до пацієнта і членів його сім'ї, інших осіб, що доглядають за пацієнтом.

Паліативна допомога є цілісним підходом, що складається з медичного, соціального, психологічного та духовного компонентів.

В Україні соціальний аспект у паліативній допомозі знаходиться на початковій стадії свого розвитку. Але важливим аспектом у цьому напрямі є об'єднання зусиль двох відомств, охорони здоров'я та соціального захисту населення, мета яких – раннє виявлення, визнання проблеми й ефективне лікування болю або інших фізичних, психосоціальних і духовних проблем, забезпечення якісної паліативної допомоги.

Термін «соціальна послуга паліативного догляду», згідно наказу Міністерства соціальної політики та Міністерства охорони здоров'я України від 23.05.2014 №317/353 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів при наданні соціальної послуги паліативного догляду вдома невиліковно хворим», вживається у такому значенні – це допомога у самообслуговуванні (дотримання особистої гігієни, рухового режиму, прийому ліків, годування); спостереження за станом здоров'я; сприяння наданню медичних послуг; допомога у забезпеченні технічними засобами реабілітації, навчання навичкам користування ними; навчання членів сім'ї догляду; представництво інтересів; психологічна підтримка особи та членів її сім'ї; надання інформації з питань соціального захисту населення; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; організація та підтримка груп самопомоги» [4].

Паліативна допомога може надаватися в домашніх умовах, у стаціонарі, в хосписах та в спеціалізованих клініках, залежно від потреби пацієнта та доступності ресурсів.

Соціальне обслуговування осіб похилого віку покладається на територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009р. № 1417 «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування надано право створювати в територіальних центрах, у разі потреби, спеціалізовані відділення для обслуговування вдома осіб з інвалідністю з порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху, а також інших категорій осіб, які нездатні до самообслуговування. Зняте обмеження щодо прийняття на обслуговування до територіального центру осіб, які мають онкологічні захворювання IV клінічної групи. Ця постанова Кабінету Міністрів України, а також наказ Мінпраці України від 10.06.2010 р. № 134 «Про затвердження Типових штатних нормативів чисельності працівників територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» є правовим полем для створення при територіальному центрі спеціалізованої служби з надання соціальної допомоги на дому паліативним хворим похилого віку [3; 6]. Зміст, обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальної послуги з паліативного догляду, а також показники її якості, визначаються Державним стандартом паліативного догляду, що затверджений наказом Мінсоцполітики від 29.01.2016 року № 58 [2].

Вихідними документами щодо послуги паліативної допомоги є: «Державний стандарт паліативного догляду» (Наказ Міністерства соціальної політики України від 29.01.2016 р. № 58) та «Порядок надання паліативної допомоги» (Наказ Міністерства

охорони здоров'я України від 04.06.2020 р. № 1308). Цими документами визначено, хто саме є клієнтами зазначеної послуги:

1. Відповідно до «Державного стандарту паліативної допомоги» отримувачем соціальної послуги з паліативного догляду є особа з обмеженим прогнозом життя, яка має невиліковні прогресуючі захворювання, що супроводжуються вираженим больовим синдромом, тяжкими розладами життєдіяльності, потребує догляду, психологічної, соціальної, духовної підтримки, користується заходами, які становлять зміст соціальної послуги з паліативного догляду [2].

2. Відповідно до «Порядку надання паліативної допомоги» пацієнт, який потребує паліативної допомоги, – пацієнт будь-якого віку із захворюванням, що обмежує та загрожує життю [5].

Вищевикладені нормативні документи є правовим полем для створення при територіальному центрі відділення паліативної допомоги вдома.

Для людей похилого віку паліативна допомога особливо необхідна, оскільки старість часто супроводжується хронічними захворюваннями, що можуть призводити до болісних симптомів та обмежень у здатності до самообслуговування. Важливо, щоб паліативна допомога була доступна всім, хто її потребує.

Є різні ресурси, доступні для надання паліативної допомоги. Одним із найважливіших ресурсів є мультидисциплінарна команда паліативної допомоги, до складу якої входять лікарі, медичні сестри, працівники соціальних служб, психологи, волонтери тощо. Вони працюють разом, щоб допомогти людині зберегти комфорт та підтримку важливих родинних та соціальних зв'язків.

Узагальнюючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що на сьогодні проблема надання паліативної допомоги в Україні перебуває на початковій стадії свого розвитку. Тому, для досягнення успіху у вирішенні питань, пов'язаних із розвитком паліативної допомоги, необхідна державна підтримка, проведення значної просвітницької діяльності, зробити значні інвестиції у переорганізацію медичних та соціальних закладів України.

Література

1. Вороненко Ю. В., Губський Ю. І., Князевич В. М. Паліативна та хоспісна допомога: підручник. Вінниця: Нова Книга, 2017. 392 с.

2. Державний стандарт паліативного догляду: наказ Міністерства соціальної політики України від 29.01.2016 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-16>.

3. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 р. № 1417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009>

4. Порядок взаємодії суб'єктів при наданні соціальної послуги паліативного догляду вдома невиліковно хворим: наказ Міністерства соціальної політики України від 23.05.2014 №317/353, наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13 червня 2014 р. за № 625/25402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0625-14>.

5. Порядок надання паліативної допомоги: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.06.2020 № 1308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0609-20>.

6. Про затвердження Типових штатних нормативів чисельності працівників територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг): наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 10.06.2010 р. № 134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0134203-10>.

7. Чайковська В. В. Психологічні аспекти соціальної роботи з людьми літнього віку: метод. посіб. Київ, 2011. 114 с.

***

СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ) ЩОДО АКТИВІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Вакулик Ольга Анатоліївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Конончук А. І.

Соціальна робота з людьми похилого віку посідає пріоритетне місце у системі соціального захисту населення багатьох країн світу. До цього спонукає усвідомлення важливості соціальних аспектів старіння населення як глобальної світової проблеми та важливості її вирішення. Україна переймає позитивний досвід інших країн та проводить значну роботу у даному напрямі. На сьогодні особи похилого віку мають змогу об'єднуватися у різні спільноти, користуватися мобільними пристроями та мережею Інтернет, отримувати консультації від спеціалізованих служб тощо.

Одним із шляхів розвитку соціальних послуг для осіб похилого віку, які сприяють активному та здоровому довголіттю, участі у суспільному житті, є залучення закладів соціальної сфери до розробки соціальних проєктів та їх реалізації. Саме проєктна діяльність створює умови для впровадження у соціальну роботу інноваційних ідей та має механізми їх матеріального забезпечення. Тому працівники Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради, обравши цей шлях, здобули успішний досвід проєктної діяльності.

Так, завдяки нашій плідній співпраці з міжнародними партнерами, зокрема, Представництвом Фонду міжнародної солідарності в Україні (Республіка Польща), було реалізовано два соціально важливі проєкти для мешканців нашої громади. У 2020 році ми створили відкритий простір «Кольорове життя» з метою покращення якості надання соціальних послуг для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, задоволення їх пізнавальних і культурних інтересів. Проєкт дозволив відкрити для них нові види організації змістовного дозвілля. На цей проєкт було спрямовано 435 тисяч гривень грантових коштів та 64 тисячі гривень співфінансування з міського бюджету. За рахунок даних коштів на підвір'ї Територіального центру створено 3 функціональні простори – спортивний, розвиваючий та концертний. Отримувачі послуг займаються на свіжому повітрі оздоровчою фізкультурою, беруть участь у концертних програмах, майстер-класах, квестах, влаштовують ярмарки та виставки творчих робіт, літературні зустрічі тощо.

У рамках «Фонду малих проєктів – Україна 2021 UA02», який проводився Представництвом Фонду міжнародної солідарності в Україні для учасників проєкту «Соціальні послуги: індивідуальна фасилітація для ефективного функціонування» з 6 поданих проєктних заявок було відібрано 3 (три).

Серед переможців був і наш проєкт – «Створення соціального хабу «Ми разом» на базі відділення денного перебування Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської територіальної громади. Загальна вартість проєкту складає 528 тисяч 400 гривень, з них: співфінансування від Фонду міжнародної солідарності – 456 тисяч 400 гривень, решта – з бюджету громади.

Метою даного проєкту є вдосконалення ефективності системи надання соціальних послуг та запровадження нових соціальних послуг, а саме: соціально-трудова адаптація, консультативний кризовий телефон, денний догляд дітей та осіб з інвалідністю. Це другий спільний соціально важливий проєкт для нашої громади, спрямований на підтримку людей похилого віку та осіб з інвалідністю.

Хаб – це сучасне місце, створене для об'єднання людей із різних сфер, які генерують нові ідеї. Це – доступна платформа для організації професійного підходу до

вирішення актуальних проблем вразливих категорій населення нашої громади, тому і назва «Ми разом».

Крім цього, наш соціальний хаб це:

- мультифункціональний майданчик і платформа для партнерства;
- комунікаційний вузол і простір для розвитку;
- зона психологічної підтримки і креативна майстерня;
- місце для відпочинку та релаксу.

Тобто – це майданчик-трансформер, простір якого можна змінювати за потреби. Адже тут можна проводити: конференції і круглі столи; семінари-навчання і мозкові штурми; майстер-класи і тренінги; заняття в «Університеті третього віку»; роботу в групах само- та взаємодопомоги; зустрічі з цікавими людьми; перегляди вистав та кінофільмів тощо.

Соціальний хаб став простором для знайомства, спілкування, розвитку, творчої самореалізації, релаксації, психологічного розвантаження, відпочинку, обміну ідеями та думками, не тільки для отримувачів послуг Територіального центру, але й для багатьох мешканців громади. Нам вдалося за короткий час перетворити старе приміщення на новий простір, який відповідає сучасним потребам різним категоріям отримувачів соціальних послуг. Для цього в соціальному хабі облаштовано коворкінг простір, релаксаційний простір та санітарно-гігієнічну кімнату.

Коворкінг простір – це комфортний простір для навчання, самореалізації, організації денної зайнятості, соціально-трудової адаптації, дозвілля для людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Дана зона розширює можливості для спілкування, комунікативної взаємодії та співпраці з іншими установами, організаціями, закладами, громадськими об'єднаннями; сприяє налагодженню партнерських стосунків із іншими територіальними громадами для спільної розробки рішень щодо важливих соціальних проблем. У цьому просторі створені безбар'єрні комфортні умови для маломобільних груп населення нашої громади, розміщені мультимедійні засоби, кондиціонер, мобільні конструкції (столи, м'які меблі), які легко трансформуються в імпровізовані майданчики для соціальної роботи.

Релаксаційний простір – це спеціально організований простір психологічного розвантаження, гармонізації психоемоційного стану для індивідуальної роботи з психологом, соціальним працівником та проведення профілактичної і корекційної роботи в малих групах. Це затишний куточок для тих, кому можуть знадобитися умови для усунення стресу та відновлення сил, обладнаний світловим дощем, столом для арт-терапії, аромо – лампою та соляною лампою.

Санітарно-гігієнічна кімната витримана відповідно санітарним правилам та нормам, містить душову кабінку, оснащена спеціальними поручнями.

Особливою гордістю організаторів хабу – є те, що сюди зі своїми ідеями можуть приходити різні особистості. Тут створені сприятливі умови для побудови міжвікового діалогу. Спільне відвідування заходів дає можливість різним поколінням знаходити точки дотику. Ми прагнемо об'єднати різні суспільно-корисні ініціативи та залучити до нашої діяльності зацікавлених осіб, адже лише в співпраці можливий розвиток, а найсміливіші ідеї перетворюються на успішні проєкти.

На даний час з метою створення умов для неформальної освіти дорослих підтримки їх фізичних, психологічних та соціальних здібностей в Територіальному центрі реалізується проєкт «Розбудова інституційної спроможності сервісу «Університет третього віку» на рівні територіальних громад, в умовах змін законодавства та стандарту соціальної адаптації» за підтримки Програми розвитку ООН у сфері розбудови спроможності громади надавати якісні послуги населенню. Цей проєкт задовольнить потребу в навчанні осіб похилого віку, зокрема в сферах сучасних комунікацій, комп'ютерної та інформаційної грамотності. У рамках реалізації проєкту проходять змістовні навчання, тренінги, консультації для працівників

Територіального центру, які проводяться професійними тренерами, експертами, соціологами.

У рамках реалізації проєктів ми співпрацюємо з Ніжинським державним університетом імені Миколи Гоголя, викладачі якого надають індивідуальні психологічні консультації відвідувачам центру, читають лекції, проводять соціально-педагогічні тренінги тощо. Партнерство з Ніжинським міським молодіжним центром та міською організацією ветеранів значно розширили наші можливості до проведення різноманітних заходів.

Таким чином, спільно з партнерами ми допомагаємо особам похилого віку, дітям з інвалідністю та особам з інвалідністю залишатися соціально, фізично та психологічно активними. І саме проєктна діяльність, як інноваційна практика соціальної роботи, створює для цього простір великих можливостей.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування: навч. посіб. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010. 128 с.

2. Інновації у соціальних службах: навч.-метод. посібник. / Семігіна Т. В., Покладова В. В., Грига І. М. та ін. Київ: Університерське видавництво «Пульсари», 2002. 168 с.

***

НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ НАТУРАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

Волинка Алла Михайлівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О.В.

Задоволення потреб соціальними послугами громадян є одним із ключових завдань діяльності сфери соціальної роботи. Ефективність цієї діяльності на пряму впливає на соціальну та політичну стабільність держави, і ще більш загострюється в умовах воєнного стану. Сучасна система надання соціальних послуг повинна надавати таку соціальну підтримку особам, соціальним групам, яка сприятиме у створенні умов для самостійного розв'язання їх життєвих проблем, у відновленні втрачених ними навичок і функцій, у подоланні або мінімізації негативних наслідків таких обставин, які вони не в змозі подолати за допомогою наявних у них ресурсів [1, с. 12].

Один із шляхів покращення якості соціальних послуг, який останніми роками активно впроваджується в нашій державі, є впровадження державних стандартів соціальних послуг. У межах цієї публікації ми звернемо увагу на стандартизацію соціальної послуги натуральної допомоги, яка реалізується в Україні з середини 2021 року. Зокрема, наказом Міністерства соціальної політики від 25.03.2021 р. № 147 було затверджено «Державний стандарт соціальної послуги натуральної допомоги» [2], в якому визначено зміст та обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальної послуги натуральної допомоги, а також показники її якості. Наказ набрав чинності з дня опублікування (18.05.2021 р.).

Важливість прийняття цього документу посилюється тим, що послуга натуральної допомоги є однією з найпоширеніших соціальних послуг, які отримують вразливі категорії громадян або ті, хто перебуває у складних життєвих обставинах. Адже ніякі грошові виплати не сходять за людину в магазин, якщо болять ноги, не забезпечать мінімальне побутове обслуговування, не розчистять сніг, коли замело зимою так, що і двері не відкрити тощо [3].

Під поняттям «соціальна послуга натуральної допомоги» ми розглядаємо «заходи, що проводяться протягом робочого дня надавача соціальної послуги і

полягають у наданні допомоги в самообслуговуванні особам, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах» [2].

Згідно Закону України «Про соціальні послуги» ця послуга відноситься до базових соціальних послуг, тобто її надання гарантується місцевими адміністраціями, виконавчими органами міських рад, міст обласного значення, а також виконавчими органами об'єднаних громад. А за типом соціальних послуг, згідно цього ж закону – до допоміжних соціальних послуг, тобто таких, що «надаються у вигляді натуральної допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання, засоби догляду, одяг, взуття та інші предмети першої необхідності, організація харчування, забезпечення паливом тощо) та технічних послуг (транспортні послуги, переклад жестовою мовою тощо)» [4]. Тому кожен з отримувачів соціальної послуги натуральної допомоги може претендувати на те, щоб йому: зробили прибирання житла (косметичне, вологе, генеральне); випрали одяг, білизну; пошили чи відремонтували одяг (взуття); постригли волосся, підрізали нігті на руках і ногах; помили й утеплювали вікна; побілили стіни вапном; почистили пічні димоходи; нарубали і внесли в помешкання дрова (вугілля) й розпалили пічку; принесли води; обробили присадибну ділянку, в тому числі, покосили бур'яни; виконали ремонтні роботи в господарстві; допомогли зробити заготовки на зиму; взимку розчистили сніг; забезпечили гуманітарною допомогою та ін. Повний перелік заходів, що становлять зміст соціальної послуги натуральної допомоги унормований відповідним державним стандартом, а також відображений у «Класифікаторі соціальних послуг» (2020 р.), хоча і не є вичерпним. Важливо, що у стандарті представлено не лише найменування заходів, але й їх періодичність та орієнтовний час для виконання.

Надання цих заходів покладається на працівників надавача соціальних послуг, виходячи з індивідуальних потреб кожного отримувача соціальної послуги. Таким чином утворюється т.зв. «мультидисциплінарна команда» - група фахівців з не менше ніж із трьох осіб з числа таких працівників: соціальний робітник, перукар, швачка, взуттєвик з ремонту взуття, робітник з комплексного обслуговування і ремонту будинків тощо. Заходи можуть проводитися як за місцем проживання/перебування отримувача соціальних послуг (вдома) так і у приміщенні надавача соціальної послуги протягом робочого дня, і навіть поза межами місця проживання та приміщення надавача соціальних послуг, у тому числі на вулиці. Наголосимо, що ця соціальна послуга в обсягах, визначених державним стандартом, надається безоплатно, за плату або з установами диференційованої плати відповідно до вимог законодавства.

Стандартизація соціальної послуги натуральної допомоги дозволяє скласти чіткий алгоритм її надання, уніфікувати необхідну документацію для організації цього процесу. Так вже на першому етапі – етапі визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги – на підставі даних опитування, спостереження та аналізу документів заповнюється «Картка визначення індивідуальних потреб особи/сім'ї у наданні соціальної послуги натуральної допомоги». До неї заносяться дані про отримувача соціальної послуги та членів його сім'ї, про соціально-побутові умови проживання, про заходи, яких потребує отримувач в межах цієї послуги та місце їх надання.

Другий етап передбачає складання (за формою, наданою у стандарті) індивідуального плану надання соціальної послуги, який є основою для її надання та ґрунтується на результатах визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги. У плані зазначаються усі заходи, що проводяться під час надання соціальної послуги, їх періодичність, строки та обсяг виконання, відомості про отримувачів та виконавців.

На менш важливим етапом є укладання договору про надання соціальної послуги. Договір укладається за участю потенційного отримувача соціальної послуги та/або його законного представника або уповноваженого представника сім'ї не пізніше ніж через 5 робочих днів після прийняття рішення про надання соціальної послуги. Істотними умовами договору є назва соціальної послуги, умови її надання та вартість, права, обов'язки та відповідальність сторін, строк дії договору та інші умови, які сторони визнають істотними. Невід'ємною частиною договору є й індивідуальний план.

Етап надання соціальної послуги має відбуватися згідно визначених стандартом принципів: доступності, адресності та індивідуального підходу, законності, конфіденційності інформації.

Обов'язковим є етап моніторингу та оцінювання діяльності з надання соціальної послуги, під час якого засобами зовнішнього та внутрішнього оцінювання визначається ефективність надання соціальної послуги для усунення виявлених недоліків та вжиття заходів з покращення діяльності надавача соціальної послуги. Під час моніторингу застосовуються статистичні, адміністративні та оперативні дані щодо надання соціальної послуги. Під час проведення внутрішнього та зовнішнього оцінювання застосовуються показники якості надання соціальної послуги, які теж є унормованими (Додаток 4 до Державного стандарту соціальної послуги натуральної допомоги – пункт 3 розділу XV).

Варто додати, що в умовах воєнного стану було адаптовано нормативно-методичні вимоги до надання соціальної послуги натуральної допомоги. У 2022 р. внесено зміни до Державного стандарту, який було доповнено новим розділом «Особливості надання соціальної послуги екстрено (кризово) в умовах надзвичайного або воєнного стану» згідно з Наказом Міністерства соціальної політики № 147 від 11.05.2022 [2].

Отож, реформа системи соціальних послуг є найважливішою у сфері соціальної політики за останні роки, адже на відміну від інших механізмів соціального захисту (пільги, виплати, соціальні допомоги, житлові субсидії) реально може допомогти людині подолати або мінімізувати наслідки складних життєвих обставин. Затвердження стандартів соціальних послуг формує мінімальний гарантований державою пакет послуг, нижче цього рівня ніхто не має права надавати послуги. Наведені нами нормативно-методичні вимоги до надання соціальної послуги натуральної допомоги підтверджують системність і важливість цих процесів.

Література

1. Голденблат М. Особливості формування сучасної системи надання соціальних послуг: українські реалії. *ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки*. 2018. № 1. С. 12–14.
2. Державний стандарт соціальної послуги натуральної допомоги. Затв. Наказом Міністерства соціальної політики України 25 березня 2021 року № 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0589-21#Text>
3. Поняття «послуга натуральної допомоги». [Електронний ресурс]. URL: <https://dzhulynska-gromada.gov.ua/news/1629632084/>
4. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

***

ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ «УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ» ЯК НАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОСЛУГИ ГРОМАДЯНАМ ПОХИЛОГО ВІКУ

Гонтар Вікторія Валеріївна

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, м. Суми
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Гончаренко О. В.

Проблема старіння населення планети є однією з глобальних проблем сучасного світу, суспільство має зосередитися на вирішенні проблем соціального захисту, допомоги та матеріальної підтримки цієї категорії людей. Самореалізація для громадян похилого віку також є важливою проблемою, оскільки подальше життя – це, перш за все, час самотності та втрат. Тому в даний час люди постійно знаходяться в пошуку ефективних методів і форм вирішення і подолання проблем інтеграції та соціальної адаптації громадян похилого віку до змін сучасного життя.

У зв'язку з цим, Генеральною асамблеєю ООН у 1991 р. було прийнято принципи стосовно громадян похилого віку, які передбачають гідність і незалежність цих громадян, активне залучення до життя суспільства та участь у розробці й здійсненні політики, яка безпосередньо стосується їх добробуту, всебічну реалізацію внутрішнього потенціалу та ін. Завдяки цьому громадяни похилого віку сприймаються як повноправні члени суспільства, визнається їх цінність і потенціал, що важливо для солідарності, соціальної згуртованості і взаємної підтримки поколінь [3].

На реалізацію зазначених принципів спрямована соціальна допомога даній категорії населення, серед пріоритетних напрямів якої виділено освіту. Саме залучення до освітнього середовища та освітніх форм діяльності виступає однією з активних форм соціальної адаптації громадян похилого віку до нових умов життєдіяльності та сприяє їхньому саморозвитку і самореалізації. Тому сьогодні все більшої популярності серед людей похилого віку набуває соціально-педагогічна послуга «Університет третього віку», яка реалізує один із найважливіших принципів навчання – навчання впродовж всього життя, забезпечує освітню діяльність, яка включає активну соціальну участь кожної людини, отримання нової інформації про всі сторони життя через різноманітні гуртки, участь на основі клубів за інтересами, занять і інші види діяльності.

Загалом, поняття «третього віку» розуміють як початок «активного довголіття та щасливого старіння», тобто як період «активної зрілості». У такому віці можна знайти можливості для пізнавального подорожування, культурних, фізичних, інтелектуальних та мистецьких занять, розвитку технічних навичок, а також праці на благо інших в громаді. Ці можливості відрізняються залежно від країни чи континенту і часто пропонуються організаціями, причетними до забезпечення потреб громадян похилого віку [5].

Науковці розглядають Університети третього віку як різновид соціального навчання, що відноситься до соціально-педагогічних послуг. Це освітні установи або навчальні центри для громадян похилого віку. Вік студентів складає від 40 до 80 років, що вказує на особливий характер цих установ. Класи формуються з людей однакового віку, що дозволяє досягати більшої результативності щодо питань загального стану здоров'я, високого рівня освіти, і часто – кращого фінансового становища. Для реалізації освітніх цілей використовуються різні форми і способи навчання громадян похилого віку: лекції, семінари з групами за інтересами, групи самоосвіти та взаємодопомоги. Накопичуючи нові знання, студенти усвідомлюють власні здібності, залишаються самостійними і рідше потрапляють у стресові ситуації під час кризи. В

«Університетах третього віку» оптимально поєднується навчально-пізнавальна і дозвіллева діяльність громадян похилого віку.

Історія «Університетів третього віку» як освітнього напрямку налічує вже понад шістдесят років. У 1962 р. в Нью-Йорку відкрився перший інститут для професіоналів-пенсіонерів, який пізніше був перетворений в Інститут освіти пенсіонерів. У Тулузі (Франція) в 1972 р. професором П'єром Велла був заснований перший у цій країні «Університет третього віку». Пізніше подібні установи з'явилися в багатьох країнах світу і отримали значний розвиток. Ця ідея отримала популярність і швидко поширилася земною кулею. Сьогодні в багатьох країнах світу (США, Японія, Франція, Німеччина, Польща, Білорусія, Україна, Молдова та ін.) відкриті спеціальні курси, навчальні центри, народні університети та факультети для громадян похилого віку. Створено міжнародне об'єднання «Університетів третього віку», девіз якої звучить як: «Найбільшим культурним досягненням народу є його щасливі люди похилого віку» [4].

Крім класичної назви «Університет третього віку» зустрічаються «відкриті університети», «університети вільного часу», «університети дозвілля», «університети третього періоду» та «університети “золотого віку”». Окремі культурні організації не називають себе «Університетами третього віку», але віддають перевагу більш точним визначенням, таким як: «Освіта 3» (Швейцарія), «Клуб пенсіонерів» організації MGEN (Франція), «Культурний альянс Монреалю CATALIST» (Канада), Канадська мережа закладів освіти третього віку та інститутів з навчання громадян похилого віку, подібних університетів Мак Гілл.

У Сполучених Штатах Америки концепція навчання громадян похилого віку отримала назву «elderhostel». Її розробив М. Ноултон під впливом позитивних вражень, отриманих після знайомства зі спільнотою, яку зустрів на європейських туристичних базах. Його ідея базувалася на перенесенні цієї неповторної атмосфери на середовище громадян похилого віку з метою показати їм нові можливості розумного і продуктивного життя в спільноті.

У німецьких закладах освіти для громадян похилого віку існують такі різновиди навчання: звичайне регулярне навчання, навчання в якості вільних слухачів і навчання сеньйорів. Регулярне навчання (ordentliches Studium) представлене у вигляді формального права громадян похилого віку на вступ до закладу вищої освіти аналогічно молодій людині, яка має закінчену повну середню освіту (Abitur). Однак з урахуванням обраної спеціалізації для громадян похилого віку під час вступу можуть існувати певні обмеження. Такий вид навчання обирають приблизно 25% громадян похилого віку [2].

Надання соціально-педагогічних послуг громадянам похилого віку в Україні регулюється законодавством (розпорядження Кабміну України «Стратегія національної політики забезпечення активного та довголіття здоров'я населення на період до 2022 року»). Метою є створення сприятливих умов для здорового та активного довголіття, забезпечення адаптації соціальних інститутів до тривалого старіння населення та побудова суспільства рівних можливостей [1].

Українські «Університети третього віку» – це інноваційні проекти, спрямовані на впровадження та практичну реалізацію принципів навчання впродовж життя. Хоча більшість громадян похилого віку вступають до університету насамперед для отримання нових знань, їхні функції набагато ширші. «Університети третього віку» є освітніми центрами для громадян похилого віку, метою діяльності яких і подальший їх особистісний розвиток, соціальна інтеграція, соціалізація та адаптація, наповнення життя сенсом та задоволення інтелектуальних потреб. За останні десять років, в Україні почали працювати три види установ: 1) активні, постійно працюють; 2) активні, але робота ведеться регулярно; 3) неактивні, але числяться.

Таким чином, можемо підсумувати наступне. «Університет третього віку» як освітня діяльність громадян похилого віку набуває все більшого значення в усьому

світі. Це не тільки підвищує власну самооцінку, а й відкриває перспективи професійного та особистісного самовдосконалення, дозволяючи і надалі приносити користь суспільству. Специфіка освіти громадян похилого віку полягає у тому, що її контингентом є люди, які поєднують навчальну діяльність з особистим життєвим досвідом.

Література

1. Білик Н. І. Управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників: монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2015. 461с.
2. Гришко В.В. *Університети третього віку як складова неперервної освіти: зарубіжний досвід. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи.* 2018. Вип. 1(14). С. 131–139.
3. Принципи Організації Об'єднаних націй стосовно літніх людей: додаток до резолюції 46/91 Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/%20show/995_314
4. Сагун І. Г. Розвиток освіти людей третього віку в Німеччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, ІПООД НАПН України, 2011.
5. Скорик Т.В. «Університет третього віку»: концептуальні положення та досвід реалізації. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.* 2012. Вип. 104. Т. 2. Чернігів: ЧНПУ. С. 94–98.

***

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Жукова Наталія Михайлівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О.В.

Всесвітня організація охорони здоров'я оцінює кількість людей з інвалідністю у світі на рівні 15 % або 1 млрд осіб, а враховуючи демографічні тенденції до 2050 року ця кількість буде подвоєна. Більшість з цих людей потребують різноманітних реабілітаційних послуг, допоміжних технологій (протезів, крісел, слухових апаратів і т. д.) в комбінації з соціальними послугами як для особи з інвалідністю, так і для членів її сім'ї.

За результатами досліджень, експертних оцінок на сьогодні навіть в розвинених країнах світу потреба у реабілітаційних послугах покрита не повністю. Ця проблема посилюється і відсутністю узгодженого розуміння інвалідності, єдиного підходу до формування системи реабілітації, різноманітним структурам і регулювань, які суттєво відрізняються навіть в європейських країнах. Водночас, науковці виділяють спільні проблеми та загальні тенденції, які притаманні розвиненим країнам та на яких акцентують увагу міжнародні організації. До них можемо віднести наступні:

1. *Пріоритетність реабілітаційних послуг у допомозі людині.* Реабілітація розглядається як інвестиція, яка має багато переваг як для особи, так і для суспільства: вона може допомогти запобігти госпіталізації, зменшити тривалість та кількість госпіталізацій. Реабілітація дозволяє людям жити більш незалежно та отримувати ширші соціальні переваги, наприклад навчатися та працювати, бути повноцінно включеними у суспільне життя.

2. *Міждисциплінарність в організації реабілітації.* Реабілітаційні послуги мають надаватися міждисциплінарною командою (єрготерапевти, фізичні терапевти, лікарі з фізичної та реабілітаційної медицини, протезисти, ортезисти, психологи, соціальні працівники, терапевти мови і мовлення, дієтологи тощо), щоб відповідати потребам

людини. До участі в таких командах підключають і членів сім'ї, і вчителів (якщо послуги стосуються дитини), і доглядачів, й інших працівників громад за потреби.

3. *Реабілітація має надаватися як на рівні лікарень, так і на рівні спільноти/громад для забезпечення вчасності та доступності цих послуг.* Для різних станів потрібні різні реабілітаційні послуги, якщо при інсульті людині необхідні реабілітаційні послуги з першого дня госпіталізації, то для дитини з порушенням розвитку послуги необхідні із значно більшою інтенсивністю вдома та у школі, можливо, протягом всього життя.

4. *Інтеграція реабілітаційних послуг на всіх рівнях медичної допомоги (первинна, спеціалізована, високоспеціалізована).*

Всі ці пріоритети актуальні і для нашої держави, особливо в сучасних умовах, коли потреба в реабілітаційних послугах невпинно зростає. Нині в Україні реабілітація має два основні виміри: *медичний* – реабілітація є однією з видів медичної допомоги; *соціальний* – більш комплексний, який включає як медичну складову, так і соціальну. Відповідно, координуються та фінансуються послуги реабілітації на рівні двох центральних органів влади – Міністерства охорони здоров'я та Міністерства соціальної політики.

Детальніше розглянемо саме розвиток реабілітаційних послуг у сфері соціальної роботи. На сьогодні в Україні функціонує мережа соціальних закладів/установ з комплексної реабілітації, які надають реабілітаційні послуги широкого спектру – соціальної, психологічної, фізичної, трудової, професійної, медичної реабілітації. Такі установи та послуги фінансуються як з державного, так і з місцевих бюджетів. Зупинимось саме на послугі соціальної реабілітації, яка спрямовується на відновлення соціальної сфери життєдіяльності особистості.

Науковці розглядають соціальну реабілітацію у широкому і вузькому значеннях. Так, у широкому тлумаченні соціальна реабілітація – це створення умов у суспільстві для відновлення і розвитку здібностей і навичок індивідів самостійного соціального функціонування. У вузькому – це система форм, методів і засобів відновлення втрачених індивідом або не набутих в процесі соціалізації функцій, відносин і ролей соціального функціонування [2, с. 31]. Акцентуємо увагу на двох основних напрямках соціальної реабілітації: соціально-середовищному та соціально-побутовому. Перший передбачає створення умов для життєдіяльності людини через облаштування оточуючого середовища (місця проживання, навчання, роботи), пристосування та технічні засоби для самостійного пересування осіб з особливими потребами, налагодження або відновлення соціальних зв'язків. Соціально-побутовий включає в себе відновлення здатності до самостійного обслуговування в побуті, формування навичок самообслуговування, підвищення особистого статусу, навчання особистої гігієни, користування побутовими предметами як з допомогою спеціального обладнання, так і без нього [2, с. 45].

Важливим кроком у сфері соціальної роботи стала стандартизація з 2019 року соціальної послуги соціальної реабілітації осіб з інтелектуальними та психічними розладами. У відповідному Державному стандарті [1] вона визначається як: навчання, формування, розвиток та підтримка соціально-побутових навичок (самообслуговування, комунікації, позитивної поведінки, приготування їжі, користування грошима тощо); допомога у забезпеченні технічними засобами реабілітації, навчання навичкам користування ними; психологічна підтримка; організація дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності, працетерапії, арт-терапії; надання інформації з питань соціального захисту населення тощо [1].

Конкретний перелік заходів, їх періодичність і строк виконання наводяться в індивідуальному плані, який є основою для надання соціальної послуги соціальної реабілітації та ґрунтується на результатах комплексного визначення ступеня

індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги. Так, для отримання цієї соціальної послуги рівень навичок самостійного проживання за категоріями: «Організація харчування», «Зовнішній вигляд, дотримання правил особистої гігієни», «Здоров'я», «Утримання помешкання», «Дотримання правил безпеки та поведінки в разі надзвичайних ситуацій», «Міжособистісні відносини», «Знання ресурсів громади», «Обізнаність у юридичній сфері» має бути щонайменше задовільним, а сумарний результат за цими категоріями має становити не менше ніж 35 балів, за іншими категоріями – щонайменше базовим, а сума балів за такими категоріями має бути не менше, ніж 25 [1].

Важливо, що у стандарті враховано і міждисциплінарний командний підхід, який передбачає створення мультидисциплінарної команди, до складу якої включається не менше ніж три особи з числа таких працівників: соціальний працівник, медичний працівник (у тому числі сестра медична), реабілітолог, ерготерапевт, юрист, психолог тощо.

Зрозуміло, що впровадження цього стандарту перебуває на початковому етапі і стикається з низкою перешкод організаційного характеру. Сюди додаються і нескоординованість надання реабілітаційних послуг, і низький рівень забезпечення потреб, і громіздка малоефективна мережа закладів, і відсутність системи послуг на рівні громад та ін.

Таким чином, соціальна реабілітація відіграє важливу роль у соціальній інтеграції осіб з інвалідністю, залучаючи їх в суспільство як повноправних членів, які беруть активну участь у всіх сферах життєдіяльності.

Література

1. Державний стандарт соціальної реабілітації осіб з інтелектуальними та психічними розладами. Затв. Наказом Міністерства соціальної політики України 17 грудня 2018 року № 1901. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0066-19#Text>
2. Замашкіна О. Д. Основи соціальної реабілітації: навчально-методичні рекомендації. Ізмаїл: ІДГУ, 2019. 193 с.
3. Медична та соціальна реабілітація: навч. посіб. / За заг. ред. І. Р. Мисули, Л. О. Вакуленко. Тернопіль: ТДМУ, 2005. 402 с.

***

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВЗЯЛИ НА ВИХОВАННЯ ДИТИНУ-СИРОТУ

Зражевська Наталія Павлівна

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, м. Суми
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Полянничко А. О.

Прагнення України приєднатись до європейської спільноти сприяє поступовому формуванню міжнародних підходів та стандартів у всіх сферах діяльності суспільства, зокрема у сфері соціальної роботи із сім'ями, які взяли на виховання дитину-сироту.

Однією із форм соціальної роботи з такими сім'ями є соціальний супровід як довготривала робота, яка спрямована на здійснення індивідуальної соціальної допомоги та підтримки у виді надання комплексних соціальних послуг з метою мінімізації складних життєвих обставин, подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення соціального статусу клієнтів шляхом активізації їх ресурсів та найближчого оточення.

Норми Положення про прийомну сім'ю вказують, що державна соціальна підтримка таких сімей у формі соціального супроводу є суттєвою умовою їх

ефективного функціонування [2]. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» наголошує, що саме адаптація дитини в новій родині, створення належних умов для розвитку особи з урахуванням індивідуальних потреб є головним завданням соціального супроводу [1].

Відповідно до Порядку здійснення соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу соціальний супровід таких родин здійснюють фахівці центрів соціальних служб за місцем проживання прийомної сім'ї чи розташування дитячого будинку сімейного типу [3]. Слід наголосити, що соціальний супровід є постійним, а підставою припинення соціального супроводу є повноліття дітей чи позбавлення родини юридичного статусу прийомної сім'ї.

Соціальний супровід конкретної прийомної сім'ї чи дитячого будинку сімейного типу здійснює прикріплений соціальний працівник, який реалізує соціальне обслуговування дитини та родини, соціальну опіку, а також виступає посередником між прийомною сім'єю або дитячим будинком сімейного типу і державними структурами, котрі відповідають за виховне та матеріальне забезпечення дітей. Суттєво, що кожен соціальний працівник повинен здійснювати соціальний супровід не більше 7 прийомних сімей, але реальна кількість підопічних дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, не має перевищувати 10 осіб [3].

Порядок здійснення соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу конкретизує етапи діяльності з підопічними та регламентує технології соціального супроводу родин, котрі виховують дитину-сироту, а також подає засадничі принципи та практичні механізми оцінювання ефективності функціонування ПС та ДБСТ [3].

Аналіз Порядку засвідчує, що підґрунтям соціального супроводу слід вважати оцінку та планування послуг, а головним елементом його реалізації має стати конкретна оцінка потреб окремої прийомної дитини та родини, що сприятиме належному визначенню типу та рівня соціальної допомоги.

Обов'язком центру соціальних служб серед іншого є збір інформації про дитину-сироту, яка охоплює наступні моменти: вік; стать; історія життя; національність; релігійні погляди; стан здоров'я; рівень розвитку; дані про біологічних батьків, інших родичів; дані про братів, сестер, місце їх перебування та статус; наявність документів; інформація про житло і майно, яке належить дитині; характер дитини; шкідливі звички, кримінальні прояви; коло інтересів, духовні потреби тощо [3].

Важливим напрямом здійснення соціального супроводу ПС та ДБСТ є посередницька діяльність соціального працівника між закладами та установами, котрі забезпечують захист прав дитини, та прийомними батьками, встановленні довірливих контактів і співпраці з фахівцями різних служб. За потреби соціальний працівник має право залучати до співпраці представників різних структур, серед яких місцеві органи виконавчої влади, правоохоронні органи, територіальні дитячі медичні установи, міжнародні та громадські організації та багато інших.

Технологія реалізації соціального супроводу прийомної сім'ї, концептуальною засадою якої є «ведення випадку», передбачає низку регламентованих етапів: аналіз ситуації та оцінка потенційних можливостей її розв'язання; укладення плану можливих варіантів вирішення проблеми та узгодження з клієнтом; практична реалізація конкретних дій, спрямованих на вирішення проблеми; аналіз результатів реалізації плану дій та ефективності вжитих заходів [4].

Специфіка такої форми соціальної допомоги, як «ведення випадку», полягає в тому, що консультування клієнта відбувається за місцем проживання, а не у спеціалізованих закладах, тобто створюються умови для вирішення проблем у комфортному для особи соціальному оточенні.

Здійснення соціального супроводу передбачає взаємодію соціального працівника та клієнта, що зумовлює відповідальність за остаточний результат як фахівця, так і особи, якій спрямована допомога. Щоб зрозуміти рівень потреб клієнта, соціальний працівник має проаналізувати його особисті якості, стосунки у родині, а також контакти з соціальним оточенням. На цьому етапі важливою є систематизація першочергових проблем, підготовка до надання конкретної допомоги з обов'язковим залученням клієнта до конкретизації потрібної соціальної допомоги.

На етапі безпосереднього надання послуг слід визначити виконавців – фахівців та організації, що безпосередньо надаватимуть послуги клієнту, їх обсяг та характер, а також зробити оцінку ефективності впливів. Беручи до уваги індивідуальні потреби клієнта при вирішенні проблеми, соціальний працівник разом з особою, що потребує допомоги, аналізують наявні варіанти їх вирішення, обирають ефективні засоби та методи досягнення успіху. Також окреслюється відповідальність кожної сторони процесу, формується графік діяльності тощо.

На етапі аналізу виконаного та оцінки послуг суттєвими виступають наступні аспекти: оцінка змін, які стали результатом надання послуг, та аналіз нових потреб, що вимагають термінового вирішення; складання, якщо є необхідність, додаткового плану соціального супроводу, або припинення роботи з клієнтом, якщо проблеми успішно розв'язані [4].

На нашу думку, «ведення випадку» є ефективною моделлю соціальної роботи, у якій соціальний працівник не лише надає соціальну допомогу, але й виступає координатором у взаємодії з різними закладами, організаціями та установами.

Таким чином, соціальним супроводом слід вважати різновид соціальної роботи, метою якої є здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей. Методика реалізації соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу ґрунтується на практичних досягненнях спеціалістів центрів соціальних служб. Дослідження процесу соціального супроводу доводить, що успішність входження дитини у прийомну родину, її подальший гармонійний розвиток залежить від належного визначення потреб дитини, правильно організованої методичної роботи спеціалістів центру соціальних служб. Застосування типової методики діяльності соціальних працівників у процесі соціального супроводу сім'ї, яка взяла на виховання дитину-сироту підвищить професійний рівень надання соціальних послуг.

Література

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*, 2005. № 6. Ст. 147.
2. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF> (дата звернення: 04.05.2023).
3. Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: Наказ Міністерства у справах сім'ї, дітей та молоді від 16.10.2009 № 966/16982 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>. (дата звернення: 05.05.2023).
4. Створення та функціонування прийомних сімей: навч. посіб. для держ. службовців / О. О. Яременко, Н. М. Комарова, Л. С. Волинець, І.В. Пеша. Київ: УІСД, 2000. 128 с.

***

ДОСВІД РОБОТИ У ВОЄННИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «SAVE THE CHILDREN» ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ

Інджарабян Самвел Акопович

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О. В.

Захист прав дитини є глобальною проблемою сучасності, адже саме діти відіграють важливу роль в прогнозуванні майбутнього розвитку суспільства. Тому до вирішення цієї проблеми залучені як усі держави світу, так і людство в цілому. Для нашої держави ця проблема ще більш загострилася у 2022 році, коли під час інтенсифікації воєнних дій на території України значно збільшилася кількість випадків дискримінації прав дитини. Вирішення цієї проблеми можливе лише спільними зусиллями міжнародної спільноти, консолідацією державних і недержавних організацій. Саме останні і будуть у полі зору нашої публікації, *метою* якої є вивчення досвіду роботи міжнародної організації «Save the Children» щодо забезпечення прав дітей у воєнних умовах в Україні. Питання забезпечення прав дітей розглядаються у працях як зарубіжних (Р. Альберт, К. Белл, С. Брайє), так і українських (Л. Волинець, І. Зверєва, Я. Кічук, О. Лісовець, Ж. Петрочко,) науковців. Також наголошується і на ролі недержавних об'єднань у захисті прав дітей. Проте досвід власне міжнародної організації «Save the Children», яка налічує більш, ніж столітню історію, висвітлений недостатньо. А в українських реаліях ця організація лише починає активну допомогу, тому вивчення їх діяльності є актуальним і перспективним напрямом.

Як складова частина захисту прав людини система міжнародного захисту прав дитини склалася тільки після Другої світової війни в рамках Організації Об'єднаних Націй, одним з основоположних принципів якої було проголошення поваги до прав і свобод людини без будь-якої дискримінації. Вирішальним кроком щодо становлення захисту прав дитини в т. ч. і у збройних конфліктах, стало прийняття Конвенції ООН Про права дитини у 1989 р. Сьогодні міжнародно-правові норми, які регулюють співробітництво держав у забезпеченні захисту прав дітей утворюють окремий інститут міжнародного права і закріплені низкою міжнародних документів у сфері захисту прав дитини, в яких проголошуються права дитини як повноцінної і повноправної особистості та її визнання самостійним суб'єктом права [1, с. 8]. На міжнародному рівні питання захисту і забезпечення прав дитини і пріоритетними у діяльності багатьох міждержавних інституцій, організацій неурядового характеру тощо. Діяльність останніх передбачає різноманітні основоположні дії, починаючи з освіти дітей в області прав людини, закінчуючи дослідженнями, ініціативами і програмами захисту дітей, партнерством з органами державної влади для здійснення політики, адаптованої для дітей, наданням альтернативних звітів з прав дитини і т. д. Однією з найбільш авторитетних і впливових недержавних організацій, яка займається захистом прав дітей та наданням їм підтримки у задоволенні потреб є міжнародна неурядова організація «Save the Children» («Врятуймо дітей»). Організація була заснована у 1919 р. у Великій Британії у відповідь на трагедію Першої світової війни з метою поліпшення життя дітей шляхом покращення освіти, охорони здоров'я та економічними можливостям, а також наданням надзвичайної допомоги у разі стихійних лих, війни та інших конфліктів (під час голоду 1921-1922 рр., війни у В'єтнамі, громадянської війни в Нігерії та ін.) [2]. На сьогодні існує 30 національних організацій «Врятуймо дітей», що входять до Міжнародного альянсу «Врятуймо дітей» – глобальної мережі некомерційних організацій, які надають підтримку місцевим партнерам у більш ніж 120 країнах світу. Члени Альянсу координують надання допомоги у надзвичайних ситуаціях, захищаючи дітей від наслідків війни та насильства. На думку співробітників

організації, навіть невеликі пожертви можуть врятувати велику кількість дітей [5]. Організацією запущена програма з надання якісної освіти восьми мільйонам дітей, що живуть у країнах, схильних до частих збройних конфліктів. На жаль, однією з країн, яка опинилася з подібних причин у полі зору цієї організації, стала і Україна.

Ще з 2014 р. організація переважно займалася гуманітарною допомогою для жителів Донецької та Луганської областей. Але у 2022 р. значно розширила свою присутність і діяльність в Україні. Офіційна заява «Save the Children» була однозначною і закликала до негайного припинення війни: «Наслідки війни виходять далеко за межі України і зачіпають мільйони дітей у кризових регіонах усього світу. Війна, яку росія розвернула проти України, загрожує також голодом мільйонам дітей у всьому світі, в першу чергу в Йемені, Лівані та Сирії, де, за підрахунками цієї організації, від голоду ризикують постраждати у півтори рази більше дітей, ніж раніше.

Як наголошується на офіційному сайті цієї організації «з 24 лютого 2022 р. в Україні надано допомогу понад 36 500 дітей і більше 40 000 сімей» [4]. Окрім гуманітарної, організація надає інформаційну, медичну та психологічну допомогу, а також фінансово допомагає тим, хто її потребує, з різних регіонів України. Save the Children підтримує не лише тих, хто опинився у важкій життєвій ситуації через війну, а й біженців, які зараз перебувають у Європі (наприклад, ще з весни 2022 р. у Польщі надавалися виплати по 1320 злотих на дітей).

Розглянемо найбільш значимі напрями і зміст діяльності організації «Save the Children» в Україні. Так, для захисту базових прав дітей та їхніх сімей, разом з партнерами організація систематично надає гуманітарну допомогу, забезпечуючи: їжею та водою; наборами гігієни; безпечним місцем перебування дітей; грошовою субсидією, щоб сім'ї могли задовольнити свої основні потреби. Наприклад, у травні 2022 р. було направлено 72 млн гривень на підтримку маріупольських сімей через центри «Я – Маріуполь» на придбання продуктових і гігієнічних наборів, а також організаційну підтримку. У листопаді 2022 р. зусиллями організації було роздано питну воду більш, ніж 4000 домогосподарствам у Херсоні, а також зареєстровано сім'ї для надання грошової допомоги. Починаючи з 2023 р. спільно з «YMCA Kyiv» реалізується проект підтримки сімей з дітьми, які жили під окупацією або були змушені покинути свої домівки та повернулися назад внаслідок воєнних дій на території України. У рамках проекту надається тримісячна грошова допомога у розмірі 2200 гривень в місяць на кожного члена родини.

Важливу увагу приділяє організація і забезпеченню права дитини на освіту. Це засвідчує налагоджена співпраця з Міністерством освіти і науки України щодо спільних заходів для забезпечення сталості освітнього процесу, а також доступу до якісної та безпечної освіти в умовах війни. У травні 2022 р. виконавчий директор Save the Children International Д. Райт та директор організації Save the Children в Україні П. Волш з цією метою мали офіційну зустріч в міністром. Серед конкретних кроків: забезпечення цифровими девайсами для освіти; відкриття освітніх хабів в Україні та за її межами; постачання ЗЗСО шкільними автобусами; видання підручників і посібників для НУШ. Також у партнерстві з Міністерством освіти і науки України було створено безкоштовний застосунок «Library for All» (Бібліотека для всіх), який містить українськомовні книги для дітей початкової школи і допомагає їм продовжувати навчання незалежно від місця перебування.

У межах співпраці з іншим центральним органом влади – Міністерством соціальної політики України організація «Save the Children» долучилася до реалізації Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, ініційованої першою леді України О. Зеленською. Була надана допомога у підготовці регіональних тренерів з питань першої психологічної допомоги шляхом проведення онлайн-тренінгів «Перша психологічна допомога для працівників допомагаючих професій».

У межах реалізації Меморандуму про співпрацю між Секретаріатом Уповноваженого Верховної ради України з прав людини та організацією «Save the Children in Ukraine» для працівників Секретаріату та регіональних координаторів взаємодії з громадськістю проведено низку тренінгів з питань підтримки постраждалих від воєнного конфлікту та проявів насильства. В ході тренінгів розглядалися принципи надання консультування, основні навички консультанта, особливості консультування різних категорій постраждалих, питання психосоціальної підтримки фахівців, що супроводжують дітей, які зазнали насильства. Програма навчання включала розгляд проблемних питань психологічного характеру з якими зіштовхуються, як люди постраждали від конфлікту так і консультанти, які надають їм допомогу [3].

Велику увагу приділяє організація проведенню досліджень для виявлення актуальних проблем щодо забезпечення прав дітей під час збройних конфліктів. Так, результати дослідження, проведеного наприкінці 2022 р. серед біженців показали, що кожна друга дитина-біженець з України відчувають постійну тривогу. 44% дітей повідомили, що почуваються самотніми, а 55% хвилюються за майбутнє. 57% дітей відчувають себе трохи або набагато менше щасливими після того, як покинули Україну [6].

Таким чином, міжнародна організація «Save the Children» активно залучає свої ресурси для допомоги українським дітям, для забезпечення їхніх прав. Адже ця організація ставить перед собою амбітні цілі побудови світу, в якому всі діти будуть максимально захищеними, не зазнаватимуть насильства, матимуть доступ до якісної освіти і медицини. Саме через ставлення до дітей потрібно оцінювати світ майбутнього. Ця позиція є надзвичайно актуальною і заслуговує на підтримку міжнародної спільноти.

Література

1. Борисюк І. Е. Еволюція міжнародного нормативного механізму захисту прав дитини. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 2. С. 7–12.

2. Лісовець О. В. Роль Е. Джебб у становленні міжнародного руху захисту дітей. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2019. № 3. С. 40–45.

3. Працівники Офісу Омбудсмана відвідали тренінги, проведені організацією Save the Children. 13.12.2022. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/pracivniki-ofisu-ombudsmana-vidvidali-treningi-provedeni-organizacijeyu-save-children

4. Our work in Ukraine / Save the Children. URL: <https://www.savethechildren.org.uk/where-we-work/europe/ukraine>

5. Save the Children: офіційний сайт. URL: <https://www.savethechildren.net/>

6. Save the Children in Ukraine. URL: <https://www.facebook.com/savethechildrenresponseinukraine/>

***

TEATRZYK KAMISHIBAI – MAŁA SZTUKA, DUŻE MOŻLIWOŚCI

Kalisz-Kołtun Dorota

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie (Polska)

Promotor – dr Bejger H.

Dzisiejsza rzeczywistość (również edukacyjna), niewyczerpany szum informacyjny, pęknięcia aksjologiczne, szybkość zmian i nieprzewidywalność sprawiają, że słowa Ireny Wojnar są bardzo aktualne: "W czasach, kiedy przeżywamy kolejne narastanie nieprzejrzystości świata, w czasach nowego szaleństwa, brutalności i nihilizmu, przeciw zagrożeniom i dewiacjom proponuję obronę człowieka wrażliwego i poezji jego istnienia. Proponuję kształcenie człowieka, który w sobie samym miałby znajdować źródła bogactwa i siły, a pomocą w tym poszukiwaniu byłoby przeżywanie sztuki, zwierciadła ludzkich możliwości" (Wojnar 1994: 91).

Świat szkoły i przedszkola wymaga obecności w życiu dziecka osób potrafiących stymulować myślenie i uczucia poprzez literaturę, teatr i obrazy. Tacy nauczyciele w kontekście wczesnej edukacji mogą stać się wsparciem dla uczniów, którzy funkcjonują w rzeczywistości okrytej „utkaną przez ludzi siecią symboliczną” (Wojnar 1994: 82), mogą umożliwić procesy związane z kompensacyjnym oddziaływaniem słowa, obrazu, teatru, zakorzenieniem się podczas obcowaniu ze sztuką w “małej ojczyźnie”, ale także we wrażliwym i twórczym nieustannym stwarzaniu samego siebie. Idea edukacji i wychowania przez sztukę dotyczy przestrzeni całościowej.

Ilustracje książkowe odgrywają bardzo ważną rolę w edukacji dzieci. Od lat zwracają na to uwagę pedagodzy, psychologowie i ilustratorzy książek dla dzieci. Jest przejawem sztuki, zrozumiałej i kochanej przez dzieci, dzięki czemu rozwija estetykę i poczucie piękna. Jednocześnie obcowanie z ilustracjami książek pozwala im bardzo płynnie poznawać świat literatury. Rozbudza wyobraźnię i zachęca do samodzielnego odkrywania.

Obcowanie z obrazem to niewątpliwie jedna z pierwszych form edukacji, z jaką dziecko styka się od dzieciństwa. Nauka poprzez obrazki i symbole graficzne zaczyna się jeszcze zanim dziecko nauczy się komunikować ze światem za pomocą mowy i na długo przed pisaniem. Jednak nie wszystkie formy przekazywania obrazów mają pozytywny wpływ na rozwój najmniejszych. W dzisiejszych czasach dzieci są nieustannie narażone na różne bodźce zewnętrzne, które docierają do nich z różnych stron. Żyjemy w kulturze masowej treści. Odbieramy ją w postaci skompresowanych, krótkich i agresywnych komunikatach. Są to głównie filmy, bajki, reklamy i towarzyszący im dźwięk. Dla dorosłych taki przekaz jest męczący i uciążliwy, a u dzieci może powodować nieodwracalne zmiany w psychice, a nawet zaburzać rozwój fizyczny. Umysł małego dziecka nie jest w stanie wystarczająco szybko przetworzyć tak dużej ilości informacji. W rezultacie powoduje problemy, takie jak na przykład niemożność skupienia w późniejszych etapach rozwoju.

Z tego powodu ilustracje książkowe odgrywają bardzo ważną rolę. Pozwalają na chwilę wyciszenia i skupienia uwagi na pojedynczym elemencie. Ilustracje książkowe uzupełniają treść tekstu, jednocześnie ułatwiają rozpoznawanie i wzmacniają wrażenia związane z treścią. Ilustracje to nieruchome obrazy, dzięki czemu można dłużej skupić się i zauważyć szczegóły, które mogłyby być przegapione, na przykład w filmach animowanych lub szybko zmieniających się obrazach. Ponadto ilustracje pokazują tylko fragmenty tekstu, pozostawiając miejsce na interpretację i tworzenie kontynuacji. Dzięki temu przyczynia się do rozwoju kreatywności dzieci. Wyobraźnia jest jednym z najważniejszych aspektów dzieciństwa. Wymyślanie nieoczekiwanych historii, fikcyjnych bohaterów i scenariuszy wydarzeń prowadzi później do rozwoju cech osobowości, takich jak zaradność, pomysłowość i oryginalność. Ilustracje książkowe są więc zaproszeniem do takich twórczych poszukiwań. Należy również pamiętać, że ilustracja książkowa stanowi także funkcję czysto dydaktyczną. Wzbogaca edukację intelektualną, moralną i estetyczną. Dobrze dobrane ilustracje do książek to bardzo skuteczny sposób na poszerzenie wiedzy dzieci o otaczającym je świecie. Odpowiada na pytania z różnych dziedzin nauki, w tym historii, geografii, biologii itp. Niektórych z tych informacji nie można przekazać w sposób, który dzieci mogą zrozumieć tylko za pomocą samego tekstu.

Ilustracje książkowe, dzięki swojemu formatowi, pozwalają wielokrotnie wracać do książki i jej treści. Dzięki temu uzyskane informacje zostają zapisane w pamięci dziecka, przyczyniając się do szybszej nauki. Udowodniono również naukowo, że udostępnianie tych samych danych na wielu nośnikach jednocześnie ułatwia ich zapamiętywanie. Tekst podręcznika poparty ilustracjami ma więc bardzo silny wpływ na czytelnika i pomaga utrwalić zawarte w nim informacje.

Te i inne walory ilustracji książkowej powinny być wykorzystywane w całym procesie edukacyjnym. Najważniejszym i jednocześnie najtrudniejszym zadaniem dla nas dorosłych jest dostosowanie materiałów wizualnych do wieku dzieci w sposób, który nie tylko wzbudzi ich zainteresowanie, ale również przyczyni się do ich zrównoważonego rozwoju.

Oto pięć najważniejszych cech ilustracji i ich pozytywny wpływ na wychowanie dzieci:

- Wyciszają i koncentrują uwagę na pojedynczym elemencie;
- Uzupełniają i potęgują percepcję treści;
- Pozostawiają miejsce na rozwój wyobraźni;
- Wzbogacają i ułatwiają proces wychowania;
- Pomagają utrwalać wiedzę, przyspieszając naukę.

Kamishibai oznacza dosłownie teatr obrazkowy, papierowy teatr lub teatr ilustracji. Jest to technika czytania/opowiadania, wywodząca się z Japonii, która wykorzystuje książki w formie kart (37×27 cm) oraz drewnianą lub kartonową skrzynkę – na wzór parawanu z teatrzyków marionetkowych, – w której przedstawiane są kolejne fragmenty historii, bajki, opowiadania. Drewniana skrzynia zwana „butai” wygląda prawie jak teatr marionetkowy. Z przodu posiada drzwiczki (składają się zazwyczaj z 2-3 elementów). Z tyłu jest otwarta. Posiada również (z prawej strony) pusty bok na włożenie bajki i swobodne przekładanie kart. Otwieramy ją dopiero w momencie, gdy chcemy opowiedzieć historię i zacząć pokazywać pierwsze ilustracje. Dodaje to tajemniczości. Skrzynię można również zakryć materiałem, tak by jeszcze bardziej zaciekać widownię. Mimo swoich dalekowschodnich źródeł teatr kamishibai jest obecnie coraz popularniejszy w wielu krajach Europy Zachodniej, a w Polsce dotąd, wciąż mało nieznan.

Czy można wyobrazić sobie świat bez zaczarowanych baśni, mrocznych legend i budzących krew w żyłach opowieści? Rzeczywistość bez nich byłaby o wiele bardziej nudna i szara. To właśnie bajki i opowieści pozwalają nam poznawać i zrozumieć świat, a także zachęcają do podejmowania wyzwań, uczą zasad życia i odkrywają przed nami świat emocji. Wydaje się, że dziś mało, kto potrafi zajmująco opowiadać. Czy w dobie telewizji i osiągnięć techniki nie ma miejsca na snucie opowieści bez pośpiechu, z udziałem emocji, gry ciała i głosu?

Kamishibai można porównać do swego rodzaju dużej książki obrazkowej, która wymaga dodatkowej obsługi poza samym czytaniem. Ilustrowane karty książki wślizguje się do drewnianego teatrzyku, który staje się oknem z ilustracją. Gdy rozpoczynamy seans głośnego czytania, otwiera się na widza okno, a wraz z nim historia, która wypełnia przestrzeń tu i teraz... rozpoczynamy magiczny seans! Większość książek Kamishibai posiada tekst z tyłu karty i ilustrację z przodu. Ilustracja w Kamishibai nie stanowi jedynie upiększenia czy dodatku do samego tekstu. Tekst i ilustracje są tu równie ważne i wzajemnie wspierają się, aby wzmocnić w ten sposób siłę przekazu, a tym samym koncentrację widzów. Stanowi to dosłowną równowagę słowa i obrazu.

Kamishibai zawsze wymaga od prowadzącego swego rodzaju gry i otwartości na widzów/słuchaczy, gdyż stoi on naprzeciw publiczności i ma z nią bezpośredni kontakt wzrokowy, wchodzi w interakcję gdzie razem mogą stworzyć coś wyjątkowego. Kamishibai to historia, która jest czytana i ona jest najważniejsza. Jednak sposób, w jaki jest to robione, umiejętności aktora (czytającego), jego umiejętność stworzenia więzi z publicznością decyduje o sile przekazu. Jest to cecha wyróżniająca ten teatr, który dzięki swej wyjątkowej formie umożliwia współprzeżywanie czytanej historii, a więź, która dzięki temu zabiegowi nawiązuje się między przedstawiającym a słuchaczem jest niezwykła. Jeszcze jedną cechą szczególną książek Kamishibai jest ich tematyka – mówią one o sprawach ważnych, dotyczących istoty życia i kondycji ludzkiej, a więc często są to historie o emocjach, wartościach, sensie otaczającego nas świata.

Kamishibai to również doskonałe narzędzie do twórczej zabawy z dzieckiem. Jedną z metod, aby oswoić dziecko z zabawą w ilustracje jest zaproponowanie, aby dorysowało własne – alternatywne zakończenie czytanej bajki lub po prostu pokusiło się o jej dalszy ciąg, który może być zaskakujący i rozciągnąć się w czasie i przestrzeni... Możliwości kreacji i twórczej zabawy, w której nie ma miejsca na schemat i nudę są w zasadzie nieograniczone. Ukoronowaniem całego procesu może być stworzenie przez dzieci własnej historii, którą mogą również samodzielnie przedstawić. W wypadku wszelkiego rodzaju szkoleń, treningów

personalnych, psychodramy lub różnego rodzaju pracy z osobami dorosłymi, Kamishibai sprawdza się jako narzędzie komunikacji, wizualizacji wewnętrznych emocji, przekazania treści i znaczeń trudnych do zwerbalizowania w tradycyjny sposób. Może ono współgrać, wraz z innymi środkami ekspresji takimi jak sztuki plastyczne, gest, ruch, światło czy dźwięk (muzyka). Kamishibai jako technika jest więc nieocenionym uniwersalnym, narzędziem do wszelkich form pracy z zarówno z dzieckiem, młodzieżą jak i osobami dorosłymi, służącym zarówno realizacji celów wychowawczych, edukacyjnych jak i terapeutycznych (lub arteterapeutycznych). Efektywność oddziaływań jest uzależniona głównie od inwencji prowadzącego oraz twórczego zaangażowania grupy uczestników.

Najważniejsze walory magicznej skrzynki :

- jest uniwersalnym narzędziem pracy nadającym się do pracy z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi, na każdym poziomie funkcjonowania;
- jest medium mobilnym, które można zabrać wszędzie tam; gdzie znajduje się publiczność;
- uczy poprzez zabawę;
- ułatwia zrozumienie treści poprzez jej jedność z obrazem;
- pozwala odbiorcą „zanurzyć się” w treść poprzez spontaniczne przeżywanie emocji;
- pobudza wyobraźnię, kreatywność, pozwala współtworzyć poprzez bycie jednocześnie odbiorcą i twórcą;
- daje poczucie akceptacji uczniom słabszym i zwiększa ich motywację
- pozwala opowiadającemu zapomnieć o tremie i łagodzi lęk przed mówieniem
- zależnie od sposobu zastosowania może pomóc rozwijać autoprezentację, sprawność słuchania, mówienia, pisanie i czytania.

Łącząc teatroterapię, biblioterapię i plastykoterapię, kamishibai stanowi wyjątkową formę oddziaływań arteterapeutycznych, umożliwiającą urzeczywistnienie się wewnętrznego świata obrazów, wizji, myśli, emocji i pomysłów zarówno samego autora opowieści, jak i prezentującego ją gawędziarza czy słuchających jej widzów. Dzięki swoim unikalnym cechom kamishibai sprawia, że relacja terapeuta (gawędziarz) – widzowie – twórcze działanie (przedstawienie) urzeczywistnia się w autentycznej komunikacji, wzajemnym zrozumieniu oraz w doświadczeniu wspólnoty przeżyć i emocji, bez względu na to czy uczestniczą w nim dzieci, czy dorośli, osoby chore czy zdrowe, osoby mieszczące się w tak zwanej normie czy osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Inscenizacyjny charakter kamishibai – wyrażający się w identyfikacji projekcyjnej, która pozwala dotrzeć do własnych myśli i uczuć oraz uzewnętrznić je poprzez zapośredniczony przedmiot, jakim jest przedstawiana przez gawędziarza opowieść oraz w dramatycznym dystansowaniu, wykorzystującym metaforę do zrozumienia emocjonalnych i psychicznych problemów i poradzenia sobie z nimi – nie tylko jest pomocne przy rozwiązywaniu problemu przez osobę, wobec której tę metodę stosujemy, ale pozwala jej też odkrywać i przekraczać niezdrowe wzorce zachowań, osiągnąć katharsis czy odkryć prawdę o sobie samym. W ten sposób, kamishibai pomaga uczestniczącej w nim osobie w identyfikacji własnych emocji i zachowań oraz uczy ją sposobów radzenia sobie z trudnościami, z którymi się boryka i pokonywania przeszkód. Podążając za snutą przez gawędziarza opowieścią i identyfikując się w pewnej mierze z jej autorem, człowiek może uzyskać wgląd w samego siebie i przekroczyć własne bariery. Wszystko to sprawia, że teatr kamishibai wydaje się być potężnym narzędziem terapeutyczno-edukacyjnym, które z powodzeniem może być wykorzystywane w pracy z dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną (bez względu na jej stopień).

Bibliografia

1. Marciniak A., *Studencki grant badawczy na Uniwersytecie Łódzkim: Wpływ różnych form przekazu w ramach metody Teatru Kamishibai na percepcję prezentowanych treści u osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Łódź 2017.
2. Wojnar I., *Trzy wymiary estetycznej samowiedzy człowieka*, „Sztuka i Filozofia” 1994, nr 8, s. 77–92.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ МОБІЛЬНИХ БРИГАД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ З ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Кириленко Алла Валеріївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О. В.

Домашнє насильство є супутником сім'ї як соціального інституту, напевно, протягом усієї історії його існування. Вказане явище властиве всім без виключення культурам, суспільствам, державам світу. Відмінність полягає хіба що в поширеності та інтенсивності домашнього насильства, його негативних соціальних наслідках. Більшість країн світу посилює боротьбу з домашнім насильством і їхній досвід є важливим для вивчення та реалізації у вітчизняних умовах. В Україні провідну роль у профілактиці домашнього насильства та роботі з жертвами відіграють правозахисні органи, мережа спеціалізованих служб, установ та громадських організацій, які активно впроваджують методи соціальної роботи для допомоги як жертвам домашнього насильства, так і кривдникам. Однією з нових інституцій у цьому напрямі є мобільна бригада соціально-психологічної допомоги.

Проблемам щодо профілактики та протидії проявам домашнього насильства присвячені праці В. Андрєєнкової, Ю. Аносової, В. Байдик, В. Бондар, В. Бондаровської, Т. Бугаєць, Т. Войцях, О. Джужі, А. Запорожцева, О. Калашник, О. Ковальової, О. Кулика, К. Левченко, М. Легенької, М. Матвійчука, В. Мельничук, І. Опришка, Н. Пашко, Н. Столбуніної, К. Чернець та ін. А у працях Г. Скіпальської, Н. Цветкової, О. Файдюк аналізується і перший досвід роботи мобільних бригад соціально-психологічної допомоги. Проте зрозуміло, що досліджень власне особливостей роботи мобільних бригад соціально-психологічної допомоги з подолання домашнього насильства дуже небагато.

Метою цієї публікації є вивчення особливостей роботи мобільних бригад соціально-психологічної допомоги в Україні з протидії домашньому насильству.

Насамперед, наголосимо, що розглядаємо поняття «домашнє насильство» в контексті його законодавчого трактування (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2]), згідно якого можна виділити характерні риси домашнього насильства: 1) це діяння (дії або бездіяльність), тобто проявляється шляхом вчинення активних вольових дій або в пасивному вольовому поведженні; 2) здійснюється у формі фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства; 3) вчиняється в сім'ї чи в межах місця проживання; 4) суб'єктами є родичі (або колишні родичі).

До проявів домашнього насильства можуть призводити різні чинники (політичні, правові, соціальні, економічні, культурні), а наслідки, до яких призводить домашнє насильство є відчутними для жертв і підкреслюють соціальний і соціально-психологічний характер цієї проблеми.

Сьогодні відбувається впровадження у практику соціальних закладів, установ та служб інноваційних стратегій розвитку, пов'язаних з розробкою нових, більш якісних, соціальних послуг для населення. Однією з таких інноваційних стратегій, що впроваджується повсюдно у різних регіонах України, є бригадний метод соціального обслуговування населення. Цей метод дозволяє найбільш повно задовольнити права громадян на надання соціальних послуг, які через територіальну недоступність не можуть скористатися основними соціальними послугами, гарантованими ним законодавством.

Визначимо сутність поняття «мобільна бригада соціально-психологічної допомоги» (МБСПД), під яким ми розглядаємо «спеціально утворене об'єднання

спеціалістів (практичного психолога, соціального працівника), які надають екстрену та планову соціально-психологічну допомогу постраждалим (у т.ч. особам до 18 років) від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, шляхом безпосереднього втручання та перенаправлення за потреби до інших фахівців» [1, с. 63]. Надання послуг МБСПД здійснюється шляхом проведення фахової консультації за допомогою телефонного зв'язку, з виїздом у спеціально організованому транспорті до місця проживання (перебування) постраждалих осіб чи іншого вказаного ними місця, у приміщенні загальної чи спеціалізованої служби підтримки постраждалих осіб чи в іншому визначеному приміщенні [3].

За формою мобільна бригада є однією із спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Термін «мобільна бригада» пішов від прямого значення цього слова, а саме, що вона має бути мобільною, рухливою, швидко реагувати, складатися із професійних фахівців з питань надання соціально-психологічної допомоги та заходів у сфері запобігання та протидії насильству. Мобільна бригада утворюється для надання допомоги постраждалим особам, зокрема соціальних послуг з: консультування; кризового та екстреного втручання; соціальної профілактики відповідно до їхніх потреб.

До основних форм роботи мобільної бригади відносяться: виявлення постраждалих від насильства; складання плану безпеки для особи постраждалої від насильства; дистанційне консультування та дистанційний супровід; ведення випадку; індивідуальна робота; групова робота; перенаправлення до інших суб'єктів для отримання додаткових послуг (медичних, соціальних, психологічних, правових, забезпечення тимчасового притулку тощо).

Створення перших мобільних бригад в Україні розпочалося у 2015 р. за ініціативи Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні спільно з імплементаційним партнером МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» за підтримки Міністерства соціальної політики України. За 2015–2018 роки реалізації спільного проєкту було створено 54 мобільні бригади соціально-психологічної допомоги у 12 регіонах України. У 2018 було прийнято «Типове положення про мобільні бригади соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» [3], що дало їх початок їх офіційному створенню на рівні держави. Далі наказами обласних/районних/місцевих рад, розпорядженнями голів ОТГ або наказом директорів ЦСС було створено мережу мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства. Загалом в Україні, за даними Мінсоцполітики, нині діє понад 300 мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, які здебільшого фінансуються з місцевих бюджетів.

Водночас, станом на 2023 рік в Україні вже діють і більше ста МБСПД, які працюють за підтримки UNFPA, Фонду ООН у галузі народонаселення, у координації з Офісом Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та Міністерством соціальної політики України. Послуги цих мобільних бригад надаються завдяки фінансовій підтримці урядів Великої Британії, Канади та США (Бюро гуманітарної допомоги USAID), Гуманітарного Фонду для України (UNH) та у межах Програми ООН з відновлення та розбудови миру, що фінансується Європейським Союзом.

Відмітимо, що дві такі бригади діють і в м. Ніжин. Як свідчить позиція органів місцевої влади, створення у Ніжині мобільних бригад соціально-психологічної допомоги зумовлено зростаючою потребою громадян в отриманні соціально-психологічної допомоги та збільшення проявів насильства, що особливо загострилося у воєнний час, а також з метою посилити спроможність органів місцевого самоврядування реагувати на потреби жителів міста та району. Початок цьому процесу поклав меморандум про співпрацю підписаний Ніжинською міською радою з вищевказаними міжнародними інституціями. Відповідно, міський бюджет не несе

жодних витрат на утримання мобільних бригад. Діють вони на базі Ніжинського територіального центру соціального обслуговування та на базі Центру соціальних служб. До складу цих мобільних бригад входять: психолог або юрист; соціальний працівник; водій. Допомога надається на громадських засадах безоплатно та конфіденційно і передбачає: психологічну допомогу постраждалим; реагування на повідомлення про випадки насильства; інформування постраждалих осіб про медичні, юридичні та інші послуги, які можна отримати для подання наслідків насильства; роз'яснення постраждалим особам їхні права та можливості отримання допомоги; інформаційно-просвітницьку діяльність [4].

Отже, мобільні бригади – це новий тип надання послуг соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, який є складовою державної системи реагування та займає провідне місце у наданні кризової допомоги.

Література

1. Забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги як спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб від домашнього насильства. Методичний посібник. Київ: 30 березня 2020. 190 с.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017. № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

3. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 р. №654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF#Text>

4. У Ніжині функціонують мобільні бригади соціально-психологічної допомоги | Ніжинська міська рада [Електронний ресурс]. URL: <https://nizhynrada.gov.ua/news/novini/u-nizhini-funkcionuyut-mobilni-brigadi-socialno-psihologichnoji-dopomogi>

***

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Кобзар Тетяна Віталіївна

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, м. Суми
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Гончаренко О. В.

У сучасному світі, де міжнародна співпраця та обмін досвідом є ключовими компонентами соціального прогресу, вивчення практик інших країн у сфері захисту прав дітей соціально вразливих категорій стає надзвичайно важливим завданням для кожної країни. Зростання числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вимагає ефективних заходів, які б забезпечили їм адекватний соціальний захист і допомогу.

Загальна мета соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, полягає у забезпеченні гідного життя та розвитку, захисті їх прав та інтересів, створенні сприятливих умов для соціалізації та інтеграції в суспільство. Для цього держава повинна здійснювати комплексні заходи з підтримки та розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням їх індивідуальних потреб та інтересів.

У зарубіжних країнах (зокрема, у Швеції, Фінляндії, Норвегії, Канаді та ін.) функціонують ефективні системи державного управління, що забезпечують захист

прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вони включають у себе широкий спектр заходів: соціальні програми, освіту, медичний догляд, психологічну підтримку тощо.

Так, у Фінляндії діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, зазвичай, знаходяться під опікою відповідного органу державного управління. Вони мають право на належні умови проживання та освіти, а також на допомогу з боку соціальних працівників та психологів. Крім того, Фінляндія активно працює над тим, щоб забезпечити право осиротілих дітей на участь у вирішенні питань, що стосуються їх життя [4].

У США уряд забезпечує соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом державного фінансування соціальних служб, надання допомоги у формуванні сімейного оточення для таких дітей через процес усиновлення та опіки. Також в країні створено федеральну програму «Adoption and Safe Families Act» [5], яка дозволяє приймати безпечні та стійкі рішення щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечує доступ до якісної медичної допомоги, освіти та соціальних служб.

У Німеччині існує широка мережа соціальних служб, що надають підтримку дітям, які потребують особливої уваги. Ці заклади здійснюють різні функції, включаючи виявлення і реагування на випадки насильства, забезпечення умов проживання для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, надання їм психологічної підтримки [3]. Крім того, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, мають можливість бути усиновленими або перебувати під опікою відповідних органів державного управління. Щоб забезпечити безпеку та благополуччя дитини, процес усиновлення в Німеччині здійснюється під суворим контролем (зокрема, кандидати в усиновлювачі проходять ретельну перевірку). Родині, яка взяла на виховання дитину, надаються всі необхідні ресурси для забезпечення належного догляду за нею та утримання.

Вітчизняні органи державного управління здійснюють соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, через систему опіки та піклування. За цією системою діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, знаходяться під опікою держави і мають право на належні умови проживання, харчування, медичний догляд та освіти. Наша держава забезпечує підтримку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом надання їм соціальних послуг (консультування соціальних працівників, психологічна і медична допомога, допомога в працевлаштуванні, організація дозвілля тощо) [1]. Однак, українська система соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, має свої проблеми, зокрема недостатнє фінансове забезпечення. Крім того, часто відсутня система навчання та соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що може призводити до їхньої соціальної відчуженості та відчуття непотрібності в суспільстві.

Відповідно до зазначеного, перед державою стоїть завдання щодо оптимізації діяльності органів державного управління у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Для цього потрібно забезпечити належний рівень фінансування, розвивати систему освіти та соціалізації даної категорії дітей, забезпечувати їм доступ до медичної допомоги та соціальних служб. Крім того, важливо забезпечити захист прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, включаючи право на участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя та добробуту. Особлива увага повинна бути приділена дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування, які мають інвалідність.

Зарубіжний досвід показує, що ефективна система соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, повинна базуватись на принципах інклюзії, рівних можливостей і партнерства з дитиною. Тому важливим

видається забезпечення участі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у процесі прийняття рішень, врахування їх думок та потреб. Україна повинна використовувати зарубіжний досвід як орієнтир для покращення існуючої системи соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Також необхідно забезпечити дотримання законодавства щодо прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та розвиток механізмів контролю за діяльністю органів державного управління, що забезпечують їх соціально-правовий захист.

Ще одним з найважливіших елементів системи соціально-правового захисту дітей є належна організація системи опіки та усиновлення. В Україні існує низка проблемних питань у цій сфері, включаючи малу кількість усиновлювачів, недостатнє фінансування системи опіки та проблеми з контролем за умовами перебування дітей в прийомних сім'ях. Для вирішення цих проблем необхідно забезпечити належне фінансування системи опіки та усиновлення, підвищити кваліфікацію працівників, які займаються соціально-правовим захистом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розробити ефективні механізми контролю за діяльністю цих працівників [2, с. 129].

Не менш важливим видається забезпечення належного функціонування системи соціальних послуг, яка забезпечить дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, доступ до необхідних соціальних послуг: соціально-медичних, освітніх, психологічних та ін.). Зокрема, нагальним питанням є доступність якісної освіти для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечення їх соціального включення та інтеграції в суспільство. З цією метою необхідно розвивати систему соціальної та психологічної підтримки осиротілих дітей, створювати умови для професійного розвитку і самореалізації.

З-поміж пріоритетних завдань соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, належне місце має займати вирішення проблеми захисту даної категорії дітей від будь-якої форми насильства, зловживання та експлуатації. В контексті зазначеного актуалізується питання розроблення і впровадження ефективних механізмів виявлення та протидії насильству, забезпечення підтримки і захисту прав даної категорії дітей у судовому порядку.

Таким чином, можемо підсумувати, що забезпечення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є важливим завданням держави та суспільства в цілому. Для досягнення цієї мети необхідно розвивати і вдосконалювати механізми захисту прав та інтересів осиротілих дітей, забезпечувати належне фінансування та контроль за діяльністю органів державного управління в цій сфері.

Література

1. Бобрик І., Коблова О. Соціально-правовий захист дітей в Україні. Київ: КНЕУ, 2019.
2. Мартиненко О. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4. С. 127–133.
3. Німецька асоціація охорони дитинства. URL: <https://www.deutscher-kinderverein.de/> (дата звернення 16.05.2023).
4. Опіка в Фінляндії: як діти знаходять нові сім'ї URL: <https://finland.fi/life-society/foster-care-finland> (дата звернення 13.05.2023).
5. Adoption. Welcome To ACF | The Administration for Children and Families. URL: <https://www.acf.hhs.gov/cb/focus-areas/adoption> (дата звернення: 13.05.2023).

СОЦІАЛЬНА АДВОКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Коваленко Анна Русланівна

Відокремлений структурний підрозділ
«Роменський фаховий коледж
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана»,
м. Ромни

Науковий керівник – викл. вищої
категорії, ст. викл. Ручко Л. М.

Сучасна соціальна робота володіє потужним арсеналом інструментів розв'язання соціальних проблем як суспільства в цілому, так і складної життєвої ситуації окремого клієнта, отримувача соціальних послуг. Загальними технологіями соціальної роботи, застосування яких врегульоване державними стандартами надання соціальних послуг, є, зокрема, соціальне консультування, соціальна адаптація, соціальна профілактика, соціальне посередництво, представництво інтересів.

Щодо соціальної послуги представництва інтересів, то зміст, обсяг та порядок її надання визначаються Державним стандартом соціальної послуги представництва інтересів, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України 30.12.2015 № 1261 [3]. Стандарт містить таке визначення соціальної послуги представництва інтересів: «надання допомоги особам, сім'ям, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом здійснення заходів, спрямованих на подолання / пом'якшення складних життєвих обставин, згідно з визначеними потребами».

Водночас потужним інструментом соціального представництва є соціальна адвокація, яку визначають як діяльність уповноваженої особи чи організації з представництва та захисту інтересів клієнтів щодо отримання ними доступу до благ, на які вони мають право, але з якихось причин не можуть його реалізувати [4].

Зазвичай, про соціальну адвокацію говорять у контексті діяльності громадських організацій і досі мало дослідженою залишається адвокація як інструмент соціальної роботи.

Соціальну адвокацію іноді називають громадським лобіюванням. І лобіювання, і адвокація передбачають діяльність в інтересах певної соціальної групи, але відмінною рисою адвокації є представництво інтересів саме вразливих соціальних груп. Лобіювання також можна розглядати як один із методів адвокації, що полягає у просуванні певної позиції, вираженні окремого інтересу [2, с. 6–7].

Соціальна адвокація у соціальній роботі може реалізовуватися як на індивідуальному рівні, так і на рівні соціальної групи, громади та суспільства в цілому.

Основними складовими адвокації є її суб'єкти та об'єкти, мета й етика адвокаційної діяльності, засоби (інструменти впливу).

Суб'єктами адвокації у соціальній роботі є фахівці із соціальної роботи та соціальні служби, які формують, захищають та просувають інтереси вразливих соціальних груп або окремих клієнтів [2, с. 15].

Об'єктами адвокації (тими, на кого здійснюється вплив) є представники державної та муніципальної влади, наділені відповідними повноваженнями.

Мета адвокації – забезпечення прав та свобод вразливих соціальних груп через залучення прихильників, здійснення тиску на інституції або тих, хто приймає рішення, для зміни тих чи інших соціальних норм і практик.

Ключові принципи адвокації:

- захист інтересів через публічне обговорення;
- досягнення суспільного блага;
- орієнтація на людей, відповідальності перед тими, чий інтереси захищаються;

- прозорість та врахування громадської думки;
- чесність та законослухняність;
- професіоналізм.

Серед найбільш ефективних засобів адвокаційного впливу варто зазначити:

- правові (подання інформаційних запитів, звернень (скарг, пропозицій), петицій тощо);

- медіазасоби – використання традиційних (друковані видання, телебачення, радіо) та нових медіа (онлайн-видання, соціальні мережі, меседжери для поширення медіаматеріалів, організація пресконференцій, брифінгів тощо);

- громадської демократії (робота експертних рад, робочих груп, членство в наглядових радах, громадські слухання тощо);

- акції прямої дії (маніфестації, марші, демонстрації, мітинги, пікети, флешмоби, перформанси, страйки, вірусний постинг, концерти, виставки, вуличні акції тощо).

Виділяють такі види адвокації:

- самоадвокація – представництво та захист власних індивідуальних інтересів;

- кейс-адвокація – представництво інтересів та захист прав окремої людини (групи людей) у конкретних життєвих ситуаціях;

- громадська або публічна адвокація – представництво інтересів та захист прав великих соціальних груп або суспільства в цілому;

- внутрішня адвокація – досягнення змін з середини системи;

- зовнішня адвокація – ініціатива людей, які не байдужі до проблеми, або чий права були порушені [1, с. 12].

Важливими складовими адвокації є стратегія адвокаційної кампанії, побудова коаліцій, ключові повідомлення, моніторинг та оцінка.

Вибір стратегії передбачає довгострокове планування адвокаційної кампанії, що містить конкретні дії та кроки.

Коаліції – це тимчасове об'єднання зацікавлених сторін (стейкхолдерів), які мають спільні інтереси із суб'єктами адвокації.

Ключові повідомлення – це чіткі твердження, що орієнтовані на цінності цільової аудиторії й відповідають на питання щодо суті проблеми, її актуальності, конкретних дій та кроків.

Моніторинг – постійний, безперервний процес збору та фіксації інформації щодо усіх ключових складових адвокаційної кампанії.

Оцінка – це аналіз стану та результатів реалізації адвокаційної кампанії, виконання стратегічних цілей та розв'язання поставлених завдань.

Моніторинг та оцінка важливі для усунення можливих відхилень від сформованої стратегії, запобігання негативним наслідкам, коригування окремих кроків, оперативного реагування та мінливе соціальне середовище.

Соціальна адвокація – це важлива складова та актуальний напрям професійної соціальної роботи. Соціальна адвокація надає можливості для розв'язання широкого кола соціальних проблем. У адвокаційній діяльності фахівців із соціальної роботи важливою є тісна взаємодія та співпраця із недержавними організаціями соціальної сфери, з якими вони мають спільні цілі та які за останні роки накопичили значний досвід проведення адвокаційних кампаній [1; 2].

Література

1. Адвокаційна діяльність та некомерційне лобіювання в Україні: посібник / Прокопенко О. В. Київ: 2017. 82 с. URL: https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2017/10/Handbook_Advocacy_and_non-profit_lobbying_Prokopenko.pdf

2. Адвокація в профілактичній освіті : посібник для активістів неурядових організацій / О. В. Березюк та ін. Київ: Здоров'я через освіту, 2014. 64 с. URL: http://autta.org.ua/files/files/%AA%D1_%C0%E4%E2%EE%EA%E0%F6%B3%FF.pdf

3. Державний стандарт соціальної послуги представництва інтересів: Затверджено наказом Міністерства соціальної політики України 30.12.2015 № 1261; Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 січня 2016 р. за № 127/28257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0127-16,#Text>

4. Лях Т., Петрович В., Спірін А. Інструменти соціальної адвокатури прав та інтересів вразливих груп населення. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 3. С. 54–60. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/689>

***

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Лобановська Орина Артурівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Борисюк С. О.

В Україні проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) стала наслідком російсько-української війни, яка почалася ще в 2014 році. Початок активних бойових дій після 24 лютого 2022 року, запровадження воєнного стану в Україні спричинили масове переміщення громадян, які залишають свої домівки в пошуках безпеки та захисту. Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб [2].

Збройні протистояння завжди є джерелом соціальних проблем і вони значно впливають на життя окремої людини, соціальних груп, на розвиток країни загалом. Важливо аби люди, яких безпосередньо торкнулись наслідки війни і спричинили їх переселення, пристосувались до нового соціального середовища, знайшли роботу, житло, нові контакти. Людина, яка переїхала зі звичного для неї місця проживання та опинилась в незнайомих обставинах, потребує, передусім, підтримки від держави та конкретних територіальних громад.

Разом з тим, внутрішньо переміщені особи виступають об'єктом сучасних міждисциплінарних досліджень соціальних працівників, соціологів, політологів, правознавців, економістів, істориків, демографів тощо. Зокрема, генезис поняття «внутрішньо переміщена особа» вивчали правознавці К.Є. Гожда, О.П.Рекотов. Т.Р. Кульчицький проаналізував поняття «ВПО» як об'єкта соціального та правового регулювання, визначив основні ознаки ВПО в Україні [5]. М.І. Малиха наголошує, що ВПО – це особи, які були змушені покинути місце свого проживання та не залишили територію України, тому потребують визначення свого статусу та забезпечення прав та свобод [6].

В Україні визначення поняття «ВПО» закріплено у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Відповідно до нього ВПО – це громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка на законних підставах перебуває на території України та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили покинути місце свого попереднього проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [4]. Визначення статусу ВПО є необхідним для вирішення проблем переселенців та регулювання наслідків, до яких призводить така форма вимушеної міграції.

Значний внесок у вивчення проблем внутрішньо переміщених осіб внесла Балакірева О., яка розглядає у своїх дослідженнях спектр проблем вимушених переселенців в Україні та оцінку їх потреб (зокрема, оцінку потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку), питання ставлення до переселенців і волонтерської діяльності [1].

В межах державної допомоги цій групі людей у наш час починають працювати запрограмовані механізми соціальної підтримки, розширюється діяльність волонтерських організацій та міжнародних фондів, які найбільш повно виправдовують людські сподівання. Державна підтримка ВПО надається переважно матеріального, фінансового та медичного характеру. Основним завданням для влади на сьогодні є створення таких умов для успішної адаптації та інтеграції ВПО в українське суспільство, які б допомогли об'єднатися родинам і створити нормальні передумови їх існування на території України.

В умовах надзвичайних викликів, що постали під час війни, значне навантаження на держбюджет, виникнення у громадян цілого спектру нових потреб, які потребують своєчасного й ефективного реагування з боку держави та органів місцевого самоврядування, Урядом вживаються заходи для забезпечення ефективного функціонування існуючої системи соціальної підтримки населення.

Запроваджено надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам згідно з Порядком надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332 (зі змінами). У 2022 році понад 2,3 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 52,8 млрд гривень [2].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 214 „Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану” (зі змінами), під час воєнного стану виплата призначених державних допомог та пільг не зупиняється та виплачуватиметься у період введення воєнного стану та одного місяця після його припинення [2].

Постановою Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 № 162 „Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану” (зі змінами) передбачені альтернативні способи виплати пенсій та грошових допомог під час воєнного стану на випадок збоїв у роботі тої чи іншої банківської установи, а також для ВПО, які отримують пенсію через поштового оператора [2].

З метою підтримки сімей з дітьми в умовах воєнного стану за пропозицією Міністерства соціальної політики щодо реалізації за участю Міжнародного надзвичайного фонду допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) спільного проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення Урядом прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 405 «Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення» [2].

Також, Мінсоцполітики за підтримки Міністерства цифрової трансформації та Програми розвитку ООН в Україні за фінансової підтримки Швеції з метою забезпечення нагальних потреб громадян, які постраждали від військової агресії росії проти України, створено платформу eДопомога. Громадяни, у яких є потреба у допомозі щодо забезпечення продуктами харчування, засобами особистої гігієни, ліками, побутовими речами, одягом, пальним, транспортними та іншими послугами, мають можливість залишити заявку на отримання допомоги і у разі її обрання благодійником, громадяни отримують допомогу.

Внутрішньо переміщені особи пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші особи, які перебувають у складних життєвих обставинах можуть отримувати соціальні послуги відповідно до чинного законодавства України за фактичним місцем проживання чи перебування. Соціальний захист малозабезпечених сімей внутрішньо переміщених осіб, в тому числі багатодітних, забезпечується шляхом надання їм допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [4].

Отже, проблема адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених для нашої країни є надважливою, і про це свідчить кількість переселенців, яка щороку збільшується. У наш час державна соціальна підтримка внутрішньо переміщеним особам збільшується, стає комплексною та ефективною.

Література

1. Балакірева О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб [Електронний ресурс]. *Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування: мат. круглого столу (9 липня 2014 р.)*. URL: <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>
2. Внутрішньо переміщені особи. [Електронний ресурс] URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
3. Ісаєва Н. С. Теоретико-правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщені особи». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 4. С. 70–75.
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
5. Кульчицький Т.Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2017. 1 (19). С. 51–57.
6. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані*. 2022. № 8. С. 6–11.

***

ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ МЕШКАНЦІВ БУДИНКУ ДЛЯ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ В М. ЗОЙРРЕ, ФРАНЦІЯ

Малишко Олена Євгеніївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя,
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Останіна Н. С.

В останні роки, в умовах прискорення науково-технічного прогресу, спостерігається ускладнення процесів пристосування людей старшої вікової групи до вимог сучасності. Разом з цим, притамані цій віковій групі проблеми суттєво позначаються на зміні статусу літніх людей в соціокультурному просторі. Для багатьох представників старшої вікової групи праця як засіб самоствердження та самореалізації втратила своє первісне значення, отже саме дозвілля, як сукупність видів діяльності, які здійснюються людиною для у вільний час для задоволення певних фізичних, інтелектуальних соціальних та культурних потреб, розглядається як один з важливих засобів реалізації сутнісних сил людини.

Першим компенсаторну функцію дозвілля і дозвіллевої діяльності визначив американський соціолог Д. Рісмен. На його думку, вільний час надає зовнішньо детермінованому типу можливість повернутися до самого себе, стає джерелом його індивідуалізації й автономізації. Багато західних дослідників, зокрема, французькі теоретики сюрреалізму (Ж. Батай, Р. Кейса) також розглядають вільний час як засіб компенсації дійсності. Проблема соціальної самотності людини літнього віку посилює в неї почуття соціальної незахищеності та знехтування. На думку французького дослідника в галузі соціології вільного часу Д. Р. Дюмазедьє, життя «не повинне віднині зводитись до пасивного чекання смерті у спальні». Цікаво, що ще три століття тому саме у Франції проблема «доживання» самотніх людей похилого віку вирішувалася таким чином - вони переходили у монастирські притулки, щоб провести там свої останні роки.

У наш час у невеличкому містечку Зойрре поблизу Діжона (регіон Бургундія) знаходиться знана пам'ятка архітектури 18 століття – будинок для літніх людей,

основна частина якої, складаючись з церкви, а також жіночої та чоловічої житлових споруд, була побудована ще за правління короля Людовика XIV, з подальшою розбудовою у др. пол. XIX ст. Сучасний вигляд Будинок для літніх людей отримав в 1875 році. Сьогодні тут розміщено 300 мешканців у віковій категорії від 80 років та старше, серед них - 4 мешканці, які досягли віку 100 років. Обслуговують Будинок 150 працівників персоналу. Для історії збережено первісний вигляд цієї історичної споруди. Домова церква теж зберегла свій первісний вигляд й навіть має музичний інструмент 18 століття-клавесин. Мешканці Будинку проживають в прибудові 19 століття; великі вікна, просторі коридори, кімнати з усіма зручностями. В Будинку багато простору та світла- саме ці чинники дуже важливі для спокійного й комфортабельного життя. На стендах в коридорі 1 поверху – оголошення різних заходів, поздоровлення ювілярів.

На запрошення мешканця м.Зейрре (Seurre) Р. Маугерарда, ми відвідали Будинок, ознайомилися з розпорядком його функціонування, поспілкуватися з мешканцями у приміщенні музичної вітальні, яка знаходиться безпосередньо в найстарішій частині Будинку. Цікавою була зустріч з мадам Маргарет Грюйер, мешканкою Будинку, яка відсвяткувала своє 100-річчя в присутності своєї дочки, її чоловіка та онуки. Мешканці та персонал Будинку брали участь в цьому ювілейному заході.

Огляд стенду, присвяченого розкладу культурно-просвітницьких заходів Будинку на квітень 2023 року, допоміг нам ознайомитися зі змістом організації дозвілля для мешканців Будинку. Серед запропонованих для людей похилого віку заходів були:

- майстер-клас по створенню листівок до Великодня,
- відвідування «Ательє мемуар» з Єлізой,
- настільні ігри;
- «Ательє журнал» - демонстрація модного одягу в залі для чоловіків;
- «Ательє трикотаж» (Майстер-клас з в'язання),
- «Лектор де журнал»,
- прогулянки у парку з Софією та інші.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що рішення проблеми адаптації до старіння бачиться у активному залученні самотніх літніх людей до процесу спілкування. Соціальна взаємодія й підтримка людей літнього віку досягається організацією навколишнього середовища, необхідного для душевного здоров'я й комфорту, де може відбуватися різна взаємодія, і особливо ефективна - між старшими і молодшими поколіннями.

Література

1. Бочелюк В. Й, Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Рісмен Д., Реуль Д, Глейзер Н. The Lonely Crowd («Самотній натовп») США, 1950 р.
3. Дюмаз'є Д. Р. Революція вільного часу. Париж. 1988 р.

***

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОЦЕСІ УСИНОВЛЕННЯ

Мартиненко Анна Дмитрівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О.В.

Згідно з цивільним законодавством України, усиновлення є одним із способів утворення прийомної сім'ї та встановлення батьківства шляхом установавання правових відносин між усиновлювачем та усиновленим дитиною. Основні правові

умови усиновлення в Україні визначені у Цивільному кодексі України, сімейному законодавстві та інших нормативно-правових актах.

Основні положення щодо усиновлення в Україні включають наступне:

- до усиновлення можуть бути допущені діти, які залишилися без піклування батьків або які позбавлені батьківського піклування за рішенням суду. Також можуть бути усиновлені діти, які мають батьків, але батьки позбавлені їх піклування, або діти, які знаходяться під опікою чи піклуванням держави;

- усиновлення може бути здійснене як внутрішнє (усиновлення у межах України), так і міжнародне (усиновлення за кордоном або усиновлення іноземною особою в Україні);

- усиновлювачем може бути повнолітня фізична особа, яка має повну дієздатність та здатність виховувати дитину. У разі міжнародного усиновлення усиновлювач також має відповідати вимогам законодавства своєї країни щодо усиновлення.

Працівник соціальних служб за своїм фаховим спрямуванням посідає важливе місце у питанні формування майбутнього родинного оточення дитини. Адже з'являється низка супровідних складнощів у родин, що не мають можливості, достатнього досвіду та інформації у питаннях дитячого виховання, яких залишили біологічні батьки. Тому провідним фактором залишається соціальна підтримка родин та допомога у розбудові комфортного родинного мікроклімату.

Після здійснення усиновлення важливою залишається психологічна допомога родинам, де проживає та виховується усиновлена дитина. Головна проблема, з якою можуть звернутися родини-усиновлювачі – нівелювання наслідків дитячого минулого, розбудова прихильного відношення до нової родини, зі свого боку, батьки потребують інформації про готовність відвідувати дитячий садок чи загальноосвітній навчальний заклад [2, с. 38].

Соціальна підтримка може реалізовуватись стосовно усиновленої дитини, якщо така діяльність не має на меті порушення таємниці усиновлення та реалізується за умови погодження або на прохання дитини чи усиновлювача.

Основне завдання соціальної підтримки – підтримувати адаптацію дитини у новій родині, формуванню комфортного психологічного клімату в родині, умов проживання дітей з урахуванням особистісних потреб дитини, формування якісних умов проживання сироти; дитини, яка позбавлена піклування батьків, та люди з їх числа, що займаються захистом їх прав.

Працівник соціальної служби повинен здійснювати соціальну підтримку дитини та родини, реалізовувати соціальну опіку, та займати позицію посередника між усиновлювачами, що виявили таке бажання, опікунами, піклувальниками, прийомною родиною, батьками-вихователями державними установами, які мають розв'язувати проблеми життєзабезпечення дітей, та не посідають місця перевіряючого органу [3, с. 189].

Соціальна підтримка дитини-сироти або дитини, яка позбавлена батьківського піклування, та представники з їх переліку, відбувається за конкретно визначеним планом, та формується для кожної дитини-сироти, дитини, яка позбавлена батьківського піклування, та видозмінюються один раз на рік.

Потребує деталізації той аспект, що люди часто не вірно трактують термін «соціальна підтримка чи супровід», що має добровільний характер для родин усиновителів, з обов'язковим «наглядом». Варто зазначити, що у процесі обов'язкового нагляду за реалізацією прав дитини, яку усиновили, відповідають фахівці соціальних служб, які перевіряють житлові умови та виховний процес. У процесі обов'язкового контролю спеціалісти дотримуються норм Постанови «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення» [4, с. 161].

На базі сформованих результатів перевірки спеціалісти мають створити звіт, у якому прописується інформація про загальне самопочуття, фізичний та розумовий розвиток дитини, взаємовідносини з батьками. Такі перевірки мають відбуватися перші три роки після усиновлення – один раз на рік, а надалі – один раз на три до повноліття дитини.

Ми розуміємо, що відповідно до чинного законодавства ніхто не має права втручатися у людське життя, але соціальна підтримка займається пошуком рішень складних ситуацій для кожної окремої родини. Але в будь-якому випадку не має порушуватись основне правило про таємницю усиновлення, що закріплено у ст. 15 «Закону Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [5].

Не зважаючи на потребу у соціальній підтримці, на сьогодні ця тема залишається делікатною. Згідно чинним законодавством, дитина, що була усиновлена отримує ті ж права, що й народжена, тому соціальний супровід батьків реалізується тільки за їхнього бажання. Варто зауважити, що нав'язувати такі послуги спеціаліст незобов'язаний [1, с. 290].

Частіше за все, запит про підтримку та допомогу від усиновителів надходить досить пізно, оскільки кожна родина (біологічна, прийомна, усиновителів) не мають бажання, щоб хтось втручався до їх життя. Деякі родини-усиновителі мають бажання отримати підтримку від спеціалістів, однак відчувають сором через те, що повернуть до себе зайву суспільну увагу, оскільки і в наш час, до таких сімей відносяться надто прискіпливо.

У процесі дослідження, ми з'ясували, що фахівцями Служби у справах дітей реалізується консультативна робота серед різних верств населення з питань усиновлення чи передачі дитини до родинних типів виховання, а також з пошуку осіб, що мають намір усиновити дитину або стати опікунами, сформувані прийомні родини. З претендентами в усиновителів, майбутніми опікунами здійснюється роз'яснювальна робота, щодо чинного законодавства, допомога у формуванні пакета документів, потрібних для встановлення їх на облік, підтримка у виборі та налагодженні першого контакту з дітьми-сиротами та дітьми, які позбавлені батьківської опіки, здобуття соціальної допомоги від країни в рамках діючого законодавства.

Література

1. Березовська К. І. Скасування усиновлення та визнання усиновлення недійсним. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 290–295.
2. Домбровський К. Державне регулювання інституту усиновлення під час економічної кризи в Україні. *International Academy Journal Web of Scholar*. 2020. № 4. С. 38–42.
3. Журило С. С. До питання про необхідність забезпечення таємниці усиновлення в Україні. *Часопис цивілістики*. 2014. № 6. С. 187–190.
4. Ковальчук І. В. Генеза інституту усиновлення на українських землях. *Молодий вчений*. 2017. № 2. С. 161–164.
5. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ В ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Нейман Наталя Василівна

Ніжинський державний університет імені

Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.

Конончук А. І.

Соціально-демографічна структура сучасного суспільства характеризується постійним збільшенням кількості людей похилого віку. У багатьох розвинених країнах науковці вже досить давно констатують тенденцію до збільшення кількості старіючого населення, яка має місце і в Україні.

Згідно дослідження Міністерства соціальної політики України частка людей віком від 60 до 65 років у загальній структурі населення у 2015 році становила 21,8 %, а віком понад 65 років – 15,5 %. Уже в 2025 році прогнозується збільшення даних показників, а саме: осіб віком від 60 років становитиме 25 % від загальної кількості населення, віком 65 років і старших – 18,4 % [1, с. 33]. Сьогодні дана проблема визначається як «старіння суспільства», яка носить глобальний характер і весь час поглиблюється.

Це стало підставою для науковців констатувати розвиток комплексу старіння населення. Так, основними небезпеками для людей похилого віку є: самотність, апатія, жалість до себе, безнадійність, соціальне виключення та ін. Разом з цими проблемами люди похилого віку мають низку проблем, пов'язаних з погіршенням здоров'я, і тому не мають змоги подбати про себе, фізично і матеріально задовольняти основні життєві потреби. Внаслідок складної життєвої ситуації такі громадяни потребують допомоги зі сторони установ соціального захисту населення шляхом надання соціальних послуг.

Зміст соціального обслуговування передбачає комплексний характер надання різноманітних соціальних послуг, які спрямовані на задоволення тих потреб громадян, які спричинені старістю, хворобою, інвалідністю, психологічними проблемами та іншими непередбаченими соціальними ризиками, які визначаються як складні життєві обставини. У системі закладів соціальної сфери, діяльність яких відноситься до сектору соціального захисту населення та спрямована на надання соціальних послуг особам, які опинилися в складних життєвих обставинах (одинокі непрацездатні громадяни, особи з інвалідністю, багатодітні, малозабезпечені, діти - сироти, учасники бойових дій, пенсіонери тощо), важлива роль належить територіальним центрам соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

В Україні соціальне обслуговування є одним з пріоритетних соціально-економічних напрямів діяльності у сфері соціального забезпечення, і тому держава постійно піклується про дотримання гарантій прав громадян, які потребують соціального захисту. Найбільш повно це відображено у Законі України «Про соціальні послуги» (2019), наказах про затвердження стандартів соціальних послуг, інших нормативних документах.

У зв'язку зі страшною агресією з боку РФ багато одиноких людей похилого віку були вимушені просто виживати в складних і неймовірно важких умовах: без харчування, без води, без світла, без тепла, без ліків і без можливості під час повітряної тривоги спустатися в укриття. У ситуації, в якій опинились люди похилого віку, найбільша допомога їм була надана саме працівниками таких закладів як територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), які перебували на свої робочих місцях цілодобово навіть на тимчасово окупованих територіях.

Територіальний центр соціального обслуговування надає соціальні послуги:

1) соціально-побутові послуги – забезпечення продуктами харчування, м'яким і твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації; здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо. До таких соціально-побутових послуг відносяться: а) соціальна послуга зі стаціонарного догляду – заходи, зокрема, зі створення умов для проживання, забезпечення харчуванням, твердим і м'яким інвентарем, надання допомоги у самообслуговуванні та набуття відповідних навичок, спостереження за станом здоров'я, організації розпорядку дня, реабілітації та надання медичної допомоги; б) соціальна послуга з паліативного/ хоспісного догляду – заходи, зокрема, з надання допомоги у самообслуговуванні, спостереження за станом здоров'я, сприяння наданню медичної допомоги, навчання членів сім'ї щодо догляду, представництва інтересів, психологічної підтримки; в) соціальна послуга з денного догляду – заходи, зокрема, зі створення умов для денного перебування, надання допомоги у самообслуговуванні, спостереження за станом здоров'я, реабілітації;

2) соціально-психологічні послуги – надання консультацій з питань психологічного здоров'я та поліпшення відносин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації; надання медичних порад;

3) соціально-педагогічні послуги – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб;

4) соціально-медичні послуги – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, зберігання, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, праце терапія;

5) соціально-економічні послуги – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання матеріальної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій;

6) юридичні послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, які вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо);

7) послуги з працевлаштування – пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи;

8) послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями – комплекс медичних, психологічних, інформаційних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для реалізації права на професійну орієнтацію та підготовку, освіту, зайнятість;

9) інформаційні послуги – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги).

Люди похилого віку є однією із категорій населення, які потребують соціального захисту, соціального забезпечення та соціального обслуговування.

Отже, Територіальний центр соціального обслуговування сьогодні є важливою складовою у сприянні інтегрованості особи похилого віку в суспільне життя громади, і своєю діяльністю наданням соціальних послуг сприяють активній та продуктивній життєдіяльності людей похилого віку.

Література

1. Демографічне старіння в Україні на фоні загальносвітової тенденції прискореного старіння населення: реферативний огляд. Укл.: Н. В. Добра, Є. О. Корнілова, Ж.В. Самохіна. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2015. 32 с. URL http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/references/201512/vtdo_ro_6_0.pdf
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери /за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
3. Житинська М. О. Деякі аспекти життєдіяльності людей похилого віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка : збірник наукових праць*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 18.
4. Мацкевич Ю. Р. *Зарубіжний досвід соціальної роботи з людьми похилого віку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: зб. наукових праць*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. № 2. С. 47–52.
5. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 №2671-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
6. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. /за заг. ред, І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ: Науковий світ, 2003. С. 121–157.

***

ПРАВО НА ОСВІТУ – ДУХОВНИЙ ОРІЄНТИР УКРАЇНСЬКОГО ФЕМІНІСТСЬКОГО РУХУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Примаченко Анастасія Анатоліївна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф. Зайченко Н. І.

Український феміністський рух у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. – своєрідне суспільне явище, це боротьба жіноцтва за політичні, соціально-економічні, особисті права людини й можливості особистісної реалізації у соціумі. Упродовж століть жінки несправедливо обмежувалися в правах, пригнічувалися, підкорялися чоловічій владі та знецінювалися.

Феміністський рух у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. – період жіночого заявлення про себе, об'єднання жіноцтва заради спільної діяльності. В українській літературі визначною та унікальною постаттю, активною учасницею жіночого руху була Леся Українка (1871–1913). У своїх творах вона зображувала жінку, котра має власну гідність, індивідуальність, є сильною та незалежною, вільною у власних учинках, думках та прагненнях. Поетеса вважала, що жінка має стільки ж можливостей, скільки й чоловік, має власний світогляд та є самоцінною особистістю. На погляд Лесі Українки, тогочасне становище жіноцтва потребувало боротьби за свої права, звільнення від утисків та будь-якої залежності.

Засновницею українського фемінізму вважається Наталія Кобринська (1855–1920). Вона відстоювала інтереси жіноцтва і стала ініціаторкою створення першої української феміністичної жіночої організації «Товариство руських жінок» 1884 року. Н. Кобринська була письменницею, видавчицею та громадською діячкою. Вона вела активну громадську діяльність, боролася за право жінок навчатися в гімназіях та університетах.

Інша представниця українського фемінізму – видатна письменниця Ольга Кобилянська (1863–1942). У 1884 році вона була однією з ініціаторок створення

«Товариства руських жінок» на Буковині. Під час своїх виступів О. Кобилянська порушувала питання про тяжке становище жінок і виступала за рівноправність жінки й чоловіка. Вона була переконана: жінка, як і чоловік, має право на гідне життя та самостійний заробіток.

В образі Наталки Верковичівни в повісті «Царівна» письменниця втілила ідеал гордої, непокірної жінки-інтелігентки, що має відвагу відстоювати свої погляди, стверджувати думку: «Свобідний чоловік з розумом – се мій ідеал» [1, с. 10].

У повісті «Людина» Ольга Кобилянська порушила тему емансипації жінки. Головна героїня Олена Ляуфлер відстоювала право бути людиною. Вона розумна, інтелігентна, любила читати. Олена – всебічно розвинена особистість, захоплювалася мистецтвом та мала художній смак.

Проблеми українського жіночого руху в другій половині XIX – на початку XX ст. досліджували вітчизняні науковці Л. Смоляр, З. Нагачевська, І. Дейнега, І. Книш, Т. Раєвич та ін.

Український учений-педагог З. Нагачевська доводить, що конкретним практичним внеском жінок Західної України, об'єднаних у десятки товариств, секцій, гуртків, читалень, у розвиток українського дошкілля, шкільництва, освіти і виховання дорослих стали ініціювання, заснування чи активна участь у забезпеченні діяльності: сезонних і постійних українських дошкільних закладів приватного характеру; українських виховно-освітніх і оздоровчих позашкільних інституцій (бурси-інтернати для дівчат, курси з підготовки учнівської молоді до продовження навчання, фахові «порадні»; вакаційні півоселі й оселі, пластово-сокільські табори); українських приватних шкіл різних типів; курсів із підготовки фахівців освітньої роботи, а також: створення українських підручників і навчальних посібників, розвиток художньої літератури для дітей і молоді; запровадження національних за змістом форм освіти і виховання дорослого жіноцтва (читальні, бібліотеки, курси з ліквідації неграмотності та господарські; свята матері, жінки-селянки, українки-громадянки, вшанування визначних постатей української історії та культури тощо); підготовка і розробка програми самоосвіти і самовиховання української жінки; створення власних засобів масового інформування про різні аспекти «жіночої» діяльності, про стан, проблеми та перспективи розвитку навчання і виховання жінки [2, с. 563–564].

За історичними оцінками Л. Смоляр, до 60-х років XIX століття середню освіту могли отримати лише дворянки. Державна реформа середньої жіночої освіти в другій половині XIX ст. дала серйозний поштовх поширенню середньої освіти жінок, але розпочавши реформу, держава не підтримала її фінансово, і середня жіноча освіта функціонувала, в основному, на кошти різних товариств та пожертвування, а це обмежувало розвиток жіночої освіти, вона була недоступною для переважної більшості жінок. Спостерігалася суттєва різниця в освіті жінок різних соціальних груп. Найвищий освітній рівень був характерний для дворянок, а найнижчий для селянок.

У сфері вищої освіти жінки всіх станів не мали жодних прав. Дискримінаційна політика держави в цій галузі ґрунтувалася на недопущенні жінок до вищих навчальних закладів. Відвідування жінками університетських аудиторій, створення Вищих жіночих курсів – це результат, якого досягли жінки після тривалої боротьби [3, с. 44].

Право на освіту – одне з базових прав людини. Боротьба жінок за право на освіту у другій половині XIX – на початку XX ст. велася в різних куточках європейського простору. В Іспанії завзятою поборницею і захисницею прав жінок була видатна письменниця Консепсьон Ареналь (1820–1893). Піддавши глибинному аналізу соціальне становище жіноцтва в Іспанії XIX ст. у своїх публіцистичних працях, вона прийшла до печального висновку – наскільки жакливим воно було. У здоланні нещастя, нищоти й приниженості жінок у структурах тогочасного традиційного суспільства Консепсьон Ареналь бачила потужну силу оновлення рідної країни й обґрунтовувала світоглядну ідею про право людини на освіту як невід'ємну умову побудови модерного

суспільства на гуманістичних засадах. У педагогічному гуманізмі іспанської просвітительки прагнення сконцентрувати увагу на явищі жіночої емансипації – це не ще один камінь у скарбницю “суспільних недосконалостей”, а насамперед спроба виявити “жіноче буття”, розкрити можливості присутності “жіночої особистості” в соціально-історичному контексті [4, с. 58–59].

Таким чином, одним із найважливіших завдань українського феміністського руху в другій половині XIX – на початку XX ст. було рішуче виборювання права на освіту. Прагнення до освіти було життєвим духовним орієнтиром тогочасного жіноцтва, адже освіта вможлиблює набуття людиною фундаментальних знань, світоглядних позицій, ціннісних орієнтирів, ставлень до світу, що дозволяють свідомо будувати власний життєвий шлях, конструктивно змінювати оточення й соціум, активно впливати на історичний поступ. Позбавлення особистості права на освіту неминуче призводить до її «виключення» зі суспільно-історичного процесу (соціальної ексклюзії). Так сталося в історії, що жіноцтво традиційно виключалося з багатьох сфер суспільного буття і тривалий час несло на собі тягар «неприсутності», «невираження», «невисловлення». У модерних відкритих соціумах XX – початку XXI ст. жінки здобували більші свободи та можливості. Провідну роль у цьому відіграли феміністські рухи в різних країнах, незламна боротьба жіноцтва за політичні та особисті права, в тому числі за право бути освіченими.

Література

1. Кобилянська О. Ю. Повісті. Оповідання. Новели. Київ: Наукова думка, 1988. 672 с.
2. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.): монографія. Івано-Франківськ: Видавець Третяк І. Я., 2007. 764 с.
3. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II половини XIX – початку XX ст. Сторінки історії: монографія. Одеса: Астропринт, 1998. 408 с.
4. Зайченко Н. І. Педагогічний гуманізм Концепсьон Ареналь: монографія. Київ: Видавництво Ліра–К, 2017. 131 с.

***

СОЦІАЛЬНА РОБОТА І СОЦІОКУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ДО СУЧАСНИХ УМОВ ДРУЖИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ В РАМКАХ ПРОЕКТІВ «СОРОЧКА ДЛЯ ЗАХИСНИКА» ТА «ЛЬОЛЯМАРАФОН»

Серебреннікова Тетяна Ігорівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Останіна Н. С.

З початку повномасштабної війни Росії проти України маємо велику кількість внутрішньо переміщених осіб всередині країни такі біженців до країн Європи. Практично всі вони – жінки та діти. Сьогодні в різних засобах масової інформації повідомляється про актуальність питання допомоги внутрішньо переміщеним особам, біженцям зокрема щодо поселення їх у нашій країні (регулювання цього питання підтримується Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту») [1].

При наданні допомоги, це бажано враховувати першочергово, мають бути враховані тяжкість пережитих подій, соціальні негаразди, що відбуваються з людьми під час переселення, від спектру психологічних та психічних аспектів реагування особистості на умови, в яких це відбувалось. Пристосування особистості, її адаптація до нового соціального середовища відбуваються у результаті задоволення соціально-

побутових, економічних, комунікативних її потреб. На сьогодні вже існує певний досвід соціально-педагогічної роботи з жінками з сімей військовослужбовців Збройних Сил, який однозначно засвідчує її ефективність, що проявляється у соціальній активності жінок всупереч війні затверджуючих і продовжуючих українське життя. Реалізація мети соціальної роботи з дружинами, членами сімей військовослужбовців ЗСУ потребувала пошуку оптимальних технологій. До основних напрямів соціальної роботи ми відносимо надання соціальних послуг (шляхом соціальної підтримки, соціального супроводу щодо підготовки до цивільного життя та організацію культурно-дозвіллевої діяльності [2].

Так в бібліотеці імені Василя Симоненка для дітей Централізованої бібліотечної системи Голосіївського району м. Києва проводяться щотижневі зустрічі, які ми називаємо жіночим колом; на ці зустрічі може прийти будь-яка жінка з дитиною або без неї і в безпечному інформаційному середовищі отримати соціокультурну наснагу, поспілкуватися з такими самими жінками, хто чекає з війни сина, чоловіка, брата.

Спілкуємось за вишиванням в рамках двох всеукраїнських волонтерських проєктів «Сорочка для захисника» і «Льолямарафон». В проєкті «Сорочка для захисника» шиємо-вишиваємо оберегові бойові сорочки на запит захисників і захисниць, які вірять, що вишиті жіночими руками з вірою і любов'ю стародавні знаки і символи допомагають в бою, наче сила тисячі поколінь українських воїнів допомагає боронити рідну землю і свою родину. Звісно, за вишиттям сорочок проговорюємо і проживаємо і втрати близьких, і чекання на звістку з полону і радісні події, такі як одруження військовослужбовців в вишитих нами сорочках. Ручна вишивка як арттерапевтичний прийом і приговорювання своїх станів в середовищі довіри знижує градус психоемоційної напруги і дає роботу рукам, понижує тривожність, зміщує фокус уваги жінки.

Ще один проєкт «Льолямарафон» розчулює в перших хвилин, тобто стібків, коли ми створюємо маленькі сорочечки-льоля для дітей, народжених під час війни. За статистикою, маємо надвисокий показник передчасно народжених дітей під час повномасштабного вторгнення. І так само з дозволу мам і тат з усієї України, які виходжують своїх глибоко недоношених дітей в столичній лікарні Охматдит ми шиємо вишиваночки з обереговою вишивкою, щоб підтримати батьків емоційно та традиційною культурою. Адже всі перемоги наших воїнів на полі бою – заради нашого майбутнього – наших дітей.

Таким чином, бібліотека як публічний відкритий простір для всіх верств населення є сама по собі соціокультурним центром громади, де спілкуванням, хорошими книгами й змістовним дозвіллям в інформаційно-безпечному і доброзичливому середовищі відбувається соціальна адаптація широкого кола користувачів (на сьогодні як місцевого населення, так і внутрішньо-переміщених осіб) [1]. Соціальна робота у даній ситуації характеризується низкою властивостей, основними із яких є: адресність, гнучкість, динамічність, неперервність.

Наші зустрічі відвідують дівчата і жінки віком 20-70 років (як відомо, серед клієнтів соціальних служб жінки становлять приблизно 2/3 від загальної кількості тих, хто звертається за допомогою) [3]. Також засобами інтернет-взаємодії ми підтримуємо жінок, які знаходяться за межами України (Польщі, Німеччині, Іспанії, Нідерландах та ін.): це онлайн майстер-класи з вишивки та доброзичливе спілкування.

Слід відмітити, що крім вишитих сорочок для захисників, вдячного зворотнього зв'язку від них, жінки за майже рік такого живого спілкування в жіночому колі заприятелювали, і таким чином маємо покращену комунікація як всередині родин військовослужбовців, так і між родинами, де жінка наснажується спілкуванням з іншими жінками, не горює, а вірить і творить руками вишиту сорочку-оберіг для рідної людини. В цей же час відбувається популяризація традиційного українського рукоділля вишивання як арттерапії та соціокультурної реабілітації; мотивація віськовослужбовців

зростає на тлі стабільної психіки і зайнятості жінки родини в тилу і завдяки отриманню рукотворних оберегів, які дають відчуття того, що дома їх люблять і чекають; оздоровлення психологічної атмосфери в громаді тощо.

Отже, в умовах сучасних подій, соціальна робота з жінками військовослужбовців спрямована на забезпечення адекватної соціальної підтримки, зміцнення та активізацію їх адаптаційного потенціалу, створення сприятливих для них умов життєдіяльності, забезпечення тривалих соціальних стосунків, налагодження механізмів самоорганізації і саморозвитку, допомоги їхній позитивній соціалізації. Зустрічі у бібліотечному осередку передбачають поліпшення психологічного самопочуття, узгодженість із намірами, інтересами, уподобаннями, сприяють їхньому пристосуванню до нових умов життя.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 5 липня 2012 р. N5078-VI. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF81O00G?an=3>

2. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 488 с.

3. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

***

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ

Тавалук Руслана Богданівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Останіна Н. С.

В умовах сьогодення в національній системі освіти особливої актуальності набувають питання розвитку особистості в соціокультурному контексті, формування культури здоров'язбереження молодого покоління. Зазначимо, що здоров'я розглядається як складний соціальний феномен, що відображає якість адаптації організму людини до умов природного і соціально організованого середовища її проживання. Пандемія, яка розпочалась через COVID-19, глобально змінила світ і зумовила потребу переосмислити низку проблем, які стосуються здоров'язбереження. Проблема збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління, розуміння значення здоров'я як пріоритетної соціальної та особистісної цінності з кожним днем стає гострішою та потребує активних дій. Особливо важливим для становлення культури здоров'я є підлітковий період розвитку особистості, як фундаментальний етап для подальшого розвитку та самореалізації дитини. На нашу думку, обов'язковим компонентом системи сучасної освіти та виховання мають бути шляхи донесення до підлітків знань про формування, збереження та зміцнення здоров'я. Ця обставина зумовлює необхідність та актуальність пошуку ефективних способів збереження здоров'я та формування культури здоров'я учнів.

Однією з головних задач сучасного суспільства, зокрема, і закладів освіти, а також – позашкільних закладів, які є частиною освітньої системи суспільства, є допомога та сприяння підліткам усвідомити цінність здоров'я та значення здорового способу життя для сучасної людини, сформуванню відповідальне ставлення до власного здоров'я [7, с. 304].

Поняття «здоров'я» в системі соціальних категорій розглядається як важливе динамічне, змінюване під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників специфічне цілісне утворення, що виявляється на різних рівнях життєдіяльності: соматичному,

психічному, моральному, духовному. Н. Андрущенко вважає, що «здоров'я – це цілісний, багатовимірний, динамічний стан з наявністю позитивних і негативних сторін, що розвивається в процесі реалізації генетичного потенціалу в умовах конкретного соціального і екологічного середовища та дозволяє людині різною мірою здійснювати власні біологічні та соціальні функції» [1, с. 241].

З точки зору С. Замрозович-Шадріної «здоровий спосіб життя (ЗСЖ) можна визначити як спосіб життєдіяльності людини, метою якого є формування, збереження, відновлення та зміцнення здоров'я. Іншими словами, здоровий спосіб життя – це індивідуальна система поведінки людини, що забезпечує їй фізичне, духовне і соціальне благополуччя в реальному навколишньому середовищі (природному, техногенному і соціальному) і активне довголіття» [4, с. 278].

На думку Н. Смук, «формування здорового способу життя ґрунтується на кількох основних ідеях, з яких складається певна ідеологія. Перша ідея – пріоритет цінності здоров'я у світосистемі цінностей людини. Друга ідея – розуміння здоров'я не тільки як стану відсутності захворювань або фізичних вад, а ширше – як стану повного благополуччя. Третя – це ідея цілісного розуміння здоров'я як феномена, що невід'ємно поєднує чотири сфери – фізичну, психічну, соціальну і духовну. Четверта ідея полягає в тому, що відповідальність за своє здоров'я несе перед усім сама людина, але держава і суспільство також відповідають за здоров'я населення» [6, с. 89]. Т. Лисенко вказує на те, що «культура здоров'я – це багатопланове поняття, що входить до складу більш широкого поняття – «забезпечення всебічного розвитку особистості». Одночасно воно вбирає в себе такі складові як «здоровий спосіб життя», «фізична культура особистості», «самозбереження здоров'я: фізичного, психічного і морального» [5, с. 50]. Т. Єрмакова вважає, що «здоров'язбережувальна компетентність – це комплекс знань, умінь, ставлень та цінностей, спрямованих на збереження та укріплення здоров'я – свого і оточуючих, на уроках і в позаурочній діяльності» [3, с. 97]. А. Гета вказує на те, що «здоров'язбережувальна компетентність як інтегративна якість особистості складається із сукупності знань про людину та її здоров'я, здоровий спосіб життя; мотивації, що має екологізбережувальну спрямованість щодо себе й навколишнього середовища, спонукає до дотримання здорового способу життя; потреби в засвоєнні способів збереження власного здоров'я, орієнтованих на самопізнання, самовиховання та самореалізацію» [2, с. 248].

Для налагодження та повноцінної реалізації процесу формування культури здоров'я підлітків, діти підліткового віку повинні усвідомити і, головне, прийняти для себе основні принципи ЗСЖ, а це можливо лише в результаті цілеспрямованої спільної роботи з формування культури здоров'я, яка узгоджується між педагогами, батьками та учнями, із врахуванням у освітньо-виховній діяльності основних закономірностей фізіологічного та психологічного розвитку особистості. На шляху налагодження процесу формування культури здоров'я підлітків доцільно виокремити такі завдання: підвищення рівня вмотивованості дітей до здорового способу життя; виховання культури харчування; освоєння практичних умінь і навичок рухової активності; навчання правилам загартовування; ведення здорового способу життя тощо.

Формування культури здоров'я підлітків відбувається в освітньо-виховному процесі, в тому числі, в процесі самовиховання. Тому необхідне цілеспрямоване, раціональне управління не тільки на рівні планування і організації занять у школі, спрямованих на формування здорового способу життя учнів, а й на надання комплексного характеру діяльності з формування культури здоров'я дітей, шляхом долучення родинного кола дитини до виховання культури її здоров'я.

Узагальнюючи наведене, зазначимо, що культура здоров'я є однією з найважливіших людських цінностей. Особливого значення це явище набуває під час навчання дитини у школі, коли закладаються та зміцнюються загальнолюдські,

загальнонавчальні, загальноособистісні якості та навички. Адже збереження і зміцнення здоров'я перебуває в прямій залежності від рівня теоретичних знань і практичних навичок людини, її мотивації на ведення здорового способу життя, усвідомлення особистої відповідальності за власне благополуччя і благополуччя суспільства. У зв'язку з цим особлива роль у формуванні культури здорового способу життя особистості належить системі гуманістичних цінностей, орієнтованих на вирішення завдань, що сприяють поступовому переходу до нових здоров'язбережувальних форм освіти, орієнтованих на закладення основ здоров'язбережувальних технологій. З цих позицій для ефективної діяльності в умовах закладу освіти та у позашкільній діяльності педагогам потрібно коригувати стереотипи поведінки, формувати мотивації до здорового способу і стилю життя з проведенням профілактики аутопатогенної поведінки серед учнів.

Література

1. Андрущенко Н. В. Феномени здоров'я та здоров'язбереження дитини в контексті сучасних наукових поглядів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* / Уман. держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. Вип. 55. С. 238–245.
2. Гета А. В. До проблеми формування культури здоров'я учнівської та студентської молоді. *Фізична культура в університетській освіті : інновації, досвід та перспективи розвитку в умовах сучасності»: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжн. участю* (Дніпро, 11 травня 2022 р.). Дніпро, 2022. С. 248–251.
3. Єрмакова Т. Формування культури здоров'я учнів як складова частина педагогічного процесу в школі. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 17. С. 96–100.
4. Замрозевич-Шадріна С. Теоретичний аспект дослідження культури здоров'я. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 2 (7). С. 278–287.
5. Лисенко Т. Формування культури здоров'я у закладах загальної середньої освіти. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту: зб. тез доп. II регіон. наук.-практ. інтернет-конф., присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету* (м. Хмельницький, 20 жовт. 2022 р.). Хмельницький: ХНУ, 2022. С. 49–51.
6. Смуk Н. Р. Здоров'язбереження як домінуючий аспект освітньої діяльності навчального закладу. *Здоров'язбережувальні технології закладу освіти в умовах сучасних освітніх змін*. 2019. № 12. С. 87–92.
7. Цибульська О. В. Сутнісні характеристики базових понять проблеми культури здоров'язбереження. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. № 93(6). С. 301-309.

***

ДОСВІД АНГЛОМОВНИХ КРАЇН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Таран Марина Володимирівна

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, м. Суми
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Гончаренко О. В.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства значної актуальності набувають питання удосконалення системи соціального захисту людей з інвалідністю як однієї з найбільш вразливих верств. Соціальний захист виступає складовою діяльності держави щодо забезпечення можливостей людей з інвалідністю нарівні з іншими громадянами, зокрема за рахунок наявності дієвої системи соціальних стандартів і гарантій. Соціальний захист людей з інвалідністю має бути спрямований на соціальну підтримку цієї категорії громадян, адже ступінь державної соціальної

захищеності є яскравим показником розвитку та цивілізованості певного суспільства, рівня його відповідальності [1, с. 83].

Соціальний захист є невід'ємною частиною національної політики, що відповідає за добробут, розвиток і безпеку громадян. Це той фактор, від якого залежить розвиток цивілізації будь-якого суспільства. Одним із важливих чинників створення дієвої та ефективної системи соціального захисту людей з інвалідністю в Україні є використання досвіду зарубіжних країн, що налічує більш як вікову історію. Розглянемо досвід соціального захисту людей з інвалідністю в англійськомовних країнах (зокрема, в США, Канаді та Англії).

Зокрема, американська енциклопедія дає конкретне визначення соціальному захисту: «Соціальний захист, у загальному розумінні поняття, означає безпеку та свободу від страху, і має на меті представити суспільство як взаємопов'язану та взаємозалежну групу». Енциклопедія World Book Encyclopedia підкреслює економічний аспект соціального захисту: «Соціальний захист — це урядова програма, розроблена для того, щоб допомогти робітникам, пенсіонерам та їхнім сім'ям досягти певного рівня економічної безпеки» [2].

Тривалий час в США змінювалось юридичне тлумачення поняття «інвалід», яке трактувалось як недолік, що не дозволяє людині повноцінно жити. Відношення до людей з інвалідністю змінювалось від бажання допомогти до обмеження його прав і свобод. У 70-х рр. минулого століття людей з інвалідністю стали розглядати як соціальну меншість – групу людей, які володіють цивільними правами, яку треба захищати так само, як й інші меншини, котрі вимагали рівності прав. Правова модель створила нову систему оцінки інвалідності – систему, засновану на активнішому залученні людей з інвалідністю до життя суспільства, розширенні їх прав і їх економічної самостійності.

У США почали з'являтися суспільні організації і клуби для людей з інвалідністю, а також різноманітні фонди підтримки людей з інвалідністю. Хотілося б відзначити, що в США саме спеціалізовані фонди і організації здійснюють значну частину соціальних послуг для людей з інвалідністю, відповідно до законодавства, за кошти, надані муніципалітетом [4, с. 130].

Розглядаючи соціальний захист в Сполучених Штатах Америки, необхідно відзначити, що люди з інвалідністю мають право на медичне обслуговування, отримання соціальних видатків і компенсацій, забезпечення належного рівня житлово-побутових умов, мають право на перевезення до навчальних закладів, центрів соціального розвитку і відпочинку (спортивних, культурних та ін.)

Соціальний захист людей з інвалідністю у США – пріоритет діяльності соціальних служб, які надають людям з інвалідністю послуги вдома. У країні функціонує налагоджена система надання допомоги такій категорії населення у всіх сферах життєдіяльності, що сприяє максимально можливій інтеграції людини з інвалідністю в суспільство. Важливу роль при здійсненні соціальної роботи відіграє впровадження комплексного підходу та участі широкого кола спеціалістів у різних галузях у розробці програм соціального захисту. Діяльність соціального працівника, в основному, направлена на підтримку необхідного матеріально-побутового рівня сім'ї, допомоги в оформленні документів на отримання грошових виплат, страхування.

Канада – одна з перших країн, яка включила до Конституції положення про рівність людей з інвалідністю: «Кожен індивідуум рівний перед законом без всякої дискримінації, у тому числі за ознакою раси, національності, релігії, статі, віку, розумових або фізичних недоліків». Технології соціального захисту людей з інвалідністю у Канаді базуються на законодавчих актах, спрямованих на захист прав та інтересів цієї категорії громадян. Зокрема, це Акт про сліпих, Акт про людей з інвалідністю, Закон про права людини в Канаді та ін. Закони забороняють

дискримінацію людей з інвалідністю і заохочують розвиток захисту від дискримінації при наданні людям з інвалідністю товарів і послуг, житла, роботи тощо [3, с. 60].

Питаннями організації соціального захисту людей з інвалідністю в Канаді займається Міністерство охорони здоров'я і соціального розвитку. У країні діють служби експертизи працездатності, консультації, профорієнтації, реабілітації, інформації, профпідготовки і працевлаштування людей з інвалідністю. На сьогодні розроблено кілька федеральних, провінційних і локальних цільових програм, які характеризують різні аспекти впровадження технологій соціального захисту людей з інвалідністю. До них відносять вдосконалення системи пільг і компенсацій, розробку програм реабілітації і адаптації людей з інвалідністю, програми соціальної і профорієнтаційної спрямованості, медичного захисту людей з інвалідністю тощо). У Канаді проведена величезна робота у створенні умов реальної рівності людей з інвалідністю по відношенню до інших категорій населення. До потреб людей з інвалідністю адаптована інфраструктура міст, забезпечено доступ до всіх видів громадського транспорту. Система освіти в Канаді законодавчо передбачає можливість навчання людей з інвалідністю на всіх освітніх рівнях (від школи до університету).

Міністерство канадської спадщини залучене до роботи з людьми з інвалідністю через управління у справах спорту, що координує параолімпійський спорт, а також будівництво спеціально обладнаних спортивно-оздоровчих центрів по всій країні та через національне управління, що розробило програму удосконалення доступу до парків і рекреаційних зон.

У Великій Британії соціальна допомога людям з інвалідністю, в тому числі дітям з інвалідністю, здійснюється трьома організаціями: приватними власниками будинків, що забезпечують догляд за певну плату; суспільно-громадським сектором; місцевою владою, яка забезпечує виконання більшості соціальних послуг [4, с. 140].

Соціальні служби надають допомогу вдома, в спеціалізованих центрах, інтернатах або денних школах. Соціальним захистом займаються соціальні працівники Департаменту соціальних служб Великої Британії. До їх компетенції відносять допомогу у вигляді поради, підтримки і консультування у особистих справах людини з інвалідністю і його сім'ї; організацію заходів, що сприяють забезпеченню нормального, цікавого культурного життя людини з інвалідністю. Департамент соціальних служб Великої Британії може надати необхідне устаткування у позику, виділити дотацію, надавати допомогу по телефону чи за допомогою інших засобів комунікацій. На сьогодні у Великій Британії функціонують приватні фірми, які за замовленням людини з інвалідністю можуть надати будь-яку допомогу, устаткування тощо.

Таким чином, можемо підсумувати наступне. Вивчення зарубіжного досвіду показує, що англійські країни постійно удосконалюють систему надання соціальних послуг і соціальної допомоги особам з інвалідністю. Спираючись на досвід здійснення соціального захисту людей з інвалідністю в англійських країнах, основними заходами у сфері соціального захисту людей з інвалідністю в Україні мають стати: сприяння працевлаштуванню людей з інвалідністю шляхом стимулювання підприємців у напрямку зменшення податкового навантаження та надання дотацій у разі працевлаштування; удосконалення системи квотування робочих місць для людей із інвалідністю та ін.

Література

1. Заярнюк О. В. Зарубіжний досвід сприяння зайнятості людей з інвалідністю. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2011. Вип. 20 (2). С. 81–86.
2. Костюк В. Л., Мельник О. Я. Європейський кодекс соціального забезпечення у контексті новітньої моделі джерел права: проблеми та тенденції. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: м-ли до Міжн.*

наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 535–540.

3. Попович Г. М. Соціальна робота в Україні і за рубежом: навч.-метод. посіб. Ужгород: Гранда, 2000. 134 с.

4. Соціальні технології: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні: Монографія / За ред. В. В. Барабаша. Херсон: Видавництво ПП Вишемирський В.С., 2008. 340 с.

***

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ІЗ РОЗЛАДОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ ТА ГІПЕРАКТИВНОСТІ (РДУГ) У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Ханейчук Валентина Михайлівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Хлебик С. Р.

За даними численних досліджень, в Європі поширеність розладу дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ) серед дітей та підлітків становить від 4 до 8 %. Тобто в кожному класі принаймні одна-дві дитини страждає від цього розладу. Але часто батьки та вчителі не можуть без допомоги досвідченого фахівця відрізнити гіперактивність від інших психологічних особливостей поведінки проблемної дитини. У результаті застосовують різні виховні заходи, у тому числі покарання, які часто не лише є неефективними, але й заборонені та провокативні для такої дитини. Слід визнати: в Україні рівень обізнаності щодо РДУГ і в суспільстві, і поміж фахівців залишається низьким. Мало вивчена і соціальна значущість цієї проблеми. На жаль, переважна частина гіперактивних дітей не отримує належної допомоги. Це зумовлює необхідність вивчення, систематизації та узагальнення досвіду соціально-педагогічної роботи з дітьми із розладом дефіциту уваги та гіперактивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що з погляду соціально-педагогічного підходу до вивчення розладу дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ) здійснено значно менше досліджень, ніж із медичного та психологічного. Цю проблему вивчали: Т. Борисова, Т. Ємельянцева, О. Куцінко, Л. Матюхіна, Л. Прокопів, А. Чумакова, О. Ферт, Л. Ясюкова та інші. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури засвідчує, що поведінка гіперактивних дітей – об'єкт дослідження різних фахівців; найбільше робіт – це дослідження медичного спрямування.

Метою проведеного нами дослідження стало проаналізувати і систематизувати досвід соціально-педагогічної роботи з дітьми із розладом дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ) у закладах освіти та визначення ефективної соціально-педагогічної взаємодії з такими дітьми.

Нами було проведено дослідження у 2021-2022 рр. на базі Одеської загальноосвітньої школи № 14 I-III ступенів, у якому брали участь учні початкових класів із розладом дефіциту уваги та гіперактивності. Було застосовано теоретичний аналіз, емпіричні методи, а саме: метод природного експерименту, під час якого вдалась до Було встановлено, що в гіперактивних школярів досить часті прояви знервованості, агресії, нетерплячості, різкої зміни настрою, чутливість до критики або ігнорування зауважень дорослих – це спричиняє шкільній дезадаптації дитини та соціальній ізоляції. Маючи достатній потенціал для засвоєння навчальної програми, ці діти небажані в школі, однокласники їх не сприймають. Гіперактивні діти досить часто жорстокі у стосунках зі своїми ровесниками, є винуватцями конфліктів.

Було підтверджено, що діти із РДУГ з достатнім інтелектуальним розвитком зазнають невдач у виконанні завдання з того чи іншого шкільного предмета, насамперед через неспроможність уважно вислухати завдання учителя та виконати

всі його вказівки. Такі учні одразу беруться до їх виконання, не осмислюючи доцільності й послідовності виконуваних дій. Зіткнувшись із труднощами, такі діти не намагаються їх подолати, а переключаються на інші види діяльності, які привернули їхню увагу. Тому вчителі та батьки мають стимулювати в гіперактивних учнів під час виконання завдань на уроках та вдома зосередженість, концентрацію уваги.

Також, мною було проведено арт-терапевтичну методику «Каракулі» (за Д. Віннікотом). Техніка має діагностичну спрямованість і сприяє дослідженню дитиною власних почуттів і переживань, а також зняттю м'язових, емоційних напружень, розслабленню. Проаналізувавши малюнки, отримані в ході проведення методики «Каракулі», виявила зображення з великою кількістю гострих кутів та шипів, що вказує на агресивність дітей. У двох досліджуваних малюнки з темними кольорами: чорний та сірий, що вказує на підвищений рівень тривожності. У всіх дітей на малюнках спостерігались уривчасті лінії та сильне штрихування, що є ознаками імпульсивності – провідного симптому розладу дефіциту уваги та гіперактивності.

При наданні соціально-педагогічної допомоги гіперактивним дітям ефективною буде арт-терапія, оскільки вона підвищує адаптаційні здатності дитини до повсякденного життя в школі, знижує втому, ліквідує негативні емоційні стани та їх прояви, пов'язані з навчанням, спирається на здоровий потенціал особистості, розвиває почуття внутрішнього контролю, допомагає вибудовувати стосунки з дитиною на основі любові та взаємної прихильності.

Наступний етап роботи охоплює приклади розповідей про гіперактивних дітей вчителів та батьків.

Учителі початкових класів, які працюють з гіперактивними учнями, зазначали про те що, досить важко налагодити контакт і досягти взаєморозуміння із такими школярами, реагувати на спалах неслухняності, імпульсивності, злості, часті непорозуміння із однолітками, непосидючість, надмірну рухливість, активність. Педагоги наголошували, що, володіючи достатнім потенціалом для засвоєння шкільної програми, гіперактивні учні навчаються недостатньо успішно. Вони безглуздо бігають, штовхають інших, провокують конфліктні ситуації. Нерідко в запалі бійки гіперактивні школярі несвідомо жорстокі, їх важко зупинити. Звісно, все це часто провокує негативне ставлення учителів до гіперактивних учнів.

Під час бесід із батьками гіперактивних дітей було встановлено, що багатьох із них незвична поведінка дітей почала турбувати, коли настав час підготовки до школи. Батьків хвилювало те, що їхні малята через свою рухливість не витримують час, відведений на урок, що вони не готові до взаємодії і спілкування із учителями та однолітками. На думку рідних, у їхніх гіперактивних дітей проблеми із соціальною адаптацією пов'язані з тим, що батьки інших дітей намагалися тримати своїх малят якомога далі від їхніх дітей. У гіперактивних малят було мало можливостей отримати досвід спілкування та налагодження контактів із ровесниками.

Формування вищезазначених стосунків складні, бо потребують пошуків індивідуальних підходів до дітей, але часто дорослі цього не розуміють, тому намагаються лише заспокоїти малят, змусити їх поводитися, як усі, але ці дії лише ускладнюють соціальну адаптацію дітей із РДУГ.

Підсумувавши всі особливості таких дітей, в статті надано рекомендації по соціально-педагогічній роботі щодо виховання та навчання таких учнів для вчителів та близьких рідних. Рекомендації представлено у вигляді пам'яток - це приблизний перелік елементів бажаної поведінки, який може мати свої особливості у кожному конкретному випадку.

На мою думку, найголовніше – це адаптація шкільної програми відповідно до потреб дитини. Як правило, діти із РДУГ у навчанні потребують більше часу на виконання завдань, зменшення кількості завдань та додаткових індивідуальних занять з учителем. Головний принцип – гнучкість вчителя та реалізація індивідуального

підходу. Для того що покращити поведінку, уважність та успішність учнів із РДУГ, потрібно чітко структуроване середовище класної кімнати. Ефективна робота в класі включає в себе послідовні дії вчителя, наявність чітких правил поведінки, передбачуваність в організації середовища та стилі викладання, побудову позитивних стосунків із дитиною. Вчитель повинен бути розуміючим, «гнучким» і терплячим.

Отже, проблема особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми із розладом дефіциту уваги та гіперактивності не повністю розкрита й вимагає подальшого дослідження; було зроблено лише деякі важливі кроки до її вирішення. Перспективу подальших досліджень соціально-педагогічних особливостей виховання дітей із РДУГ вбачаю в розробці комплексної корекційно-розвивальної роботи з дітьми, батьками, учителями для подолання проблеми соціалізації та адаптації дитини із розладом дефіциту уваги та гіперактивності.

Література

1. Гелловелл, Е.; Рейті Д. РДУГ: перезавантаження. Ефективні стратегії для повноцінного життя з розладом з дефіцитом уваги та гіперактивністю в дітей і дорослих / Е. Гелловелл, Д. Рейті; пер. з англ. І. Павленко. Київ: Yakaboo Publishing, 2022. 224 с.

2. Маковецька А. С. Взаємодія школи та сім'ї у навчанні та вихованні гіперактивних учнів закладів освіти. *Освіта та педагогічна наука*. 2021. №2 (177). С. 20–24.

3. Колупасва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навч.-метод. посіб. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

***

INDYWIDUALIZACJA PROCESU OPIEKUNCZO-WYCHOWAWCZEGO W ŚWIETLICY NA PODSTAWIE PLANU DALTOŃSKIEGO

Chaciewicz Ewelina,

Józwiak Patrycja

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie (Polska)

Promotor – dr Bejger H.

Wg Lewowickiego indywidualizacja to „uwzględnienie w systemie dydaktyczno-wychowawczym różnic indywidualnych między uczniami i stosowanie takich zabiegów pedagogicznych, które (przy uwzględnieniu owych różnic) sprzyjają maksymalnemu rozwojowi osobowości uczących się”. Indywidualizacja jest zatem ważnym aspektem, który w swojej pracy powinien wziąć pod uwagę każdy pedagog, niezależnie od tego z kim pracuje, czy są to małe dzieci, czy też osoby dorosłe. Każdy człowiek jest indywidualną osobą, nie ma dwóch takich samych osobowości. Zatem każdy z nas ma inne potrzeby, czegoś innego chce się nauczyć, o czymś innym marzy, ma inne zainteresowania, ma inne zdolności, inne talenty. Dlatego w pracy w świetlicach różnego rodzaju, ważne jest, aby stosować indywidualizację. Najpierw należałoby poznać podopiecznych, ich mocne strony, a także ich potrzeby. Można to robić na różne sposoby, poprzez obserwacje, diagnozy, ankiety, wywiady itp. Nie da się zastosować indywidualizacji bez poznania wychowanka.

Twórczynią tego systemu jest amerykańska nauczycielka Helen Parkhurst. Parkhurst myśl ta przyszła do głowy, gdy podczas swojej pracy musiała łączyć kilka klas jednocześnie, co sprawiło, że miała ona pod opieką dzieci w różnym wieku. Od nazwy miasta Dalton, w którym wprowadziła plan laboratoryjny, pochodzi właśnie nazwa „Plan Daltoński”. Koncepcję swoją przedstawiła w 1922 roku w książce pt. *Wykształcenie według Planu Daltońskiego*. H. Parkhurst uważała, że edukacja powinna być przede wszystkim użyteczna, bardziej efektywna i skuteczna. Miała przygotowywać do życia w społeczeństwie i do pracy. Edukacja powinna uspołeczniać dzieci pod względem kulturowym i moralnym, pomagając im stać się samowystarczalnymi i odpowiedzialnymi społecznie. Uczni doszli do wniosku, że obecny system pedagogiczny wymaga wielu zmian. Jak cytowała H. Parkhurst słowa

amerykańskiego uczonego Ralphi Waldo Emersona – „Ideały, na których się opierał, utraciły swe pierwotne znaczenie. Uczniowie są zamknięci w szkołach i salach do nauki przez lat dziesięć lub piętnaście i wychodzą wreszcie stamtąd z workiem zasobu pamięciowego pustych słów, a nie umiając niczego”. „Dziecko uczyło się tylko tego, do czego było zmuszane. Inicjatywa i odpowiedzialność należały całkowicie do jego nauczycieli”. Nauczyciele pracowali z uczniami bez indywidualnego podejścia. Sprawiało to, że nauczyciel mógł ingerować we wszystko, co dzieje się na lekcji i traktować wszystkich swoich uczniów jednakowo. Dlatego też Parkhurst podjęła decyzję o zmianie systemu nauczania na taki, który będzie przyjazny i efektywny przede wszystkim dla dziecka, a nie dla nauczyciela.

Plan Daltoński ma 4 podstawowe założenia. Można powiedzieć, że są to filary, na których opiera się owy plan. Są to: odpowiedzialność/wolność, samodzielność, współpraca i refleksja. Te zasady, na których Helen Parkhurst oparła swój plan, wzajemnie się przenikają, są nierozzerwalne. Najważniejszym założeniem jej planu było stworzenie szkoły jako jednej społeczności. Szkoły, którą charakteryzować będzie wzajemny szacunek oraz zaufanie. W szkole prowadzonej systemem daltońskim dzieci powinny uczyć się poprzez doświadczenie i działanie. Dzieci, dzięki zastosowaniu Planu Daltońskiego, uczą się odpowiedzialności za siebie, wypełnianie swoich obowiązków, ale także za inne osoby w grupie. Posiadają też wolność wyboru. Mogą wybrać, co im się podoba, a co nie. Co chcą robić w danym momencie, a na co nie mają po prostu ochoty. W jaki sposób chcą wykonać daną pracę oraz w jakim miejscu, bo może to być dowolne miejsce, jakie tylko sobie wybiorą. Potrafią być samodzielne. I to w różnych aspektach życia. Dziecko jest samodzielne w czynnościach samoobsługowych, jak codzienna higiena osobista, ubieranie się, rozbieranie, jest samodzielne w podejmowaniu decyzji. Pracując na podstawie Planu Daltońskiego dzieci wykonują swoje zadania samodzielnie, na tyle, na ile potrafią. Jeśli czegoś nie wiedzą, nie potrafią, wtedy muszą współpracować z resztą grupy lub nauczycielem/wychowawcą. W metodzie daltońskiej nie ma hierarchii i rywalizacji, natomiast refleksja powinna się pojawić po skończonym zadaniu lub na koniec dnia. Dzieci wtedy mają możliwość samodzielnie ocenić swoją pracę w danym dniu. Aranżacja sali świetlicowej w Planie Daltońskim wygląda nieco inaczej niż standardowe sale świetlicowe. W takiej sali znajdują się kąci tematyczne, np. kącik szachowy, plastyczny, czytelniczy, gier, sportowy itp. W takich kącikach dziecko może spokojnie spędzić czas tak, jak potrzebuje. Wybrać to, na co ma w danym momencie ochotę.

W Planie Daltońskim ważnym aspektem są pomoce dydaktyczne, czyli elementy wizualne. Dzięki tym pomocom nauczyciel może przedstawić na przykład dni tygodnia, czas, plan dnia świetlicy, zasady, czy wydarzenia w czasie trwania roku szkolnego. Pierwszą pomocą dydaktyczną jest zegar daltoński, który jest najczęściej spotykany podczas prowadzenia zajęć lekcyjnych. Tarcza zegara jest podzielona na cztery części, każda w innym kolorze. Każdy kolor posiada określony wymiar czasu. Element ten pomaga w zrozumieniu pojęcia czasu i uczy dzieci planowania swojej pracy w określonym odcinku czasowym. Drugim elementem jest tablica zadań, która jest równie znaczącą pomocą jak poprzednia. Tablica pokazuje imiona, dni tygodnia z odpowiednimi kolorami oraz zadania, które każde dziecko musi wykonać do końca tygodnia. Wykonane zadanie zostaje odznaczone magnesem w odpowiednim kolorze dopasowanym do danego dnia tygodnia. Kolejną pomocą dydaktyczną jest sygnalizator. Jest on wsparciem w komunikacji ucznia z nauczycielem. Nauczyciel z uczniami może ustalić formy pracy w świetlicy i dopasować je odpowiednio do kolorów z sygnalizatora – czerwonego, żółtego i zielonego. Pierwszy kolor może oznaczać pracę samodzielną, drugi pracę w grupie, a trzeci poprzez konsultację z nauczycielem. Wizualizacja dni tygodnia to kolejna pomoc dydaktyczna stosowana w Planie Daltońskim. Każdy dzień tygodnia oznaczony jest odpowiednim kolorem, który ma zastosowanie przy oznaczaniu wykonanych zadań. Dzieci obok dni tygodnia zaznaczają pogodę, która jest za oknem danego dnia. Starsze dzieci dodatkowo zapisują datę do dnia

oraz pogody. Wizualizacja dnia jest zbliżona do wizualizacji dni tygodnia, dotyczy ona czynności, które wykonywane są przez dzieci w każdym dniu tygodnia. Zadania do wykonania ukazane są w formie ruchomych ilustracji. Przebieg dnia ustala się zaraz po śniadaniu wspólnie z uczniami. W tym elemencie dostępny jest znacznik, który ukazuje, co dzieje się w danym momencie, i jakie zadanie będzie do wykonania następnie. „To już potrafię” i „mogę pomóc” to tablice ukazujące umiejętności, które dzieci powinny osiągnąć w trakcie drogi edukacyjnej. Jeśli dziecko opanowało już daną umiejętność, umieszcza swoje zdjęcie na tablicy. Jest to znak, że jest w stanie pomóc swoim kolegom i koleżankom, którzy tej kompetencji jeszcze nie uzyskali.

Dziecko rozwija umiejętność samodzielnego działania, potrafi zorganizować sobie pracę oraz potrafi współpracować w grupie czy w parach. Pozwala na rozwój umiejętności i prawidłowych postaw w społeczeństwie, rozwija też empatię, twórcze myślenie oraz poczucie odpowiedzialności za siebie oraz innych. Uczeń przez stosowanie elementów Planu Daltońskiego łatwiej dostosowuje się do zasad i reguł oraz dokonuje świadomych i właściwych wyborów. Plan Daltoński wprowadza wiele pomysłów i nowych pomocy, dlatego będzie dobrym rozwiązaniem w pracy z uczniem w świetlicy. Tworzenie kącików, przestrzeni tematycznych dla dzieci daje możliwość wdrożenia indywidualizacji tak, by każde dziecko mogło wybrać kącik zgodnie z jego zainteresowaniami. Wizualizacje pomocy daltońskich pomogą dzieciom w organizacji czasu w świetlicy, w podziale zadań i w planowaniu dni tygodnia. Wybranie dyżurnego w świetlicy usprawnia pracę tego miejsca. Osoba ta ma odpowiednie obowiązki jak na przykład dbanie o porządek w sali, czy pomoc nauczycielowi w przygotowaniu pomocy dydaktycznych na zajęcia. Dyżurny może zmieniać się codziennie lub raz w tygodniu. Wizualizacja współpracy pomaga w korzystniejszej pracy świetlicy poprzez podzielenie grupy dzieci ze względu na płeć, klasy czy zainteresowania. Jak można zauważyć Plan Daltoński jest dobrym pomysłem na zorganizowanie pracy w świetlicy. Można go wykorzystać do pracy z osobami w różnym wieku. Daje on możliwość odejścia od tradycyjnego systemu nauczania, zmianę podejścia do dziecka, nauczyciela oraz wychowania.

Zarówno za czasów Helen Parkhurst, jak i obecnie Plan Daltoński nakierowany jest na ucznia, wyzwala u niego samodzielność, rozwija inicjatywę, sprawia, że jest on odpowiedzialny za siebie, za klasę, za pozostałych uczniów. Plan Daltoński uczy dzieci współpracy na różnych polach działania. Stawia on też na indywidualizację procesu nauczania. Projektuje on tak przestrzeń, aby była przyjazna dla ucznia. Nauczyciele wybierają różne formy, metody i pomoce dydaktyczne, które są dostosowane do potrzeb i możliwości dzieci. Taki system sprawia, że dziecko z chęcią i uśmiechem na twarzy idzie do szkoły, czy też do świetlicy. System Daltoński i nauczyciele pracujący właśnie w taki sposób, gwarantują osiągnięcie sukcesu przez każdego ucznia, oczywiście na miarę jego możliwości.

Bibliografia

1. Dryjas K, *Rozwój Planu Daltońskiego w Polsce*, <https://dalton.org.pl/rozwoj-planu-daltonskiego-w-polsce/> [dostęp: 10.04.2023].
2. Michałak R., *Miejsce i rola wizualizacji w edukacji daltońskiej*, „Inspiracje Daltońskie” 2018, nr 1.
3. Okoń W., *Dziesięć szkół alternatywnych*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1997.
4. Śliwerski B., *Recepcja planu daltońskiego Helen Parkhurst w Polsce*, [w:] Röhner R., Wenke H., *Pedagogika planu daltońskiego*, Wydawnictwo Sorman, Łódź 2011.

***

РОЛЬ ГРОМАДИ У НАДАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

Чумак Марія Андріївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Конончук А. І.

Дослідження ролі місцевих громад у наданні соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам та забезпеченні їх прав та свобод на сьогоднішній день є доволі нагальною проблемою, адже у результаті вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року, відбулося масштабне переміщення населення, основне навантаження щодо прийому якого лягло саме на громади.

У системі органів публічної влади органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у забезпеченні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, оскільки саме громада є найближчою до їхніх проблем та потреб. Громадяни, які вимушено перемістилися із зони проведення бойових дій, або тимчасово окупованих територій України, очікують від органів місцевого самоврядування приймаючої громади активної участі у вирішенні їхніх проблем, а також всебічної підтримки. Дослідження особливостей надання громадами соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам надасть можливість виробити пропозиції щодо вдосконалення відповідної роботи.

Теоретичну основу дослідження склали праці вітчизняних та закордонних вчених, котрі вивчали питання статусу внутрішньо переміщених осіб, а також проблеми їх інтеграції, захисту та соціальної підтримки, а саме: І. Басової, В. Головка, Ю. Делія, М. Кобець, О. Логвиної, М. Малихи, В. Михайловського, О. Проценко, В. Чихір'ова, Ф. Мейдінга та ін.

У соціології громада розглядається переважно як «об'єднання людей із метою соціальної взаємодії». В основі утворення та функціонування громад, на думку соціологів, лежать такі чинники, як суспільний поділ праці, сфера та характер діяльності, інтереси, потреби, походження, культура, менталітет тощо. У контексті соціальної роботи А. Капська розглядає громаду як «один із чинників соціального впливу на особистість, проміжну ланку між макросистемою суспільства в цілому та мікросистемою сімейної та особистісної підтримки зокрема»[4, с. 220].

Згідно із Конституцією України поняття «територіальна громада» розглядається як первинний об'єкт місцевого самоврядування, а в Законі України «Про місцеве самоврядування» вказано, що територіальна громада – це жителі, що об'єднані постійним проживанням у межах села, селища або міста, які є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або ж добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [3].

А. Переверзева розглядає об'єднану територіальну громаду (ОТГ) як систему, що складається із низки взаємопов'язаних між собою елементів, таких як людські, земельні та капітальні ресурси [5, с. 216].

М. Гайдар вважає, що ОТГ – це добровільне об'єднання сіл, селищ та міст із дотриманням принципів та порядку, визначених законодавством. Так, на думку дослідниці, основними принципами об'єднання громад в Україні є конституційність та законність; добровільність; економічна ефективність; державна підтримка; повсюдність місцевого самоврядування; прозорість та відкритість; відповідальність [1, с. 87].

І. Шумляєва та Ю. Лисневська називають нам такі специфічні ознаки ОТГ, як суб'єкта місцевого самоврядування: визнання та гарантованість діяльності територіальної громади як суб'єкта місцевого самоврядування на конституційному рівні; право мешканців територіальної громади на місцеве самоврядування є

специфічною формою народовладдя; місцеве самоврядування територіальної громади здійснюється із дотриманням прав і свобод людини і громадянина; самостійність територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення; єдність прав та обов'язків мешканців територіальної громади [6, с. 117].

На сьогоднішній день безліч українських громад прийняла до себе громадян, що тікали від війни та від свавілля російських солдат. Проте, на жаль, не усім внутрішньо переміщеним особам вдається знайти хороше житло, роботу тощо. Тож більшість внутрішньо переміщених осіб стикаються із проблемами матеріального, соціального, психологічного та юридичного характерів [2].

Вразливість внутрішньо переміщених осіб на рівні громади викликана наступними чинниками:

- недостатнє інформування внутрішньо переміщених осіб про наявні ресурси громади, такі як житло, робота, програми соціальної підтримки тощо;
- нестача соціальної інфраструктури, такої як медичні, навчальні та соціальні заклади, які не можуть задовольнити потреби великої кількості людей;
- недостатнє фінансування програм допомоги внутрішньо переміщеним особам, що ускладнює їхню соціальну адаптацію і задоволення потреб;
- наявність недостатньої кількості кадрових ресурсів (особливо фахівців, які працюють з травмами, втратами та надають реабілітаційні послуги), що є однією з причин, яка унеможливорює вчасну та якісну допомогу внутрішньо переміщеним особам для попередження ризикованих проявів поведінки;
- різні погляди членів громади на ситуацію, що склалася в Україні, і пов'язані з цим інтолерантність та конфлікти між членами громади та внутрішньо переміщеними особами;
- стигматизоване ставлення фахівців громад до проблем внутрішньо переміщених осіб.

Набута практика соціальної роботи із сім'ями внутрішньо переміщених осіб має здійснюватися через певні технології, а саме:

- технологію соціального захисту сім'ї – багаторівневу систему переважно державних заходів із забезпечення мінімальних соціальних гарантій, прав, пільг і свобод сімей внутрішньо переміщених осіб;
- технологію соціальної підтримки – частину (форму) сімейної політики, метою якої є надання допомоги родинам у подоланні різного роду стресових ситуацій, у вирішенні проблем, що виникають у житті сімей внутрішньо переміщених осіб тощо; вона передбачає формальну й неформальну діяльність та взаємини фахівців з сім'ями, які опинилися у скрутних обставинах, різні форми допомоги (моральну, психолого-педагогічну, матеріальну й фізичну), медичне страхування, соціальне співчуття та єдність тощо.

Таким чином, соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні сьогодні базується саме на активізації членів громад. Для проведення ефективної роботи з внутрішньо переміщеними особами у громадах необхідний системно-комплексний підхід. Він передбачає активізацію та мобілізацію ресурсів громади, вчасне попередження соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб, планування соціальних послуг з урахуванням їхніх інтересів, потреб та проблем. Також важливим є підвищення рівня відповідальності членів громади за майбутнє внутрішньо переміщених осіб.

Література

1. Гайдар М. Є. До питання поняття об'єднаної територіальної громади в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 87–91.
2. З України виїхали майже 8 мільйонів біженців – омбудсман. *Суспільне новини*. URL: <https://suspiilne.media/338594-z-ukraini-viihali-majze-8-milijoniv-bizenciv-ombudsman>

3. Закон України «Про Місцеве самоврядування» станом на 31.03.2023 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z970280>

4. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: навч.-метод. Посіб. Київ: УДЦССМ, 2001. 220 с.

5. Переверзєва А. В. Критеріальні ознаки формування об'єднаних територіальних громад: національні особливості та зарубіжний досвід. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 216–220.

6. Шумляєва І., Лисневська Ю. Участь територіальної громади в місцевому публічному управлінні. *MODERN MANAGEMENT REVIEW*. 2014. № 3. С. 117–128.

***

**ПАРТНЕРСТВО В ПРОЄКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ
СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ)
НІЖИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Шаповалова Інеса Миколаївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Конончук А. І.

Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області (далі – Територіальний центр) за час свого функціонування здобув значний досвід у наданні соціальних послуг особам похилого віку та особам з інвалідністю, що опинилися в складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. На сьогодні у Територіальному центрі функціонує 4 відділення: відділення соціальної допомоги вдома; відділення організації надання адресної натуральної та грошової допомоги; відділення денного перебування; відділення денного догляду для дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю. Фахівці закладу надають мешканцям громади базові, життєво необхідні соціальні послуги, а саме: догляд вдома, натуральна допомога, денний догляд, соціальна адаптація, представництво інтересів, інформування тощо. Станом на 01.01.2023 року Територіальним центром було надано 276362 послуг 1828 особам, які перебувають на обслуговуванні.

На жаль, недостатнє фінансування соціальної сфери не дає змоги належним чином покращувати матеріально-технічне забезпечення закладу та розвивати спектр соціальних послуг відповідно до потреб населення в повній мірі. Разом з тим, реформа децентралізації відкрила нові перспективи для підвищення доступності та якості соціальних послуг [1, 2]. Одним із шляхів такого розвитку є залучення інвестицій. Фахівцями Територіального центру було визначено, що широкі можливості для залучення інвестицій має проєктна діяльність, яка створює умови для соціального партнерства державних і недержавних закладів, вітчизняних та міжнародних організацій. Результатом такої діяльності стала участь закладу в соціальних проєктах, спрямованих на розвиток системи соціальних послуг у громаді.

Одним із таких соціально важливих проєктів, який реалізується ПРООН та ГО «Ліга соціальних працівників України» у сфері розбудови спроможності громади надавати якісні послуги населенню, є створення на базі Територіального центру інноваційного сервісу «Мобільна соціальна служба з обслуговування на дому, паліативного догляду та натуральної допомоги» для надання комплексного догляду людям похилого віку, особам з інвалідністю, хворим, які не здатні до самообслуговування та потребують постійної сторонньої допомоги. Проєктом передбачається отримання Територіальним центром вантажно-пасажирського автомобіля, укомплектованого спеціальним інвентарем та обладнанням, необхідним для надання послуг.

Головна перевага такої служби в її мобільності. До роботи даного інноваційного сервісу будуть залучені різні спеціалісти, об'єднанні в мультидисциплінарну команду: фахівець із соціальної роботи, юрист, психолог, соціальний працівник, сестра медична, перукар, соціальний робітник тощо.

Запровадження Мобільної соціальної служби дасть змогу комплексно надавати якісні соціальні послуги, наблизити їх до мешканців громади, які проживають у віддалених районах міста та сільській місцевості, охопити більшу кількість осіб, які потребують допомоги.

Важливими умовами успіху проєкту стало змістовне навчання всіх учасників проєкту. Практична спрямованість навчання відобразилася в активних методах і формах роботи, а саме: тренінгах, консультаціях, супервізійних зустрічах, фокус-групах для працівників Територіального центру та інших надавачів послуг, які були проведені професійними експертами, соціологами, тренерами, супервізорами. Варто відзначити високий рівень фахівців ГО «Ліга соціальних працівників України», які здійснювали експертний супровід реалізації проєкту. Ними було проведено соціологічне дослідження щодо стану надання соціальних послуг в Ніжинській територіальній громаді, здійснено кабінетний аналіз інституційної спроможності надавачів соціальних послуг, визначено сильні та слабкі сторони, надано методичні рекомендації щодо розвитку інноваційного сервісу «Мобільна соціальна служба».

На виконання завдань проєкту була створена Робоча група з планування розвитку системи соціального захисту та соціального обслуговування населення в Ніжинській громаді. До її складу ввійшли представники місцевої влади та депутатського корпусу, надавачів та отримувачів соціальних послуг, закладів освіти та охорони здоров'я, правоохоронних органів та громадських організацій. Її функціонування не обмежиться роботою тільки в зазначеному проєкті. Надалі передбачається активна діяльність для здійснення підтримки та допомоги працівникам соціальних служб в аналізі та пошуку шляхів вирішення проблемних питань і подальшого планування та розвитку послуг.

У результаті спільної роботи членами Робочої групи проведена така робота:

1. Внесено зміни в ряд нормативно-правових документів та затверджено:

– Положення про Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області (оновлене);

– Перелік соціальних послуг, умови та порядок їх надання структурними підрозділами Територіального центру;

– Положення про відділення соціальної допомоги вдома;

– Положення про відділення організації надання адресної натуральної та грошової допомоги;

– Тарифи на платні соціальні послуги;

– до Структури та штатної чисельності Територіального центру введено додатково 6 штатних одиниць: фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник, юрисконсульт, сестра медична, перукар, швачка.

2. Розроблено: Положення про «Мобільну Соціальну Службу»; Посадові інструкції працівників, які будуть залучені до роботи даного сервісу.

3. Створено мультидисциплінарну команду для надання соціальних послуг мобільною соціальною службою.

Слід зазначити, що координує роботу надавачів соціальних послуг громади м. Ніжина Управління соціального захисту населення *Ніжинської* міської ради Чернігівської області. З метою результативної співпраці було розроблено порядок взаємодії суб'єктів соціальної роботи, а соціальний хаб «Ми разом» Територіального центру виступив платформою для партнерства, організації професійного підходу до вирішення актуальних проблем вразливих категорій населення нашої громади та генерації нових ідей. Під час обговорення результатів спільної діяльності, ми прийшли

до висновку, що тільки в співпраці однодумців можливий розвиток, а найсміливіші ідеї можуть перетворитися на успішні проєкти.

Учасниками проєкту стали також територіальні громади Харківської, Миколаївської, Сумської та Чернігівської областей. Працівники Територіальних центрів цих областей об'єдналися в своєрідну групу взаємодопомоги, де можна обговорювати проблемні питання та шукати шляхи їх вирішення, обмінюватися досвідом та просто підтримувати один одного.

Таким чином, впровадження соціально значущих проєктів у сфері соціального обслуговування створює реальні перспективи для залучення додаткових інвестицій в розвиток соціальної сфери громади. Передумови для цього створила реформа децентралізації, яка значною мірою стимулювала розвиток соціальних ініціатив у новостворених територіальних громадах. Визначальною умовою ефективності роботи у даному напрямі є партнерська взаємодія всіх суб'єктів соціальної роботи.

Література

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (Відомості Верховної Ради, 2015, № 13, ст. 91) зі змінами.

2. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. №4607 Відомості Верховної Ради, 2019, № 18, ст.73. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

3. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді : теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред. В. А. Поліщук. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 382 с.

***

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НІМЕЧЧИНІ

Ясінська Анна Олександрівна

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф. Лісовець О. В.

Більшість науковців сходяться на думці, що соціальна робота в Німеччині зародилася в XIX столітті. Сьогодні вона є прикладом для наслідування, взірцем прояви та виховання в людях найкращих якостей. Навряд чи у світі знайдеться інша країна, де цьому аспекту приділяється стільки уваги. Тому вивчення її досвіду є важливим науковим завданням. Інформацію про виникнення і розвиток соціальної роботи в Німеччині знаходимо у працях Н. Абашкіної, Л. Волик, Ю. Василькової В. Шанц та ін. Питання доброчинності та волонтерства у Німеччині досліджували О. Главник, Н. Романова, Т. Друженко та ін.

Соціальна робота, як свідчить історичний досвід, виникає раніше державної системи соціального захисту, адже «...кожне покоління вирішує проблеми допомоги бідним, хворим, самотнім». І практичні форми соціальної роботи відображають елементи відповідної культурної традиції кожної окремо взятої країни [1, с. 6]. Так було й у Німеччині, де вільні об'єднання благодійної допомоги зародилися ще за середньовіччя. Більш сучасні структури вільної благодійної допомоги (Благодійна справа німецької євангельської церкви, Робоча благодійність, Німецький Червоний Хрест тощо) виникли в сер. XIX ст.

Виникнення практичної соціальної роботи в Німеччині, за свідченнями літературних джерел, припадає на др. пол. XIX ст. Так, у 1853 р. в Еберфельді було розроблено скоординовану, ефективну систему розподілу пожертвувань. Місто було поділене на райони або квартали, де призначили відповідального із числа добровольців, чие «робоче навантаження» становило до чотирьох родин. Ці добровольці приймали заявки на допомогу й брали на себе функцію ретельної оцінки особистих обставин заявників відповідно до положення, розробленого міською

адміністрацією. Величезне значення цього досвіду полягає в тому, що ці попередники майбутніх соціальних працівників були не просто добровольцями, а людьми, офіційно уповноваженими здійснювати цю роботу [2].

Еберфельдська система була вдосконалена в 1905 р. в м. Страсбург, де почався набір у центральну управлінську контору добре підготовлених службовців. Таким чином, виник принцип об'єднання й координації добровільних і офіційних служб, що ставив під суспільний контроль функції централізованого керування й надання персональних послуг населенню.

Соціальний захист як система законодавчих, економічних і соціальних гарантій для всіх груп населення почав складатися приблизно в той же час, наприкінці XIX ст. О. Бісмарк, став ініціатором серії соціальних законів: про страхування на випадок хвороби (1884), про страхування від нещасних випадків (1885), про страхування у зв'язку зі старістю й інвалідністю (1891).

На поч. XX ст. починається розвиток соціальної роботи як професії. Так, під егідою християнської церкви виникають «материнські будинки», своєрідні центри підготовки кадрів соціальної роботи. У Кайзерверті був створений перший Інститут підготовки протестантських піклувальниць, де програма навчання поєднувала релігійну освіту із професійною підготовкою в сфері «медсестринства» і загального догляду.

Слід зазначити, що в др. пол. XIX ст. в Німеччині в межах гендерного руху починається формування соціальної роботи як жіночої професії. Серед шкіл, заснованих жінками: «Німецький жіночий союз» (1865), «Дівоча й жіноча групи роботи із соціальної допомоги» (1893) тощо. Вони займалися підготовкою жіночих кадрів для різних соціальних установ (дитячі садки, лікарні, притулки, будинки для сліпих і т. п.), заняття проводилися жінками середнього класу.

У 1908 р. освітня діяльність з соціальної роботи знайшла втілення у «Soziale Frauenschule» (Соціальна школа для жінок) на чолі з А. Саломон. Вона була активісткою німецької соціальної роботи, мала ступінь доктора філософії в галузі економіки, брала участь у різноманітних міжнародних проектах. А. Саломон відстоювала необхідність належної практики, а також широкої програми підготовки соціальних працівників, яка б передбачала вивчення дисциплін психологічного, медичного, педагогічного й правового напрямку [2]. Розроблена нею навчальна програма характеризується широким підходом до соціально-педагогічної освіти, що передбачав розвиток знань, умінь і навичок відданості справі. Зусиллями А. Саломон в 1925 р. була організована «Німецька жіноча академія соціальної й педагогічної роботи», яка мала на меті поєднувати наукову чистоту досліджень з практичними навичками й забезпечувати базу для післядипломного навчання протягом всього життя.

Після першої світової війни виникла державна служба соціальної допомоги населенню, що існує і донині у виді відомств соціального забезпечення, охорони здоров'я і допомоги молоді.

В 1920 р. за указом знову утвореного пруського міністерства народного забезпечення було введено державне регулювання підготовки кадрів соціальних працівників. Цей законодавчий акт виявився основою подальшого розвитку всієї системи навчання і підготовки фахівців з соціальної діяльності в Німеччині аж до Другої світової війни.

Із приходом до влади нацистів соціальна робота в країні практично припинилася. Захист, турбота про населення перетворилися в расову гігієну. А соціальна робота в цілому знайшла політичну функцію як інструмент інтеграції і контролю за населенням.

У післявоєнний період соціальна робота в Німеччині посідала значне місце в програмах закордонної допомоги, запропонованих США й ООН. Ці програми були часткою глобальної стратегії рішення соціальних і людських проблем, породжених

війною. Перед соціальними працівниками й соціальними педагогами було поставлене завдання – відновлення цивільного суспільства на 3 рівнях: через підтримку й поліпшення реальних матеріальних умов життя (житло, охорона здоров'я, соціальне забезпечення); через організацію професійної системи допомоги населенню завдяки мережі державних і неурядових установ; через педагогічні цінності, які присутні в процесі соціальної роботи як «допомога в самодопомозі».

Основним змістом соціальної роботи в перші післявоєнні роки в Німеччині було надання матеріальної допомоги населенню, яке перенесло найтяжкі негоди в період війни. У теоретичній підготовці студентам показувалися джерела про тяжке становище людей у таких соціальних сферах, як охорона здоров'я, захист молоді і матеріальна допомога населенню [4, с. 74].

Таким чином, зародження соціальної роботи в Німеччині співпадає за часом з утворенням її як національної держави і пов'язане з підтриманням внутрішньої стабільності, якої країна потребувала. На поч. ХХ ст. була створена система соціальних служб і налагоджено соціально-педагогічне обслуговування населення.

Література

1. Димитрова Л. М. Соціальна робота: логіка розвитку. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2003. № 1. С. 6.

2. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика): навч. посіб. Київ: ІПК ДСЗУ, 2007. 341 с.

3. Палагнюк Ю. В., Письмиченко О. С. Особливості розвитку соціальних послуг у системі соціальної політики Німеччини. *Механізми державного управління*. 2018. № 1. С. 1–13.

4. Шанц В. А. До питання про виникнення та розвиток соціальної роботи в Німеччині. *Наукові праці. Соціологія*. 2008. Т. 103, вип. 90. С. 72–75.

ЗАХИСТ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА ЇХНІ ПРАВА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Білобрицька Діана Миколаївна

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Сівак Н. А.

Тема захисту прав людей з інвалідністю є дуже актуальною в сучасному світі через те, що це одна з найбільших проблем. Згідно з Всесвітньою Організацією Охорони Здоров'я, понад мільярд людей, що становлять близько 15% населення Землі, мають певну форму інвалідності, з яких тільки 5% мають вроджену інвалідність [3].

В Україні кількість людей з інвалідністю, за офіційними даними, складає близько 6 % населення країни, це означає, що їх кількість становить близько 2,6 мільйонів. Проте, професійні організації вважають, що насправді ці цифри є набагато вищими [7].

У країнах, де відсутні заходи підтримки людей з інвалідністю, вони часто стикаються зі стигматизацією, дискримінацією та виключенням зі суспільства.

Україна не є винятком щодо таких проблем. Люди з інвалідністю в Україні стикаються з багатьма перешкодами в доступі до освіти, праці та інших видів суспільного життя. Законодавство, що регулює права людей з інвалідністю в Україні, є складним та не завжди ефективним у захисті їхніх прав. Необхідним є розробка та реалізація ефективних механізмів захисту прав людей з інвалідністю, формування толерантної та рівноправної культури відносин до людей з інвалідністю в українському суспільстві.

Інвалідність в сучасному світі становить великий виклик для людини, оскільки вона зіткнеться з багатьма перешкодами, які включають бар'єри, стереотипи, упереджене ставлення, дискримінацію в освіті, охороні здоров'я, в побуті, а також, загрозу бідності та соціальної неадаптованості. Часто причина цих перешкод не пов'язана з самою людиною, а з тим, як її сприймає оточуюче суспільство [5].

Люди з інвалідністю мають такі права, як і всі інші члени суспільства. Ці права людей з інвалідністю включають:

- Усі рівні перед законом без дискримінації;
- право на життя, свободу та безпеку;
- рівність права та правових можливостей;
- свобода від тортур, експлуатації, насильства та жорстокого поводження;
- право на фізичну та психічну недоторканість;
- свобода пересування та громадянства;
- право жити в громаді;
- право на достатній рівень життя
- право на участь у політичному та суспільному житті;
- право на участь у культурному житті;
- свобода висловлювати свої думки та переконання [2].

Ці всі права свідчать, що люди з інвалідністю мають рівні можливості з іншими людьми і не мають зазнавати дискримінації через свою інвалідність [2].

Згідно загальних зобов'язань, передбачених у Конвенції про права осіб з інвалідністю, наша держава має здійснювати наступні заходи:

- приймати законодавчі, адміністративні та інші заходи, які спрямовані на посилення захисту прав людей з інвалідністю та ліквідацію будь-якої дискримінації;
- захищати та підтримувати права людей з інвалідністю в межах усіх стратегій та програм;

- припинити будь-яку практику, що порушує права людей з інвалідністю;
- забезпечувати повагу до прав людей з інвалідністю з боку державного, приватного сектору та окремих осіб;
- проводити дослідження та розробляти доступні товари, послуги та технології для людей з інвалідністю, а також стимулювати інших до проведення таких досліджень;
- забезпечувати доступність інформації про допоміжні технології для людей з інвалідністю;
- консультуватись та залучати осіб з інвалідністю до розробки та здійснення рішень стосовно законодавства та політики та їх інтересів [2].

Особам з інвалідністю надаються регулярні можливості для санаторно-курортного лікування, протезування та отримання спеціальних автомобілів. Вони мають право отримувати ліки безкоштовно або за зниженими цінами, а також користуватися різними пільгами щодо побутового, торгового, медичного та транспортного обслуговування. Держава також повинна забезпечувати можливості для працевлаштування осіб з інвалідністю [2].

Також варто звернути увагу на нормативні акти, які регулюють захист прав людей з інвалідністю:

1. Конституція України є вищим законом і має надзвичайно важливе значення у формуванні всього законодавства в Україні, в тому числі закону про права людей з інвалідністю [1, с. 95].

2. Конвенція про права людей з інвалідністю, спрямована на захист і забезпечення повної та рівної реалізації прав людей з інвалідністю. Про це йдеться також у Законі України від 16 грудня 2009 року «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю та Факультетного протоколу до неї» [1, с. 95].

3. Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV визначає основні принципи створення правових, соціально-економічних та організаційних умов для відшкодування наслідків тривалого ушкодження здоров'я та забезпечення фізичного, психічного та соціального благополуччя людей шляхом підтримки їх соціальної та матеріальної незалежності [1, с. 96].

4. Постанова від 05.03.2009 р. № 1077-VI спрямована на надання санаторно-курортної допомоги людям з інвалідністю [1, с. 96].

5. Указ Президента України від 6 квітня 2006 року № 290/2006, спрямований на створення умов подальшого розвитку спорту в Україні та забезпечення фізичної та спортивної реабілітації осіб з інвалідністю [1, с. 96].

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2013 р. № 975 «Про порядок затвердження призначення і виплати одноразової грошової допомоги військовослужбовцям, військовозобов'язаним і резервістам, званим на збори (перевірку)» та спец. сесій або службі резерву» затверджено порядок призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі смерті, інвалідності або обмеженої працездатності без встановлення інвалідів за цими категоріями [1, с. 96].

7. На ефективну реалізацію державної політики щодо забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації людей з інвалідністю, дітей з інвалідністю спрямовано наказ Міністерства соціальної політики України № 510 «Про затвердження Положення про реабілітацію інвалідів в Україні та інші категорії населення» [1, с. 96].

Захист прав людей з інвалідністю може бути забезпечений звичайним вітчизняним підходом до захисту прав людини. У разі порушення прав людини з інвалідністю, необхідним є звернення до органів влади, місцевого самоврядування, поліції, прокуратури, тощо. Стосовно захисту прав людини з інвалідністю важливо зазначити, що в Україні існують спеціалізовані адміністративні суди та процедури розгляду скарг у рамках адміністративного судочинства. Це важливо, оскільки

процедура передбачає розгляд справ, у яких сторонами є фізичні особи, державні установи та посадові особи [4, с. 62].

Говорячи про захист прав людей з інвалідністю, слід згадати неурядові організації, які обслуговують інтереси осіб з інвалідністю на міжнародному та національному рівнях. Вони більш доступні і можуть бути союзниками у вирішенні питань дотримання прав людей з інвалідністю [4, с. 63].

В Україні на сьогодні існує понад 20 тисяч громадських організацій різних напрямів, серед яких більше тисячі організацій, які спрямовують свою діяльність на людей з інвалідністю. До числа найбільших всеукраїнських організацій належать:

- Громадське об'єднання «Національна Асамблея людей з інвалідністю України» (ГС ВГО НАІУ);
- Спілка громадських організацій «Конфедерація громадських організацій інвалідів України» (ГС «ВСГО «Конфедерація ГОІ України»);
- Спілка громадських організацій «Національний комітет з неолімпійських видів спорту інвалідів України» (ВСГО «НКНВСІУ»);
- Асоціація працездатних інвалідів України;
- Всеукраїнське об'єднання осіб з інвалідністю [6, с. 26].

Ці організації мають на меті координацію дій та об'єднання зусиль громадськості для покращення рівня якості життя осіб з інвалідністю в Україні. Вони також допомагають захищати конституційні права цих осіб, підвищують їх роль та соціальний статус у суспільстві, а також захищати їхні інтереси через надання соціальних послуг та проведення певних заходів [6, с. 26].

Міжнародний день осіб з інвалідністю відзначається 3 грудня кожного року. Ця дата стала символом вшанування прийняття Конвенції про права осіб з інвалідністю Генеральною Асамблеєю ООН в грудні 2006 року. Цей історичний документ став першим правовим актом, що забезпечив рівність прав і свобод людей з інвалідністю. В цей день людям нагадується, що інвалідність не є особистою проблемою, адже повноцінне життя людей з інвалідністю залежить від того, як суспільство взаємодіє з ними та вирішує спільні проблеми [5].

Отже, українське законодавство передбачає захист прав людей з інвалідністю та сприяння їхньому повноцінному життю в суспільстві. Однак, на практиці, цей захист часто є недостатнім, інвалідність часто є перешкодою у доступі до основних соціальних послуг та рівної участі у суспільному житті.

Для того, щоб забезпечити повноцінне життя людей з інвалідністю, необхідно розробити комплексну програму підтримки, що включатиме забезпечення доступу до освіти, медичних та реабілітаційних послуг, а також забезпечення можливості займати роботу. Важливо також виховувати у суспільстві культуру поваги та розуміння потреб людей з інвалідністю.

Можна підсумувати, що незважаючи на певні досягнення в захисті прав людей з інвалідністю в Україні, існує потреба у подальшому зміцненні захисту та підтримки їхнього повноцінного життя в суспільстві.

Література

1. Паровишник О. В. Забезпечення прав інвалідів в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання: монографія. Харків: Право, 2016.
2. Забезпечення прав осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення [Електронний ресурс]. *Міністерство Юстиції*. 2021. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/zabezpechennya-prav-osib-z-invalidnistyu-ta-malomobilnih-grup-naselennya>
3. Інвалідність і стигматизація у зв'язку з інвалідністю [Електронний ресурс]. Компас. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/disability-and-disablism>

4. Інвалідність та суспільство: навч.-метод. посіб. За заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової. Еннс О. В. / Кол. авторів: Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В., Буров С Ю., Азін В. О., Грибальський Я. В., Найда Ю. М. Київ, 2012. 62–63 с.

5. Недбалість чи дискримінація людей з інвалідністю? [Електронний ресурс] / Ольга Журбенко. URL: <https://naiu.org.ua/nedbalist-chy-dyskryminatsiya/>

6. Що можуть зробити громадські організації у сфері надання соціальних послуг людям з інвалідністю? (на прикладі «конфедерації громадських організацій інвалідів України»). *Вісник АПСВТ*. 2019. С. 26.

7. Як живеться людям з інвалідністю в Україні [Електронний ресурс]. *Взору*. 2019. URL: <https://vgoru.org/post/yak-zhyvetsia-liudiam-z-invalidnistiu-v-ukraini>

***

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Білогур Катерина Сергіївна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Платонова О. Г.

Для сучасної психолого-педагогічної науки залишається пріоритетним ошук ефективних технологій, завдяки яким можна оптимізувати процеси виховання особистості, формування її системи цінностей, готовності до самореалізації в суспільстві. Однією із таких перспективних технологій є арт-педагогіка, що передбачає широке використання в навчально-виховному процесі різних засобів мистецтва.

Протягом останніх десяти років в обіг наукових понять вводиться термін арт-терапія, особливо в роботі з дітьми з особливими освітніми проблемами. Арт-терапія – сучасний метод соціальної адаптації, особливо важливий для людей з інвалідністю, які, як правило, з незалежних від них причин є соціально дезадаптованими. Лікування мистецтвом не тільки зцілює, а й інтегрує їх у суспільстві.

Цей термін з'явився ще в 40 роки ХХ століття. Його запропонував британський лікар і художник Андріан Хілл, який, як арт-педагог, працював у спеціалізованих шпиталях із психічно хворими пацієнтами. Він перший звернув увагу на той факт, що творчість допомагає хворим легше і швидше одужувати, вони краще почуваються психологічно, оскільки відволікаються від своїх проблем і переживань. Цю методику лікування образотворчим мистецтвом широко застосовували в лікарнях та санаторіях для відновлення психічного стану військових службовців.

В Україні арт-терапію розглядають як окремий вид діяльності, як додаткову спеціалізацію психіатри, психотерапевти, її методи використовують вчителі, психологи, музейні працівники. Системно описують і досліджують практику використання арт-терапії в нашій країні такі науковці як І. Борейчук, О. Бреусенко, Л. Волкова, Я. Мова, О. Плетка, Г. Побережна. Усі науковці звертаються до використання мистецтва як засобу формування ціннісних орієнтирів особистості, оскільки саме мистецтво відіграє важливу роль у формуванні художньо – естетичних смаків, уподобань та ідеалів культури дитини. Воно охоплює естетичні, гуманістичні, пізнавальні, моральні цінності та впливає на духовне становлення школяра.

У звичайних українських школах навчаються діти з певними нозологіями: порушення слуху і мовлення, порушення зору, порушення інтелектуального розвитку, часткове порушення опорно-рухового апарату.

Діти з такими вадами та їхні батьки вибирають у школі індивідуальну форму навчання, коли і вчитель-предметник, і асистент вчителя, і практичний психолог, який проводить корекційні заняття з цими дітьми, і соціальний педагог, логопед та

дефектолог проводять індивідуальні заняття. Ефективним методом оздоровлення цих дітей та їх інтеграції в суспільстві є арт-терапія.

Мета арт-терапії полягає в гармонізації розвитку особистості через самовираження і самопізнання, за допомогою таких художніх прийомів, як: малювання, ліплення з пластиліну, глини та тіста з використанням музики, фотографій, кінофільмів, книжок, опанування акторською майстерністю.

Завдяки своєму міждисциплінарному характеру арт-терапія здатна не лише здійснити терапевтичний чи корекційний вплив на психофізичний стан дитини, а й реалізувати основні освітні функції: корекційну, психотерапевтичну, діагностичну, розвивальну.

Суть арт-терапії полягає в тому, що дитина в процесі творчості матеріалізує свої емоції на папері, у малюнку, у створенні казки тощо. Вона звільняється від страхів і бар'єрів, від негативних емоцій, замкнутості і нестриманості. До переваг арт-терапії можна віднести:

1) майже кожна дитина з ООП може брати участь в арт-терапевтичній роботі, що не потребує від них здібностей до образотворчого мистецтва;

2) арт-терапія є засобом невербального спілкування (цінна для тих, хто не достатньо володіє мовою, кому важко висловлюватись);

3) образотворча діяльність є могутнім засобом зближення людей, є своєрідним «мостом» між фахівцем і клієнтом;

4) образотворча діяльність дає змогу обходити «цензуру свідомості», надає можливість для використання несвідомих процесів, тих соціальних ролей, які перебувають у витісненому вигляді в повсякденному житті;

5) арт-терапія є засобом вільного самовираження і самопізнання. Вона має «інсайт - орієнтований» характер; надає атмосферу довір'я, високої терпимості й уваги до внутрішнього стану дитини з вадами розвитку;

6) результатами образотворчої діяльності є об'єктивне свідоцтво настроїв і думок особистості, що дає змогу використовувати їх для ретроспективної динамічної оцінки стану, проведення відповідних досліджень і зіставлень;

7) арт-терапевтична робота викликає у дітей позитивні емоції, допомагає подолати апатію і безініціативність, сформувати більш активну життєву позицію, впевненість у своїх силах, автономність і особисті межі;

8) арт-терапія заснована на мобілізації творчого потенціалу дитини з ООП, внутрішніх механізмів саморегуляції і зцілення. Вона відповідає фундаментальній потребі в самоактуалізації, розкритті широкого спектра можливостей особистості, ствердженні нею свого індивідуального неповторного способу буття;

9) арт-терапія – це чудова можливість «викричати» свої проблеми. І якщо спершу мистецтво буде для дитини терапією, то згодом воно може перерости у мистецтво.

Продуктом арт-терапії є почуття задоволення школяра, що виникає в результаті виявлення прихованих талантів та їхнього розвитку. Крім того, це здоров'язбережувальна технологія, а здоров'я дитини для нас, педагогів, завжди має бути головним пріоритетом у навчально – виховному процесі. Що ж до дитиноцентризму, то вся педагогічна робота, це присвята дитині, підтримка і розвиток її здібностей, формування людяності на прикладі художніх творів.

Використання методів арт-терапії у роботі з дітьми з особливими потребами є позитивним елементом у структурі психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання, який забезпечує психологічний комфорт та сприяє гармонійному розвитку учня.

Література

1. Федій О.А. Естетотерапія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.

2. Коваль Л. В., Компанець Н. М., Лапін А. В., Квітка Н. О., Луценко І. В. Особлива дитина в інклюзивному дошкільному навчальному закладі. Київ, 2018. 367 с.
3. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми: практ. посіб. Київ: Золоті ворота, 2015. 148 с.
4. Хіля А. В. Арт-терапія у системі засобів виховання ціннісного ставлення до життя у дітей та молоді з функціональними обмеженнями: метод. матеріали. Ч. 1. Вінниця, ТОВ«Нілан-ЛТД», 2017. 252 с.
5. Кошель А. П., Кульбако Н. П. Використання елементів арт-терапії в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта», методистів, вихователів закладів дошкільної освіти та батьків дітей дошкільного віку. Чернігів: ФОП Баликіна О. В., 2020. 90 с.

***

ІНКЛЮЗІЯ ЯК ФОРМАТ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Бобрик Анастасія Валеріївна

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів

Науковий керівник – канд. філос. наук,
доц. Захаріна М. І.

У наш час дуже поширеним словом є "інклюзія" та його похідні, які пов'язані з інклюзивною освітою і потребами людей з інвалідністю. Питанням інклюзивної освіти, інклюзивних потреб та принципів інклюзії присвячуються конференції та круглі столи, в яких беруть участь високопоставлені особи. Це може свідчити про те, що Україна намагається стати справжньою європейською державою, доводячи свою відданість європейським цінностям не тільки словами, але й діями.

Актуальність інклюзивної освіти для дітей з інвалідністю, яка стала ще більш важливою після того, як у липні 2017 року президент України підписав закон "Про внесення змін до Закону України "Про освіту". Згідно з цим законом, особи з особливими освітніми потребами мають право на доступ до освітніх послуг, в тому числі до державних і комунальних навчальних закладів безоплатно, незалежно від "встановлення інвалідності". Це означає, що тепер діти з особливими потребами мають можливість здобувати освіту у всіх навчальних закладах, що є дуже важливим для їхнього розвитку та інтеграції у суспільство. Інклюзивна освіта стає необхідністю для того, щоб кожна дитина мала рівні можливості для навчання та розвитку, незалежно від її особливих потреб.

Дитина з інвалідністю має право навчатися в звичайному класі, серед звичайних дітей, за загальноосвітньою програмою. Однак, у тексті зазначається, що спеціалізовані навчальні заклади для дітей з інвалідністю також є необхідними, оскільки більшість сервісів, яких потребують діти з інвалідністю, можна надавати вдома. З одного боку, експерти вважають, що кожна дитина має право жити в родині, і інтернатна система не має переваг. З іншого боку, система медичного, соціального і освітнього супроводу не готова до такого розвитку подій, і держава повинна забезпечити умови, щоб батьки дитини з особливими потребами не були змушені розлучатися з нею, віддаючи в спеціалізований заклад. У разі ліквідації системи інтернатів, держава залишить рідних дитини-інваліда наодинці з їхніми проблемами.

Українські діти з інвалідністю мають право на навчання в загальноосвітніх школах, але це не означає, що спеціалізовані навчальні заклади повинні бути ліквідовані. За словами педіатра та президента Українсько-німецької медичної асоціації А. Пенькова, більшість послуг, які потрібні дітям з інвалідністю, можна надавати вдома, але нинішня система медичного, соціального та освітнього супроводу не готова до такого розвитку подій. Школи-інтернати для дітей з вадами зору мають великий досвід роботи з цією категорією дітей, що дозволяє краще засвоювати шкільну

програму. Тифлопедагог з Польщі М. Якубовський застерігає українців від різких кроків щодо ліквідації системи спеціалізованих інтернатів без розвитку відповідних послуг для дітей та їх батьків.

У першу чергу, інклюзивна освіта повинна забезпечувати право на вибір. Це означає, що батьки (або опікуни) дітей з особливими потребами, а пізніше самі діти, повинні мати право вибирати, де і як навчатися.

Знищення системи спеціалізованих інтернатів на поточному етапі з перепрофілюванням або продажем їхньої інфраструктури або земельного фонду під ними є не тільки неприпустимим, але і прямим злочином. Саме ця система з її наявними ресурсами могла б стати найефективнішою базою для створення зразкових закладів інклюзивної освіти [1]. Зрозуміло, що це потребуватиме кардинальної зміни форм, методів і принципів, за якими система функціонує наразі, з наданням не лише базової, а й ключової основи професійної освіти, відповідно до потенціалу та здібностей учнів. Ефективність такого підходу до проблеми була доведена в Європі, зокрема в Німеччині. Очевидно, що така система можлива лише за умови контролю і виконання державного замовлення профільними об'єднаннями громадян, відповідними сучасними інтернатними закладами, які зможуть перетворитися в зразкові заклади освіти.

У Європі існує мультиосвітній комплекс для незрячих людей з важкими порушеннями зору під назвою "Бліста", який знаходиться у Німеччині. Він складається зі школи, гімназії, медіацентру, бібліотеки, центру реабілітації та інших сервісів. Незважаючи на інклюзивність німецьких шкіл для незрячих дітей, батьки мають право вибрати, чи хочуть вони, щоб їх діти навчалися в спеціальних школах для незрячих чи в звичайних школах. Якщо батьки обирають звичайну школу, то школа повинна готувати своїх учителів до роботи з незрячими дітьми та забезпечувати їм доступність навчального матеріалу. Центр "Бліста" приймає незрячих дітей з множинними порушеннями здоров'я або тих, хто хоче отримати високоякісну освіту, підготуватися до вступу до університету або опанувати спеціальність. Медіацентр центру "Бліста" пропонує інклюзивним школам тактильні навчальні посібники. "Бліста" є опорним освітнім центром для інклюзивних шкіл. В Україні наші заклади інтернатного типу повинні бути перепрофільовані на подібні освітні центри у майбутньому [2].

Ситуація з інклюзивною освітою в Україні далеко не така райдужна, як багато хто сподівався. Багато проблем виникає через відсутність підготовки фахівців, асистентів для учнів з особливими потребами та відсутність спеціалізованого обладнання для навчання дітей з вадами зору або слуху. Навчальні заклади не доступні для дітей із захворюваннями опорно-рухового апарату. Крім того, навіть на рівні областей України "на сьогодні немає єдиного підходу до того, як в умовах масової школи навчати нечуючих чи слабкозорих дітей, де штатним розписом не передбачено жодних сурдо-чи тифлопедагогів". Також навчання дітей з інтелектуальною недостатністю є проблемою, що потребує наявності спеціальних (корекційних) педагогів. Загалом, інклюзивна освіта потребує значних фінансових затрат, пов'язаних з навчанням кожної конкретної дитини з особливими потребами [3].

Що ж до вчителів загальноосвітніх шкіл, які добровільно-примусово мають сприйняти ідею інклюзивної освіти, то з ними все не так просто. Можна розглянути цю систему на прикладі Запорізької області. Ідея інклюзії полягає в тому, щоб дати дітям з особливими потребами можливість навчатися разом зі здоровими дітьми в загальноосвітніх школах. Проте, вчителям, які мають проводити інклюзивну освіту, потрібна спеціальна підготовка.

Запорізька область стала експериментальним майданчиком для запровадження інклюзивної освіти на три роки. Вчителів збирають на тренінги, де їх навчають методик роботи з дітьми з розумовою відсталістю або проблемами з опорно-руховим апаратом. Після тренінгу вчителі отримують сертифікат, який свідчить про те, що вони готові

втілювати ідею інклюзії. Однак, більшість вчителів після тренінгів не має достатньої підготовки для роботи з різними нозологіями інвалідності [3].

Також, більшість здорових дітей та їхніх батьків не готові до сприйняття дитини з інвалідністю, тому виникають проблеми зі сприйняттям інклюзивного класу. Ця ситуація призводить до того, що дітей з особливими потребами часто переводять на індивідуальне або надомне навчання, що є протиріччям з ідеєю інклюзії.

Інклюзія- це поняття, яке не обмежується лише освітою, і вимагає інклюзивного виховання суспільства в цілому. Тільки таке виховання дозволить змінити ставлення до дітей з особливостями та допоможе їм стати повноправними членами суспільства. Більшість здорових дітей та їхніх батьків також не готові до прийняття дитини з інвалідністю. Щоб змінити це ставлення, потрібно вдосконалювати інфраструктуру та підвищувати рівень свідомості суспільства в цілому. Така інклюзивна освіта дозволить дітям з особливими потребами стати повноправними членами суспільства та насолоджуватися життям, як і всі інші.

Інклюзивна освіта в Україні буде дійсно успішною тільки в тому випадку, якщо будуть забезпечені реально підготовлені вчителі та асистенти, спеціалізовані навчальні програми та наочний матеріал, а також підходящі навчальні приміщення для усіх видів нозологій інвалідності. Також зазначається, що інклюзія загалом можлива тільки тоді, коли будуть забезпечені міжнародні стандарти безбар'єрного простору, розумного пристосування та універсального дизайну, визначені Конвенцією про права осіб з інвалідністю. Інклюзія має статися в усіх сферах життєдіяльності суспільства, тоді зможуть бути забезпечені рівні права, рівні можливості та недискримінація. Тільки тоді ми зможемо досягти реальної інклюзивної освіти та інклюзії суспільства в цілому.

Література

1. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ: «Саміт-Книга», 2009. Серія «Інклюзивна освіта». 272 с.
2. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва та ін.; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ: А.С.К., 2012. 308 с.
3. Інвалідність та суспільство: навч. посіб. / Л. Байда та ін.; за заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової-Енс. Київ: Київський університет, 2011. 188 с.

***

ВИКОРИСТАННЯ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ МЕТОДИКИ У РОБОТІ З ОСОБАМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

**Бринявська Наталя Миколаївна,
Прищепа Ірина Володимирівна,
Прищепа Володимир Михайлович**
Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Борисюк С. О.

Аналізуючи тенденції в соціальній роботі та освіті щодо пошуку і використання ефективних способів, методик результативної роботи з людьми з особливими потребами, ми спрямовуємо свій дослідницький інтерес до Вальдорфської методики. Адже сьогодні у світі працює понад тисячу незалежних вальдорфських шкіл у понад 70 країнах, а вальдорфський рух становить один з найбільших незалежних шкільних рухів на міжнародному рівні [1].

Традиційно, вальдорфська методика розглядається як педагогічна і не тільки технологія, але й освітня філософія, і використовується у роботі з дітьми. Хоча, елементи вальдорфської методики належним чином застосовують вихователі, тренери, спеціалісти соціальної сфери з особами різного віку, категорій та стану у різних закладах. Наприклад, практика застосування Вальдорфської методики

спостерігається у діяльності громадської організації «Реабілітаційно-педагогічний центр «Струмок» (Львівська область, м. Броди).

Отож, метою прояву нашого дослідницького інтересу є обґрунтування ефективності використання Вальдорфської методики у роботі з людьми з особливими потребами, обмежуючи предмет свого пошуку дітьми з інвалідністю.

Основою Вальдорфської методики є її орієнтація саме на особистість кожної дитини, яка основним своїм ресурсом має саме життя в теплом оточенні, яке найбільш сприятливе для активного всебічного розвитку вихованця.

Вальдорфська методика розвитку дітей була розроблена відомим німецьким філософом Рудольфом Штайнером. У 1907 році він випустив книгу «Освіта дитини», в якій йому вдалося повною мірою розкрити основні принципи практичного навчання, і з часом такий підхід до навчання дітей приніс свої плоди. Завдяки перевагам розробленої програми, подібні школи і дитячі садки стали відкриватися по всьому світу спочатку хвиля охопила міста Німеччини, а потім США, Швейцарію, Великобританію, Норвегію, Угорщину, Австрію та поширилася у нашій країні [3].

Розкриваючи теоретико-технологічні засади вальдорфської педагогіки, варто найперше звернути увагу на філософію цієї школи. Головна ідея вальдорфської педагогіки полягає в тому, що дитина повинна знайомитися зі світом у взаємодії з навколишнім середовищем і таким чином отримувати життєвий досвід. При цьому прихильники філософії Штайнера виступають за навчальну технологію, коли у роботі з вихованцем більше часу приділяється організації його сприйняття і розуміння життєвих істин, умінню правильно реагувати на зовнішні подразники і вести себе в різних життєвих ситуаціях, а не навчанню письма і читання.

Як стверджують викладачі вальдорфських шкіл, ця методика покликана розвивати в першу чергу особистість і потенціал вихованця. Вихователі і батьки повинні створити умови, за яких дитина зможе знайти себе. Вони стверджують, що дітей потрібно виховувати в групах різного віку, де молодші вчать у старших, а старші допомагають молодшим. Стосовно організації занять з елементами вальдорфського методу для осіб, які мають обмежені можливості, дане положення теж спрацьовує, оскільки діти (особи різного віку) з повноцінним розвитком можуть підтримувати учасника своєї групи з особливими потребам [2].

Р. Штайнер як автор вальдорфської методики висловлює власний особливий погляд на філософію виховання дітей. Він дотримувався думки, що дитинство це унікальний період в житті кожного людини, тому дитина повинна якомога довше насолоджуватися своїм віком. Тому уся виховна система вальдорфського закладу спрямована на повагу до такого важливого періоду, як дитинство. Навчальні програми працюють за принципом невипередження, що дозволяє дитині просуватися у своєму реальному темпі. Таким чином, весь процес навчання побудований на тому, що вихователі враховують духовні та вікові особливості учня. Це дозволяє дитині отримувати необхідну порцію знань саме в той період його життя, коли їй це дійсно необхідно. Саме такий основний принцип роботи з дітьми у межах вальдорфського методу обумовлює ефективність його використання щодо навчання та виховання дітей з обмеженими можливостями та з різними особливими освітніми потребами, коли необхідність розвиватися своїм індивідуальним темпом є не декларативною, а життєво необхідною особливістю особистості таких вихованців.

Головною метою вальдорфської педагогіки є розвиток природних здібностей вихованця, укріплення його віри у власні сили, які будуть потрібні для дорослого життя. Ця система спрямована передусім на духовний й емоційний розвиток дитини, розвиток його особистісних якостей. Одним з основних постулатів у роботі прийнято вважати освоєння народної культури і популярних видів художньої діяльності. Для цієї теорії важливо дотримуватися повної гармонії душі і тіла, коли дитина розглядається в ролі

цілісної та гармонійно розвиненої особистості, у якій ідеальне співвідношення всіх необхідних проявів емоційних, духовних, соціальних, фізичних та інтелектуальних [3].

Вальдорфська педагогіка передбачає в деякій мірі аскетичний спосіб життя, максимальну наближеність до природи і відмову від сучасних благ суспільства. Загальні принципи вальдорфської педагогіки можна звести до п'яти тверджень: повага до особистості дитини; важливість духовного начала; розвиток творчого потенціалу; визнання унікальності кожної людини; використання в навчанні природних матеріалів.

Особливостями організації роботи з вихованцями за вальдорфським методом [2] є такі:

- вихователь дітей повинен проводити багато часу з ними і спілкуватися максимально щільно, щоб стати для них справжнім другом, створення теплої та невимушеної атмосфери, в якій вихованець відчуває себе вільно і впевнено. Тому наставник має працювати тривалий час, на постійній основі і його не змінюють;

- вальдорфська методика навчання передбачає заняття, де основна увага приділяється творчості дитини (чи особи з обмеженими можливостями, з якою працюють за даною технологією). Щоб розвинути креативне мислення дитини, проводяться заняття з музики, ліплення, малювання тощо;

- вальдорфська освіта критично ставиться до впливу, що його технології чинять на дитячу психіку. І саме тому вони уникають присутності техніки на заняттях, натомість зосереджуючись на прямій комунікації та взаємодії, віддають перевагу рухливим іграм на свіжому повітрі або простим рольовим іграм тощо;

- правильна організація вільного простору. Філософ Р. Штайнер був впевнений, що індивідуальність дитини активно розвивається тільки в тому випадку, якщо нічого не заважає її розвитку. Тому в приміщенні має бути достатня кількість іграшок, всіляких декоративних елементів та захоплюючих меблів, які можуть зацікавити вихованця. Прихильники вальдорфської теорії не використовують іграшки, виконані з таких матеріалів, як пластмаса, а також відмовляються від механічних і електронних виробів. Вони використовують більш прості конструкції, виконані з природних і екологічно чистих матеріалів. Сучасна іграшка не повинна дитині диктувати умови гри, а легко натякати на свої функціональні можливості, щоб дитина могла її варіативно використовувати в ігровому процесі. Організація захоплюючих ігор без жодних правил гри, щоб не обмежувати дитячу фантазію. Діти самостійно вирішують, у що вони хочуть грати в даний момент і які іграшки необхідно використовувати. Так діти більш охоче пізнають світ в ігровій формі, включаючи в роботу власні емоції, а не просто заучуючи абстрактні поняття цифри або букви. Під час навчання особливу увагу викладачі приділяють розвитку дрібної моторики рук дитини, тому часто проводяться заняття ліплення різноманітних виробів або вишивання, пошиття м'яких іграшок, різьблення по дереву і обробку кам'яних виробів тощо;

- особливий акцент ставиться на фізичному вихованні дитини, тому тілесні практики є стрижневою частиною вальдорфської освіти, яка стоїть на переконанні, що крізь тіло дитина найкраще може пізнати світ. І саме тому на заняттях часто практикують евритмію (мистецтво рухатися під музику, в якому до кожного звука існує окремий рух), а також інші фізичні вправи;

- в організації взаємодії вихованців у межах Вальдорфської методики співпраця має пріоритет над конкуренцією. У вальдорфських школах виховують емпатію та толерантність. Велике значення для дитини має створення навколо неї здорового соціального середовища, оскільки індивідуальність розвивається вільно, якщо навколо ніхто її не пригнічує.

Індивідуальний підхід до дитини дозволяє найповніше розкритися здібностям і не нашкодити здоров'ю дитини. Під час виховання наставники прагнуть до рівноваги у розвитку трьох душевних здатностей дитини: волі, почуття і мислення. Гармонія душевного життя створює сприятливі умови для здорового тілесної сфери; воля,

почуття і мислення виявляються на кожному етапі розвитку дитини відповідно до вікових особливостей, і це враховується у Вальдорфській методиці [2].

Отже, попри окремі недоліки, популярність і затребуваність даної методики – це результат великої кількості переваг, які відзначають не тільки вихователі і батьки, але й психологи, спеціалісти соціальної роботи та науковці.

Література

1. Незалежні Вальдорфські школи. [Електронний ресурс]. URL: <https://buki.com.ua/news/waldorfska-pedagogika/>
2. Бібліотека Вальдорфської педагогіки. [Електронний ресурс]. URL: <http://library.gnpu.edu.ua/index.php/14-sample-data-articles/179-valdorfska-pedahohik>
3. Вальдорфська школа в Україні. [Електронний ресурс]. URL: <https://buki.com.ua/news/waldorfska-pedagogika/>

***

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Віляєва Валерія Віталіївна

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, м. Суми
Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Рижанова А. О.

Актуальність проблеми. У сучасному світі освіта є однією з ключових галузей розвитку суспільства та особистості. Курс Україну на інклюзивну освіту, покликаний забезпечити кожному учню, незалежно від стану здоров'я, рівні можливості на якісну освіту. За офіційною статистикою, в Україні понад 200 тисяч дітей мають особливі освітні потреби [2], ці учні прийшли до звичайних закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) та потребують підтримки, допомоги з боку спеціалістів у навчанні (асистент вчителя) та соціальній адаптації, соціальному розвитку (соціальний педагог) в шкільному середовищі. Соціально-педагогічний супровід учнів з особливими освітніми потребами (ООП) в ЗЗСО актуалізується ще й розпочатим процесом вступу нашої країни в Європейський Союз, де для людей з інвалідністю давно створені не лише дружнє матеріально-фізичне середовище, але й соціальне. Завданням соціально-педагогічного супроводу учнів з ООП є, перш за все, сприяння формуванню їх соціальної суб'єктності, яка забезпечує будь-якій особі, відчуття себе повноправним учасником шкільного колективу, територіальної громади, громадянином. Проте технології соціально-педагогічного супроводу учнів з ООП в ЗЗСО лише розробляються, зокрема перспективними є AR та VR технології.

Аналіз досліджень і публікацій. Тема супроводу у сфері соціальної педагогіки, соціальної роботи розкривається в дослідженнях О. Білик, І. Зверєвої, Г. Лактіонової, Ж. Петрочко, А. Рижанової, І. Трубавіної та ін. Соціальний розвиток студентів, учнів з особливими освітніми потребами вивчають Ю. Багинська, О. Рассказова, В. Тесленко та ін. Проте соціально-педагогічний супровід зазначених учнів в ЗЗСО сучасними віртуальними засобами досліджено недостатньо. Тому *метою* даної публікації є обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення соціально-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами в ЗЗСО сучасними засобами.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» учень – це особа, яка навчається і виховується в одному із загальноосвітніх навчальних закладів... . Учень з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [3]. Особливості таких учнів можуть бути пов'язані з розумовими або фізичними порушеннями, емоційними та поведінковими проблемами, вадами зору чи слуху, аутизмом тощо. Внаслідок цього вони мають проблеми не лише зі засвоєнням матеріалу, але й – недостатньою

самостійністю, соціальною ізоляцією та стереотипним ставленням інших людей до них. Соціально-педагогічний супровід учнів з ООП спрямований на допомогу, підтримку у вирішенні їх соціальних проблем.

Сутність соціально-педагогічного супроводу розкрито у визначенні А. Рижанової: «вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на тривалий захист, допомогу та підтримку успішного поступового розвитку соціальності суб'єктів соціуму в нетрадиційних умовах соціалізації через організацію, координацію та контроль соціального виховання різних соціальних інститутів та закладів найближчого соціального середовища» [4, с. 105]. Погоджуємося з А. Хміляр, а саме з характеристикою змісту соціально-педагогічної допомоги учням з ООП, де зазначено серед іншого: виявлення індивідуальних та спеціальних особливостей цих учнів, їх проблем та потреб, оцінення розвитку соціальних відносин між учнями класу, середовища школи загалом, сприяння адаптації до цього середовища і через розвиток соціальних навичок, зміцнення здатності будувати позитивні взаємини з однолітками та дорослими, знайти своє місце в шкільному середовищі та в середовищі територіальної громади.

Крім того, соціально-педагогічний супровід спрямований і на саме соціальне середовище учнів з ООП. Робота проводиться з їх однокласниками та їхніми батьками, з учнівським самоврядуванням, зі шкільною волонтерською організацією, з керівниками гуртків, спортивних секцій тощо для забезпечення дружнього шкільного середовища для учнів з ООП. Також організуємо спеціальні програми для підвищення самооцінки цих учнів, їх соціальної суб'єктності.

У сучасному світі зростає роль технологій у всіх сферах життя, зокрема й у сфері освіти. Тому для вдосконалення процесу соціально-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами в ЗЗСО слід науково обґрунтувати програму з використанням технологій доповненої реальності (AR) та віртуальної реальності (VR) як додаткового інструменту для покращення якості соціально-педагогічного захисту, соціально-педагогічної допомоги та соціально-педагогічної підтримки визначеної категорії учнів в шкільному соціальному середовищі. Основними перевагами використання AR та VR в даному контексті є точна репрезентація реальних ситуацій у віртуальному просторі. AR та VR сприяють розвитку комунікативних навичок учнів та їх самооцінки, оскільки візуалізують інклюзивне освітнє середовище, де учні з ООП можуть взаємодіяти зі своїми однолітками без бар'єрів, стереотипів та дискримінації. Вони вчаться спільно аналізувати соціальні проблеми, знаходити взаємозв'язки між їх різними аспектами та шукати оптимальні рішення. Цей процес сприяє формуванню навичок командної роботи, де кожен учасник команди відіграє свою роль і вносить вагомий вклад у загальний успіх. Крім того, учні навчаються ефективно спілкуватися, слухати та враховувати думки та ідеї інших учасників команди, а також практикувати взаємодопомогу та підтримку. Це дозволяє їм почуватися більш включеними у процес та сприяє формуванню позитивної самоідентифікації в соціальному контексті.

Ці технології дозволяють створювати іммерсивні віртуальні середовища, наприклад, за допомогою AR та VR, учні з ООП відвідують віртуальні екскурсії до відомих місць, які фізично недоступні для них через обмежені можливості. Вони досліджують історичні пам'ятки, природні ландшафти, заклади культури та мистецтва, зокрема музеї та галереї. Це надає учням з ООП можливість розвивати свої інтереси та збагачувати свій світогляд, почувати себе впевненіше, що є основою формування соціальної суб'єктності.

Висновки. Соціально-педагогічний супровід учнів з особливими освітніми потребами – це важлива складова процесу інклюзивної освіти, яка забезпечує можливість реалізації прав учнів на доступну та якісну освіту. Цей процес передбачає індивідуальний підхід до кожного учня з урахуванням його освітніх потреб та можливостей, використання різноманітних соціально-педагогічних інструментів для

створення дружнього соціального середовища ЗЗСО. Тому використання AR та VR технологій є потужним засобом соціально-педагогічного супроводу учнів з ООП, який сприяє їх успішній соціальній адаптації, становленню їх соціальної суб'єктності. Однак, їх використання повинно бути обґрунтованим та забезпечене відповідним підходом до соціального розвитку учнів з особливими освітніми потребами.

Література

1. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: моногр. Київ: Саміт – Книга, 2009. 272 с. С. 5–16.
2. Міністерство освіти і науки України – Статистичні дані. *Головна | Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 19.05.2023).
3. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> дата звернення 19.05.2023).
4. Рижанова А. О. Актуальні проблеми підготовки фахівців до соціально-педагогічного супроводу в умовах інформаційного суспільства. *Вісник Луганського національного ун-ту ім. Т. Шевченка*: зб. наук. пр. Педагогічні науки. Старобельськ: ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. № 6 (303). Ч. 1. С.105–117.
5. Хміляр А. Соціальна робота з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору. *Вісник Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих ім. Івана Зязюна НАПН*: зб. наук. пр. за матеріалами VII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 17 квіт. 2021 р. С. 157.

***

INDYWIDUALIZACJA PROCESU OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEGO W ŚWIETLICY W MYŚL ZAŁOŻEŃ PEDAGOGIKI MARIII MONTESSORI

Dobrzyńska Klaudia,

Roman Justyna

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie (Polska)

Promotor – dr Bejger H.

Władysław Dykcik definiuje indywidualizację jako „uwzględnienie w procesach rozwojowo-edukacyjnych jednostkowych właściwości człowieka wynikających z fizycznych i psychicznych dyspozycji oraz sytuacji społeczno-wychowawczych w każdej fazie jego osobowej egzystencji” (Dykcik, 1998). Indywidualizacja procesu opiekuńczo-wychowawczego wymaga od opiekuna-wychowawcy poznania swojego wychowanka, jego cech osobowościowych, usposobienia, talentów, mocnych stron, by móc dostosować swoje wymagania i treści do konkretnego wychowanka. Należy zawsze brać pod uwagę fakt, że wszyscy wychowankowie nie są tacy sami. Każdy z nich ma inne zalety, inne zainteresowania. Wychowawca powinien to dostrzegać i nie zmuszać do wykonywania konkretnych czynności czy podejmowania określonych aktywności.

Maria Montessori zwracała dużą uwagę na dziecko, które według niej ma silną potrzebę odkrywania świata i jego zasobów, jest ciekawe wszystkiego, co je otacza, lubi podejmować zajęcia, które mają sens. Jest gotowe do samodzielnego rozwijania swoich uzdolnień oraz mocnych stron. Twierdziła, że inteligencja dziecka ma nieograniczone możliwości, które należy dostrzec i w odpowiedni sposób wykorzystywać, by dziecko mogło się rozwijać. Ma ono ogromny potencjał i zdolność do koncentrowania się na zajęciach, które je zainteresują. Podkreślała, że dziecko to człowiek, który do optymalnego rozwoju potrzebuje odpowiednich warunków środowiskowych. Według Montessori każde dziecko jest inne, dlatego też ma prawo do rozwoju we własnym tempie. Dlatego też nie należy porównywać dzieci do siebie. Montessori zwracała również uwagę, że dziecko powinno mieć także swobodny wybór, prawo do odmowy, a także możliwość samodzielnego wyboru miejsca, czasu, formy pracy oraz materiału na jakim chce pracować. Nie aprobowała systemu nagród i kar. Zaznaczała, że wychowanek powinien być samodzielny, mieć

swojego mentora, który wspierałby go i motywował do dalszego rozwoju. Ważne jest także, by dbał o swoje miejsce pracy, zachowywał porządek.

Indywidualizacja u Montessorii polega na obserwowaniu swoich wychowanków, co ma na celu poznanie ich zainteresowań, uzdolnień, poziomów wrażliwości na określone oddziaływania. Metody wypracowane na gruncie założeń Marii Montessori dużą wagę przykładają do zasady indywidualizacji. Realizacja tej zasady jest wspomagana przez następujące czynniki: zróżnicowane wiekiem grupy dzieci, przykładanie dużej wagi do obserwacji dziecka w celu poznania jego rozwoju, określenie aktualnych umiejętności, znajomość preferencji, zainteresowań, uzdolnień oraz okresów szczególnej wrażliwości na poszczególne rodzaje oddziaływań. Metody, które opracowała Maria Montessori pomagają w rozwoju indywidualnych cech osobowości, w nauce współpracy z innymi osobami w kształtowaniu prawidłowego charakteru, zdobywaniu i przyswajaniu wiedzy, umiejętności szkolnych, a także umiejętności wykorzystywanych w życiu codziennym. Według Marii Montessori dziecko jest istotą, która jest zdolna do budowania niezależnej od innych osobowości oraz potrafi w swobodny sposób poznawać i rozwijać swoje talenty, umiejętności, zainteresowania i mocne strony.

W świetlicach, które przyjmują zasady opracowane przez Marię Montessori jako formę pracy, wykorzystuje się między innymi ćwiczenia czynności życia codziennego np. ćwiczenia doskonalące umiejętność prawidłowego dbania o siebie (czynności związane z samoobsługą), a także zadania, które wspomagają naukę wykonywania różnych czynności domowych. W świetlicach tych możemy znaleźć pomoce takie jak: modele żelazka, miotłki, przyborów kuchennych, narzędzi (młotek, śrubokręty). Pozytywny wpływ ma także przeprowadzanie tzw. lekcji ciszy. Można wykorzystać do nich proste przedmioty codziennego użytku, takie jak: filiżanka, gąbka, czy dzwoneczek. Dzieci ustawiają się w kole i podają sobie kolejno filiżankę napełnioną wodą tak, by nie wylała się z niej ani jedna kropla albo nasączają gąbkę w wodzie i wyciskają ją do drugiego pojemniczka w ten sposób, aby nie wylewać wody poza zbiorniczki. Jeszcze inną możliwością przeprowadzenia takiej lekcji jest podawanie sobie dzwoneczka, ale w taki sposób by nie zadzwonił. Lekcje ciszy uczą dziecko przede wszystkim skupienia i uwagi. Ponadto wymagają uważnego słuchania, patrzenia, samodyscypliny. Dzieci w trakcie wykonywania takiej czynności, wyciszają się, porządkują swoje emocje, mogą zajrzeć w głąb siebie.

W pracy w świetlicy dużą wagę przykładana się do pracy własnej dziecka, która ma pomagać mu w usamodzielnianiu się i nabywaniu niezwykle ważnych umiejętności pokonywania codziennych trudności. Praca własna rozwija w dziecku wiarę we własne możliwości. Pomaga mu kształtować poczucie odpowiedzialności za siebie i swoje czyny, a także poszanowanie pracy i porządku. Poza tym przekazuje ona zdolność do koncentrowania się i skupienia podczas wykonywania określonych zadań. Dziecko ma możliwość samodzielnej kontroli wykonywanych zadań, nie odczuwa w ten sposób przymusu płynącego z zewnątrz, uczy się w ten sposób, że jego praca nie może być podporządkowana nagrodą. Poprzez łączenie w grupy dzieci, które są w różnym wieku niesie za sobą korzyść w postaci wzajemnego uczenia się od siebie.

Podsumowując, rozwija to w dziecku samodzielność, koncentrację, posłuszeństwo, samokontrolę oraz wiarę w siebie. Wychowankowie uczą się szacunku do swojej pracy oraz pracy innych osób. Doskonałą umiejętnością współpracy, rozwijają swoje uzdolnienia, wykształcają w sobie świadomość, że nie można przeszkadzać innym, ani niszczyć ich własność. Materiały do pracy w świetlicy powinny być w jednym egzemplarzu, gdyż uczy to dzieci cierpliwości i współpracy. Wychowankowie dzięki temu rozwijają swoje zdolności komunikacyjne. Przez to, że pomoce do pracy są w jednym egzemplarzu dzieci muszą cierpliwie poczekać na swoją kolej, aby móc z tego skorzystać lub zaproponować drugiej osobie wspólną pracę.

Zabawki według zasad montessoriańskich powinny być wykonywane z naturalnych tworzyw. Najpopularniejszym z nich jest drewno, z którego można wykonać najróżniejsze

pomoce dydaktyczne. Przykładem takiej pomocy mogą okazać się tutaj specjalnie przygotowane drewniane ramki z otworami w środku, przez które zostaną przeplecione sznurki, dzięki którym dziecko ma możliwość nauczenia się jak prawidłowo zawiązać sznurowadła. W świetlicach funkcjonujących w oparciu o zasady Marii Montessori nie będzie standardowych zabawek takich jak: samochodziki, lalki czy inne „przysłanki”, zamiast nich możemy zobaczyć różne łamigłówki, drewniane puzzle, maty edukacyjne, modele urządzeń wykorzystywanych w życiu codziennym. Maria Montessori zaznaczyła, że warto, aby w klasie były prawdziwe sprzęty takie jak: lodówka, umywalka, kuchenka, a także niektóre narzędzia do pracy w ogrodzie (np. grabie) czy też narzędzia kuchenne. Wśród innych typowo montessoriańskich zabawek można wymienić: domki z podziałem na poszczególne pomieszczenia, drewniane kuchnie z pomocą, których dzieci mogą kształcić umiejętność gotowania, drewniane warsztaty z narzędziami; zestawy do majsterkowania; zabawki do liczenia; drewniane klocki; puzzle; sortery, w których dziecko ma za zadanie dopasować elementy według kształtu czy koloru; układanki, tablice manipulacyjne.

W świetlicach opierających się na zasadach opracowanych przez Marię Montessori ogromną wagę przykładana się do nauki samodzielności. Wychowankowie mają dużą swobodę w wybieraniu materiału z jakim będą pracować, a także miejsca czasu i formy działania. Dzieci zamiast typowych zabawek, mają do dyspozycji modele urządzeń codziennego użytku np. żelazka, narzędzia czy sprzęty kuchenne. Stosowane w tych placówkach metody wspomagają rozwój indywidualnych cech osobowości, kształtowanie prawidłowego charakteru, zdobywanie wiedzy i umiejętności współpracy z innymi. Metody wypracowane na gruncie założeń Marii Montessori odwołują się do zasady indywidualizacji, która to zaznacza istnienie indywidualnych różnic pomiędzy uczniami. Stosowanie się do systemu montessoriańskiego sprzyja maksymalnemu rozwojowi osobowości uczących się, naukę samodyscypliny, samodzielności, współpracy, a także innych istotnych umiejętności.

Bibliografia

1. Dykcik W., *Pedagogika specjalna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1998.
2. *Pedagogika. Podręcznik akademicki.*, red. Kwieciński Z., Śliwerski B., PWN, Warszawa 2019.
3. Zespół Slime Box, *Pedagogika Montessori - Jakie są jej najważniejsze założenia?* <https://slimebox.pl/pedagogika-montessori-jakie-sa-jej-najwazniejsze-zalozenia> [dostęp:07.04.2023].
4. Buk-Cegiełka M., *Pedagogika Montessori - elementy teorii i praktyki*, „Rocznik Pedagogiczny” t. 5(41), 2013, nr 2.
5. Miksza M., *Zrozumieć Montessori. Czyli Maria Montessori o wychowaniu dziecka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
6. Blog, *Na czym polega metoda Montessori? Wady i zalety*. Autor: Aneta.
7. *Pedagogika Marii Montessori - zarys ogólny*, <https://educarium.pl/metoda-montessori/pedagogika-marii-montessori/pedagogika-marii-montessori-zarys-ogolny>[dostęp: 07.04.2023].
8. *Metoda Marii Montessori ratunkiem dla indywidualizacji nauczania*, <http://odkrywcy-wiedzy.pl/metoda-marii-montessori-ratunkiem-dla-indywidualizacji-nauczania>[dostęp: 07.04..2023].
9. *Pedagogika Montessori*, Materiał opracowany w oparciu o prace napisane przez M. Mikszę.

***

ІГРОВА АНІМАЛОТЕРАПІЯ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

**Думинська Катерина Олегівна,
Сиплива Валерія Ігорівна**

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Качалова Т. В.

Наразі існує кілька формальних визначень ігрової та анімалотерапії, проте вони не використовуються послідовно в літературі або в популярній практиці. Зокрема, в країнах Європи і Америки широко поширена практика відвідування літніх людей різними тваринами (наприклад, собаки, кішки, кролики, мініатюрні коні) в лікарнях і хоспісах, госпіталізованих дітей в лікарнях і шкільних класах, для спокійного спілкування і простого контакту (прояви ласки або торкання), а також простих дій у вигляді спільних прогулянок, спостереження за тваринами та ін.

Аналіз літератури з означеної проблеми дозволяє стверджувати, що такі програми часто називають тваринно-асоційованою діяльністю (Animal Assisted Activities - AAA) або тваринно-асоційованим втручанням (Animal Assisted Interventions AAI).

Як правило, термін анімалотерапії відноситься до роботи в команді фахівця і спеціально навченої тварини (тварина-терапевт).

Анімалотерапевтична команда проводить інтервенцію за допомогою спеціалізованих способів для досягнення терапевтичних цілей. Найчастіше в такій роботі задіяні собаки і коні [2]. Фахівці-реабілітологи використовують анімалотерапію для вирішення широкого кола дитячих і сімейних проблем, в тому числі в галузі розвитку, соціальних, емоційних і поведінкових проблем.

Так, наприклад, іпотерапія, каністерапія і інші види тварин використовуються в роботі з дітьми з проблемами навчання і синдромом дефіциту уваги, опозиційною поведінкою, депресією, сором'язливістю і соціальною ізоляцією, різними залежностями, для навчання управляти своїм гнівом, при важкій втраті, побутовому насильстві, знуцаннях, після стихійних лих і при роботі з травмою, тривоною і проблемами залежностей.

Метод анімалотерапії може застосовуватися різними способами в прийомних сім'ях, а також щодо неповнолітніх та молоді з протиправною поведінкою у виправних установах [1].

Науковці стверджують, що анімалотерапія з дітьми має сенс, оскільки діти і тварини мають багато спільного:

- 1) вони залежать від дорослих,
- 2) вони існують в основному «тут і зараз» і дають чесний зворотній зв'язок,
- 3) їх основною формою спілкування є невербальна і конкретна форма,
- 4) вони знають, як грати природно і відчувати себе вільно.

Ці фактори, в поєднанні з великим інтересом у дітей до тварин, дозволяють припустити, що анімалотерапія є потенційно корисним інструментом в реабілітаційному арсеналі практикуючих фахівців.

У дослідженнях зв'язку людини і тварини, взаємодії людини і домашньої тварини, і дитячих взаємин з тваринами передбачаються фізичні, соціальні та психологічні переваги для відновлення особистості дитини з особливими освітніми потребами.

Існують певні особливості анімалотерапії, схожі з методом ігрової терапії. Як і ігрова терапія, анімалотерапія проводиться в умовах, які активують процеси спілкування. Обидва методи допомагають дітям спілкуватися з іншими людьми,

висловлювати свої почуття, змінювати поведінку, розвивати навички вирішення проблем, а також вивчати нові способи ставлення до інших.

Ігрова терапія, як і анімалотерапія, спирається на природні способи, за допомогою яких діти дізнаються про себе і свої стосунки з навколишнім світом. Обидва підходи можуть допомогти дітям у розвитку поваги до себе та інших, усвідомленні свого тіла, почуття власної гідності, а також більш широкого визнання і забезпечення їх власних здібностей.

Таким чином, можна констатувати, що одним з найбільш перспективних розробок в аспекті реабілітації дитини з особливими освітніми потребами є ігрова анімалотерапія, яка є синтезом двох підходів, спрямованих на відновлення і розвиток дитини [3].

У нашому дослідженні ми спираємось на досвід реабілітаційного Центру «Фельдман Екопарку», де ігрова анімалотерапія використовується в основному в якості доповнення до інших терапевтичних методик, таких як ігрова терапія, внутрісімейна терапія, сімейна терапія, освітні реабілітаційні програми для батьків, і когнітивноповедінкова терапія.

Спираючись на досвід Центру «Фельдман Екопарку», можна визначити декілька провідних принципів даного методу:

1. У максимально виразному ступені заохочення рівної і взаємної поваги дітей і тварин, які беруть участь в реабілітаційному процесі.

2. Діяльність в ігровій анімалотерапії повинна бути безпечною і приємною для всіх учасників. Якщо така діяльність є небезпечною для будь-якої зі сторін, вона зупиняється і замінюється іншою терапевтичною активністю.

3. В ході ігрової анімалотерапії дитина і тварина приймаються такими, якими вони є. Від дітей і тварини-терапевта не очікується «правильної поведінки».

4. В ігровій анімалотерапії акцент робиться не на контролі, а на відносинах. Так само як тварина-терапевт дізнається, як вести себе під час сесій, діти вчаться, як поводитися шанобливо і гуманно з твариною. Процес ігрової анімалотерапії дозволяє дітям будувати здорові взаємини з твариною-терапевтом.

5. Ігрова анімалотерапія ґрунтується на принципах розвитку дитини, роботи з нею в умовах екосистеми і гуманного поводження з твариною. Використовуються тільки позитивні відносини потенційної взаємодії, які найкращим чином сумісні з процесом реабілітаційної роботи.

Як висновок, ми визначаємо п'ять основних цілей, які одночасно досягаються при використанні ігрової анімалотерапії:

1. Самоефективність. Ігрова анімалотерапія спрямована на розвиток здібностей дітей, в тому числі їх здатність захищати себе і зберігати безпеку. Вони вчаться захищати тварин і мати з ними справу, що в свою чергу надає їм впевненість в собі.

2. Відносини. Внаслідок взаємин з тваринами в ігровій анімалотерапії, діти вчаться здоровим відносинам і моделям поведінки. Вони також вчаться доглядати за твариною. Це особливо цінно для дітей з брутальним поводженням і зруйнованими людськими симпатіями. Часто вони вчаться довіряти тварині-терапевтові перш, ніж вони зможуть довіряти людям.

3. Емпатія. Ігрова анімалотерапія має потенціал для розвитку у дітей здатності розпізнавати почуття інших, діяти відповідно до цього знанням належним чином, і формує турботливу модель поведінки.

4. Саморегуляція. Ігрова анімалотерапія застосовується, щоб допомогти дітям розвивати навички саморегуляції як емоцій, так і поведінки. Діти вчаться залишатися спокійними з твариною-терапевтом і зберігати терпіння.

5. Вирішення проблем. Ігрова анімалотерапія допомагає у вирішенні багатьох специфічних проблем. Допомагає дітям впоратися зі злістю і агресією, тривогою,

гіперактивністю, депресією, реакцією на травму, почуттям ізоляції, підвищує толерантність до фрустрації і т. ін.

Література

1. Анімалотерапія як метод роботи з дітьми з ранньою затримкою психічного розвитку. URL: <https://www.readcube.com/articles/10.26565%2F2617-409x-2018-1-08>

2. Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29444/Innovatsiyeni-pidhody.pdf>

3. Сисюк В. О. Анімалотерапія. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-animaloterapiya-65225.html>

4. <https://zounb.zp.ua/resourse/pokazhchyky/diti-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami/diti-z-osoblivimi-potrebami-v-osvitnomu-prostori-ukraini>

***

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНІ

Дяков Ольга Олександрівна

Ніжинський державний університет імені

Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.

Качалова Т. В.

Система освіти України знаходиться під впливом інклюзивних та інтеграційних процесів, що розгортаються в умовах демократизації та євроінтеграції держави, забезпечуючи право дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, соціалізацію та самореалізацію в суспільстві. На сучасному етапі термін «інклюзивне навчання» є новим для нашого суспільства, тому що протягом тривалого періоду існував пріоритетний принцип, що дітям з обмеженими можливостями слід навчатися в спеціалізованих закладах освіти. Проте досвід зарубіжних країн доводить успішність упровадження інклюзії та отримання вагомих результатів як для осіб з обмеженими можливостями, так і для суспільства в цілому.

Проблемою інклюзивної освіти займалися такі вчені, як В. Бочковський, В. Бондар, А. Колупаєва, В. Ляхова, К. Пінюгіна. Досвід вітчизняних вчених визначає, що інтеграція дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, найкраще відбувається в школах, де приймають на навчання усіх дітей певного району чи громади без будь-яких обмежень. Саме в таких умовах діти з особливими освітніми потребами можуть досягти найвищих результатів в освіті та соціальній інтеграції. Значний інтерес у контексті порушеної проблеми становлять наукові розвідки, в яких започатковано розв'язання питань, пов'язаних із підготовкою майбутніх педагогів до професійної діяльності із дітьми з обмеженими можливостями (Л. Антонюк, Я. Баранець, В. Гладуш, І. Демченко, Г. Косарева, О. Мартинчук, Л. Прядко, Т. П'ятакова, І. Хафізуліна, Ю. Шумиловська та ін.) [1].

Інклюзія – це політика і процес, які забезпечують повну участь усім членам суспільства в усіх сферах життєдіяльності. Останнім часом інклюзія розглядається ширше ніж просто забезпечення прав людини на освіту. До основних сфер інклюзії індивіда у суспільство відносять підсистеми (сфери) соціального функціонування суспільства: правову, економічну, соціокультурну, соціальну, територіальну, символічну [1, с. 12].

На думку К. Пінюгіної і В. Ляхової, основними завданнями інклюзивного навчання є: здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня в середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти; забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їхніх здібностей; створення освітньо-корекційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів із особливостями психофізичного розвитку; створення позитивного

мікроклімату в загально освітньому закладі освіти з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей із особливими освітніми потребами з іншими учнями; забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей із особливими освітніми потребами; надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей із особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання.

Як показує практика, інклюзія – це не просто модне нововведення, це виклик часу, пов'язаний із різними факторами: загальним погіршенням стану здоров'я дитячого населення України, бажанням батьків і дітей із особливими потребами отримувати освіту на рівних умовах і в зручному для батьків та дитини середовищі. З огляду на це, набуває актуальності питання забезпечення процесу інклюзивного навчання особливих дітей висококваліфікованими фахівцями, які володіють прийомами позитивної мотивації, професійним потенціалом, гуманно-особистісним характером психологічного впливу на дітей.

Таким чином, під впливом всесвітніх процесів гуманізації, інтеграції молоді української держави у європейську спільноту сучасне українське суспільство змінює ставлення до найбільш незахищених його членів – дітей з особливими потребами, спрямовуючи зусилля педагогіки і психології до взаєморозуміння і співпраці людей. Ці зміни свідчать про подолання соціальних, психологічних та освітніх бар'єрів. Залучення до навчання у заклади загальної середньої освіти дітей із проблемами розвитку і надання їм можливості стати частиною звичайного класу – це втілення у життя тези, що всі діти мають право і потребу спілкуватися з рівними. Інклюзія – вимога часу. Перші експериментальні кроки із запровадження альтернативної форми навчання дітей з особливими потребами вже зроблено. Це кроки до інклюзивної освіти – інноваційної моделі навчання, забезпечення рівного доступу до якісної освіти, включення дітей з особливими потребами в масові школи.

Література

1. Колупаєва А. А., Софій Н.З., Найда Ю.М. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. Київ: ФОП Придатченко П. М., 2017. 128 с.

2. Лалак Н. В. Шляхи впровадження інклюзії в роботу загальноосвітніх навчальних закладів. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород: УжНУ, 2012. Вип. 25. С. 107–108.

***

ГОТОВНІСТЬ ФАХІВЦІВ ДО МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Загута-Візер Яна Юріївна

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Денисюк О. М.

Сьогодні процеси модернізації навчально-виховного процесу в закладах початкової освіти спрямовані на забезпечення особистісно орієнтованого підходу, підвищення якості надання соціально-педагогічних послуг, професійної компетентності спеціалістів закладу освіти, орієнтації на конкретний результат спільної діяльності [2; 6].

З метою забезпечення ефективності освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в рамках інклюзивного навчання в закладі загальної середньої

освіти створюється постійна команда психолого-педагогічного супроводу. Такий супровід передбачає створення комплексних заходів, направлених на подолання труднощів, які виникають в освітньому процесі в дитини з особливими освітніми потребами а також на забезпечення повноцінного доступу до безпечного освітнього середовища [1; 5].

Оскільки адаптація освітнього середовища закладу освіти до індивідуальних потреб розвитку дитини з особливими освітніми потребами та її потенційних можливостей є одним з завдань команди психолого-педагогічного супроводу, то, на нашу думку, використання моделі міждисциплінарної взаємодії у соціально-педагогічній роботі з молодшими школярами з особливими освітніми потребами командою супроводу забезпечує ефективне виконання цього завдання. Використання фахових можливостей, знань та практичних вмінь фахівців різного профілю, що входять до міждисциплінарної команди, покращить якість психолого-педагогічного супроводу.

Вважаємо, що для успішної міждисциплінарної взаємодії фахівців у соціально-педагогічній роботі з молодшими школярами з особливими освітніми потребами необхідно вміти вибудовувати конструктивні партнерські стосунки з усіма учасниками процесу взаємодії та інклюзивного навчання. У даному випадку постає питання готовності спеціаліста до такої співпраці.

Відповідно до аналізу останніх наукових джерел ми дійшли висновку, що поняття готовності спеціалістів до здійснення успішної професійної діяльності тлумачиться закордонними та вітчизняними науковцями не лише як сталий факт набуття необхідних знань, умінь і навичок, а також як цілеспрямований свідомий безперервний процес підвищення власної професійної майстерності спеціалістом для успішного виконання окресленої сукупності фахових робіт, постійного особистісного розвитку і творчої професійної самореалізації [7; 4; 3].

Сучасні дослідники доводять, що ефективна взаємодія різних особистостей, які об'єднанні спільною діяльністю в команді і її спільними цілями, передбачає наявність кількох необхідних компонентів готовності фахівців до міждисциплінарної взаємодії у команді: готовність до професійної діяльності; особистісно – мотиваційне ствердження фахівця; здатність до взаємодії на засадах партнерства; уміння долати перешкоди у професійному зростанні та діяльності; досягнення успіху у спільній взаємодії та власному саморозвитку [3].

Отже, у процесі формування готовності до ефективної міждисциплінарної взаємодії у соціально-педагогічній роботі з молодшими школярами з особливими освітніми потребами фахівці та педагогічні працівники закладу освіти повинні володіти навичками особистісного розвитку та партнерської взаємодії на такому високому рівні, щоб це сприяло і поширювалось на взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу і сприяло формуванню та розвитку інклюзивного середовища у закладі освіти на засадах партнерства, та було прикладом для наслідування, навчання, та розвитку всіх учасників такої взаємодії.

Література

1. Колісник О. Партнерство як умова ефективності діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти. *Джерело педагогічних інновацій. Педагогіка партнерства в практичній діяльності закладів освіти*. 2021. № 2 (34). С. 66–82
2. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. URL: www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 15.05.2023)
3. Михнюк С. В., Кубіцький С. О. Поняття педагогічної взаємодії в контексті дослідження професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Pedagogical*

and psychological science and education: transformation and development vectors : Collective monograph. Vol. 2. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2021. 41–60.

4. Ничкало Н. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. № 1. С. 9–22.

5. Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Наказ МОН № 609 від 08.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text> (дата звернення: 15.05.2023)

6. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 248 с.

7. Speck M., Knipe C. Why can't we get it right? Designing high-quality professional development for standards-based schools. Thousand Oaks: Corwin Press, 2005. 184 p.

***

СУТНІСТЬ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ

Замєсова Анастасія Дмитрівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів

Науковий керівник – канд. пед. наук,
проф. Завацька Л. М.

Сучасна освіта в Україні характеризується всебічним розвитком особистості з урахуванням освітніх потреб усіх здобувачів освіти. Тому особлива увага приділяється проблемі якісної організації та здійснення освітньої діяльності дітей і з особливими потребами, і нормотипових, що вирішується впровадженням сучасних інтерактивних освітніх технологій.

Однією з найбільш актуальних педагогічних технологій, яка використовується в освітньому процесі зі здобувачами освіти початкової школи, є саме ігрові технології, що зумовлено типологічними віковими особливостями.

Гра – давнє досягнення культури. Вона існує стільки, скільки існує суспільство. І, за думкою психологів, життя кожної окремої людини також супроводжується грою. У наш час вона стала не лише самостійним видом діяльності, а й універсальним інструментом практично у всіх сферах суспільного життя: економіці, політиці, науці та, без сумніву, у сфері освіти.

Дидактична, чи корекційно-розвивальна, гра – це спосіб організації пізнавальної діяльності дитини, спрямованої на отримання нових знань, формування певних навичок, розвиток логічного і асоціативного мислення [4].

У педагогічній практиці дидактичні ігри використовують як:

- один із дидактичних методів;
- форма самостійної діяльності здобувачів освіти [4].

Так, у першому випадку вони активно застосовуються на заняттях з метою ознайомлення з базовими поняттями навчального предмету, що передбачає формування навичок класифікувати та систематизувати різні предмети, явища та поняття.

Аналізуючи наукову літературу та різні підходи науковців, можемо визначити такі основні функції навчальних ігор:

➤ Соціокультурна функція. Гра є одним із найсильніших методів соціалізації дитини та включення її в суспільство. Це пов'язано з тим, що гра дозволяє дітям «приміряти» на собі різні соціальні ролі, бути в різних ситуаціях тощо.

➤ Функція міжнаціональної комунікації. Ігри за своєю природою є національними та сприяють тому, що у процесі їх реалізації діти можуть знайомитися з культурою інших народів, вчать толерантності та розширюють свій кругозір.

➤ Функція самореалізації у грі. Ця функція є однією з основних, оскільки дозволяє дитині реалізувати себе як особистість, у різноманітних життєвих ситуаціях, змодельованих у грі.

➤ Комунікативна функція. Гра передбачає обов'язкове спілкування між її учасниками, тим самим вона вводить дітей у реальний контекст складних людських відносин.

➤ Діагностична функція – у процесі гри дитина поводить себе максимально природно та розкривається повністю, а також можна визначити основні моменти, що не засвоєні дитиною.

➤ Терапевтична функція – спрямована на подолання різноманітних освітніх труднощів, які можуть виникнути у різних освітніх галузях.

➤ Корекційна функція. У процесі гри здійснюється корекційно-розвиткова допомога дітям, які відчувають труднощі у навчанні.

➤ Розважальна функція пов'язана зі створення сприятливої психологічної атмосфери, душевної радості, що дозволяє дитині відволіктися і «проникнути» у світ фантазій [3].

Для корекційно-розвиткових ігор характерними є певні особливості:

– необхідність приймати рішення в умовах невизначеності та в обстановці умовної практики;

– вибір найбільш раціонального та правильного, на думку дитини, рішення;

– багатоваріантність та багато альтернативність рішень, з яких потрібно зробити вибір;

– різноманіття умов проведення гри, відмінних від стандартних, поява яких можлива у майбутній життєвій ситуації дитини;

– стислі часові рамки, можливість неодноразової повторюваності ситуацій;

– наочність наслідків прийнятих рішень;

– інтеграція теоретичних знань із практикою;

– широкі можливості індивідуалізації та диференціації навчання [3].

Розглянемо чотири основні риси, що стосуються розвивальної гри:

1. Насолода. Діти отримують задоволення, коли грають у ігри. Їм подобається сам процес.

2. Творчість. Завдяки грі дитина розвиває свою уяву.

3. Емоції. У грі можуть бути різні емоції через конкуренцію, поразки, перемоги – дитина вчиться приймати свої емоції та справлятися з ними.

4. Правила. Завдяки правилам можна регулювати перші три риси гри, діти починають розуміти, що таке «добре», що таке «погано» [1].

У грі розвивається продуктивне творче пошукове мислення здобувачів освіти, що є необхідною умовою успішної життєдіяльності. У ході гри є можливість скасувати рішення, яке виявилось невдалим, повернутися назад і прийняти інше, щоб визначити його переваги та недоліки порівняно з уже прийнятим.

Корекційні ігри спрямовані також на формування таких вмінь та навичок здобувачів освіти:

– збір та аналізу інформації, необхідної для прийняття рішень;

– прийняття рішень в умовах неповної або недостатньо інформації, оцінки їх ефективності;

– встановлення зв'язків між різними сферами життєдіяльності;

– роботи у колективі, вироблення колегіальних рішень з використанням прийомів групового мислення;

– абстрактного та образного мислення як основи ефективного творчого використання системного підходу для дослідження процесів та явищ [2].

Отже, розвивальна гра позитивно впливає на формування пізнавальних інтересів молодших школярів. Гра – провідна діяльність дитини та основа розвитку, яка в

освітньому процесі має характерні риси. З одного боку, умовний характер гри, наявність сюжету або умов, наявність предметів і дій, що використовуються, за допомогою яких відбувається рішення ігрового завдання. З іншого боку, свобода вибору, імпровізація у зовнішній та внутрішній діяльності дозволяють учасникам гри отримувати нову інформацію, нові знання, збагачуватися новим чуттєвим досвідом та досвідом розумової та практичної діяльності. Через гру, реальні почуття та думки учасників гри, їх позитивний настрій, реальні дії, творчість сприяють успішному вирішенню освітніх завдань, а саме формування позитивної мотивації у освітній діяльності, почуття успіху, інтересу, активності, потреби у спілкуванні, бажанні досягти кращого результату, перевершити себе, підвищити свою майстерність.

Література

1. Бєлецька І. В. Гра – важлива й невід’ємна частина навчання, дозвілля, культури в цілому. *Соціальна педагогіка: теорія і практика: методичний журнал*. 2010. С. 34–38.

2. Бровді А. П., Товканець Г.В. Дидактична гра у навчальному процесі. *Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація: зб. тез доповідей за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (19–21 жовтня 2016 р.) / гол.ред. Т.Д. Щербан. Мукачево: МДУ, 2016. С.31–33.*

3. Булигіна О. Д. Ігрові технології: шляхи забезпечення умов інтелектуального, соціального, морального розвитку молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2009. № 19-21 (205), липень. С. 2–21.

4. Магда В. І. Дидактичні ігри як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2012. № 37. С. 349–353.

***

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Карнаух Софія Федорівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Новгородський Р. Г.

Багато наукових досліджень та публікацій українських та зарубіжних вчених, таких як М. Братко, М. Віднічук, М. Мартинчук, Н. Мельник, О. Гурнічук, М. Швед, А. Колупаєвої, Г. Гаврюшенко, Н. Дятленко, Н. Найди, Н. Софій, І. Ярмошук, Т. Лорман, Дж. Блейз, М. С Кновлес, Дж. Мезіров, Ю. Бронфенбренер та інші, присвячені проблемі інклюзивного навчання. В своїх працях дослідники розкривали питання адаптації та залучення осіб з особливими потребами до навчання в освітніх закладах, роль асистента в інклюзивному середовищі та особливості роботи педагогічних працівників у контексті інклюзивного навчання.

Успішний прогрес дитини з особливими освітніми потребами вимагає створення найбільш сприятливих та комфортних умов, що нині можливо забезпечити завдяки інклюзивній освіті. Взаємодія асистента вчителя з дітьми, які мають особливі освітні потреби, має велике значення для успішної соціалізації цих дітей. Асистент вчителя може виконувати роль посередника між дитиною з особливими освітніми потребами та вчителем, а також створювати сприятливі умови для розвитку дитини в соціальному середовищі школи.

Особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров’я та якості життя,

підвищення рівня участі в житті громади [3]. Відповідно таким дітям необхідна така тимчасова чи постійна підтримка, яку може надати їм асистент вчителя. Взаємодія асистента вчителя з дітьми з особливими освітніми потребами має ключове значення для успішної соціалізації цих дітей. Асистент вчителя є важливою ланкою у процесі навчання та розвитку дітей з особливими потребами, оскільки він може забезпечити необхідну підтримку та допомогу в процесі їхнього навчання.

Взагалі педагогічна професія є досить самотньою, оскільки під час навчального процесу вчителі перебувають майже виключно у контакті зі своїм класом. З цієї причини багато педагогів не звикли до потреби узгоджувати свої дії та погляди на методи навчання та вибір педагогічних прийомів, які вже вони використовують у своїй роботі. Це може ускладнити встановлення конструктивних взаємин між учителем та асистентом вчителя. Однак, для досягнення ефективних результатів необхідно вміти знаходити спільні рішення для подолання труднощів, які виникають у роботі. Важливо, щоб він вмів надавати підтримку та одночасно ставити вимоги, проявляв толерантність і рішучість, фокусувався на успіхах та досягненнях дитини, а не на її помилках. Асистент повинен виявляти оптимізм і підтримувати віру в можливість дитини [2, с. 5].

Пропонуємо розглянути деякі аспекти взаємодії асистента вчителя з дітьми з особливими потребами.

По-перше, асистент вчителя повинен мати достатні знання і навички для ефективної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, і деякими спеціальними методиками щодо викладання дисциплін загальноосвітнього циклу, зокрема: українська мова, математика, природознавство, історія тощо. Він повинен бути ознайомлений з особливостями психолого-педагогічного розвитку цих дітей, розуміти їхні потреби та можливості, а також знати ефективні методики навчання та виховання, специфічні для даної групи дітей. Вивчення освітнього потенціалу дитини з особливими потребами в різних соціально-інституційних умовах з метою передбачення і планування індивідуальних шляхів розвитку є важливою частиною компетенцій асистента вчителя і включає широкий спектр пізнавальних областей. Він повинен мати теоретичні знання з анатомії, фізіології та патології органів мови та сенсорних систем, а також загальної, вікової, спеціальної психології та спеціальної педагогіки, щоб впроваджувати їх на практиці, організовуючи супровід дитини. Серед необхідних навичок є педагогічна діагностика, навчання, виховання та соціалізація дітей з особливими освітніми потребами. Зрозуміло, що вчитель інклюзивного класу не виступає спеціалістом у галузі спеціальної освіти, а асистент вчителя може мати таку освіту.

В другу чергу, асистент вчителя повинен мати навички створення сприятливого та підтримуючого середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Він має проявляти доброзичливість та терплячість, забезпечувати підтримку дітей та створювати комфортні умови для їх навчання, спілкування та виховання. Очевидно, що діти з особливими потребами потребують додаткової уваги, підтримки та відповідного адаптування до навчально-виховного процесу. Асистент вчителя може сприяти створенню навчального середовища, в якому кожна дитина отримує індивідуальну підтримку та допомогу. Це досягається через проведення індивідуальної роботи з дітьми та присутність асистента вчителя у класі. Таке середовище враховує потреби кожної дитини, забезпечуючи їй можливість отримувати підтримку та допомогу від асистента вчителя та інших педагогів.

Асистент вчителя повинен проявляти готовність до індивідуального підходу до кожної дитини з особливими освітніми потребами, що є третім аспектом. Кожна дитина має свої унікальні потреби та можливості, тому асистент вчителя повинен бути готовим створювати індивідуальні плани та програми розвитку для кожної дитини та працювати з ними окремо. Індивідуальний підхід виявлятиметься у допомозі

засвоєння навчального матеріалу під час уроку, у підтримці під час виконання навчальних завдань та сприянні розвитку необхідних навичок. Додатково, важливо забезпечити доступність навчальних матеріалів та обладнання, а також надавати підтримку в інших активностях, в яких беруть участь діти з особливими потребами. Асистент повинен бути готовим працювати з різними формами навчання та спілкування, використовуючи інноваційні технології та методики.

Асистент вчителя, в рамках четвертого аспекту, повинен сприяти інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у класі зі звичайними дітьми, забезпечуючи їх повноцінну соціалізацію. Це можна досягти шляхом створення спільних проектів та завдань для всіх дітей, залучення дітей з особливими освітніми потребами до спільних заходів та подій, а також сприяння розвитку співпраці та дружніх стосунків між дітьми. Асистент повинен підтримувати дітей з особливими потребами у спілкуванні та допомагати їм розвивати соціальні навички.

По-п'яте, асистент вчителя повинен бути готовим до ефективної співпраці з іншими фахівцями, такими як психологи, соціальні педагоги, логопеди, тифлопедагоги та інші медичні працівники. Він повинен брати участь у спільних зустрічах та консультаціях і співпрацювати з іншими фахівцями з метою забезпечення повноцінного розвитку та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Отже можемо сказати, що взаємодія асистента вчителя з дітьми з особливими освітніми потребами повинна ґрунтуватися на турботі, терпінні та розумінні. Необхідне розуміння асистентом вчителя своїх обов'язків, необхідних знань та навичок для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Це може допомогти забезпечити повноцінну соціалізацію цих дітей та підготувати їх до успішного життя в майбутньому. Важливо щоб асистент вчителя співпрацював з батьками дітей з особливими потребами, підтримуючи зв'язки з батьками інформуючи їх про успіхи та прогрес дітей, а також пропонувати консультації щодо їх виховання та навчання. Асистент вчителя може проводити індивідуальні консультації з батьками та співпрацювати зі спеціалістами, щоб забезпечити повноцінну та ефективну підтримку дітей з особливими потребами. Важливо бути чутливим до потреб та настроїв кожної дитини та гнучко адаптуватися до них. Для досягнення цього асистент вчителя повинен мати специфічні особистісні якості, такі як пристрасність до дітей, терпеливість, відповідальність, творчість та ініціативність.

Отже, взаємодія асистента вчителя з дітьми з особливими потребами є складним та відповідальним процесом, що має велике значення для успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Література

1. Гаяш О. В. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням: метод. реком. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2014. 108 с.

2. Дятленко Н. М., Софій Н. З., Мартинчук О. В., Найда Ю. М. Асистент учителя в інклюзивному класі: навч.-метод. посіб. / під заг. ред. Войцехівського М. Ф. Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.

3. Закон України «Про освіту» (дата звернення 10.05.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

***

ДО ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В РОДИНІ

Качмар Іванна Мирославівна

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Турчина І. С.

Постановка проблеми. Успішність імплементації інклюзивної практики в освітніх закладах значною мірою залежить від культури ставлення суб'єктів освітнього процесу до дітей з особливими освітніми потребами, а також від готовності вчителів та батьків до взаємодії та співпраці. Батьки є важливими суб'єктами, які визначають освітні траєкторії своїх дітей з особливими освітніми потребами, мають партнерську позицію у ставленні до школи та несуть відповідальність за освітній результат. Для успішного впровадження інклюзивної практики надзвичайно важливим є забезпечення самостійності мислення та активної позиції батьків, залучення їх до участі та співпраці в процесі навчання своїх дітей [1, с. 4].

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблеми співпраці з батьками та формування ефективних способів взаємодії школи з родинами дітей з особливостями психофізичного розвитку, що навчаються у закладах спеціальної освіти, а також в інтегрованому та інклюзивному освітньому просторі, досліджувалися в творчості як з вітчизняних, так і зарубіжних науковців: Л. Вавіної, В. Засенка, В. Бондаря, А. Колупаєвої, І. Луценко, Т. Лормана, Дж. Депплера, С. Хорош, Т. Дегтяренко та ін.

Виклад матеріалу. У сучасному суспільстві сім'я відіграє важливу роль як важливий інститут, але за останні півстоліття він зазнав значних змін. Раніше всередині сімейного порядку були чітко визначені ролі, проте сьогодні дослідники стверджують, що суспільство проживає за новими сімейними моделями. Наприклад, чоловіки вже не завжди є головою родини, а жінки – берегинею вогнища, і змінюються ролі у центрі цього осередку суспільства. У розмовах про сім'ю діти частіше згадують імена близьких родичів та домашніх тварин, що свідчить про нові підходи до розуміння цього поняття. Нині сім'я розглядається як інститут, що підтримується спільними цінностями та узгодженими діями всіх її членів, і який може функціонувати за різними сімейними укладами [2, с. 40].

Реформа освіти передбачає створення атмосфери партнерської взаємодії та співпраці, що базуються на любові до дітей, спільній творчій ініціативі, взаємному відповідальному підході, толерантності, коректності та компетентності всіх суб'єктів освітнього процесу. Однією з головних цілей є створення позитивного психолого-педагогічного мікроклімату, де кожен учасник є усвідомленим та відповідальним за спільні результати, враховує власні помилки та працює на досягнення поставлених цілей [3, с. 15].

У контексті інклюзивної освіти батьки відчувають необхідність не лише в навчанні своїх дітей, але й у їх соціалізації в суспільстві та в колективі однолітків. Для успішного впровадження інклюзивного підходу в освіті важливими завданнями є організація продуктивного діалогу з батьками та їх взаємодія зі шкільним колективом.

Соціалізація є процесом, який відображає становлення особистості та засвоєння нею соціальних норм і поведінкових стандартів, що регулюють взаємини з суспільством. Відомий австрійський психолог Зигмунд Фрейд визначив імітацію, ідентифікацію, почуття сорому та провини як основні психологічні механізми соціалізації. Імітація означає свідому спробу копіювання певної моделі поведінки, якою можуть бути батьки, родичі, друзі, середовище тощо [4, с. 14].

Згідно з теорією Д. Смелзера, успішна соціалізація передбачає наявність трьох ключових елементів: сподівань, зміни поведінки та прагнення відповідати цим сподіванням. Він вважає, що процес соціалізації відбувається на трьох різних стадіях: стадії наслідування та копіювання дорослими поведінки дітьми, ігрової стадії, коли діти усвідомлюють свою поведінку як виконання ролі, та стадії групових ігор, на якій діти навчаються розуміти очікування групи людей [4, с. 17].

Елізабет Кюблер-Росс, швейцарський психіатр, досліджувала стадії горювання, які детально описала у своїй роботі. Згідно з теорією Кюблер-Росс, всі п'ять етапів можуть слугувати захисним механізмом у важких життєвих ситуаціях. Однак, у сучасному розумінні інклюзивної освіти, розгляд етапів стресу, які переживають батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку, було переглянуто та доповнено.

Зокрема, перший етап, пов'язаний з почуттями розгубленості та страху, потребує допомоги у формуванні умов для встановлення соціально-емоційних зв'язків з дитиною з особливими освітніми потребами. У другому етапі, коли батьки можуть заперечувати та не приймати рекомендації, що стосуються діагнозу та особливих освітніх потреб дитини, необхідно надавати додаткову підтримку.

Третій етап, пов'язаний з депресією, може сприяти усвідомленню незворотності ситуації та адекватному оцінюванню необхідності інклюзивної освіти. Четвертий етап, коли батьки повністю приймають особливі освітні потреби дитини, може сприяти психічній адаптації.

У п'ятому етапі, умотивовані батьки активно шукають допомоги для дитини та будують плани на майбутнє, проте не всі сім'ї досягають цих рівнів. Розвиток інклюзивної освіти базується на розвитку всіх галузей, які мають причетність до інклюзії [5, с. 54].

Виховуючи дитину з особливостями психофізичного розвитку, батьки можуть зазнавати втоми та емоційного виснаження. Усі аспекти, пов'язані з фізичним і психічним здоров'ям людини, включаючи медитацію, спорт, фізичну активність, прогулянки в лісі та інші подібні заходи, можуть допомогти батькам відновити свою енергію та натхнення. Якщо «батарея» батьків наполовину розряджена, то вони можуть відновити свою енергію за допомогою різноманітних стратегій, таких як творчість, спілкування з іншими та медитація.

Однак, якщо батьки не слідкують за своїм станом і їх енергетичний ресурс знижується, їм варто звернутися за підтримкою до людей, які можуть допомогти у відновленні заряду внутрішньої «батареї».

Батькам необхідно постійно контролювати свій стан і не доводити себе до повної втрати енергії, а замість цього наповнюватися раніше, коли вони ще мають достатньо сил. Також слід враховувати, що відсутність продуктивності періодами буває у всіх людей. Важливо не затягувати цей стан надовго і проводити самоаналіз поведінки, для того щоб побачити, що з таких різних дрібниць і відбувається наше емоційне вигорання. Потрібно навчити себе бачити хороші сторони і тоді разом із зусиллями до вас повернеться вся сильна позитивна енергія. Процес відновлення внутрішніх ресурсів досить індивідуальний, адже лише нам відомо, що насправді дарує радість і робить життя повноцінним.

Висновки. Таким чином, батьки впливають на психологічний, емоційний, соціальний, фізичний та академічний розвиток своїх дітей. Індивідуальний підхід до кожної дитини з ООП забезпечує успішний розвиток їхніх здібностей та забезпечує їм максимальну можливість досягнення успіху у житті.

Різні підходи батьків можуть мати різний вплив на дитину з ООП. Наприклад, батьки, які надають підтримку та відповідну допомогу своїй дитині, сприяють розвитку позитивної самооцінки та зниженню рівня стресу. З іншого боку, батьки, які демонструють негативне ставлення до дітей з ООП або ігнорують їхні проблеми, можуть призвести до зниження самооцінки та зростання рівня депресії у дітей.

Враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини з ООП, необхідно розробляти індивідуальні стратегії підтримки та сприяти їхньому повноцінному включенню в соціум. Щоб максимально залучити дітей з порушеннями у соціум необхідно спонукати батьків до активної участі у їхньому вихованні на всіх етапах розвитку.

Література

1. Антоненко О. Формування психологічної компетентності батьків. *Психолог дошкілля*. 2016. № 5. С. 4.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивне навчання: вибір батьків. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 56 с.
3. Концепція «Нова українська школа» (2016). URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Побірченко, Н. А. Освітньо-практичні перспективи розвитку партнерської діяльності школи і сім'ї. *Партнерська взаємодія учня і вчителя в освітньому процесі. Партнерська взаємодія школи та сім'ї як фактор оновлення сучасної освіти: науково-методичний збірник*. Запоріжжя: СТАТУС, 2018. С. 14–20.
5. Федірчик Т., Дідух В. Педагогіка партнерства як чинник формування ефективної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах нової української школи. *Гірська школа українських Карпат*. 2019. № 21. С. 54.

***

ФАХОВІ ВИМОГИ ДО АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Кужельна Наталія Михайлівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Платонова О. Г.

Інклюзивне навчання це спосіб отримання освіти, у який учні з особливими освітніми потребами навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання. Мета інклюзивної освіти – зробити так, аби жоден із дітей з особливими освітніми потребами не відчував себе іншим, зайвим, небажаним. Тож організація інклюзивних класів і груп у закладах освіти є цінною формою як для дітей з особливими освітніми потребами та їхніх ровесників, так і для педагогів, батьків, керівників закладів освіти, зрештою для суспільства в цілому.

На допомогу учневі з особливими освітніми потребами приходять асистент вчителя. Асистент вчителя не є головною особою, яка відповідає за організацію освітнього простору в учнівському середовищі, але він активно бере у цьому участь. Він бере участь у розробленні та виконанні цілей індивідуальної програми розвитку дитини, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Асистент учителя повинен володіти базовими педагогічними методами та прийомами, які застосовуються у роботі з учнями в умовах інклюзивного середовища. Ефективні стосунки між учителем та його асистентом формуються на основі спільної відповідальності та залежать від рівня порозуміння та довіри між педагогами, від того, наскільки чітко вони розподіли свої ролі та усвідомлюють їх. Успішна реалізація індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами значно утруднена, якщо комунікація між педагогом та асистентом відсутня.

Спільне викладання – це інноваційний підхід до організації уроку. Саме завдяки такому методу забезпечується індивідуалізація освітнього процесу, підвищується рівень якості освітніх послуг та стимулюється розвиток усіх учнів класу. Перевагами спільного викладання є можливість залучення всіх учнів класу до того чи іншого виду

роботи протягом уроку, урізноманітнення форм та методів викладання навчального матеріалу, ефективний моніторинг актуальних потреб учнів, підвищення ефективності освітнього процесу.

Спільне викладання вимагає ретельної підготовки навчального матеріалу, спільного планування уроків, узгодження методів та форм викладання матеріалу, розуміння кінцевих результатів, вирішення загальних організаційних питань.

Моделі спільного викладання дають педагогам змогу саморозвиватись та підвищувати професійну педагогічну майстерність, збільшувати методичний арсенал, розширювати можливості застосування власного досвіду та ділитись ним з іншими фахівцями.

Не варто покладатися лише на певну модель спільного викладання, їх доцільно комбінувати; кожна з них має переваги та труднощі у втіленні.

Асистент вчителя веде спостереження за дитиною з особливими потребами, фіксує їх документально, слідкує за заповненням фахівцями відповідних розділів індивідуальної програми розвитку.

Асистент підтримує учителя в роботі з усіма учнями в класі з інклюзивним навчанням, забезпечуючи особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами, бере участь у розробленні та виконанні Індивідуальної програми розвитку учня, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у класі.

На визначення обов'язків асистента впливають різні чинники, а саме: наявність та детальне вивчення посадової інструкції асистентом вчителя (він повинен з самого початку ознайомитись із вимогами та очікуваннями адміністрації закладу освіти), особистість вчителя, з яким він працює, усвідомлення та чітке розподілення ролей між учителем та асистентом, що є запорукою майбутньої ефективної співпраці, рівень довіри та комфорту у взаємовідносинах «вчитель–асистент», рівень навичок та професійного досвіду асистента вчителя, стосунки між асистентом вчителя та дітьми, фізичне середовище класу. Окремі вчителі можуть додавати власні вимоги щодо роботи асистентів з метою покращення якості викладання.

Згідно Листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту №1/9–675 від 25.09.12 року «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» можна виокремити основні його функції: організаційну; навчально-розвивальну; діагностичну; прогностичну; консультативну.

У листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту №1/9–675 від 25.09.12 року «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» зазначено необхідні компетентності асистента вчителя. Їх умовно можна розділити на 3 групи: законодавчо-теоретичну базу, практичні навички та особистісні якості.

Асистент вчителя повинен знати:

- основи законодавства України про освіту
- соціальний захист
- міжнародні документи про права людини й дитини
- державні стандарти освіти
- документи про питання навчання й виховання
- сучасні досягнення науки і практики в галузі педагогіки
- психолого-педагогічні дисципліни; особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами різного віку

• ефективні методи, форми та прийоми роботи з дітьми, використовуючи індивідуальний і диференційований підхід; рівні адаптації навчального та фізичного навантаження; методи використання сучасних технічних засобів та обладнання

- основи роботи із громадськістю та сім'єю
- етичні норми та правила організації навчання й виховання дітей

- норми та правила ведення педагогічної документації.

Також зазначається, що асистент учителя повинен уміти:

- застосовувати професійні знання у практичній діяльності
- здійснювати педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання
- разом з іншими фахівцями складати індивідуальну програму розвитку дитини
- вести спостереження та аналізувати динаміку розвитку учня
- налагоджувати міжособистісні стосунки між усіма суб'єктами навчально-виховної діяльності
- займатись посередницькою діяльністю у сфері виховання та соціальної допомоги.

Асистент учителя повинен мати:

- комунікативні та організаційні здібності
- здатність співчувати, співпереживати
- ціннісні орієнтації, спрямовані на розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, на творчу педагогічну діяльність
- навички вирішення конфліктних ситуацій.

Посада асистента вчителя вимагає постійного саморозвитку та підвищення професійної компетенції шляхом поглиблення знань у сфері інклюзивного навчання, розширення арсеналу педагогічних прийомів та методів, які є ефективними у роботі з учнями та особливо з дітьми з особливими освітніми потребами. Індивідуальна програма розвитку дитини. Асистент вчителя веде спостереження за дитиною з особливими освітніми потребами, фіксує їх, слідкує за заповненням фахівцями відповідних розділів індивідуальної програми розвитку, що є основним документом, який визначає характер освітніх послуг. Цілі кожної індивідуальної програми розвитку переглядаються не менш ніж двічі на рік, а в разі потреби можуть бути актуалізовані та змінені частіше. Результати спостереження асистента вчителя, прогрес чи труднощі у досягненні поставлених цілей обов'язково в ній записуються.

Посада асистента вчителя зорієнтована на ефективну реалізацію індивідуального навчально-виховного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Асистент вчителя повинен володіти міжнародною та українською нормативно-правовою базою у сфері інклюзивної освіти, що регламентує його ролі та функції, мати певний набір особистісних та професійних якостей, які б допомагали йому успішно реалізовуватись у професії. Професія асистента вчителя вимагає постійного саморозвитку та підвищення професійної компетенції шляхом поглиблення знань у сфері інклюзивного навчання, володіння педагогічними методами та прийомами, які застосовуються у роботі з учнями в умовах інклюзивного середовища. Спільне викладання – це інноваційний підхід до організації простору уроку, завдяки якому забезпечується індивідуалізація навчального простору, залучаються всі учні класу до активної діяльності та підвищується рівень якості освітніх послуг. Воно вимагає ретельної підготовки до уроків, ефективної взаємодії та комунікації між педагогом та його асистентом, узгодження спільних дій, чіткого усвідомлення ролей та обов'язків.

Література

1. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту №1/9 – 675 від 25.09.2012 року «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» [Електронний ресурс]. URL: http://old.mon.gov.ua./img/zstored/files/1_9-675
2. Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. матеріали / Укладач: Софій Н. З. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. С. 70.
3. Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. реком. / уклад. Н. М. Дятленко. Київ: Плеяди, 2015. С. 20.

***

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДАУНА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

Кулеба Ольга Станіславівна

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник – канд. пед. наук,
ст. викл. Махоткіна Л. Б.

Соціальна адаптація – це процес, який охоплює розвиток навичок, знань і поведінки, що дозволяють людині ефективно функціонувати і взаємодіяти в соціальному середовищі. Це включає в себе адаптацію до соціальних норм, цінностей, очікувань та правил, що існують у конкретному соціумі. Соціальна адаптація починається з самого раннього дитинства і продовжується протягом усього життя людини. Вона охоплює різні аспекти соціального функціонування, такі як спілкування, взаємодія з оточуючими, розвиток соціальних навичок, адаптація до нових соціальних середовищ і ситуацій.

Соціальна адаптація дітей включає в себе формування навичок соціальної взаємодії, включаючи вміння встановлювати контакти з однолітками та дорослими, розуміти правила гри, спілкуватися, виражати свої потреби і бути членом соціальної групи. С. Курінна свідченням адаптованості дитини вважає: володіння соціально прийнятними способами поведінки, уміння безконфліктного спілкування; контролювання своїх емоцій, позитивне сприйняття себе й оточуючих у нових соціальних умовах [2].

Проблеми соціальної адаптації дитини з синдромом Дауна можуть виникати через ряд факторів. Синдром Дауна - це генетичний розлад, який може впливати на розвиток фізичних та когнітивних навичок дитини. Оскільки школа є соціальним середовищем, де вимагається взаємодія з однолітками та виконання навчальних завдань, можуть виникати певні виклики для таких дітей.

Діти з синдромом Дауна можуть мати труднощі в установленні контакту з однолітками, розумінні невербальних сигналів та виявленні емоцій, відставання в розвитку певних когнітивних навичок, таких як мовлення, читання або письмо. Це може призводити до відчуття відчуження та відмінності, що ускладнює їх соціальну адаптацію.

Для вирішення таких проблем під час навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами необхідно притримуватися особистісно зорієнтованого підходу, при цьому враховувати рівень розумового розвитку та здібності, індивідуальні особливості кожної дитини. Необхідно стимулювати використання набутих знань у повсякденному житті.

Забезпечуючи дітям безпечне середовище і адаптуючи його з урахуванням конкретних потреб, потрібно сприяти тому, щоб діти діяли у співпраці, брали участь у різних заняттях і завданнях, не боялися ризикувати і братися за більш складні завдання як в освітньому процесі, так і в повсякденних ситуаціях [3, 36]. Для створення сприятливого соціального середовища в інклюзивному класі необхідно враховувати індивідуальні потреби та можливості дитини з синдромом Дауна.

Важливою складовою є постійна взаємодія та співпраця з батьками. Розвиток дитини з синдромом Дауна значно залежить від характеру взаємовідносин всередині сім'ї та від статусу дитини в цій сім'ї. Щоб створити гармонійну особистість, необхідна систематична співпраця педагогів та батьків. Успішна комунікація допоможе регулярно обмінюватися інформацією про прогрес, досягнення та труднощі дитини. Педагог може надавати батькам корисні поради та рекомендації щодо домашнього навчання та розвитку дитини. Це може стосуватися таких аспектів, як розвиток мовлення,

соціальні навички, самообслуговування та інші області розвитку. Також можна надати батькам інформацію про доступні ресурси, які можуть допомогти в навчанні та розвитку дитини з синдромом Дауна. Це можуть бути спеціальні програми, терапевтичні послуги, групи підтримки та ін. Досягти бажаних навчальних результатів у підготовці учнів до самостійного життя можливо лише у тісній співпраці з батьками.

Задачею педагогів є стимулювання інтересу до пізнання, навчання та розвитку самостійності. У роботі з дітьми з синдромом Дауна помітні результати досягаються використанням ігрових технологій, що дозволяють поєднувати в собі елементи різних видів діяльності: пізнавальна, дослідницька та творча. Це можуть бути квести, флешмоби, вікторини. Сучасні вітчизняні дослідження відзначають позитивність наступних методик у абілітації «сонячних дітей»: ігрова терапія, казкотерапія, спортивні, культурнопросвітницькі заходи, відвідування театрів, галерей [1, с. 51].

Соціальна адаптація може бути ефективною за умови проведення корекційної роботи, що спрямовується на створення умов для реалізації потенціалу, сприянню всебічного гармонійного розвитку, виправленню й компенсації відхилень, що заважають дитині соціально інтегруватися. Основними завданнями корекційно-розвивальної роботи є формування та розвиток пізнавальної діяльності, норм соціальної поведінки та взаємодії, комунікації, особистої культури, мовлення, сприяння загальному гармонійному та різнобічному розвитку [4].

Застосування різних оздоровчих технологій, таких як музикотерапія, арт-терапія, казкотерапія і кольоротерапія, може забезпечити створення психологічного комфорту та адекватної поведінки особистості. Музичну терапію можна проводити під час фізкультурних хвилинок, звукової гімнастики або самомасажу, як привітання зранку, що допомагає дитині налаштуватись позитивно на робочий день у навчальному закладі, або використовувати її як нагороду за успішне виконання завдання.

Для ефективної соціалізації та адаптації дитини з синдромом Дауна в суспільстві важливим фактором є нормальний розвиток її спілкування з оточуючими, що можна розглядати як особливий вид діяльності. Через процес спілкування передається соціальний досвід, формуються навички комунікації і закладаються основи взаємодії дитини з дорослими і однолітками. Повноцінне спілкування з дорослим є необхідною складовою успішного психічного розвитку дитини і важливою умовою для засвоєння культурно-історичного досвіду. Розвиток навичок спілкування тісно пов'язаний з психічним, мовним і руховим розвитком дитини. Наявні порушення в мовленнєвій сфері дітей з синдромом Дауна в значній мірі перешкоджають розвитку їх комунікативних здібностей. Діти з синдромом Дауна характеризуються значним відставанням у розвитку активного мовлення, при цьому розуміння мови залишається відносно збереженим. З плином часу словниковий запас учнів може збільшуватися, проте виникають труднощі у розумінні та формулюванні більш складних речень. Окрім обмеженого словникового запасу, такі діти також виявляють порушення у формуванні граматичних правил. Загальними прийомами роботи, що сприяють розвитку та корекції мовлення дітей є пальчикові, динамічні, мімічні, дихальні вправи, артикуляційна гімнастика, логопедичний масаж, логоритмічні вправи. Також, використання асиметричних вправ замість звичайних фізкультурних хвилинок, ефективно стимулюють мозкову активність і збільшують працездатність у дітей, які швидко втомлюються.

Отже, для успішної соціальної адаптації дитини з синдромом Дауна важливим є комплексний підхід з урахуванням особливостей розвитку кожного індивіда, системність та підтримка. Важливою складовою є визначення ролі дитини в сім'ї. У процесі засвоєння навчальних завдань та соціалізації, а також інтеграції у суспільство, родина відіграє суттєву роль у житті дитини з синдромом Дауна. Співпраця педагогів з батьками є невід'ємним компонентом в розвитку та соціалізації дитини. Батьки та вчителі є партнерами в набутті важливих навичок для життя дитини.

Для гармонійного розвитку та покращення результатів адаптації в соціум є впровадження в освітній процес технологій корекційно-розвиткової роботи із формування та розвитку навчально-пізнавальної діяльності, соціальних навичок, комунікативних вмінь, психічних пізнавальних процесів, забезпечення загального розвитку дітей.

Література

1. Колосова О. В. Соціальна адаптація дітей з синдромом Дауна. *Молодий вчений*. 2018, травень. № 5.1 (57.1).
2. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей 6-7 років в різних умовах життєдіяльності. *Вихователь-методист*. 2004. № 4.
3. Сидорук І. О., Подолянчук І. С., Зарічанська Л. О. Соціальна адаптація дітей з синдромом Дауна. *Навчально-науковий інститут охорони здоров'я*. Рівне, 2020, № 7.
4. Чеботарьова О. В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток: навч.-метод. посіб. Харків: Вид-во «Ранок», 2020.

***

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Кутеньова Наталія Борисівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів,
Науковий керівник – канд. пед. наук,
проф. Завацька Л. М.

Соціальні навички — це набір способів соціальної взаємодії, які людина опановує протягом життя. Соціальні навички становлять основу для навчання новому, допомагають у спілкуванні з людьми, створенні сім'ї та кар'єрному зростанні, сприяють формуванню позитивної самооцінки. Добре розвинені соціальні навички є запорукою успіху у суспільстві. Нормотипові діти освоюють соціальні навички в природному контексті, спілкуючись з дорослими і дітьми, і не потребують спеціального навчання для того, щоб підтримувати діалог, знаходити правильну соціальну дистанцію.

Труднощі з розвитком соціальних навичок відносяться до галузі ключових дефіцитів у дітей з розладами аутистичного спектру (РАС). Незважаючи на наявні труднощі, діти з РАС так само, як і їхні однолітки, потребують друзів та спілкування, і немає жодних підстав вважати, що соціальні контакти з іншими людьми можуть бути для них небажаними. Більшість дітей з РАС прагнуть спілкування, але не вміють його ініціювати. Дитині з РАС буває складно звернутися до інших дітей, дотримуватися черговості та соціальної дистанції, розуміти невербальні сигнали інших людей, соціальні правила. Багатьох батьків насамперед турбують такі проблеми дітей із РАС: затримки у розвитку мови, утруднене освоєння академічних навичок, самостимуляція та небажана поведінка. Питання розвитку соціальних навичок здаються їм вторинними — аби дитина навчилася говорити, а решта додасться. Однак саме ця проблема потребує особливої уваги з боку фахівців, які працюють із дітьми з РАС. Їхнє завдання — пояснити батькам, наскільки важливо розвивати соціальні навички для збереження психічного здоров'я та успіху дітей у майбутньому та підтримувати відносини.

Більшість експертів сходяться на думці, що навчання дитини з РАС соціальним навичкам необхідно розпочинати якомога раніше. Експерт у галузі розвитку соціальних навичок, автор програми PEERS Елізабет Логсон (Каліфорнійський університет, США) вважає, що участі дитини дошкільного віку з РАС в ігрових групах недостатньо для розвитку соціальних навичок. Для того щоб грати з іншими дітьми, необхідні не тільки мотивація (бажання грати), але і вміння дотримуватися черговості та підтримувати діалог, розуміння правил гри та багато іншого [3].

Нормотипові діти освоюють безліч важливих навичок у процесі гри. Дітям з РАС буває важко включитися в загальну гру, багато з них вважають за краще грати з предметами на самоті, а їх ігри можуть бути незвичайними, повторюваними та ригідними. Деяких дітей із РАС доводиться спочатку навчати переносити присутність інших дітей поблизу. Необхідно оцінити рівень розвитку ігрових здібностей дитини та поступово вчити її більш складним іграм. Дітей з РАС нерідко доводиться навчати ігровим діям з різними предметами — м'ячом, ляльками, машинками та залізницею, іграшковою фермою тощо. Ігрові заняття мають бути включені до програми навчання. Їх можна внести у візуальний розклад. Дитина також може обирати партнерів для ігор серед своїх однолітків. Важливо навчати дитину відповідним коментарям під час гри. Деякі батьки та педагоги вважають, що дітям з РАС слід уникати комп'ютерних ігор, оскільки вони посилюють їхню ізоляцію. Комп'ютерні ігри приваблюють багатьох дітей з РАС своєю передбачуваністю та повторюваністю. Однак дозволяти дитині годинами грати у комп'ютерні ігри не варто. Дитина може «заробляти» можливість пограти в комп'ютерну гру, виконуючи певні завдання або дотримуючись правил. Однак окрім досягнень у грі дитині знадобляться соціальні навички, яким її доведеться навчати окремо (розуміння черговості, вміння вести діалог; чекати на відповідь, коментувати ігрові дії та ін.).

Для успішної соціальної взаємодії необхідна здатність до саморегуляції, яка передбачає достатній рівень розуміння власних емоцій. Деяким дітям з аутизмом розвиток саморегуляції дається непросто — вони швидко засмучуються з незначних приводів, переживають, коли щось не виходить. Навчання дітей розуміння емоцій та навичок саморегуляції – серйозне завдання. Не менш важливим є навчання розуміння емоцій та соціальних сигналів інших людей. Використання того чи іншого підходу залежить від віку, особливостей комунікації, мотивації та рівня розвитку навичок дитини.

Дотримання соціальної дистанції — важлива соціальна навичка, яка також стосується безпеки (несподіване наближення іншої людини та її вторгнення в особистий простір можуть сприйматися як прояв агресії). Деяким дітям важко дотримуватись соціальної дистанції — вони або підходять надто близько, вторгаючись в особистий простір інших людей, або спілкуються з максимально далекої відстані. Візуальні підказки можуть допомогти зрозуміти, що таке прийнятна соціальна дистанція. Її можна позначити за допомогою ліній на підлозі (як правило, від співрозмовника розділяє нас відстань витягнутої руки).

Деякі діти говорять надто голосно чи надто тихо, що може ускладнювати їхнє спілкування з однолітками. Таких дітей потрібно навчати регулювання гучності голосу.

Дитині буває важко зрозуміти, навіщо вона має ділитися іграшками з іншими дітьми, а також усвідомити те, що вона може отримати улюблену іграшку назад.

Соціальні історії можуть бути корисним методом навчання дитини з РАС соціальним навичкам. Соціальні історії — це короткі розповіді про те, як слід поводитись у певній ситуації. Соціальні історії складаються для кожної дитини індивідуально, з урахуванням особливостей її розвитку та інтересів. Приклади тем для створення соціальних історій:

- я вмію ділитися іграшками;
- я вмію вітатись;
- я вмію грати з іншими дітьми;
- я вмію бути ввічливим із людьми;
- як я знайомлюся з іншими;
- що я роблю, коли серджуся на дітей.

Для навчання соціальним правилам необхідно використовувати ті ж методи, що і для навчання іншим навичкам: візуальна підтримка, підкріплення, спрощення та роз'яснення абстрактних концепцій тощо [1].

Програми розвитку соціальних навичок за участю однолітків показали високу ефективність у різних дослідженнях. Варто використовувати спеціальні підходи/програми для навчання дітей спілкуванню з особливими однолітками. Програма PAWSS була розроблена фахівцями з університету Нью-Мексико (США). Звичайних дітей краще навчати спілкуванню з дітьми з РАС у невеликих групах. Вони повинні мати можливість попрактикуватися у використанні різних стратегій, які пропонує програма PAWSS.

Це аббревіатура, де :

P. - positioning - дистанція, розташування в просторі. Для того, щоб почати спілкування, потрібно підійти до людини на прийнятну відстань і стати навпроти неї.

A. - ask - спитайте. Запросіть дитину до гри.

W. - wait - зачекайте. Дитині з РАС потрібно трохи більше часу, щоби відповісти.

S. - short - коротко. Намагайтеся використати короткі фрази. Це допоможе дитині з РАС зрозуміти, чого ви від неї хочете.

S. - simple - просто. Намагайтеся говорити простіше. Це допоможе дитині краще обробляти інформацію та відповідати вам. [2]

У світі існує чимало цікавих програм розвитку соціальних навичок для дітей з РАС, які передбачають участь однолітків. Досвід роботи інклюзивних освітніх закладів України показує високу ефективність таких програм. Розвиток соціальних навичок у дитини з РАС — найважливіше завдання, для вирішення якого необхідне поєднання зусиль сім'ї та фахівців, які працюють з дитиною. Навчання дитини в освітньому закладі — чудова можливість для розвитку та тренування соціальних навичок.

Література

1. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

2. Томас Хигби. Эффективные стратегии развития социальной игры у детей с РАС: URL: youtu.be/Chaf3EA0090

3. Laugeson E. A. Social Skills for Teenagers with Developmental and Autism Spectrum Disorders. The PEERS Treatment Manual. New York, NY: Routledge, 2010.

***

ІНТЕГРАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Лопуга Людмила Сергіївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Хлебик С. Р.

Проблема людей з інвалідністю, стає дедалі гострішою, актуальнішою внаслідок зростання захворюваності населення України і певної ізоляваності від навколишнього світу. Недостатня увага суспільства до цієї категорії людей, відсутність для них місць на ринку праці та певної індивідуальності суспільства щодо них не створюють, м'яко кажучи, умов для повноцінного формування в них активної життєвої позиції, стійкої позитивної самооцінки. У більшості інвалідів не формується стійкої довіри до соціального середовища, до пересічних людей.

Сьогодні у світі нараховується більше мільярда людей, які мають інвалідність. На даний час людей з інвалідністю понад 15 % населення нашої планети.

Люди з інвалідністю стикнулися із проблемою через різні причини. Ще додатково від 110 до 190 млн. мешканців планети — це дорослі та працездатні люди, які мають серйозні труднощі зі здоров'ям, що можуть призвести до розвитку інвалідності [2, с. 35].

Показники інвалідності невпинно зростають по всьому світу, що частково пояснюється глобальним старінням населення, поширенням неінфекційних захворювань та спалахом військових конфліктів на різних континентах.

Причин для цього багато: екологія, медицина, спосіб життя і поведінки матері під час вагітності, Чорнобильська АЕС і багато інших причин.

За В. Франклом, уродженим мотиваційним потягом, що є головною рушійною силою поведінки та розвитку особистості, є прагнення до пошуку та реалізації людиною особистісного життєвого сенсу. Продуктом реалізації цього сенсу є самоактуалізація особистості. Основними формами цієї реалізації, за В. Франклом, є процес діяльності та міжособистісне спілкування [6].

Найголовніша проблема – це ізолюваність людей з інвалідністю, не всі мають можливість навчатися в школі або на індивідуальній формі навчання.

В шкільній програмі є певні зрушення – це програма Марини Порошенко «Інклюзивна освіта». Завдяки даній програмі багато дітей з особливими освітніми потребами почали відвідувати школу і навчатися в соціумі [7].

До програми було внесено багато корективів, введено нову штатну одиницю – асистент вчителя. Великий плюс в даній програмі – це не тільки адаптація дітей з особливими освітніми потребами, а те що соціум зникає до особливих людей і в майбутньому будуть спілкуватися і сприймати їх адекватно.

Ще одна є велика проблема в недостатній увазі соціуму до даної категорії людей, відсутність для них робочих місць, не в усіх соціальних закладах є пандуси, - це не дає цим людям впевненості в собі і відсутність умов для їхнього розвитку та самооцінки.

У великої кількості людей з особливими освітніми потребами не має довіри до соціального середовища та пересічних людей.

Для того щоб адаптуватися у соціумі людям необхідно соціально – психологічна адаптація, яка обумовлена рівнем взаємодії, у тому числі спілкування з оточенням і активна життєдіяльність.

Наше суспільство і держава приділяють особливу увагу на людей з інвалідністю:

- працевлаштування людей з інвалідністю за спеціальностями;
- впровадження системи гарантованого замовлення для підприємств і організацій, де більше 20 % штату становлять люди з інвалідністю;
- впровадження технології поручительства громадських організацій перед роботодавцями та Фондом соціального захисту людей з інвалідністю;
- підбір громадськими організаціями необхідних кандидатур людей з інвалідністю для їх подальшого працевлаштування відповідно до опублікованих державними органами загальнодоступних списків вакансій для людей з інвалідністю від різних підприємств;
- укладення договорів між громадськими організаціями, що перемогли у відповідних конкурсах, Фондом соціального захисту людей з інвалідністю та роботодавцями, для яких ці громадські організації будуть підбирати людей з інвалідністю на вакантні місця [1, с. 15].

Але все ж для адекватного вирішення проблем людей з особливими потребами вище зазначеного списку буде недостатньо.

Корінь всіх проблем людей з інвалідністю полягає у відсутності механізму масового та економічно доцільного їх включення в громадсько-корисне життя. Поки в суспільстві не сформується стійке переконання в тому, що люди з інвалідністю це не тільки об'єкт проявів співчуття і гуманності, але й потужний потенціал для економічного, інтелектуального і творчого розвитку суспільства, проблеми цих людей у нас в країні кардинально не будуть вирішені.

Звичайно, для формування в суспільстві належного ставлення до людей з інвалідністю та запровадження ефективного механізму залучення цих людей до

суспільно-корисної діяльності необхідно спочатку затратити істотні матеріальні ресурси і виконати величезний пласт роботи.

Все це немисливо зробити без активної участі громадських організацій людей з інвалідністю [4, с. 72-75]. Громадський рух людей з інвалідністю являє собою джерело необхідних:

- трудових;
- інтелектуальних;
- матеріально-фінансових ресурсів.

Так, наприклад, організації людей з інвалідністю здатні вишукувати достатню кількість волонтерів, бо яка ж справжня мати не захоче своєю працею допомогти організації, тільки для того, щоб забезпечити гідне майбутнє своїй хворій дитині. Громадські організації здатні виробляти найбільш оптимальні ідеї щодо вирішення тих чи інших проблем людей з інвалідністю, бо хто, як не вони знають ці проблеми зсередини і можуть забезпечити максимальну життєздатність своїх ідей.

Все ті ж організації цілком здатні залучити необхідний обсяг матеріально-фінансових ресурсів у вигляді міжнародних грантів і благодійної допомоги.

Необхідно створити систему прозорого, технологічно відпрацьованої і економічно доцільної взаємодії громадських організацій з місцевою владою і комерційними структурами, яка всіляко стимулювала і розвивала б традиції милосердя та благодійності.

Інвалідність в сучасному світі — це справжній виклик для людини. Бар'єри, стереотипи, упереджене ставлення, дискримінація в освіті, в охороні здоров'я, в побуті, загроза бідності та соціальна неадаптованість — ось що чекає на людину із обмеженими можливостями. І дуже часто причина цього криється не в самій людині, а в суспільстві, яке її оточує.

Людина з інвалідністю стикається із безліччю проблем, які невідомі іншим людям. На додаток до безробіття, бідності, обмеженого доступу до соціальних благ, які відомі абсолютній більшості населення планети, додаються ще проблеми, які характерні тільки людям з інвалідністю. Ці проблеми, які в медичній літературі носять назву «бар'єрів», визначають те, наскільки відкритим для такої людини є навколишнє середовище та соціальне життя.

Люди з інвалідністю частіше за інших стикаються із дефіцитом необхідних медичних та реабілітаційних послуг, не мають належної моральної та фізичної підтримки — як з боку близьких, так і з боку суспільства в цілому.

Означені положення є вкрай актуальними для людей з інвалідністю, які з одного боку, вимагають до себе милосердного і толерантного ставлення, а з іншого — не мають повноцінних умов для самоактуалізації в суспільстві.

Література

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
2. Проект Трудового кодексу України (реєстраційний № 1108, текст законопроекту до другого читання від 10.12.2009 р.) URL: <http://www.rada.gov.ua>
3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 р. № 2–3. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 2. Ст. 36.
4. Лазор Л. І. Теоретичні і практичні проблеми співвідношення трудового законодавства України з міжнародним. Актуал. пробл. формування правової держави в Україні: до 50-ї річниці Конвенції про захист 126 прав людини та основних свобод: тези Всеук. наук.-прак. конф. молодих вчених / За ред. М. І. Панова, М. І. Бажанова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2000. С. 72–75.
5. Загальна декларація прав людини: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р., №217 А. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 93.ст. 3103.

6. Проблема людей з особливими потребами як гостра державна проблема.
URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/481>

7. Програма для учнів з особливими освітніми проблемами. URL:
<https://mon.gov.ua/ua/tag/dityam-z-osoblivimi-potrebami>

***

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ІНКЛЮЗИВНОСТІ МІСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

**Лук'яненко Владислава Вікторівна,
Іванюк Вікторія Сергіївна,
Білик Марина Михайлівна**

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Борисюк С. О.

У сучасних суспільствах XXI століття домінуючими моделями соціальних відносин щодо осіб з обмеженими можливостями є інклюзія, яка базується на повазі та визнанні індивідуальних людських відмінностей. Основна ідея інклюзивного підходу полягає в тому, що для того, щоб особистість адаптувалася до суспільних, соціальних, економічних відносин, суспільство має створювати відповідні умови для задоволення конкретних потреб кожної людини. Створення «безбар'єрного середовища» – це суспільне благо, яке тісно пов'язане з соціально-економічним розвитком усієї країни.

Забезпечення доступності міської інфраструктури має вирішальне значення, оскільки безпосередньо впливає на користування особами з інвалідністю та іншими маломобільними групами населення всім спектром прав людини; відіграє ключову роль у створенні інклюзивного суспільства, в якому люди з інвалідністю зможуть брати участь у повсякденному житті.

Створення інклюзивного (безбар'єрного) середовища в Україні традиційно розглядаються у контексті політики щодо людей з інвалідністю, представників маломобільних груп. Проте, розвинені держави вважають продуктивнішими ширші напрями політики щодо інклюзії та безбар'єрності, коли до цільових груп залучають не тільки осіб з функціональними порушеннями працездатності та інвалідністю [2].

Цільовими аудиторіями у реалізації державних стратегій, напрямів політики, заходів та проектів щодо запровадження безперешкодного життєвого середовища у соціальній, освітній сферах, просування комплексних підходів у запровадженні універсального дизайну, доступності інфраструктурних об'єктів є представники маломобільних груп, люди похилого віку, родини з дітьми до 6 років, діти та дорослі з інвалідністю. Для людей з інвалідністю, представників маломобільних груп залишається актуальною доступність транспортної, вуличної та соціальної інфраструктур. Родини з дітьми до 6 років мають аналогічні проблеми стосовно доступної інфраструктури. Для осіб похилого віку характерними є потреби у працевлаштуванні, освіті впродовж життя з метою працевлаштування та саморозвитку. Тому комплексні підходи, інтегровані програми в організації життєвого простору, впровадженні системних рішень для поступового зняття проблем доступу, ліпшої інтегрованості до суспільно-економічного життя представників різних груп громадян відкривають для суспільного розвитку України нові можливості, адже створення «безбар'єрного середовища» є суспільним благом і тісно пов'язане з соціальним та економічним розвитком країни в цілому [3].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) лише 20% народжених дітей умовно вважається здоровими, інші – або страждають порушеннями психофізичного розвитку, або знаходяться в стані між здоров'ям і хворобою.

Понад 1 мільярд людей живуть з певною формою інвалідності. Це дорівнює майже 15 % населення світу. Від 110 мільйонів (2,2 %) до 190 мільйонів (3,8 %) людей

віком від 15 років мають серйозні функціональні труднощі. Крім того, рівень інвалідності зростає через старіння населення та збільшення тягаря хронічних захворювань, а також війна (як то російсько-українська війна у теперішній час) [2].

За показниками аналітичної довідки тільки у ніжинській громаді протягом 2021-2022 років *вперше* встановлено інвалідність та призначено допомогу відповідно до Законів України: «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю»: за 2021 рік – 51 особа, за 2022 рік – 26 осіб; «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю»: за 2021 рік – 33 особи, за 2022 рік – 19 осіб. Зростаюча статистика наявності тільки в одній територіальній громаді людей з інвалідністю та тривала російсько-українська війна в Україні, яка впливає на збільшення кількості маломобільних осіб та людей з інвалідністю – все це визначило наш дослідницький інтерес щодо теми інклюзивності соціальної інфраструктури малого міста як умови реалізації прав людей з інвалідністю. Актуальність даної проблематики обґрунтовується не тільки визначеною у статистичних даних потребою, а ще й контекстом реалізації Концепції універсального дизайну [5] як в Україні, так і в інших розвинутих країнах світу.

Визнання прав людини з інвалідністю, її інтересів, потреб, надання допомоги у процесі соціалізації, забезпечення якісного проживання та життєдіяльності в умовах територіальної громади є важливим пріоритетом не тільки державного рівня, але й основними завданнями для місцевої влади.

На шляху євроінтеграції перед Україною постало завдання щодо покращення умов життя людей з інвалідністю та маломобільних груп населення. Не є таємницею те, що навіть зараз, у 2023 році, далеко не всі особи можуть комфортно проживати та пересуватись будівлями зі сходами, високими підйомами тощо.

Відповідно до законодавства України [1; 4], під час проєктування житлових і промислових будівель, як і при переобладнанні, ремонті, реконструкції існуючих житлових будинків і громадських будівель, обов'язковим є повне дотримання вимог безпеки, доступності та зручності використання таких будівель і споруд. Забезпечення доступного середовища для маломобільних груп населення, включаючи осіб з інвалідністю, є одним із соціально-економічних завдань, яке зачіпає права і потреби мільйонів громадян країни.

Хоча національна законодавча та нормативно-правова база щодо забезпечення інтеграції людей з інвалідністю у суспільне життя та реалізації принципу інклюзивності у практичній діяльності в основному відповідає міжнародній практиці та потребам користувачів, існує низький рівень культурної обізнаності щодо природи та важливості створення доступних просторів. Тому є потреба посилити освітні кампанії та подолати дискримінацію людей з інвалідністю у питанні безперешкодного доступу до інфраструктури місця їх проживання. Нагальність забезпечення інклюзивності простору проживання маломобільних груп населення обґрунтовується потребою бути готовою кожній громаді до зростання кількості маломобільних груп населення під час російсько-української війни у контексті реалізації Національної стратегії створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [4].

Діяльність органів місцевого самоуправління територіальної громади, як на регіональному так і державному рівнях, щодо людей з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їх прав і можливостей брати участь у суспільному житті нарівні з іншими громадянами, зокрема: визначати та усувати бар'єри та бар'єри для забезпечення прав та задоволення потреб, у тому числі пов'язаних із доступом до об'єктів громадського та громадського призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього обслуговування, інформації та зв'язку, з урахуванням індивідуальних можливостей, можливостей та інтересів – освіта, робота, спорт і фізичні вправи; охорона здоров'я;

соціально забезпечення; забезпечення виконання індивідуальних програм реабілітації осіб з інвалідністю; надати адаптоване житло.

Отже, висвітлення та вивчення проблеми інклюзивності та основних аспектів доступності соціальної інфраструктури міста, покращення життєдіяльності маломобільних мешканців територіальної громади загалом та людей з інвалідністю, зокрема, можуть бути використані для розбудови безбар'єрного простору міської територіальної громади через ознайомлення органів місцевого самоврядування з рекомендаціями покращення доступності основних будівель соціального використання, дослідження та представлення їх результатів на засіданнях профільних депутатських комісій (освіти, культури, соціального захисту) та використання їх при написанні соціальних проєктів. А загальний аналіз сучасного стану доступності соціальної інфраструктури міста та ефективності її розбудови є запорукою поліпшення якості життєдіяльності людей з інвалідністю, маломобільних мешканців в умовах територіальної громади.

Література

1. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
2. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України: аналіт. доп. / [Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А.]. Київ: НІСД, 2020. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/dopovid.pdf>
3. Соціальна інфраструктура. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/](https://uk.wikipedia.org/wiki/https://uk.wikipedia.org/wiki/)
4. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 10.04.2021р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
5. Азін В. О., Байда Л. Ю., Грибальський Я. В., Красюкова-Еннс О. В. Доступність та універсальний дизайн: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової, Еннс О. В. Київ, 2013. URL: https://ud.org.ua/images/pdf/Dostupnist_ta_universalniy_dizayn.pdf

***

ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ТРАДИЦІЇ ІНІЦІАЦІЇ ЖІНКИ В ПЕРІОД ХІХ-ХХ СТОЛІТТЯ

Максименко Віра Іванівна,

Кортєва Дар'я Вікторівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Досліджуючи тему українських народніх традицій ініціації жінки в період ХІХ–ХХ століття, потрібно визначитися з поняттям «ініціація».

Кожна жінка проходить свій життєвий шлях і стикається з випробуваннями, з якими кожна по-своєму справляється, набуває власного досвіду. Дівчатка виростають, дорослішають, таким чином проходять шлях ініціації Жінки. У Вікіпедії ініціація (від лат. *initium*, прикметник від *initiare* – «починати») – початок, початкова стадія чого-небудь, а в словнику ініці́ація (лат. *initiatio*), посвячення – один з обрядів переходу, що знаменує перехід індивідуума на новий рівень розвитку в рамках якої-небудь громадської групи.

У всіх стародавніх громадах, суспільствах жіноча ініціація була найважливішою частиною життя жінки. Були ритуали, посвяти, традиції, метою яких було усвідомлення, що з дівчинки ти перетворюєшся в жінку. У наш час подібні практики практично втрачені. Існує думка, що для того, щоб бути щасливою і реалізованою в соціумі жінкою, треба стати Жінкою Справжньою. Тобто такою, у якої розвинулися і проявилися усі жіночі вміння та якості: ніжність, доброта, вміння виконувати роль берегині вогнища, бути господинею, створювати приємну атмосферу в домі і поруч з собою, рятувати своєю красою світ,

надихати, чарувати і захоплювати собою, бути мудрою, згладжувати конфліктні ситуації, наповнювати все навколо любов'ю і життєвою енергією тощо.

Щоб прослідкувати у традиціях українців жіночу ініціацію, ми вивчали фольклор українців, народні літературні та пісенні твори, танці, живопис народного костюма тощо. На прикладі одягу, який шила і створювала жінка в період ХІХ-ХХ століття, спостерігаємо різні мотиви орнаментів, а саме рослинні, геометричні, зооморфні на одязі українців, композиції, кольори, які передавалися з покоління в покоління, і ставали традиційними. Вишивка та мереживо на одязі - свідоцтво мистецького смаку та майстерності українських жінок, бо саме вони створювали неповторну красу.

Традиційні головні убори наших бабусь, дівчат, молодичок та старших жінок та способи їх зав'язування також були різними. Зокрема, дівчата носили стрічки та віночки; молодички – хустки та намітки, а жінки старшого віку здебільшого носили лише намітку.

Сучасні етнографи зазначають, що у давнину великі хустки з тонкого полотна на ярмарках коштували недешево. Саме тому найкращі хустки великого розміру носили тільки заможні люди і, зазвичай, тільки на великі свята - Паску чи Різдво. Хустку купляв батько дочці на весілля, або ж дуже добрий господар - своїй дружині. Саме тому хустка була не просто обов'язковим головним убором для заміжніх жінок, а й особливим сакральним предметом, реліквією, що передавалась із покоління в покоління.

Наскільки хустка була вишуканою, то, відповідно, заможною була і родина цієї жінки. Молоді дівчата носили білі або яскраві хустки, старші жінки – темні, а вдови – лише чорні. Хустки також мали різний розмір: маленькі були більш повсякденними, великі одягалися на голову, а на грудях закручувались, щоб було тепло. Наприклад, якщо жінка несла маленьку дитину, то закутувала в неї і дитя, і себе.

Із вище сказаного, можна зробити висновки, що українська хустка як ознака ініціації жінки в період ХІХ-ХХ століття не втратила своєї актуальності і сьогодні.

У сучасному світі прояви традицій жіночої ініціації дуже розмиті, але більшість українок, від наймолодшої до найстаршої, мають традиційну українську хустку у своєму гардеробі. Приємно спостерігати, як маленькі і дівчатка-підлітки та їх мами на Різдвяний святвечір та Коляду одягають на голову або покривають плечі українською хусткою. Цей автентичний аксесуар з новими сучасними і колоритними візерунками надає нашим українкам колоритного образу та впевненості в собі. Вони завойовують прихильність не тільки українок, а і молодиць усього світу. Бо хустка є символом прихильності, любові, вірності, прощання, скорботи, оберегом і важливим ритуальним предметом. Це невід'ємна частина української культурної спадщини.

Література

1. Балушок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян. Л.; Нью-Йорк, 1998. 216 с.
2. Балушок В. Г. / Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2022.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 1993. 432 с.
4. Косміна О. Ю. Традиційне вбрання українців. Київ: Балтія–Друк, 2008. 160 с.
5. Культура і побут населення України: навч. посіб. для вузів / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.; ред. С. В. Головка. Вид. 2-ге, доп. та перероб. Київ: Либідь, 1993. 284 с.
6. Ніколаєва Т. О. Український костюм. Надія на ренесанс. Київ: Дніпро, 2005. 320 с.
7. Українське народознавство: навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів: Фенікс 1994. 608 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

В УКРАЇНІ

Могилевець Наталія Леонідівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів,

Науковий керівник – канд. пед. наук,
проф. Завацька Л. М.

Актуальність теми «Нормативно-правова база організації інклюзивного навчання в Україні» пов'язана, насамперед, з тим, що становлення інклюзивної освіти в нашій державі відбувається поступово та будь-які зміни вимагають постійного оновлення законодавства.

Українські науковці активно досліджують тему організації інклюзивного навчання в закладах освіти і визначення категорій освітніх труднощів та рівнів підтримки осіб з ООП: Данілавичюте Е., Довгопола К., Жук В., Ільяна В., Колупаєва А., Костенко Т., Курінна В., Литовченко С., Мартинюк З., Набоченко О., Недозим І., Прохоренко Л., Рібцун Ю., Трикоз С., Трофименко Л., Чеботарьова О., Ярмола Н.

Інклюзивна освіта – перший крок до визнання ціннісної значимості і поваги до особистості кожної дитини, прийняття її індивідуальності й неповторності, забезпечення її подальшого повноцінного та гідного життя в суспільстві. Сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх своїх членів у різні види діяльності, поваги прав і свобод кожної окремої людини, забезпечення необхідних гарантій безпеки, свободи і рівноправності.

Інклюзивна освіта – це створення в спільному просторі особливого підходу до навчання дитини з особливими освітніми потребами, який передбачає додаткові елементи навчального процесу – індивідуальний план розвитку дитини, спеціально облаштоване місце та належні умови для неї.

Процес запровадження інклюзивної освіти в Україні розпочався в кінці 2009 року, коли Верховна Рада ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, яка набула чинності на території нашої держави 6 березня 2010 року, що зобов'язало Уряд забезпечити реалізацію прав осіб з інвалідністю у тому числі на освіту [1].

У цей період були затверджені перші нормативно-правові документи: Концепція розвитку інклюзивної освіти (затверджена Наказом МОН України від 01.10.2010 року № 912), в змісті якої визначені шляхи впровадження інклюзивної освіти, Постанова Кабінету Міністрів України про затвердження «Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серпня 2011 року № 872 (яка на сьогоднішній день втратила чинність).

Україна обрала інтеграцію до європейського простору, що передбачає основною формою здобуття освіти дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) – інклюзивне навчання [1].

Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [5].

Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [5].

За ініціативи Фонду Порошенка у липні 2016 року у Запорізькій області стартував науково-практичний проєкт «Інклюзивна освіта – рівень свідомості нації», результати якого довели необхідність впровадження інклюзивної освіти на всій території нашої держави [1].

Уже в березні 2017 року Національною радою реформ було рекомендовано МОН затвердити положення про установу, яка здійснюватиме супровід і оцінку дітей з ООП, що було реалізовано в Постанові від 12 липня 2017 р. № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» [3].

Закон України «Про освіту», який набрав чинності у вересні 2017 року зобов'язує керівників закладів загальної середньої освіти на підставі письмового звернення батьків утворювати інклюзивні класи. В цьому Законі вперше надається визначення таких термінів, як: «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне навчання», «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивне освітнє середовище», «індивідуальна освітня траєкторія», «психолого-педагогічний супровід» тощо [5].

Психолого-педагогічний супровід — це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку [5].

Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти з інклюзивним навчанням – це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум.

Постановою від 14 лютого 2017 р. № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» визначено Порядок та умови надання субвенції.

Наказом МОН від 08.06.2018 № 609 Затверджено Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти.

Вдосконалюючи нормативно-правову базу організації інклюзивного навчання Кабінетом Міністрів України протягом 2019 – 2021 років було прийнято ряд Постанов: «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти», «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (нова, чинна), «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти», «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах фахової передвищої освіти», «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти», регламентуючи впровадження на всіх рівнях здобуття освіти для осіб з ООП [2, 4].

З метою переходу від медичної до психолого-педагогічної моделі супроводу дитини з особливими освітніми потребами у 2021 році фахівцями МОН було розроблено Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типологій) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі та Методичні рекомендації щодо визначення освітніх труднощів та рівнів підтримки у дітей раннього та дошкільного віку [6, 7].

Отже, із впровадженням інклюзивної освіти в Україні на всіх рівнях: від закладів дошкільної освіти до закладів вищої освіти, з метою реалізації права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття освіти було прийнято ряд законодавчих документів, які регламентують інклюзивні процеси в нашій державі та постійно оновлюються відповідно до європейських стандартів.

Література

1. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навч. посіб. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.

2. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

3. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова від 12 липня 2017 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>

4. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти: ПОСТАНОВА від 10 квітня 2019 р. № 530. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text>

5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

6. Прохоренко Л. І., Ярмола Н. А, Набоченко О. О. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типологій) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі. Національна академія педагогічних наук України. Київ. 2021.

7. Прохоренко Л. І., Ярмола Н. А, Набоченко О. О. Методичні рекомендації щодо визначення освітніх труднощів та рівнів підтримки у дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ. 2022.

***

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ТА ДОДАТКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Ожема Анастасія Олександрівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Новгородський Р. Г.

У сучасному світі використання альтернативних та додаткових засобів комунікації стає все більш актуальним у сфері освіти. Альтернативна комунікація використовується для спілкування з особами, які мають обмеження у мовленні або нездатні використовувати мовлення взагалі. Додаткова комунікація, у свою чергу, допомагає підтримувати та збагачувати комунікацію людей, які мають мовленнєві навички, але потребують додаткової підтримки. У даному рефераті розглянемо особливості використання альтернативної та додаткової комунікації в закладах освіти.

Дослідження та практичний досвід науковців підтверджують, що використання альтернативної комунікації у дітей не заважає розвитку мовлення, а навпаки, може сприяти його розвитку. Ряд вчених, таких як В. Лебединський, О. Богдашина, О. Нікольська, Л. Каннер, С. Мнухін, Т. Скрипник, Д. Шульженко та інші, присвятили свої дослідження цій темі та внесли важливий внесок у вирішення різних аспектів цього питання.

Альтернативна та допоміжна комунікація (АДК) – це сфера зусиль, спрямованих на задоволення комунікативних та інших, пов'язаних із цим, потреб людей, які зазнають значних і складних порушень спілкування. Її мета – досягти максимально ефективної комунікації для особистості з метою максимізації її потенціалу та забезпечення максимально високої якості життя [1]. Можемо сказати, що альтернативні та додаткові засоби комунікації – це відповідний набір інструментів і стратегій, які людина використовує для вирішення повсякденних комунікативних проблем, зокрема в навчально-виховному процесі.

Використання альтернативної та додаткової комунікації в закладах освіти має важливу роль у сприянні доступності навчання для всіх учнів. Це особливо важливо для дітей з особливими освітніми потребами, які мають різні види мовленнєвих порушень, дітей з розладами аутистичного спектру, розлади розумового розвитку та інші. Використання альтернативної комунікації дозволяє цим дітям виражати свої думки, запитання та потреби, що сприяє їхньому активному залученню до навчального процесу.

Додаткова комунікація також має велике значення в освітньому середовищі. Вона допомагає учням розвивати навички спілкування, вираження своїх думок і почуттів, а також взаємодіяти зі своїми однокласниками та вчителями. Наприклад, використання візуальних засобів комунікації, таких як таблиці з символами або піктограми, може допомогти учням засвоїти новий матеріал, зрозуміти інструкції та активно брати участь у діалозі з іншими учасниками навчального процесу.

Використання альтернативної та додаткової комунікації в закладах освіти має ряд важливих аспектів, які варто враховувати:

1. Педагогічна підтримка: один з ключових аспектів використання альтернативної та додаткової комунікації в закладах освіти - це наявність педагогічної підтримки. Педагоги повинні бути ознайомлені з різними методами та засобами альтернативної комунікації, а також мати достатні знання та навички для їх ефективного використання. Це може включати навчання педагогів спеціальним методикам, співпрацю зі спеціалістами в галузі альтернативної комунікації, а також створення індивідуальних планів та програм для учнів з особливими потребами.

2. Інклюзивне середовище: використання альтернативної та додаткової комунікації сприяє створенню інклюзивного середовища в освітніх закладах. Це означає, що всі учні мають можливість активно брати участь у навчальному процесі та спілкуватися один з одним. Школи та інші заклади освіти повинні забезпечувати наявність необхідних засобів комунікації для учнів з різними порушеннями, а також створювати сприятливі умови для їх використання.

3. Інструменти та технології: з розвитком технологій з'являються нові можливості для використання альтернативної та додаткової комунікації в освітніх закладах. Так інструменти дозволяють створювати інтерактивні та індивідуалізовані засоби комунікації для учнів. Наприклад, програми з піктограмами, мовленнєві синтезатори, спеціальні додатки та інші технології можуть бути використані для полегшення спілкування та вираження думок учнів.

4. Індивідуалізація підходу: використання альтернативної та додаткової комунікації в освітніх закладах дозволяє індивідуалізувати підхід до навчання і спілкування з учнями. Кожен учень має свої унікальні потреби та способи комунікації, і використання альтернативних засобів може допомогти підлаштувати навчальні матеріали та комунікаційні стратегії до конкретних потреб кожного учня.

5. Розвиток комунікативних навичок: використання альтернативної та додаткової комунікації сприяє розвитку комунікативних навичок учнів. Вони вчаться виражати свої думки, потреби і почуття, навчаються слухати і розуміти інших людей, а також взаємодіяти з ними. Це сприяє покращенню загальної комунікативної компетентності учнів і сприяє їх соціальному та академічному розвитку.

Освітній процес, заснований на принципах альтернативної та додаткової комунікації (АДК), сприяє розвитку мовлення учнів з особливими освітніми потребами. Застосування АДК надає їм можливість краще сприймати навчальну інформацію, розвиває навчальні навички та інтелектуальний потенціал, а також сприяє їхній пізнавальній активності, соціальному та особистісному розвитку. Це в свою чергу підвищує загальний рівень обізнаності учнів і має позитивний вплив на їх успішність в окремих дисциплінах [2].

Діти, які не мають активного вербального мовлення з різних причин, за допомогою АДК стають активними учасниками навчального процесу. Вони здатні сприймати, обробляти та розуміти надану інформацію, а також висловлювати свої думки і передавати їх суть іншим дітям у класі. Застосування АДК відкриває їм можливість активної взаємодії з навчальним матеріалом та спілкування з однолітками [2]. Таким чином, АДК не лише сприяє розвитку мовлення учнів з особливими освітніми потребами, але і дає їм можливість активно брати участь у

навчальному процесі, розвивати свої когнітивні та соціальні здібності, а також сприяє їхньому особистісному зростанню.

Крім того, використання альтернативної та додаткової комунікації сприяє розвитку творчого мислення учнів. Це дозволяє їм виявити свої здібності та потенціал у навчанні, залучає до різноманітних активностей та завдань, що сприяє розвитку критичного мислення, проблемного мислення та здатності до самостійного вирішення завдань. Використання альтернативної та додаткової комунікації також сприяє розширенню можливостей навчання та викладання. Вона дозволяє вчителям використовувати різноманітні підходи і методи, які враховують потреби різних типів учнів.

Однак, важливо пам'ятати, що використання альтернативної та додаткової комунікації повинно бути інтегровано в загальну освітню практику та здійснюватися з урахуванням потреб кожного конкретного учня. Розробка індивідуальних планів, співпраця з батьками та спеціалістами, постійне оновлення та вдосконалення підходів - це важливі кроки у забезпеченні успіху використання альтернативної та додаткової комунікації в закладах освіти. Шляхом експериментування з різними засобами комунікації, учні можуть відкривати нові способи виразу своїх думок та ідей, що сприяє їх творчому розвитку та самовираженню.

Загалом, використання альтернативної та додаткової комунікації в закладах освіти має позитивний вплив на навчання, розвиток соціальних навичок та самоствердження учнів з особливими потребами. Це сприяє створенню включаючого освітнього середовища, де кожен учень має можливість розкрити свій потенціал та активно брати участь у навчанні та спілкуванні з оточуючими.

Таким чином, альтернативна комунікація включає в себе використання різних засобів і методів для спілкування з людьми, у яких є порушення у мовленні. Це можуть бути жести, міміка, картки з символами, піктограми, комп'ютерні програми та інші засоби. Використання альтернативної комунікації в закладах освіти дозволяє дітям та молоді з різними порушеннями мовлення активно брати участь у навчальному процесі та взаємодіяти з оточуючими.

Література

1. Казачінер О. С., Гордієнко І. В., Цись О. В. Стан проблеми використання альтернативної та допоміжної комунікації дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку в Україні. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. Випуск 22. Т. 1. 2020. С.60–64.

2. Про методичні рекомендації «Використання методів альтернативної та додаткової комунікації у закладах освіти» / Укладачі: Л. С. Самсонова, М. В. Дмитрієва, М. С. Чайка, Г. В. Усатенко та ін. МОН України №4/2373-22 від 09.09.2022. 14 арк. (дата звернення 10.05.2023 р.) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2022/09/14/List-4.2373-22-09.09.2022-Pro.metod.rekom.14.09.2022.pdf>

3. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посіб. Київ: ФОП Усатенко Г. В., 2021. 80 с.

***

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

**Опанасюк Катерина Романівна,
Мельник Світлана Василівна**

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Наук.керівники - канд. пед. наук, доц.
Новгородський Р. Г., канд. психол. наук,
доц. Ковтун А. Ю.

Сьогодні багатьох науковців привертає увагу проблема розвитку комунікації дітей з розладами аутистичного спектру, серед яких можна виділити Л. Каннера, О. Нікольську, С. Морозову, О. Мастюкову, Л.Нурієву, Г.Хворову, А.Хаустова, О.Літвінову, І. Мамайчук, І. Логвінову, Т. Скрипник, В.Тарасуна, С. Коноплясту, К. Островську, М. Шеремет, Д. Шульженка, Н.Базиму та ін. Деякі з них вважають, що у цих дітей обмеження в комунікації виникають не через незацікавленість, а через обмежені можливості моделювання поведінки залежно від ситуації. Інші дослідники стверджують, що у цих дітей недостатньо розвинена внутрішня комунікативна мотивація та потреба у спілкуванні, що проявляються вже з раннього дитинства.

Комунікативна діяльність передбачає, що дитина має реагувати на зовнішні стимули, наприклад, на запитання від інших людей, за допомогою вербальної або невербальної відповіді. Ця взаємодія сприяє формуванню комунікації. Мовні розлади можуть мати різні причини, включаючи генетичні, біологічні, соціальні фактори та наявність супутніх захворювань. У структурі аутистичних розладів велике значення відводиться саме проблемам комунікативної сфери. Незалежно від того, коли дитина починає говорити та наскільки розвинуте її мовлення, вона використовує мову не для спілкування з іншими, а скоріше для вираження своїх потреб з метою їх задоволення.

У науковому обігу можемо зустріти різноманітні класифікації форм порушень мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру, зокрема: 1. Первинний мутизм: дитина не проявляє жодних вокалізацій з самого початку розвитку. 2. Формально "правильний" мовленнєвий розвиток до 2-2,5 років, за яким настає глибокий розпад і перехід до мутизму. 3. Формально "правильний" мовленнєвий розвиток до 2-2,5 років, але потім настає регрес (у віці від 2,5 до 6 років) і спостерігається регресивно спотворена динаміка, яка може тривати до 5-7 років. 4. Затримка або недорозвинення мовлення, поєднані із спотворенням. 5. Спотворений мовленнєвий розвиток.

Потрібно сказати, що порушення мовленнєвого характеру при РАС можуть проявлятися в різних формах, залежно від індивідуальних особливостей самої дитини. Відсутність можливості ефективного спілкування з оточуючим світом та людьми, яке часто спостерігається у ранньому дитинстві, має значний вплив на всі аспекти психічного розвитку і значно ускладнює соціальну адаптацію. Батькам дітей з розладом аутистичного спектра (РАС) відсутність мовлення є першим тривожним сигналом, що змушує їх звертатися до фахівців, таких як логопед, дефектолог, психолог, психоневролог або невролог, для отримання допомоги.

Перед тим як дитина починає використовувати слова для комунікації, вона спочатку вивчає набір загальноприйнятих звуків і жестів, які допомагають виразити її наміри. Ці звуки і жести виникають з функціональних дій, таких як намагання досягти чогось, схопити, відсторонитися, а згодом - наслідування нових поведінкових зразків з загальноприйнятим значенням, таких як привітання, прощання, демонстрації та вказівки [2, с.7-8]. На початковому етапі навчання, жести та слова, які дитина сприймає, мають пряме буквальне значення і не містять символічної складової. Однак, протягом другого року життя дитини відбувається прогрес у її здатності до символізації, що означає заміну одного предмету або ідеї іншим, який може виконувати

ті самі функції або мати ту саму семантику. Цей етап розвитку є важливим для формування словникового запасу та символічної гри в цей період розвитку [2, с. 7-8].

Важливо відмітити, що діти віком від 2-3 років з розладами аутистичного спектру можуть мати порушення в усіх формах комунікації, як довербальної, так і вербальної. У цьому контексті дослідження А. Леонтьєва в його теорії діяльності є дуже значущими, оскільки вони пропонують послідовність етапів, необхідних для розвитку комунікативних навичок у дітей: набуття базових засобів комунікації, таких як посмішки, рухи і звуки; розвиток навичок невербальної комунікації, таких як пози, жести та вирази обличчя, а також предметна комунікація; вивчення мовленнєвих операцій для отримання більш детальної інформації про навколишній світ, управління власною поведінкою та розв'язання проблемних ситуацій; використання мови є основним інструментом вербальної комунікації, оскільки мова є знаковою системою, що передбачає засвоєння мови; вербальна комунікація може бути більш розвиненою, ніж невербальна комунікація, проте вона не може повністю замінити останню. Розвиток вербальної комунікації ґрунтується на невербальній взаємодії.

Зазвичай, вербальна комунікація відбувається у формі діалогу, і тому одним з найважливіших комунікативних вмінь є адекватна реакція та відповідь на висловлювання співрозмовника, а також здатність підтримувати розмову на певну тему.

Невербальна комунікація, натомість, використовує різні форми міміки, жестів, пантоміми та інших візуальних засобів спілкування, а не словесну мову. Це може включати тактильні, зорові, слухові, нюхові та інші відчуття й образи, які людина отримує від іншої особи. Більшість невербальних форм спілкування виникають природно і дозволяють людині взаємодіяти та досягати порозуміння на емоційному та поведінковому рівнях.

Варто відзначити, що порушення комунікативної діяльності мають значні відмінності, коли мова йде про розлади мовлення та розлади аутистичного спектру. У дітей з порушенням мовлення, спричиненим іншими факторами, можна спостерігати спроби компенсувати його за допомогою жестів та міміки, тоді як у дітей з аутизмом ця компенсація не є типовою. Діти з аутистичним спектром характеризуються порушенням прагматичного аспекту мовлення, а найбільші труднощі виникають у розумінні мовлення. Крім того, для дітей з аутизмом характерною є їхня нездатність самостійно розпочинати та підтримувати розмову, незалежно від рівня розвитку їх мовленнєвих навичок

Дослідження, проведені Т. Скрипник, М. Шеремет, Д. Шульженко та іншими, свідчать про порушення формування різних видів вербального та невербального спілкування у дітей з аутистичними розладами ще на ранньому етапі дитинства. Наприклад, такі діти можуть не випускати звуки або лепет протягом періоду, коли це, зазвичай, відбувається, або починати проявляти ці форми спілкування значно пізніше. Вони не розвивають належної здатності наслідувати звуки, слова або дії. Перші посмішки не спрямовані на конкретну особу, а діти не фіксують погляд на обличчях інших, що заважає їм встановлювати прямий зоровий контакт "очі в очі". Діти можуть проводити тривалий час, зачаровано спостерігаючи за одним предметом, тоді як їхня взаємодія з навколишнім середовищем проявляється дуже слабо і байдуже. Вони можуть бути напруженими під час годування, не висловлюють бажання бути піднятими на руки і, на жаль, не виявляють бажання взаємодіяти зі своїми батьками [3; 4].

В сучасних дослідженнях розладів аутистичного спектру, що торкаються проблем комунікації дітей з РАС найбільш характерними ознаками порушень мовлення виділяють наступні: проблеми з контактністю, нестійкий інтерес до взаємодії, знижений інтерес до ініціювання спілкування, вибіркова реакція на звернення, на власне ім'я, складнощі в діалозі, специфічні особливості розвитку мовлення, такі як мутизм, наявність ехолалій, велика кількість слів-штампів і фраз-штампів, відтворення

віршованих фрагментів та пісень без повного розуміння, недостатній лексичний запас та обмежене розуміння та дотримання лексико-граматичних норм рідної мови, проблеми з вживанням особових займенників, буквально сприйняття значення слів, використання неологізмів, порушення просодичних компонентів мовлення (таких як тон, швидкість, ритм та інтонація), порушення логічності та повноти зв'язного висловлювання. Наприклад, ехолалія є частим явищем у дітей з розладами аутистичного спектру, і полягає в повторенні слів, які були вимовлені іншою людиною. Спочатку, коли дитина починає використовувати ехолалії, вона просто повторює чужі слова, не маючи розуміння їх значення та не маючи комунікативного наміру.

Таким чином, на основі наукових джерел, ми прийшли до висновку, що діти з розладами аутистичного спектру мають складнощі з ефективним використанням мови у соціальному та комунікативному контексті, особливо в складних ситуаціях, таких як ініціювання та підтримання спілкування.

Література

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.,
2. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» / Наук. кер. та заг. ред. Т. В. Скрипник. Київ: 2013, 200 с.
3. Розвиток комунікації у дітей з аутизмом: методичні рекомендації / Т. О. Куценко. Київ: 28 с.
4. Шеремет М. К. Розвиток мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку: навч.-метод. посіб. Київ: ДІА. 2017. 192 с.
5. Шульженко Д. І. Аутизм – не вирок. Львів: Кальварія, 2010. 224 с.

***

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ МИСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

Опришко Сергій Васильович

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Борисюк С. О.

Питання інтегрування дітей з обмеженими можливостями у освітній простір закладів різного спрямування є одним з напрямів гуманізації усієї системи освіти. Визначальним пріоритетом державної політики є створення умов для здобуття учнями з особливими освітніми потребами якісної освіти відповідно до їх індивідуальних можливостей. Разом з приєднанням до основних міжнародних договорів із захисту прав людини, Україна взяла на себе зобов'язання з дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами. Це зумовило суттєві зміни у стратегічних напрямах діяльності Міністерства освіти і науки щодо забезпечення прав дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту, всебічний розвиток та активну участь у житті суспільства.

Інклюзія передбачає створення освітнього середовища, яке відповідає потребам і можливостям кожної особистості, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Ми погоджуємося з думкою дослідниці А. Колупаєвої, яка зауважує, що ми повинні зробити систему достатньо гнучкою, аби вона могла відповідати різним запитам людей. Однак, якщо ми розуміємо інклюзію як трансформацію, ми повинні докорінним чином змінити наше ставлення до різноманіття людської спільноти, яка є в освітній системі [4].

У зв'язку з нестабільністю та невизначеністю практично усіх сфер життєдіяльності людини особливого значення набуває запровадження сучасних моделей організації освітнього процесу з використанням творчого потенціалу мистецтва (фольклору, музичного театру, арт-терапії, метафоричних зображень та інші) з метою

попередження емоційного дискомфорту, створення позитивної мотивації на заняттях зі школярами в умовах інклюзивної освіти. Пріоритетними мають стати як рівень освіти учня загалом, так і особистісні якості самого педагога: толерантність, емпатія, життєва мудрість, шляхетність тощо. Важливим є емоційний контент корекційної освіти, адже, на переконання Л. Беземчук емоційні переживання активізують пізнавальні процеси, визначаючи тим самим успішність будь-якої діяльності [1].

На переконання І. Ярмошук, естетичний розвиток особистості значною мірою може зумовлювати розвиток її емоцій та почуттів. Естетичні почуття – це відчуття краси в явищах природи, у праці, у гармонії барв, звуків і рухів. Гармонійна злагожденість в об'єктах цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія пов'язані з почуттям приємного, насолодою, яка глибоко переживається та збагачує душу. Не тільки у мисленні, а й у почуттях людина стверджує себе в предметному світі [5].

У вирішенні зазначених задач беруть участь різні освітні ланки, зокрема позашкільна освіта, що завдяки власним специфічним характеристикам є не лише ефективним інститутом соціалізації дітей та молоді, який володіє суттєвим соціально-педагогічним потенціалом, але також однією з найбільш мобільних ланок у загальній системі освіти України. Відповідно, заклади позашкільної освіти реалізують актуальні (такі, що відповідають сучасним соціокультурним тенденціям) напрями роботи з дітьми та молоддю, зокрема з дітьми, що мають психофізичні порушення.

Створення сприятливих умов для здобуття додаткової освіти і соціалізації дітей та молоді з особливими потребами доцільно розглядати як один із актуальних напрямів реалізації соціально-педагогічного потенціалу позашкільних навчальних закладів; можливо визначити умовні моделі залучення дітей та молоді з особливими потребами до позашкільної освіти.

Перша модель визначає реалізацію соціально-педагогічних задач у процесі освітньої діяльності гуртків (творчих об'єднань) соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти (створення і реалізація в закладі відповідних навчальних програм, проєктів тощо).

Прикладом такої моделі можна розглядати досвід організації роботи з дітьми з психофізичними порушеннями дитячого оздоровчо-екологічного центру Оболонського району м. Києва, у якому створено і апробовано комплексну навчальну програму «Шляхи соціалізації дітей та молоді з особливими потребами» [2]. Відповідну програму розраховано на учнів з інвалідністю, які потребують соціально-реабілітаційної допомоги; передбачено інтеграцію учнівської молоді з особливими потребами в звичайні гуртки позашкільного закладу, таким чином, в основі програми покладено принципи інклюзивного навчання. Комплексна програма складається з окремих блоків навчальних програм, які можливо компанувати залежно від типу позашкільного закладу та його концепції, зокрема: I. Оздоровчо-профілактичний блок: «Оздоровча гімнастика»; «Оздоровча хореографія»; «Танці на візках». II. Мистецький блок: «Малювання та ліплення»; «Художня вишивка»; «Оздоровлення музикою»; «Мистецькі бесіди»; «Чарівна скринька» (декоративно-ужиткове мистецтво); «Комп'ютерна графіка» (програмування для дітей з порушеннями інтелекту; порушеннями опорно-рухового апарату (ДЦП); порушеннями зору).

III. Соціально-реабілітаційний блок: «Саморозвиток та взаємодопомога»; «Зроби сам» (профорієнтація); «Активна реабілітація інвалідів на візках» [2].

Гуртківці можуть випробувати себе в різних видах мистецької діяльності та обрати для себе напрям, який їм найбільш цікавий

Іншим варіантом моделі залучення дітей з ООП до позашкільних закладів мистецького спрямування є співробітництво позашкільного навчального закладу з установами для дітей з особливими потребами: спеціальними навчальними закладами (дошкільні, загальноосвітні заклади, навчально-виховні комплекси), оздоровчими центрами, молодіжними центрами реабілітації людей з інвалідністю

тощо) щодо реалізації спільних проєктів, соціально-реабілітаційних програм, проведення різних заходів для дітей з психофізичними порушеннями.

За такої моделі організаторами/учасниками зазначених заходів можуть виступати педагогічні працівники (керівники гуртків, соціальні педагоги, психологи, педагоги и організатори), учні позашкільного навчального закладу (гуртківці, учасники органів учнівського самоврядування, волонтери тощо).

Наприклад, широко відомий в Україні досвід Білоцерківського оздоровчого центру «Шанс» Київської області щодо реабілітації дітей з особливими потребами, та його успішна співпраця з Комунальним закладом Київської обласної ради «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини» з реалізації цільового проєкту «Кроки до успіху» для дітей з особливими потребами, зокрема, хворих на ДЦП [3].

Змістом ще однієї моделі залучення дітей з інвалідністю до мистецької освіти є організація позашкільного навчального закладу (реабілітаційний центр, клуб тощо), діяльність якого має на меті соціальну реабілітацію дітей з особливими потребами. У даному контексті необхідно зазначити про те, що відсутність чіткої регламентації у сфері позашкільної освіти мистецького спрямування створюють підстави для вирішення соціально-педагогічних задач у межах зазначеної моделі [3].

Таким чином, залучення дітей до позашкільної освіти мистецького спрямування характеризується поліваріативністю, і мистецтво має значний розвивально-виховний потенціал, який необхідно враховувати під час роботи з дитиною з ООП в умовах інклюзивної освіти. Вирішення задач щодо створення сприятливих соціокультурних, соціально-педагогічних умов для соціальної інтеграції дітей та молоді з особливими потребами є одним з актуальних аспектів соціально-педагогічної науки і практики. У зв'язку з необхідністю успішного вирішення цих питань, разом з тим потрібно розвивати професійну самосвідомість, психологічну культуру, вміння педагогам і вихователям таких дітей володіти ефективними технологіями навчання.

Література

1. Беземчук Л. В. Конструювання творчого компонента змісту музичної освіти в основній школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Харків, 2017.
2. Герасімова А. С. Психолого-педагогічний супровід інклюзивної освіти у Дитячому оздоровчо-екологічному центрі. Київ, 2016. 55 с.
3. Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи. *Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнар. участю) 6–7 грудня 2019 р.* Київ, 2020. 430 с.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. с. 18.
5. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти. *Шлях освіти.* 2018. № 2. С. 24.

***

РОЛЬ КІНЕЗІОТЕРАПІЇ У ПІДТРИМЦІ ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Сипливець Єгор Олександрович

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Новгородський Р. Г.

Кінезіотерапія, також відома як рухова терапія, є формою реабілітаційного лікування, яка використовує рухові активності для поліпшення фізичного та психічного здоров'я людини. У випадку дітей з особливими потребами, кінезіотерапія має велике значення у підтримці їх фізичного та психічного розвитку.

На думку сучасних дослідників основна мета кінезіології — розвиток міжпівкульної взаємодії та синхронізація роботи півкуль головного мозку, що сприяє активізації розумової діяльності [2, с. 6]. Різноманітні вправи, що використовує

кінезіотерапія сприяють уникненню ситуацій, що викликають стрес, поліпшують функціонування мозку і всього організму, а також сприяють гармонійному розвитку особистості та самореалізації в творчому аспекті.

Особи з особливими потребами можуть мати різноманітні психофізичні порушення або розлади систем, такі як м'язова слабкість, незграбність рухів, проблеми з координацією та балансом. Кінезіотерапія спрямована на поліпшення моторних навичок, м'язової сили, гнучкості та рухової координації. Вона включає в себе різні методики та техніки, такі як фізичні вправи, масаж, процедури в басейні, рухові ігри тощо.

Основна роль кінезіотерапії у підтримці психофізичного розвитку дітей з особливими потребами полягає в наступному [1;2; 3]:

Покращенні моторних навичок. Кінезіотерапія допомагає дітям з особливими потребами розвивати моторні навички, такі як ходьба, біг, стрибки, м'язова сила і гнучкість. Вправи, спрямовані на покращення рухових навичок, допомагають дітям досягати функціональної незалежності і самостійності у повсякденних справах.

Основні способи, за допомогою яких кінезіотерапія покращує моторні навички, включають:

1. Розвиток м'язової сили. Кінезіотерапевти використовують спеціальні вправи та резистивні тренажери для зміцнення м'язів. Це допомагає покращити м'язову силу, що в свою чергу покращує здатність до контрольованого руху.

2. Координація та баланс. Кінезіотерапія сприяє розвитку рухової координації та балансу. Вправи, які включають елементи балансу, пропріоцептивного сприйняття та координації, допомагають дітям виробляти точність, контроль і гармонію у своїх рухах.

3. Гнучкість і рухомість. Кінезіотерапія включає в себе розтяжки та вправи для покращення гнучкості та рухомості. Це допомагає збільшити діапазон руху суглобів, зменшити м'язову жорсткість та покращити загальну рухову якість.

4. Розвиток рухових паттернів. Кінезіотерапевти працюють над розвитком рухових паттернів, які є основою для виконання різних рухів і дій. Це може включати вправи для поліпшення ходьби, бігу, стрибків, м'язової координації та інших рухових навичок.

5. Розвиток просторової орієнтації. Кінезіотерапія сприяє розвитку просторової орієнтації, що є важливим аспектом моторних навичок. Завдяки вправам, спрямованим на розуміння просторових відношень, орієнтацію в просторі та спрямованість руху, діти з особливими потребами можуть поліпшити свою здатність до навігації та виконання рухів у різних напрямках.

6. Вправи на розвиток моторики дрібної моторики (рухи пальців, підготовка до письма, використання різноманітних інструментів тощо). Це допомагає покращити координацію рухів рук та пальців, що важливо для розвитку навичок письма, маніпуляцій з предметами та інших рухових завдань.

7. Покращення сенсорної обробки (розвиток тактильної, вестибулярної та пропріоцептивної чутливості). Вправи, що стимулюють ці сенсорні системи, допомагають дітям краще сприймати та обробляти інформацію зі свого тіла та оточуючого середовища.

Збільшенні рухової координації. Кінезіотерапія допомагає покращити рухову координацію дітей з особливими потребами. Вправи, спрямовані на розвиток балансу, пропріоцептивного сприйняття (відчуття положення тіла у просторі) і координації рухів, допомагають дітям краще контролювати свої рухи і виконувати повсякденні дії.

Серед основних способів, якими кінезіотерапія сприяє збільшенню рухової координації у дітей з особливими потребами можна включити:

1. Вправи на розуміння тіла в просторі (розвиток просторового сприйняття та усвідомлення різних частин тіла різними вправами). Це може включати вправи на

визначення позицій тіла, рухи вгору-вниз, вперед-назад, вправи на латералізацію та інші завдання, які допомагають дітям розуміти та контролювати свої рухи.

2. Розвиток балансу та стійкості. Це може включати вправи на рівновагу, стоячі та сидячі позиції, вправи на покращення корегуючих рухів для збереження рівноваги. Це допомагає дітям покращити стабільність свого тіла та здатність до утримання рівноваги під час виконання рухів.

4. Координаційні вправи (різні координаційні вправи для поліпшення спритності та точності рухів). Це можуть бути вправи на симетрію та асиметрію рухів, вправи на синхронізацію рухів різних частин тіла, вправи на збалансовану роботу лівої та правої сторін тіла.

5. Вправи на підвищення пропріоцептивної чутливості (здатність відчувати та розпізнавати положення та рухи власного тіла). Це можуть бути вправи з використанням різних поверхонь, різних текстур матеріалів, вправи з використанням щодо зважування предметів тощо.

6. Розвиток м'язової сили та витривалості. Це допомагає покращити контроль над рухами, забезпечує необхідну міцність та стійкість м'язів для виконання різних рухів з точністю та ефективністю.

7. Використання спеціальних технік та обладнання.

Покращенні функціональності: Кінезіотерапія сприяє покращенню функціональності дітей з особливими потребами. Це означає, що діти стають здатними більш ефективно виконувати рухові завдання, які є необхідними для самостійного функціонування, такі як одягання, самообслуговування, харчування тощо.

Підтримці соціального та емоційного розвитку. Кінезіотерапія має позитивний вплив на соціальний та емоційний розвиток дітей з особливими потребами. Вона сприяє покращенню самопочуття, збільшенню самовпевненості, сприяє соціальній взаємодії та співпраці з іншими дітьми, а також сприяє зниженню рівня стресу та тривоги.

До основних способів, якими кінезіотерапія може підтримувати соціальний та емоційний розвиток дітей з особливими потребами, можна віднести:

1. Розвиток співпраці та комунікації (групові вправи та ігри сприяють спільній діяльності, спілкуванню та взаємодії з іншими учасниками групи).

2. Вправи на саморегуляцію емоцій (вправи на глибоке дихання, розслаблення, вправи на візуалізацію та ментальну концентрацію). Ці вправи допомагають дітям вчитися впоратися зі стресом, керувати своїми емоціями та покращувати загальний емоційний стан.

3. Розвиток впевненості та самооцінки. Через досягнення та прогрес у фізичних навичках та завданнях, діти отримують підтримку та власну впевненість у своїх силах.

Стимулюванні когнітивного розвитку. Кінезіотерапія може мати позитивний вплив на когнітивний розвиток дітей з особливими потребами. Рухова активність сприяє покращенню концентрації, увазі, пам'яті та когнітивних функцій загалом. Вправи, які включають елементи гри та взаємодії, можуть стимулювати розвиток мислення, просторової уяви та творчого мислення. Серед основних способів, якими кінезіотерапія стимулює когнітивний розвиток, можна назвати: вправи на увагу та концентрацію; розвиток мислення та проблемного мислення; вправи на пам'ять та навчання; вправи на мовленнєвий розвиток.

Важливо відзначити, що кінезіотерапія має індивідуальний підхід до кожної дитини з особливими потребами. Фахівці з кінезіотерапії спочатку оцінюють потреби та можливості кожної дитини, розробляють індивідуальну програму терапії, яка враховує її поточний рівень фізичних та психічних можливостей та розвитку.

Отже, роль кінезіотерапії у підтримці фізичного та психічного розвитку дітей з особливими потребами полягає в поліпшенні рухових навичок, рухової координації,

функціональності, соціального та емоційного розвитку, а також стимулюванні когнітивних процесів. Кінезіотерапія надає можливість дітям з особливими потребами отримати комплексний підхід до свого розвитку, де рухова активність поєднується з ігровими елементами та соціальною взаємодією.

Література

1. Дмитрієва Н. С. Використання методу сенсомоторної кінезіотерапії для розвитку дітей із синдромом Дауна (дата звернення 19.05.2023 р.). URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27174>

2. Кінезіологічні вправи, як засіб розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: метод. рекомендації / Укл.: Полупанова Я.М., Толошна С.М., Корольов М.Г. та ін. Дніпро, 2022. 28 с.

3. Кінезіологія, як наука і навчальна дисципліна в ІФК : лекції / розроб. О.Ю. Рибак, Л. І. Рибак. *Вибрані лекції з кінезіології: метод. посіб. для студентів ЛДУФК*. Львів, 2009. Ч. 1. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/16192>.

***

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЩОДО АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Соколенко Оксана Петрівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

Науковий керівник – канд. пед. наук, проф. Завацька Л. М.

Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами є одним із пріоритетних напрямів як соціальної педагогіки, так й інклюзивної освіти. Актуальність проблеми зростає у зв'язку зі збільшенням кількості таких дітей та впровадженням загальнодержавного курсу на розвиток і підтримку інклюзивної освіти. Дитині з особливими освітніми потребами через низку причин складно без допомоги набути якостей повноцінного члена суспільства, засвоїти потрібні соціальні ролі та культурні норми. Тому одним із важливих напрямів розвитку ресурсного забезпечення впровадження інклюзивної освіти є психолого-педагогічний супровід усіх учасників інклюзивних процесів. Основним завданням психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу в школі з інклюзивною формою навчання вважається підтримка комфортного освітнього соціального середовища, яке сприяє повному розкриттю та розвитку пізнавальних, особистісних і творчих ресурсів дитини.

Соціальному педагогу слід підтримувати в дитині впевненість у своїх силах, здатність адаптуватися до навчального закладу, прагнення до пізнавальної діяльності; запобігати різким змінам у психічній діяльності, поведінці та загальному стані дитини й реагувати на них.

Для того щоб отримати результат, учасникам освітнього процесу необхідно використовувати в своїй роботі різні методи і прийоми навчання і виховання. Одним з таких методів є казкотерапія.

Казка має колосальний коригуючий вплив на дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери. Поведінка цих дітей відрізняється імпульсивністю, руховим занепокоєнням, крайньою нестійкістю довільної уваги. Дітям даної групи складно виконувати завдання через неможливість дати потрібне вольове напруження. Їх емоції нестійкі, лабільні, мінливі. У «пасивних» дітей на загальному тлі поведінки переважають мляві реакції. Такі діти дуже погано пристосовуються до нових обставин і часто залишаються розгубленими, загальмованими. Зовні вони нерідко справляють враження абсолютно байдужих [3].

Казка не тільки навчає їх переживати, радіти, співчувати, сумувати, а й спонукає до мовленнєвого контакту. Емоційний фон, який створює педагог при читанні казки, зміна голосів персонажів, відображення на обличчі педагога емоційних станів персонажів казки - все це сприяє тому, що дитина несвідомо починає «відбивати» на своєму обличчі ті почуття, які вона відчуває при прослуховуванні казки.

Таким чином, її значення розширюється до поняття «соціальна адаптація», а значить казка відіграє важливу роль у корекції і компенсації аномалій розвитку, підготовці дітей з особливими потребами до життя і праці.

Важким є адаптаційний період у закладі загальної середньої освіти для педагогічно занедбаних дітей. Дуже часто вони відчувають себе невдахами, поганими учнями. Ці почуття підвищують припустимий рівень тривожності у школяра, роблять його соціально боязким, знижують наявний рівень домагань. Труднощі навчання, які викликані недорозвитком, наприклад, фізичним, мовленнєвим, є частою причиною дезадаптації, різкого зниження мотивації навчання. Це негативно позначається і на їх поведінці. У Концепції сімейного і родинного виховання наголошується на тому, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку» [1, с. 45-56]. І це закономірно, адже побудувати повноцінну національну школу без активної участі й підтримки сім'ї неможливо. Тому психологічна зрілість батьків, їхні ідеали, досвід соціального спілкування найчастіше мають вирішальне значення у адаптації дитини до мов закладу загальної середньої освіти.

У співпраці соціального педагога і батьків необхідно прагнути сформувати у дитини самостійність, впевненість, мобільність. Щоб досягти такого стану команді супроводу закладу освіти не можна надмірно опікуватися дитиною, проявляти жалість, знижувати вимоги, а для цього створити сприятливі умови для досягнення життєвих цілей:

- навчити спілкуватися;
- визначити життєві цінності;
- навчити досягати поставленої мети;
- навчити жити, не перебуваючи у повній залежності від здорових;
- викоренити споживацьку психологію;
- навчити поважати бажання інших, їхні інтереси.

Посилена увага педагогів щодо залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до корекційно-виховної роботи сприятиме освіті та розвиткові дітей, попередить дискримінацію за ознаками, пов'язаними з тією чи іншою індивідуальною характеристикою дитини чи її сім'ї, яка б морально не пригнічувала ні саму дитину, ні її батьків [4].

Дефіцит соціальної комунікації та соціальної взаємодії постерігається у дітей з розладами аутистичного спектра, що заважає їхній адаптації у закладі загальної середньої освіти.

Подібні стани характеризуються наступним:

- порушення соціальної взаємодії: відчуженість, пасивність, активність, але дивна;
- порушення соціального спілкування. Складнощі в вербальних та невербальних способах спілкування, а також в їх розумінні. Ехолалії або вислови, що не відповідають ситуації та постійне промовляння з ігноруванням відповідей інших людей.

На основі аналізу роботи фахівців з аутичними дітьми ми визначили такі кроки щодо їх адаптації на початковому етапі освітнього процесу:

- необхідно надати можливість вивчити простір школи, всі приміщення, ознайомитись з предметами та іграшками, що привернули її увагу;

- залучення дитини до співпраці з соціальним педагогом. На цьому етапі дуже важливо не злякати дитину своїм натиском, переконатись, що вона на емпатичному рівні сприйняла дорослого і не бачить в ньому загрозу. Необхідно змінювати форми роботи, залучати на допомогу батьків, для правильно підібраної ефективної мотивації взаємодії з дитиною;

- поширення об'єктів співпраці. Якщо немає спротиву, можна вже на цьому етапі спробувати підключити до занять ще 2-3 дитини, які мають подібні особистісні характеристики. Можливо, що це будуть діти одного віку, а можливо і більш старші або молодші;

- створення сталих правильних стереотипів поведінки. На це слід звернути особливу увагу тому, що вразі створення стереотипів дій, які будуть заважати працювати в подальшому, відійти від них може бути дуже складно. Особливо слід звернути увагу, на створення правильних стереотипів навчальної діяльності. Завжди необхідно звертати увагу на соматичний стан дітей, їх загальний настрій сьогодні, бажання спільно працювати.

Спрямоване формування навчального досвіду аутичних дітей в умовах спеціального психокорекційно-педагогічного впливу, розвиток у них ігрових, комунікативних, когнітивних, мовленнєвих умінь та навичок можуть просунути навчальну діяльність до того рівня, який забезпечує подальшу психолого-педагогічну адаптацію у школі [2, с. 46].

Таким чином, дітям з особливими освітніми потребами притаманні труднощі щодо комунікації, соціальної взаємодії з однолітками, входження в освітній процес, що ускладнює їх адаптацію до шкільного навчання. Відповідно необхідна цілеспрямована та систематична робота соціального педагога закладу освіти щодо соціально-педагогічного супроводу адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Література

1. Гордійчук О. Є. Вплив сім'ї на формування характеру дитини: Бесіди з батьками молодших школярів. Київ: Шкільний світ, 2010.

2. Рождественська М. В. Синдром органічного аутизму у дітей із затримкою психічного розвитку. *Дефектологія*. 2002. № 2. С. 46–49.

3. Тороп К. С. Особливості готовності дитини з порушеннями інтелектуального розвитку до навчання в школі. *Зб. матеріалів V Міжн. конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі»*. Чернівці: Симоненко О.І., 2019. С. 208–212.

4. Щербань П. Концепція «Сім'я і родинне виховання». *Рідна школа*. 1996. № 11–12. С. 15–20.

***

ТАНЦЮВАЛЬНО-РУХОВА ТЕРАПІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ

Степаненко Наталія Михайлівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Платонова О. Г.

Арт-терапія – це один з найбільш ефективних способів роботи з дітьми будь-якого віку і з будь-якими порушеннями, при цьому для особистості дитини – це спосіб саморозкриття, самовираження, розвитку та шлях до власної гармонізації.

Сьогодні арт-терапія – це дуже пластичний, напрямок психотерапії, що активно розвивається і розширює сферу свого застосування. Методи і техніки арт-терапії активно використовуються в медицині, педагогіці, соціальній роботі. Основна мета

арт-терапії – гармонізація внутрішнього стану дітей, відновлення їх здатності знаходити оптимальний стан, що сприяє активному продовженню життя, набуттю рівноваги. Саме арт-терапія є простим та ефективним способом психологічної допомоги, заснованим на творчості та грі, що має широкий діапазон вікового застосування (від дітей до людей похилого віку).

У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) основне завдання арт-терапії полягає в тому, щоб посередництвом символів, образів, метафор, через які інформація кодується на несвідомому рівні психіки, «витягнути» певну проблему, що захована за ними, спроектувати її на свідомий рівень та пропрацювати пов'язані з нею емоції та переживання і звільнитися від застарілих чи витіснених емоцій. Засобами творчої діяльності дитини, через посередництво образів, які вона використовує в арт-терапії, транслює своє сприйняття світу та ставлення до нього. Будь-яка творча діяльність – терапевтична по суті та допомагає особі, прийнятним для соціуму способом, зняти напругу, що у неї нагромадилася. У продуктах творчості вигадливо переплітається інформація, джерелами якої є як відкриті, так і глибинні пласти людської душі [2, с. 7].

Заняття арт-терапією дозволяють ще раз пройти цей шлях видового розвитку через свій особистісний розвиток, тобто дають можливість отримати власний емоційний, тілесний та когнітивний досвід у безпечних і комфортних для себе та інших умовах, усвідомлено і продуктивно, для формування особистості з особливими освітніми потребами в межах свого віку, а також конструктивного функціонування у подальшому житті.

Метод арт-терапії привабливий тим, що він в основному використовує невербальні способи самовираження і спілкування. У процесі творчості активно задіяна права півкуля мозку, яка в звичайному житті не так часто використовується людиною. Нормальний, гармонійний розвиток особистості передбачає рівноцінний розвиток обох півкуль і, відповідно, нормальну міжпівкульну взаємодію [2, с. 11].

Танцювально-рухова терапія (ТРТ) – це один з сучасних методів арт-терапії, який використовує рух і танець для подальшої емоційної, пізнавальної, фізичної та соціальної інтеграції особистості.

ТРТ використовується у навчально-реабілітаційних центрах фахівцями для роботи з дітьми, які відчувають труднощі вербального вираження хвилюючої ситуації. Танець допомагає розпізнати, які емоції відчувають діти, висловити почуття.

Одним із основних методів ТРТ є використання спонтанного, неструктурованого природнього танцю для самовираження. Танець є одним із ефективних засобів поліпшення психологічного, емоційного та фізичного стану, він виконує оздоровчо-рекреативну та реабілітаційну функцію. Танцювально-рухова терапія не передбачає вивчення певних рухів. Рухи, особливо якщо вони правильні, здатні врівноважувати психіку, зціляти, будити психічну енергію, необхідну для знаходження сили жити. Мета рухів – досягнення максимальної узгодженості душі і тіла. Рухи допомагають усвідомити власне «Я». Тривале і помірне за інтенсивністю танцювальне м'язове навантаження на фоні позитивних емоцій впливає на психофізичні процеси в організмі дитини, а особливо дитини з особливими потребами [1, с. 26].

Фахівець допомагає дитині розширити свій руховий діапазон, працює з нею як із особистістю, яка виражає себе в рухах, поведінці, він віддзеркалює рухи людини і цим намагається увійти в її емоційний стан для того, щоб зрозуміти її якнайглибше і налагодити стосунок.

Доведено, що певний рівень рухової активності може зробити стимулюючий вплив на розумову працю. Танець дозволяє тренувати опорно-рухову, дихальну, серцево-судинну і нервову системи. Сприяє формуванню правильної пози, поліпшує статуру, гнучкість, витривалість, розвиває координацію, вчить не піддаватися стресові і справлятися з різними недугами.

Танцювально-рухова терапія допомагає: зняти напругу у дитини з ООП; розвинути впевненість у житті; покращити самопочуття, настрій, долати страхи; розвивати креативність, уяву; навчитися усвідомлювати свої і чужі бажання; розвивати емпатію, невербальне спілкування, працювати в команді; змінити стиль спілкування з оточуючими; відшукати нові рухи, що сприятимуть ефективній взаємодії з собою, навколишнім світом; працювати над покращенням сімейних стосунків; відчувати гармонію частин тіла; переносити отриманий досвід в життя.

До методичних прийомів ТРТ також відноситься і цілеспрямований вибір музики, яка має стимулювати, підтримувати вільну імпровізацію, міжособистісну взаємодію. Можна використовувати музику і просто для створення певного настрою. Музика сприяє естетичному вихованню особистості, формуванню позитивних емоцій. Музика в синтезі з танцем виховує і розвиває ритм рухів і слух. Вона підвищує насиченість заняття і працездатність організму. Ще однією складовою є танцювальна гра, основна ціль якої – залучення учасників у творчий процес. Танцювальна гра – це гра разом з танцювальною імпровізацією у запропонованих обставинах.

Танцювально-рухова терапія не потребує попереднього танцювального досвіду. Вченими доведено, що під час танцювання в тілі людини виробляється гормон ендорфін, що відповідає за хороший настрій, позитивні емоції, викликає почуття впевненості в собі, бажання працювати і творити, підвищує стійкість до стресових ситуацій. Таким чином, танцювально-рухова терапія не вчить рухам і стилям, вона допомагає знайти свій танець кожному.

Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами має спрямовуватися на досягнення головної мети – підготувати їх до самостійного життя. Однак фахівцям потрібно слідкувати, щоб допомога та підтримка під час навчання не перевищувала необхідну, інакше дитина з особливими освітніми потребами стане занадто залежною від неї. Щоб забезпечити загальний успіх справи, слід з повагою ставитись до всіх і вдумливо та наполегливо працювати на користь дитини. У розв'язанні цих завдань у системі освіти вирішальну роль відіграє, насамперед, психологічна служба закладу та педагоги. Зокрема, практичний психолог і соціальний педагог навчально-реабілітаційного центру №2 м. Чернігова сприяють розвиткові соціальних умінь школярів з особливими освітніми потребами, а також надають належну моральну підтримку сім'ям дітей, їхнім рідним і вчителям, допомагають долати складні життєві ситуації.

Таким чином, танцювально-рухова терапія як засіб вільного самовираження та самопізнання через танцювальні рухи допомагає усвідомити та оцінити свої почуття, образи минулого, життєвий сценарій та перспективність майбутнього і успішно віднайти внутрішні ресурси та досягнути самозцілення. Арт-терапія ефективно актуалізує емоційно-образне переживання і відповідно забезпечує внутрішньоособистісну комунікацію, засвоєння нових ролей, звільнення від традиційних стереотипів поведінки і перехід на інший рівень особистісного становлення та розвитку дитини з ООП

Література

1. Вільховченко Т. І. Розвиток танцювально-рухової терапії в Україні. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2017. №2 (307). Ч. 1. С. 25–31.
2. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посіб. Ч. 1. Львів: ЛьвДУВС. 2020. 232 с.
3. Побережна Г. І. Музикотерапія як інноваційна технологія особистісного розвитку. *Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис*. 2010. № 3. С. 87–97.
4. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс / Уклад. І. В. Бабій. Умань: Алмі. 2014.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Терещенко Ірина Володимирівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів,

Науковий керівник – канд. пед. наук,
проф. Завацька Л. М.

За визначенням міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ) інклюзивна освіта має забезпечити право на якісну освіту всіх дітей шляхом задоволення їхніх основних освітніх потреб. Складовою частиною освіти є залучення всіх членів суспільства до соціального середовища, що є запорукою розвитку демократичного суспільства. Інклюзивна освіта як освітня парадигма базується на світоглядних орієнтирах соціальної інклюзії [1].

Проблема організації інклюзивного навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату є однією з найактуальніших у теорії і практиці спеціальної педагогіки. Дитячий церебральний параліч за останні роки став одним з найпоширеніших захворювань нервової системи в дитячому віці в усіх країнах світу.

Вченими обґрунтовується необхідність комплексного підходу до медико-психолого-педагогічної реабілітації хворих на ДЦП дітей (М. Ейдінова, Є. Правдіна-Винарська, К. Семенова, О. Мастюкова, М. Смуґлін, С. Євтушенко, Т. Проскуріна, Л. Шестопалова та ін.). В останнє десятиріччя особливо активізувався пошук ефективних методів лікування тих чи інших проявів ДЦП в Україні (В. Козявкін, В. Мартинюк та ін.).

Чимало наукових досліджень присвячено проблемам корекційно-відновлювальної роботи з дітьми, хворими на ДЦП (Р. Бабенкова, Е. Данилавичюте, Л. Данилова, Л. Дробот, Т. Ілляшенко, М. Іпполітова, Е. Калижнюк, О. Мастюкова, М. Малофєєв, А. Обухівська, Є. Постовойтов, О. Романенко, Н. Симонова, Н. Скрипка, Л. Ханзерук).

Проблеми у навчанні і вихованні дітей можуть викликати різні порушення опорно-рухового апарату. Виділяють такі патології опорно-рухового апарату :

- захворювання нервової системи (дитячий церебральний параліч, поліомієліт);
- вроджені патології опорно-рухового апарату : вроджений вивих бедра; кривошия; косолапість і інші деформації стопи; аномалія розвитку хребта (сколіоз); недорозвиток і дефекти кінцівок; аномалії розвитку пальців кисті; артрогрипоз;
- набуті захворювання і пошкодження опорно-рухового апарату; травматичні пошкодження спинного мозку і кінцівок; поліартрит; захворювання скелету (туберкульоз, пухлини кісток, остеомієліт), системні захворювання хребта (рахіт).

Значний внесок у вивчення проблеми ДЦП зробив у середині ХІХ ст. англійський хірург-ортопед Літтл, який першим вказав на роль перинатальної патології в етіології ДЦП і описав одну з його форм – спастичну диплегію, яка носить назву хвороби Літтла. Вивченням ДЦП також займався австрійський невролог, психіатр і психолог З. Фрейд (1897), який виділив і описав кілька типів церебральних паралічів, що було покладено в основу всіх класифікацій.

ДЦП – це враження рухових систем головного мозку. Основний клінічний симптом ДЦП – рухові порушення, обумовлені спазмом мускулатури. Частота дитячого церебрального паралічу у популяції-1,7 випадків на 1000 дітей. Характерними для ДЦП є рухові розлади (паралічі, неповні паралічі), неспроможність контролювати та координувати рухи, мимовільність рухів, порушення загальної та дрібної моторики, рівноваги, просторової орієнтації, мовлення, слуху та зору, залежно від того, які відділи мозку зазнали ураження, підвищена виснажуваність, нестійкий емоційний тонус. Ці

стани можуть посилюватися при хвилюванні, несподіваному зверненні до дитини, перевтомі, намаганнях виконати певні цілеспрямовані дії. Чим значніші ураження мозку, тим сильніші прояви церебрального паралічу. Проте церебральний параліч не прогресує з часом. Залежно від тяжкості ураження, такі діти можуть пересуватися самостійно, на милицях, за допомогою "ходунка", у візку. Водночас, чимало з них можуть навчатися у звичайній школі за умови створення для них безбар'єрного середовища, забезпечення спеціальним устаткуванням (пристрої для письма; шини, які допомагають краще контролювати рухи рук; робоче місце, що дає змогу утримувати певне положення тіла тощо).

Необхідно враховувати такі моменти у роботі з дітьми з ДЦП:

1. Діти з церебральними паралічами стійко психічно виснажені, не здатні до тривалого інтелектуального напруження. Розлади емоційно-вольової сфери найчастіше проявляються в плаксивості, дратівливості, вередливості, сором'язливості, боязкості. Це поєднується з підвищеною чутливістю, вразливістю, замкненістю.

2. Відставання в розвитку мовлення призводить до обмеження обсягу знань та уявлень про навколишній світ, ускладненню спілкування дітей.

3. Характерною ознакою особистості дитини є своєрідний психічний інфантілізм, що проявляється в егоцентризмі та залежності від оточення.

4. Багато дітей із церебральними паралічами бояться висоти, темряви, самотності; у школі такі діти проявляють тривожність, страх перед усною відповіддю [3].

Колупаєва А. А. охарактеризувала такі корекційні прийоми:

- під час фізкультхвилинок проводити рекомендовані лікарями вправи на активне розслаблення, вироблення плавності переключення з одного положення в інше;

- визначати оптимальне дозування виконання письмових робіт з урахуванням порушень загальної та дрібної моторики пальців рук;

- передбачати варіативність письмових робіт: не тільки самостійне письмо, а й роздаткові картки, не лише ручка, а магнітна дошка чи комп'ютер;

- давати учням більше часу на виконання письмових завдань, міняти частину з них на усні;

- розвивати дрібну моторику рук: масаж пальців рук, проведення пальчикової гімнастики;

- корекція дрібних рухів під час роботи з природнім матеріалом (каштанами, горіхами);

- розвивати силу м'язів рук (використання еспандера, розривання паперу, робота з пластиліном, глиною);

- ручкою чи олівцем вказувати рядок і місце, де потрібно починати писати, малювати;

- під час оцінювання усної відповіді з читання не знижувати оцінку за недостатню виразність, сповільнений темп;

- при оцінюванні письмових робіт не слід знижувати оцінку за неправильне написання рядків, випадання елементів букв або їх незакінченість, зайві доповнення, їх неоднаковий нахил; порушення розмірів букв і співвідношення їх за висотою і шириною, переривчастість письма або повторення окремих його елементів за рахунок довільних рухів [2].

Основними завданнями корекційної роботи при ДЦП є: надання дітям медичної, психологічної і педагогічної, логопедичної, соціальної допомоги; забезпечення максимально повної і ранньої соціальної адаптації, загальної освіти; розвиток позитивного ставлення до життя, суспільства, сім'ї, навчання, праці. Ефективність лікувально-педагогічних заходів визначається своєчасністю, взаємопов'язаністю, безперервністю, особистісно орієнтованим підходом [3].

Висновок. Комплексний підхід до навчання та корекційно-реабілітаційного процесу учнів з ДЦП сприяє їх всебічному розвитку, готовності до активної життєдіяльності. Дотримання всіх умов забезпечує взаємодію всіх збережених функцій дитини, розкриття індивідуальних можливостей, розширення практичного досвіду в різних видах діяльності, успішне та якісне засвоєння навчального матеріалу.

Література

1. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва О. М. Таранченко. Харків: Видавництво «Ранок», 2019. 304 с.

2. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку: наук.-метод. посіб. для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків / Укл. О. В. Гаяш. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2016. 120 с.

3. Войтко В. В. Корекційно-розвиткова робота з учнями з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. Е. Жосана. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 96 с.

***

ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ В ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Уварова Валентина Олександрівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О. В.

В українській науковій літературі інклюзивна модель освіти описувалась і детально аналізувалася багатьма дослідниками (А. Колупаєва, Е. Данілявічутє, О. Мартинчук, Ю. Найда, Т. Сак, В. Синьов, Н. Софій, О. Таранченко, А. Шевцов та багато інших). В сучасному інформаційному просторі постійно з'являються нові інструктивно-методичні матеріали стосовно практичної організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх установах. Але проблема доступу осіб з інвалідністю до якісних освітніх послуг за місцем проживання й досі є надзвичайно актуальною і мало розробленою з науково-теоретичної та практико-технологічної точок зору.

Метою цієї статті є теоретичний аналіз досвіду Ізраїля в упровадженні інклюзивної моделі освіти під час війни стосовно його можливої адаптації до українських реалій.

У дослідженні було використано теоретичні й емпіричні методи: зіставно-протиставний аналіз педагогічного досвіду України та Ізраїлю, перегляд психолого-педагогічної документації та спостереження освітніх процесів у загальноосвітніх і спеціалізованих навчальних закладах, узагальнення наукової психолого-педагогічної літератури.

Для кращого розуміння проблем в освітньому просторі України варто ознайомитись з результатами нещодавнього дослідження Державної служби якості освіти України [1].

Дослідження проведене у грудні 2022 – січні 2023 років Державною службою якості освіти України за підтримки проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe). «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) є проєктом міжнародної технічної допомоги, що реалізується кампанією Alinea International та фінансується Урядом Канади.

Методом онлайн-анкетування охоплено вибірку зі 150 шкіл з усіх областей України. У дослідженні взяли участь 150 директорів шкіл, 6532 вчителів, 10 899 батьків учнів початкової, базової та старшої школи та 4324 учнів (переважно десятикласники).

Одним із завдань дослідження було: визначити категорії учнів/учениць, які мають найбільші освітні втрати та потребують компенсаторних заходів: внутрішньо переміщені особи (ВПО), діти з особливими освітніми потребами (ООП), діти з багатодітних сімей, із малозабезпечених сімей, з числа національних меншин.

На Півдні країни найбільше учнів/учениць соціально вразливих категорій, які не мають доступу до освітнього процесу в закладі освіти. 41 % учнів/учениць із малозабезпечених та соціально незахищених сімей різною мірою не мають можливостей для навчання, 33 % — з багатодітних сімей, 28 % — учні/учениці з особливими освітніми потребами, 22 % — з числа ВПО. У Центрі та на Заході країни показники доступу до освітнього процесу серед вразливих категорій учнів/учениць дещо вищі, однак нижчі, ніж на Півночі та Сході.

Що з переліченого найбільше перешкоджало організації освітнього процесу у 2022/2023 н.р.? (керівники)

Рис.1. Результати опитування керівників закладів освіти [1]

За цими відсотками – дитячі трагедії. І проблеми, що окреслені результатами дослідження, потребують негайного вирішення, так як це питання майбутнього нашої держави.

Над цим мають працювати державники: шукати кошти. Але не менш важливо науковцям аналізувати досвід країн, що вирішували такі проблеми або вирішують зараз, зокрема Ізраїлю. Невідкладно потрібно знайомити освітян-практиків з тим, як їм діяти, як допомогти кожній дитині, яка цього потребує.

Слід зауважити, що вже є вагомі напрацювання українських освітян. Так Інститут спеціальної педагогіки і психології імені М. Ярмаченка НАПН України розробив рекомендації щодо організації навчального процесу для дітей із порушеннями зору, слуху та інтелектуального розвитку: практичні поради для педагогів для підтримки дітей з ООП.

У 2021 р. з'явився перший у світі українськомовний додаток «Digital Inclusion» з піктограмами для комунікації. Він допомагає в альтернативній і додатковій комунікації, зокрема, з дітьми з аутизмом, розвиває мовлення та творче мислення.

У травні 2022 р. представники Українського інституту розвитку освіти презентували «Путівник по Всеукраїнській школі онлайн». Він допоможе школярам, педагогам та батькам опанувати ресурс та використовувати всі його можливості. У нагоді може стати також створений волонтерами сайту Освіта.ua Telegram-бот.

Також запропоновані методи підтримки учнів з ООП. Але зупиняйтесь на цьому не можна. Тому корисним може бути досвід ізраїльських колег, який ми маємо вивчати і запроваджувати.

Україна переживає страшні часи агресії вже 9 років, а останній рік повномасштабної війни загострив в рази проблеми, зокрема дітей з ООП. В Ізраїлі таких виснажливих бойових дій ніколи не було, не було масової вимушеної еміграції. Проте й ізраїльські діти зростають травмованими війною.

Станом на 2022 рік в Ізраїлі всі школи та дитячі садочки побудовані з бетонними перекриттями та мають бомбосховище. Двічі на рік в школах проходить навчання на випадок ракетних бомбардувань та техногенних катастроф. Кожен учень знає: коли лунає сирена, треба бігти до бомбосховища без жодних речей. Є відповідальні за евакуацію дітей. Дітей навчають вижити під час обстрілів будь-де в місті [4].

Живучи в складній реальності можливих терактів, дорослі і діти уважні в транспорті: якщо хтось з пасажирів здається підозрілим, відразу виходять із транспорту.

Щоб зняти психологічне напруження, учитель оптимістично жартує на уроці з учнями.

Ізраїльські вчителі не бояться «витратити час» на уроці (10–15 хв.), щоб з'ясувати, як почуваються діти, щоб налагодити психологічний контакт, а вже потім навчання.

Якщо ситуація зі стресом геть складна, дитина може отримати безкоштовну допомогу спеціаліста в «Психологічному центрі». Такі центри є в кожному місті. Також у школах є людина, чия посада звучить як «психологічний радник». Її завдання — вивчити соціоекономічний стан кожної родини, дослідити, чи немає в родині конфліктів, і прийняти рішення, як допомогти дитині в цій ситуації [2].

Підсумовуючи, можна сказати, що навчання в умовах війни стало викликом для українських освітян і дітей. Перш за все, не вирішена проблема доступу дітей з інвалідністю до освіти, також важливо пам'ятати про ще більшу вразливість пов'язану з пережитими трагічними подіями. Ми маємо зробити все, щоб інклюзія під час війни не зупинялась. А вивчення досвіду Ізраїлю лише сприятиме впровадженню передових підходів і методів інклюзивної освіти.

Література

1. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovan-viynu-web-3.pdf>

2. Інклюзія під час війни: як підтримати дітей з особливими потребами? URL: <https://osvita.ua/school/method/87002/>

3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

4. Чому Ізраїль обрав очне навчання під час війни та що з цього досвіду може перейняти Україна? URL: <https://osvitoria.media/experience/chomu-izrayil-obrav-ochne-navchannya-pid-chas-vijny-ta-shho-z-tsogo-dosvidu-mozhe-perejnyaty-ukrayina/>

***

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ТЕРАПІЇ

Хоменко Богдана Юріївна

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Качалова Т. В.

З давніх часів гра використовується людиною у розвиток творчості та уяви, прогресу у всіх сферах життя. Людині властиво грати з дитинства. Гра природний

спосіб вираження своїх думок та почуттів. Ставши дорослим, кожен будує відносини з іншими, вносячи до них якийсь елемент власної дитячої гри, показуючи індивідуальність і, таким чином, впливаючи на суспільні відносини. Ігри для дітей необхідні для розвитку соціальних та комунікативних навичок, для навчання ігрової діяльності та для навчання соціально-культурних норм в ігровій формі [1].

Ігрова терапія має довгу історію та існує у багатьох формах. Цей метод психологічної корекції та розвиваючої роботи з дітьми вперш з'явився в рамках психоаналітичного підходу у психологічній практиці. Термін «ігрова терапія» пов'язаний із його основоположниками – А. Фрейдом, М. Кляйном, Г. Хуг-Гельмутом, які використовували цей метод у роботі з дітьми. Ідея використання гри як реабілітаційного методу полягає у її особливостях. Гра для дитини виступає як інтеріоризація соціального досвіду та репрезентація внутрішнього світу, її емоційної сфери. Гра має великий потенціал для гармонізації соціальних відносин дитини, реагуючи на негативні емоції та встановлюючи контакт з оточенням, сприяє подальшій соціалізації дитини.

Зародившись у психологічній практиці, ігрова терапія знайшла своє застосування в реабілітаційній роботі з дітьми з особливими потребами. Ця робота сьогодні має свої переваги: у розпорядженні спеціалістів великий арсенал ігрових прийомів, спрямованих на різні проблемні зони дітей та різні категорії. Поряд із традиційними методами ігрової терапії використовуються методи арт-терапії, лялькотерапії, психодрами та ін. Ігрова терапія має багато окремих напрямків, які залежать від теоретико-методологічного підходу, а також від основних засобів, що використовуються під час реабілітації (пісочна терапія, мініатюра, методи малювання, іграшкова терапія та багато інших) [1].

Соціальна реабілітація дитини з особливими потребами – це система корекційних заходів для розвитку соціальних функцій і відновлення здатності дитини до самостійної соціальної та сімейної діяльності, процес включення її в соціальне середовище, суспільно корисна діяльність і адекватні взаємовідносини з ровесниками.

При формуванні плану соціальної реабілітації дитини з особливими потребами необхідно вказати:

- результати тестування на першому та основному етапах;
- терміни (дата початку та закінчення реабілітаційних заходів);
- напрямки та обсяг реабілітаційних заходів;
- залучення батьків до активної участі в реабілітаційному процесі дітей з обмеженими можливостями, навчання їх ефективним методам і прийомам;
- програма домашнього заняття - комплекс послідовних домашніх завдань, які дитина повинна виконувати вдома з допомогою батьків [3].

Головною особливістю психологічної реабілітації є те, що безпосереднім "одержувачем" психологічної допомоги є не лише її кінцевий адресат – дитина, а насамперед дорослий, який звернувся за консультацією. Психолог має лише опосередкований вплив на дитину [2].

Принципи визначення психологічних обмежень дітей:

- принцип добровільності (клієнт усвідомлює наявність проблеми, прагне її вирішити та вірить, що йому в цьому допоможе психолог);
- принцип діалогічного характеру взаємодії;
- принцип орієнтації на норми та цінностей клієнта;
- принцип конфіденційності;
- принцип розмежування особистих та професійних відносин.

Психологічна реабілітація передбачає:

- 1) На першому етапі вирішується завдання щодо встановлення контакту з тим, хто консультиється.

2) Другий етап – здійснюється професійний психологічний аналіз проблеми клієнта.

3) Третій етап - формується мета, визначаються її кінцеві результати, які обов'язково повинні бути прийняті клієнтом.

4) Четвертий етап – власне вирішення проблеми.

5) П'ятий етап – підбиття підсумків [1].

Під час реабілітації дітей переважно застосовується психокорекційні методи (елементи методики Цветкової, методики розвитку окремих психічних функцій), методи поведінкової та тілесно-орієнтованої психотерапії. До методів поведінкової терапії відноситься холдинг-терапія (фестхальтерапія) та її модифікація. У дітей з переважанням розладів у руховій сфері застосовується метод терапії Фельденкрайза – „усвідомлення через рух”.

Серед інших психотерапевтичних методик у дітей широко застосовується ігрова терапія. Використовуються розвиваючі та навчальні комп'ютерні ігри, що сприяють відновленню психічних функцій, розвивають маніпулятивну активність та дрібну моторику, що стимулює функцію мови [1].

Окреме місце серед комп'ютерних ігор займають "соціальні" комп'ютерні ігри, де моделюються різні побутові ситуації, що дозволяє дитині з обмеженими можливостями адаптуватися до тієї чи іншої життєвої ситуації.

Система реабілітаційної роботи, спрямована для дітей з особливими потребами базується на теорії оптимізації навчального процесу, теорії управління, результатів дефектології, чинних державних нормативно-правових актів. Головним завданням реабілітаційної роботи є зміцнення, розвиток та формування здоров'я особистості, забезпечення соціально-психологічної реабілітації та адаптації дитини через спеціально організований освітній процес в комплексі з корекційно-розвивальною та лікувально-реабілітаційною роботи. Завдання полягає в задоволенні соціальних потреб дітей, які мають різні порушення: інтелектуальні, соціальні та емоційні [4].

Запорукою успішної ранньої корекції є своєчасна діагностика з метою допомоги, оскільки з часом втрачається важливий період високої чутливості дитячої психіки до реабілітаційного впливу. І тільки створення життєздатної системи виявлення для ранньої діагностики, безперервного навчання дітей з психофізичними вадами нормалізує їх інтеграцію в сучасну систему відносин [1].

Ефективність реабілітаційної допомоги дітям з різними захворюваннями багато в чому залежить від своєчасності її надання. Це досягається насамперед встановленням взаємозв'язків між дітьми.

Оскільки арт-терапія забезпечується впливом засобів мистецтва, її сучасна систематизація базується, перш за все, на специфіці видів мистецтва (музика – музикотерапія; образотворче мистецтво – ізотерапія; театр, імідж - психодрама; література, книга – бібліотерапія, танець, рух – танець і рух). Серед основних напрямків арт-терапії також є наступне: нототерапія, казкотерапія, лялькотерапія, естетотерапія, а також пісочна терапія. У свою чергу кожен вид арт-терапії поділяється на певні підвиди [1].

У сучасному розумінні арт-терапія - це спеціалізована форма психотерапії, на основі мистецтва, насамперед образотворчої та творчої діяльності в цілому. Він охоплює ряд конкретних методів, які сприяють зціленню людини засобами мистецтва.

Основна мета арт-терапії – гармонізація розвитку особистості через розвиток самовираження та самопізнання. Головним механізмом коригуючого впливу є механізм сублимації. Він значною мірою сприяє процесу індивідуалізації саморозвитку особистості на основі встановлення зрілого балансу між несвідомим і свідомим «Я» [3].

Арт-терапія виконує дві основні функції: діагностичну та лікувальну. Вона може відображати поточний стан клієнта, навіть якщо він намагається приховати це від себе

та інших. Найчастіше для цього використовуються креслення. Вони виконують терапевтичну функцію – повертають до психологічної цілісності особистості за допомогою мистецтва.

Використання технологій арт-терапії може здійснюватися шляхом використання вже існуючих творів мистецтва: їх аналіз та інтерпретація (так звана «пасивна арт-терапія») та заохочення клієнтів до самостійної діяльності в творчому процесі («активне мистецтво терапії»). Можливе одночасне поєднання як першого, так і другого напрямку в арт-терапії [1].

Соціальна адаптація дітей з особливими потребами полягає у прийнятті, засвоєнні та відтворенні правил поведінки, норм, цінностей, установок, характерних для сучасного здорового суспільства. Проблеми соціальної адаптації дітей пов'язані з труднощами засвоєння правил поведінки дітей через наявність порушень здоров'я, відсутності прикладу способів взаємодії із боку дорослих, неможливості спільного спілкування реальних ситуаціях.

Література

1. Воронцова М. В. Адаптація та реабілітація дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Таганрог, 2009. 290 с.
2. Гарбузов В. Практична психотерапія, або як повернути дитині впевненість у собі, справжня гідність та здоров'я. СПб.: АТ «Сфера», 1994. 160 с.
3. Михальченко К. А. Інклюзивна освіта – проблеми та шляхи вирішення. *Теорія та практика освіти в сучасному світі*. 2012. 206 с.
4. Нетрадиційні методи оздоровлення дітей дошкільного віку: навч. посіб. / Г. І. Григоренко, Н. Ф. Денисенко, Ю. О. Коваленко, Н. В. Маковецька. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. 116 с.

***

WOLNOŚĆ DZIECKA W UJĘCIU PEDAGOGIKI MARII MONTESSORI

Cieślak Agata

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie (Polska)

Promotor – dr Bejger H.

Nie można być wolnym, jeśli nie jest się samodzielnym. Zatem, aby dziecko zdobyło niezależność, jego aktywne oznaki wolności osobistej muszą być akceptowane od najwcześniejszego dzieciństwa.

Maria Montessori

Maria Montessori była pierwszą kobietą – lekarzem we Włoszech. Pedagog, prekursorka nowoczesnej pedagogiki „przenikniętej duchem miłości, humanitaryzmu i tolerancji”. Według Marii Montessori każde dziecko jest inne, dlatego powinno rozwijać się według swego własnego indywidualnego planu rozwojowego. Maria Montessori krytycznie odnosiła się do tradycyjnego szkolnictwa, ławka szkolna według niej to symbol odebrania dziecku należnej mu wolności. Maria Montessori była wyróżniona tytułami Doktora Honoris Causa za wybitne osiągnięcia w dziedzinie pedagogiki oraz za przesłania humanistyczne. Wielokrotnie nominowana do Nagrody Nobla. Zaliczana do pedagogów reprezentujących nurt „Nowego Wychowania”. Maria Montessori opracowała całościową, spójną koncepcję pedagogiczną. Montessori jest ruchem międzynarodowym. Funkcjonuje na wszystkich 6 kontynentach. Obejmuje swoimi oddziaływaniami Dzieci od 3 miesiąca do 18 roku życia.

Swoboda jest podstawą wszystkiego – jest drogą i jednocześnie celem. W pedagogice Marii Montessori są one ze sobą nierozdzielnie związane. Celem jest rozwijanie zdolności do odpowiedzialnego obchodzenia się z daną człowiekowi swobodą, drogą zaś ćwiczenie się w takim podejściu do wolności. Swobodę trzeba budować. To bardzo mozolny proces. Co jest warunkiem jej prawidłowego rozwoju? Na pewno wolność wyboru, samodzielność

w myśleniu i formułowaniu myśli. Nie można też zapominać, że zawsze jest ona uzależniona od możliwości danego człowieka. Najważniejsze jednak to uświadomienie sobie, że swoboda i przymus wykluczają się nawzajem. Jest to podejście pełne szacunku i godności do drugiego człowieka. Bardzo często ludzie myślą o wolności jako o „robieniu tego co się chce”. Jednak w otoczeniu Montessori jest tak, jak powiedział pewien mały chłopiec: „to nie jest tak, że robimy to co chcemy – my chcemy tego, co tu robimy”. Prawdziwa wolność nie może istnieć bowiem bez samodyscypliny i rozwoju umiejętności samodzielnego myślenia oraz działania. Dziecko i wychowawca pracują wspólnie, aby zbudować społeczność. Dziecko uczy się przestrzegania zasad, ale ma możliwość wyboru zajęcia. Wynikiem tej wolności jest samodyscyplina, koncentracja, indywidualność i umiejętność nawiązywania kontaktów społecznych. „Dziecko nie wykonuje ćwiczenia, ponieważ sprawia mu to przyjemność – ono znajduje przyjemność w zadaniu, które decyduje się wykonać”. Zadanie staje się dla dziecka taką radością, że zapomina ono o sobie i nawet materialne nagrody nie mają na nie wpływu. Dziecko, które samo wybierze sobie pracę wykonuje ją kilkakrotnie bez poczucia frustracji. Jest zaabsorbowane samodyscypliną i kiedy w końcu uda mu się wykonać ćwiczenie uśmiechnie się radośnie. Dziecko posiadające ten rodzaj wolności nie tylko samodzielnie wybiera, ale również jest posłuszne swoim wewnętrznym wskazówkom. Według Marii Montessori dziecko „podaża długą i wąską drogą do perfekcji i staje się panem własnego domu”. Dziecko nie traci czasu na bezcelowe zajęcia i nie jest przez nie pobudzane. Zamiast tego samodzielnie wybiera sobie pracę, która mu się podoba i jest na tyle skoncentrowane, że inne bodźce pozostają niezauważone. Kiedy zaangażuje się w wykonywane przez siebie zadanie, pojawia się dyscyplina. E.M. Standing w swojej książce *Maria Montessori – jej życie i praca* sugeruje, że prawdziwa wolność wyboru połączona jest z możliwością myślenia i rozumowania, ponieważ każdy akt wyboru poprzedzany jest przez aktywność intelektualną, czyli ocenę. Myśląc o dziecku, które każdą czynność poprzedza przemyśleniem i oceną, opisalibyśmy jako dziecko zdyscyplinowane. Według Standing dziecko zdyscyplinowane to również dziecko mające wolność wyboru. Musimy sobie jednak zdawać sprawę, że wolność jest niezbędną do osiągnięcia prawdziwego posłuszeństwa. Jest to jednak „dobrowolne posłuszeństwo”, które jest wybrane przez dziecko, a nie narzucone. Wola i posłuszeństwo idą razem ręką w rękę, umiejętność bycia posłusznym zależy od rozwoju u dziecka siły woli. Dlatego musimy wzmacniać wolę dziecka, aby mogło być posłuszne i kontrolować się, czyli osiągnąć samodyscyplinę. Wolność dziecka powinna być ograniczona jedynie przez wspólne dobro, jego formą jest to, co nazywamy dobrym wychowaniem. Dziecko samo wybiera zajęcia, jednak kiedy jego zachowanie zaczyna szkodzić lub obrażać innych, zostanie powstrzymane. Warto jeszcze przytoczyć słowa Marii Montessori: „Pozostawmy dziecku wolność rozwoju w granicach dobra i obserwujmy rozwój tego wewnętrznego życia. Wolność i dyscyplina to bowiem dwie rzeczy, które zawsze występują razem, ponieważ są aspektami tej samej rzeczy i jeśli w grupie brakuje dyscypliny, musi istnieć jakiś problem z wolnością”. Według Marii Montessori dziecko do prawidłowego rozwoju potrzebuje swobody wewnętrznej, która mobilizuje je do rozwijania własnego potencjału, z pełną koncentracją i zaangażowaniem. W swoich publikacjach wskazywała na ławkę szkolną jako symbol zniewolenia uczniów: „Nadal wierzymy, że w szkole niezbędna jest ciężka ława szkolna, niemalże przygwożdżona do podłogi. Wszystko to bierze się z przeświadczenia, że dziecko powinno rosnać w bezruchu”. A jest przeciwnie. Autorka pisała z mocą, iż kręgosłup ludzki „uginą się i nie wytrzyma jarzma poniżającego szkoły”.

W rozumieniu pedagogiki Montessori dziecko w wieku przedszkolnym musi być wolne, ponieważ często działa bardzo impulsywnie. Bierze do ręki wiele przedmiotów, przemieszcza się z miejsca na miejsce, porzucając jedne rzeczy, a wybierając inne – niby bez celu. Wprawny obserwator wie jednak doskonale, że to działanie jest celowe. Dziecko wybiera dokładnie takie aktywności, które są mu potrzebne do prawidłowego rozwoju intelektualnego, emocjonalnego oraz fizycznego. Dzięki prowadzonej systematycznej

обсервації др Марія Монтессорі створила для дітей оточення, в якому вони можуть користуватися з великої кількості допомоги, щоб самостійно здобувати знання та досвід. Користуючись її знаннями, сучасні педагоги також створюють таке оточення в дитячих садках монтессоріанських. Чи така свобода є можливою також у дитячих садках конвенційних? Очевидно, що так – достатньо ввести лише кілька важливих змін у роботу дитячого садка. У педагогіці др Марії Монтессорі свобода розвитку розуміється як готовність дитини до навчання певних дій та здобуття навичок у певний та відповідний для неї час. Однією з головних причин невдач конвенційного способу навчання є примус дитини до навчання у тому самому темпі та часі, що є невідповідним до її природного розвитку. Свобода є необхідним елементом правильного виховання дитини. У оточенні, яке дозволяє свободу вибору, діти самостійно починають концентруватися та шукати заняття, які їм справді цікаві. Якщо дорослі, як і батьки, будуть домінувати, це неможливо. Дорослі повинні лише допомагати у відкритті їхніх інтересів та розумінні оточуючого їх світу. Дитина найкраще знає свої потреби. Процес навчання не є процесом пасивним – бо діти мають бути в ньому активними.

Бібліографія

1. *Domy Dziecięce (Le Casa dei Bambini). Metoda pedagogiki naukowej, stosowana w wychowaniu najmłodszych dzieci.* Z wydania ogłoszonego przez Instytut J. J. Rousseau. Nakład Henryka Lindenfelda.
2. Мікша М., *Zrozumieć Montessori. Czyli Maria Montessori o wychowaniu dziecka,* Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010.
3. Монтессорі М., *Odkrycie dziecka,* Wyd. Palatum, Łódź 2014.
4. Монтессорі М., *Sekret dzieciństwa,* Wydawnictwo PWN, Warszawa 2018.
5. Монтессорі М., *Wykłady londyńskie 1946,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2022.
6. Монтессорі М., *Umysł dziecka. Chłonny umysł,* Wydawnictwo PWN, Warszawa 2023.
7. Stein B., *Teoria i praktyka pedagogiki Marii Montessori w szkole podstawowej,* Wydawnictwo Jedność, Kielce 2003.

***

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Швидун Ольга Олександрівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Рень Л. В.

Проблема формування навчально-пізнавальної активності досить актуальна в наш час у зв'язку зі зміною пріоритетів у системі освіти, переорієнтації з авторитарної на особистісно зорієнтовану модель навчання, що у свою чергу визначається необхідністю формування компетентної особистості, здатної до самостійного систематичного розвитку та навчання протягом усього життя. У зв'язку з цим одним із пріоритетних освітніх завдань закладу загальної середньої освіти стає формування та активізація навчально-пізнавальної активності особистості, яка забезпечить умови для максимальної самореалізації учня, стимулювання його когнітивних процесів, спрямованих на пізнання оточуючого світу.

Навчально-пізнавальна активність є важливим компонентом структури загальної здатності до навчання. Відомо, що така діяльність формується протягом усього життя людини, адже дитина не народжується з розвиненим мисленням, готовим до пізнання.

Тому вчителю початкових класів необхідно використовувати різні методи та прийоми, які б стимулювали таку активність, особливо у роботі з дітьми з порушеннями психофізіологічного розвитку.

Дослідженню питання організації навчально-пізнавальної активності учнів присвятили свої праці А. Алексюк, Н. Бібік, В. Беліков, М. Данілова, І. Лернер, В. Онищук, О. Савченко, В. Ягупов та ін. Пошуки оптимальних шляхів розвитку пізнавальних інтересів, шляхів та методів розвитку пізнавальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами представлені у роботах А. Алексюка, В. Кобильченка, В. Онищука, О. Чеботарьова та ін.

Термін «навчально-пізнавальна активність» вченими розуміється по-різному. Одні розглядають її як природне прагнення учня до пізнання (Н. Бібік), інші – як діяльний стан (І. Харламов), треті стверджують, що вона трактується як інтегральна якість особистості (О. Скрипченко).

О. Коберник та Г. Коберник виділяють такі компоненти навчально-пізнавальної активності:

- особистісний, що виявляє себе у певних змінах поведінки дитини, які взаємопов'язані з її пізнавальною сферою, а також готовністю до шкільного навчання;

- мотиваційний, що характеризує рівень розвитку мотиваційної сфери здобувача освіти і є основою для розвитку його пізнавальних потреб, а також пізнавального інтересу в цілому;

- емоційно-вольовий, який виявляється в існуванні емоційних станів дитини та прояві її вольових спонукань. Цей компонент є своєрідним етапом підкріплення, коригування та оновлення пізнавальної активності, при якому емоції забезпечують безпосередню перебіг самої активності, забарвлюють її, надають їй позитивний емоційний сенс;

- діяльнісний, який характеризує саму діяльність учня, її інтенсивність та характер [1].

На основі означених компонентів можемо умовно виявити чотири головні типи активності, що є підґрунтям емпіричного дослідження та подальшої розробки корекційної програми, спрямованої на формування пізнавальної активності молодших школярів з порушеннями психофізичного розвитку: нульова активність (виражена об'єктна позиція); ситуативна активність (переважно об'єктна позиція); виконавча активність (переважно суб'єктна позиція); творча активність (виражена суб'єктна позиція).

Особливістю інклюзивної освіти є те, що педагог повинен «бачити» і включати у пізнавальну діяльність і школяра, який займає пасивну позицію, і того, хто іноді «включається» в інтерактивне навчання, й учня з яскраво вираженою готовністю до спільного пізнання [6, с. 32].

Необхідність формування «активної пізнавальної позиції школяра» при загальному зниженні рівня інтересу та мотивації до освітнього процесу зумовлено особливостями психофізичного розвитку. Тому існує потреба у пошуку нових, удосконалених форм та методів роботи, які б відповідали сучасним стандартам у галузі освіти.

Одним із таких методів може виступати включення до навчальної діяльності інтегративних ігрових освітніх технологій, що відповідають віковим потребам дітей та сприяють підвищенню рівня пізнавальної активності, розвитку загальних пізнавальних процесів, створенню нових пізнавальних стимулів.

Використовуючи дидактичні інтерактивні ігри в урочній та позаурочній діяльності, педагог може підвищити увагу до навчальної інформації, навчити логічно вибудовувати та обґрунтовувати власні дії, проникати у суть явищ, а також активізувати всіх учасників освітнього процесу. Все це сприятиме формуванню у

школяра навчально-пізнавального інтересу до предмета, а також виховує потребу в отриманні нових знань та вмінь, що безпосередньо і проявлятиметься в активності.

Під час розробки та проведення корекційно-розвиткових занять у Чернігівській загальноосвітній школі I-III ступенів № 27 ми використовуємо вправи з різноманітними матеріалами (пластилін, манка, тощо) та дидактичні ігри на липучках, шнурівки, які авторка тез виготовляє самостійно.

При використанні дидактичних ігор ми враховуємо індивідуально-психологічні особливості учнів з порушеннями психофізичного розвитку та реалізуємо індивідуальний підхід до кожної дитини.

Використання нетрадиційних технік та різних дидактичних ігор у роботі забезпечує різноплановість корекційних занять, допомагає учням розвивати рухливість і гнучкість розумових процесів. Така діяльність формує у дитини порівняння, аналіз, допомагає учням засвоїти і закріпити знання.

Таким чином, навчально-пізнавальну активність можна розглядати як особливість особистості дитини, що проявляється у її ставленні до змісту та процесу навчальної діяльності, у мобілізації морально-вольових зусиль спрямованих на оволодіння знаннями, навичками та способами діяльності. Розвиток такої якості особистості вплине на успішність дитини не тільки в освітньому процесі, а й на всі інші види діяльності. Навчально-пізнавальна активність молодших школярів стимулює розвиток самостійності, ініціативності, допитливості, творчої діяльності щодо оволодіння змістом та знаходження нових способів вирішення завдань, спонукає до самоосвіти та саморозвитку.

Особливі освітні потреби дітей істотно відрізняються одна від одної. Кожна залежить від специфіки порушення психічного розвитку, визначають особливу логіку побудови освітнього процесу і знаходять своє відображення в структурі та змісті освіти. Тому організація освітнього процесу в умовах інклюзивного простору передбачає використання таких способів впливу, форм та методів, що спрямовані на максимальну компенсацію або ж корекцію цих відхилень та активізацію емоційно-вольової сфери, що можливо завдяки використанню інтегративних ігрових освітніх технологій.

Література

1. Коберник Г., Коберник О., Волошина Г. Стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів в умовах парної та групової форм роботи на уроці. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2020. № 2 (4), С. 59–66.
2. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг.ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Сєднєва В. О. Основи корекційної роботи з учнями, які мають особливості психофізичного розвитку: метод. реком. Миколаїв: ОІППО, 2011. 36 с.
4. Сілявіна Ю. С. Модель системи педагогічної реабілітації вихованців з особливими освітніми потребами в умовах навчально-реабілітаційного центру. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя: КПУ, 2018. С. 282–292.
5. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Просвіта, 2004. 413 с.
6. Чеботарьова О., Блеч Г., Бобренко І., Гладченко І., Мякушко О., Трикоз С., Сухіна І., Ярмола Н. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями: навч.-метод. посіб. / за наук. ред.: О. Чеботарьової, І. Сухіної. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.
7. Язгелдієва О. Навчально-пізнавальна активність як педагогічна проблема. *Вісник Українсько-туркменського культурно-освітнього центру*. 2021. № 8. С. 154-157.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА ШКІЛЬНОГО ВІКУ

***

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ООП ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

Бойко Альона Юріївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – ст. викл.
Зінченко Т. В.

У сучасному світі, де зростає кількість дітей з особливими освітніми потребами, важливо розробляти інноваційні методи терапії та розвитку, які сприяють їхньому успішному соціальному й комунікативному інтегруванню в суспільство. Проблема казкотерапії як засобу розвитку соціально-комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами є актуальною, оскільки цей підхід може допомогти цій категорії дітей у подоланні соціальних та комунікативних труднощів, які вони зазнають.

Для активізації цих процесів в освітньому процесі може використовуватися казкотерапія. Ефективність її використання в корекційному навчанні підкріплюється широким спектром наукових праць Т. Зінкевич-Євстигнєєвої, В. Мурашевського, А. Міллера, О. Рау. Їм вдалося довести, що казкотерапія дає позитивні результати в корекційній діяльності з дітьми дошкільного віку, які мають різноманітні емоційні та поведінкові проблеми, труднощі у сприйнятті своїх відчуттів, у комунікативно-рефлексивних процесах.

Казкотерапія є ефективним підходом до розвитку соціально-комунікативних навичок у дітей з особливими освітніми потребами. Казки мають потужний вплив на дитячу психіку і можуть бути використані як засіб стимулювання соціального розвитку. У цій статті розглянемо, як казкотерапія сприяє формуванню соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

Казкотерапія може допомогти дітям з ООП розвинути соціальні навички. Казкотерапія містить використання казок як інструменту для розвитку різних аспектів особистості, включаючи соціальні навички. Цей підхід дає дітям можливість вивчати соціальні ситуації, взаємодіяти з казковими персонажами та розв'язувати проблеми, що виникають у казкових історіях. Це допомагає дітям з ООП навчитися ефективно спілкуватися, розуміти емоції та встановлювати позитивні стосунки з іншими [2, с. 89].

Казкові персонажі можуть стати прикладом для копіювання соціально прийнятних поведінок. У казках, зазвичай, присутні герої, які виявляють позитивні риси характеру та демонструють соціально прийнятні поведінкові моделі. Діти з ООП можуть спостерігати за казковими персонажами й навчитися наслідувати їхні дії та реакції у різних життєвих ситуаціях.

Казкотерапія сприяє розвитку емпатії і співпереживання. Через вивчення казок, діти з особливими освітніми потребами можуть розширити свій емоційний спектр та розуміння емоцій інших людей. Вони можуть ідентифікувати себе з казковими персонажами, які зазнають різних емоцій та долають труднощі. Це допомагає розвивати емпатію та співпереживання – важливі соціальні навички, які дозволяють дітям розуміти інші людські почуття і відноситися до них з розумінням і турботою [4, с. 19]. Казкотерапія сприяє розвитку комунікативних навичок.

У процесі казкотерапії діти з особливими освітніми потребами отримують можливість взаємодіяти з іншими учасниками групи, спілкуватися та співпрацювати під час обговорення казок. Це сприяє розвитку мовлення, вмінню слухати, виражати свої думки та ідеї, а також встановлювати контакт з іншими людьми. Казкотерапія також

може включати рольові ігри, де діти можуть практикувати різні комунікативні навички, такі як запитання, висловлювання своїх потреб, уважне слухання і взаємодія з іншими. Казкотерапія сприяє розвитку самооцінки та позитивного самовизначення.

Через казкотерапію діти з особливими освітніми потребами мають можливість відкривати нові ресурси у собі, розпізнавати свої сильні сторони та впевненість у собі. Казки можуть привнести позитивні образи та ситуації, які допомагають дітям розширити свої межі, вірити в себе та свої можливості. Як правило, вони ідентифікують себе з героями казок, які здолали труднощі та досягли успіху. Це сприяє підвищенню самооцінки, розвитку позитивного самовизначення та зміцненню внутрішньої стійкості [1, с. 60].

Казкотерапія може бути цінним інструментом для підтримки розвитку дітей з особливими освітніми потребами, допомагаючи їм зрозуміти свої почуття, покращити спілкування та розвивати позитивне ставлення до себе. Вона створює безпечне та стимулююче середовище, у якому діти можуть відчувати себе прийнятими та підтриманими [1, с. 19].

Казкотерапія сприяє розвитку креативності та уяви. Через казки діти з особливими освітніми потребами мають можливість розширити свій креативний потенціал та розвивати уяву. Казки часто містять фантастичні елементи, незвичайних персонажів та події, що стимулює дитячу уяву і сприяє розгортанню їх власних творчих ідей. Вони можуть розглядати казку з різних перспектив, створювати свої варіації сюжету, малювати ілюстрації або навіть створювати свої власні казки. Це допомагає розвивати креативність, фантазію та уяву у дітей [4, с. 19].

Казкотерапія сприяє регуляції емоцій та стресу. Казкотерапія може бути ефективним інструментом для регулювання емоцій та стресу у дітей з особливими освітніми потребами. Казки можуть створювати простір для вираження емоцій, розуміння їх походження та способів їх подолання. Вони можуть надати дітям засоби для розслаблення, відпочинку та зняття напруги. Казкотерапевт може використовувати певні казки або казкові техніки для допомоги дітям управляти своїми емоціями та стресом, навчити їх технікам дихання, медитації або візуалізації.

Загалом, казкотерапія є ефективним методом роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Вона може мати значний вплив на їх розвиток і добробут. Казкотерапія допомагає розв'язувати різні проблеми, такі як соціальна адаптація, розвиток комунікативних навичок, креативність, емоційна регуляція та проблемне мислення. Вона створює безпечне середовище, де діти можуть виявити свої потенціали, розкрити свої емоції та знайти способи подолання труднощів. Казкотерапія є цінним інструментом, який сприяє інтеграції та розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Висновки досліджень підтверджують, що казкотерапія є ефективним засобом розвитку соціально-комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. Деякі з основних висновків досліджень включають:

- Поліпшення комунікативних навичок: Казкотерапія сприяє розвитку мовлення, спілкуванню та встановленню контакту з іншими людьми. Вона допомагає дітям з особливими освітніми потребами поліпшити свої комунікативні вміння та впевненість у спілкуванні.

- Соціальна взаємодія: Казкотерапія створює можливості для дітей з особливими освітніми потребами взаємодіяти з іншими у групових ситуаціях. Вона сприяє розвитку соціальних навичок, таких як співпраця, спілкування, слухання та спільне розв'язання проблем.

- Емоційна регуляція: Казкотерапія допомагає дітям розуміти та виражати свої емоції. Вона створює безпечне середовище, де діти можуть виявити свої почуття, розглянути різні ситуації та навчитися емоційній регуляції.

Література

1. Горас І. І. Казкотерапія як засіб розвитку соціально-комунікативних навичок у дітей з ООП. *Педагогіка і психологія*. 2017. № 4. С. 60–64.
2. Довганик І. В. Казкотерапевтична робота з дітьми з особливими потребами. *Психологічний часопис*. 2014. Т. 20, № 2. С. 89–94.
3. Фролова Е. А. Казкотерапія як засіб формування соціально-комунікативних навичок у молодших школярів з ОН. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2019. № 871. С. 88–93.
4. Якимчук О. В. Казкотерапія як засіб формування соціальної компетентності дітей з наслідками церебрального паралічу. *Педагогічний процес: теорія та практика*. 2016. Т. 2, № 49. С. 13–19.

***

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Болотова Аліна Сергіївна

Дніпровський національний університет
ім. О. Гончара, м. Дніпро
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Грисенко Н. В.

Проблема самотності є актуальною у сучасному світі. З технічним прогресом, збільшенням населення люди все більш почувають себе непотрібними та відчуженими. Найбільш уразливими цьому стану стають підлітки в силу різноманітних чинників.

Самотність – це емоційний стан, коли людина відчуває себе відокремленою від суспільства або відчуває незадоволення суб'єктивно значущої потреби в спілкуванні зі значущими іншими [3].

Підлітковий вік є проміжним періодом, перехідним між дитинством та дорослістю, через це він вирізняється своєю суперечливістю. Це вік соціалізації та індивідуалізації, а також помітних фізіологічних та психічних змін. Внаслідок підліткової кризи з'являється таке новоутворення як підлітковий егоцентризм, тобто міф про власну винятковість, який проявляється у спілкуванні з однолітками. Почуття власної унікальності та відособленості сприяє появі почуття самотності, саркастичного і критичного ставлення до оточуючих, високу емоційну напруженість і іноді схильність до самомилування.

Більшість психологів підкреслюють суперечливість характеру переживання самотності і його впливу на підлітка: з одного боку, воно збагачує внутрішній світ, дозволяючи відчути унікальність свого існування, з іншого – може привести до поведінкових відхилень, депресії і навіть до суїциду.

В підлітковому віці, самотність виявляється як характеристика цього періоду життя. У цьому віці молоді постає потреба зрозуміти себе як особистість і розкрити внутрішній світ через самоаналіз та самоспостереження, що сприяє розвитку рефлексії. Однак, для підлітків може бути складним задовольнити цю потребу через відсутність навичок і вмінь адекватно оцінювати свої дії. Це може призводити до невпевненості в собі та відчуття невідповідності ідеалам та загальноприйнятим нормам. Не здатність зрозуміти себе веде підлітків до висновку, що ніхто не зможе повністю зрозуміти і оцінити їх внутрішній світ. Однак, коли підлітки переходять на новий рівень самосвідомості, вони починають сприймати себе як унікальну особистість, відмінну від інших людей. Це переживання власної відмінності, разом із вірою в те, що ніхто не зможе повністю їх зрозуміти та оцінити, спричиняє почуття самотності у підлітків.

У підлітковому віці трапляються типові кризи, які включають кризу самооцінки та ідентичності, і ці кризи можуть викликати почуття самотності. Криза самооцінки

проявляється в нестабільності самооцінки, збільшеній самокритиці та постійному незадоволенні собою підлітками. Вони надають собі різні недоліки та негативні риси, а також проєктують цей негатив на стосунки з оточуючими людьми. Це призводить до зростання рівня агресії та тривожності, підвищеної чутливості до критики та невдач, особливо в сфері спілкування. Криза ідентичності полягає у важкості підлітків збалансувати два, на перший погляд, протилежні аспекти ідентичності: ідентифікацію (ототожнення) та відокремлення (ізоляцію). Якщо переважає ідентифікація, відбувається втрата власної особистості, супроводжувана почуттям безсилля та втратою самооцінки (і якщо ідентифікація пов'язана з негативними персонажами, то й поваги до інших людей). З іншого боку, якщо переважає механізм відокремлення, відбувається надмірне відчуження від інших, відмова від побудови близьких взаємин та спілкування.

Виділяють декілька видів підліткової самотності: короткочасну самотність, ситуативну самотність (наприклад, через переїзд або втрату близької людини) та хронічну самотність (довготривала відособленість, від якої підліток страждає) [2].

Основними причинами появи самотності у підлітків є:

- 1) неповноцінне спілкування з однолітками, низький рівень розвитку комунікативних умінь;
- 2) відсутність прийняття підлітка оточенням;
- 3) нездатність дати оцінку собі і своєму внутрішньому світу;
- 4) завищені вимоги і очікування до інших людей;
- 5) нереалістичні уявлення про взаємини між людьми [2].

Також немаловажним є стосунки підлітка з батьками: емоціональна близькість, наявність авторитету батьків, довірливе та тепле спілкування між членами сім'ї тощо. Багато того, що бачить підліток у сім'ї, він відтворює у соціумі. Відсутність емоційної близькості між дитиною і батьками (емоційне відторгнення), недолік батьківської уваги і турботи про дитину (гіпертурбота) не дають позитивного досвіду спілкування і заважають нормальному розвитку комунікативних навичок. Надмірна вимога і контроль, відсутність позитивного ставлення до дитини і визнання його цінності як особистості, недолік його емоційного, фізичного і духовного контакту з батьками та значущими дорослими сприяють виникненню у дитини сприйняття себе як непотрібного, «поганого» і невартого любові, і формують у нього уявлення про себе як нездатну і нікчемну людину. В цьому випадку підліток не вірить ні в себе, ні в інших, ні в те, що він комусь потрібен і цікавий як особистість. Замикаючись в собі, такий підліток все більше йде в свою самотність [1].

Самотність – один з природних станів, що переживаються людиною. Таким чином, почуття самотності у підлітковому віці є нормальним і природним етапом в процесі формування особистості, хоча вони можуть бути суперечливими. Важливо уникати того, щоб підлітки та юнаки дозволяли цьому почуттю поглинути їх, оскільки це може призвести до тривожних станів та стати передумовою для розвитку депресії. Тому важливо надати підліткам підтримку в розвитку навичок, які дозволять їм конструктивно сприймати ці переживання і використовувати їх позитивні аспекти для особистісного зростання, самовдосконалення та реалізації творчого потенціалу.

Література

1. Кисельова В. Підліткова самотність: причини та наслідки. *Виховання школярів*. 2003. № 6.
2. Миронець М. Г. Психологічні особливості переживання самотності в підлітковому віці. *Наука і освіта*. 2013. №1–2. С. 66–68.
3. Тимченко О. В. Самотність як соціально-психологічне явище: основні моделі та сучасні тенденції. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 2. С. 70–73.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Веремєєв Дмитро Олександрович

Дніпровський національний університет

ім. Олеса Гончара, м. Дніпро

Науковий керівник – канд. психол. наук,

доц. Грисенко Н. В.

Українське суспільство зараз переживає складний період трансформації, що відбивається на різних аспектах життя, зокрема, соціалізації дітей. Різноманітні виклики, такі як політична нестабільність, карантинні заходи, військовий стан та культурні зміни, можуть прямо впливати на соціалізацію молодших школярів. На даному етапі розвитку педагогічної науки соціальний розвиток особистості є одним з найважливіших питань, які стоять перед педагогами та всіма освітніми установами. Особистість учня формується не тільки через засвоєння знань, але й в активній участі у різних соціальних процесах та діяльності, які відбуваються в школі. Цей період визначає весь подальший розвиток дитини як особистості, формує ставлення до суспільства та людей загалом.

Загальноосвітня школа має велике значення для соціалізації особистості та формування її соціальної активності. У процесі навчання учні мають можливість не тільки отримувати новий досвід, але й розвивати соціальні вміння та навички, такі як комунікативність, співпраця, емпатія та критичне мислення. Успішне соціальне становлення дитини в школі залежить від багатьох чинників. Перед вчителями стоїть завдання, створити сприятливе соціальне середовище, де учні зможуть відчувати себе комфортно та безпечно, а також забезпечити кожному з них можливість для власного засвоєння індивідуально-соціального досвіду, що дозволить стати більш активним учасником навколишнього соціуму. Педагоги мають створювати такі умови, які сприяють розвитку самостійності, творчого мислення, розвитку здібностей учнів та їх соціальної компетентності. У зв'язку з динамічними змінами в суспільстві та культурі, важливо досліджувати, як ці зміни впливають на соціалізацію молодших школярів в Україні. Наприклад, за останні роки значно зріс вплив інформаційних технологій на дітей, з'являються нові форми взаємодії, змінюються соціальні ролі і стереотипи. Тому дослідження особливостей соціалізації молодших школярів є важливим в контексті розуміння актуальних викликів та можливостей для якісних змін в цьому напрямку.

Дослідженням соціалізації молодших школярів займалися багато вчених, психологів та педагогів (Л. О. Андрущак, Є. В. Любомирська, Т. М. Кузьменко, О. О. Каретна, Т. В. Лесяк, Т. В. Єфіменко, І. В. Романенко, В. В. Радул та ін.) Соціалізація молодших школярів є досить важливим етапом становлення їх як особистості, що визначає подальшу поведінку та взаємодію зі світом.

Є. В. Любомирська зазначає, що на розвиток дитини впливають різні фактори мікросередовища, які включають в себе сім'ю, школу, друзів та інших людей, які перебувають у безпосередній взаємодії та беруть участь у вихованні. Ці фактори можуть нести позитивний і негативний вплив на розвиток дитини. Для молодших школярів основним агентом соціалізації є сім'я, батьки та родичі, які відіграють досить важливу роль у формуванні моральних норм, світогляду, цінностей та сприйняття світу. Родина є першою і основною соціальною групою, яка впливає на становлення особистості. Але зі вступом дитини у школу значно розширюється її коло спілкування, в якому з'являються однолітки та відповідно виникає потреба встановити з ними дружні стосунки і налагодити співпрацю. Окрім того, ще з'являється соціальний дорослий, який стає носієм зразків дій та критеріїв оцінювання діяльності. Шкільне середовище теж допомагає навчитися повноцінно взаємодіяти з людьми, розвиває в учнів комунікативні та соціальні навички, формує загальнолюдські цінності,

незалежність, ініціативність, вміння працювати в групі та приймати правила поведінки [3, с. 30].

В своїх працях, О. О. Каретна визначає, що в учня можуть з'являтися нові соціальні обов'язки, які вимагають від нього виконання певних соціальних ролей. Наприклад, він повинен дотримуватись дисципліни і порядку в класі, допомагати товаришам, бути чемним та ввічливим, брати участь в різних спільних творчих заходах. Виконання обов'язків допомагає йому отримувати схвальну суспільну оцінку, що допомагає формувати ідентичність в соціальному середовищі школи. Дитина також починає розвивати нові пізнавальні здібності, зокрема, рефлексію та аналіз ситуацій, які допомагають їй краще розуміти світ довкола та власні дії. Учень починає орієнтуватися на групу однолітків та повноцінно формувати свої відносини з ними, що відіграє досить значущу роль в його соціальному розвитку та особистісному становленні. Невдачі або регулярні успіхи в навчанні можуть впливати на почуття неповноцінності, приниженості або власної значущості дитини. Важливо, щоб вчителі допомагали сприймати невдачі як перспективну можливість для вдосконалення наявних здібностей та навичок [1, с. 59].

О. А. Нікітенко зауважує, що для більш ефективного соціального розвитку молодших школярів необхідно виробити позитивне особистісне ставлення до навчання та навколишнього світу, розвивати динамічну поведінку в групі друзів та однолітків, а також спрямовувати учнів на застосування знань у практичній діяльності. Це можливо досягти шляхом створення сприятливого середовища, де дитина відчуває повну підтримку та розуміння, позитивне ставлення до власних досягнень та здібностей, стимулювання саморозвитку та самостійної діяльності. Педагог повинен бути готовим допомагати дітям у вирішенні складних ситуацій, підтримувати їх відчуття власної значущості та стимулювати їхній розвиток, враховуючи індивідуальні особливості кожного учня [4, с. 253].

Т. В. Леляк визначає одним з ключових аспектів соціалізації молодшого школяра організацію навчально-пізнавальної діяльності, яка допомагає активно формувати різні компоненти соціальної активності. Організація спілкування між молодшими школярами на уроці може виступати прискорювачем цього процесу. Інтерактивні технології навчання, такі як використання інтерактивних дошок, веб-конференцій, онлайн-дискусій, можуть стати важливим засобом створення умов для спілкування між учнями та підтримки належного рівня зацікавленості. Використання таких технологій може допомогти зробити навчання цікавішим та зрозумілішим для учнів початкових класів, які мають коротку увагу та швидко втомлюються, виробити позитивне ставлення до школи та навколишнього світу, вже повноцінно розвивати емоційно-чуттєві, інтелектуальні, ідейно-сміслові та дійові компоненти власної соціальної активності [2, с. 171].

Отже, в початковій школі дитина вже засвоює основи навчання, формує свої перші соціальні зв'язки та навички спілкування, вчиться розв'язувати проблеми. Для того, щоб навчально-виховний процес був успішним, необхідно враховувати особливості кожного учня, створювати сприятливу атмосферу для розвитку його креативності та соціальної активності, забезпечувати різноманітність у методах навчання та виховання. Одним із головних завдань вчителів початкової школи є формування гуманістичних відносин в контексті їх міжособистісної взаємодії з учнями. Кожна дитина повинна відчувати, що вона є важливою та унікальною, а педагоги мають підтримувати та стимулювати їх до самовираження та розвитку. Навчально-виховний процес має забезпечувати єдність урочної та позаурочної діяльності, щоб діти могли повноцінно розвивати свої соціальні та комунікативні навички. Шкільне середовище повинно створити можливості для максимального розкриття та формування індивідуальності школяра. Рівень зацікавленості дітей до навчання можна забезпечити різноманітністю методів та підходів. Креативні завдання

допомагають розвивати творчі здібності, виявляти унікальні таланти та ідеї. Це може підвищити самооцінку дітей та сприяти формуванню позитивної самоідентифікації. Крім того, коли учні працюють над проектами в команді, вони навчаються якісно співпрацювати з іншими людьми, виявляти лідерські якості, приймати рішення, шукати способи розв'язувати проблеми, слухати думки та ідеї інших, а також висловлювати власні з розумінням. Це може підвищити емоційну інтелекцію та здатність до ефективної комунікації, що є необхідними уміннями для успішного соціального розвитку особистості.

Література

1. Каретна О. О. Труднощі в процесі соціалізації дітей молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 35. С. 57–60.
2. Леляк Т. В. Соціалізація особистості молодшого школяра в умовах навчально-виховного середовища. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 144. С. 168–173.
3. Любомирська Є. В. Вплив середовища на розвиток особистості. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2018. Вип. 56. С. 29–35.
4. Нікітенко О. А. Розвиток соціальної компетентності молодших школярів на уроках в сучасній школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. Вип. 11 (111). С. 248–255.

***

NIEDOSTOSOWANIE SPOŁECZNE A PROFILAKTYKA ZACHOWAŃ RYZYKOWNYCH WŚRÓD DZIECI I I MŁODZIEŻY

Golczewska Joanna

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie (Polska)

Promotor – dr Bejger H.

Niedostosowanie społeczne jest to zjawisko dość powszechne w dzisiejszych czasach. Niepokojący jest fakt, że dotyka coraz młodsze grupy społeczne. Młoda jednostka funkcjonująca w danym społeczeństwie niekiedy nie jest w stanie sprostać wymaganiom panującym w danej grupie. Chcąc zdobyć akceptację społeczną sięga po niekorzystne rozwiązania swojego postępowania, które prowadzi do autodestrukcji. Miano takich zachowań przybiera postać zachowań ryzykownych. Są to problemy, jakie dziecko stwarza rodzicom i nauczycielom w procesie swojego psychofizycznego i społecznego rozwoju. Literatura obfituje bogactwem pojęć niedostosowania społecznego, podaje wiele teorii i prezentuje różne kierunki badań. Problem zachowań nieakceptowanych społecznie jest obecnie problemem dostrzeganym w życiu codziennym współczesnego społeczeństwa. Sytuacje agresywne spotykamy wszędzie: na ulicy, w sklepie, w domu, w szkole, jak również w przedszkolu.

Z powodu powszechności zjawiska nie wolno akceptować błędnego przekonania, że zachowanie to jest czymś nieuchronnym w kontaktach międzyludzkich. Niedostosowanie społeczne stanowi poważny problem społeczny, wymagający zarówno szczegółowych analiz teoretycznych, jak i działań praktycznych: profilaktycznych i resocjalizacyjnych. Odwołując się do autorów, którzy definiują zachowania ryzykowne, można stwierdzić, że młodzi ludzie w poszukiwaniu swojej indywidualności zaczynają postępować wbrew regułom i zasadom, które występują w społeczeństwie. Często nie posiadają pełnej wiedzy o konsekwencji i szkodliwości własnych czynów i ich niepożądane zachowania przybierają postać autodestrukcji. Wśród czynników wywołujących zachowania nieakceptowane społecznie możemy wyróżnić trzy grupy, jakimi są uwarunkowania środowiskowe i kulturowe, czynnik sytuacyjny oraz środek uzależniający. Rodzina jako pierwsze i podstawowe środowisko wychowania młodej jednostki powinna stwarzać odpowiednie warunki do rozwoju i funkcjonowania dziecka w życiu społecznym. Wychowanie powinno odbywać się w atmosferze bezpieczeństwa i wzajemnej akceptacji. Młody człowiek

wkraczający w życie społeczne powinien mieć jasno określone cele i zasady postępowania, które rozpoczęły się od funkcjonowania w pierwszym środowisku życia jakim jest rodzina.

Przebieg relacji dziecka z matką i najbliższym otoczeniem w okresie wczesnego dzieciństwa ma decydujący wpływ na jego zachowania i postawy w ciągu całego życia. Brak więzi może być przyczyną nieodwracalnych zaburzeń w sferze emocjonalnej i fizycznej. To, jak jednostka sprawdzi się w roli ojca lub matki, zależy w dużej mierze od schematów zachowań przejętych od rodziców. Oddziaływanie rodziców na dziecko nie może kończyć się w momencie, w którym oświadczy ono, że jest już dorosłe i może o sobie decydować. Nie zawsze bowiem symboliczny wiek 18 lat łączy się z dojrzałością i poczuciem odpowiedzialności. Szczególnie w tym okresie ważny jest udział rodzica w życiu dziecka, które zadaje sobie wówczas pytania: „Kim jestem?” i „Jaki jest sens mojego życia?”. Odpowiedzialny i świadomy swoich obowiązków wychowawczych rodzic powinien udzielić dobrej rady swojemu dziecku. Wówczas to ma możliwość mocno oddziaływać na dziecko. Ważne jest zatem, aby dorośli czuwali i obserwowali rozwój i drogę życiową młodych ludzi, a w odpowiednim momencie próbowali wspólnie poszukać odpowiedzi na nurtujące ich pytania.

Przejawem niedostosowania społecznego są zachowania nieakceptowane społecznie, które prowadzą do agresji. Agresja jest cechą, której trzeba zapobiegać i wiedzieć, jak jej przeciwdziałać, aby nie doprowadzić do zachwiania równowagi w środowisku społecznym.

W zakończeniu a jednocześnie podsumowaniu artykułu omówiono i przedstawiono profilaktykę zachowań ryzykownych wśród dzieci i młodzieży. Aby nie doprowadzić do destrukcji młodych osób należy przeciwdziałać różnym przejawom zachowań negatywnych i nieakceptowanych społecznie. Rodzice, nauczyciele i wychowawcy nie powinni być obojętni wobec młodych osób wkraczających w dorosłe życie. Ich zadaniem jest ukierunkowanie młodego człowieka na prawidłowe wzorce postępowania, a w przypadku zachwiania wartości bądź utraty autorytetu, ich celem staje się wspieranie wychowanków w jak najbardziej możliwy sposób. Systematyka przyczyn zachowań patologicznych w literaturze oparta jest na charakterze przekroczeń norm. Możemy zatem wyróżnić trzy grupy, które polegają na :

- 1) uzależnieniu od jakiejś substancji toksycznej np. nadużywanie alkoholu i uzależnienie od niego, zażywanie środków dopingujących, narkomania.
- 2) naruszanie zakazów – przestępczość, wandalizm, prostytutcja
- 3) naruszanie zakazów – pasożytnictwo społeczne.

Wśród wielu zjawisk patologicznych najbardziej niepokojąca jest przestępczość dzieci i młodzieży, której przejawy i rozmiary są w Polsce problemem na wysoką skalę i ciągle rosną. Powszechnie jednym z najpoważniejszych problemów, z którym borykają się współczesne społeczeństwa to uzależnienie od papierosów i narkotyków. Wśród zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży istnieją również takie zjawiska jak: przemoc i agresja w szkołach, prostytutcja dzieci i młodzieży oraz działalność subkultur młodzieżowych i sekt. Prawie każdy młody człowiek należy do jednej z subkultur z konieczności lub wyboru. Wystarczy, że ktoś przyjmie określony sposób wyglądu, to wystarczy, aby był odbierany i postrzegany jako członek grupy młodzieżowej, której działalność jest zazwyczaj szkodliwa.

Wśród przyczyn wywołujących zachowania ryzykowne można wyróżnić uwarunkowania środowiskowe i kulturowe takie, jak: wadliwie funkcjonująca rodzina, środki masowego przekazu, duże aglomeracje miejskie i występujące w nich subkultury młodzieżowe, małe środowiska wiejskie, które charakteryzują się niskim poziomem edukacji, niewielką ilością spędzania wolnego czasu w sposób kreatywny.

Rola rodziny w kształtowaniu właściwych zachowań każdego dziecka, nie tylko tego w trudnym okresie, jest niebagatelna. Rodzina to pierwsza komórka ucząca właściwego wykorzystania czasu, ale jak pisze K. Przeclawski, rodzice „w pogoni za pieniędzmi” poświęcają dzieciom coraz mniej czasu. I to zjawisko jest złe, bo jak podkreśla M.

Grochociński: „poziom wykształcenia rodziców, warunki materialne i mieszkaniowe rodziny, budżet czasu wolnego rodziców, ich wiedza pedagogiczna, znajomość potrzeb dzieci, ukształtowane przez dom wzory i postawy wolnoczasowe, budżet czasu wolnego dzieci”. W najbliższej rodzinie dziecko powinno czuć się kochane i bezpieczne, darzyć zaufaniem osoby z nim przebywające. Jednak nie wszystkie dzieci żyją w poczuciu ciepła i akceptacji ze strony najbliższych mu osób. Negatywne zachowanie rodziny wiąże się z poczuciem odrzucenia, zaniedbywaniem, stawianiem wymagań nie dostosowanych do możliwości dziecka. Konsekwencją nasilających się negatywnych emocji u dziecka jest często występowanie konfliktów w rodzinie. Przyczynia się to do występowania u dziecka poczucia zagrożenia.

Mówiąc o działaniach profilaktycznych nie sposób zapomnieć o nauczycielu, który powinien tworzyć bezpieczną atmosferę wychowawczą. Kształtuje się ona, gdy w postawie nauczyciela dominuje: osobista autentyczność, empatia, bezwarunkowa akceptacja i docenienie wartości ucznia. Ł. Kołomański niejako uzupełnia wyżej wymienione cechy dodając miłość wychowawczą, takt pedagogiczny, autorytet jako szacunek do władzy i religijność. Wymienione wyżej cechy nauczyciela-wychowawcy są istotne w procesie wychowania, ponieważ naśladować je mogą uczniowie. Warunki także sprzyjają uczniom w podjęciu przez nich decyzji o zmianie swojego zachowania. Ważne jest, by wychowankowie mieli zapewnione poczucie bezpieczeństwa. Zadania jakie wykonują w klasie, powinny być traktowane przez nauczyciela z powagą. Nauczyciel nie może pozwolić, by uczeń w momentach napięcia był wyśmiewany przez rówieśników, wręcz przeciwnie, główne zasady obowiązujące w klasie powinny opierać się na wspólnym zrozumieniu i szacunku.

Zapobieganie zachowaniom ryzykownym powinno odbywać się przy współpracy nauczycieli z rodzicami. Współpraca ta jednak nie powinna opierać się tylko na uczestniczeniu rodziców w wywiadówkach i wykonywaniu pewnych prac na rzecz szkoły. Mają oni za zadanie wspierać działania szkoły, natomiast szkoła powinna wspomagać rodziców w wychowaniu młodego człowieka np. poprzez organizowanie warsztatów rozwijania umiejętności wychowawczych dla rodziców itp. Przeciwdziałanie szerzeniu się zachowań niepożądanych społecznie polega na eliminowaniu przyczyn, które je wywołują. Nauczyciele, wychowawcy, rodzice, by walczyć z zachowaniami ryzykownymi wśród dzieci, muszą zrozumieć je i poznać mechanizmy ich powstawania i wygaszania. Konieczne jest nieustanne doskonalenie umiejętności i podnoszenie kwalifikacji nauczycieli i wychowawców. Osoby dorosłe w życiu dziecka pełnią bardzo ważną rolę, ponieważ to przede wszystkim oni kształtują jego światopogląd, dlatego też ważne jest, by nauczyciele oddziaływali wprost na wychowanka poprzez propagowanie zachowań prospołecznych, poprzez organizowanie wolnego czasu oraz rozwijanie zainteresowań dzieci i młodzieży. Nauczyciel ma stać się pozytywnym wzorem wychowawczym, do czego niezbędne jest sumienne wykonywanie swojej pracy, nawiązywanie więzi międzyludzkich opartych na poszanowaniu godności i życzliwości, demonstrowanie kompetencji zawodowych i społecznych. Pedagog musi być człowiekiem wrażliwym na potrzeby dzieci i młodzieży, ale również na problemy oświaty. Przeciwdziałanie patologii wśród dzieci i młodzieży wydaje się być bardzo trudnym przedsięwzięciem, które nie zawsze kończy się pomyślnie. Główną zasadą w walce z tym zjawiskiem jest wytrwałość. Nauczyciel nie może poddawać się, kiedy bezradność niejednokrotnie paraliżuje jego działania. Nigdy nie należy rezygnować z podejmowanych wysiłków.

M. Wilk podaje nauczycielom wskazówki skutecznej pracy profilaktycznej patologii wśród dzieci i młodzieży. Nakazuje im reagować na każde zauważone przez nich zachowanie ryzykowne, a po każdym takim zachowaniu mają oni omówić je z uczniami. Nie należy szukać winnych, a zamiast tego należy wraz z uczniami poszukiwać innych sposobów rozwiązywania sporów. Nauczyciel ma być dostępny dla uczniów i ma on korzystać z wiedzy rodziców. Współpraca ta ma być relacją autentyczną i szczerą, podczas której nauczyciel powinien udzielać rodzicom rzetelnej informacji zwrotnej. T. Gosztyła

zaleca działania, które mają na celu zapobieganie przemocy w szkole: zmniejszenie liczebności klas szkolnych; zatrudnienie psychologa i pedagoga w każdej placówce szkolnej; podnoszenie kwalifikacji kadry nauczycielskiej wzmacniając aspekt praktyczny; organizowanie zajęć profilaktycznych, które będą podnosiły poziom świadomości uczniów, o zachowaniach ryzykownych; na terenie szkoły powinien obowiązywać bezwzględny zakaz uruchamiania agresywnych gier komputerowych i filmów na terenie szkoły; realizowanie zajęć zmierzających do modyfikacji stereotypów i uprzedzeń; dbanie o integrację zespołów klasowych; stosowanie technik wychowawczych i stymulujących rozwój empatii.

Bibliografia

1. Danielewska J., *Agresja u dzieci- szkoła porozumienia*, Wyd. WSiP, Warszawa 2002.
2. Gosztyła T., *Przyzwolenie na przemoc w środowisku młodzieży szkolnej jako problem indywidualny i społeczny*, [w:] pod. red. K. Barłóg, E. Tłuczek-Tadla, *Agresja i przemoc: współczesne konteksty i wyzwania*, Wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. B. Markiewicza, Jarosław 2013.
3. Kołomański Ł., *Przejawy i formy agresji w szkole jako narastający problem w polskiej edukacji; rola nauczyciela-wychowawcy w profilaktyce agresji*, [w:] pod. red. A. Rejzner, *Przemoc i agresja w szkole: próby rozwiązania problemu*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2008.
4. Kozak S., *Patologie wśród dzieci i młodzieży leczenie i profilaktyka*, Wyd. Difin, Warszawa 2007.
5. Pawlus M., (red.zb.), *Encyklopedia Rodzice i Dzieci*, Wyd. PARK Sp. zoo, Bielsko-Biała 2002.
6. Rożnowska A., *Lęk i agresja w szkole*, Wydawnictwo Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, Słupsk 2006.
7. Schaffer H.R., *Rozwój społeczny. Dzieciństwo i młodość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
8. Wilk. M, *Skąd tyle agresji w szkole?*, „Dyrektor Szkoły” 2013.

***

ЕКОЛОГІЧНЕ ВОЛОНТЕРСТВО В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Гуменюк Олена Леонідівна

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Сівак Н. А.

Екологічне волонтерство – це добровільна діяльність, спрямована на збереження навколишнього середовища та вирішення екологічних проблем. Таке волонтерство розвинуте майже у всіх країнах та, зазвичай, створюється за ініціативи самих громадян [2].

Важливе значення у подоланні екологічної кризи, на думку науковців, належить освіті й педагогіці, зокрема середній освіті, що покликана формувати екологічну компетентність, екологічну культуру, фундаментальні екологічні знання, екологічне мислення і свідомість, що ґрунтуються на бережливому ставленні до природи, як унікального ресурсу [3].

Ековиховання визнане одним із найважливіших пріоритетів ЮНЕСКО.

В Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, екологізації освіти є одним з головних напрямів державної освітньої політики.

Екологічна компетентність є однією з основних компетентностей якими має володіти випускник школи.

Суть екологічної компетентності в умінні випускника раціонально та ефективно використовувати природні ресурси, розуміння ролі навколишнього середовища для здоров'я і життя людини.

В набутті екологічної компетентності одним з головних напрямків є залучення школярів до екологічного волонтерського руху.

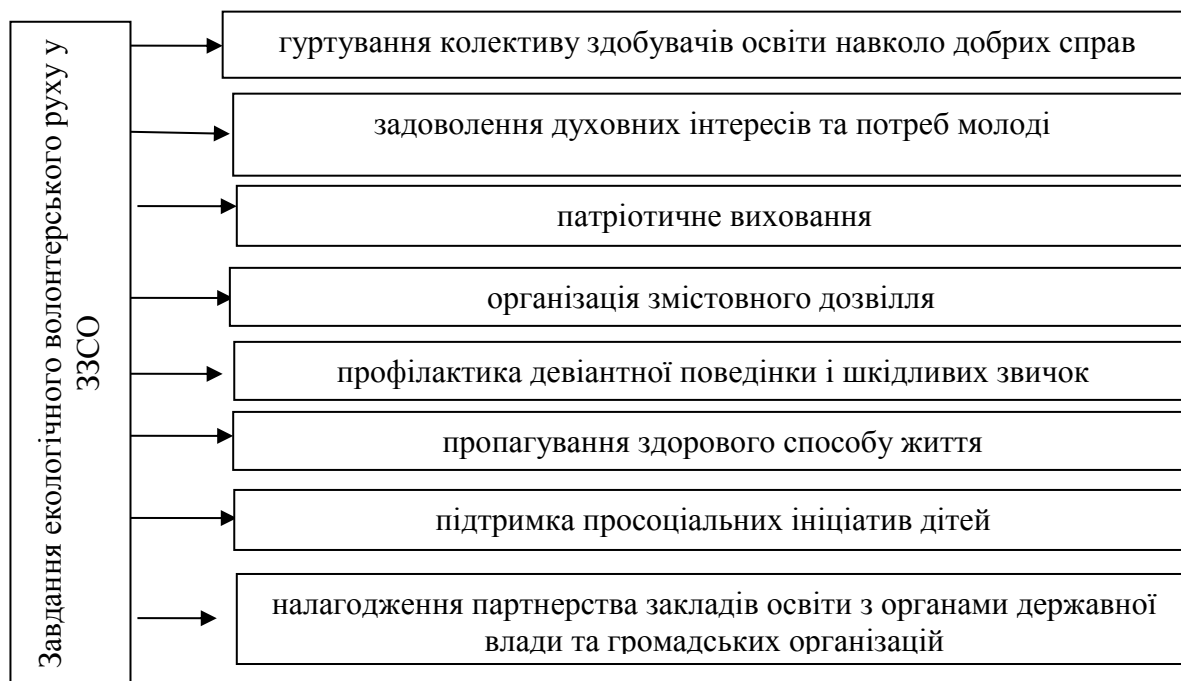
Головною метою екологічного волонтерського руху – є надання можливості кожному школяреві взяти участь у практичних природоохоронних заходах, що підвищує рівень обізнаності в екологічній сфері, сприяє формуванню власного екологічного світогляду, дає відчуття корисності для суспільства.

До основних завдань екологічного волонтерського руху у в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), крім набуття екологічної компетентності також відносять наступні (рис.1).

Як показав проведений аналіз в закладах загальної середньої освіти м. Хмельницького екологічний волонтерський рух є одним із напрямів діяльності шкільного учнівського самоврядування. Його роботу у школах координує педагог організатор у тісній співпраці з департаментом освіти і науки та Хмельницьким обласним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді.

Членами такого руху є учні від 14 років. Молодші школярі приймають участь разом з педагогами та батьками.

Участь у волонтерській діяльності є добровільною. Як показав аналіз у школах створюються волонтерські загони. Так у ЗОШ № 24 створено два волонтерських загони: I– учні 5-8 класів, II- 9-11 класів.

Рис. 1. Завдання екологічного волонтерського руху у ЗЗСО

Крім запланованих заходів, активісти екологічного руху активно пропагують свою діяльність через стіннівки в яких розкривають зміст своєї роботи, оголошення соціальної мережі про заплановані акції та проекти; влаштовують конкурси тематичних малюнків та плакатів на екологічну тематику. Волонтерські групи формуються за певними напрямками діяльності табл. 1.

Шкільні волонтерські групи за напрямками діяльності

№п/п	Напрямки діяльності	Зміст діяльності
1.	Соціальна	- підтримка і допомога тим, хто опинився у важкій життєвій ситуації, - допомога тимчасово переміщеним із, військових дій та окупованих територій, - допомога хворим, самотнім, особам з фізичними обмеженнями та іншим, тощо
2.	Пошуково-краєзнавча	- поглиблене вивчення історії та природи рідного краю; - догляд за похованнями видатних людей і героїв; - створення літописів; - створення та поповнення музеїв бойової слави; - вшанування ветеранів і учасників бойових дій тощо;
3.	Екологічна	- збереження та відновлення природи, - турбота про благоустрій міст і сіл; - пропагування екологічно-доцільної поведінки тощо
4.	Культурологічна	- відродження і пропагування культурних цінностей народу, етносів, народних ремесел; - поглиблене вивчення традицій рідного краю; - мистецька діяльність тощо

Також члени волонтерського руху активну участь приймають у всеукраїнській, обласних, міських екологічних заходах: «Всесвітній день прибирання», «День землі», «Посади дерево миру», «Компола», «Чисте повітря», «День доквілля», «Мішечок», «Пакет пакетів», «14 днів до життя без пакетів», «Чистий Хмельницький», «Чистий парк», «Здай макулатуру – збережи дерево», «Рyzzкую літературу – на макулатуру!», «Здай лампу – збережи природу», «Батарейкам – утилізація!», «Відходи – у доходи!» та інших.

Учасниками волонтерського руху проводиться просвітницька робота серед школярів молодших класів та однолітків.

Цього року у школах обласного центру встановлено 130 комплектів баків для сортування сміття. Особливо відчутною є робота волонтерів по прибиранню території шкіл, стадіонів, парків, озелененню як шкіл так і їх територій, участь у міській толоці та інше. Велика робота проводиться активістами шкіл стосовно раціонального використання відходів харчоблоків.

Отже, впровадження екологічного волонтерства в ЗЗСО дає можливість школярам на основі практичної діяльності отримати розуміння багатогранної цінності природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, оволодіння нормами правильної поведінки в природному середовищі, розуміння необхідності охороняти та поліпшувати навколишнє середовище.

Література

1. Алексєнко Т., Данілова А., Конончук А., Куниця Т. Добродійна діяльність школярів: метод. реком. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М., 2015. 104 с.
2. Васильєв Д. В. Екологічні волонтерства та активізм як соціальна взаємодія у просторі міста. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/39161/1/S_r_i_s_X_2020-42-44.pdf. (дата звернення: 26.11.2022).
3. Екологічні ініціативи в закладах загальної середньої освіти. URL: <https://mmk.edu.vn.ua/uploads/gallerY/ResursNUSH/Ljubcnak/>. (дата звернення: 06.02.2023).
4. Козубовська І. В. Участь молодших школярів у волонтерській діяльності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. соціальна робота.* 2019. № 1 (44). С. 71–73.

5. Кирилюк С. Д. Формування соціальної активності підлітків під час позакласної діяльності у закладах загальної середньої освіти. *Вісник ЛНУ ім. Т.Шевченка*. № 6. Ч. 1. 2019. С. 80–87.

***

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ХАРКІВЩИНИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Данилов Віталій Валентинович

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Останіна Н. С.

Сьогодні мистецька освіта в Україні набирає популярності, незважаючи на складності в соціально-економічній сферах країни. Ефективному розв'язанню актуальних проблем, що постали перед національною системою освіти в нових умовах розвитку країни в контексті європейської і світової глобалізації, сприяє урахування проекту Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 р., реалізація Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», реалізація положень угоди про асоціацію між Україною та Об'єднаною Європою. В таких умовах, освітній стандарт потребує постійного оновлення, підпорядковуючись швидкому зростанню вимог суспільства до якості знань і умінь, отриманих учнівською молоддю шляхом освіти. Мистецька освіта характеризується як процес навчання, виховання, самовиховання особистості засобами різноманітних видів мистецтв (архітектури, дизайну, музики, образотворчого мистецтва тощо). У науковий обіг термін «Мистецька освіта» увела О. Рудницька [4].

Мистецьку освіту розрізняють за змістом (архітектурна освіта, кіноосвіта, музична освіта, театральна освіта, хореографічна освіта, художня освіта) та метою (загальна, професійна або спеціальна). В основі мистецької освіти розуміється художня творчість: творення, продукування й освоєння мистецьких образів. Поняття мистецької освіти сучасні вчені-педагоги розглядають у нерозривному зв'язку із загальною освітою, проте розглядаючи особливості професійної мистецької освіти. Відомо, що серед низки наук, надбання яких безпосередньо спрямовані на задоволення потреб мистецької освіти, чільне місце займає мистецтвознавство. У роботах І. Ф. Ляшенка, С. І. Нікуленко, Р. Т. Шмагала та інших розглядаються питання історії мистецької освіти, здійснюється аналіз проблем діяльності окремих видів мистецьких навчальних закладів, закладів позашкільної освіти, а також проблем професійної підготовки мистецьких кадрів.

Система мистецької освіти Харківщини, як і в Україні, сформувалася в середині 30-х років ХХ ст. і була невід'ємною складовою загальної системи освіти. Проте, глибокі традиції, історія і розвиток мистецької освіти починається з перших років існування міста. Перший етап розвитку мистецької освіти (з початку музичної та художньої освіти) був пов'язаний з викладанням музики, духовного співу і малювання в численних парафіяльних школах, які вписали помітну сторінку в еволюцію національної освіти. На початку ХІХ ст. потреба в кадрах кваліфікованих співаків, інструменталістів, акторів, танцівників значно зростає: співаків потребували і театр, який полюбляла харківська публіка, і церква. Зі слів Г.Квітки-Основ'яненка, музичне виконання в театрі навряд чи відрізнялося тоді над рівнем посереднього: актори співали «по слуху, тобто за скрипкою диригента» [2].

Наприкінці ХVІІІ – поч. ХІХ ст. Харків стає своєрідним науково-культурним центром України, відображаючи нове світосприйняття митців, нові підходи стосовно освіти, інновацій в українській культурі. Початок новому етапу розвитку музичної та образотворчої освіти дало відкриття Харківського колегіуму у 1726 році. Засадничими ідеями колегіуму були державність, світськість. У колегіумі були відкриті «прибавочні» класи і в них вже викладались основи музики, архітектури [4]. Традиція поєднання

загального і естетичного виховання вирізняла школу тієї пори: це було і підтриманням культурної традиції України і відгуком на європейські віяння у світському вихованні.

Регулярні заняття музикою відбувалися в Харкові на початку XIX ст. не тільки в додаткових класах при колегіумі, а й особливому співацькому класі при архієрейському хорі, в якому регенти навчали співаків так званої «нотної музики» і концертів. Вони були ознайомлені з правилами гармонії, вивчали скрипкову гру, спів, гру в оркестрі. Також у Головному народному училище (1789 р.) було відкрито свій вокальний клас, яким керували вчителі І. Снісаревський та С. Глобчастий [4].

Концертне життя міста першої половини XIX сторіччя також свідчить про величезний потенціал його духовного розвитку. До Харкова у 1855 році приїхав для навчання у другій гімназії Микола Лисенко і невдовзі став найкращим в місті виконавцем творів Шопена та Бетховена. Музичною освітою майбутнього засновника української професійної музики були приватні харківські вчителі. Чех Вільчек «...брав на увагу характер кожного учня і вар'їрував свою програму. Відповідно до завдань, які ставила йому вдача того чи іншого учня... а помітивши в учня нахил до народної музики, він не тільки не забороняв грати її, а навіть навмисне пропонував робити імпровізації з народних співочих тем і фрагментів лірницької музики...». Д. І. Багалій згадує про попечителя Харківського навчального округу Ф. І. Голіцина, який підтримував творчі захоплення членів харківського гуртка аматорів-музикантів, що збиралися у впливового діяча і музиканта, князя Ю. М. Голіцина. Серед тих, хто був із кола педагогів Лисенка, можна назвати і відомого скрипаля М. Дмитрієва-Свечина, який навіть пропонував юному музиканту блискучу кар'єру скрипаля-віртуоза. Популярними на той час у Харкові музичними педагогами були також композитор і виконавець А. Барцицький (вчитель І. П. Сокальського), художники А. Данилевський, Є. Волошинов, піаністи В. Андрєєв, Ф. Шульц, С. Брікнер, О. Горовиць, мати майбутнього композитора С. Борткевича, які поширювали любов до музики і мистецтва й, тим самим, поповнювали спільноту освічених аматорів.

За підтримки генерал-губернатора міста князя Д. І. Святополк-Мирського блискучий музикант і талановитий організатор І. Слатін (1845-1931) відкрив у 1871 році Харківське відділення Імператорського Музичного Товариства і музичні класи при ньому. З часом вони були перетворені на Харківське музичне училище. До роботи в музичних класах Слатін запросив багатьох відомих музикантів-вихованців Лейпцизької, Варшавської, Празької консерваторій, зокрема Г. Гека, С. Глазера, Ф. Кучеру, С. Мотте, Ф. Бугамеллі. У 1917 році училище стає консерваторією, у 1920 році — перетворюється на музичний технікум — основний постачальник музичних кадрів України, а з 1936 року затверджується як Харківська державна консерваторія. З 1963 р. це вже інститут мистецтва, з 2011 року — національний університет мистецтва ім. І. П. Котляревського [4].

Слід засвідчити, що за всіх часів організації мистецької освіти визначальною була концептуальна єдність всього навчально-виховного процесу. Це, з одного боку, позбавляло ініціативи навчальні заклади, а з іншого — забезпечувало дотримання у навчанні єдиних державних стандартів, критеріїв якості освіти. За період становлення мистецької освіти нагромадився цінний науково-методичний і організаційний досвід, що забезпечувало досить високий рівень кваліфікації фахівців. Була створена система творчих майстерень і виконавських шкіл, яку очолюють відомі митці. Головними тут були особистісний підхід, спрямований на розвиток внутрішнього світу вихованця, формування його особистісної ціннісної свідомості; корелятивні зв'язки різних спеціальностей; наставництво (формування практичних навичок учнів здійснюється під наглядом досвідченого виконавця-педагога); засвідчується важлива роль практики соціокультурної діяльності. До того ж, через доступність мистецьких навчальних

закладів освітою охоплюються широкі верстви населення, що здобували необхідні знання.

Таким чином, важлива роль у сучасних державотворчих процесах Харківщини належить мистецькій освіті як специфічній освітній галузі. Саме через неї реалізуються актуальні завдання збереження духовної спадщини народу, формується естетична культура особистості. Зміни, що сьогодні відбуваються у мистецькій освіті, її інтеграція у світовий культурний простір, розв'язання проблем духовного виховання молодого покоління зумовлюють актуальність даної дослідницької проблеми.

Література

1. Богуцький Ю. П. Українська культура в європейському контексті [за ред. Ю. П. Богуцького]. Київ: Знання, 2007. 679 с.
2. Ващенко Г. Виховна роля мистецтва *Твори*: В 4-х т. Київ: Школяр «Фада» ЛТД, 2000. Т. 4. Праці з педагогіки та психології. 416 с.
3. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика / заг. ред. О. В. Михайличенко, редактор Г. Ю. Ніколаї. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 255 с.
4. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. пос. Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2005. 360 с.

***

РОЛЬ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Дорош Ірина Володимирівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Рень Л. В.

Сучасне суспільство все більше усвідомлює, що здоров'я є основою щасливого та повноцінного життя. Тому виховання культури здоров'я у дітей є однією з найважливіших задач педагогів початкових класів. Створення безпечного середовища та соціально-педагогічних умов для формування культури здоров'я учнів початкової школи є ключовим чинником успіху в цій справі.

На нашу думку, сучасний стан здоров'я дітей викликає серйозну тривогу, оскільки діти переживають постійний стрес в зв'язку з воєнним станом в нашій країні. Здорові учні складають лише 5% від загальної кількості дітей. Усе це є наслідком не тільки впливу війни, а й різних інших факторів, а саме: напружена соціальна обстановка, несприятливий екологічний стан навколишнього середовища, генетичний фактор. Окрім того, аналіз шкільної практики показує, що на здоров'я учнів неоднозначно впливають зміни в системі освіти. Задля безпеки та зменшення перебування дітей у школі деякі предмети та виховні заходи були винесені на дистанційне навчання. Через це діти мало рухаються та проводять багато часу біля екранів комп'ютерів, що актуалізує необхідність реалізації здоров'язбережувальних технологій в аспекті соціально-педагогічної діяльності.

Питання формування культури здоров'я учнів стало предметом наукових пошуків О. Андрієнко, Г. Бевз, О. Горбунової, С. Грищенко, М. Носка, Ф. Могильного та ін. Разом з тим, сучасні виклики спонукають до подальшого вивчення окресленої проблематики.

На думку О. Андрієнко, культура здоров'я – це сукупність знань, умінь та навичок, що дозволяють людині піклуватися про своє здоров'я та зберігати його, забезпечуючи повноцінне та активне життя [1, с. 54]. Виховання культури здоров'я в початковій школі має на меті не тільки формування знань про здоровий спосіб життя, але й створення умов для розвитку фізичних та психічних якостей дитини, що в свою чергу сприяє її розвитку та навчанню [3, с. 19].

Одним із найважливіших елементів виховання культури здоров'я є створення безпечного середовища в початковій школі. Як вважає І. Капустина, безпечне середовище – це умови, які забезпечують фізичне, психічне та соціальне благополуччя дітей [5, с. 5]. В освітньому середовищі це означає, що школа має бути безпечним місцем для навчання та розвитку дитини. Для цього необхідно створити безпечну та здорову фізичну та психологічну атмосферу, забезпечити належний рівень гігієни, організувати безпечний простір для фізичних та спортивних занять, а також забезпечити доступ до медичної допомоги та консультацій [6, с.48]. Для створення безпечного середовища в початковій школі педагоги та адміністрація повинні працювати разом та забезпечувати виконання всіх вимог з охорони здоров'я, встановлених законодавством.

Збереження здоров'я дітей – головне, на що мають звертати вчителі при проведенні таких заходів, як тестові завдання з вибором правильної відповіді, ігрові завдання на розвиток фантазії, виховні години «Ми за здоровий спосіб життя», «Здоров'я – найцінніший скарб» та ін. В. Сухомлинський стверджував, що «...турбота про здоров'я дитини – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил... і не звід вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це, насамперед, турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості» [2, с. 127].

Однією з важливих соціально-педагогічних умов для формування культури здоров'я учнів початкової школи є мотивація здорового способу життя. Фізична активність допомагає зберігати здоров'я та зміцнює фізичний стан дітей [1, с. 56]. Участь у спортивних змаганнях сприяє формуванню дисципліни, волі до перемоги та умінню співпрацювати у команді. Організація спортивних змагань та занять фізичною культурою має бути доступною та привабливою для учнів, щоб спонукати їх до регулярної фізичної активності [6, с. 28].

Для формування культури здоров'я, педагоги повинні також використовувати інтерактивні методи навчання, які сприяють розвитку творчих та критичних мисленнєвих умінь учнів, а також збільшують інтерес до здорового способу життя [3, с. 21]. До таких методів можна віднести групові проєкти, дискусії, рольові ігри та інші інтерактивні форми навчання. Ці методи стимулюють активну участь учнів у процесі навчання та сприяють формуванню позитивного ставлення до здорового способу життя. У цьому процесі важливо використовувати ігрові технології, які дозволяють уникнути монотонності та рутинності навчання, а також сприяють формуванню позитивної мотивації до занять [1, с. 69].

Література

1. Андрієнко О.В. Організаційні засади здоров'язбережувальної діяльності початкової школи. *Шлях освіти*. 2019. №.3 (36). С. 23–29.
2. Вітвицька С. С., Єремєєва В. М. Педагогіка: навч. посіб. Житомир: ФОП Левковець Н. М., 2017. 232 с.
3. Горбунова О.В. Формування здорового способу життя учнів початкових класів. *Педагогіка та психологія професійної освіти*. 2018. 1. С. 64–80.
4. Капустина І.М., Іванова, О.О. Культура здоров'я учнів початкової школи: сучасний стан та шляхи формування. *Шлях освіти*. 2019. 3 (36). С. 18–63.
5. Ковальова О.І. Організація занять фізичним вихованням у початкових класах як фактор формування здоров'язбережувальної культури школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2017. 7 (81). С. 46–49.
6. Ткаченко О. В. Формування культури здоров'я учнів на уроках. *Школа*. 2017. № 1. С. 23–28.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Івашко Світлана Сергіївна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Михайленко О. В.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Арт-терапія являє собою методику лікування або корекції за допомогою художньої творчості, і на сьогодні вона вважається одним із найбільш м'яких, та ефективних методів. У різних країнах існують різні моделі арт-терапії. Арт-терапія не повинна залишатись прерогативою роботи психотерапевтів, а має широко застосовуватись у діагностичній, навчальній та корекційній діяльності логопедів, дефектологів, вихователів, психологів, музичних та інших педагогічних працівників освітніх закладів. Арт-терапія, як психотерапевтичний напрямок має переваги поміж інших, оскільки є невербальною формою роботи. Це важливо для тих, хто має мовні вади, труднощі у вираженні почуттів, переживань. Саме образотворча діяльність є об'єднуючим засобом між дитиною і педагогом, що дуже важливо на корекційних заняттях. Психологічну корекцію можна починати вже з 3-х років.

Мета статті полягає у розкритті особливостей застосування різних видів арт-терапії в роботі сучасного дошкільного закладу.

Виклад основного матеріалу. Арт-терапія (від англ. Art, мистецтво) – напрям у психотерапії та психологічній корекції, заснований на мистецтві і творчості. У вузькому сенсі слова, під арт-терапією, зазвичай, розуміється терапія образотворчим мистецтвом, що має на меті вплив на психоемоційний стан дитини. На думку Є. Вознесенської, арт-терапія – це метод «зцілення» за допомогою творчого самовираження. Не терапія або лікування, а саме зцілення – досягнення цілісності. За визначенням О. Титаренко арт-терапія – це способи та технології реабілітації осіб засобами мистецтва та художньої діяльності [5].

Арт-терапія застосовується як в індивідуальній так і в груповій роботі. Вона може слугувати доповненням до інших методів і напрямів освіти, виховання [1].

На наш погляд, дуже точно визначення арт-терапії пропонує науковець І. Сусаніна: «Арт-терапія – це область, яка використовує невербальну мову мистецтва для розвитку особистості як засіб, що дає можливість контактувати з глибинними аспектами нашого духовного життя» [4, с. 6].

У діяльності закладів дошкільної освіти використовують такі напрямки арт-терапевтичної роботи:

- нетрадиційні напрямки з образотворчої діяльності направлені на корекцію мотиваційної сфери дитини;
- створення колажів із малюнків, фотографій, природних матеріалів, навчає дитину «спілкуватись» з навколишнім середовищем;
- нетрадиційні форми роботи з папером мають на меті психокорекцію моторної, когнітивної, мотиваційної сфери дитини;
- робота з тістом (тісто-пластика) передбачає корекцію рухових, пізнавальних та творчих можливостей дитини;
- малювання губкою, пальцями та долонями, використовуючи різну основу (папір, картон, тканина), підвищує потреби в активності та реалізації моторних та емоційних можливостей дитини;

— сенсорна інтеграція передбачає знайомство дитини з формою, розміром, площиною та частинами предметів, що сприяє психокорекції пізнавальних процесів, мотивації, а також підвищенню соціальної адаптації дитини.

Особливо необхідним арт-терапевтичний вплив є для тих дітей, які мають певні труднощі у вербалізації своїх переживань, наприклад через мовні порушення, особливості поведінки тощо. На початку арт-терапевтичних занять дитині пояснюється, у чому буде полягати виконання завдання, що дитина може і чого не може робити. Як правило, підкреслюється, що ця робота не вимагає спеціальних художніх здібностей чи навичок, наголошується на вільному самовираженні за допомогою будь-яких матеріалів і засобів, що є в наявності. На таких заняттях враховується схильність до індивідуального темпу діяльності. Далеко не всі діти здатні відразу включитися в роботу. Іноді повинно пройти кілька занять, перш ніж дитина зможе подолати невпевненість і стереотипи звичайної поведінки. Поступово, в міру того, як формуються психотерапевтичні відносини, у дитини виникає відчуття захищеності, комфорту, а атмосфера занять сприймається нею як особлива, відмінна від тієї, що завжди її оточує.

Мета арт-терапії у роботі з дошкільниками – гармонізація розвитку особистості через розвиток здатності самовираження, самопізнання через мистецтво, а також у розвитку здібностей до конструктивних дій з урахуванням реальності навколишнього світу. Основна увага у процесі проведення корекційної арт-терапевтичної роботи приділяється ставленню дитини до своєї діяльності, своїх малюнків, гри на музичних інструментах тощо. Головне завдання педагога спрямоване на розвиток мотивації дитини до діяльності, добір прийомів арт-терапії для кращого формування мотиваційної сфери. Арт-терапію, як методику корекції, доцільно використовувати у комплексі з навчально-виховною роботою. Застосування саме цієї терапії підвищує пізнавальну активність дітей, сприяє сенсорному та руховому розвитку, концентрує увагу. Крім того, здійснюється більш ефективний вплив на формування емоційної сфери, краще розвиваються різні компенсаторні властивості. Педагогічна корекція за допомогою арт-терапії у дітей з мовленнєвими проблемами має свої особливості і визначає доцільність врахування загальних та індивідуальних напрямків і умов роботи, а саме: віку дитини, ступеня зрілості всіх функціональних систем, індивідуальних властивостей особистості. Загальні умови проведення арт-терапії схожі на інші методики педагогічної корекції [2].

Для ефективності використання арт-терапії у роботі в закладах дошкільної освіти педагогу необхідно дотримуватись певних правил:

- встановити з дитиною доброзичливий двобічний контакт;
- встановити напрямки і завдання корекційної роботи з арт-терапії;
- підібрати ці види арт-терапії, які конкретна дитина спроможна виконати і отримати результат;
- усвідомлювати і пам'ятати про можливі труднощі дитини в реалізації своїх можливостей;
- дати можливість дитині самостійно обирати завдання;
- регламентувати роботу дитини, що сприятиме підвищенню зосередження уваги.

Всі ці правила стимулюють пізнавальну активність дитини, організують її поведінку, підвищують самооцінку.

Висновки. Різноманітність проблем, з якими стикається вихователь закладу дошкільної освіти у своїй діяльності, вимагає використання різноманітних методів і прийомів роботи. Одним з них є метод арт-терапії – терапії засобами мистецтва. Одне з головних завдань закладу дошкільної освіти – така організація освітнього процесу, за якої не лише зберігатиметься високий рівень розумової працездатності вихованців, а й зміцнюватиметься їхнє здоров'я. В умовах освітнього процесу педагоги мають

впроваджувати різноманітні оздоровчі та профілактичні технології інноваційного характеру. Важливо при цьому враховувати індивідуальні особливості вихованців.

Практика показує ефективність технологій терапевтичного спрямування, а саме: арт-терапії, пісочної, музичної та ігрової терапії, казкотерапії, кольоротерапії тощо. Терапія означає «лікування», але в умовах закладу дошкільної освіти впровадження таких технологій передбачає профілактику різних захворювань, корекцію порушень розвитку та мовлення, поліпшення психоемоційного стану дітей дошкільного віку.

Література

1. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс. Умань: Алмі, 2014. 75 с.
2. Березка С. В. Особливості застосування арт-терапії в роботі з дошкільниками з порушеннями інтелекту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2018. Вип. 1 (2). С. 208–213.
3. Газолишин В. Арт-терапія: мистецтво бачити. Херсон, 2007. 75 с.
4. Сусаніна І. Введення в арт-терапію: навч. посіб. Когіто-Центр, 2007. 95 с.
5. Титаренко О. І. Використання арт-терапії в психолого-педагогічному супроводі освітнього процесу. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/tytarenko.pdf

***

НАПРЯМИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З УЧНЯМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Калинчук Богдан Володимирович

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Сабат Н. В.

Сучасні події внесли корективи до всіх сфер життя. Суспільство висуває чіткі вимоги до фахівців: високий професіоналізм, мобільність, здатність швидко орієнтуватися у ситуації, пристосовуватися до змінних умов, брати відповідальність за прийняті рішення. Тому юнакам і дівчатам, які стоять перед вибором життєвого шляху, важливо надати вчасну кваліфіковану допомогу щодо вибору професії. Ця проблема є комплексною, утім, найбільша роль відводиться соціальному педагогові як фахівцю, що працює у складі соціально-психологічної служби ЗЗСО, володіє відповідним спектром загальних та фахових компетентностей.

У низці робіт вітчизняних і зарубіжних учених розкрито різні аспекти профорієнтації. Питанням професійного самовизначення, формуванню готовності до вибору професій присвячені дослідження Г. Балла, Є. Клімова, М. Янцура та ін. З соціально-педагогічної точки зору це питання розкривають А. Капська, Г. Курагіна, О. Протас, О. Шпак. Утім, напрацьований досвід варто переосмислити й оцінити крізь призму завдань сьогодення. Адже серед основних труднощів для сучасної молоді при виборі й побудові кар'єри залишаються недостатня поінформованість про професії; невміння оцінити індивідуальні особливості; невпевненість при прийнятті рішення про вибір професії тощо [6, с. 52].

Крім того, аналіз практики діяльності закладів загальної середньої освіти засвідчує, що зміст, форми й методи проведення профорієнтаційної роботи не завжди відповідають новим соціально-економічним умовам, що склалися сьогодні в нашій державі. Відтак постає потреба обґрунтувати зміст діяльності соціального педагога щодо профорієнтації учнів ЗЗСО.

Соціальний педагог працює зі здобувачами освіти, реалізуючи різні напрями діяльності. Серед них – профорієнтаційна робота, завданнями якої є: розповідь про

різні професії, особливо ті, які з'явилися нещодавно; ознайомлення здобувачів освіти з правилами вибору професії; формування у школярів навичок самопізнання, що лежать в основі професійного самовизначення; розвиток умінь зіставляти свої здібності з тими вимогами, які є актуальними для оволодіння конкретною професією; формування здатності критично підходити до оцінки своїх здібностей і навичок; сприяння у розвитку якостей особистості, необхідних для оволодіння конкретною професією; розвиток умінь планувати власний час, скласти реальний план дій щодо оволодіння обраною професією.

А. Мельничук, Н. Муранова зазначають, що професійна орієнтація – це система науково-практичної діяльності ЗЗСО, низки інших суспільних інститутів, метою яких є професійне самовизначення учнів, що відповідає індивідуальним особливостям кожної особистості й потребам суспільства в кадрах [3, с. 132]. Для ефективного професійного самовизначення здобувачам освіти потрібно, передусім, надати інформацію щодо вимог і потреб вітчизняного, світового й локального ринку праці і тих професій, які актуальні зараз чи будуть актуальні у найближчому часі; розповісти про можливості навчання на різних освітніх рівнях; охарактеризувати можливості подальшого працевлаштування. Важливим завданням соціального педагога вважаємо формування у здобувачів освіти мотивації до майбутньої професійної діяльності; розвиток психологічної готовності до зміни, за потреби, отриманої професії та готовності переорієнтуватися на новий вид діяльності.

У. Гостинська виділяє такі функції профорієнтації: психолого-педагогічну, медико-фізіологічну, економічну та соціальну.

Психолого-педагогічна функція професійної орієнтації полягає у виявленні та формуванні інтересів, здібностей школярів, допомозі їм у виборі такої професії, що відповідає б їхнім індивідуальним особливостям, потенційним можливостям; визначенні шляхів і умов ефективного керівництва професійним самовизначенням школярів [2, с. 25].

Економічна функція передбачає покращення якісного складу працівників, підвищення рівня задоволення змістом праці, зниження плинності кадрів, підвищення рівня професійної активності та продуктивності праці.

Соціальна функція професійної орієнтації здобувачів освіти – це засвоєння ними окресленої системи знань, норм і цінностей, що дозволить у майбутньому реалізувати свою соціально-професійну діяльність та самовдосконалюватися згідно з державними, суспільними вимогами. Тому профорієнтацію здобувачів освіти варто розглядати передусім із позицій соціального замовлення, а також прогнозування підготовки затребуваних для держави майбутніх кадрів.

Узагальнивши напрацювання Л. Близнюк [1], О. Протас [4], М. Тименка [5], погоджуємося, що профорієнтаційна робота соціального педагога в закладі загальної середньої освіти повинна вестися за такими основними напрямками:

- професійне інформування;
- професійна діагностика;
- професійне консультування;
- професійний відбір.

Професійне інформування – це розповіді соціального педагога про світ професій, формування у здобувачів освіти обізнаності щодо їх особливостей, виховання профорієнтаційної позиції, зорієнтованості школяра на свідоме професійне самовизначення.

Професійна діагностика – це система комплексного вивчення особистості задля виявлення її професійно значущих якостей і властивостей. Це можуть бути методики діагностики психічних станів та властивостей особистості; її мотиваційної сфери; міжособистісних відносин та компетентності у спілкуванні; пізнавальних процесів; інтелекту та креативності тощо.

Професійне консультування – надання індивідуальної психолого-педагогічної консультації стосовно майбутньої професійної діяльності. У ході консультування соціальний педагог надає здобувачеві освіти допомогу щодо оптимальних для нього напрямів професійного самовизначення. Професійна консультація часто доповнюється індивідуально-психологічною та медичною консультаціями, тому що старшокласники часто коливаються у виборі професії, – це пов'язано із заниженою самооцінкою, невпевненістю у правильності свого вибору.

Професійний відбір – сприяння здобувачеві освіти у виборі конкретної професії на основі його загальних і професійно орієнтованих здібностей, інтересів, перспектив професійної підготовки і працевлаштування. Особливе значення на цьому етапі має індивідуальна робота зі здобувачами освіти. Соціальний педагог повинен не давати готові відповіді, а стимулювати учнів самим знаходити правильні відповіді на запитання, пов'язані з вибором майбутньої професії.

Профорієнтаційна робота вимагає від соціального педагога творчого підходу, врахування індивідуальних особливостей та потреб учнів. Важливо, щоби профорієнтаційна робота проводилася систематично й неперервно, впродовж року. Профорієнтаційна робота повинна активізувати учня, сформувавши у нього прагнення до самостійного вибору професії.

Отже, основними напрямками профорієнтаційної роботи соціального педагога в закладі загальної середньої освіти є професійне інформування, професійна діагностика, професійне консультування, професійний відбір.

Література

1. Близнюк Л. Н. Профорієнтаційна робота у школі. *Завуч*. 2012. № 15. С. 50–54.
2. Гостинська У. Профорієнтаційна робота соціального педагога з учнями загальноосвітньої школи. *Social Work and Education*. 2015. Vol. 2 № 1. С. 24–28.
3. Мельничук А., Муранова Н. Особливості профорієнтаційної роботи у загальноосвітній школі. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад: матер. І Всеукр. наук. практ. конф., 28 трав. 2015 р., м. Київ : зб. матер. конф. / наук. ред. Н. П. Муранова*. Київ : НАУ, 2016. С. 130–141.
4. Протас О. Соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників гірських шкіл. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 10. С. 109–111.
5. Тименко М. М. Особливості профорієнтаційної роботи соціального педагога у загальноосвітніх навчальних закладах. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2012. № 45. С. 32–34.
6. Тілікіна Н. Професійна орієнтація сучасної української молоді: соціологічний вимір. *Профорієнтація*. 2022. № 1. С. 39–55.

***

ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОЗАШКІЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Катруха Крістіна Віталіївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Хлебик С. Р.

У сучасному етапі розвитку нашого суспільства особливого значення набуває виховання дітей молодшого віку основ етичної культури. Етична культура є соціально значущою проблемою, розв'язання якої пов'язано з гуманізацією початкової освіти і виховання. Без сформованості понять про добро і зло, борг, совість, справедливість, честь і гідність, свободу і відповідальність, щастя і сенс життя, а також уявлень про етичний ідеал неможлива ні справжня взаємодія людини з світом, ні її соціальний

розвиток. Це робить завдання етичного виховання дуже актуальними, своєчасними і необхідними [2].

Етичне виховання дітей молодшого шкільного віку є однією з важливих складових виховного процесу будь якого освітнього закладу. У пошуках ефективних методів виховання моральних якостей дитини педагоги все частіше звертаються до позашкільної діяльності як важливого чинника соціалізації підростаючого покоління.

У вивченні проблеми етичного виховання дітей молодшого шкільного віку значний інтерес мають праці вчених, зокрема з таких проблем як: морально-етичне виховання молодших школярів (А. Богуш, А. Каніщенко, А. Корнійчук, В. Мацулевич); виховання культури поведінки учнів (В. Білоусова, Т. Говорун та ін.); засвоєння етичних знань (І. Бех, М. Боришевський, С. Максименко та ін.) [1].

Згідно з Н. Масловою та О. Шияном, етичне виховання є процесом формування уявлень, ціннісних орієнтацій, норм поведінки, морально-етичних якостей особистості на основі культурно-історичних традицій та універсальних людських цінностей, що забезпечує інтеграцію особистості в суспільство та розвиток її позитивного потенціалу [3].

Суть етичного виховання полягає у формуванні і розвитку соціально-важливих якостей особистості, зокрема – в її здатність до саморозвитку та орієнтованості у своїй поведінці та діяльності на вищі духовні цінності.

Етичне виховання науковці розглядають, як педагогічно організований процес, здійснюваний у навчальній та поза навчальній діяльності, спрямований на засвоєння і прийняття дитини традиційних моральних норм та ідеалів, розвиток духовних, естетичних і етичних почуттів [6]. Обґрунтовані в їх роботах завдання етичного виховання спрямовані на виховання в дитині громадянськості і поваги до прав членів суспільства, обов'язків і свобод людини, елементарних уявлень дитини про політичний устрій держави, його основні закони, а також соціальні інститути та їх роль в житті суспільства. Важливу роль в етичному формуванні особистості відіграють знання про основні права та обов'язки громадян України, усвідомлення значення активної ролі кожної людини в суспільстві, шанобливе ставлення до української мови і культури, уявлення про народ України, про його історичну долю та єдність.

Виховання етичних почуттів на початковому етапі передбачає формування у дитини елементарного уявлення про національні українські цінності, розуміння відмінностей хороших вчинків і поганих, знання про правила поведінки у суспільстві, роль традиційних релігій в розвитку держави, дбайливе ставлення до всього живого, знання правил культури мовлення і поведінки, вміння зізнатися в скоєнні нехорошого вчинку, виховання працьовитості, творчого ставлення до життя, праці і навчання [6].

Етичне виховання молодших школярів є надзвичайно важливою складовою формування громадянської свідомості та культури. Громадянська свідомість передбачає передачу дітям молодшого шкільного віку багатств духовної культури свого народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі - формування особистісних рис громадянина України. Це і любов до рідної землі, до свого народу, його традицій, звичаїв, готовність до мирної та ратної праці в ім'я України, почуття гордості за Батьківщину, вірність Україні [5]. Для досягнення мети етичного виховання важливо враховувати особливості вікових періодів та ступенів соціалізації дитини. В позашкільній діяльності формується світогляд дітей, розвиваються їхні пізнавальні сили, закладається моральний фундамент особистості.

Аналізуючи стосунки між людьми, дитина виробляє відповідальне ставлення до життя, починає розуміти і засвоювати правила поведінки і соціальної взаємодії у суспільстві. Виховання культури поведінки у цей період – дуже важлива соціальна, педагогічна, психологічна проблема, успішне розв'язання якої залежить від рівня організації і формування відповідного змісту позашкільної діяльності. Для виховання етичної поведінки у дітей молодшого шкільного віку існує дуже багато засобів і шляхів:

сім'я, заняття («Де живе добро», «Дружба – найцінніший скарб!» та інші), етична бесіда («Чесність і правдивість», «Твій обов'язок», «Людина у світі»), фільми («Моллі Мун і чарівний підручник гіпнозу»; «Хлопчик у золотих штанах»; «Операція «Арктика»), гра (сюжетно-рольові ігри, вправи-тренінги, комунікативні ігри, етичний тренінг тощо).

Сім'я і заклади освіти повинні формувати у дитині уявлення про красу поведінки, навчити її відрізняти справжню красу від показної. Ці положення знаходять своє підтвердження в роботах великого педагога В. Сухомлинського. Він вважав, що людині із спотвореним уявленням про красу поведінки особливо хочеться покрасуватися, тому що спотворене уявлення завжди є *похідним* від внутрішнього духовного невідосконалення; а там де панує це невідосконалення, де немає багатого життя думок, почуттів, активні сили людини розтрачуються на те, щоб показати себе [4].

Найбільш оптимальними видами позашкільної діяльності, які за своєю суттю спрямовані на розвиток навичок культурної поведінки у дітей молодшого шкільного віку є: мистецькі кружки та студії (наприклад, малювання, театральна майстерність, музичні інструменти тощо); туристичні гуртки та табори, де діти навчаються екологічної поведінки та правил безпеки; клуби та гуртки зі спорту тощо. У практичній діяльності таких організаційних форм позашкільля діти отримують досвід дотримання етичного спілкування і взаємодії, правил поведінки на масових заходах і у організації дозвілля. Ділові ігри та участь в роботі економічних клубів спонукають дітей на доступному рівні вивчати етичні принципи ведення бізнесу, правила етикету у спілкуванні та інші.

Отже, заклад позашкільної освіти є оптимальним середовищем для розвитку культури поведінки та формування моральних цінностей у дітей особливо молодшого шкільного віку. Умови організації діяльності дозволяють педагогам створити оптимальні платформи для виховання громадянської позиції, високої моральності та етичної культури. Використання позашкільної діяльності з дітьми дозволяє не лише збагачувати їх знання та навички, але й формувати етичну компетентність, що є надзвичайно важливим для їхнього майбутнього життя.

Література

1. Герасименко Л. Виховання культури поведінки молодших школярів засобами народної педагогіки. Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти : зб. наук. праць / за заг. ред. Н.А. Басюк. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 292.

2. Морально-етичне виховання школярів або культура поведінки молодших школярів. URL: <https://urokok.com.ua> (дата звернення : 27.04.2023).

3. Маслова Н.О., Шиян О. Ю. Морально-етичне виховання молодших школярів у процесі позашкільної роботи. Збірник наукових праць «Педагогічний альманах». Херсон, 2019. Вип. № 36. С. 201–205.

4. Моральне виховання молодших школярів. URL: <https://vseosvita.ua/library/moralne-vihovanna-molodsih-skolariv-176513.html> (дата звернення: 08.05.2023).

5. Небілиця В. В. Формування національної свідомості молодших школярів засобами мистецтва. URL: <http://visnyk.hoippo.km.ua/infomain/1608-formuvannya-naconalnoyi-svdomost-molodshih-shkolyarv-zasobami-mistectva.html>(дата звернення : 14.05.2023).

6. Рідей Н. М. Овчатова А. П. Виховання морально-етичних цінностей у молодших школярів в системі STEM-освіти. *Методологія неперервної освіти та наукового дослідження*. С. 151–158. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38720/Ridei%20N.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення : 08.05.2023).

***

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Коломійченко Вікторія Леонідівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Криловець М. Г.

На думку багатьох дослідників (Л. Долинська, З Огороднійчук, О. Скрипченко та ін.), одним з найважчих періодів онтогенезу людини є підлітковий вік.

Підлітковий період онтогенезу – це гостропротікаючий перехід від дитинства до дорослості, де гостро переплітаються суперечливі тенденції розвитку [9, с. 118].

У психологічному словнику *агресія* тлумачиться як цілеспрямована індивідуальна чи колективна поведінка або дія з метою нанесення фізичної або психічної шкоди іншій людині чи групі людей аж до її знищення [8].

Рівні агресивності визначаються тим, які цінності (культурні, моральні тощо) засвоїла дитина в процесі соціалізації, наскільки активно її орієнтували значущі дорослі на культурно-соціальні норми, з яких найважливішими є норма соціальної відповідальності і норма відплати за акти агресивності [3; 7].

Агресивна поведінка – це одна з форм реагування на різні несприятливі у фізичному і психічному сенсі життєві ситуації, що спричиняють стрес, фрустрацію та інші стани. Супроводжується емоційними станами гніву, ненависті, ворожості [1].

Формами вербальної (словесної) агресії є: обзивання, настирні скарги, зухвалість по відношенню до дорослих або однолітків, висміювання, колючі зауваження з метою викликати в іншій людини неприємні емоції.

Формами невербальної агресії є фізична й нефізична. Агресія фізична – це безпосереднє спричинення болю іншим людям, що більше притаманна хлопчикам, має два варіанти. Перший – це псування оточуючих предметів, а другий – це спричинення болю за допомогою фізичного нападу (різного роду удари, штовхання, підніжки, щипання, кусання, дряпання, викручування рук, паплюження, удари різними предметами тощо).

Причинами виникнення агресивної поведінки чи стану можуть бути: невдача, конфлікт, обман, прагнення до самоствердження. Як ситуативний стан агресивність частіше всього виникає у грубих, нестриманих, малокультурних людей. Але стан агресивності може виникнути й у вольової, вихованої, культурної людини, якщо зачіпається її честь.

У соціально-психологічному плані має значення сумація агресивної поведінки окремих особистостей, перетворення між особистісної агресії в міжгрупову в рамках масових явищ (заколот, політичні демонстрації з агресивним руйнуванням магазинів, пам'ятників і т. п.).

Підліток бажає уваги, розуміння, довіри дорослих. Він прагне грати певну соціальну роль не тільки серед однолітків, але й серед старших. В дорослому ж середовищі вкорінилась позиція, що перешкоджає розвиткові соціальної активності підлітка – він дитина і повинен слухатись. В результаті між дорослими і підлітками росте психологічний бар'єр, намагаючись подолати який, багато підлітків вдаються до агресивних форм поведінки.

Аналізуючи агресивність як властивість особистості, дослідниками (А. Ангервакс, І. Баєва, О. Веретіна та ін.) були виведені певні діагностичні критерії, що дозволяють говорити про наявність даної властивості у підлітка в тій чи іншій мірі. Наприклад: погрожують іншим людям (вербально, поглядом, жестом); ініціюють фізичні бійки; використовують в бійці предмети, які можуть поранити; фізично жорстокі по відношенню до інших людей; крадіжки по відношенню до людини, яка не подобається;

навмисне псування майна; шантаж, вимагання; відсутність вдома вночі без дозволу дорослих; втечі з дому; не ходить до школи або вигнали зі школи.

Схильність до агресивної поведінки найчастіше характеризує підлітків як групу загостреного ризику і є одним із показників вікової деформації характеру, особливо деяких типів його акцентуації. Підліткова агресія може нести шкоду не тільки для самого підлітка, а й для оточуючих, тому профілактика агресивної поведінки є невід'ємною складовою соціально-педагогічної діяльності соціального педагога в школі.

Оскільки освітній заклад є одним із провідних інститутів соціалізації особистості, то функцію соціально-педагогічної профілактики негативних явищ (в тому числі і агресивної поведінки) суспільство покладає саме на неї.

Профілактика – це система заходів, розроблених з метою попередження виникнення та розвитку будь-яких відхилень у розвитку, навчанні, вихованні особистості.

Соціально-педагогічна профілактика – різновид професійної діяльності, яка спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб або відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини.

В. Афанасьєва *метою соціально-педагогічної профілактики* виділяє успішну соціалізацію підлітків на основі усунення (мінімізації) проявів агресивної поведінки. За змістом соціально-педагогічну профілактику агресивної поведінки дослідник поділяє на первинну, вторинну, третинну; за функціями – діагностичну, реабілітаційну, координуючу, прогностичну; за рівнями – організаційно-структурну й соціально-педагогічну.

Первинна профілактика – система заходів запобігання виникнення і впливу чинників ризику. Метою для методичного забезпечення первинної профілактичної допомоги доцільно організувати навчальні семінари для вчителів, шкільних психологів, соціальних педагогів освітніх закладів, соціальних працівників із форм попередження агресивної поведінки у дітей та підлітків.

Вторинна профілактика – комплекс заходів, вкладених в усунення виражених чинників ризику, які за певних умов (стрес, ослаблення імунітету, надмірні навантаження на будь-які інші функціональні системи організму) можуть призвести до виникнення, загострення і рецидиву явища.

Досліджуючи *третинну, або медичну профілактику* В. Афанасьєва вказує на тому, що дана профілактика направлена на попередження прогресування агресії, переходу її в важку стадію, попередження загострень і ускладнень, а також зниження рівня інвалідності та смертності [3].

В контексті соціально-педагогічної профілактики в загальноосвітньому навчальному закладі доцільно говорити про здійснення первинної і вторинної профілактики агресивної поведінки. З цією метою здійснюються профілактичні заходи, впроваджуються профілактичні програми та використовуються різноманітні форми та методи роботи з підлітками, схильними до проявів агресивної поведінки [1; 5; 6; 7].

Ефективність системи соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків В. Афанасьєвою визначено на рівні роботи з соціальними педагогами, батьками й підлітками за розробленими нами трьома критеріями [2]:

1) *професійна готовність педагогів до соціально-педагогічної профілактики*, зокрема це: власне усвідомлення відповідальності за проведення профілактичної роботи, готовність до активної співпраці з батьками, прояв ініціативи у розробці та впровадженні профілактичних занять, налагодження співпраці з інститутами соціалізації підлітків;

2) *соціально-педагогічна обізнаність та активність батьків у питаннях профілактики агресивної поведінки в умовах сімейного виховання*, зокрема це:

оволодіння батьками інформацією щодо профілактики девіантної поведінки у власних дітей в умовах родинного виховання, достатнє отримання у освітніх закладах інформації щодо профілактики девіантної поведінки й достатнє усвідомлення власної відповідальності за виховання дітей;

3) усвідомленість підлітками шкоди агресивної поведінки та зниження рівня її прояву.

Як зазначає Т. Журавель, окремі заходи будуть малоефективними, тому доцільніше використовувати саме комплексні профілактичні програми, які дозволять здійснювати соціально-педагогічну профілактику агресивної поведінки підлітків у закладах освіти системно, безперервно, і без відриву від навчально-виховного процесу [4].

Література

1. Андреев Ю. С. Агресивна поведінка підлітків: сутність, причини та види. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 20. 231 с.

2. Афанасьєва В. В. Профілактика та корекція агресивної поведінки підлітків у навчальному процесі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. № 1. С. 47–52.

3. Афанасьєва В.В. Соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки підлітків на основі гуманізму. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. № 4. С. 40–46.

4. Журавель Т. В. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки / Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна; за ред. Т. В. Журавель. Київ, 2010. 168 с.

5. Зайцева З.Г. Школа та важковихопувані підлітки: Книга для вчителя. Київ: Радянська школа, 1991. 80 с.

6. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навч.-метод. посіб. Київ: Освіта, 1996. 352 с.

7. Охрімчук Р. М. Як працювати з агресивною дитиною: навч.-метод. посіб. Київ: ДЦССМ, 2004. 64 с.

8. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1992. 471 с.

9. Скрипченко О. Б., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2001. 304 с.

***

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ПІДЛІТКІВ В СОЮЗІ ПОЛЬСКИХ ХАРЦЕРІВ

Краліч Катерина Сергіївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Лісовець О. В.

Сучасне українське суспільство висуває до освіти нові вимоги, однією з яких є формування особистості, спроможної ухвалювати неординарні рішення й ефективно налагоджувати взаємини, долати конфліктні ситуації. Для конструктивної участі особистості у громадському житті, родині, професійній діяльності важливими рисами виокремлюють: активність, самостійність, творчість та здатність адаптуватися до стрімких змін сьогодення.

Актуалізується питання пошуку засобів формування соціальної активності підростаючого покоління, серед яких великий потенціал мають дитячі та молодіжні організації [1].

У педагогіці питання соціальної активності досліджувалося багатоаспектно: як головне в характеристиці особистості – суб'єкта суспільних відносин (Т. Коннікова, Т. Мальковський, А. Зосімовський та ін.), як міра прояву соціальної дієздатності людини (Н. Анікєєв, Н. Огурцов, Е. Малах та ін.) [3].

Питання розвитку у дітей соціальної активності розглядалися з позиції взаємодії особистості і колективу: виховання особистості в колективі (А. Макаренко), духовна спільність колективу (В. Сухомлинський), особистісно-орієнтоване виховання (І. Бех, С. Поляков, І. Якиманська та ін.) [1].

Соціальна активність підлітка є складовою його соціального становлення, утвердження себе як члена певної спільноти, суспільства. Вона відображає його потребу у саморозвитку, самозміні, спрямована на самовизначення його у світі і прийняття світу в собі [5].

Молодіжні та дитячі громадські організації є важливим інститутом соціалізації підростаючого покоління, який доповнює вплив сім'ї, школи та інших соціальних інститутів. Вони задовольняють потреби дітей, підлітків та молоді у спілкуванні, спільній діяльності, реалізації різних вікових інтересів. Бажаючи включитися в доросле життя молодь шукає можливості реалізувати себе у різних (формальних і неформальних) молодіжних і дитячих громадських організаціях, об'єднаннях, групах [6].

Дослідниця М. Гур'янова зазначає, що дитячі і молодіжні об'єднання – різновид соціально-педагогічної діяльності дітей і молоді у відкритому мікросередовищі, тому їх потрібно розглядати як один із методів та ефективну форму соціального виховання, як самодостатній соціальний інститут, що відіграє важливу роль в особистому самовизначенні молодого покоління [4, с. 249–250].

В Україні існують безліч дитячих та молодіжних організацій, які цьому успішно сприяють та мають відмінні показники соціальної активності особистості. Прикладом такої організації є Асоціація Гайдівського Руху. Основною метою діяльності АГУ є сприяння розвитку та формуванню соціально зрілої жіночої особистості в її власних інтересах та в інтересах держави, захист законних соціальних, вікових, економічних та інших інтересів і прав своїх членів.

За кордоном, а саме в Польщі є схожа дитяча та молодіжна організація, яка носить назву Союз Польських Харцерів (СПХ).

Її діяльність розрахована для всіх молодих людей, незалежно від їхнього походження, національності, раси чи віросповідання. Вона покликана забезпечити безпечне середовище для молодих людей з метою розвивати по максимуму їхній потенціал як відповідальні та активні громадяни, які беруть участь у своїх місцевих, національних та міжнародних спільнотах та всіх сферах життя суспільства. В даний час СПХ складається з більш ніж 90 000 дівчаток, хлопчиків та лідерів.

СПХ є членом Всесвітньої асоціації дівчаток-гайдів та дівчаток-скаутів (ВАГГГС) та Всесвітньої організації скаутського руху (ВОСД). Жінки зареєстровані як члени ВАГГГС, чоловіки є членами ВОСД.

Харцери-дівчата (harcerki) у віці 10-13 років пізнають світ і людей за допомогою ігор та забав. Значимість розвідувальної системи зростає у цьому віці. Це система природних «банд» молодих людей, яка дозволяє повністю бути задіяним і самореалізуватися кожному члену. На чолі такого розвідувального загону знаходиться досвідчений одноліток – молодий лідер (ланковий). Символічна структура скаутів і гайдів виявляє та досліджує світ навколо них, а заняття на відкритому повітрі є переважним середовищем для діяльності.

Старші харцери-дівчата (harcerki starsze) у віці 13-16 років шукають своє місце у житті, реалізуючи різні проекти.

Характерною формою діяльності старших скаутів є квест. Команди розпочинають свої пошуки, щоб відкрити для себе нові компетенції та свій власний погляд на світ. Вони навчаються відповідальності у реалізації проектів. Дорослі присутні, але їхня роль зводиться до ролі радників та вболівальників.

Ефективне формування молодого людини в дусі харцерського закону дає результати у вигляді стійких установок. Особистість, сформовану відповідно до

цінностей, прийнятих у даному русі, вирізняє братерське ставлення до інших, дружнє та сердечнє ставлення до всіх людей, готовність і здатність самовіддано служити іншим людям, Богові та Польщі, а також постійна робота над собою, постійнє формування та вдосконалення власної особистості, яка готова вимагати від себе, навіть якщо інші від неї не вимагають [4].

У формуванні характеру молоді, підтримці її у всебічному розвитку важливу роль відіграє вмиле використання інструктором скаутського методу. Головними складовими є: робота над своїм характером, стійкість та формування поглядів; постійнє самоспостереження та самовдосконалення, що, у свою чергу, приводить до свідомого прийняття певного способу життя.

Мета виховання полягає в тому, щоб кожен доклав зусиль, а не пропонував готові рішення.

Вирішальнє значення для використання скаутської системи виховання в групах і командах має як власний приклад вихователя, так і його вміння, що розуміється як єдність принципів скаутського виховання, методу і програми. Тому особливу увагу приділяють роботі в малих групах. Скаутська освіта розглядає людину цілісно, дбаючи про адекватний розвиток у кожній сфері. Це означає пропорційний вплив на кожну зі сфер розвитку з використанням відповідних методичних засобів і форм роботи, а також планування та реалізацію програми таким чином, щоб подбати про ті сфери, які в школі залишаються поза увагою.

Отже, із вище зазначеного можна зробити висновок, що активна соціалізація, перетворення молоді з пасивних членів суспільства на активних діячів, і творців власного життя і майбутнього свого і країни, відбувається за допомогою засвоєння і відтворення соціальних норм в соціальному житті. Таким чином, дитячі та молодіжні організації сприяють успішному процесу соціальної активності особистості, де вони неформально можуть розкрити себе, сформувати необхідні навички та характер, розкрити прихований потенціал, який допоможе зайняти статутнє місце в світі.

Розглянувши особливості роботи дитячої та молодіжної організації в Польщі, а саме Союз Польських Харцерів (СПХ), ми пересвідчилися, що місією СПХ є виховання молоді, що означає підтримку її у всебічному розвитку та формування характеру через протистояння викликам.

Статут СПХ приймає створенню умов для всебічного, інтелектуального, соціального, духовного, емоційного та фізичного розвитку людини, нестримнє формування особистості відповідальної людини, поважаючи її право на свободу та гідність, включаючи свободу від будь-яких залежностей.

Література

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1.
2. Головенько В. А. Український молодіжний рух у ХХ столітті. Київ, 1997.
3. Дорофєєв О. С. Технологія ранньої соціалізації. *Позакласний час*. 2008. № 1.
4. Інтернет-сторінка Союзу Польських Харцерів.
5. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України. Київ: Академія, 2011.
6. Поліщук Ю. Й. Соціалізація молоді у контексті діяльності громадських молодіжних об'єднань. *Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні та за рубежом: матеріали міжн. наук.-практ. конф-ї 5-6 травня 2003 року*. Ужгород, 2003.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ВСЕБІЧНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Ошкодерова Дар`я Дмитрівна

КЗ СОР «Путивльський педагогічний
фаховий коледж імені С. В. Руднева»,
м. Путивль

Науковий керівник – викл.
Подшивайлова І. В.

У розвитку особистості велика роль належить певним задаткам до окремих видів діяльності або як це ще називають – талантам. Але надзвичайно важливим фактором є оточення або середовище.

З цієї точки зору важливим стає те, що відносини людини і зовнішніх соціальних умов його життя, його життя в соціумі мають характер взаємодії. Середовище - це не просто вулиця, будинки і речі, розташування яких достатньо знати людині, щоб, увійшовши в неї, відчувати себе там комфортно. Середовище - це ще й найрізноманітніші спільності людей, які характеризуються особливою системою відносин і правил, що поширюються на всіх членів цієї спільноти. Тому, з одного боку, людина вносить в неї щось своє, в деякій мірі впливає на неї, змінює її, але в той же час, і середовище впливає на людину, пред'являє йому свої вимоги. Вона може приймати людини, якісь його вчинки, прояви, а може і відкидати; може ставитися до нього доброзичливо, а може і неприязно.

Засвоєння різних соціальних ролей є найважливішою складовою процесу соціалізації особистості. Однак складність полягає в тому, що в суспільстві існують статуси не тільки схвалювані їм, а й такі, що суперечать суспільним нормам і цінностям. Тому в процесі становлення і розвитку дитина може освоювати як позитивні соціальні ролі, так і негативні.

До позитивних ролям слід віднести перш за все роль члена сім'ї. У сім'ї дитина засвоює кілька таких ролей: сина чи дочки, брата чи сестри, племінника, онука, а так же знайомиться з ролями батька і матері, бабусі і дідусі та ін.

Наступна важлива роль, яку освоює дитина в процесі свого розвитку - це член колективу. У дитячому садку та школі, у спортивній секції та дитячі громадські організації, в спілкуванні з однолітками дитина засвоює ролі члена колективу, товариша, друга, учня, лідера і багато інших.

Важлива соціальна роль-бути громадянином своєї Батьківщини, любити її, пишатися нею. Можуть бути й інші соціальні ролі, які освоює дитина, наприклад, роль фахівця, яку може отримати учень в стінах школи, ліцею, гімназії або ж у навчальних закладах початкової професійної освіти.

До негативних ролей відносяться такі, як бродяги, найчастіше це безпритульні та бездоглядні діти. На вулицях, особливо великих промислових міст, в магазинах, на ринках, в транспорті ми зустрічаємо дітей - жебраків, які звикли до цієї роллю і часто досить вміло випрошують гроші у перехожих. Серед них з'являються ті, хто займається крадіжкою, іноді до цього їх штовхають дорослі, іноді цим діти промишляють самостійно. Сюди можуть бути віднесені і деякі інші соціальні ролі негативного характеру.

Виховний вплив має ЗМІ і особливо для дитини це телебачення та книги, з одного боку вони збагачують духовно, виробляють активну життєву позицію, але з іншого треба зважати на такі негативні явища як: пияцтво, паління, хабарництво, наркоманія і т. д. Тому що школярі обирають фільми самостійно, та не завжди можуть правильно розуміти побачене, що призводить до наслідування негативних персонажів, як наприклад герой якого в фільмі засуджують може асоціюватися у школяра з дорослою, вільною і самостійною людиною і тим зацікавити дитину. Що може знайти втілення у

повторенні негативної поведінки. Так само поведінка близьких - батьків, родичів, вчителів у школі та однолітків. Якщо дитина знаходиться в несприятливому оточенні то і поведінка в неї буде асоціальна, бо діти повторюють те, що роблять дорослі ще не в повній мірі розуміючи чому це добре або погано. А виростаючи особистість вважає засвоєні в дитинстві норми як правильні і чому не можна палити, якщо в родині це нормально, або в чому аморальність лайок якщо їх використовують друзі, та персонажі фільмів якими захоплюється людина.

Тому, батьки, вчителі, педагоги мають допомогти дітям правильно оцінювати побачене чи прочитане аби уникнути такого негативного впливу.

Та в першу чергу необхідно бути прикладом позитивних якостей і не мати подвійних стандартів, аби діти могли довіряти вчителю або родичу знаючи те, що він каже, збігається з його діями, тому що забороняти щось і робити навпаки це не виховання, а марнування часу. Дитина втратить довіру до дорослого, образиться, бо їй щось заборонили. Саме тому, власний приклад має велике значення у виховній роботі.

Отже, середовище має великий вплив на людину, тому що соціалізація невід'ємна частина особистості і впливає на її становлення.

Замість висновку вчитаймося в слова Г. Ітарда: «З'являючись на земній кулі фізично слабким і не володіючи вродженими ідеями, будучи не в змозі підкорятися основним законам свого існування, визначив його чільне місце у Всесвіті, людина лише в суспільстві може домогтися того виняткового положення до якого його призначила сама природа. Не будь цивілізації, він виявився б одним із самих нікчемних і нерозумних тварин... людина завжди тільки те, що з нього робить суспільство...»

***

ВОЛОНТЕРСТВО ДІТЕЙ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ ЯК ПРОЯВ ПАТРІОТИЗМУ

Риженко Наталія Миколаївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Конончук А. І.

Незважаючи на соціальні виклики, що примусили подорослішати раніше, діти заходять у собі сили на надзвичайні вчинки. Для багатьох з них війна втілюється у несправедливості, з якою вони готові боротися у своєму юному віці відповідно до своїх можливостей, залучаючись до різних видів волонтерської діяльності. Волонтерська діяльність становить фундамент громадянського суспільства. За участю волонтерів в життя людей активно впроваджуються потреби в мирі, свободі, безпеці та справедливості. Про важливість волонтерської діяльності для нашої країни свідчить прийняття Закону України «Про волонтерську діяльність» [5].

Волонтерство як вияв благодійної діяльності завжди було невід'ємною частиною української культури і традицій, чому сприяла ментальність українців, зокрема, їхнє співчуття та дієва допомога тим, хто цього потребує. У період воєнного стану, який ми зараз переживаємо, волонтерська діяльність, яка здійснюється окремими особами, організаціями, фондами тощо, шляхом надання різних видів допомоги ЗСУ, а також всім постраждалим від військової агресії РФ, є надзвичайно важливою. Серед великої кількості волонтерів звертає на себе увага самовіддана добровільна безкорислива допомога юних українців, які своєю діяльністю наближають перемогу. Такі непоодинокі випадки дитячого волонтерства у наші часи і слугують беззаперечним доказом сили та стійкості нашого народу, широко висвітлюються у ЗМІ та соціальних мережах, стають гідними для наслідування.

Щодо самого поняття «волонтерство», то науковці тлумачать його значення як «..добровільну, безкорисливу, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, яка здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги» [3, с. 124–125]. Окремі аспекти волонтерства розкрито у працях вітчизняних науковців: Безпалько О., Бондаренко З., Вайноли Р., Журавель Т., Заверико Н., Звереві І., Капської А., Лях Т. та ін. Як форму добродійної (благодійної) діяльності волонтерство (волонтерську діяльність) розглядають Алексєєнко Т., Данілова А., Конончук А., Куниця Т., Малиношевський Р. та ін. [1; 2]. Так, А. Конончук зазначає: «Благодійна діяльність – добровільна діяльність окремих осіб і соціальних груп у наданні безкорисливої допомоги і підтримки, виконанню робіт та наданню послуг тим особам і соціальним групам, які цього потребують, виходячи із загальних принципів гуманності, взаємодопомоги та моралі, виражена у різних формах і видах» [4, с. 32].

У наш час добродійна діяльність дітей є яскравим виявом патріотизму. Завдяки її впливу на особистість, яка формується, створюються унікальні можливості ненав'язливо розвивати у дітей усвідомлене відчуття себе як частини України і українського народу. Педагогічною наукою і практикою розроблені різні методи, форми і засоби щодо виховання особистості у добродійній діяльності, зокрема, альтруїзму, милосердя, відповідальності, гідності та ініціативності. Але найбільш ефект дають ті, що передбачають залучення кожного до конкретної соціально-ціннісної діяльності, спрямованої на творення та примноження багатства і краси своєї Вітчизни, піклування про тих, хто потребує допомоги.

Прикладами вияву патріотизму стала участь дітей у добродійній трудовій діяльності, різноманітних соціальних проєктах та акціях, які здійснюються у всіх регіонах, великих і малих містах, у різних школах, закладах позашкільної освіти. Вони відбуваються з ініціативи школярів і студентів, визначаються високим рівнем творчого самовираження й презентації духовності України і українців та спрямовані на матеріальну і психологічну підтримку захисників України, як тих, що перебувають у зоні бойових дій, так і в лікувальних закладах, сімей загиблих. Така добродійна діяльність означена державницьким і національними смислами, багатоаспектністю, турботою про забезпечення захисників Вітчизни всім необхідним – теплими речами, засобами захисту, медичними препаратами, психологічною підтримкою. У міру своїх можливостей і здібностей, але щиро, креативно, віддано, з бажанням підтримати діти проводять добродійні ярмарки, інші акції з метою збирання грошей для лікування поранених чи придбання ліків на фронт, в'яжуть теплі речі, маскувальні сітки, виготовляють обереги, пишуть листи, вірші, малюють малюнки тощо.

Однією із поширених форм дитячої добродійної діяльності сьогодні є благодійні концерти. Вони можуть бути як демонстрація одноосібної творчості (пісенної, хореографічної, театральної), так і колективної (творчі студії, ансамблі, хори та ін.), яка передбачає збір коштів для допомоги нашим військовим. Але найважливішою є мета таких заходів – сприяти особистісному та громадянському (патріотичному) становленню учасників таких заходів, а також розв'язувати проблеми громади, серед яких найважливішою є допомога ЗСУ.

Наразі у більшості міських будинках культури України організовуються дитячі благодійні концерти, під час яких дітям вдається зібрати тисячі гривень для військових, які нині боронять Україну. Зокрема, у міському будинку культури м. Ніжина відбулося вже кілька таких благодійних концертів: дитячого зразкового ансамблю танцю «Вікторія» - «Ми діти твої – Україно!», школи гармонійного розвитку «Позитивчик» - «У єдності наша сила» та ін. Це посильний і зрозумілий дітям шлях участі у вирішенні важливих справ своєї країни. Таку волонтерську діяльність діти проводять як в Україні, так і за її межами, зокрема, у Чехії, Польщі, Німеччині та інших європейських країнах. Переважно учасникам подібних благодійних концертів від 5 до 16 років. Вони

виступають як музиканти, танцюристи, гімнасти, вокалісти тощо. Юні артисти у різних куточках нашої країни та за її межами намагаються мовою мистецтва і мовою сердець донести до глядацької аудиторії страшну правду про війну в нашій країні, про мужність і незламність українських воїнів та пересічних українців. Цей внесок у нашу майбутню перемогу вкотре засвідчує прагнення наших дітей зупинити страшне зло, яким є війна, та демонструє їх незламну віру в добро та світле майбутнє України.

Таким чином, волонтерська діяльність, наповнена патріотичним змістом, пов'язана з агресією РФ в Україні, яка зумовила сплеск доброчинності як вияв патріотизму практично всіх верств населення, зокрема дітей. Прикладами такої діяльності стали доброчинні акції, проекти, ярмарки, концерти – все заради перемоги, миру і цілісності України.

Література

1. Виховання особистості у доброчинній діяльності: метод. посіб. / під заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Ніжин: ПП Лисенко, 2015. 192 с.
2. Доброчинна діяльність школярів: метод. рекомендації/ під заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Ніжин: ПП Лисенко, 2015. 104 с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери/ за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
4. Конончук А.І. Благодійна діяльність. Здоров'єзберезувальна діяльність фахівця соціальної сфери: словник-довідник / за ред. В. П. Пічі, Л. Є. Клос. Львів: Видавництво «Новий світ-2000», 2021. С. 32–34.
5. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. №3236-VI, редакція від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

***

ПРИЧИНИ ТА ПРОЯВИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ

Суліма Анна Олегівна

Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, м. Дніпро
Науковий керівник – канд. психол. наук.
доц. Грисенко Н. В.

Актуальність дослідження девіантної поведінки підлітків з неблагополучних сімей зумовлена тим, що такі підлітки, зазвичай, мають високий ризик стати жертвами насильства, злочинності та інших негативних явищ. Крім того, девіантна поведінка може призвести до проблем зі здоров'ям, навчанням та соціальною адаптацією. Дослідження цієї теми може допомогти розробити ефективні програми підтримки та реабілітації для таких підлітків та їх сімей.

Серед дослідників, в роботах яких висвітлено проблематику виховання дітей з неблагополучних сімей, слід зазначити М. Алексєєву, З. Зайцеву, І. Дубровіну, Є. Кузнецову, Г. Лактіонову, О. Максимович, В. Приходько, В. Ремезову, І. Трубавіну, Н. Соловійову, М. Шилову та інших. Питання девіантної поведінки підлітків знайшло своє відображення у роботах М. Алемаскіна, В. Баженова, А. Белкіна, Л. Завацької, С. Зінченко, А. Гройсмана, О. Змановської, В. Кащенко, В. Матвєєва та ін.

Поведінка девіантна (лат. *deviatio* – відхилення) – дії людини (девіанта), які порушують офіційно встановлені в суспільстві чи неофіційні в певній соціальній групі моральні та правові норми, що призводять до її покарання, ізоляції, виправлення або лікування [4, с. 368].

Багато вчених, що досліджують девіантну поведінку дітей та підлітків вважають, що поведінка, яка відхиляється від норми, є результатом неналежного соціально-психологічного розвитку дитини та порушень процесу становлення, що знаходить відображення у різних формах дезадаптації.

Підлітковий вік є одним з найбільш складних періодів у житті людини. У цей час формується особистість, визначається майбутнє, встановлюються соціальні зв'язки. Однак, якщо підліток знаходиться в неблагополучній сім'ї, то цей період може стати ще більш складним.

Сім'я неблагополучна – сім'я, яка в силу об'єктивних або суб'єктивних причин втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній складаються несприятливі умови для виховання дитини [5, с. 201].

До неблагополучних сімей, які призводять до девіантної поведінки, належать:

– сім'ї, де батьки мають алкогольну, наркотичну залежність та ведуть аморальний спосіб життя. У таких сім'ях формування особистості дитини викривляється. Така дитина росте слабкою, часто хворіє, в тому числі на нервово-психічні захворювання, росте без необхідної батьківської уваги, піклування, живе за відсутності елементарних речей для забезпечення нормальної життєдіяльності;

– сім'ї соціального ризику – це соціально незахищені сім'ї, які потребують підтримки соціальних служб. Ці сім'ї не можуть повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних життєвих умов. Як правило, це малозабезпечені, багатодітні сім'ї, сім'ї, які мають дітей-інвалідів, батьків-інвалідів, а також сім'ї з неповнолітніми матерями;

– сім'ї конфліктні, де постійно відбуваються конфлікти між батьками і дітьми, батьками між собою. В умовах конфліктної сім'ї дитина отримує негативного досвіду комунікації, відчуває негативне зле ставлення батьків один до одного. Вона не вірить в можливість побудови дружніх і довірливих стосунків між людьми. Дитина не засвоює загальноприйняті норми та цінності, у неї формуються подвійні почуття до батьків, а інколи навіть і вороже відношення до них. У конфліктній сім'ї через сварки між батьками дитина зазнає сильних психологічних травм. Якщо конфлікти в сім'ї відбуваються часто або постійно, то вони можуть підірвати нормальну психіку дитини;

– сім'ї асоціальні - члени яких схильні до правопорушень;

– сім'ї неповні, коли дитину виховує один з батьків, частіше мати. Виникають вони в основному внаслідок розлучення батьків, смерті одного з них, позбавлення батьківських прав тощо. Комунікація в таких сім'ях недостатня, часто вони відчувають труднощі в побуті, психологічний дискомфорт, тому нерідко їм не вистачає рівноваженості, доброзичливості, через це діти проявляють надмірну роздратованість, байдужість;

– сім'ї, зовні благополучні – це сім'ї, які систематично припускаються помилок у вихованні дітей через низьку неосвіченість та невеликий педагогічний потенціал (сім'ї, де стосунки з дітьми є формальними; відсутня системність у покараннях та похвалі, недостатній нагляд, надмірна батьківська опіка або строгість у вихованні, застосовуються фізичні покарання тощо).

Насправді, якщо сім'я є неблагополучною, то дитина з великою вірогідністю набуде негативні особистісні риси. По-перше, спостерігаючи та копіюючи поведінку значущих дорослих, по-друге, через досвід переживання насильства з їх боку, та в подальшому психологічних травм. Таким чином, вплив сім'ї проявляється у двох векторах: 1) шляхом прямого виховного впливу, формування у дитини системи уявлень та установок і патернів поведінки; 2) як стихійний вплив на особистість шляхом проживання дитиною типовий для даної сім'ї способу життя.

За даними Уповноваженого Президента України з прав дитини Миколи Кулеби: «мінімум 600 тисяч дітей проживають у неблагополучних сім'ях, і вони по суті «стоять у черзі» на потрапляння в інтернатні установи» [3].

Згідно класифікації груп видів девіантної поведінки (за видами порушеної норми та специфікою негативних наслідків поведінки, що відхиляється) наведеної Змановською О. В. виділяється поведінка:

1) антисоціальна;

- 2) асоціальна;
- 3) аутодеструктивна.

Антисоціальна поведінка – це поведінка, що суперечить законодавчим нормам, загрожує соціальному порядку й добробуту оточуючих. У підлітків переважають такі види антисоціальної (делінквентної) поведінки: хуліганство, крадіжки, грабежі, вандалізм, фізичне насильство, жорстоке поводження з тваринами, торгівля наркотиками.

Асоціальна поведінка – це поведінка, що не дотримується морально-етичних норм, загрожує міжособистісним стосункам. У підлітковому віці найбільш поширені такі її прояви: втечі з дому, жебрацтво, шкільні прогули або відмова від навчання, брехня, агресивна поведінка, сквернослів'я, проміскуїтет (випадкові статеві зв'язки), графіті (настінні малюнки і написи непристойного характеру), субкультуральні девіації (сленг, шрамування, татування).

Аутодеструктивна (саморуйнівна) поведінка – це поведінка, що відхиляється від медичних і психологічних норм, загрожує цілісності й розвитку особистості, призводить до руйнування психіки та організму. Саморуйнівна поведінка підлітків в сучасному світі реалізується в таких формах: суїцидальна поведінка, харчова залежність, хімічна залежність, фанатична поведінка, аутична поведінка, віктимна поведінка, діяльність з вираженим ризиком для життя (екстремальні види спорту, істотне перевищення швидкості при їзді на автомобілі тощо) [1; 2; 6].

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що сімейне неблагополуччя, відсутність належного батьківського піклування, нормальних умов для розвитку та становлення особистості зумовлюють формування девіантної поведінки підлітків в різних варіаціях її прояву.

Література

1. Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющего поведения): учебн. пособ. 4-е изд. М.: Издательский центр «Академия», 2007. 288 с.
2. Кузьменко В. В. Психология девіантної поведінки: навч. посіб. / В. В. Кузьменко, О. В. Діса, І. О. Шинкаренко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 68 с.
3. Невтішна статистика. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/v-ukrajini-majzhe-vdvichiskorotilas-kilkist-ditej-za-roki-nezalezhnosti-551976.html>
4. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
5. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / За ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ, 2000. 260 с.
6. Христюк О. Л. Психологія девіантної поведінки: навч.-метод. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

***

ФОРМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Тимків Денис Ігорович

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Сабат Н. В.

Нав'язана росією війна, стрімкі політичні події останніх місяців актуалізували потребу виховання молоді, свідомої своєї ідентичності, національної унікальності, самодостатності, готової до захисту територіальної цілісності України. На виконання цього завдання спрямовані як законодавчі й нормативні документи, так і практична діяльність закладів освіти з національно-патріотичного виховання школярів [1, с. 120].

Метою національно-патріотичного виховання «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України» визначає становлення

самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності [2].

Базою нашого дослідження є Стрийська загальноосвітня школа I-III ступенів № 2 ім. Героя України Андрія Корчака. Національно-патріотичне виховання тут здійснюється насамперед через засвоєння основ наук, що закладають фундамент якісних глибоких стійких знань, формують цінності й світогляд, національну самосвідомість здобувачів освіти, а також через опанування предмета «Захист України». Формування в учнів громадянськості, патріотизму, ціннісного світоглядного становлення відбувається також на уроках української мови і літератури. Це і робота з текстами виховного спрямування, і смислова інфраструктура мовних завдань. Значний виховний потенціал мають уроки історії, на яких школярі знайомляться зі славними сторінками нашої минувшини та сьогодення, долучаються до великої культури шляхом визнання і засвоєння її цінностей, норм, ідей, пріоритетів, смаків, традицій, ототожнення себе з культурними зразками тощо.

Ефективним елементом партнерської діяльності у національно-патріотичному вихованні старшокласників є співпраця з державними й недержавними організаціями, про що укладено відповідні угоди. З учнями співпрацюють волонтери, залучають їх до благодійних акцій та акцій на підтримку ЗСУ. З упевненістю зазначаємо, що така партнерська співпраця формує патріотичні риси учнівської молоді, тому кожна зі сторін проявляє прагнення до співдіяльності, уміння вирішувати складні завдання у непростих ситуаціях, учні демонструють навички адаптовуватися та бути мобільними; вміння досягати успіху; робити самому свій вибір, ставити цілі та досягати їх; швидко орієнтуватися у соціокультурному та духовному просторі сучасного українського суспільства; приймати особисті та колективні рішення, урахувавши потреби й інтереси суспільства та держави [4, с. 160].

Національно-патріотичному вихованню старшокласників сприяє також організаційно-масова робота ЗЗСО. Спільно з представниками учнівського самоврядування вчителі організують низку заходів: учнівські конференції, благодійні та соціальні акції. Старшокласники займаються волонтерською діяльністю, що зараз є дуже потрібним. Ще однією цікавою формою роботи є заходи, що їх організують старшокласники для учнів молодших класів: конкурси, вікторини, забави. Така форма роботи вже стала звичною для Стрийської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2.

Також традиційними для школи стало проведення марафонів, ігор, конкурсів, які розвивають спритність, витривалість, допомагають у фізичній підготовці. Популярними є відеолекторії, години класного керівника, на яких організують зустрічі з учасниками бойових дій. Під час проведення традиційного для школи тижня толерантності відбувається ряд заходів як національно-патріотичного характеру, так і присвячених питанням формування толерантного ставлення до представників інших культур, національностей, віросповідань. Старшокласники спільно з представниками Територіального центру комплектування та соціальної підтримки розробили пам'ятки з національно-патріотичного виховання молоді, які можуть використовувати у практичній діяльності класні керівники, працівники соціально-психологічної служби школи [3, с. 168].

Нинішні події в державі викристалізували нові грані волонтерського руху. У кризовий для України час учні та педагоги не стоять осторонь. Стрийська загальноосвітня школа I-III ступенів № 2 ім. Героя України Андрія Корчака є центром волонтерської роботи міста Стрия. Учні школи, педагоги збирали продуктові набори, одяг, речі першої необхідності для вимушено переміщених осіб, воїнів ЗСУ, активно

долучаються до плетіння маскувальних сіток, пошиття білизни та маскувальних халатів, в'язання теплого одягу, виготовлення вервочок, оберегів тощо. Учасники освітньо-виховного процесу усвідомлюють, що у теперішній час волонтерська діяльність є не лише вагомою опорою держави, а й дієвим способом національно-патріотичного виховання старшокласників, оптимальною нагодою отримати цінний досвід шляхом участі в суспільно корисних справах.

Своєю щоденною діяльністю учнівська спільнота і вчительський збір ЗЗСО відстоюють національну ідею, рідну мову, українські звичаї та традиції, толерантне ставлення до представників інших національностей. Останнім часом великою популярністю відзначається організація патріотичних флешмобів: «Україна – єдина країна», «Разом ми єдині» та іншої тематики. Учні утворюють символічні кола єднання, створюють герб України, розташувались у певному порядку та у відповідному одязі. Беручи участь у таких флешмобах, учні засвідчують тим свою активну громадянську позицію, мають можливість висловити власну думку, активну соціальну позицію, засвідчити свою велику любов до України. Ми неодноразово були учасниками та співорганізаторами таких заходів, відчували атмосферу, що панувала тоді, і з упевненістю засвідчуємо, що з такою патріотично налаштованою учнівською молоддю у нашої країни є майбутнє.

Традиційними також є заходи, які щороку проводять до Дня захисника України. Зазвичай, це танцювальний флешмоб, а під час проведення останнього разу учні розгорнули кількадеметровий синьо-жовтий прапор. Старшокласники Стрийської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 ім. Героя України Андрія Корчака продемонстрували всім свою патріотичну позицію та переконали, що українці – сильна нація, які до останнього боронитимуть рідну землю та рідну державу.

Спілкування та спільні заходи зі старшокласниками, розповіді класних керівників, фахівців соціально-психологічної служби школи дають змогу стверджувати, що учні ЗЗСО мають сформовану активну громадянську позицію; вони – патріоти України, поважають закон і права людини; прагнуть до справедливості, чесності, відповідальності; поважають національну історію, культуру, мову й традиції.

Проаналізований досвід роботи Стрийської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 ім. Героя України Андрія Корчака засвідчує, що у закладі активно проваджують такі форми національно-патріотичного виховання учнівської молоді: засвоєння основ наук; співпраця з державними й недержавними організаціями; учнівське самоврядування; учнівські конференції; благодійні та соціальні акції, залучення до волонтерства; марафони, ігри, конкурси, відеолекторії та ін. Реалізація цих форм сприяє утвердженню в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; формує національну самоідентичність, готовність захищати територіальну цілісність та незалежність України.

Література

1. Грищенко С. В., Ілішова О. М., Єфімов Д. В., Макогончук Н. В. Проблема національно-патріотичного виховання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 44, т. 1. С. 119–123.
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
3. Сабат Н. В., Сабат Н. І., Тимків Д. І. The social and pedagogical support for national and patriotic upbringing of high school students. *Гірська школа Українських Карпат*. 2022. № 27. С. 166–171.

4. Сабат Н. В., Сабат Н. І., Тимків Д. І. Освітньо-виховне середовище закладу загальної середньої освіти як засіб національно-патріотичного виховання учнів старших класів. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 54. Т. 2. С. 159–162.

***

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНОЮ СІМ'ЄЮ

Чорноморець Софія Сергіївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф.
Криловець М. Г.

В Україні соціальна робота з проблемними (неблагополучними) сім'ями знаходиться в центрі уваги багатьох соціальних інституцій та наукових проєктів, спрямованих на підвищення рівня життя окремих соціальних категорій.

Твори Т. Алексєєнко, Т. Афанасьєвої, О. Безпалько, Ю. Василькової, Т. Василькової, Е. Волкової, М. Галагузової, І. Григи, В. Дружиніної, І. Зайнішевої, І. Зверєвої, А. Капської, Б. Ковбас, В. Костіва, Г. Лактіонова, Є. Новікова, В. Поліщук, І. Семигіної, І. Трубавіної, О. Янкович та ін.

Сімейне щастя характеризується високим моральним і духовним рівнем у сім'ї, взаємопідтримкою і допомогою, задоволенням емоційних і психологічних потреб усіх членів сім'ї, координацією і співпрацею. Але слід підкреслити, що благополуччя сім'ї залежить не стільки від її матеріально-фінансового забезпечення, доходів, скільки від системи взаємовідносин у сім'ї, уміння виявляти любов і повагу один до одного. Саме ці складові «взаємоповаги» і «взаєморозуміння» формують позитивну морально-психологічну атмосферу в благополучній сім'ї, відповідають за психологічний комфорт сім'ї, звільняють дорослих і дітей від нервових перевантажень і стресів. Саме в такій атмосфері зростає доброзичлива, людяна, спокійна, врівноважена, оптимістична дитина. У таких сім'ях для дітей дуже цінна батьківська порада, яка намагається наслідувати модель поведінки та особистий приклад для наслідування [4, с. 95-97].

Зараз досить багато сімей перебувають у кризовому та соціальному скрутному становищі, що виявляється у втраті сімейної функції. Сім'я - це невелика соціальна група, члени якої пов'язані між собою спільним життям і веденням домашнього господарства, виконанням сімейних функцій, емоційними зв'язками, а також взаємними юридичними і моральними зобов'язаннями, заснованими на офіційному або публічному шлюбі чи спорідненості, сімейних традиціях [2, с. 454].

Дисфункціональна сім'я або неблагополучна сім'я – це сім'я, в якій одна або кілька функцій порушені або відсутні.

Що стосується поняття «проблемна сім'я» або «вразлива сім'я», то воно досить широке. Безсумнівно, сюди можна зарахувати і аморальні, формально нормальні сім'ї. Але в той же час існують так звані «сім'ї ризику», які в будь-який момент можуть потрапити до вразливих груп. Сучасні вкрай несприятливі соціально-економічні умови в Україні негативно впливають на стабільність навіть цілком заможних сімей. Погіршення матеріальних умов життя, поступова бідність, безробіття тощо викликають у людей почуття незахищеності та страх перед майбутнім. Все це призводить до зростання напруги в сім'ї, що негативно позначається на розвитку дитини. Ці сім'ї, і справді неблагополучні, також потребують уваги [3, с. 279].

Сучасні дослідники сімейної дисфункції визначають її за такими вимірами:

- фізично-матеріальна дисфункція сім'ї;
- афективна – порушення емоційних стосунків у сім'ї;
- інтелектуальна – відсутність спільного змістовного дозвілля;
- соціальна (культурна) (розлади в сім'ї).
- сфера внутрішнього і зовнішнього сімейного спілкування;

- духовна (ідеологічна) - негаразди в духовно-моральній сфері.

Інший тип сімей — неблагополучні сім'ї — це сім'ї, в яких через певні життєві обставини чи причини повністю або частково втрачено освітні можливості. У результаті в сім'ї створюються несприятливі умови для соціалізації особистості дитини. У науковій літературі можна зустріти такі типи неблагополучних сімей:

1) Сім'ї, батьки яких зловживають різними психоактивними речовинами (алкоголем, наркотиками, лікарськими препаратами тощо), ведуть аморальний спосіб життя, суперечать суспільній моралі та правовим нормам;

2) Сім'ї, батьки яких мають низький культурний і моральний рівень.

3) Домогосподарства, де відносини будуються на суперечках між батьками або між батьками та їхніми нащадками.

Неповні сім'ї можна визначити як сім'ї, де один із батьків відсутній або де обидва батьки не можуть приділяти достатньо часу своїй сім'ї через умови життя. У таких випадках, хоча формально може бути двоє батьків, структура сім'ї є функціонально неповною.

Сім'ї, які на перший погляд виглядають благополучними, все одно можуть робити серйозні помилки у вихованні своїх дітей. Кожна дисфункціональна сім'я має свою унікальну форму дисфункції, яка проявляється в особистості дитини. Це часто призводить до негативного погляду як на сім'ю, так і на суспільство, спричиняючи відсутність бажання взаємодіяти з батьками, соціальну замкнутість, конфлікти та низьку самооцінку. Таким чином, ці діти потребують додаткової підтримки з боку різних соціальних установ, щоб допомогти їм впоратися з життєвими обставинами.

Саме неблагополучні сім'ї є зоною ризику. Так сучасний дослідник Л. Вольнова подає класифікацію неблагополучності як [1, с. 60–63]:

А) Зона соціально-економічного ризику охоплює сім'ї, в яких батьки або особи, які їх замінюють, не виконують своїх основних обов'язків щодо виховання, навчання та утримання дітей. Це нехтування може призвести до негативних моделей поведінки серед дітей, а в тяжких випадках навіть до жорстокого поводження. Фінансова нестабільність, зловживання психоактивними речовинами або ведення аморального способу життя також є факторами, що сприяють такому ризику.

Б) Сім'ї медико-соціального ризику - це сім'ї, які не дотримуються елементарних санітарно-гігієнічних норм. Ці сім'ї нехтують фізичним здоров'ям, фізіологічним, когнітивним і розумовим розвитком своїх дітей, що призводить до поганих навичок гігієни та загострення конфліктів між членами сім'ї.

В) Дослідник визначає соціально-демографічно несприятливі сім'ї, до яких належать неповнолітні батьки, неблагополучні шлюби та пасинки.

Г) Сім'ї, що належать до групи морально-етичних факторів ризику, які демонструють кримінальні нахили.

Існує певна підгрупа сімей, які можуть мати прямий негативний вплив на підлітків, сприяючи розвитку культури антисоціальної поведінки та ставлення. Ці сім'ї характеризуються кримінальними та аморальними тенденціями, де нестримно поширені такі фактори, як нехтування, жорстоке поводження, зловживання психоактивними речовинами та сексуальна розбещеність. До цієї категорії також відносяться соціальні сироти, виховання яких покладено на державу. Наслідком таких ситуацій можуть бути ранні злочини, втеча з дому, домашнє насильство та зв'язок із злочинними організаціями. Крім того, до цієї групи можна віднести сім'ї, які діють за принципом «мета виправдовує засоби» та нехтують моральними цінностями.

До групи соціально-психологічного ризику дослідник виділяє сім'ї з деструктивними емоційно-конфліктними стосунками. Ці сім'ї мають опосередкований десоціалізуючий ефект, оскільки вони можуть вести здоровий спосіб життя і мати позитивну соціальну орієнтацію, але їх зв'язок з різними факторами робить їх сприйнятливими до негативних впливів соціально-психолого-педагогічними

труднощами у внутрішньосімейному колі і втратили свій вплив на дітей, не здатні виконувати соціалізуючі функції (наприклад: конфліктна сім'я, педагогічно неспроможні сім'ї).

Також науковці підкреслюють, що неблагополучні сім'ї і потенційно неблагополучні сім'ї стають неблагополучними. Це залежить від соціального потенціалу, активності членів сім'ї, соціальної підтримки сім'ї державою та громадою. Проблемні сім'ї досить часто у своїх негараздах звинувачують суспільство, державу, політику і досить часто забувають про свою відповідальність, яку вони несуть, насамперед, перед своїми дітьми.

Таким чином, можна констатувати, що кожна сім'я є індивідуальною і неповторною, має свої характерні риси. Відповідно в науковій літературі знаходимо різні класифікації сімей, в основу яких покладено певну істотну ознаку, наприклад благополуччя сім'ї, стаж її розвитку або спосіб життя тощо.

Література

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. до спецкурсу «Психологія девіацій» для студ. спец. «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ, 2016. 188 с.

2. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник. Др. вид., доп. й випр.. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.

3. Лукашевич М. П., Семігіна Т. В. Соціальна робота: підручник. Київ, 2009. 367 с.

4. Організація соціальної роботи з дітьми та молоддю, які опинились у СЖО. Практичний посібник для спеціалістів соціальної сфери. / Авт. кол.: С. С. Валько, Л. С. Лоріашвілі, М. С. Лоріашвілі, А. І. Павловський, Ю. А. Саранков, Я. М. Туреханов, Ю. М. Удовенко. Київ: ХХ, 2011. 304 с.

***

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Щербакова Марина Валеріївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Качалова Т. В.

Сім'я є найважливішим інститутом у розвитку та вихованні дитини, тому проблеми сім'ї і батьківства є актуальними для сьогодення. Здорова міцна сім'я - це запорука стабільності і розквіту будь-якого суспільства. Серед проблем, які постають перед суспільством, є гостра криза сім'ї, причинами якої є зміна моральних норм в області взаємовідносин, поширення дошлюбних зв'язків, зміна традиційних сімейних ролей чоловіка та жінки, втрата сім'єю своєї виробничої функції, втрата історичних українських традицій щодо формування та збереження сім'ї, непідготовленість молоді до шлюбу, підвищені вимоги у відношенні до шлюбного партнера, алкоголізм і наркоманія та інші.

Особливий статус у нашому суспільстві займає неповна сім'я, яка є одним з основних соціально – демографічних типів сучасної сім'ї. Це мала група з частково неповними зв'язками, де немає традиційної системи відношень мати -батько - дитина. Неповні сім'ї це вже реальність сьогодення, їх чисельність не знижується, а має тенденцію до зростання.

Вивченням особливостей процесу соціалізації людини протягом життя займалися та продовжують займатися такі науковці, як Антонов А.І., Фролов С.С., Лукашевич М.П., Минович І.І., Черниш Н.И., Титкова Т.В., Капська А.И., Газман О.С., Матвєєва Т.Ф., Сисоєва М.Є., Березина Н.О., Михайлова Л.М., Петрова І.В., Трушкін А.Г., Фрідман М.Г., Коваленко Є.І., Солова В.М. та інші. Значенню сім'ї для успішної соціалізації дитини присвячені наукові роботи Голованової Н.Ф., Голод С.І., Кравченко

Т.В., Ковальової Л.Є., Маленкової Л.І., Нечаєвої А.М., Коваль М.Б., Пундик Л.Є., Трофимюк Н.Г. та ін.

Дослідженням проблеми соціалізації особистості дитини в умовах неповної сім'ї займалися такі науковці: Буянов М.І., Монаков Н.І., Смирнова Є.М., Целуйко В.М., Міщик Л.І., Мудрик А.В., Усова А.І., Галагузова М.А., Холостова Є.І., Титаренко В.Я. та інші. Вони вивчали різні соціально-педагогічні аспекти виховання та соціалізації дітей у неповних сім'ях.

Мета статті полягає визначенні особливостей процесу соціалізації дитини молодшого шкільного віку.

Соціалізація - це процес засвоєння та інтерналізації соціальних норм, цінностей, переконань і ролей у суспільстві. Цей процес починається в дитинстві і триває протягом усього життя, оскільки люди набувають нових знань і навичок, щоб адаптуватися до мінливого соціального середовища.

Існує кілька сучасних теорій соціалізації, які були розроблені вченими-соціологами, щоб пояснити, як працює соціалізація і як вона впливає на поведінку людини. Ці теорії включають теорію соціального навчання, когнітивну теорію розвитку та теорію символічного інтеракціонізму [10].

Першокласники при наданні своїх переваг найбільшу увагу приділяють красивій зовнішності, приналежності до класного колективу, готовності ділитися (речами, іграшками, солодощами тощо). На других позиціях при наданні переваг вони перебувають: хороша успішність і ставлення до вчення. Діти «непривабливі» з погляду першокласників характеризуються, зазвичай, такими особливостями: неохайність, «непричетність до класного колективу», погане навчання, погана поведінка, непостійність у дружбі, дружба з порушниками дисципліни, плаксивість. Першокласники, за спостереженнями фахівців у галузі психосоціального розвитку молодших школярів, оцінюють своїх однолітків насамперед за тими якостями, які легко спостерігаються зовні, і навіть за тими, куди найчастіше звертає увагу вчитель.

До закінчення молодшого шкільного віку пріоритети більшості дітей змінюються. Оцінюючи однолітків, вони найбільше звертають увагу на громадську активність, але тут оцінюється наявність організаторських здібностей, а не сам факт суспільного доручення, даного вчителем (як і, зазвичай, буває у першому класі). Також, як і раніше, цінується в дітей гарна зовнішність. Деяко видозмінюється і набір особливо цінних особистісних якостей, серед них з'являються: самостійність, впевненість у собі, чесність. У цьому показники навчальної успішності в оцінці соціального статусу виявляються маловажливими. Діти, мають низький статус серед однолітків, характеризуються ними як суспільно пасивні, недобросовісно які стосуються праці, до чужих речей [9].

Основні для молодших школярів критерії оцінки однокласників відображають особливості сприйняття та розуміння ними іншої людини. Дана обставина може бути пояснена тим, що діти цього віку, як правило, не мають розвиненої здатності виділяти головне та другорядне у предметі; їхнє соціальне мислення ситуативно; вони часто надто емоційні; спираються переважно на зовнішні ознаки; їм складно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки тощо.

До кінця молодшого шкільного віку відбувається якісна перебудова як самих міжособистісних відносин, і їх усвідомлення дітьми. Принаймні дорослішання в дітей віком, природно, підвищується повнота і адекватність усвідомлення свого становища групи однолітків, вони проявляють потребу займати певне становище у соціальній ієрархії класу. При цьому спеціальні дослідження показують, що наприкінці цього вікового періоду ступінь адекватності сприйняття свого статусу групи у дітей починає різко знижуватися, навіть у порівнянні з дошкільнятами. Діти, які у класі мають благополучне становище, схильні його недооцінювати, і навпаки – діти, мають низькі показники, схильні оцінювати своє становище позитивно. Дослідження показують, що

це результат напруженості потреби займати певне становище у середовищі однолітків та зростаючій значущості їхньої думки.

Найважливішим інститутом соціалізації підростаючого покоління є родина. Саме в сім'ї формуються основи характеру людини, її ставлення до праці, моральних та культурних цінностей. Сім'я була і залишається найважливішим соціальним середовищем формування особистості і основою психологічної підтримки і виховання.

Головними формами сімейної дезорганізації виступають:

- 1) неповна сімейна група, незаконнонародженість;
- 2) розпад сім'ї через залишення сім'ї одного з батьків;
- 3) смерть одного з подружжя, ув'язнення;
- 4) фізична патологія: хвороби, розумова відсталість дітей.

Висновки. Соціалізація – це процес засвоєння індивідом певної системи знань, форм, цінностей, ролей, в результаті якого він здатний функціонувати в даній конкретно-історичній обстановці. На перших етапах формування особистості соціалізація здійснюється через спілкування, навчання, виховання, потім через практичну діяльність, розподіл форми культур і цивілізації. Це процес динамічний, постійний, тому розвиток особистості - безперервно діючий процес.

Роль сім'ї в успішній соціалізації дітей молодшого шкільного віку є предметом уваги у всіх педагогічних системах, що історично склалися. Сучасна наука розглядає роль сім'ї в успішній соціалізації як сукупність всіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює і відтворює певну систему знань, норм цінностей, що дозволяють йому функціонувати як повноправний член суспільства, що виявляє такі якості: самостійність, ініціативність, старанність, покладання особистістю на себе певної міри відповідальності.

Література

1. Баранник В. Самооцінка та її місце в структурі самосвідомості. *Соціальна психологія*. 2008. № 9. С. 95–101.
2. Бех І. Д. Духовний шлях зростаючої особистості: обґрунтування орієнтирів. *Рідна школа*. 2016. Вип. 11–12. С. 3.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доопрац. і доп. Київ: Знання, 2008. 566 с.
4. Дем'янчук О. П. Теорія і практика громадянської освіти: світовий досвід. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2001. Т. 19. С. 64–69.
5. Дерев'янка Н. П. Формування громадянської культури особистості школяра: навч.-метод. посіб. за ред. В. Костіва. Київ: Праймдрук, 2011. 350 с.
6. Іванчук В. Формування громадянської культури учнівської та студентської молоді в процесі навчання. *Шлях освіти*. 2000. № 2. С. 28–31.
7. Ключові освітні компетентності. URL: <http://osvita.ua/school/theory/2340/>
8. Концепція громадянського виховання учнів у системі загальної середньої освіти України <http://www.xn--80aamewp7k6b.com.ua/karta-sajtu-2/natsionalno-patriotychne-vyhovannya-m/kontseptsiya-gromadyanskogo-vyhovannya-uchniv-u-systemi-zagalnoyi-serednoyi-osvity-ukrayiny-i-g-osadchuj/>
9. Кочерга О. Психофізіологічний розвиток дитини перед школою *Початкова школа*. 2012. № 1. С. 45.
10. Рудніцька І. Стан здоров'я школяра як один із головних критеріїв перебігу адаптації. *Все про адаптацію*. 2004. № 25–26. 120 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ**Юзькова Тетяна Сергіївна**

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Гайдамашко І. А.

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей вимушених переселенців в умовах сучасної соціально-політичної ситуації в державі. Розглянуто різні підходи до визначення поняття соціально-педагогічної підтримки. Проаналізовано педагогічну, психологічну та соціологічну літературу з означеної проблеми. Розкрито сутність понять “діти із сімей вимушених переселенців”, “соціально-педагогічна підтримка дітей із сімей вимушених переселенців”.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, вимушені переселенці, переселенці із зони бойових дій.

Постановка проблеми. Інтеграція дітей-переселенців у нову громаду – не менш важливий процес, аніж адаптація дорослих. Дозвілля внутрішньо переміщених дітей у суспільство, полегшення їх адаптації шляхом психолого-педагогічного супроводу є особливо актуальною проблемою сучасного освітнього процесу, оскільки, згідно зі статистикою, кожна третя дитина відчуває труднощі з пристосуванням до нового місця [2]. Окрім того, помітними є дратівливість, агресія, низький рівень взаємин із ближніми, відсутність позитивних емоційних реакцій, активності.

В процесі роботи з дітьми та родинами переселенців, опираємося на важливий досвід роботи з родинами в зоні бойових дій на сході України, який отримували протягом 4 років. Використовуємо перевірені та дієві методики як то «Безпечний простір» НаУКМА – корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу у дітей дошкільного віку та школярів. Ця програма показала себе, як ефективний інструмент, який охоплює 7 блоків, для трьох вікових груп. Стрес сам по собі – не хороший, і не поганий, стрес – це природний механізм, що переводить тіло та розум у «режим бойової готовності». Знайти шляхи, як наповнити себе ресурсом, щоб бути спроможним долати життєві виклики – цьому вчимо дітей на заняттях.

Важливим є те, що дітям треба дати час на адаптацію та з розумінням поставитись до їхніх переживань та поведінки, яку вони демонструють як відповідь на події, які вони пережили та переживають зараз. Створення середовища безпеки, творчості, гри та прийняття – крок для покращення цього процесу.

Усі діти заслуговують на середовище, яке задовольняє їхні потреби бути здоровими, відчувати себе безпечно. Активності у безпечному середовищі допомагають хлопчикам і дівчаткам налагодити позитивні стосунки з однолітками та подолати стрес.

Слід зазначити, що гра, як інструмент для роботи з дітьми, які пережили стрес є неоціненною. Використання образів в грі має низку психологічних переваг. По-перше, створюються найбільш благополучні умови для особового зростання дитини, змінюється відношення до свого «Я», підвищується рівень самоприйняття. Цьому сприяють обмеження перенесення емоційних переживань дитини, пов'язаних з низькою самооцінкою, невпевненістю в собі, неспокоєм про себе, зменшується напруженість, з'являється можливість екологічно проживати різні емоції (агресію, наприклад). Використання ігор в роботі психолога цінна й тим, що дозволяє побачити, з чим в грі асоціюється у дитини травма, проблема, досвід минулого, що заважає йому нормально жити.

Стан опрацювання проблеми. Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Окремі питання дозвілля дітей внутрішньо переміщених осіб та гарантій

їх реалізації досліджували у своїх працях науковці: О. Бородіна, О. Балакірєва, М. Буроменський, О. Виноградова, М. Вінсент, А. Грінчак, О. Гончаренко, Дронюк, Б. Захаров, І. Козинець, О. Кузьменко, К. Крахмалова, Е. Лібанова, О. Малиновська, В. Новік, Л. Наливайко, Р. Наджафгулієв, О. Особова, Т. Семигіна, В. Стешенко, С. Чехович, Г. Христова, Л. Шестак, В. Шелюк, М. Шульга, А. Ястребова та ін. До розв'язання проблеми правового статусу біженців і вимушених переселенців зверталися Т. Анісімова, В. Стешенко, Н. Грабар, І. Ковалишина, О. Кузьменко та інші. Загальнотеоретичні проблеми соціальної роботи з такою категорією населення відображено у роботах Л. Тютті, І. Іванової, М. Лукашевич, І. Мигович та інших. Питання власне соціальної роботи з біженцями висвітлюються у праці О. Малиновської та інших. Досліджували процеси міграції (переселення), визначали її та класифікували різні дослідники (соціологи, філософи), а саме: Н. Гринда, А. Дмитрієв, В. Іноземцев, О. Мазін, Є. Макознак, І. Прибиткова, Ю. Римаренко, О. Ровенчак, А. Сові, В. Шелюк та ін.

Мета статті аналіз організації дозвілля дітей з внутрішньо переміщених сімей.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок вимушеної міграції загострюється низка соціальних, політичних, психологічних проблем. Найбільше в цій ситуації страждають діти, оскільки переживання стресу від перебування в зоні військового конфлікту, переселення, пристосування до нових умов перебування може негативно вплинути на розвиток особистості, психічне і фізичне здоров'я. Це актуалізує потребу у соціально-педагогічній підтримці дітей із сімей вимушених переселенців у місцях їхнього тимчасового поселення.

На сьогодні в Україні з 2022 року активно продовжується цикл заходів для дітей, що стали жертвами війни та змушені були разом з батьками покинути свої домівки.

Згідно з аналізом наукової літератури, виокремлюємо чинники, які впливають на адаптацію дітей означеної категорії, й рекомендуємо враховувати їх в організації та плануванні роботи з ними. Насамперед це соціально-економічний статус батьків. Високе матеріальне становище сім'ї, зазвичай, сприяє легшій зміні місця проживання, проте нижчий – ускладнює цей процес. Не менш важливою є національна, соціокультурна та релігійна належність.

Як відомо, серед представників внутрішньо переміщених осіб спостерігається низка етнічних меншин, зокрема кримськотатарського походження. Відповідно, ця категорія дітей обмежена у вільному використанні мови, звичаїв, традицій, що зумовлює втрату етнічної самосвідомості [7]. Утім варто враховувати й вік, оскільки, чим він нижчий, тим легше проходить означений процес. Насамкінець виділяємо й ставлення місцевого населення до переселенців (мігрантофобія) [3].

Створювати комфортні умови для швидкої адаптації внутрішньо переміщених осіб у нашому краї та відновлення після пережитого є вкрай важливим зараз.

Так, для внутрішньо переміщених дітей організовано колективну творчу роботу під гаслом «Посміхнись світу – і він подарує тобі мир», тренінгове заняття, під час якого обговорювалися поняття «миру» та «війни, майстер-клас «Листівки для воїнів», заняття з елементами тренінгу «Здоровим бути модно, стильно і красиво», колективну роботу «Передай долоньку добрих справ».

В багатьох містах неокупованих в Україні організовано було майстер-клас з виготовлення янгола-оберега для воїнів, розучування танцю «Маленькі долоньки» та веснянки «Пташечка» із використанням народних інструментів, проведено тренінг «Мій настрій. Який він?» з використанням арт-терапії.

На базі різних дитячих садочків та шкіл організовано захід з тимчасово переміщеними дітьми «Спорт – запорука здорового життя», проведено онлайн-бесіду «Чарівний світ емоцій», та майстер-клас з виготовлення та оформлення листівки воїну.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане, варто виокремити окремі аспекти, які доцільно враховувати під час організації психолого-педагогічного супроводу та дозвілля внутрішньо переміщених дітей, а саме: створення сприятливого середовища для розвитку дитини (сім'я, ЗДО та школа); залучення дошкільника та школярів в різні форми та види діяльності, спрямовані на активізацію інтересів, уподобань; упровадження мультидисциплінарного підходу в роботі з означеною категорією дітей.

Література

1. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми: практичний посібник. Київ: Золоті ворота, 2015. 148 с.

2. Волинська С. Соціально-педагогічний супровід дітей та учнівської молоді з травмою війни в умовах навчального закладу. *Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії: зб. матеріалів, доповідей Всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р. Маріуполь: ДонДУУ, 2018. 322 с.

3. Гніда Т. Б., Разводова Т. О., Тінякова А. І. Адаптація внутрішньо переміщених дітей до нових умов життя. *Соціально- педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту: навч.-метод. посіб.* Київ: Агентство «Україна», 2015. 176 с.

4. Жданович Ю. Лялькотерапія у роботі з дітьми вимушених переселенців. *Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії: зб. матеріалів, доповідей Всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р. Маріуполь: ДонДУУ, 2018. 322 с.

5. Зінченко О. С. Теоретичні засади дослідження соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки.* 2015. № 4 (29). С. 47–53.

6. Киричевська Л. Збереження психологічного здоров'я дітей етнозасобами в період ведення АТО в країні. *Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії: зб. матеріалів, доповідей Всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р. Маріуполь: ДонДУУ, 2018. 322 с.

7. Методичний посібник з проведення тренінгу. Особливості захисту дітей в умовах збройного конфлікту на сході України: вразливість дітей, які є внутрішньо переміщеними особами. Київ, 2016. 75 с.

8. Новікова О. Ф., Амоша О. І., Антонюк В. П. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 448 с.

9. Титаренко Т. М. Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2011. 272 с.

10. Тітар І. О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум. Серія «Соціологія».* 2016. № 4 (59). С. 57–68.

11. Чуйко О. В. Зарубіжні моделі психосоціальної реабілітації дітей, травмованих війною. *Український психологічний журнал.* 2017. № 1 (3). С. 192–203.

***

ТЕАТРАЛІЗОВАНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Юрченко Марія Михайлівна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

Науковий керівник – канд. пед. наук, ст. викл. Махоткіна Л. Б.

Процес соціалізації особистості починається у ранньому дитинстві та продовжується протягом усього життя людини. Розглядаючи означену проблему, варто звернути увагу на те, що він є відправною точкою динамічних змін, які відбуваються у розвитку протягом певного періоду та визначає шлях, яким дитина набуває нових рис особистості, формуючи їх на основі реальності, як із основного джерела розвитку. Найкоротший шлях успішного формування навичок соціальної взаємодії, що визначає успішність соціалізації дитини, - це гра, особливо та, що включає в себе елементи театралізації.

У сучасній педагогічній літературі поняття «театралізована гра» досить часто поєднується з поняттям «гра-драматизація». При цьому одні дослідники ототожнюють дані поняття, тоді як інші автори розглядають ігри-драматизації як різновид сюжетно-рольових ігор.

На думку Л. Фурміної театралізовані ігри є іграми-уявленнями, у яких особистість за допомогою виразних засобів (інтонація, жест, міміка, хода і поза) через розігрування літературного твору формує конкретні образи. Театрально-ігрова діяльність школярів, на думку авторки, може приймати дві основні форми - коли дійовими особами виступають предмети, наприклад, ляльки або іграшки, а також такі, в яких діти самі в образі дійової особи виконують взятую на себе роль. Перші ігри, які також мають предметні засоби, - це різноманітні види лялькового театру, тоді як другі називаються непередметними іграми, іграми-драматизаціями [6, с. 153].

Гра-драматизація є різновидом ігор, яка вимагає спеціальної підготовки тих, хто грає, оскільки найчастіше основна їх мета – поставити спектакль. Основною ознакою подібної ігрової діяльності, на думку Борисової Г. [1], виступає потреба не у предметному результаті, а у самій грі. Мотив такої гри лежить у її процесі, а не в результаті ігрової діяльності. Дана ознака виражає процесуальність самої ігрової діяльності, її мотив. У рамках гри-драматизації літературний сюжет може окреслюватися в найзагальнішому вигляді, тоді як в інших аспектах діти імпровізують, варіюють, додумують і змінюють сценарій гри, діючи творчо [2, с.76].

Можна відзначити специфічну особливість театралізованих ігор – зокрема вони мають готовий сюжет, відповідно, у багатьох моментах діяльність дитини визначається текстом твору.

Театралізована гра – один з ефективних засобів соціалізації здобувачів освіти у процесі осмислення ним морального підтексту літературного твору, участі у грі, що створює сприятливі умови у розвиток почуття партнерства, освоєння способів позитивного взаємодії.

У ході вдосконалення діалогів і монологів, освоєння виразності мовлення найбільш ефективно відбувається мовленнєвий розвиток дитини, формування комунікативних навичок, що необхідні для продуктивної соціальної взаємодії [3].

У театралізованій грі діти знайомляться з почуттями, настроями героїв, освоюють способи емоційного вираження, самореалізуються, самовиражаються, знайомляться з навколишнім світом через образи, фарби, звуки, які сприяють розвитку психічних процесів, якостей та властивостей особистості – уяви, самостійності, ініціативності, емоцій. національної чуйності [4, с. 94].

Елементи театралізації можна включати на уроках: літературного читання, рідної мови для розвитку мовлення, на математиці тощо. Завдяки незвичайному казковому сюжету, заняття дають змогу зацікавлювати дітей, оскільки природна потреба втрутитися в перебіг подій та вплинути на них змушує здобувачів освіти докласти максимум зусиль до виконання завдань[6].

Проте, найбільш поширений спосіб включення театральної діяльності у освітній процес характеризується саме позакласною роботою. Так, діяльність тут будується навколо шкільного театру, склад якого може бути як поділений на вікові групи, так і бути змішаним.

Основною формою роботи театального гуртка, що сприяє розвитку комунікативних навичок учнів з інтелектуальними порушеннями, є саме групові форми роботи. Робота у групі допомагає дитині осмислити навчальні події. Спочатку, працюючи разом, учні розподіляють ролі, визначають функції кожного члена групи, планують діяльність. Далі кожен зможе виконати ці операції самостійно. Крім того, робота в групі дозволяє дати кожній дитині емоційну та змістовну підтримку, без якої багато хто взагалі не може включитися в загальну роботу класу, наприклад, боязкі учні [7].

Можна виділити наступну структуру занять у театальному об'єднанні (гуртку):

- визначення проблеми, що вимагає зусиль всього колективу для її повноцінного творчого вирішення;
- визначення напрямків вирішення проблеми;
- визначення напрямків робіт груп учнів, необхідних для вирішення творчої проблеми;
- створення творчих лабораторій (об'єднання груп учнів);
- вирішення проблеми (творча постановка).

Так, театралізована діяльність збагачує особистість дитини змістовними переживаннями і уявленнями, у неї розвиваються творчі, конструктивні та художні здібності. Зрозуміло, що така діяльність має бути дозована і в жодному разі не повинна замінювати реальне життя [5, с. 94-96].

Театралізована діяльність має такі властивості, як різноманіття тематик, засобів зображення, емоційності, дозволяє вирішити багато завдань формування комунікативної компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, що формує позитивні взаємини між учнями, виховує культуру та етичні якості, необхідні для продуктивної взаємодії, а також сприяє розвитку навичок монологу та діалогу, збагачує словниковий запас, вчить образним виразам, порівнянням, епітетам та іншим виразним засобам мовлення, сприяє оволодінню виразними засобами спілкування, підвищує рівень володіння усним та писемним мовленням.

Тобто, в цілому можна стверджувати, що театралізована діяльність сприяє розвитку:

- монологічного та діалогічного мовлення;
- формуванню різних способів спілкування з однолітками;
- розвитку психофізичних здібностей (міміки, пантоміміки);
- адекватного міжособистісного спілкування;
- відношення дитини до себе (самооцінка)
- вміння ототожнювати себе з різними образами;
- емоційно-особистісної сфери;
- емпатії та ін.

Таким чином, театральна діяльність, що характеризується організацією спільної діяльності сприяє самореалізації кожного учня. Дорослі та всі діти виступають тут як рівноправні партнери взаємодії. Саме через ігри, спектаклі дитина природно і невимушено засвоює найбагатший досвід соціальної взаємодії, переймаючи зразки поведінки, правила спілкування. Наслідуючи інтонаційну виразність мови дорослого, дитина передає зміст твору, підтримує діалог, намагається точно відобразити події. Таким

чином, у учнів з порушеннями інтелекту розвивається діалогічне мовлення, інтонаційна виразність, що сприяє розвитку комунікаційних якостей.

Література

1. Борисова Т. Театральна діяльність як засіб формування інтерактивної компетентності школярів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2017. Вип. 22 (2). С. 13–19.
2. Костюшко Г. О. Педагогічні умови організації театральної самодіяльності. *Наукові записки: педагогічні та історичні науки*. Вип. 57. / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М. П. Драгоманова ; Укл. П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко, редкол. М. І. Шкіль. Київ: НПУ, 2004. С. 68–75.
3. Макаренко Л. В. Театр і театралізована діяльність у сучасному закладі освіти: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI. 2011. 211 с.
4. Пахомова Н. Г., Кононова М. М. Спеціальна психологія. Полтава: АСМІ, 2015. 389 с.
5. Прашко О. В. Розвиток соціальної компетентності підлітків засобами проектування навчально-виховного процесу: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.07 / ДВНЗ «Університет менеджменту» НАПН України. Київ, 2015. 217 с.
6. Прядко Д.О. Дидактичні основи навчання дітей з порушенням інтелектуального розвитку: метод. посіб. Суми : РВВ СОІППО, 2015. 114 с.
7. Слухаєнко В. О. Теорія і практика виховної і освітньої діяльності регіонального театру для дітей та юнацтва. *Культура і сучасність*. 2013. № 2. С. 229–233.

Наукове видання

Редактори

Лісовець Олег Васильович
Борисюк Світлана Олексіївна

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

*Збірник матеріалів
VII Міжнародної науково-практичної конференції
25 травня 2023 року*

Технічний редактор – І. П. Борис

Видання друкується в авторському редагуванні.

Підписано до друку 31.05.2023 р.
Гарнітура Arial
Замовлення № 772

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 27,20
Ум. друк. арк. 18,65

Папір офсетний
Тираж 50 пр.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.